

સંવત્સરેણ યત્પાપં । કૈવર્તસ્યેહ જાયતે ॥

एकाहेन तदाप्नोति । अपूतजलसंग्रही ॥ ३ ॥

यः कुर्यात् सर्वकार्याणि । वस्त्रपूतेन वारिणा ।

स मुनिः स महासाधुः । स योगी स महाव्रती ॥ ४ ॥

प्रियंते मिष्टतोयेन । पूतराः क्षારसंभवाः ॥

क्षार तोयेन मिष्टानां । न कुर्यात् सकलं તતઃ ॥ ૫ ॥

“વેદના પારંગત બ્રાહ્મણને સમગ્ર ત્રણ લોક આપવાથી જેટલું પુણ્ય થાય છે, તેનાથી કોટીગુણ પુણ્ય વસ્ત્રવડે ગળીને પાણી પીવાથી થાય છે. વઢી સાત ગામ વાલવાથી જેટલું પાપ થાય છે, તેટલું પાપ અણગલ પાણીનો ઘડો વાપરવાથી થાય છે. મચ્છીમારને એક વર્ષમાં જેટલું પાપ લાગે છે તેટલું પાપ ગલ્યા વગરના જલને સંગ્રહી રાખનારને એક દિવસમાં લાગે છે. જે ગલેલા જલથી સર્વ કાર્ય કરે, તે મુનિ તે મહાસાધુ, તે યોગી અને તે મહાવ્રતી કહેવાય છે. સ્વારા પાણીના ઉત્પન્ન થયેલા પૂરા મીઠા પાણીમાં મરી જાય છે અને મીઠા પાણીના પૂરા સ્વારા પાણી થી મરી જાય છે, તેથી સ્વારું અને મીઠું પાણી એકટું કરવું નહીં.”

આવા પુરાણના શ્લોકો સાંભળીને કુમારપાલે તે શ્લોકો લખાવી તેના પત્ર લઈ લઈને પોતાના સેવકોને પોતાના રાજ્યમાં દરેક શહેરે શહેરે અને ગામે ગામ જીવદયાને માટે પોકલાવ્યા. વઢી રાજા કુમારપાલે જીવદયાને માટે ગુપ્ત વાતમીદારોને રાખ્યા હતા કે “કોઈ હિંસા કરે છે કે નહીં”? તેઓ ગુપ્ત રીતે તેના વિશાલ રાજ્યમાં સર્વત્ર ફરતા હતા. એક વખતે એવું બન્યું કે, કોઈ ગામમાં ‘મહેશ્વર’ નામના કોઈ વણિકના કેશમાંથી તેની સ્ત્રીએ એક જુ કાઢીને તે શ્રેષ્ઠીના હાથમાં મુકી, એટલે તે મહેશ્વર શેઠે તેને મારી નાખી. તે રાજાના ગુપ્ત ચરોના જોવામાં આવ્યું તેથી તત્કાલ તે શ્રેષ્ઠીને જુના કલેવર સાથે પકડીને પાટણ કુમારપાલ પાસે લઈ ગયા. રાજાએ પૂછ્યું, અરે શેઠ, આવી દુષ્ટ ચેષ્ટા કેમ કરી? શ્રેષ્ઠીએ કહ્યું, મહારાજ, આ જુ મારા મસ્તકમાં માર્ગ કરીને મારું રુધિર પીતી હતી, તે અન્યાયથી મેં તેને મારી છે. કુમારપાલે કહ્યું, અરે દુષ્ટ, કેશ તો જુને રહેવાનું સ્થાન છે. ત્યાંથી તે જીવને તે સ્થાન અષ્ટ કર્યો તેથી તું પોતેજ અન્યાયી છું. કદિ તું જીવહિંસાર્થી બહીનો નહીં, પણ શું મારી આજ્ઞાથી પણ બહીનો નહીં? એમ કહી તેનો ઘણો તિરસ્કાર કર્યો. પછી તે મહેશ્વરે જીવિતરૂપ ભિક્ષા માગી એટલે રાજાએ કહ્યું કે, જા, તને છોડી મુકું છું, પણ તું તારું સર્વ દ્રવ્ય સ્વર્ચીને આ પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરવા માટે “યુકાવિહાર” નામે એક પ્રાસાદ કરાવ્ય, કે જેને કોઈ પણ તેવો જીવવધ ન કરે. મહેશ્વર શેઠે તેમ કરવું સ્વીકાર્યું. કહ્યું છે કે—

अमारि कारणं तस्य । वर्ण्यते किमतःपरं ॥

द्युतेपि कोपियन्नोचे । मारीरीत्यक्षरद्वयं ॥ १ ॥

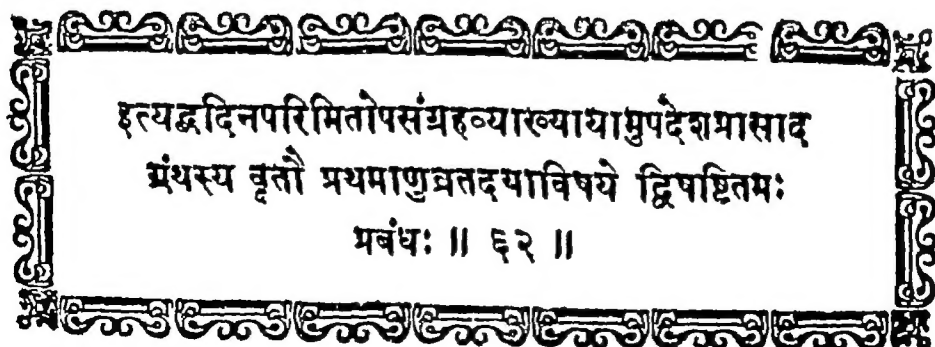
“अहो, कुमारपाळ राजानां अमारी कर्तव्यनुं शुं वर्णन करीए के जेनां राज्यमां द्युतक्रीडामां पण कोई ‘मारी’ एवा ए बे अक्षर बोली शकतुं नहीं.”

एक वखते राजा कुमारपाळे सात व्यसनने हिसाना कारणभूत जाणी माटीना सात पुरुषोना रूप वनाव्या. तेमना मुख उपर मषी लगाडी गधेडे बेसाडी ते नी आगळ काइल विगेरे तुच्छ वाजीत्रो वगाडतां तेने पाटण नगरना चोराशी चौटामां फेरवी लाकडी तथा मुष्टी विगेरेना ताडन करावी तेने पोताना नगरमांथी अने पोताना देशमांथी पण बहार काढी मुकाव्या. इत्यादि घणां वृत्तांतो श्रीजिन मंडनसूरिण रचेलो कुमारपाळ चरित्रमांथी जाणी लेवा.

श्रीकुमारधरणीभृतःकथां । कथ्यतेऽत्र महिमा प्रमातिगः ॥

यः कृपाव्रतमिहाश्रितः स्वयं । तन्मयं च निखिलं जगदव्यधात् ॥१॥

“आ श्रीकुमारपाळ राजानी कथानो महिमा वचनथी अगोचर छे, ते राजाण पोते दयाव्रत लइने सर्व जगतने पण दयामय करी दीधुं हतुं.”

વ્યાખ્યાન ૬૩ મું.

હવે ગૃહસ્થ શ્રાવકોને મુનિથી સવાવિશ્વા (સવાવસા) ની દયા હોય તે ઘતાવે છે.

આઘવ્રતે ગૃહસ્થાનાં । સહપાદા વિશોપકાઃ ।

દયા હિ દાર્શીતા પુજ્યૈઃ । નાધિકા તુ પ્રકાશિતા ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા

“પૂજ્ય પુરુષોણ ગૃહસ્થ શ્રાવકોને પ્રથમ દયાવ્રતમાં મુનિથી સવાવસા દયા દર્શાવી છે, તેથી અધિક દર્શાવી નથી.”

અહિ સવાવસો દયા કેવીરીતે થાય તે ઉપર પ્રાચીન સૂરિઓ આ પ્રમાણે કહે છે.

થૂલા સૂદ્ધમા જીવા, સંકલ્પારંભઓ ભવે દુવિહા ।

સાવરાહ નિરવરાહા, સાવિક્ષા ચેવ નિવિક્ષાય ॥

સ્થૂલ અને સૂક્ષ્મ એમ બે પ્રકારના જીવો સંકલ્પ અને આરંભથી એમ બે પ્રકારે હળાય છે. તે જીવો વળી સાપરાધી અને નિરપરાધી એમ બે પ્રકારનાં હોય છે તથા તેની હિંસા સાપેક્ષ અને નિરપેક્ષ એમ બે પ્રકારે થાય છે.

તેનો ભાવાર્થ એવો છે કે, પ્રાણીઓની હિંસા પ્રાણીના સ્થૂલ અને સૂક્ષ્મપણાથી બે પ્રકારે કહેલી છે. તેમાં સ્થૂલ એટલે ત્રસ જીવો અને સૂક્ષ્મ એટલે એકેન્દ્રિય જીવો જાણવા. તેના પૃથ્વીકાય વિગેરે પાંચ ભેદ છે, પણ તેમાં તે નહીં કે જે સૂક્ષ્મ નામકર્મના ઉદયથી સર્વ લોકમાં વ્યાપી રહ્યાછે; કારણકે તેના વધનો અભાવ છે. તેઓ તો પોતાના આયુષ્યના ક્ષયવેડેજ મૃત્યુ પામે છે, તેથી તે જીવો સંવંધી અવિરતિ જન્ય પાપવંધ છે, પણ હિંસાજન્ય પાપવંધ નથી. સાધુઓ તે વંને પ્રકારના (સ્થૂલ અને સૂક્ષ્મ જીવના) વધથી નિવૃત્ત છે તેથી તેમનામાં વિશ્વસાની દયા હોય છે અને ગૃહસ્થને માત્ર સ્થૂલ જીવના વધથી નિવૃત્તિ છે, કારણકે તે પૃથ્વી, જલ વિગેરેનો સદા આરંભી છે; તેથી દશવસા ઓછા થયા. હવે તે સ્થૂલ જીવનો વધ પણ બે પ્રકારે છે. સંકલ્પથી અને આરંભથી. તેમાં સંકલ્પથી એટલે ‘ આને હું મારું ’ એવા મનઃસંકલ્પથી જે હિંસા થાય તે. તેનાથી ગૃહસ્થ નિવૃત્ત થઈ શકે છે, પણ આરંભથી તે નિવૃત્ત થઈ શકતો નથી; કારણકે સ્વેતી વિગેરેના આરંભમાં ત્રસજીવનો પણ ઘાત થાય છે. તે શિય પોતાનો તથા સ્વજનનો નિર્વાહ થઈ શકતો નથી. એથી દશવસામાંથી વળી ગયા એટલે પાંચ વાકી રહ્યા. હવે સંકલ્પથી ત્રસ જીવની હિંસામાં પણ સાપરા- અને નિરપરાધી જીવ આશ્રી બે ભેદ છે. તેમાં ગૃહસ્થ નિરપરાધીની હિંસાથી

નિવૃત્ત થઈ શકે છે, પણ સાપરાધીને માટે તો તેના અપરાધના નાના મોટાપણા સંબંધી વિચાર કરવો પડે છે; તેથી તેના ગુરુ અપરાધમાં તેના વધનો સંકલ્પ પણ કરે છે. તેથી પાંચ વસામાંથી અઢીવસા ગયા. તે નિરપરાધીના વધના ત્યાગમાં પણ બે પ્રકાર છે સાપેક્ષ અને નિરપેક્ષ. તેમાં ગૃહસ્થ નિરપેક્ષ હિંસાથી નિવૃત્ત થઈ શકે છે, પણ સાપેક્ષ હિંસાથી નિવૃત્ત થઈ શકતો નથી. એટલે નિરપરાધી એવા પણ ભારવહન કરનારા પાઠા. બલ્લદ, ઘોડા વિગેરેને તેમજ પઠન કરવામાં પ્રમાદી એવા પુત્રાદિકને સાપેક્ષપણે વધ બંધનાદિ કરે છે; તેથી અઢીવસામાંથી અર્ધ જતાં બાકી સવાવસો રહે છે. તેથી ગૃહસ્થ શ્રાવકને સવા વસો દયા કહેલી છે.

એ પ્રમાણે શ્રાવકનું પહેલું અણુવ્રત છે. તે પ્રથમ અણુવ્રતના પાંચ અતિચાર ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે તે કહે છે.

ક્રોધાદ્ બંધ છવિચ્છેદોઽધિકભારાધિરોપણં ।

પ્રહારાન્નાદિ રોધશ્ચાઽહિંસાયાઃ પરિકીર્તિતાઃ ॥

“ક્રોધથી આકરું બંધન વાંધવું, કર્ણાદિકનો છેદ કરવો, અધિક ભાર મુકવો, પ્રહાર કરવો અને અન્ન તથા જલનો નિરોધ કરવો, એ પ્રાણાતિપાત વિરમણ વ્રતના પાંચ અતિચાર છે.”

તેનું વિવેચન કરે છે કે, રજ્જુ વિગેરેથી ગાય વા મનુષ્યને વાંધવા. પોતાના પુત્રો-ને પણ વિનય શિખવવા માટે તેવી શિક્ષા કરવી. તેમાં ક્રોધથી એટલે પ્રબલ કષાય થી જે બંધન વાંધવું તે પહેલો અતિચાર છે શરીરની ત્વચાનો અથવા કાન વિગેરેનો ક્રોધથી જે છેદ કરવો તે બીજો અતિચાર છે. ક્રોધથી વા લોભથી વહન કરી શકાય નહીં તેટલો (પ્રમાણથી અધિક) બોજો વૃષભ, ઝંટ, ગધેડા તથા મનુષ્યાદિકની પીઠપર આરોપણ કરવો તે ત્રીજો અતિચાર છે. ક્રોધથી નિર્દયપણે ચાબુકાદિવડે પ્રહાર કરવો તે ચોથો અતિચાર છે. અને ક્રોધાદિકથી ભાત પાણીનો યા ઘાસચારા નો અટકાવ કરવો તે પાંચમો અતિચાર છે.

આહિં શિષ્ય પ્રશ્ન કરે છે કે, “ આ વધાદિ પાંચ અતિચાર શી રીતે લાગે ? કારણ કે, વ્રતગ્રહણ કરતાં તે બંધન, પ્રહારાદિનો ત્યાગ કરેલો નથી, જેથી વ્રતના મલી નપણાનો અભાવ છે અને જે વ્રત લીધું છે તે તો અખંડ છે, તેથી તેમાં અતિચાર શી રીતે ઋત્પન્ન થાય ? ” ગુરુ તેનું સમાધાન કરે છે કે—“મુખ્યપણે તો પ્રાણાતિપાતનો જ ત્યાગ કરેલો છે, વધ બંધનાદિનો ત્યાગ કરેલો નથી, પણ પરમાર્થે તો તેનું પણ પચ્ચાણ કરેલું છે; કારણ કે તે પ્રાણાતિપાતના હેતુ છે. ” શિષ્ય કહે છે કે “જો તેમ છે તો તો તેવી રીતે વ્રત ન પાઠવાથી વ્રતનો જ ભંગ થવો જોઈએ, અતિચાર શા માટે લાગે ? ” ગુરુ કહે છે કે “ એમ નહીં. વ્રત ત્રે પ્રકારે પઠાય છે—અંતર્વૃત્તિથી અને વહિર્વૃત્તિથી.

તેમાં જ્યારે કોપાદિકને વશ થઈ વધ વિગેરેમાં (પ્રહારાદિ કરવામાં) પ્રવર્તે ત્યારે નિર્દયપણાને લીધે અંતર્વૃત્તિથી વ્રતનો ભંગ થાય છે, પળ આયુષ્યના વળને લીધે તે જીવના મરણ નહીં પામવાથી બહિર્વૃત્તિથી વ્રત પાઠ્યું ગણાય છે. તેથી કાંઈક ભાંગ્યું અને કાંઈક ન ભાંગ્યું—તે ભંગાભંગરૂપ અતિચાર ગણાય છે. તે ઉપર અન્યત્ર કહ્યું છે કે, “ મારે જીવનો વધ કરવો નહી, એવું જેને વ્રત છે તેને જીવ મૃત્યુ પામ્યા વિના અતિચાર કેમ લાગે ? એવી આશંકાનો ઉત્તર આપે છે કે, જે ક્રોધ કરીને વધ વિગેરે કરે છે, તે સમયે તેને નિરપેક્ષપણું થઈ જાય છે, વ્રત નિયમ સાંભરતા નથી. તેવે પ્રસંગે જીવ મૃત્યુ ન પામવાથી તેનો નિયમ રહે છે, પળ કોપવડે નિર્દયપણું કરવાથી તેના વ્રતનો ભંગ થાય છે. એટલે દેશથી ભંગ અને દેશથી પ્રતિપાલન થવાથી પૂજ્ય પુરુષો તેને અતિચાર ગણે છે. ” માટે જેમ આ અતિચારો ન લાગે તેમ પ્રવર્તવું. આ વ્રત ઉપર શ્રીકુમારપાલનો પ્રબંધ નીચે પ્રમાણે:—

શ્રી કુમારપાલ પ્રબંધ.

એક વખતે ઉદયનમંત્રીએ પાટણમાં મહોત્સવ સહીત શ્રીહેમચંદ્રસૂરિને પ્રવેશ કરાવ્યો. અન્યદા સૂરિએ મંત્રીને કહ્યું કે, તમારે રાજાને એકાંતમાં કહેવું કે, આજે તમારે નવી રાણીને મહોલે સુવા ન જવું; કારણ કે રાત્રે ત્યાં વિઘ્ન થવાનું છે. કદિ રાજા તમને પુછે કે, તેવું કોણે કહ્યું ? તો તે અતિ આગ્રહ કરે તો તમારે મારું નામ આપવું. પછી મંત્રીએ તેમ કર્યું. રાજાએ તે વચન માન્ય કર્યું. તે રાત્રે વિદ્યુત્ (વીજળી) પડવાથી તે રાણીનો મહેલ વળી ગયો અને રાણી મૃત્યુ પામી. આ ચમત્કાર જોઈ રાજાએ મંત્રીને પૂછવાથી હેમચંદ્રાચાર્યને ત્યાં આવ્યા જાણી તરત બોલાવ્યા. સૂરિ સભામાં આવ્યા એટલે રાજા આસન છોડી તેમના ચરણમાં પડીને બોલ્યો કે,—હે ભગવન્ ! હું તમને મુખ વતાવી શકું તેમ નથી કેમકે, પ્રથમ તમે સ્તંભતીર્થ (સ્વંભાત, માં મારી રક્ષા કરી હતી, અને અહિ પળ જીવિતદાન આપ્યું છે માટે હવે મારું રાજ્ય લઈને મને અનૃણી કરો. આચાર્ય બોલ્યા કે, હે રાજન્, અમારે નિઃસંગને રાજ્યનું શું કામ છે ? જો તમે કૃતજ્ઞ થઈને પ્રત્યુપકાર કરવાને ઇચ્છતા હો તો તમારું મન શ્રી જૈનધર્મમાં જોડી દો. કહ્યું છે કે, પ્રાણીને ઘર, સ્ત્રી, પુત્રો, સેવકો, વાંધવો, શેહેર, સ્થાણ, ગામ અને રાજ્ય સંપત્તિ વિગેરે પગલે પગલે પ્રાપ્ત થાય છે પણ વિદ્વાનોએ પૂજેલી નિર્મલ તત્ત્વજ્ઞાનપર રુચિ પ્રાપ્ત થતી નથી. તે સાંભળી રાજાએ કહ્યું, સ્વામી તમારે કૃપા કરી પ્રતિદિન સભામાં મને પ્રતિવોધ કરવા આવવું, કે જેથી અનેક બ્રાહ્મણાદિ વર્ગે સ્થાપિત કરેલા ના વિનાશથી મારી ઝુલ્લિ સમ્યક્ ધર્મમાં જોડાય. પછી શ્રી હેમચંદ્રસૂરિ પ્રતિદિન સભામાં જવા લાગ્યા અને બ્રાહ્મણોની સાથે વિવાદ કરીને સ્યાદ્વાદ મતનું ના કરવા લાગ્યા એક દિવસ રાજાએ સભામાં પુછ્યું કે, સર્વ ધર્મમાં શ્રેષ્ઠ ધર્મ

કયો? સૂરિ બોલ્યા—ભોજરાજાની આગલ સરસ્વતીએ આ સંવાદ વિષે શ્લોક કહ્યો છે તે સાંભળવા યોગ્ય છે. તેમાં કહ્યું છે કે, “સૌગત ધર્મ કરવા યોગ્ય છે, આર્ય તથા વૈદિક ધર્મ વ્યવહારને માટે યુક્ત છે અને શિવ ધર્મ ધ્યાન કરવા યોગ્ય છે. રાજાએ ફરીથી પૂછ્યું કે ભગવન્, વેદમાં લખે છે કે, “જે ઔષધીઓ, પશુઓ, વૃક્ષો, તિર્યંચો અને પક્ષીઓ યજ્ઞને માટે નિધન (વિનાશ) પામે તે પુનઃ ઉન્નત પદને પામે છે.” આ પ્રમાણે વેદોક્ત હિસાને કેટલાએક ધર્મ માને છે તે વિષે આપ શું કહો છો? સૂરિ બોલ્યા—રાજન્, એ સત્ય વચન નથી. સ્કંદપુરાણના અઢાવનમા અધ્યાયમાં કહ્યું છે કે, “વૃક્ષોને છેદી, પશુઓને હણી, રુધિરનો કાદવ કરી અને અગ્નિમાં તિલ ઘૂતાદિ વાઢી સ્વર્ગ મેળવે છે તે આશ્ચર્ય છે. જો યજ્ઞને માટે પશુ સજેલા છે એમ સ્મૃતિ કહેતી હોય તો સ્માર્ત ધર્મીઓ તેમનું માંસ ભક્ષણ કરનારા રાજાઓને કેમ વારતા નથી? વઢી જો બ્રહ્મા એ યજ્ઞને માટે પશુઓ બનાવ્યા છે તો વાઘ વિગેરેના હોમથી દેવતા સંતુષ્ટ કેમ થતા નથી?” હે રાજન્, અહિંસાથી-ઉત્પન્ન થનારો ધર્મ હિંસાથી શી રીતે પ્રાપ્ત થાય? જલથી ઉત્પન્ન થનારા કમલો અગ્નિમાંથી કેમ ઉત્પન્ન થાય? બ્રહ્મ-પુરાણમાં પણ લખે છે કે, “પ્રાણીની હિંસા કરનારા પુરુષો વેદ ભગવાથી, દાન દેવાથી, તપ કરવાથી કે યજ્ઞો કરવાથી કદી પણ સદ્ગતિ પામતા નથી.” સાંખ્ય-મતવાઢા કહે છે કે:—

ષટ્ત્રિશદંગુલાયામં, વિંશત્યંગુલ વિસ્તૃતં ॥

દૃઢં ગલનકં કાર્યં, ભૂયો જીવાન્ વિશોધયત્ ॥ ૧ ॥

“છત્રીશ આંગલ લાંબું અને વીશ આંગલ પોહોલું એવું ગરળું રાખવું અને તે વઢે વારંવાર જીવોને શોધવા અર્થાત્ પાળી ગલ્લવું.” વઢી લિંગપુરાણમાં કહ્યું છે કે:—

ત્રિંશદંગુલમાનં તુ, વિંશત્યંગુલ માયતં ॥

તદ્વસ્ત્રં દ્વિગુણી કૃત્ય, ગાલયિત્વોદકં પિબેત્ ॥ ૧ ॥

તસ્મિન્ વસ્ત્રે સ્થિતાન્ જંતુન્, સ્થાપયેજ્જલમધ્યતઃ ॥

એવં કૃત્વા પિબેત્તોયં, સ યાતિ પરમાં ગતિમ્ ॥ ૨ ॥

“ત્રીશ આંગલ લાંબું અને વીશ આંગલ પોહોલું વસ્ત્ર બેવડું કરી તે વઢે જલને ગળીને પછી પીવું. તે વસ્ત્રને લાગેલા જીવોને પાછા જલની મધ્યમાં નાખવા. એમ કરીને જે જલ પીવે તે સદ્ગતિને પામે છે.” ઉત્તરમીમાંસામાં પણ કહ્યું છે કે:—

હૃતાસ્ય તંતુ ગલિતે, યે વિંદૌ સંતિ જંતવઃ ॥

સૂક્ષ્મા ભ્રમર માનાસ્તે, નૈવ માતિ ત્રિવિષ્ટપે ॥ ૧ ॥

કુસુંભ કુંકુમાંભોવ, ત્રિચિતં સૂક્ષ્મ જંતુભિઃ ॥

તદ્ દૃઢે નાપિ વસ્ત્રેણ, શક્યં નો શોધયેજ્જલં ॥ ૨ ॥

“કરોળીઆના મુખમાંથી નીકળેલા તંતુઓથી ગળેલા જલના ધિંદુઓમાં જે જંતુઓ છે તે ઇટલા વધા સૂક્ષ્મ છે કે જો તે દરંકને ભ્રમરા જેવડી કાયાવાળા કરીએ તો ત્રણ જગતમાં સમાય નહીં.” વળી “કસુંવાના તથા કુંકુમના જલની અંદર રહેલા કસુંવા ને કુંકુમની જેમ પાણીમાં એવા સૂક્ષ્મ જંતુઓ રહેલા છે કે ઘાટા વસ્ત્રથી ગલતાં છતાં પણ તેને શોધવું અશક્ય થઈ પડે છે. અર્થાત્ તેમાંથી પણ વહાર નીકળી આવે છે.”

ઉપર પ્રમાણે સર્વ ધર્મ શાસ્ત્રોમાં કહેલ છે તેથી સર્વ ધર્મ દયામૂળ છે, અને એજ ધર્મ પ્રમાણ છે, માટે હે રાજન્ ! આંતિને છોડીને દયા ધર્મમાં સ્થિર થા. આ પ્રમાણેના હેમચંદ્રાચાર્યના વચનોથી જૈન ધર્મને સત્ય માનતાં રાજાએ ફરીવાર પૂછ્યું કે, હે ભગવન્, કેટલાએક કહે છે કે, જૈન લોકો વેદવાદ્ય છે માટે તે નમ્રતા યોગ્ય નથી. તે વિષે આપ શું કહો છો ? સૂરિ બોલ્યા—રાજન્, વેદ કર્મમાર્ગના પ્રવર્તક છે અને અમે નિષ્કર્મ માર્ગી છીએ, તેથી વેદ શી રીતે પ્રમાણ થાય ? ઉત્તરમીમાંસામાં કહ્યું છે કે, “વેદ અવેદ છે, લોક અલોક છે અને યજ્ઞ અયજ્ઞ છે” કારણ કે “વેદમાં અવિદ્યા કહેલી છે.” વળી રુચિ પ્રજાપતિના સ્તોત્રમાં પુત્રનું પિતાપ્રત્યે વચન છે કે, “વેદમાં કર્મમાર્ગ છે તે અવિદ્યા છે તો હે પિતામહ, તમે મને કર્મમાર્ગનો ઉપદેશ, કેમ કરો છો ?” જો વેદમાં કિંચિત્ પણ જીવદયા કહેલી છે તો સર્વ શાસ્ત્ર સંમત શુદ્ધ-દયાને પાલનારા અમે વેદવાદ્ય શી રીતે કહેવાઈએ ? પુરાણમાં લખે છે કે:—

સર્વવેદા ન તત્કુર્યાઃ । સર્વે યજ્ઞા ચ ભારત ॥

સવ તીર્થાભિષેકાશ્ચ । યત્કુર્યાત્પ્રાણીનાંદયા ॥ ૧ ॥

“હે ભારત ! (યુધિષ્ઠિર) જે પ્રાણીઓ પર દયા કરવાથી થાય તે સર્વ વેદોથી, સર્વ યજ્ઞોથી અને સર્વ તીર્થાભિષેકથી પણ થતું નથી.” વળી હે રાજન્, “જો વેદમાં દયા ન હોય તો તે વેદ નાસ્તિકના શાસ્ત્રોની જેમ અમારે પ્રમાણ નથી.” આ પ્રમાણેના ગુરુમહારાજના વાક્યોથી કુમારપાલ રાજા વેદોને અમાન્ય માનતો હવો.

એક વખતે રાજાએ સૂરિને કહ્યું, મટારક, કેટલાક એમ કહે છે કે, જૈન લોકો સૂર્ય જેવા પ્રત્યક્ષ દેવને પણ માનતા નથી.” સૂરિ બોલ્યા— રાજન્, સાંભલ. સ્કંદપુરાણે રુદ્ર પ્રણીત કપાલમોચન સ્તોત્રમાં કહ્યું છે કે:—

ત્વયા સર્વમિદં વ્યાપ્તં । ધ્યેયોસ્તિ જગતાં રવે ॥

ત્વયિ ચાસ્તમિતેદેવે । આપો રુધિરમુચ્યતે ॥

ત્વત્કરૈ રેવ સંસ્પૃષ્ઠા । આપો યાતિ પવિત્રતા ॥

“હે સૂર્યદેવ, તમારાથી આ સર્વ જગત ઘટાડ છે, તમેજ જગતમાં ધ્યાવા યોગ્ય છો, જ્યારે તમે અસ્ત પામો છો ત્યારે જલ રુધિર કહેવાય છે; તમારા કિરણો વડે સ્પૃષ્ટ થવાથીજ જલ પવિત્ર થાય છે.” આવા પ્રમાણ વાક્યોથી રાત્રે અન્ન જલને ત્યાગ કરનારા અમેજ તત્વથી તો સૂર્યને માનીએ છીએ. વઢી કહું છે કે,—

પયોદ પટલસ્યેન । નાશ્રતિ રવીમંડલે ॥

અસ્તં ગતે તુ શુંજાનો । અહોમાનોઃ સુસેવકાઃ ॥ ૧ ॥

“જ્યારે મેઘના વાદલામાં સૂર્ય ઢંકાઈ ગયો હોય ત્યારે સૂર્યમક્તો ભોજન કરતા નથી અને સૂર્ય અસ્ત પામે છે ત્યારે ભોજન કરે છે તો તે કેવા સૂર્યમક્ત કહેવાય !”

રાજાએ ફરીવાર પુછ્યું કે, કેટલાએક કહે છે કે, “જેનો વિષ્ણુને માનતા નથી તેથી તેની મુક્તિ થતી નથી, તેનું શી રીતે ?” હેમચંદ્રાચાર્ય બોલ્યા કે,—“હે રાજન્, તે સત્ય છે પરંતુ खरेखरा वैष्णव તો જૈનમુનિઓ જ છે. ગીતામાં કહું છે કે,—

પૃથિવ્યામપ્યહં પાર્થ । વાયવગ્રૌ જલેપ્યહં ॥

વનસ્પતિ ગતશ્ચાહં । સર્વભૂતગતોપ્યહં ॥ ૧ ॥

યો માં સર્વગતં જ્ઞાત્વા । ન ચ હિંસેત્કદાચન ॥

તસ્યાહં ન પ્રણસ્યામિ । યસ્ય માં ન પ્રણસ્યતિ ॥ ૨ ॥

“હે અર્જુન, હું પૃથ્વીમાં, વાયુમાં, અગ્નિમાં, જલમાં, વનસ્પતિ અને સર્વ ભૂતોમાં રહેલો છું. તેથી જે મને સર્વવ્યાપક જાણી હિંસા કરશે નહીં તેનો વિનાશ હું પળ કરીશ નહીં. અર્થાત્ જે મને હળશે નહીં તેને હું પળ હળીશ નહીં ” વઢી વિષ્ણુપુરાણ-માં પારાસર ઋષિએ કહું છે કે,—

પરસ્ત્રી પરદ્રવ્યેષુ । જીવહિંસાસુ યો મતિઃ ॥

ન કરોતિ પુમાન્ ભૂપ । તોષ્યતે તેન કૈશવઃ ॥ ૧ ॥

યસ્ય રાગાદિ દોષેણ । ન દુષ્ટં નૃપ માનસં ॥

વિશુદ્ધચેતસો વિષ્ણુ । સ્તોષ્યતે તેન સર્વથા ॥ ૨ ॥

“હે રાજન્, જે પુરુષ પરસ્ત્રી, પરધન અને જીવહિંસામાં બુદ્ધિ કરશે નહીં, તેની ઉપર વિષ્ણુ ભગવાન્ સંતુષ્ટ થશે. હે રાજા જેનું મન રાગાદિ દોષથી દૂષિત થયું નથી તેવા શુદ્ધ મનવાળા પુરુષ ઉપર વિષ્ણુ સંતુષ્ટ થાય છે.” વઢી તેજ પુરાણમાં ચમરાજ અને વિષ્ણુના દ્વૈતોના સંવાદ પ્રસંગે કહું છે કે,—“જે પોતાના વર્ણાશ્રમ ધર્મથી ચલિત થતો નથી, શત્રુ અને મિત્રમાં સમાન દ્રષ્ટિ રાખે છે, જે કોઈને નારહો નહીં, તેમજ કોઈનું હરી લેતો નથી, તેવા સ્થિર મનવાળા પુરુષને વિષ્ણુમક્ત નહીં જોડે.”

શુદ્ધિ નિર્મલ છે, જે મત્સર રહિત, પ્રશાંત, પવિત્ર આચરણવાળો અને સર્વ પ્રાણીમા-
ત્રનો મિત્ર છે, તેમજ જેનાં વચન પ્રિય અને હિતકારી છે, તેમજ જે માન માયા રહિત
છે તેવા પુરુષના હૃદયમાં વાસુદેવ વસે છે.”

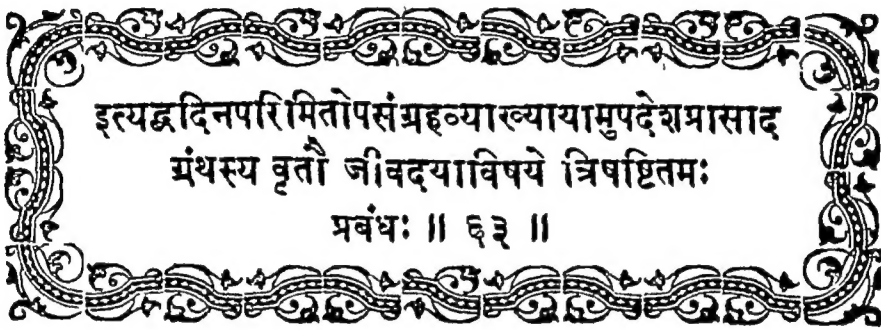
આ પ્રમાણે વિચારતાં તત્ત્વવૃત્તિવડે સર્વ જીવના રક્ષકો જૈન જ છે, બ્રાહ્મણો
નથી, કેમકે તેઓ તો તેથી વિપરીત ચાલનારા છે. વળી પરમાર્થરૂપે નિત્ય ચિદ્રૂપપણે
તથા જ્ઞાનાત્મપણે જે વ્યાપે તે વિષ્ણુ કહેવાય, આવી વ્યુત્પત્તિથી જિનજ વિષ્ણુ છે,
તેથી તેના ભક્તોને મુક્તિ પ્રાપ્ત થાય એવો નિશ્ચય છે.

આ પ્રમાણે અનેક પ્રકારના ધર્મોપદેશથી રાજાએ ધર્મનો મર્મ જાણીને અહિંસા-
દિક્ષ વાર વ્રત ગ્રહણ કર્યાં. પછી તેણે ચારે વર્ણોમાં “ પોતાને તથા બીજાને માટે જે
કોઈ જીવહિંસા કરશે તે રાજદ્રોહી ગણાશે.” એવી પાટણ શહેરમાં ઉદ્ઘોષણા ક-
રાવી; એટલુંજ નહીં પણ મચ્છીમાર તથા કસાડ વિગેરેનો પણ નિષ્પાપ નિર્વાહ ચાલે
તેવી ગોઠવણ કરી સર્વને દયામય કરી દીધા. તે પછી કાશી દેશમાં ઘણા જીવની
હિંસા થતી સાંભળીને તે નિવારવાને માટે એક ચિત્રપટ તૈયાર કર્યું. તેમાં હિંસા અને
અહિંસાના ફલરૂપ સ્વર્ગ નરકના ચિત્રો આલેખ્યા. તેની વચમાં શ્રીગુરુ (હેમચંદ્ર
સૂરિ) ની મૂર્તિ કરાવી અને તેમની આગળ પોતાની નમ્ર મૂર્તિ ચિતરાવી. તે ચિત્ર
સાથે બે કોટી સુવર્ણ તથા બે હજાર જાતિવંત અશ્વ વિગેરેની મોટી ભેટ આપી પો-
તાના મંત્રીને ત્યાં મોકલ્યો. વાણારસીનો રાજા જયચંદ્ર સાતસો યોજન
ભૂમિ ઉપર રાજ્ય કરતો હતો. તેની પાસે ચાર હજાર હાથી, સાઠ લાખ અશ્વ અને
ત્રીશ લાખ પેદલની સેના હતી. તે ગંગા યમુનાના તીરે ઉલંઘી બીજે જઈ શકતો નહીં
તેથી તે પોતાને “ પંગુરાજ ” કહેવરાવતો હતો. કુમારપાલનો મંત્રી ચિત્રપટ વિગેરે લઈને
ત્યાં ગયો. કેટલેક દિવસે રાજાનું મુખ જોવામાં આવ્યું એટલે તેણે ચિત્રપટ બતાવ્યો,
અને તેનું યથાર્થ સ્વરૂપ જણાવતાં કહ્યું કે, — “ આ મધ્યે રહેલી મૂર્તિ અમારા રાજગુરુની
છે, તે ગુરુએ પુણ્ય પાપનું ફળ આ ચિત્રમાં બતાવ્યા અનુસાર દર્શાવ્યું તેથી આ અમારા
રાજાએ જીવ દયા ધર્મ સ્વીકાર્યો છે, અને તેમણે પોતાના રાજ્યમાં સર્વત્ર અમારી ઘો-
ષણા કરાવી છે. વળી અમારા રાજાની કુલદેવી પ્રતિવર્ષ ચોવિસ પાડાનું બલિદાન
લેતી હતી તેને પણ ગુરુની સહાયથી પોતાના અઢાર દેશમાં જીવ હિંસા ન થવા દેવા
માટે તલારક્ષ બનાવી છે. હમણાં અમારા રાજાની વૈરીણી થવાથી હિંસાને કોઈ ઢેકાળે
સ્થાન મળ્યું નહીં, તે તેથી આ કાશી દેશમાં આવીને વ્યાપી રહી જણાય છે. તેને નિવા-
રવાને માટે આ ભેટનું લઈને મને અહિં મોકલ્યો છે.” આ પ્રમાણેના મંત્રીનાં વચનો
સાંભળી પંગુરાજ સંતુષ્ટ થયો અને બોલ્યો કે, “ તમારો ગુર્જર દેશ વિવેકમાં વૃહસ્પતિ
જે રી કહેવાય છે તે ઘટિત છે, કારણ કે જેમાં આવા દયાળુ રાજા પ્રદીપ્તમાન છે.”

तैं राजा पोते प्रेरणा करीने मारी पासे दया करावे छे ते छतां जो हुं ते न करु तो पछी मारी बुद्धि केवी कहेवाय ! ” आ प्रमाणे कही पोताना देशमांथी एकठी करावीने एक हजार लाख माच्छीनी जाल अने हजारो बीजा हिसाना साधनो सोलंकी राजाना मंत्रीनी समक्ष बाळी नखाव्या, पोताना बधा देशमां अमारी आघोषणा करावी अने ते मंत्रीने बमणी भेट आपीने पाटण तरफ विदाय कयों.

मंत्री पण पाटण आवी चौलुक्यवंशी राजाने सर्व वृत्तांत निवेदन कर्युं. जेथी ते संतुष्ट थयो.

कुमारपाळे पोताना अठार लाख अश्वोने माटे पलाणदीठ पुंजणी तथा गरणी-ओ करावी. आ प्रमाणे बीजा वृत्तांतो पण तेना चरित्रमांथी जाणी लेवा.

व्याख्यान ६४ मुं.

हवे हिसाना अभावथी विरति थाय छे ते कहे छे.

चतुर्था द्रव्यभावाभ्यां हिंसा त्याज्या हितेच्छुभिः ।

ततस्तेषां भवेद्देशविरतिः प्राणिसौख्यदा ॥ १ ॥

व्याख्या.

“ आत्महितेच्छु प्राणीओए चार प्रकारे’ द्रव्यभावथी हिसानो त्याग करवो. तेथी तेमने प्राणीओने सुख आपनारी देशविरति प्राप्त थाय छे.” अहि विवेचन करे छे के, द्रव्यथी अने भावथी चार प्रकारे हिंसा थाय छे तेमां इर्यासमीतिवाळा मुनिने

१ हिसाना चार प्रकार-१ द्रव्यथी हिंसा, भावथी नहीं. २ भावथी हिंसा, द्रव्यथी नहीं. ३ द्रव्यथी पण हिंसा, भावथी पण हिंसा, ४ द्रव्यथी पण नहीं, भावथी पण नहीं.

દ્રવ્યથી હિંસા થાય છે, ભાવથી થતી નથી, તે પહેલો પ્રકાર. અને અંગારમર્દક નામના આચાર્યે મહાવીર ના કીડા ચંપાય છે એવી બુદ્ધિથી કોયલાનું દન કર્યું તે ભાવથી હિંસા છે, દ્રવ્યથી નહીં તેમજ મંદ પ્રકાશ છતે સર્પની બુદ્ધિથી રજ્જુને હળવું તે પણ દ્રવ્યથી નહીં પણ ભાવથી હિંસા છે તે બીજો પ્રકાર. જે મન અને કાયાએ શુદ્ધ એવા મુનિ છે તેને દ્રવ્યથી પણ હિંસા નહીં અને ભાવથી પણ નહીં. તે ત્રીજો પ્રકાર. અને હું મારું એવી બુદ્ધિએ મૃગની હિંસા કરનાર શીકારીને દ્રવ્યથી અને ભાવથી બંને પ્રકારે હિંસા થાય છે. તે ચોથો પ્રકાર.

હિંસા શબ્દની વ્યાખ્યા વિષે તત્વાર્થ ભાષ્યમાં શ્રી ઉમાસ્વાતી વાચક લખે છે કે, “ પ્રમાદથી પ્રાણનો ત્યાગ કરાવવો તે હિંસા.” વળી તે વિષે કહ્યું છે કે,-

પંચિન્દ્રિયાણિ ત્રિવિધં બલં ચ । ઉચ્છ્વાસ નિઃશ્વાસ મથાન્યદાયુઃ ॥
પ્રાણાઃદશૈતે ભગવદ્ભિરુક્તા । સ્તેષાં વિયોગીકરણં તુ હિંસા ॥૧॥

પાંચ ઇન્દ્રિયો, મન વચન કાયા એ ત્રણ પ્રકારનું બલ, શ્વાસોચ્છ્વાસ અને આયુષ્ય એ દશ પ્રાણ કહેવાય છે. તે દશ પ્રાણનો વિયોગ કરાવવો તે હિંસા કહેવાય છે. તે હિંસાનો ત્યાગ કરવાથી અને બીજો કષાય જે અપ્રત્યાખ્યાની તેની ચોકડી ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, દૂર થવાથી પાંચમે ગુણઠાળે રહેલ શ્રાવક દેશ-વિરતિ કહેવાય છે. આત્મહિંતેચ્છુ પુરુષોએ તે અવશ્ય કરવા યોગ્ય છે.

અહિં કોઈ શંકા કરે કે, ગૃહસ્થોને ત્રસજીવની હિંસા નિષિદ્ધ છે, સ્થાવરની હિંસા નિષિદ્ધ નથી, તો તેઓએ શું તેની હિંસા યથેચ્છ કરવી? તેના ઉત્તરમાં કહે છે કે, “ મોક્ષની ઇચ્છાવાળા દયાલુ ઉપાસકોએ સ્થાવર જીવોની હિંસા પણ નિર્રથક કરવી નહીં.” એકલા ત્રસજીવની હિંસા નિષિદ્ધ કરવાથી સંપૂર્ણપણે ધર્મ પ્રાપ્ત થાય એમ નથી. પણ શરીર તથા કુટુંબાદિકના પ્રયોજને સ્થાવર હિંસાની ગૃહસ્થને જરૂર પડે છે. પણ તેવા પ્રયોજન વિના સ્થાવરની હિંસા કરનારાનું વ્રત મલિન થાય છે. એથી શ્રાવકોએ અનિષિદ્ધ એવી સ્થાવર હિંસામાં પણ યતના કરવી જોઈએ. જેમ કે પાણીનો સંસ્વારો સારી રીતે જાળવીને તેમાં રહેલા જીવો ન હણાય તેમ યોગ્ય સ્થાને (જલાશયમાં) નાંખવો અને ઇંધણ પણ થોડા અને સમ્યક્ પ્રકારે શોધીને ઉપયોગમાં લેવા. નહીં તો અનુકંપા ન રહેવાથી અતીચાર લાગે. તે વિષે કહ્યું છે કે, “ ત્રસ જીવના રક્ષણને માટે શુદ્ધ જલ ગ્રહણ કરવું, અને ઇંધણ તથા ધાન્યને શોધીને ઉપયોગમાં લેવું.”

વળી પૃથ્વી વિંગેરેમાં જીવપણું આગમને વિષે કહ્યું છે તે આ પ્રમાણે:—

અદ્દામલગ પમાણે, પુઢવિકાયે ઇવંતિ જે જીવા ॥

તે પારેવય મિત્તા, જંબુદીવે ન માયંતિ ॥ ૧ ॥

एगंमि उदगबिंदुमि, જે જીવા જિણવરેહિં પન્નત્તા ॥

તે જહ સરિસવમિત્તા, જંબુદીવે ન માયંતિ ॥ ૨ ॥

“લીલા આમ઱ા પ્રમાણ પૃથ્વીકાયને વિષે જેટલા જીવો છે તેનું દરેકનું શરીર જો પારેવા જેવડું કરીએ તો તેઓ આ જંબુદ્વીપમાં સમાય નહીં.” એક જલના વિંદુમાં શ્રીજિનેંદ્રોએ જેટલા જીવો કહેલા છે તેનું દરેકનું શરીર જો સરસવ જેવડું કરીએ તો તે આ જંબુદ્વીપમાં સમાય નહીં. તે પૃથ્વીકાય વિગેરે પાંચે પ્રકારના જીવોની યઘન્ય ને ઉત્કૃષ્ટ વંને પ્રકારે અવગાહના એક અંગુલના અસંખ્યાત્મા ભાગ જેવડી જાણવી. અને તેવા અનંત જીવોના એકઠાપણાથી આશ્રિત એવું એક શરીર તે નિગોદનું એક સૂક્ષ્મ શરીર થાય. તેવા અસંખ્ય શરીર એકત્ર કરીએ ત્યારે એક સૂક્ષ્મ વાયુકાયનું શરીર થાય; તેથી અસંખ્યગુણું એક સૂક્ષ્મ તેડકાયનું શરીર યાય; તેવા અસંખ્ય દેહ એકઠા કરીએ ત્યારે એક સૂક્ષ્મ અપ્પકાયનું શરીર થાય; તેથી અસંખ્યગુણું એક સૂક્ષ્મ પૃથ્વીશરીર થાય; તેથી અસંખ્યગુણું એક વાદર વાયુકાયનું શરીર થાય; તેથી અસંખ્યગુણું વાદર અગ્નિશરીર; તેથી અસંખ્યગુણું વાદર જલશરીર; તેથી અસંખ્યગુણું એક વાદર પૃથ્વીકાય શરીર અને તેથી અસંખ્યગુણું એક વાદર નિગોદનું શરીર થાય. અહિં વાદર પૃથ્વીકાયના શરીરની સૂક્ષ્મતા બતાવે છે.—

જેમ કોઈ યુવાન પુરુષ ઇરણ ઉપર હીરો મુકી તે પર પ્રયત્નથી ઘણનો ઘા કરે તો તે હીરાનો ભંગ થતો નથી, પણ તે ડલટો ઇરણમાં પેશી જાય છે. તેવા હીરાને ચક્રવર્તીની સ્ત્રી (રત્ન) પોતાને હાથે મર્દન કરી તેનું ચૂર્ણ કરીને સ્વસ્તિક પૂરે છે. તે સ્ત્રીરત્ન પણ પૃથ્વીકાયના પીંડને એક નિસાતરા પર મુકી મર્દન કરે ત્યારે તેમાંના કોઈ જીવને પીડા થાય, કોઈને વીલકુલ પીડા ન થાય, કોઈનું મરણ થાય અને કોઈને અલ્પ પણ દુઃખ ન થાય. એટલી વધી પૃથ્વીકાય જીવોની સૂક્ષ્મતા છે.

વ઱ી જેમ કોઈ મોટા નગરમાં કોઈના ઘરમાંથી ચોરે દ્રવ્ય હુટયું તો તેની વાર્તા તેના પાડોશી તો જાણે છે પણ કોઈ તો મૂઢથી પણ જાણતા નથી. તેવી રીતે લવણ વિગેરે પૃથ્વીકાયને માટે જાણી લેવું.

તેજ પ્રમાણે સ્થાવર એવા વનસ્પતિ કાયમાં પણ સિદ્ધાંતને અનુસારે જીવત્વ જાણવું. તેઓ વધે છે, પત્ર આવે છે, પુષ્પિત થાય છે, ફલ આપે છે, પોતા પોતાને

૧ સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાય તે સૂક્ષ્મ નિગોદ તેનું. ૨ સાધારણ વનસ્પતિ તે વાદર નિગોદ. તે એક શરીરમાં અનંતા જીવો હોય છે.

પત્ર, પુષ્પ, ફલ આવવાનો કાલ જાણે છે, ઇન્દ્રિયોના અર્થને ગ્રહણ કરે છે, ગિતાદિકની અસર થાય છે, વકુલાદિના વૃક્ષોમાં તેવું દેખાય છે. વઢી તેને જન્મ, વૃદ્ધિ અને જરા પ્રાપ્ત થાય છે, તેથી વનસ્પતિને જીવપણું કેમ ન હોય ? હાંયજ. તે વિષે કહ્યું છે કે, ‘વનસ્પતિ’ એ જીવ છે, કારણ કે તેમાં મનુષ્યની જેમ જન્મ, જરા અને વૃદ્ધિ વિગેરે ગુણો છે. જલ પણ સજીવ છે તે ભૂમિમાંથી દેડકાની જેમ સ્વાભાવિક રીતે પ્રગટે છે. અગ્નિ પણ સજીવ છે, કારણ કે વાલકની જેમ આહારથી તેની વૃદ્ધિ જોવામાં આવે છે. પવન પણ સજીવ છે, તે ગાયની જેમ વીજાની પ્રેરણાથી આડો અથવા નિયતપણે ગમન કરે છે. તેમજ વૃક્ષ પણ સજીવ છે, જો તેની સર્વ ત્વચા ઉચ્ચેડી નાખે તો ગર્ભની જેમ તે વિનાશ પામે છે.

આ પ્રમાણે આગમ વાક્યથી તથા યુક્તિથી તે સ્થાવરનું જીવપણું જાણીને તેમજ તથાપ્રકારે દયારૂપ ધર્મને સમજીને સ્થાવર જીવની પણ નિર્રથક હિસા કરવી નહીં—એ તાત્પર્ય છે.

હવે પ્રથમ વ્રતની સ્તુતિ કરે છે.

સર્વવ્રતેષ્વિદં મુખ્યં સર્વજ્ઞૈઃ પરિભાષિતમ્ ।

પાલનીયં પ્રયત્નેન સર્વપાપાપહં નરૈઃ ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા.

“સર્વ વ્રતોમાં સર્વજ્ઞ પ્રભુએ એ વ્રતને મુખ્યવ્રત કહેલું છે. તેથી સર્વ પાપને નાશ કરનારું તે વ્રત મનુષ્યોએ યત્નવડે પાલવું. આ વિષે શ્રી જિનદાસ શ્રાવકનો પ્રવંધ છે. તે પ્રાકૃત મુનિપતિ ચરિત્રમાંથી અહિં લખીએ છીએ:—

શ્રી જિનદાસ શ્રાવકની કથા.

ચંપા નગરીમાં જિનદાસ નામે શ્રાવક રહેતો હતો. ગુરુમુખથી ધર્મ દેશના સાંભળીને તેણે સમકિતમૂલ વાર વ્રત ગ્રહણ કર્યાં. એક વચ્ચે તેણે દયાવડે એક વઢ-દને નિર્લીછન (ખાસી કરવા) થી મુકાવ્યો. કહ્યું છે કે,

દયા વિના દેવગુરુ ક્રમાર્ચા । સ્તપાંસી સર્વેન્દ્રિય યંત્રણાની ॥

દાનાદિ શાસ્ત્રાધ્યનાનિ સર્વે । સૈન્યં ગતસ્વામી યથા વૃથૈવ ॥ ૧ ॥

“દેવ ગુરુના ચરણની પૂજા, તપ, સર્વ ઇન્દ્રિયોનું દમન, દાન અને શાસ્ત્રાધ્યયન તે સર્વ દયા વિના, સૈન્ય વગરના રાજાની જેમ વૃથા છે.” વઢી “હાથીના ભવમાં સલલું ઝગાર્યાથી તે મેઘ કુમાર થયો હતો, મેતાર્ય મુનિ ક્રૌંચપક્ષીને ઝગાર્યાથી મોક્ષે ગયા હતા, કપોતને વચાવવાથી શ્રી શાંતિનાથ તીર્થંકર થયા હતા અને શ્રી મુનિસુવ્રત અશ્વને ઝગારવા સાઠ યોજન ગયા હતા.” ચાળાક્ય નિતિમાં પણ કહ્યું છે કે,

ત્યજેદ્ધર્મં દયાહીનં ક્રિયાહીનં ગુરુસ્ત્યજેત્ ।

ત્યજેત્ ક્રોધમુખી માર્યા નિઃસ્નેહા બાંધવાસ્ત્યજેત્ ॥

“ દયા વગરના ધર્મને છોડી દેવો, ક્રિયા વગરના ગુરુને છોડી દેવા, ક્રોધ-મુખી સ્ત્રીને છોડી દેવી અને સ્નેહ વગરના બાંધવોને છોડી દેવા. ”

હવે તે વલ્લદ હંમેશા શ્રેષ્ઠીના મુખથી પ્રતિક્રમણ શાસ્ત્રાદિ સાંભળીને દેશવિરતિ-પણું પામ્યો તેથી અષ્ટમી વિગેરે પર્વતિથીએ તે પ્રાશુક તૃણ જલ શિવાય કાંઈ खातो પીતો નહીં. અને દરરોજ જિનદાસશેઠ જે પોતાના ગુરુ હતા તેના દર્શન કર્યા વિના કાંઈ खातो નહીં.

एक વખતે અષ્ટમીને દિવસે શ્રેષ્ઠી શૂન્ય ગૃહમાં રાત્રે પોસહ લઈ કાયોત્સર્ગે રહ્યા હતા. તે દિવસે તેની કુલટા સ્ત્રીએ કોઈ જારની સાથે તે શૂન્ય ગૃહમાંજ રાત્રે મલ-વાનો સંકેત કર્યો હતો. તેથી રાત્રે પાયા નીચે લોદાના ચાર સ્ત્રીલાવાળા પલંગ સંહિત જારને લઈને તે સ્ત્રી જ્યાં શેઠ કાયોત્સર્ગે રહ્યા હતા ત્યાં આવી. અંધકારમાં શેઠને ત્યાં રહેલા નહીં જાણતી તે કુલટાએ તે ચાર સ્ત્રીલાવાળો પલંગ તેની પાસેજ મુક્યો. દૈવયોગે પલંગનો એક પાયો શેઠના પગ ઉપર આવ્યો. પછી પલંગ સ્થિર કરવાને માટે મુદ્ગરના ઘા કરી પેલા ચારે સ્ત્રીલા જમીનમાં નાખ્યા. તેમાંના એક સ્ત્રીલાથી શ્રેષ્ઠીનો પગ વીંધાઈ ગયો, અને તેની મહા વ્યથા થવા લાગી. પછી જ્યારે તે જાર દંપતીએ તે પલંગ પર રહીને મૈથુન કરવા માંડ્યું તે વખતે વિશેષ ભાર પડતાં વધારે પીડા ઉત્પન્ન થવાથી તે શ્રેષ્ઠી ક્રોધ નહીં કરતાં શરીર ઉપર વિચાર કરી મનમાં ચિંતવવા લાગ્યા કે— “હે જીવ, તને સ્વવશપણું ઘણું દુર્લભ છે, જ્યારે તું ઘણું સહન કરીશ ત્યારે તને સ્વવશપણું પ્રાપ્ત થશે. ત્રાકી જે પરવશપણું છે તેમાં તારે કાંઈ પણ ગુણ માનવો નહીં. અર્થાત્ તું પરવશપણે ગમે તેટલા કષ્ટ સહન કરે તેમાં તને કાંઈ ગુણ નથી, પણ સ્વવશપણે સહન કરીશ તો ગુણ પ્રાપ્ત થશે. તેવો વસ્ત્ર અત્યારે સ્વયમેવ પ્રાપ્ત થયો છે. વળી તું મૃત્યુથી શા માટે બીવે છે? તે કાંઈ ભય પામેલાને છોડતું નથી, પણ જે જન્મ્યું ન હોય તેને ગ્રહણ કરી શકતું નથી. તેથી જન્મ લેવો ન પડે તેવો યત્ન કર્ય. વળી હે પ્રાણી! સજ્જન પુરુષો દોષજાલને છોડી દઈને પારકા ગુણનેજ મનમાં ધારણ કરે છે. જેમ મેઘ સમુદ્રના ક્ષારપ્ણારુપ દોષને છોડી દઈ માત્ર જલનેજ ગ્રહણ કરે છે. ” એવી રીતે શ્રેષ્ઠીએ પોતાના દોષનો વિચાર કર્યો પણ તેના ઉપર કોપ કર્યો નહી. છેડે તેજ રાત્રીએ શુભ ધ્યાનવડે મૃત્યુ પામી સૌધર્મ દેવલોકે દેવતા થયા.

પ્રાતઃકાલે પોતાના સ્વામીનું તે પ્રકારે મરણ જાળી “અહો! આ અકાર્ય થયું, હવે હું શું કરીશ ? ” એમ તેની સ્ત્રી ચિંતામાં પડી. એવામાં પેલો વલ્લદ પ્રાતઃકાલે થવાથી આવશ્યક સાંભળવા, પચાણ લેવા, તેમજ શ્રેષ્ઠીના દર્શન કરવા ત્યાં આવ્યો. એટલે

પેલી કુટિલ સ્ત્રી શ્રેષ્ઠીનું રુધિર તે વલ્લદના શિંગિડા ઉપર ચોપડી ઘુંવારવ કરતી સતી હૃદય તાડન કરવા લાગી. અને કહેવા લાગી કે, આ વલ્લદે મારા પતિને મારી નાખ્યો. તે સાંભળી ઘણા લોકો વલ્લદની નિંદા કરવા લાગ્યા. કારણ કે, “જલ્લમાં માંછલાના પગલા જણાય નહીં, આકાશમાં પક્ષીના પગલા જણાય નહીં, અને સ્ત્રીના હૃદયનો માર્ગ જણાય નહીં. તે ત્રણે અમાર્ગમાં માર્ગ છે.” તે વચ્ચે લોકોએ કરેલી નિંદા સાંભળીને તે વલ્લદ મસ્તકની સંજ્ઞાથી ‘મેં નથી માર્યો’ એમ જણાવા લાગ્યો. ગણી લોકો તે વંનેને રાજા પાસે લઈ ગયા. મંત્રીએ ન્યાય કર્યો કે, આ વંનેમાં જે સત્ય હોય તે જિવ્હાવડે તપાવેલા લોઢાના ગોળાને ચાટે. તે વાત વલ્લદે સંજ્ઞાથી સ્વીકારી, અને તત્કાલ તપાવીને લાવેલા લોઢાના ગોળાને ચાટવા લાગ્યો. તે જોઈ પેલી કુલટા સ્ત્રીનું મુખ શ્યામ થઈ ગયું. તેથી તત્કાલ રાજાએ તેને હૃદ પાર કરી દીધી.

જિનદાસ શ્રેષ્ઠીએ તેવું મહા આકરું દુઃખ પડતાં છતાં પણ પોતાના ધર્મને મનવચન કાયાવડે જરા પણ છોડ્યો નહી. વલ્લી વલ્લદને ધર્મવાનુ કર્યો, અને પોતાની સ્ત્રીને મોટા અપરાધવાળી જોડેને મનમાં જરા પણ તેની હિસા ચિતવી નહીં.

इत्यद्भुदिनपरिमितोपसंग्रहव्याख्यायामुपदेशप्रासाद
ग्रंथस्य वृत्तौ प्रथमव्रतविषये चतुःषष्टितमः
प्रबंधः ॥ ६४ ॥

વ્યાખ્યાન ૬૫ મું.

હવે કુલક્રમથી ચાલી આવતી હિંસાને છોડનારની સ્તુતિ કરે છે.

—००:००:००—

वंशक्रमागतां हिंसा मपित्यजति यो बुधः ॥

स स्याद् हरिबलस्येव राज्यादिसंपदां पदं ॥ १ ॥

વ્યાખ્યા.

“ જે પ્રાણ પુરુષ કુલક્રમથી ચાલી આવતી હિંસાને પણ છોડી દે છે તે હરિ-
જેમ રાજ્યાદિકની સંપત્તિનું સ્થાન થાય છે. ”

શ્રી હરિવલ્લમાછીની કથા.

કાંચનપુર નગરમાં જિતારિ નામે રાજા હતો. તેને વસંતશ્રી નામે લાવણ્યરુ-
પવતી પુત્રી હતી. એ ગામમાં એક હરિવલ્લ નામે મચ્છીમાર રહેતો હતો. તે એક દિવસ
પોતાની સ્ત્રીના કલહથી ઝડ્ઢેગ પામી જાલ્લ લડને નદીને તીરે આવ્યો. ત્યાં એક મુનિને
જોઈ તે તેની પાસે ગયો, અને તે મુનિ પાસેથી તેણે આ પ્રમાણે ધર્મ દેશના સાંભળીઃ—
“મેરુ પર્વતથી શું મોટું છે, સમુદ્રથી શું ગંભીર છે, આકાશથી વિસ્તારવાળું શું છે, અને
અહિંસા ધર્મથી બીજો ધર્મ શો છે?” અર્થાત્ તે ચારવાનાજ મોટા છે. “જ્યાંસુધી
ઘટલું પળ જાણું નહીં કે, બીજાને પીડા કરવી નહીં, ત્યાંસુધી પરાલ્લના પુલ્લાની જેવા
કોટી અક્ષરોના પદને ભળી ગયા તો તેથી શું? કાંઈ નહીં.” તે વિષે મહાભાર-
તમાં પણ કહ્યું છે કે,

યોદધ્યાત્કાંચનંમેરુ કૃત્સ્નાંચૈવ વસુંધરાં ।

एकस्य जीवितं दद्यात् नच तुल्यं युधिष्ठिरः ॥

“હે યુધિષ્ઠિર, જો કોઈ સુવર્ણનો મેરુ આપે અને સમગ્ર પૃથ્વીનું દાન કરે તો-
પણ તે એકને જીવિતદાન આપવા તુલ્ય થતું નથી.” ઇત્યાદિ દેશના સાંભળી ધર્મના
મર્મને જાણીને હરિવલ્લ બોલ્યો— હે ભગવન્ ! રાંકને ઘરે ચક્રવર્તીના ભોજનની જેમ
મચ્છીમારના કુલમાં જન્મેલા મારા જેવા રાંકને હિંસા ત્યાગ કરવી અશક્ય છે. મુનિ
બોલ્યા કે—જો તું અધિક ત્યાગ કરી શકે નહીં તો ‘જે પ્રથમ જાલમાં મત્સ્ય આવે તેને
છોડી દેવો’ એવો અલ્પ નિયમ ગ્રહણ કર્યો. હરિવલ્લે એ નિયમ ગ્રહણ કર્યો. પછી
નદીમાં જાલ નાખી ઘટલે તેમાં એક મોટો મત્સ્ય આવ્યો. ફરીવાર જાલ નાખતાં
પણ તેનો તે મત્સ્ય આવ્યો. ઘટલે ઇંધાળી રાખવા સારુ તેના કંઠમાં એક કોડી
બાંધીને તેને છોડી મુક્યો. પાછો ફરીવાર પણ તેજ આવ્યો. એવી રીતે સંધ્યાકાલ
સુધી અન્યઅન્ય સ્થાને જડને જાલ નાખી તોપણ તેજ મચ્છ આવ્યો અને તેને છોડી
મુક્યો. આવી તેની દૃઢતાથી કોઈ દેવ પ્રસન્ન થયો અને સંતુષ્ટ થઈને કહ્યું કે, “વર-
દાન માગ.” હરિવલ્લે કહ્યું, “આપત્તિમાં તત્કાલ મારી રક્ષા કરજો.” દેવ તેવો વર
આપીને અંતર્ધાન થઈ ગયો. પછી મત્સ્ય મળ્યા નહીં તેથી સ્ત્રીના ભયથી ઘેર નહીં જતાં
તે કોઈ દેવાલયમાં જડને સુઈ રહ્યો.

આ અરસામાં નગરમાં એવું બન્યું કે, એક દિવસ રાજકન્યા ગોરે વેઠી હતી.
તે હરિવલ્લ નામના કોઈ ગૃહસ્થના પુત્રને જોડેને તેનીપર સરાગી થઈ. તેથી તેણીએ
કોઈ ઝપાયથી હરિવલ્લ શ્રેષ્ઠીપુત્રને પોતાની તરફ સરાગી કર્યો. દૈવયોગે તેમણે પર-
સ્પર જ્યાં પેલો હરિવલ્લ મચ્છીમાર સુતો હતો તેજ દેવાલયમાં તેજ દિવસે આવવાનો

સંકેત કર્યો. રાજકુમારી વસંતશ્રી તો તે રાત્રે પોતાનું સર્વસ્વ લઈ અશ્વ ઉપર બેસીને તે દેવાલયને દ્વારે આવી. અહીં શ્રેષ્ઠીપુત્રે વિચાર્યું કે, આ કામ કરવું ગુણીજનોને યુક્ત નથી. એ કાર્ય કરવાથી કુલની મલિનતા થાય. વળી તે રાજપુત્રી હોવાથી વી જા પળ કષ્ટ પ્રાપ્ત થાય. આવા વિચારથી તે રાત્રે ઘેર જ રહ્યો. કહ્યું છે કે, “ સ્ત્રી જાતિમાં દંભ, વણિક જાતિમાં અત્યંત બ્હીકણપણું, ક્ષત્રીય જાતિમાં રોષ અને બ્રાહ્મણ જાતિમાં લોભ એ સ્વાભાવિક રહેલા છે. ”

આહિં પેલી રાજકુમારીએ દેવદ્વારે આવીને હરિવલ્લ ! એવા નામથી સાંકેતિક શ્રેષ્ઠી પુત્રને બોલાવ્યો ને કહ્યું કે—સ્વામી, ચાલો આપણે દેશાંતર જઈએ. જેથી આપણો મનોરથ સફળ થાય. મઠ્ઠી હરિવલ્લ કોઈ સાથે સંકેત છે એમ જાણી હુંકારો દર્શને તૈયાર થયો. વન્ને એકજ અશ્વ ઉપર બેસી આગલ ચાલ્યા. માર્ગમાં રાજપુત્રી વારંવાર તેને બોલાવે પણ તે તો માત્ર હુંકારો જ આપે. છેવટે રાજસુતાએ શ્વેદ પામી વિચાર્યું કે, આ કોઈ બીજો પુરુષ છે. તેમ કરતાં જ્યારે રવિનો પ્રકાશ થયો ત્યારે તો તેનું રૂપ જોઈ તેણે વિચાર્યું કે, મને ધિક્કાર છે, પેલા હાથીની જેમ મારી બંને ઇષ્ટ વસ્તુ નષ્ટ થઈ. જેમકે—“ કોઈ હાથીને ગ્રીષ્મ ઋતુમાં દાહથી પીડિત થતાં ઘણી તૃષ્ણા લાગી. તેથી કોઈ સરોવર જોઈને તે ઉતાવળો તેની પાસે જવા ચાલ્યો; જેવો તે કાંઠાની નજીક આવ્યો તેવામાં તે કાદવમાં એવો ધૂંચી ગયો કે, દુર્દૈવયોગે તે તીર અને નીર બંને થી ભ્રષ્ટ થયો. ” આવા નિર્ભાગી દુષ્ટકુલમાં જન્મેલા મુર્ખ, અનિષ્ટ પતિના નિત્ય સં-યોગ કરતાં તો એકવાર મરવું સારું છે. આ પ્રમાણે શ્વેદ કરતી રાજકુમારીને જોઈને હરિવલ્લે વિચાર્યું કે, મને ધિક્કાર છે, મેં કપટ કરીને આ રાજપુત્રીને છેતરી છે. તે વચ્ચે તેની ચિંતા દૂર કરવા માટે પેલા દેવે તેનું કામદેવ જેવું સ્વરૂપ કરી દીધું અને આકાશ વાળી કરી કે, હે રાજપુત્રી ! આવા પુણ્યવાન પતિને મેઢવીને બીજી શેની ઇચ્છા કરે છે ? પછી બંનેને પ્રીતિ થવાથી તે દેવે તેમને ગાંધર્વ વિવાહ વડે પરણાવ્યા.

ત્યાંથી તેઓ વિશાલા નગરીમાં આવ્યા. ત્યાં એક સુંદર ગૃહ ભાડે રાખીને તેમાં રહ્યા. કેટલેક દિવસે હરિવલ્લ કેટલીક ભેટો આપીને રાજાનો માનપાત્ર થયો. એક દિવસ મંત્રીએ રાજાની પાસે વસંતશ્રીના રૂપ લાવણ્યનું વર્ણન કર્યું. તે સાંભળી રાજા તેની ઉપર લુબ્ધ થયો. તેથી હરિવલ્લને હળવાની ઇચ્છાથી એક વચ્ચે તેણે સભા વચ્ચે કહ્યું કે, મારી સભામાં હરિવલ્લ જેવો બીજો કોઈ સાહસીક નથી કે જે મારે ઘેર આવવા માટે લંકાપતિ વિભીષણને નિમંત્રણ કરી લાવે. હરિવલ્લે પોતાનો ઋત્કર્ષ સાંભળી રાજાને કહ્યું કે—સ્વામી, જો તેમને નિમંત્રણ કરવું હશે તો હું થોડા દિવસમાં એ કામ કરી આવીશ. રાજાએ આજ્ઞા આપી એટલે ત્યાંથી ઝડીને હરિવલ્લ પોતાને ઘેર આવ્યો.

વસંતશ્રીને એ વૃત્તાંત જણાવીને કહ્યું કે, હું આવું ત્યાંમુધી તું રુડી રીતે શીઠ

પાંલજે હું કરેલી પ્રતિજ્ઞાનો નિર્વાહ કરવા માટે જાઉં છું—નીતિમાં કહું છે કે, “કદિ મસ્તક છેદાય કે વધવંધન પ્રાપ્ત થાય તથાપિ ઉત્તમ પુરુષોએ અંગીકાર કરેલું પાલ્લવું. પછી જે ભાવી હોય તે થાય.” આ પ્રમાણે કહીને તે ઘરેથી ચાલી નીકલ્યો. અનુક્રમે સમુદ્રને તીરે આવીને વિચારવા લાગ્યો કે, અહો, આ કાર્યનો નિર્વાહ શી રીતે થશે ? પછી પૂર્વે વરદાન આપનારા દેવનું સ્મરણ કરીને તેણે સમુદ્રમાં ઇંપાપાન કર્યો. ઇટલે તત્કાલ તે દેવે તેને ઉપાડીને લંકાના ઉપવનમાં મુક્યો. ત્યાં એક રમણીય મેહેલ જોડેને ‘ આ શું ’ એમ આશ્ચર્ય પામી હરિવલ્લ તેમાં પેઠો. ત્યાં એક ઓરડામાં એક યૌવ-નવતી બાળા અચેતન સ્થિતિમાં પડેલી જોવામાં આવી. તે જોડેને હરિવલ્લ વિચારમાં પડ્યો કે, આ શું આશ્ચર્ય ! ત્યાં નજીકમાં એક અમૃતપૂર્ણ તુંબી તેના જોવામાં આવી. તેને જલ્લ જાણીને તેણે તે બાળાના સર્વ અંગ પર સિંચન કર્યું. જેથી તત્કાલ તે કન્યા ળંઘમાંથી જાગે તેમ વેઠી થઈ અને હરિવલ્લને જોઈ લજ્જા ધારણ કરીને ઝમી રહી. પછી તેણીએ પૂછ્યું; કે હે સ્વામી ! અહિં કેમ આવ્યા છો ? હરિવલ્લે આવવાનું સર્વ વૃત્તાંત જણાવ્યું. પછી તેણે તે બાળાનું સ્વરૂપ પૂછ્યું; ઇટલે તે બોલી—સ્વામી, મારો પિતા આ લંકાપતિના દેવનો પૂજારી છે. એક દિવસ મારા પિતાએ કોઈ નિમિત્તિઆને પૂછ્યું કે, મારી પુત્રીને કેવો પતિ મળશે ? તેણે કહ્યું કે, તેનો પતિ રાજા થશે. એ સાંભળીને રાજ્યના લોભથી તે મારો પિતાજ મુર્ખપણાથી મને પરણવાને ઇચ્છવા લાગ્યો. “એવા લોભી પુરુષને ધિક્કાર છે, કે જે ઝન્યુમાર્ગમાં જ ગમન કરે છે. રાત્ર્યંધ, દિવાંધ, જાત્યંધ, માયાંધ, માનાંધ, ક્રોધાંધ, કામાંધ અને લોભાંધ, એ ઉત્તરોત્તર અધિક અધિક અંધ ગણાય છે.” આથી તે હું સ્વચ્છંદ રીતે ન વર્તું તેટલા માટે મંત્રવડે મને મૂર્છિત કરીને વહાર જાય છે. અને પાછો આવી આ અમૃતવડે મને સજીવન કરે છે. એની દુર્મતિથી સર્વ સ્વજનોએ તેને દૂર કર્યો છે. તેના આવા કૃત્યથી કોઈ વાર મારું મૃત્યુ થશે; માટે હે મહાભાગ ! આ લગ્ન વેળાએજ મારું પાણીગ્રહણ કરો કે જેથી હું ચિર-કાલ જીવું. હરિવલ્લે તત્કાલ તેમ કર્યું, ઇટલે તે બોલી—સ્વામી, હવે અહિંથી આપણે પલાયન કરવું યોગ્ય છે. કારણ કે મારો પિતા આવી ચડશે તો વિઘ્ન ઝડપી થશે. વળી ન વની શકે એવું જે વિભિષણને આમંત્રણ તે કરવાની કાંઈ જરૂર નથી. તે છતાં તમે અહિં આવ્યા છો તેવી તમારા રાજાને પ્રતીતિ કરાવવા માટે હું વિભિષણનું ચંદ્રહાસ સ્વર્ગ કોઈ ઉપાયે લાવી આપીશ. પછી તેની સમાંતિથી તે સ્ત્રીએ વિભિષણનું ચંદ્રહાસ સ્વર્ગ ગુપ્ત રીતે લાવી આપ્યું. પછી તે સ્ત્રીની વુદ્ધિથી ચમત્કાર પામેલો હરિવલ્લ પેલી અમૃત તુંબી, તે સ્ત્રી અને ચંદ્રહાસ સ્વર્ગ લઈ લંકા નગરીની વહાર નીકળ્યો.

અહિં હરિવલ્લના ગયા પછી રાજા ગુપ્ત રીતે તેને ઘેર આવ્યો. અને વસંતશ્રી પાસે તેના સંગમની પ્રાર્થના કરી. તે ચતુરા દ્વેષ અને સ્વેદ અંતરમાં ગોપવતીને બોલી કે,

હે રાજા, મારા પતિની શુદ્ધિ આવતા સુધી રાહ જુવો. રાજાએ કંપટ વૃત્તિએ વિચાર્યું કે, “ હવે આ સ્ત્રી મારે વશ્યજ થવાની છે અને તેનો પતિ તો મૃત્યુજ પામવાનો છે તેથી થોડા દિવસ રાહ જોવી ઠીક છે. ” આવું વિચારી તેનું વાક્ય સ્વીકારીને તે પાછો રાજમહેલમાં ગયો.

અહિં હરિવલ્લ દેવ સાનિધ્યે સમુદ્ર ડૂતરી કુસુમશ્રીને પોતાના નગરના ડહાનમાં મુકી ગુપ્ત રીતે પોતાને ઘેર આવ્યો. ત્યાં વસંતશ્રી પતિની વિરહ વ્યથાથી પીડાતી હતી. પછી તેને પ્રત્યક્ષ મળ્યો બંનેએ પોતપોતાના વૃત્તાંત જણાવ્યા. પછી હરિવલ્લે રાજાની ઇચ્છાનું મર્દન કરવા માટે રાજાની પાસે પોતાના સ્વર મોકલાવ્યા. પછી તેણે પોતે જડને રાજાને કહ્યું કે, “ હું વિભિષણને નોતરી તેની પુત્રી પરણીને આવ્યો છું. તે સ્ત્રી ઉપવનમાં છે અને વિભિષણ કુશલ છે. ” આવું કર્ણ કટુ વચન સાંભળી રાજા વિસ્મય પામ્યો, પણ લોકાપવાદના ભયથી તેને પ્રિયા સાથે મહોત્સવપૂર્વક સ્વનગરમાં પ્રવેશ કરાવ્યો. પછી રાજાએ તેને વૃત્તાંત પૂછ્યું, એટલે તે બોલ્યો “ હે રાજન્ ! હું અહિંથી ચાલી અનુક્રમે દુસ્તર સાગર પાસે ગયો. ત્યારે સમુદ્ર જોડને મને ઘણો ઉદ્વેગ થયો. તેવામાં સમુદ્રમાંથી આવતા એક રાક્ષસને મેં દીધો. તેને જોડે મેં નિર્ભયપણે લંકામાં જવાનો ઉપાય પૂછ્યો. એટલે તેણે કહ્યું કે, જે પુરુષ અહીં કાષ્ઠ ભક્ષણ (અગ્નિ પ્રવેશ) કરે તેનો જ ત્યાં પ્રવેશ થાય છે. એમ સાંભળી ‘ સેવકે સ્વામી કાર્ય અવશ્ય કરવું જોઈએ ’ એવું હૃદયમાં ધારી હું ચિતામાં પેઠો; એટલે મારા દેહની ભસ્મ લઈ તેણે વિભીષણ પાસે મૂકી અને મારું વૃત્તાંત જણાવ્યું. પછી વિભીષણે મારી સત્વિક વૃત્તિથી સંતુષ્ટ થઈ અમૃત છાંટીને મને સજીવન કર્યો. અને પોતાની પુત્રી પરણાવી. પછી મેં તેમને તમારું આમંત્રણ જણાવ્યું. ત્યારે તે બોલ્યા કે, “ મોટા માણસે પોતાથી ન્યૂન હોય તેને ઘેર જવું તે માન હાનિ છે, એથી પ્રથમ તારા રાજાએ અહિં આવવું યોગ્ય છે, પછી હું તારા કહેવા પ્રમાણે કરીશ. આ વાતની ઇંધાળી તરીકે હું મારું ચંદ્રહાસ સ્વર્ગ તને આપું છું. ” એમ કહી મને સ્વર્ગ આપ્યું. પછી તેમણે પોતાની શક્તિથી પ્રિયાસહિત મને અહિં પોહોચાડી દીધો. ”

આવા યુક્તિવાલા તેના વાક્યને સત્ય માની રાજા મંત્રીની સાથે વિચારમાં પડ્યો કે, અહો, આ તો જીવતો આવ્યો. માટે હવે ફરીવાર કાંઈક છલ્લ કરીને તેને દુઃખમાં પાડીએ. કહ્યું છે કે, “ રાજા, સર્પ, પિશુન, ચોર, ધૂંધ્ર દેવતા, શિકારી પ્રાણી, શત્રુ અને ડાકુણ તે દુષ્ટ છે તોપણ છલ્લ વિના શું કરી શકે, તે શિવાય તેમનો આરંભ નિષ્ફલ થાય છે. ”

એક વચ્ચે હરિવલ્લે ભવિષ્યમાં થવાના અનર્થનો વિચાર કર્યા વગર મંત્રીઓ સહીત રાજાને ભોજનનું નિમંત્રણ કર્યું. રાજા જમવા આવ્યો ત્યારે તેની બંને સ્ત્રીનું

લાવળ્ય જોડને અત્યંત કામ પીડિત થઈ ગયો. પછી તેણે મંત્રીને પોતાનો અભિપ્રાય જણાવ્યો. ઇટલે મંત્રીએ કહ્યું કે, હે સ્વામી ! યમરાજાને આમંત્રણ કરવા જવા-ને મિષે એને અગ્નિમાં નાસ્તી દઈએ, તો આપણું ઇચ્છિત પૂર્ણ થાય. રાજાને તે વિચાર પસંદ પડ્યો. અન્યદા રાજાએ હરિવલ્લને બોલાવીને કહ્યું કે, હે સાત્વિક શિરોમણિ ! તમારા શિવાય વીજો કોણ અગ્નિમાર્ગે જડને યમરાજાને મારે ઘેર તેડી લાવે ? તે સાંભ-લ્લી હરિવલ્લે વિચાર્યું કે, રાજાને આવી બુદ્ધિ મંત્રીથી પ્રાપ્ત થઈ છે. પછી તે તો રા-જાની આજ્ઞા પ્રમાણ કરીને ઘેર આવ્યો અને વિચારવા લાગ્યો કે, “ સ્વલ પુરુષોને ઉપકાર કરવાથી ડલટો મહાદોષ ઉત્પન્ન થાય છે, શું અનુકૂલ વર્તવાથી (મન ગમતું ભોજન खावाથી) રોગ અતિશય કોપ કરતા નથી ? કરેછે.” માટે હવે સ્વલને યોગ્ય શિક્ષાજ કરવી.

પછી રાજાએ એક ચિતા રચાવી. હરિવલ્લ પણ તરત પેલા દેવને સંભારીને ત્યાં આવ્યો અને જ્વલાયમાન અગ્નિમાં પ્રવેશ કર્યો. તત્કાલ તેની કાયા સુવર્ણવત્ દેદી-પ્યમાન થઈ અને તે પોતાને ઘેર આવ્યો પણ કોઈએ તેને જોયો નહીં. એ સમયે રાજા પણ નિર્ભયપણે હરિવલ્લને ઘેર આવ્યો અને તેની સ્ત્રીઓની પાસે કામભોગની યાચના કરી. ત્યારે તે સ્ત્રીઓ બોલી કે—“હે સ્વામી, આપને સેવકની સ્ત્રીઓ પાસે આવું વાક્ય બોલવું ઘટિત નથી. કારણ કે આતો પેહેરેગીરોએજ ચોરી કરવી, રક્ષકોએજ ધાડ પાડવી, જલ્લમાંથીજ લહાય ઉત્પન્ન થવી અને સૂર્યથી ડલટો અંધકાર ઉત્પન્ન થવા જેવું છે.” આવી રીતે અનેક યુક્તિથી સમજાવ્યો તથાપિ તેણે પોતાનો આગ્રહ મુક્યો નહીં, ઇટલે તે બંને સ્ત્રીઓએ મળીને રાજાને દૃઢ બંધનથી વાંધી લીધો અને તેના અ-વયવ જર્જરીત કરી દીધા. પછી દયા લાવીને તેને છોડી મુક્યો ઇટલે પ્રાતઃકાળે તે લજ્જાથી પોતાના અંતઃપુરમાં પેસી ગયો.

હવે હરિવલ્લે વિચાર્યું કે, કોઈ વાર આ દુષ્ટ મંત્રી આવા દંભ કરીને મને મારી નાશશે માટે હુંજ દંભ કરીને તેને યમરાજાનો અતિથી કરું. કહ્યું છે કે:—

ब्रजंति ते मूढधियः पराभवं, भवंति मायावीषु ये न मायिनः ।

प्रविश्य ही घ्नंति शठास्तथाविधान, संवृतांगान्निशिता इवेषवः ॥૧॥

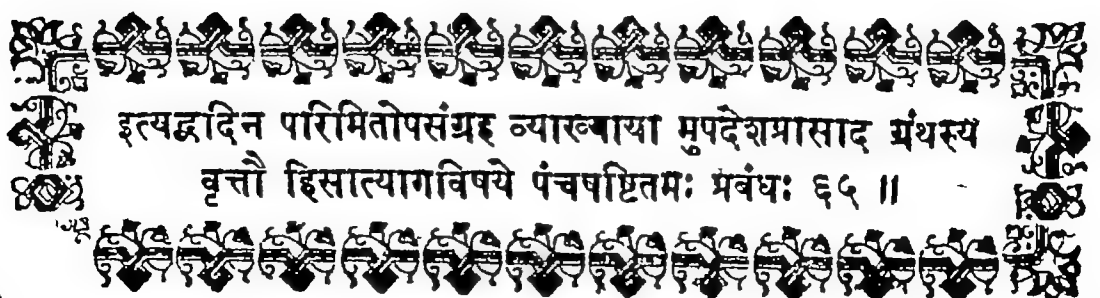
“ જે માયાવીની સાથે માયાવી થતાં નથી તે મૂઢ લોકો પરાભવને પામે છે. કારણ, તેવા શઠ લોકો કવચ વગરના શરીરવાલા પુરુષોને જેમ તીક્ષ્ણ વાળ પરા-ભવ કરે છે તેમ અંદર પેશીને હેરાન કરે છે ” આ પ્રમાણે વિચારી હરિવલ્લ કોઈ પુરુ-ષને યમરાજાનો છડીદાર બનાવી તેની સાથે રાજસભામાં આવ્યો. રાજા તેને જોઈ વિસ્મય પામી ગયો. તેણે હરિવલ્લને યમરાજાનું સ્વરૂપ પુછ્યું ઇટલે હરિવલ્લે સ્વબુદ્ધિ પ્રમાણે તેનું વર્ણન કરી વતાવ્યું. પછી જણાવ્યું કે, “ હે સ્વામી, હું યમરાજાનું વર્ણન

वचनथी शुं करी शकुं. कारण के मोटा मोटा योगिंद्रो पण तेना भयथी योगाभ्यास करे छे. वधारे शुं कहुं! त्रणे भुवन तेनी सेवा करे छे. हे राजेंद्र! में ज्यारे सारी शुक्तिथी तेने आमंत्रण कर्युं त्यारे तेमणे पोतानो छडीदार मारी साथे आपीने कहुं के, मारी समृद्धि जोवाने माटे ताराराजाना मंत्रीने आनी साथे मोकलजे पछी हुं तेनी साथे आवीश." हरिवळे आ प्रमाणे कहुं एटले पेला कुत्रीम छडीदारे पण कहुं के, हे मंत्री ! सत्वर त्यां पधारो. ते वखते राजा पण ज्वलता अग्निमां प्रवेश करवाने उत्सुक थ गयो. ते जोइ स्वामीद्रोहना भयथी हरिवळे कहुं के, महाराज ! प्रथम तमारा आव वाना खबर आपवा मंत्रीने मोकलो पछी आप पधारजो. एटले मंत्री राजानी वधा मणी देवाने माटे उत्सुक थइ सत्वर अग्निमां पड्यो अने भस्मावशेष थइ गयो. पछी हरिवळे राजाने कहुं के, हे स्वामी, परस्त्रीना अंगनो संग करवानी बुद्धि छोडी आप चिरकाल दीर्घायु याओ. स्वामीद्रोहनं महापाप जाणी में आपने मृत्युथी बचाव्या छे. हवे फरीवार पापबुद्धि आपनारा ते मंत्रीना दर्शन यशे नहीं. आ प्रमाणे सांभली खेद करतो सतो राजा पोताना महेलमां गयो. पण राजा तेनुं चातुर्य जोइने घणो संतुष्ट थयो तेथी तेनी साथे पोतानी कन्यानो विवाह कर्यो.

अहिं कांचनपुरना राजाए मुसाफरोना मुखथी पोतानी पुत्रीना तथा हरिव. लना खबर सांभळ्या. तेथी तत्काल तेणे पोताना जामाताने बोलावी पोतानुं राज्य अर्पण कर्युं. पछी हरिवळ राजाए पोताना राज्यमां अमारीघोषणा करावी. अन्यदा विहार करतां करतां तेना धर्मगुरु मुनि महाराजा त्यां पधार्या. तेमने वंदना करी धर्म देशना सांभळी. पछी पोताना देशमांथी साते व्यसनोने दूर कराव्या.

छेवटे पोतानी राजगादी उपर पोताना पुत्रने बेसाडी त्रण राणीओ साथे तेणे दीक्षा लीधी. अनुक्रमे हरिवळ राजर्षि मुक्तिने प्राप्त थया.

हे भव्यो, आ प्रमाणे हरिवळनुं चरित्र सांभळी आ लोकमां पण पूर्ण फळने आपनारी जीव दयाने विषे महान् प्रयत्न करो. आ हरिवळनुं वधारे विस्तारवाळुं चरित्र श्री प्रतिक्रमण सूत्रनी वृहद्वृत्तिथी जाणी लेवुं.

વ્યાખ્યાન ૬૬ મું.

હવે જે પ્રાણી નિરંતર છકાયની હિંસા કરવામાં તત્પર
રહે છે તેનું ફલ બતાવે છે.

નિરપરાધ જંતૂનાં કુર્વંતિ વધમન્વહં ।
અસંયતા ગતઘૃણા ભ્રમંતિ ભવકંદરે ॥
વ્યાખ્યા.

“ જે પ્રાણી હંમેશા નિર્દયપણે અને અદિરતપણે નિરપરાધી પ્રાણીઓની હિંસા કરે છે તે આ સંસારને વિષે પરિભ્રમણ કરે છે. ” શ્રી પુષ્પમાલાની ટીકામાં કહ્યું છે કે, “ જે જીવ પ્રાણીને વધ બંધન કરવામાં તેમજ મારવામાં નિરંતર તત્પર હોય છે અને જીવોને અતિ દુઃખ આપનાર હોય છે તે મૃગાવતીના પુત્રની જેમ સઘળા દુઃખના સ્થાનરૂપ થાય છે. ” આ ઠેકાણે વધ શબ્દે પ્રાણીને તાડનાદિ કરવાવડે પીડા ઉપજાવવાનું સમજવું. વંધ શબ્દે દોરડા વિગેરે સખત બંધન કરવાનું સમજવું અને મારણ શબ્દવડે પ્રાણથી વિયોગ કરાવવાનું સમજવું. તે વધ, વંધ તથા મારણમાં રક્ત અને જુદું આલ દેવા વિગેરેથી પ્રાણીને ઘણું દુઃખ ઉત્પન્ન કરનાર પ્રાણી મૃગાપુત્રની જેમ સમસ્ત પ્રકારના દુઃખનું ભાજન થાય છે. તે મૃગાપુત્રનું દૃષ્ટાંત શ્રી વિપાક સુત્રને અનુસારે અહીં લખીએ છીએ.

શ્રી મૃગાપુત્રની કથા.

શ્રી વીર પ્રભુ પૃથ્વીને પવિત્ર કરતા કરતા અન્યદા મૃગ નામના ગામના ઉચ્ચાન સમોસર્યા. પછી પ્રથમ ગણધર શ્રી ઇંદ્રભૂતિ પ્રભૂની આજ્ઞા લૂંટને મૃગ ગામમાં ગોચરીએ ગયા. ત્યાંથી એણીય અન્નાદિ લઈ પાછા વળતાં માર્ગમાં એક વૃદ્ધ અને અંધ કોઢીઆને જોયો. તેના મુખ ઉપર માંચીઓ વણવણી રહી હતી અને તે પગલે પગલે સ્વલિત થતો હતો. એવા દુઃખના ઘરરૂપ તેને જોઈ ગૌતમસ્વામીએ પ્રભૂની પાસે આવીને પુછ્યું કે “ હે ભગવન્ ! આજે મેં એક એવો મહા દુઃખી પુરુષને જોયો છે કે તેના જીવો વિશ્વમાં વીજો કોઈ હશે ?

પ્રભુ બોલ્યા—“ હે ગૌતમ ! એને કાંઈ મોટું દુઃખ નથી, પણ આજ ગામમાં વિજય રાજાની પત્ની મૃગાવતિ નામે રાણી છે તેનો પ્રથમ પુત્ર લોઢિઆના જેવી આકૃતિવાળો છે, તેના દુઃખની આગલ આનું દુઃખ કોણ માત્ર છે. એ મૃગાપુત્ર મુખ, નેત્ર, અને નાસિકાદિકે રહિત છે, તેના દેહમાંથી દુર્ગંધી રુધિર અને પરં શ્રવ્યા કરે છે, તે જન્મ સ્ત્રીયા પછી સદા ભૂમિગૃહમાં જ રહે છે. ” આ પ્રમાણે સાંભળી ગૌતમસ્વામી આ-

શ્રી પામ્યા અને પ્રમુની આજ્ઞા લઈ તેને જોવાની ઇચ્છાએ રાજાને ઘેર ગયા. રાજ-
પત્ની મૃગાવતી ગણધર મહારાજને અચાનક આવેલા જોઈ વોલી- હે ભગવન્, તમારું
દુર્લભ આગમન અકસ્માત્ કેમ થયું છે ? ગણધર ભગવંત વોલ્યા- ‘ મૃગાવતી ! પ્ર-
મુના વચનથી તારા પુત્રને જોવા માટે આવ્યો છું. ’ રાણીએ તરતજ પોતાના સુંદર
આકૃતિવાળા પુત્રો બતાવ્યા, એટલે ગણધર વોલ્યા-હે રાજપત્ની, આ શિવાય તારા જે
પુત્રને ભૂમિગૃહમાં રાખ્યો છે તે બતાવ. મૃગાવતી વોલીકે-ભગવન્, મુખે વસ્ત્ર બાં-
ધો અને ક્ષણવાર રાહ જુવો કે જેથી હું ભૂમિગૃહ ઉઘડાવું, કે તેમાંથી કેટલીક દુર્ગંધ
નીકળી જાય. પછી ક્ષણવારે મૃગાવતી ગૌતમસ્વામીને ભૂમિગૃહમાં લઈ ગઈ. ગૌતમ
સ્વામીએ નજીક જઈને મૃગાવતીના પુત્રને જોયો. તે પગના અંગુઠા, હોઠ, નાસિકા,
નેત્ર, કાન અને હાથ વગરનો હતો; જન્મથી નપુંસક, વધિર અને મુંગો હતો; દુસ્સહ
વેદના ભોગવતો હતો; જન્મથી માંડીને શરીરની અંદરની આઠ નાડીમાંથી અને
બહારની આઠ નાડીમાંથી રુધીર તથા પરુ શ્રવ્યા કરતું હતું. જાણે મૂર્તિમાન પાપ હોય
તેવા તે લોઢકાકૃતિ પુત્રને જોઈ ગણધર બહાર નીકળ્યા. અને પ્રમુની પાસે આવીને
પુછ્યું કે, હે સ્વામી ! આ જીવ કયા કર્મથી નારકીની જેવું દુઃખ ભોગવે છે ? પ્રમુ વોલ્યા-

શતદ્વાર નામના નગરમાં ધનપતિ નામના રાજાને રાષ્ટ્રકૂટ નામે એક
મેવક હતો. તે પાંચસો ગામનો અધિપતિ હતો. તેને સાતે વ્યસન સેવવામાં ઘણી આ-
સક્તિ હતી. તે ઘણા આકરા કરોથી લોકોને પીડતો હતો. અને કાન નેત્ર વિગેરેને
છેદીને લોકોને હેરાન કરતો હતો. એક સમયે તેના શરીરમાં સોઝ રોગ ઉત્પન્ન થયા.
તે આ પ્રમાણે-શ્વાસ, શ્વાંસી, ઝવર, દાહ, પેટમાં શૂઝ, ભગંદર, હરષ, અજીર્ણ, નેત્ર-
ભ્રમ, મુખે સોજા, અન્ન પર દ્વેષ, નેત્ર પીડા, યજ્જલી, કર્ણવ્યાધિ, જલોદર અને કોઢ,
કઠુ છે કે.—

દુષ્ટાનાં દુર્જનાનાં ચ, પાપીનાં ક્રૂર કર્મણાં ।

અનાચાર પ્રવૃત્તાનાં, પાપં ફલતિ તદ્ ભવે ॥ ૧ ॥

“ દુષ્ટ, દુર્જન, પાપી, ક્રૂરકર્મ કરનાર અને અનાચારમાં પ્રવર્તનારને તેજ ભવમાં
પાપ ફલે છે. ” તે રાઠોડે ક્રોધ અને લોભને વશ થઈ અનેક પાપો કર્યા. તેણે પોતાનો બધો
કાલ પાપ કરવામાં જ ગુમાવ્યો. એવી રીતે અઢીશ વર્ષનું આયુષ્ય ભોગવી મરણ પામીને
પહેલી નરકે ગયો. ત્યાંથી નિકળીને અહિં મૃગાવતીના પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયો છે. તેને મુખ
ન હોવાથી તેની માતા રાત્રી કરીને તેના શરીર ઉપર રેડે છે. તે આહાર રોગના હીંદ્ર-
દ્વારા અંદર પેસી પરુ અને રુધિરપણાને પામી પાછો બાહર નીકળે છે. આવા
મહા દુઃખવડે વત્રીશ વર્ષનું આયુષ્ય પૂરું કરી મરણ પામીને આજ ભરતક્ષેત્રમાં વૈતા-

૨ રાઠોડ કહેવાય છે તે.

દ્રવ્ય સમીપે સિંહ થશે. ત્યાંથી મરણ પામીને ફરીવાર પેહેલી નરકે જશે. ત્યાંથી સર-
પોલીયા (નોઢીયા) પળાને પામી વીજી નરકે જશે; ત્યાંથી પક્ષી થઈ ત્રીજી નરકે જશે.
એમ એક એક ભવને આંતરે સાતમી નરક સુધી જશે, પછી મચ્છપણું પામશે. પછી
સ્થલચર જીવોમાં આવશે. પછી ચેચર-પક્ષી જાતિમાં ઉપજશે, પછી ચતુરિંદ્રિય, તે-
ઈંદ્રિય અને વેઈંદ્રિયમાં આવશે. પછી પૃથિવી વિગેરે પાંચે થાવરમાં ભમશે. એવી રીતે
ચોરાશી લાખ યોનિમાં વારંવાર ભમી અકામનિર્જરાણ લઘુ કર્મી થવાથી પ્રતિષ્ઠાન-
પુરે એક શ્રેષ્ઠીને ઘેર પુત્ર પળે ઉપજશે. ત્યાં સાધુના સંગથી ધર્મ પામી દેવતા થશે. ત્યાંથી
ચવી અનુક્રમે સિદ્ધિપદને પામશે.

આ પ્રમાણે શ્રી વીર પ્રમુખ ગૌતમસ્વામીને લોદકનો સંબંધ કહ્યો. આ કથા
સાંભળી આસ્તિક પુરુષોણ ચરાચર જીવોની હિંસા છોડી દેવી અને હંમેશા પોતાનું
ચિત્ત અહિંસક કરવું.

इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशप्रासादग्रंथस्य वृत्तौ अहिंसाविषये
षट् षष्ठितमः प्रबंधः ॥ ६६ ॥

વ્યાખ્યાન ૬૭ મું.

જે પુરુષ હિંસાનો મનોરથ કરે તે પોતેજ દુઃખી થાય છે, તે કહે છે.

यदि संकल्पतो हिंसा मन्यानुपरि चिंतयेत् ।

तत्पापेन निजात्मानं, दुःखावनौ च पात्यते ॥ १ ॥

વ્યાખ્યા.

“ જો કોઈ પ્રાણી સંકલ્પથી પણ વીજાની ઉપર હિંસાનું ચિંતવન કરે, તો તે
તે પાપથી પોતાના આત્માનેજ દુઃખની ભૂમિમાં પાડે છે. ” આ વિષે દાસીપુત્રનો પ્ર-
બંધ છે. તે નીચે પ્રમાણે—

દાસીપુત્રની કથા.

કૌશાંબી નામની નગરીમાં મહિપાલ નામે રાજા હતો. તે નગરના ઉચ્ચા-
નમાં ત્રણ જ્ઞાનને ધારણ કરનાર વરદત્ત નામે મુનિ પધાર્યા. તેમણે ચતુર્વિધ સંયને

રાજા, “ સર્વ ધર્મ દયા મૂલ છે અને તે સર્વ શાસ્ત્રોવડે પ્રમાણ ગણાય છે; તેથી ભ્રાંતિને છોડી દઈ દયા ધર્મમાં સ્થિર થાઓ. આચાર્યની આવી યુક્તિથી પ્રતિબોધ પામીને કુમારપાલરાજાએ પ્રાણાતિપાતવિરમણ વ્રત ગ્રહણ કર્યું અને પોતાના રાજ્યમાં સર્વત્ર પટહ વગડાવીને જણાવ્યું કે, “ ચારે વર્ણમાં જે કોઈ પોતાને માટે કે વીજાને માટે જીવને હણશે તે રાજદ્રોહી ગણાશે. ” પછી પોતાના રાજ્યમાં જે પારધિ, કસાઈ, માચ્છી અને દારુના પીઠાવાળા હતા તેમના વ્યાપાર બંધ કરાવ્યા અને તેઓના પરથી કર માત્ર છોડી દીધો, તેમજ તેઓનો નિષ્પાપવૃત્તિ નિર્વાહ ચાલે તેવી યોજના કરી આપી.

એક વખતે કુમારપાલના શરીરમાં કુલ્લદેવીએ કરેલા કષ્ટને જોઈને દાગમટ નામના મંત્રીએ કહ્યું કે, સ્વામી, આત્મરક્ષા માટે દેવિને પશુ આપો. તે સાંભળી ‘અરે આ વણિક કેવો નિઃસત્વ છે. મારી ભક્તિમાં ઘેલો થઈ આવાં વચન બોલે છે’ એવું થારી રાજા બોલ્યો કે, અરે મંત્રી સાંભલ—

ભવે ભવે ભવે દેહા, ભાવિના ભવકારણ ।

ન પુનઃ સર્વવિત્પ્રોક્તં, મુક્તિકારી કૃપાવૃત્તં ॥ ૧ ॥

શ્વાસશ્ચપલવૃત્તિ સ્યાજીવિતં ચ તદાત્મકં ॥

તત્કૃતેહં કથં સુંચે, સ્થિરા મોક્ષકારી કૃપા ॥ ૨ ॥

“આ ભવ કારણરૂપ દેહ ભવે ભવ પ્રાપ્ત થયો છે, પણ સર્વજ્ઞ પ્રભુએ કહેલો દયાર્થ વારંવાર પ્રાપ્ત થતો નથી. વળી શ્વાસ ચપલ છે અને જીવિત તેને આધિન છે તો તેને અર્થે મોક્ષને આપનારી એવી સ્થિર દયા હું શા માટે છોડી દઉં. ” આવી ધર્મ દૃઢતાથી તેના દેહમાંથી સર્વ રોગ નાશ પામી ગયા.

એક વખતે કુમારપાલ ગુરુને પ્રણામ કરી ડહા હતા તે વખતે ગુરુ બોલ્યા— રાજન્, આવું દેહમાં કષ્ટ છતાં પણ તું અહંતાના શાસનથી અપ્રદ થયો નહીં, તેથી આજથી તને પરમાર્હત્વનું વિરુદ્ધ આપું છું.

આ પ્રમાણે રાજાના મુખમાં, મનમાં, ઘરમાં, દેશમાં અને નગરમાં સર્વત્ર દયા વ્યાપવાથી હિંસાને કોઈ ઠેકાણે સ્થાન મળ્યું નહીં, તેથી તે પોતાના પિતા મોહની પાસે ગઈ. મોહે ચિરકાળે જોઈલી હિંસાને ઓલ્લસી નહી, તેથી પુછ્યું કે—હે સુંદરી, તું કોણ છે? તે બોલી—પિતાજી! હું તમારી વાઢાલી પુત્રી હિંસા છું. મોહે પુછ્યું કે—તું કેમ ગ્લાનિ પામી ગઈ છું? હિંસા બોલી કે—તાત, કાંઈ કહેવાની વાત નથી. રાજા બે મને દેશમાંથી કાઢી મુકી છે. એ સાંભળી મોહ રોષ પામીને બોલ્યો—વત્સે, નહીં, હું તારા વૈરીઓને રુદન કરાવીશ. આ પ્રમાણે આશ્વાસન આપી

मोहे गर्वथी कहुं, अरे पुत्री! आ त्रण भुवनमा कोड एवो नथी के जे मारी आशानो लोप करे. पछी मोहराजाए पोताना सैन्यने सज्ज कर्युं तेमां कदाग्रह नामे मंत्री हतो, अज्ञानराशी नामे सेनापति हतो, मिथ्यात्व, विषय अने दुर्व्यनिरूप सुभटो हता अने हिसानी साथे पाणिग्रहण करावनारा यज्ञकर्त्ता ब्राह्मणो पग हता. ते सर्व सैन्य चौलुक्यवंशी कुमारपाळनी साथे युद्ध करवा गयुं, पण पराभव पात्री पाछुं आव्युं; एटले मोह दुःखथी विलाप करवा लाग्यो. ते वखते रागादि पुत्रो तेने कहेशा लाग्या-पिताजी, तमारा जेवा गरुडने टीटोडीरूप कुमारपाळनी धर्म बुद्धिने छेदवामां आटलो वधो खेद केम थाय छे? तेओमां प्रथम पुत्र राग बोल्यो-तात, हुं एकलोअ आ त्रणभुवनने जिती गकुं तेवो छुं. जुओ! इंद्र अहल्यानो जार थवो, ब्रह्मा पोतानी पुत्रीनी पछवाडे गया अने चंद्रे गुरुनी ह्मीने सेवी, ए प्रमाणे में कोने अस्थाने पग नथी मुकाव्यो! मारा वाणने जगतने उन्माद उत्पन्न करवामां शो श्रम पडे! पछी क्रोध बोल्यो-पिता, माहं पराक्रम सांभळो, हुं आखा जगतने अंध अने बधिर करी दऊं, धीर अने सचेतनने अचेतन प्राय करी दऊं, मारा प्रभावथी बुद्धिमान् पण कृत्याकृत्य जोता नथी, हितनी वात सांभळता नथी अने भणेलुं पण भुली जाय छे. ए प्रमाणे लोभे अने दंभे (कपटे) पण गर्जना करी पोतानी भुजानो आस्फोट करीने पोतानुं पराक्रम जणाव्युं. पछी पोताना गत्रु धर्मराजा उपर तेमज तेने स्वदेशमां अवकाश आपनार कुमारपाळ उपर युद्ध करवाने ते सर्वे एकठा यइने गया. राजा कुमारपाळे धर्मराजाना मंत्री सदागम (सच्छास्त्र) नी सलाह प्रमाणे वर्तीने तेमने क्षणवारमां जिती लीधा.

कुमारपाळनुं आवुं साहस अने बळवानपणुं जोइ धर्मराजा प्रसन्न थया अने पोतानी पुत्री कृपासुंदरी (दया) तेने आपी (वाग्दान कर्युं). पछी श्री हेमचंद्र सूरिरूप ब्राह्मणे (कुळगुरुए) श्री अर्हतदेवनी समन, धर्म व्यानना चार भेदरूप चोरीमां, नव तत्वरूप वेदीनी उपर, प्रबोधरूप अग्नि प्रगटावी अने तेमां भावनारूप घी होमी कुमारपाळने कृपासुंदरी नामनी कन्या साथे पाणिग्रहण कराव्युं. (तेरा फेरव्या). ते वखते चत्तारिमंगलं विंगेरे वेदोच्चार कयों. पछी धर्मराजाए पोताना जामाताने पाणिमोचन पर्वमां सौभाग्य, आरोग्य, दीर्घ आयुष्य, बळ अने अनेक सुख आप्या. पछी राजा कुमारपाळे कृपासुंदरीने पटराणी पद आप्युं.

एक वखते राजा कुमारपाळने पूर्व पृथ्वीमां फरता एक पाप कर्युं हुनुं ते याद आव्युं. ते एवी रीते वन्युं हुनुं के, एक वखते राजा दधिस्यळीने मार्गे जनो हतो. त्यां मार्गमां कोइ वृक्षनी छायामां विश्रान्त थइ वेठो. नेवामां एक उंदर दरमांथी रुपा

મોહોર કાઢતો જોવામાં આવ્યો. રાજાએ વિચાર્યું કે આ મૂપક કેટલી મુદ્રા છે, તે જોડે. ક્ષણવારમાં તેણે એકવિંશ મુદ્રા કાઢી. પછી તે ઉપર નૃત્ય કરી કરી એક મુદ્રા લઇને પાછો વિલમાં પેઠો. તે વખતે કુમારપાલે ચિતવ્યું કે, “અહો, આ પ્રાણીને કાંઈ ભોગ નથી, કાંઈ ગૃહકાર્ય કરવાના નથી, કાંઈપણ રાજાને આપવાનું નથી, વીજાનો કાંઈ સત્કાર કરવાનો નથી. વળી તીર્થયાત્રાદિક સુકૃતકાંઈ કરવાનું નથી, તથાપિ તે લુબ્ધ બુદ્ધિથી ધન ઉપર કેવી પ્રીતિ રાખે છે, તેથી હું માનું છું કે, આ જગતમાં ધનના જેવું વીજું કાંઈપણ મોહક નથી.” આ પ્રમાણે વિચારી રાજાએ વા કીની વીંશ મુદ્રા લઈ લીધી અને દૂર ડહો રહ્યો. એટલામાં તો ડંદર નીકળ્યો, પણ ત્યાં એકે મુદ્રા ન દીઠી એટલે તત્કાલ હૃદય ફાટી જવાથી મૃત્યુ પામી ગયો. તે જોઈ રાજા ઘણો શ્વેદ પામ્યો સતો વિચારવા લાગ્યો કે—

ધનેહા જીવિતવ્યેષુ, સ્ત્રીષુ ચાન્યેષુ સર્વદા ॥

અતૃપ્તા પ્રાણિનઃ સર્વે, યાતા યાસ્યંતિ યાતિ ચ ॥

“અહો, પ્રાણીઓ, ધનની ઇચ્છામાં, જીવિતમાં, સ્ત્રીમાં અને વીજામાં, અતૃપ્ત રહ્યા સતા ચાલ્યા ગયા છે, ચાલ્યા જાય છે અને ચાલ્યા જશે.”

આ પ્રમાણે પૂર્વ પાપને યાદ કરીને તે પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરવા સારુ પ્રથમ વ્રત ગ્રહણ કરવાને સમયે તે સ્થળે જઈ ત્યાં એક ડંદરીકાવિહાર નામે પ્રાસાદ કરાવ્યો તે અદ્યપિ પણ ત્યાં રહેલો છે.

એક વખતે શાકંભરી નગરીનો સ્વામી આનાક નામે રાજા જે કુમારપાલની ઘેનનો સ્વામી (બનેવી) થાય, તે પોતાની પત્ની સાથે સોગઠાબાજી રમતો હતો. તેણે હાસ્યથી રમતાં રમતાં કહ્યું કે, “હેમસૂરિ વિગેરે મુંડીઆને મારો,” ત્યારે પત્નીએ કહ્યું, “સ્વામી ! એમ બોલો નહીં, તે આચાર્ય તો મારા ભાઈના ગુરુ થાય છે અને હિસાને નિશ્ચારનારા છે.” રાણીએ આ પ્રમાણે કહ્યા છતાં આનાક રાજા વારંવાર તે પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો ત્યારે રાણી કોપ કરીને બોલી કે—અરે જાંગડા ! જીભને સંભાળી રાખ. હું તારી સ્ત્રી છું એમ ધારી મારાથી કદિ ભય ન હોય પણ શું મારા ભાઈ કુમારપાલથી પણ ભય નથી ? રાણીનાં આવાં વચન સાંભળી આનાકે રોષ કરી પત્નીને પાટુ માર્યું. પત્નીએ કહ્યું, ‘અરે દુષ્ટ, જો તારી જીભ મારા ભાઈ પાસે અવલે માર્ગે રહેતી કઠાવું તો મને રાજપુત્રી સત્ય જાણજે.’ આ પ્રમાણે કહીને તે પાટણ ચાલી ગઈ, અને પોતાની તિજા આતાને જણાવી. તત્કાલ સૈન્યથી વિટાળેલા ચૌલુક્યે શાકંભરી ઉપર ચડાઈ કુમારપાલની મોટી સેના આવેલી સાંભળી આનાક રાજા પણ ત્રણ લાખ ઘોડા, તો હાથી અને દસલાખ પાયદલ લઈ સામો ચાલ્યો. બન્ને લશ્કર ખેળા થયા.

परंतु चौलुक्यराजानी मोटी सेना जोइने आनाके घणुं द्रव्य आपी कुमारपाळनी मोटी सेनामां फाटफुट करी दीधी. पछी ज्यारे संग्राम शरु थयो त्यारे सामंतेने युद्ध करवामां उदासवृत्तिवाळा जोइ राजा कुमारपाळे महावतने पुछ्युं के, आ सामंते युद्ध केम करता नथी? महावते जगाव्युं के, महाराज! तमारा सैन्यना आगेवाने आनाकराजाए द्रव्य आपीने खुटव्या छे. राजा वोल्थो-हे महावत, तुं केवो छुं? ते वोल्थो-हुं, आ कलह पंचानन हाथी अने तमे ए त्रण जण फर्या नथी. आ हकीकत सांभळी राजा चिंतातुर चित्ते युद्ध करवा तैयार थयो. ते वखते एक चारण वोल्थो—

कुमारपाळ मम चिंत कर । चिंत्युं किमपि न होय ॥

जिणे तुह रज्ज समप्पियुं । चिंता करशे सोय ॥ १ ॥

अमे थोडा रिउ घणा । इय कायर चिंतंत ॥

मुद्ध निहाळो गयणालों । के उज्जोय करंत ॥ २ ॥

“ हे राजा कुमारपाळ! मनमां चिंता करीश नही. चितवेळुं कांइ थतुं नथी. केमके जेणे तने राज्य आप्युं छे, तेज तारी चिंता करशे. हे भोळा राजा, अमे थोडा अने शत्रु घणा छे एम चितववुं, ते तो कायरनुं काम छे; आ आकाशमां जो, के उद्योत करनार थोडा छे के घणा.” आवा तेना शब्द सांभळी राजा कुमारपाळ युद्ध करवा चाल्या. वंने वच्चे मोटुं युद्ध थयुं. प्रांते अतुल बलवाळो कुमारपाळ विजलीनी जेम ठेकीने शत्रुना हाथीना स्कंध उपर चडी वेठो, अने हाथीनी ध्वजा छेदी शत्रुने पृथ्वी उपर पाडी तेनी छाती उपर चडी वेठो. पछी कह्युं के, अरे वाचाळ! मारी वेनना वचन सांभरे छे, हुं तेनी प्रतिज्ञा पूरी करवा माटे आ तरवारवडे तारी जिन्हा छेदी नाखुं? हवे पछी हिसक वाक्य बोलीश? आ प्रमाणे बोलवावडे यम राजनी जेवा दुर्दर्श कुमारपाळने जोइ आनाकराजा कांइ पण बोली शक्यो नही. ते वखते कुमारपाळनी पासे तेनी वेने आवी पतिरूप भिक्षा मागी. एटले कुमारपाळ बोल्या के अरे जांगडा, तने वेननो पति जाणी मुक्तो नथी. पण दयार्थमने अधिक मानी जीवतो मुकुं छुं. पण तारे जिह्वा खेचवानुं आ चिन्ह पोताना देशमां धारण करवुं. आजथी तारा देशमां वाम अने दक्षिण भागे जिह्वा आकारे मस्तकने टांकवानो वखनो वुरखो चिरकाल रहेगे. तारी पछवाडे पण परंपराए आ जिह्वानुं चिन्ह मारी आज्ञाथी राखवुं, के जेथी पृथ्वीमा मारी वेननी प्रतिज्ञा पूर्ण थयेन्ही विख्यात थाय. तेणे आ सर्व अंगीकार कर्युं. बळवाननी साथे कोण विरोध करे! पछी कुमारपाळे आनाकराजाने काष्टना पांजरामां त्रण दिवस मृथी पूरी पोताना सैन्यमां

રાંખ્યો. જે સામંતો દ્રવ્યથી યુદ્ધેલા હતા, તે ઘણી લજ્જા પામ્યા. પરંતુ ગુર્જરપતિ ગંભીરપણાને લીધે તેમને કાંઈપણ ઉપાલંભ આપ્યો નહીં. પછી આનાકરાજાને પાછું તેનું રાજ્ય આપી પોતાની આજ્ઞા મનાવી કુમારપાલરાજા પાટણમાં આવ્યો. ત્યારથી મારિ એવા અક્ષરો પણ કોઈ બોલતું નહોતું.

એક સમયે કોઈ બ્રાહ્મણ શ્રી હેમચંદ્રસૂરિની કીર્તિને સહન ન કરવાથી તેમને આવતો દેશી આ પ્રમાણે નિંદા કરવા લાગ્યો કે—“ અરે આ હેમડ સેવડો કે જેના કાંઢામાં લાખો જુઓની શ્રેણી ચાલી જાયછે, દાંતના મલથી મુઠમાં ઘુર્ગીય છુટે છે, નાકમાં છિદ્રોનો રોધ થવાથી મળવામાં ગુણગણાટ કરે છે તે પલપલાટ કરતો મરવાડની જેમ આવે છે ” આ પ્રમાણે નિંદા સાંભળી સૂરી બોલ્યા—અરે પંડિત, ‘ વિશેષણં પૂર્વ ’ આ સૂત્ર શું તું નથી મળ્યો કે જેથી આ શ્લોકમાં ‘ હેમડ સેવડ ’ બોલ્યો ત્યાં ‘ સેવડ હેમડ ’ એમ બોલવું જોઈએ. કુમારપાલે આ સ્વર સાંભળી તે બ્રાહ્મણની આજીવિકા છેદી નાખી, જેથી તેનો અસ્ત્ર વગર વધ કર્યો. ત્યારથી તે બ્રાહ્મણ દુઃખે જીવવા લાગ્યો.

એક વખતે કોઈ કવિ દેવ જેવું કૃત્રિમરૂપ કરી હાથમાં લેખ પત્ર લઈ કુમારપાલની સભામાં આવ્યો. કોઈએ તેને ઓળખ્યો નહીં. રાજાએ પુછ્યું, તું ક્યાંથી આવ્યો ? અને કોણ છે ? તે બોલ્યો—રાજન્, મને ઇંદ્રે આ લેખ આપી મોકલ્યો છે. રાજાએ લેખ ફોડીને વાંચ્યો. તેમાં આ પ્રમાણે લખ્યું હતું—“ સ્વસ્તિશ્રી પાટણ નગરમાં રાજગુરુ શ્રીહેમચંદ્રસૂરિને હર્ષથી નમી ઇંદ્ર વિજ્ઞપ્તિ કરે છે કે, હે મહાવન્ ! ચંદ્રનું ચિન્હ મૃગ, યમરાજનું વાહન મહિષ (પાડો), વરુણનું વાહન જલજંતુ અને વિષ્ણુના અવતાર મત્સ્ય, કચ્છપ અને વરાહ તેમના કુલમાં તમે અભયદાન અપાવ્યું, તે વધુ સારું કર્યું. પૂર્વે શ્રીવીરપ્રભુ જેવા ધર્મવક્તા અને બુદ્ધિમાન અભયકુમાર જેવો મંત્રી છતાં પણ શ્રેણિકરાજા જે કરી શક્યો નહીં તેવી જીવરક્ષા જેના અમૃતરસ જવાં વચન સાંભળી કુમારપાલરાજાએ કરી છે, તે હેમચંદ્રગુરુને ધન્ય છે. ”—આ પ્રમાણેનો લેખ વાંચ્યા પછી તે કવિને ઓળખીને ધર્મનું મહાત્મ્ય સાંભળવાથી સંતુષ્ટ થયેલા પરમાર્હત્ કુમારપાલે તે કવિ બ્રાહ્મણની આજીવિકા વમણી કરી આપી.

એક વખતે કુમારપાલ ઘેવર જમતો હતો, તે વારે તેને કાંઈક મલતાપણાથી પૂર્વે કરેલું માંસમક્ષણ યાદ આવી ગયું. એટલે તત્કાલ સ્વાતું બંધ કરી સૂરી પાસે જઈને પુછ્યું કે સ્વામી, અમારે ઘેવરનો આહાર કરવો ઘટે કે નહીં ? ગુરુ બોલ્યા—“ તે અને બ્રાહ્મણને ઘટે, પણ અમરુદ્ધનો નિયમ રાખનારા ક્ષત્રીયને ઘટે નહી. કારણ વાથી પૂર્વે કરેલા નિષિદ્ધ (માંસ) આહારનું સ્મરણ થઈ આવે છે. ” ગુરુની

કહેલી આ વાત કુમારપાલે સ્વીકારી, પરંતુ પૂર્વે કરેલા માંસનું સ્મરણ કરતાં વત્રીશ ગ્રાસ ભર્યા હતા, તેના પ્રાયશ્ચિત્તમાં એક સાથે ધેવરના વર્ગસદૃશ વત્રીશ વિહારો કરાવ્યા.

આવા અનેક લોકોત્તર ચરિત્રથી સૂરિણ ઘણાના હૃદયને હરિ લીધા હતા. જન્મથી આત્મસ્તુતિ તથા મનુષ્યસ્તુતિ વિષે તેમણે નિયમ રાખ્યો હતો. તોપણ તેઓ રાજાને કહેતા હતા કે,

किं कृतेन न यत्र त्वं, यत्र त्वं किमसौ कलिः ॥

कलौ चेद् भवतो जन्म, कलिरस्तु कृतेन किं ॥ १ ॥

“ જ્યાં તું નથી ત્યાં કૃતયુગ હોય તોપણ શા કામનો અને જ્યાં તું છે ત્યાં કલિ હોય તોપણ શું કરવાનો છે ? જો તારો જન્મ કલિયુગમાં છે, તો અમારે કલિ-યુગ હો, કૃતયુગની શી જરૂર છે ! ”

આ પ્રમાણે અનેક દૃષ્ટાંત એ પરમાર્હત્કુમારપાલ વિષે છે. જે કુમારપાલ આવતી ચોવિંશીમાં પદ્મનાભપ્રમુના શાસનમાં પ્રથમ ગણધર થયે, તે જિન ધર્મને વધારનારા કુમારપાલે કુલક્રમથી ચાલી આવતી હિસાને પણ છોડી દીધી હતી.

इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशप्रासादग्रन्थस्य वृत्तौ अहिंसा
विषये अष्टपष्टितमः प्रबंधः ॥ ६८ ॥

વ્યાખ્યાન ૬૯ મું.

કેટલાએક જીવો ક્રોધથી હિંસા વચન બોલે છે, તેમને માટે શિક્ષા કહે છે.

वचोऽपि हिंसाविषयं । महानर्थविधायकम् ॥

अत्र मातृसुतचंद्रासर्गयोश्च निदर्शनम् ॥ १ ॥

વ્યાખ્યા.

હિંસા વિષે વચન બોલવું, તે પણ મોટા અનર્થને કમનારું છે. તે વિષે માતા અને પુત્ર ચંદ્રા અને સર્ગનું ઉદાહરણ છે. તે આ પ્રમાણે—

ચંદ્રા અને સર્ગની કથા.

વર્ધમાન (વઢવાણ) નગરમાં સધલ નામે કુલપુત્ર હતો. તેને ચંદ્રા નામે સ્ત્રી હતી તેમને સર્ગ નામે એક પુત્ર થયો હતો. આ સર્વે દુઃસ્વદાયક સ્થિતિમાં હતા. ચંદ્રા પારકા ઘરનું કામ કરતી હતી, અને સર્ગ વનમાંથી ઇંધણાં લાવતો હતો. એક વસતે સર્ગને માટે શીકા ઉપર આહાર મુકી ચંદ્રા જલ ભરવાને ગઈ. સર્ગ વનમાંથી આવ્યો ત્યારે તેણે માતાને જોઈ નહીં અને ક્રુધા તૃષ્ણા લાગેલી તેથી ક્રોધે ભરાયો. ઇટલામાં તેની માતા આવી તેને જોડેને તે ગુસ્સાથી બોલ્યો—પાપિણી, આટલી વાર શું શૂલીએ ચડી હતી? તે સાંભળી ક્રોધથી ચંદ્રા બોલી કે—આ શીકાપરથી ઉતારીને કેમ સ્વાધું નહીં? શું તારા હાથ કપાઈ ગયા હતા? આ પ્રમાણે વંને દુર્વચનવડે કર્મ બાંધ્યું. પછી આયુષ્ય પૂર્ણ થયાથી સર્ગનો જીવ મૃત્યુ પામી કેટલાક ભવ ભ્રમીને તામ્રલિપ્તી નગરીમાં અરુણદેવ નામે એક શ્રેષ્ઠીનો પુત્ર થયો, અને ચંદ્રાનો જીવ પરિશ્રમણ કરીને પાટલીપુરમાં જસાદિત્યને ઘેર દેવણી નામે પુત્રી થયો. તેના પિતાએ દેવણીને અરુણદેવને આપી. તેમનો વિવાહ થયા પછી અરુણદેવ વીજા મિત્રોની સાથે વેપાર કરવા માટે વાહાણે ચઢ્યો. દૂર જતાં પ્રતિકૂલ વાયુવડે વાહાણ ભાંગ્યું. પુણ્યયોગે પાટીયું મેલવી એક મિત્રની સાથે કાંઠે આવ્યો. અનુક્રમે ફરતો ફરતો પાટલીપુરમાં પહોંચ્યો. ત્યાં મિત્રે અરુણદેવને કહ્યું, મિત્ર, અહીં તારા સાસરાનું ઘર છે, તેથી ચાલ, ત્યાં જઈએ. અરુણદેવ ચાલ્યો કે, આવી સ્થિતિમાં આપણે ત્યાં જવું યુક્ત નથી. મિત્રે કહ્યું કે, ત્યારે તું અહીં રહે, હું નગરમાં જઈ ભોજન લઈ આવું. પછી અરુણદેવ કોઈ દેવાલયમાં રહ્યો. થોડીવારમાં શ્રાંત થયેલા અરુણદેવને નિદ્રા આવી ગઈ.

આ સમયે તે વનમાં તેની સ્ત્રી દેવણી ક્રીડા કરવા આવેલી તેના વંને હાથ છેદીને કાંઠ ચોર કંકણ લઈ નાશી ગયો. તેણીનો પોકાર સાંભળી રાજાના સેવકો તત્કાલ ત્યાં ટોડી આવ્યા અને ચોરની પાછલ દોડ્યા. પેલો ચોર જ્યાં અરુણદેવ સુતો હતો તે દેવાલયમાં આવી ભય પામવાથી કંકણ અને સ્વર્ણ અરુણદેવની પાસે મુકીને નાગી ગયો. તેના ગયા પછી જ્યારે અરુણદેવ જાગ્યો ત્યારે તે કંકણ અને સ્વર્ણ જોઈ ' આ કંકણ દેવીએ આપ્યા ' એવું જાણી હર્ષથી લઈ લીધા. તેવામાં ચોર પાછલ દોડતા રાજાના સેવકોએ ત્યાં આવીને કહ્યું કે—અરે, હવે ક્યાં જઈશ ? એમ કહી અરુણદેવને માગ્યા માંડ્યો. ઇટલે તેના વલ્લમાંથી બે કંકણ નીચે પડી ગયા. તત્કાલ તેને દાર્યાને રાજા પાસે લઈ ગયા અને રાજાની આજ્ઞાથી તત્કાલ તેને શૂલીએ ચડાવી દીધો.

આ સમયે પેલો ચોર ભોજન લેવા ગયેલ મિત્ર ત્યાં આવ્યો. તે અરુણદેવની આગળ જોઈ, ખરે મુગ્ધદુઃસ્વમાં વત્સલ એવા મિત્ર, તું ક્યાં ચાલ્યો? એમ બોલતો

ઉંચે સ્વરે રુદન કરવા લાગ્યો. પ્રેક્ષક પુરુષોએ તેને પુછ્યું કે, આ કયા શ્રેષ્ઠીનો પુત્ર છે ? તે બોલ્યો, હવે શું કહેવું, તેની કથા તો પૂર્ણ થઈ રહી. પછી તેણે સર્વ વૃત્તાંત જણાવ્યું અને ગિલાવડે આત્મહત્યા કરવા તૈયાર થયો. લોકોએ એકઠા મઠી તેને નિવાર્યો. જગાદિત્ય પોતાની પુત્રી અને જામાતાનો સર્વ વૃત્તાંત સાંભળીને તથા તે અવસ્થામાં વંનેને જોઈને ઘણો સ્વેદ પામ્યો. પછી જામાતા અરુણદેવને શૂલી ઉપરથી નીચે ઉતરાવી તેણે રાજસંવકોને ડગલંબ આપ્યો. રાજા બોલ્યો કે, હ શ્રેષ્ઠી, આ કામમાં સદસા કામ કરનાર એવા મારોજ અપરાધ છે.

ए समये चतुर्ज्ञानी अमरेश्वर नामे मुनि महाराज त्वां पधार्या. तेमणे देशना आपी के, “हे भव्यो ! मोहनिद्राने छोडी दो, अने त्रीविधे त्रीविधे हिंसा त्यजी दो. वचन अने कायावडे करेली हिंसा तो दुःखदायक छेज, पण मनमां पण चितवेली हिंसा पण प्राणीने नरकमां पाडे छे, ते विषे एक दृष्टांत सांभळो-

बैभारगिरि उपर आवेला एक उद्यानमां अन्यदा केटलाक लोको उजाणी करवा एकठा यया हता. तेमने जोइ कोइ रांक भीख मांगवा आव्यो. पण तेना दुष्कर्मोदयथी तेने कोइ डेकाणेथी पण भिक्षा मळी नही एटले तेणे विचार्युं के, ‘अहा, आटलुं बहुं भोजन छतां पण कोइ मने आपतुं नथी’ तेथी आ सर्वने मारी नाखुं’ आवुं विचारी कोप करीने ते गिरि उपर चढ्यो अने एक मोटी गिला तेमनी उपर देहवी देतां दैवयोगे शिला साथे पोते पण पही गवो सर्व लोको दूर खसी गया अने ते भाखारी शिला नीचे चूर्ण यइ मृत्यु पामीने नरके गयो. आ प्रमाणे मनमां चितवेली हिसानुं पण तेने माहुं फळ प्राप्त थयुं.

वळी श्री आऊरपचखाण नामना पयन्नामां कहुं छे के, “आहारनी अभिलाषाए मत्स्य सातमी नरके जाय छे, तेथी साधुए मनवडे पण सचित्त आहारनी इच्छा न करवी” अहि मत्स्य एटले तंदुल मत्स्य विंगरे लेवा, ते पण गर्भज जाणवा. कारण के संमूर्छिम तो असंझीपगाने लीधे पहेली रत्नप्रभा नरकसुधीज जाय छे. ते तंदुल मत्स्य मोटा मत्स्यना मुखनी पामे आंखनी पापणमां उत्पन्न थाय छे. तेनुं प्रमाण तंदुल जेटलुं होय छे, ते वज्ररुपभनाराचमंघयणी होय छे अने दुष्ट मननो व्यापार करवाथी सातमी नरके जाय छे. आ प्रमाणे वृद्धो कहे छे. वळी जवन्धे अंगुलना असंख्यातमा भागप्रमाण देहवाळा मत्स्य पण सातमी नरके जाय छे, एम श्री भगवती सूत्रमा कहुं छे. तेथी मन वचन अने काया, ए त्रिविधे थती हिंसा अनेक भवने जापनारी छे. आ प्रमाणे सांभळी राजा विंगरेए ते समये पाम धगेलुं ते ली प्रपन्ना दुःखानुं कारण पुछ्युं ज्ञानी मुनिए तेनो पर्व भव कहेवा-

વહે તે સર્વ કહી વતાવ્યું. તે સાંભળી દેવળી અને અરુણદેવને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું, તેથી તેમણે તત્કાલ અનશન અંગિકાર કર્યું. તે જોઈ સર્વ પરપદા સંવે પામી દયાધર્મને સ્વીકાર્યો, અને તે દેવળી અને અરુણદેવ મરણ પામીને દેવલોકે ગયા.

હે ભવ્યો ! ઉપર પ્રમાણે ચંદ્રા માતા અને સર્ગ પુત્રનું વૃત્તાંત સાંભળીને હાસ્ય, મોઝાંઝા કે દુષ્ટ બુદ્ધિવહે કદિ પણ હિંસા વચન બોલવું નહીં, અને હંમેશા મનને દયાળુ કરવું.

इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशप्रासादग्रन्थस्य वृत्तौ अहिंसात्यागविषये
एकोनसप्ततितमः प्रबंधः ॥ ६९ ॥

વ્યાખ્યાન ૭૦ મું.

કેટલાંક કહે છે કે, આ જીવાત્મા અમેય, નિત્ય અને સનાતન છે, તો દેહ પિંડનો નાશ થવાથી જીવનો નાશ શી રીતે થાય ? પૃથ્વીથી ઉત્પન્ન થયેલો ઘડો નાશ પામવાથી શું આકાશ નાશ પામે છે ? કદિ કહેશો કે, ઘટાકાશતો નાશ પામે છે, તો તે પણ કલ્પિત છે. વળી ગીતામાં કહ્યું છે કે, યુદ્ધ કે યજ્ઞાદિકમાં જીવવધ કરવાનો વાધ નથી, પણ તે વાક્ય અયુક્ત છે. કારણ કે, નિશ્ચયનયની અપેક્ષા જીવ નિત્ય અને ગતિ આગતિથી રહિત છે, પણ વ્યવહારની અપેક્ષા તે નાના પ્રકારના દેહ પિંડાત્મક થઈ ગાયપણું. હાથીપણું, પુરુષપણું, સ્ત્રીપણું ધારણ કરે છે, તેથી માંકડ કી-હિ વિગેરેમાં પણ ઉત્પન્ન થયેલો પ્રત્યક્ષ જણાય છે. તે પક્ષે દીપકનો નાશ થયે તેની પ્રમાણ નાશની જેમ દેહરૂપ પિંડનો વિનાશ થતાં જીવનો પણ વિનાશ થાય છે. એથીજ 'તું મરીજા' એવું કહેવાથી પ્રાણીને દુઃખ થાય છે અને મારી નાશવાથી તેનું ફળ નરકની વેદનારૂપ પ્રાપ્ત થાય છે, માટે સર્વ ધર્મમાં દયાધર્મજ શ્રેષ્ઠ છે. તેની સ્તુતિ અમે પણ કરીએ છીએ. તેવી જીવદયામાં જેમના હૃદય તત્પર છે એવા શ્રી શાંતિનાથ અને મુનિસુવ્રતપ્રભુ પૂર્વે થયા છે, તેમની કીર્તિ અદ્યાપિ પૃથ્વીપર પ્રવર્તે છે. આ વિષે અચિરા માતાના પુત્ર શ્રી શાંતિનાથપ્રભુનો સંબંધ આ પ્રમાણે—

શ્રી શાંતિનાથજીની કથા.

જંબુદ્વીપના પૂર્વ મહાવિદેહ ક્ષેત્રની મંગલાવતી વિજયમાં રત્નસંચય નામના નગરને શ્રી શાંતિનાથપ્રભુજીનો જીવ પૂર્વે વજ્રાયુધ નામે રાજા હતો. એક વખતે એક

पारेहुं भय पामी राजा वज्रायुधनी शरणे आव्युं. राजाए कहुं के, भय पामीश नहीं. तेनी पछवाडे तरतज एक सीचाणो पक्षी आव्यो, तेणे कहुं के हे राजन्, मने घणी सुधा लागी छे तेथी आ पक्षी मने आपो. राजाए कहुं, तेने वदले तुं उत्तम अन्न ले. सीचाणे कहुं के, मने तो मांस उपरज रुची छे. राजा बोल्यो. त्यारे हुं मारा देहनुं मांस आपुं. सीचाणो बोल्यो के- तो आ पारेवा जेटलुं आपो. पछी राजाए ताजवुं मंगावी एक तरफ पोतानी जंघामांथी छेदीने मांसनो पिढ मुक्यो अने बीजी तरफ पारेवाने राख्युं. पारेवामां एटलो भार धयो के छेवटे राजा पोते तुलापर चढी वेढो. आवी वज्रायुध राजानी दया तरफ हिंमत जोई, वे देव प्रत्यक्ष थड बोल्या, हे महानु भाव ! इंद्रे सभामां तमारी प्रशंसा करी, ते नही मानीने अमे वंने तमारी परीक्षा करवा आवा रुप करी अहीं आव्या हता. पछी तेओ राजा उपर पुण्यवृष्टी करी स्वर्गे चाल्या गया. राजा वज्रायुध चारित्र लई नवमा त्रैवेयकमां एकत्रिश सागरोपम आयु-प्यवाळा देवता थया.

मुनिसुव्रतप्रभुनी कथा

भृगुकच्छ (भरुच) नगरमां जितशत्रु नामे राजा हतो. तेणे एक वखते अश्वमेध यज्ञ करवा माटे अग्निमां होमवा एक अश्व तैयार कर्यो. आ खबर ज्ञानवडे मुनि सुव्रत स्वामीए जाण्या, एटले तत्काळ ते अश्वने वचाववा माटे प्रतिष्ठानपुरथी भरुच एक रात्रिमां साठ योजन आवी पहुँच्या. त्यां एकठा थयेला जनसमूहमां प्रभुए धर्म-देशना आपवा मांडी. ते अश्वे प्रभुने जोई उंचा कान कर्या अने वारंवार प्रभु सामुं जोवाथी तेने जातिस्मरण ज्ञान उत्पन्न थयुं. तेथी तत्काळ प्रभु पासे आवी पृथ्वीपर मरतक मुक्तीने पोतानी वाचामां बोल्यो के, हे विश्वरक्षक, दुःखार्त्त एवा मारी रक्षा करो. ते जोई राजाए प्रभुने पुछ्युं के, आ अश्व शुं कहे छे ? प्रभु बोल्या-राजन्, तेनो पूर्वभव सांभळां.

पद्मिनीपुर नामना नगरमां जिनधर्म नामे एक जैनधर्मी श्रेष्ठी हतो, तेने सागरदत्त नामे एक शैवधर्मी मित्र हतो. ते सागरदत्ते पूर्वे एक शिवालय कराव्युं रानुं. एक वखते ते मित्रनी नाथे साधुनी पामे गयो. त्यां जिन मंदिर कराववानुं महत् फल सांभळ्युं. तेथी तेणे एक जिनविव प्रासाद कराव्यो. ते कार्यथी तेने समकित दर्शन प्राप्त थयुं. एक वखते शैव लोकोए घीवडे शिवलिंग पुर्यु. ते जोवा सागरदत्तने बोल्याव्यो. त्यां घीना गंधधी घणी घीमेला तथा कीटिओ एकठी थई हती ते निर्दय शैव त्या-कोना चरणन्यासथी रुचराटने मरी जती हती. ते जोडेने सागरदत्त बोल्यो के. त-मारा पगवडे हजारो कीटिओ मरी जाय छे, ते तमने घटनुं नथी. त्यारे तेओ क्रोध

કરીને વોલ્યા કે, અરે મુર્ખા ! કુલક્રમથી ચાલ્યા આવેલા ધર્મને છોડી દે નવો ધર્મ અંગીકાર કરતાં તું કેમ શરમાતો નથી ? માટે ઉઠ, તારે ઘેર ચાલ્યો જા. તે સાંભળી લજ્જાથી ગ્લાન મુખ થયો સતો પોતાને ઘેર આવીને તે વિચારવા લાગ્યો કે, ઓ, મેં કુલધર્મનો ત્યાગ કરી કેવું કામ કર્યું ! આ પ્રમાણેના અંતર્ધ્યાનથી મૃત્યુ પામી ઘણાં ભવ ભ્રમીને હે રાજા, તે સાગરદત્તનો જીવ આ અશ્વ થયો છે. તે મારો પૂર્વભવનો મિત્ર હોવાથી મને જોડીને કહે છે કે, આ રાજા મને આજે યજ્ઞમાં હોમી દેશે, તેથી મારી રક્ષા કરો, રક્ષા કરો. હે રાજન્, યજ્ઞનું ફળ નરકજ છે, તેથી તે કરવા યોગ્ય નથી. આ પ્રમાણે પ્રભુનાં વચનથી જીતશત્રુ રાજા પ્રતિબોધ પામ્યો. તેથી અશ્વને નિર્ભય કરી પોતાના નગરમાં યજ્ઞો કરવાનોજ અટકાવ કર્યો. તે અશ્વ પ્રભુ પાસે અનશન અંગીકાર કરી સહસ્રારદેવલોકમાં દેવતા થયો. ત્યાંથી તત્કાલ ત્યાં આવીને તે દેવે પ્રભુના સમોસરણને સ્થાને એક જિનપ્રાસાદ રચાવી તેમાં મુનિસુવ્રત-સ્વામીની પ્રતિમા અને તેની આગલ અશ્વની મૂર્તિ સ્થાપન કરી; ત્યારથી ત્યાં અશ્વાવબોધ નામે તીર્થ થયું.

કેટલેક કાલે તેજ વનમાં એક વડના વૃક્ષ ઉપર શમળી રહેતી હતી. તે કોઈ મ્લેચ્છે વાળ મારી વીંધી નાચી તે પ્રભુના પ્રાસાદ પાસે પડી અંત સમયે કોઈ મુનિએ તેને નવકાર મંત્ર સંભળાવવાથી તે સિંહલરાજાની પુત્રી થઈ. અન્યદા મૃગુપુરથી કોઈ શ્રેષ્ઠી ત્યાં આવ્યો, તે છીક આવતાં નવકારમંત્રનું પેહેલું પદ બોલ્યો. તે સાંભળી રાજપુત્રીને જાતિસ્મરણ થયું. પછી માતાપિતાને પુછી મૃગુપુરે આવી તેણે તે ચૈત્યનો ઉદ્ધાર કર્યો. ત્યારથી એ તીર્થ “ શકુનિકાવિહાર ” એ નામથી વિખ્યાત થયું.

ત્યારપછી અનુક્રમે પરમાર્હત શ્રીકુમારપાલરાજાના મંત્રી ઉદયનના પુત્ર, શત્રું જય તીર્થનો ઉદ્ધાર કરનાર, ગિરનાર પર્વત ઉપર સુગમ પાજ વાંધનાર અને વીજા પળ અનેક પુણ્ય કાર્ય કરનાર શ્રીદાગ્ધટ કવિના અનુજ વાંધવ અંબડ પ્રધાને પિતાના પુણ્યને અર્થે તે તીર્થે ઉદ્ધાર કરાવ્યો. તે સમળીકાવિહાર તીર્થમાં તેણે મંગલદીપિકના લુંછળા વચ્ચે યાચકોને વત્રીશ લાખ સોનૈયા આપ્યા હતા, એમ વૃદ્ધ પુરુષો કહે છે ઉપર પ્રમાણે શ્રીશાંતિનાથ અને શ્રીમુનિસુવ્રત સ્વામી અશ્વ અને પારેવાનું રક્ષણ કાઢાથી પૃથ્વીપર મહાન્ કીર્તિના ભાજન થયા છે. તે બંને પ્રભુ મને પણ શીવ સુખના આપનારા થાઓ.

इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशप्रासादग्रंथस्य वृत्तौ जीवरक्षा
विषये सप्ततितमः प्रबंधः ॥ ७० ॥

व्याख्यान ७१ मुं.

हवे हिंसानुं कारण प्रमाद छे ते कहे छे.

शरीरी म्रियतां मा वा ध्रुवं हिंसा प्रमादिनः ।

सा प्राणव्यपरोपेऽपि प्रमादरहितस्य न ॥ १ ॥

व्याख्या.

“ प्राणी मरण पामे अथवा न पामे पण निश्चये प्रमादीने हिंसा लागे छे. अने प्राणनो कदि नाश थाय तोपण प्रमाद रहित एवा पुरुषने हिंसा लागती नथी. ” जो कोइ साधु प्रमादथी एटले उपयोग वगर चाले तो तेने जीवनो बंध न थाय ते छतां पण हिंसा लागे छे, अने जे साधु अप्रमादथी एटले उपयोगथी चाले तो तेनाथी कदी जीव बंध यइ जाय तोपण तेने भावथी हिंसा लागती नथी. जेम नदी विगेरे उतरतां उपयोगथी चालता साधुने अप्काय जीवनी विराधना तीव्रबंध आप-नारी थती नथी, तेम जेम कोइ घांचीनो जीव कोटी पूर्वना आयुष्यवाळो होय ते प्रतिदिन विश घाणीओवडे तिल पीले छे ते आखा जीवितवडे पण तेटला तिल पीलवा समर्थ न थाय के जेटला जीव साधु नदी उतरतां जळना एक बीटुमां हणे छे. जो ते जळ सेवाळवाळुं होय तो तेमां अनंत जीवनो पण घात थाय छे. पण जो ते मुनि प्रमादी होय तो तेनी हिंसा लागे छे. अन्यथा लागती नथी.

श्रीभगवती सूत्रमां कहुं छे के, केवलज्ञानी पण गमनागमनथी अने नेत्रना लालन विगेरेथी घणा जीवनो घात करे छे. परंतु मात्र योगवडेज बंध होवाथी ते प्रथम समये बांधे छे; बीजे समये अनुभवे छे (वेदे छे) अने त्रीजे समये निर्जरे छे. कारण के ते अप्रमादी होवाथी तेमने कर्मनो बंध बहु कालनी स्थितिवाळो थतो नथी.

वळी प्रथमांगमां कहुं छे के, कोइ मुनिए अकस्मात् काचुं लुण बोहोरुं होय, ते जो लुण बहोरावनार ग्रहस्थ पाछुं न ले तो मुनिए तेने जळमां घोळीने पी जवुं. तमे करवाथी तेणे श्रीजिनेश्वरनी आज्ञा पाळी माटे ते मने पृथ्वीकाय जीवनी हिंसा न लागे. तेज प्रमाणे ग्रहस्थने पण जिन पूजा विगेरेमां अंतर दयाभाव होवाथी हिंसा लागती नथी.

प्राचीन पूज्य पुरुषोष् हिंसाना त्रण प्रकार कहेला छे—स्वरु
अने अनुबंधहिंसा. अंतःकरणमा दयाना परिणाम वर्ततां बाह्यक्रिया करतां
थाय ते स्वरुपहिंसा कहवाय छे. कृत्यंषि विगेरेना हेतु माटे जे हिं.

છે તે હેતુહિંસા કહેવાય છે. અને અંતઃકરણમાં કલુષિત પરિણામ વર્તતા નિર્દયપણે જે હિંસા કરાય છે તે અનુબંધહિંસા કહેવાય છે. રાજા યશોધરે માતાના વચનથી પિષ્ટમય કુકડાની પળ હિંસા કરી તો તેથી તે દુરંત દુઃખ પરંપરાને પામ્યો હતો. અને બ્રહ્મદત્ત ચક્રી વિગેરેને બાહ્યપણે સ્વરૂપહિંસાનો અભાવ છતાં પણ અનુબંધ હિંસાના ધ્યાનથી નરકની પ્રાપ્તિ થઈ હતી. તેનો સંબંધ નીચે પ્રમાણે છે.

શ્રીબ્રહ્મદત્ત ચક્રીની કથા.

કાંપિલ્યપુર નગરમાં બ્રહ્મ નામના રાજાને ચાર મિત્રો હતા. કાશી દેશનો રાજા કંટક, હસ્તિનાપુરનો અધિપતિ કરેણુ, કોશલ દેશનો સ્વામી દીર્ઘ અને ચંપા નગરીનો નૃપતિ પુષ્પચૂલ. આ ચારે રાજાઓ પરસ્પર સ્નેહથી એક બીજાના રાજ્યમાં એકેક વર્ષ આવીને રહેતા હતા. એક વખતે બીજા ત્રણે બ્રહ્મ રાજાને ત્યાં આવેલા હતા; તેવામાં અકસ્માત્ બ્રહ્મ રાજાને મસ્તકની વેદના ઉત્પન્ન થઈ. ઇટલે બ્રહ્મ રાજાએ તેઓના ઉત્સંગમાં બ્રહ્મદત્ત નામના પોતાના વાલ વચના પુત્રને મૂકીને 'તમારે આ રાજ્યની વ્યવસ્થા કરવી' એમ કહી તે મૃત્યુ પામ્યો. પછી તેઓ પોતામાંથી દીર્ઘ રાજાને ત્યાં મૂકી પોતપોતાના રાજ્યમાં ચાલ્યા.

દીર્ઘ રાજા ત્યાં રહ્યો સતો બ્રહ્મ રાજાની સ્ત્રી ચૂલ્હાનીની સાથે આસક્ત થયો. તે સ્વર જાણી ધનુ નામના મંત્રીએ પોતાના પુત્ર વરધનુને જણાવ્યું કે, આ વૃત્તાંત તું એકાંતમાં જઈને ચૂલ્હાનીના પુત્ર બ્રહ્મદત્તને જણાવજે. તેણે બ્રહ્મદત્તને જણાવ્યું ઇટલે તે ચતુર કુમાર કોકિલા અને કાગડાને લઈને અંતઃપુરમાં ગયો. ત્યાં તે વસ્ત્રોનો સંવંધ કરાવી કાગડાને મારી નાખીને તે બોલ્યો કે, બીજો પણ જે કોઈ આવું કરશે તેને હું આવી રીતે મારી નાખીશ. આ હકીકતનો સાર સમજીને દીર્ઘ ચૂલ્હાનીને કહ્યું કે, હું કાગ અને તું કોકિલા છું. રાણી બોલી કે—એવી શંકા કરો નહીં. આ વાલક તે સ્થાપણો સંવંધ શું જાણે! ફરી વળી એકવાર બ્રહ્મદત્તે પાડાનો અને હાથિણીનો સંવંધ કરાવી પૂર્વોક્ત વાક્ય કહીને પાડાને મારી નાખ્યો. તેથી દીર્ઘ રાજાએ 'આ મારું જાણે છે અને અન્યોક્તિવડે મને શિક્ષા આપે છે.' એવું સમજી રાણીને તે વાત જણાવી. ઇટલે રાણી બોલી કે—ત્યારે આપણે પુત્રને મારી નાખીએ. જો આપણે કુશલ હઈ તો યશા પુત્રો થશે. દીર્ઘરાજાએ તે સ્વીકાર્યું. પછી દીર્ઘરાજાએ બ્રહ્મદત્તને એક મામંતની પૂત્રી પરણાવી, અને તેમને સુવાને માટે એક લાકડું ગૃહ કરાવ્યું, સ્વર જાણીને વરધનુ મંત્રીએ ગુપ્ત રીતે તે ઘરની નીચેથી નગર વહાર ઉદ્યાન સુધી સંગમી કરાવી. સુખ દિવસે વર વધૂ અને ધનુ કુમારે તે ઘરમાં પ્રવેશ કર્યો ઇટલે

त्रिना वे पोहोर जतां तें गृहने चूलणीए अग्निलगाव्यो. मंत्रीपुत्र वरधनु थमथीज जाणतो हतो तेथी सुरंगा मार्गे ब्रह्मदत्तने उद्यानमां लइ गयो, अने त्यां सुरंगाना द्वार उपर वे अश्व तैयार राखेला हता ते उपर वेसी वच्चे मित्र देशाटन करवा नीकळी पड्या.

भाग्यवान् ब्रह्मदत्ते पृथ्वीपर भमतां सार्वभौमपदनी संपत्ति प्राप्त करी, अने वरधनुने सेनापतिनी पदवी आपीने दीर्घराजानी उपर मोकल्यो. तेनी पछवाडे पांते आदीने चक्रवडे दीर्घराजानुं मस्तक छेदी नारख्युं. पछी तेणे पोताना नगरमां प्रवेश कर्यो. अनुक्रमे ब्रह्मदत्त चक्रीए पटखंड भरतने साध्य कर्यो.

पूर्वे ज्यारे ब्रह्मदत्त एकाकीपणे भमतो हतो त्यारे एक ब्राह्मणे तेने जळ पायुं दत्तुं. ते ब्राह्मण ब्रह्मदत्तने चक्रवर्त्तीपद प्राप्त थएलुं सांभळी त्यां आव्यो. तेणे विचार्युं के, आटला बधा सैन्य वच्चे ते मने केम ओळखणे, तेथी तेणे एक जीर्ण वत्सनो ध्वज करी जीर्ण सुपडुं विंगेरें लटकावी जुदुंज रूप वताव्युं. तेवी विलक्षणता जोइ राजाए सेवक मोकलीने तेने बोलाव्यो. पछी तेने ओळखी तेनापर संतुष्ट थइने वरदान मागवा कहुं, एटले अल्प बुद्धिवाळा ब्राह्मणे खीना वचनथी दररोज अनुक्रमे एकेक गृहे भोजन अने वेसोना मोहोरनी दक्षिणा तेने मळे एवी मागणीं करी. राजाए तरतज तेवी गोठवण करावी आपी. एक वखते ते लुब्ध ब्राह्मणे चक्रीने कहुं के, हे राजन्! एकवार तमारा घरनुं भोजन मने करावो. चक्रीए कहुं के, मारुं भोजन तो मनेज जरे तेवुं होय छे. ब्राह्मणे गुस्साथी कहुं के, अरे राजा! शुं तुं कृपण छे के जेथी मने भोजन तारुं पण आपी शकतो नथी. पछी चक्रीए ते ब्राह्मणने कुटुंब सहित पोताने घेर जमाव्यो, जेथी ते अति कामातुर थड गयो. पछी तेणे रात्रे पोतानी माता वहेन विंगेरेंनी साथे पशुवत् आचरण कर्युं. ज्यारे चक्रीना अन्ननो मद उतरी गयो त्यारे ते लज्जा पामी गयो. पछी तेणे विचार्युं के आवुं अपकृत्य चक्रीएज जाणी बुजीने कर्युं छे, माटे तेने शिक्षा करवी. आवा क्रोधथी ते एक वखते ते वनमां फरतो हतो तेवामां कोइ गोवाळ गलोलना प्रयोगथी पिपळाना पानने काणा करतो तेना जोवामां आव्यो. एटले तेने मळी कांइ द्रव्य आपी तेनी पासे चक्रवर्त्तीना वच्चे नेत्र फोडी नंखाव्या. राजसेवकोए ते गोवाळने पकड्यो अने कहुं के, अरे दुष्ट, आ तें शुं कर्युं? एटले तेणे पेला ब्राह्मणने वताव्यो, तेथी ते ब्राह्मणने कुटुंब सहित मारी नारख्यो. गारथी चक्रीने ब्राह्मण जाति उपर रोष चढ्यो. तेथी तेणे मंत्रीने आज्ञा करी के, लोडिन अनेक ब्राह्मणोना नेत्रो काढी मारी पासे लाववा. एटले मंत्री नेम करवा चक्री ते नेत्रोने मर्दन करी खुशी थवा लाग्यो. आ प्रमाणे हमेशा कर्मां जीवनो वध थतो जोइ मंत्री बीज वगरना वडगुंडानो थाळ भरीने राजा पासे लाग्यो. अंध चक्री तेने पोताना शत्रूथोना नेत्र जाणी क्रोध बुद्धिथी चोळी

नाखवा लाग्यो. आ प्रमाणे सोळ वर्ष सुधी करी रौद्र ध्यानवडे मृत्यु पापीने सा-
तमी नरके गयो, कहुं छे के—“वडगुंदाने ब्राह्मणना नेत्रनी बुद्धिए चोळतो छेहो
ब्रह्मदत्त नामनो चक्रवर्ती अनुबंध हिसाना योगथी सातमी नरके गयो छे.”

व्याख्यान ७२ मुं.

हवे केटलाएक माणसो बीजा जीवोनी हिंसा करनारा हिंसक
जीवोने मारी नाखवायां धर्म माने छे, तेओने
माटे शिक्षा कहे छे—

केचिद्ददंति हंतव्याः प्राणिनः प्राणिघातिनः ।

हिंसस्यैकस्य घाते स्याद्रक्षणं भूयसां किल ॥ १ ॥

व्याख्या.

केटलाएक कहे छे के, जे बीजा प्राणीओनी हिंसा करनारा प्राणीओ छे तेमने मागी नाखवा. कारण के तेवा एक हिंसक प्राणीना घातथी बीजा जीवो रक्षण थाय छे. अर्थात् जे सर्प मार्जर विगेरे हिंसक प्राणीओ छे तेमने मारवार दोष नथी. पण आ तेमनो विचार अयुक्त छे कारणके तेवो विचार करीशुं तो उ आर्यक्षेत्रमां पण अहिंसक प्राणीओ घणा थोडा मळी शकचे, तेथी तेवा निध्वं परिणामनो त्याग करवो.

वली कोइ कहे छे के, “निर्वाहने माटे मत्स्य तथा धान्य विगेरेना घात जीवाने शा माटे हणवा, पण एक मोटा हाथीने मारवो के जेथी घणा काळ सु निर्वाह चाले.” आ प्रमाणे माननाराने आर्द्रकुमारना शिखामण दे

आर्द्रकुमारनी कथा

मगधदेशमां श्रेणिक नामे राजा द्रु-
पदे गोताना मंत्रीनी मांय आर्द्रकुमारना

જઈ ત્યાંનાં રાજાની આગળ બેઠ મુકી. પછી પરસ્પર કુશળ વાર્તા પૂછી. તે વચ્ચે આર્દ્રકરાજાના પુત્ર આર્દ્રકુમારે શ્રેણિક રાજાના મંત્રીને પુછ્યું કે, તમારા રાજાના કુમારનું નામ શું છે? મંત્રીએ કહ્યું કે, તેમનું નામ અભયકુમાર છે. તે મહા ધર્મજ્ઞ છે, અને પાંચસો મંત્રીઓનો અધિપતિ છે, શું તેમનું નામ તમારા સાંભળવામાં પળ નથી આવ્યું? મંત્રીના આ પ્રમાણેનાં વચનો સાંભળી આર્દ્રકુમારે અભયકુમારને માટે મોતી વિંગરે મોકલાવ્યા. અનુક્રમે મંત્રી રાજગૃહ નગરમાં આવ્યો, અને ત્યાંથી આપેલી બેટ શ્રેણિક રાજાને અને અભયકુમારને આપી. પછી અભયકુમારને કહ્યું કે, આર્દ્રકુમાર તમારી સાથે મૈત્રી કરવા ઇચ્છે છે. તે સાંભળી અભયકુમારે વિચાર્યું કે, એ કોઈ ભવ્ય જીવ વ્રતની વિરાધના કરવાથી અનાર્ય દેશમાં જન્મેલો લાગે છે, કારણ કે અભવ્ય કે દૂરભવ્ય તો મારી સાથે મૈત્રી કરવાને ઇચ્છતાજ નથી. “પ્રાયઃ સમાન ધર્મીઓનેજ પરસ્પર પ્રીતિ થાય છે.” હવે હું તેની ઉપર એક આર્હત્ત વિવ મોકલાવું કે જેને જોઈ તિ જરૂર પ્રતિવોધ પામશે. આવું વિચારી અભયકુમારે એક પેટીમાં રત્નમય આર્હત્ત પ્રતિમા મૂકીને તે બેટ તરીકે મોકલાવી. મંત્રીએ તે પેટી લઈ જઈ આર્દ્રકુમારને એકાંતે આપી અને પ્રણામ કરીને સ્વસ્થાને ગયો. આર્દ્રકુમાર પેટી ઉઘાડી એટલે તેની અંદર પ્રતિમા જોઈ વિચારમાં પડ્યો કે, આ તે કેવું આભૂષણ હશે? આ આભૂષણ કંટે, રસ્તકે કે હૃદયમાં ક્યાં પેહેરાતું હશે? અથવા મેં પૂર્વે આવું કાંઈક જોયું છે. એવો વેચાર કરતાં તેને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું. તેથી તેને જાણ્યું કે અહો, આ ભવથી તિજે ભવે હું સામાયિક નામે કૌટંબીક હતો. મારે વંધુમતિ નામે સ્ત્રી હતી. મેં વૈરાગ્ય પામી પ્રિયા સહિત દીક્ષા લીધી હતી. એક વચ્ચે સાધ્વીઓના સમૂહમાં જીવંતી સ્વરૂપવતી સ્ત્રીને જોઈને પૂર્વના અનુરાગથી હું તેનો અભિલાષી થયો. મેં તેની આગળ મારો અભિપ્રાય જણાવ્યો. તે સાધ્વીએ જાણ્યું કે, આ સાધુ જરૂર તેના મારા વ્રતનાં ભંગ કરશે, તેથી તે અનગન લઈ મૃત્યુ પામીને સ્વર્ગે ગઈ. પછવાડે પળ તેના દુઃસ્વથી અનગન કરી મૃત્યુ પામી દેવતા થયો. દેવલોકનું સુખ ભોગવી યાંથી ચલીને અર્હિ ઉત્પન્ન થયો છું. મારા ધર્મગુરુ અભયકુમારને ધન્ય છે, કે જેને આ રહીને પણ મને પ્રતિવોધ કર્યો.

પછી આર્દ્રકુમારે અભયકુમારના દર્શન કરવાને ઉત્સુક થઈ પોતાના પિતાને કહ્યું કે. પિતાજી, રાજગૃહનગર જોવાની મારી ડચ્છા છે. તે સાંભળી આર્દ્રકરાજાને ના પાડીને અટકાવ્યો અને તે નાશી ન જાય તે માટે તેની સંભાળ રાખવા પાંચમો તિ વશ મટાંને તેની પાસે રાખ્યા. તથાપિ છેવટે આર્દ્રકુમાર સર્વ તુમટાંને છોડી વાહાણમાં આદ્રિસી આર્યદેશમાં આવતો રહ્યો, અને તે પ્રત્યેકવૃદ્ધ આર્દ્રકુમારે આવેલું આર્હત્ત

પાસે આવ્યા. તે વચ્ચે અભયકુમાર સહિત શ્રેણિકરાજા સમોસરણમાં આવ્યા હતા. તેમણે આર્દ્રકુમાર મુનિને હસ્તિ છોડાવવાનો વૃત્તાંત પૂછ્યો, ત્યારે મુનિ વોલ્યા કે, રે રાજન્! હાથીને બંધનથી છોડાવવો તે કાંઈ દુષ્કર નથી, પણ સૂત્રના તંતુપાસમાંથી છુટા થવું તે દુષ્કર છે. શ્રેણિકે સૂત્રતંતુ વિપે વધારે હકીકત પુછી એટલે આર્દ્રકુમારે પોતાની બધી વાર્તા કહી સંભળાવી, અને અભયકુમારની પ્રગંસા કરીને તેને ધર્માશીષ આપી. પછી આર્દ્રમુનિ સર્વ પાપને આઠોડ પડિકમી, કેવલજ્ઞાન પામીને મોક્ષને પ્રાપ્ત થયા.

ઉપર પ્રમાણે આર્દ્રકુમાર મુનિનાં વચનથી જેમ હસ્તિતાપસોએ હિંસા છોડી દીધી, તેમ તેમનું ચરિત્ર સાંભળીને પ્રાજ્ઞ પુરુષોએ હમેશાં દયા ધર્મનો પક્ષ કરવો.

इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहव्याख्यायामुपदेश
 प्रासादग्रंथस्य वृत्तौ अहिंसात्यागविषये द्वि-
 सप्ततितमः प्रबंधः ॥ ७२ ॥

વ્યાખ્યાન ૭૩ મું.

હવે મુનિ તથા ગૃહસ્થોને જે હિંસાના સ્થાન વર્જવા યોગ્ય છે તે કહે છે.

मुखरंभ्रमनाच्छाद्य, भणनीयं न कर्हिचित् ।

निमित्तं च विकालानां, न वाच्यं कस्यचित्पुरः ॥ १ ॥

उच्चैः स्वरैः निशित्थेन, पाठो वर्ज्य सुबुद्धिभिः ।

हिंसास्थानान्यनेकानि, इत्थं ज्ञात्वा त्यजेद्बुधः ॥ २ ॥

વ્યાખ્યા.

“મુખનું છિદ્ર ઢાંક્યા વગર ક્યારે પણ ભણવું નહીં અને કોઈની આગળ અન ગત કાલના (ભવિષ્યના) ફલાદેશ કહેવા નહીં. વઢી બુદ્ધિમાને પાછલી રાત્રે ઝં સ્વરે ભણવું નહીં. આ પ્રમાણે અનેક હિંસાના સ્થાન છે, તેને જાણીને પ્રાજ્ઞ પુરુષે ત્યજ દેવા.” પ્રથમ કહ્યું કે, મુખાછિદ્રને વસ્ત્રાદિકથી આચ્છાદન કર્યા શિવાય ભણવું નહીં તેનું કારણ એ છે કે, તેમ ભણવાથી વાયુકાય જીવોની હિંસા થાય છે. મહાભારત

કહ્યું છે કે, “મુખવસ્ત્રિકા છે તે મુખના નિશ્વાસને રોકનારી છે, તે જીવોની દયાને માટે રચાય છે.” તે વિષે અન્ય મતમાં કહે છે કે, “હે બ્રહ્મન્, અણુમાત્ર પણ અક્ષર ચોલતાં નાસિકા વિગેરેમાંથી નીકળતા એક શ્વાસવડે મૈકડો સૂક્ષ્મ જંતુઓ દ્વણાય છે.” તે વિષે પૂર્વાચાર્યો કહે છે કે, “ચાર સ્પર્શવાળા ભાષા વર્ગનાના પુદ્ગલો શ્વા-મોશ્વાસના આઠ સ્પર્શવાળા પુદ્ગલોમાં મઠી જવાથી આઠ સ્પર્શવાળા વાયુકાય જીવોને દ્વણે છે.” વઢી કોંડની આગલ જ્યોતિષ વિગેરે ઉપરથી ભવિષ્ય કહેવું નહીં. તે વિષે કહ્યું છે કે, “જે મુનિઓ જ્યોતિષ નિમિત્તાદિવડે ભવિષ્યના અક્ષરો કહે, અથવા કૌતુક ઇંદ્રજાલ વિગેરે ચમત્કાર વતાવે, વઢી મૂતિકર્મ વિગેરે કરે, તેમ કરવાને ધેરે અથવા તેમ કરનારની અનુમોદના કરે તો તે મુનિના તપનો ક્ષય થાય છે.” તે વિષે એક ક્ષત્રિયનો પ્રવંધ છે.

ક્ષત્રિય પ્રવંધ.

ક્ષિતિપ્રતિષ્ઠિતનગરમાં એક પ્રોપિતભર્તૃકા* ક્ષત્રિયાણી હતી. તેને ઘેર એક મુનિ કોઈ કોઈ વસ્ત આહાર લેવાને આવતા હતા. એક વસ્ત તે ક્ષત્રિયાણીએ મુનિને પૂછ્યું કે, મુનિરાજ, મારો સ્વામી ક્યારે આવશે ? મુનિ બોલ્યા નહીં. પણ તેણીએ ઘણો આગ્રહ કર્યો ત્યારે મુનિએ વિચાર્યા વગર કહી દીધું કે, આજથી પાંચમે દિવસે આવશે. દેવયોગે પાંચમે દિવસે તે ક્ષત્રિય આવ્યો એટલે મુનિનું વચન સત્ય થયું. તે દિવસે મુનિ આહાર લેવાને તેને ઘેર આવ્યા. એટલે પેલી ક્ષત્રિયાણીને અને મુનિને સામસામું હાસ્ય આવ્યું. તે જોઈ ક્ષત્રિયને શંકા આવી, તેથી હાથમાં સ્વઙ્ગ લઈને ડમો ધયો અને મુનિને હાસ્ય થવાનું કારણ પૂછ્યું. ત્યારે મુનિએ જે યથાર્થ હતું, તે કહી આપ્યું. એટલે ક્ષત્રિયે પરિક્ષા કરવા માટે મુનિને પૂછ્યું કે, આ ઘોંડી મગર્ભા છે તેને શું અવતરશે ? મુનિએ કહ્યું-વહેરી આવશે. તેથી તત્કાલ તે ક્ષત્રિયે સ્વઙ્ગથી તે ઘોંડીનું ઝડપ વિદ્યાર્થ, તેમાં વહેરી જોડીને તે શંકા રહિત થયો. આ હિંસાકૃત્ય જોઈ મુનિએ તત્કાલ અનશન કર્યું. પેલા ક્ષત્રિયે મુનિને સ્વમાવ્યા. મુનિ કાલ કરીને સ્વર્ગે ગયા. इति क्षत्रिय प्रबंध.

વઢી રાત્રે મોટે સ્વરે પાઠ કરવો ત્યજી દેવો. જો કદિ કાંદ કામ પડે તો મંદસ્વરથીજ બોલવું. સુંવારો કે દોંકારો પણ રાત્રે કરવો નહીં. જો રાત્રે નેમ કરે તો ઘરમાં રહેલો ઘરોળી વિગેરે દિસકુ જીવો જાગ્રત થડ માક્ષિકા વિગેરેના ભક્ષણનો આરંભ કરે અને પડસે પાડોશીઓ દોય ને જાગી પાંતપાંતાના આરંભ કેરવામા પ્રવર્તે. તેમજ રમોઈ કરનારા, ઘાંચી, જાગ, તસ્કર, ત્વેદુત, કોલુકાર, ઘંટી ફેરવનાર, ચર-સ્વાવાળા, ધોંવી અને મચ્છીમાર વિગેરે પણ પરંપરાએ પાંતપાંતાના કૃત્યાપારમાં પ્રવર્તે.

* જેનો સ્વામી પરદેશ ગઈયો છે એવી.

તે વિષે શ્રીવીર ભગવંતે જયંતીના પ્રશ્નોત્તરમાં કહ્યું છે કે, ‘ અધર્મી પુરુષો સુતાજ ભલા અને ધર્મી પુરુષો જાગતા ભલા ’ આ વિષે નીચે પ્રમાણે એક પ્રવંધ વૃદ્ધોના મુખથી સાંભળેલો છે.

મચ્છીમાર ચોરની કથા.

કોઈ સાધુ રાત્રે પોતાના શિષ્યોને પૂર્વગત વાચના આપતા હતા. તે પ્રસંગમાં એક વચ્ચે તેમણે પોતાના શિષ્યને અમુક ચૂર્ણ ઔષધિ વિગેરેના પ્રયોગથી સમુદ્ધિ મત્સ્યાદિક જીવોની ઉત્પત્તિ થાય છે એમ કહ્યું. તે વાત ત્યાંથી ચાલ્યા જતા એક ચોરી કરવા નીકળેલા મચ્છીમારે સાંભળી, અને તે ચૂર્ણનો પ્રયોગ મનમાં ધારી લઈને તે ઘેર ગયો. પછી તેણે તે પ્રમાણે કર્યું એટલે ઘણાં મત્સ્યોની ઉત્પત્તિ થઈ, તેથી ઈર્ષ પામીને તે માછી નિત્યે તેજ પ્રયોગથી પોતાના કુટુંબનું પોષણ કરવા લાગ્યો. એવી રીતે કરતાં ઘણો કાલ ચાલ્યો ગયો. એક વચ્ચે તે વિદ્યાચોર માછી તે મુનિની પાસે આવ્યો, અને મુનિને નમસ્કાર કરીને બોલ્યો કે—હે સ્વામી, તમારા પ્રસાદથી હું સહકુટુંબ સુખે જીવું છું અને તે રીતે દુકાલ વિગેરે સંકટના વચ્ચેમાં અનેક જીવોનો ઉપકાર થશે. મુનિ બોલ્યા—કેવી રીતે ? ચોરે કહ્યું કે—પૂર્વે તમે રાત્રે શિષ્યોની આગળ ચૂર્ણ પ્રયોગથી જીવોત્પત્તિ કહી હતી, તે મારા સાંભળવામાં આવી હતી, ત્યારથી તે પ્રયોગવડે હું સુખે જીવું છું. તે સાંભળી મુનિ મનમાં પોતાના પ્રમાદદોષની નિંદા કરતા સતા પરંપરાએ અત્યંત પાપની વૃદ્ધિ થવાનો નિશ્ચય જણાવ્યો તે મચ્છીમાર પ્રત્યે બોલ્યા કે—હું તને બીજો તેથી પણ શ્રેષ્ઠ ઉપાય બતાવું તે સાંભળ. “ અમુક અમુક દ્રવ્યનો યોગ મેલવી, એકાંતે ઓરડામાં બેસી, તેના કમાડ વંધ કરી, મધ્ય ભાગે રાખેલા જલ વિગેરેમાં તે ચૂર્ણ નાખવું એટલે સુવર્ણ સરખા વર્ણવાળા મત્સ્યો ઉત્પન્ન થશે. તેનું ભક્ષણ કરવાથી તારું શરીર પણ પુષ્ટ થશે.” તે સાંભળી તે માછી પોતાને ઘેર ગયો, અને ગુરુના કહેવા પ્રમાણે ચૂર્ણ તૈયાર કરી ઓરડામાં પેઠો. પછી તેનો પ્રયોગ કરતાં તેમાંથી એક વ્યાઘ્ર ઉત્પન્ન થયો. તે તેનું ભક્ષણ કરી ગયો, જેથી તે પાપી મૃત્યુ પામીને નરકે ગયો અને મુનિ તે પાપની આલોચના કરી સ્વર્ગે ગયા. માટે રાત્રે ઝંચા સ્વરથી પઠન પાઠન ન કરવું, એ આ ઉપદેશનો સાર છે.

આ વિષે બીજું પણ એક દૃષ્ટાંત છે તે નીચે પ્રમાણે—

કોઈએક શ્રાવક રાત્રિને છેલ્લે પોહોરે ઝંચેસ્વરે આવશ્યક (પ્રતિક્રમણ) મળવા લાગ્યો. તે નર્જકિ રહેલા પાડોશીની સ્ત્રીએ સાંભળ્યું, તેથી થોડી રાત્રિ શેષ હશે એવું જાણી તે ઊઠી અને અનાજ દલવાનો સમય જાણી દલવા બેઠી. તેવામાં ઘંટીના ગાળામાં રહેલો એક સર્પ કચરાઈ ગયો. તેનું વિષ સર્વ લોટમાં પ્રસરી ગયું. તે લો-

ટના રોટલા સ્વાવાથી તેના સર્વ સ્વજન મૃત્યુ પામી ગયા. પેલા શ્રાવકે જાની પાસેથી તે પાપની શુદ્ધિ જાણી તે પ્રમાણે આલોચના કરી અને મૃત્યુ પામીને સ્વર્ગે ગયો.

આ પ્રમાણે દિવ્યા યવાના અનેક પ્રકારો છે તે જિનેદ્ર કથિત જાણેથી તથા પાંત્રાની વૃદ્ધિથી જાણીને જે સુજ પુરુષો તેનો ત્યાગ કરે છે તે સામ્વત સુખવાળી મોક્ષ લક્ષ્મીને પામે છે.

इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहव्याख्यायामुपदेशप्रासादग्रंथस्य
वृत्तौ जीवटयाविषये त्रिसप्ततितमः प्रबंधः ॥ ७३ ॥

વ્યાખ્યાન ૭૪ મું.

હવે હિંસા અને અહિંસાનું ફલ દર્શાવે છે.

हिंसा निरंतरं दुःख, महिंसा तु परं सुखम् ।

जाता ददात्यहो सूरचंद्रयोरिव तद्यथा ॥ १ ॥

“હિંસા હમેશાં દુઃખ આપે છે અને અહિંસા પરમ સુખ આપે છે. તે વિષે સૂર ચંદ્રનું દૃષ્ટાંત છે.” તે આ પ્રમાણે:—

સૂર અને ચંદ્રકુમારની કથા.

જયપુર નામના નગરને વિષે શત્રુંજય નામે રાજા હતો. તેને સૂર અને ચંદ્ર નામે બે પુત્રો હતા. પિતાએ જ્યેષ્ઠ કુમાર સૂરને યુવરાજપદ આપ્યું તેથી પોતાને અપમાન થયું જાણી ચંદ્રકુમાર નગર બહાર નીકળી વિદેશમા ફરવા લાગ્યો. એક વખતે તેણે કોડ મુનિના મુગ્ધથી નીચેના બે શ્લોક સાંભળ્યા—

सापराधा इति प्रायो गेहिभिः पुण्यदेहिभिः ।

न हंतव्यास्त्रसास्तावत्किं पुनस्ते निरागसः ॥ १ ॥

मीनानां वधप्रारंभे छेदः स्वांगुलिनाऽभवत् ।

त्यक्ता शस्त्रेण हिंसां च जातो धीवरधीधनः ॥ ૨ ॥

ભાવાર્થ:—“ પવિત્ર દેવવાળા ગૃહસ્થે અપરાધી એવા પણ વ્રત્ત જીવોને દણવા નહીં તો નિરપરાધી જીવોને તો કેમજ દણવા. કોડ વૃદ્ધિમાત્ર દીર્ઘ મનુષ્યનો વધ

કરતાં પોતાની અંગુલીનો છેદ થયો તે ઉપરથી શસ્ત્રવડે હિંસા કરવીજ છોડી દીધી.” તે કથા આ પ્રમાણે છે:—

“પૃથ્વીપુર નગરમાં એક ઢીમર રહેતો હતો, તે મત્સ્ય મારવાને ઇચ્છતો નહોતો, તથાપિ તેના સ્વજન વર્ગે તેને જાલ વિગેરે આપીને મત્સ્ય મારવા વલાત્કારે મોકલ્યો. તે જાલમાં મત્સ્યો લઈને આવ્યો. સ્વજનોએ તેને મત્સ્ય ચીરવાને તીક્ષ્ણ શસ્ત્ર આપ્યું. તે શસ્ત્રથી મત્સ્યોનો વધ કરતાં તેની આંગઠી કપાઈ ગઈ. તેની વેદનાથી પરાભવ પામતા તેણે ચિંતવ્યું કે, “ હિંસાપ્રિય જીવોને ધિક્કાર છે. કોઈને ‘ મરી જા ’ એવું કહેતાં પણ દુઃખ લાગે છે તો હિંસા કરતાં કેમ ન લાગે !

એ વખતે કોઈ ગુરુ શિષ્ય નગરમાંથી વહાર ઠહે જતાં તે સ્થાનેથી નિકળ્યા. તેમણે હાથમાં શસ્ત્રવાળા પેલા માછીને જોયો. તે જોઈ શિષ્યે ગુરુને કહ્યું કે, હે ભગવન્, આવા પાપી જીવો તો કોઈ રીતે પણ તરે એમ લાગતું નથી. ગુરુ બોલ્યા—વત્સ, જિનેંદ્ર શાસનમાં એવો એકાંત કદાગ્રહ નથી. કારણ કે, અનેક ભવોમાં સંચય કરેલા કર્મોને સદ્ભાવ અને અધ્યાત્મ જ્ઞાન સહિત શુભ પરિણામવડે પ્રાણી ક્ષણવારમાં નાશ પમાડે છે. તે વિષે કહ્યું છે કે,—

જં જં સમયં જીવો, આવસ્સઙ્ગે જેણ જેણ ભાવેણ ॥

સો તંમિ તંમિ સમયે, સુહાસુહં બંધે કમ્મ ॥

ભાવાર્થ:—“જે જે સમયે જીવ જે જે ભાવમાં પ્રવર્તે છે, તે તે સમયે તેવા તેવા શુભાશુભ કર્મ બાંધે છે.” આ પ્રમાણે કહી શિષ્યને નિરૂત્તર કરીને ગુરુએ ઝંચેસ્વરે આ પ્રમાણે એક પદ કહ્યું કે—“જીવવહો મહાપાવો” આ પ્રમાણે કહી ગુરુ આગળ ગયા. તે સાંભળી ઢીમરે તે પદ યાદ કરીને ચિંતવ્યું કે, “આજથી મારે કોઈ જીવનો વધ કરવો નહીં”—આવું ધ્યાન કરતાં તેને જાતિ સ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. તેથી પોતે પૂર્વે ચારિત્રની વિરાધના કરેલી તેનું ફલ આ નીચ કુલમાં જન્મ વિગેરે માની તે દીક્ષા લેવામાં ઉત્સુક થયો અને અંતે શુદ્ધ ધ્યાનથી તત્કાલ કેવલજ્ઞાન પામ્યો. સાનિધ્યમાં રહેલા દેવતાઓએ તેનો મહોત્સવ કર્યો. ‘દેવ દુંદુભિનો’ શબ્દ સાંભળી પેલા શિષ્યે ગુરુને પૂછ્યું કે, આ શેનો શબ્દ છે? ગુરુ બોલ્યા—“વત્સ! જો, તે ઢીમરને મહાજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. તેનો દેવો મહોત્સવ કરે છે તે સંબંધી દુંદુભીનો નામ છે. હવે તું ત્યાં જઈ તેમને મારા ભવ વિષે પૂછ.” પૈછી શિષ્ય શંકા અને વિસ્મય ધરતો સતો ત્યાં ગયો. ત્યારે જ્ઞાની બોલ્યા કે—“અરે મુનિ! શું વિચારે છે, હું તેજ ઢીમર છું, અને દ્રવ્ય ભાવ હિંસાના ત્યાગથી મને આ ફલ પ્રાપ્ત થયું છે. હવે તું જે પુઠવા આવ્યો છે તેનો ઉત્તર સાંભલ—તું જે વૃક્ષ*

* તે વૃક્ષ આંબલીનું હતું.

તેથીજે ઉભાં છે તેના પત્ર જેટલા તોરા ગુરુને ભવ છે, અનેતું આ ભવમાંજ મિદ્ધિને પામનાર છે." તે સાંભળી શિષ્યે ગુરુની પાસે જઈને તે વાત કહી, તે સાંભળી ગુરુ નુત્ય કરી હર્ષ પામતા સતા વીલ્યા કે, અહો આટલા ગણત્રી થઈ શકે તેટલા ભવેજ મને મિદ્ધિ પ્રાપ્ત થયે ! ત્વેચ્છા હું ધન્ય છું અને તે જાનીતું વાક્ય સત્ય છે. આ પ્રમાણે કહી તેમણે ત્યાંથી આગળ વિહાર કર્યો. પૂર્વોક્ત માત્રી હિમાને છોડી ક્ષણમાં ચરમજ્ઞાનને પ્રાપ્ત થયો. તેથીજ સર્વ વ્રતમાં અર્હિસાધ્યતને મુખ્ય કહેલું છે. તે મત્યજ છે અને તેના ગુણ વચન દ્વારા કહી શકાય તેમ નથી. આ પ્રમાણે ગુરુ કહેલી દેશના સાંભળી ચંદ્રકુમારે અપરાધી જીવની હિંસાનો પળ ત્યાગ કર્યો. માત્ર તેનો રાજાના આદેશથી ભંગ ન થાય પટલી છુટ રાખી. આ પ્રમાણે વ્રત ગ્રહણ કરી તેણે તે નગરના રાજાની સેવા કરવા માંડી. એક વખતે વનમાં રાજાના સુખદોષે કોઈ ચોરને પકડ્યો. રાજાએ ચંદ્રકુમારને કહ્યું કે, હે ચંદ્રકુમાર, તું આ ડગ ચોરને મારી નાખ. તે વખતે ચંદ્ર પોતાને યુદ્ધ શિલાય કોઈપણ પ્રાણીને મારવાનો નિયમ જણાવ્યો. તેથી હર્ષ પામી રાજાએ તેને પોતાનો અંગરક્ષક (હજુરી) કર્યો અને અનુક્રમે એક દેશનો સ્વામી વનાવ્યો.

અહો ચંદ્રકુમારના મોટા ભાઈ સૂરકુમાર યુવરાજ પદવીથી પળ અમંતુષ્ટ થઈ પરાણમુખ થઈને સુતેલા પિતાની ઉપર રાત્રે શસ્ત્રનો પ્રહાર કર્યો. રાજાનો ઘાત કરીને ભાગતાં તેને રાગીએ જોયાં, તેથી ' આ રાજઘાતક ચાલ્યો જાય છે માટે તેને પકડો ' એવો ત્યાં કોલાહલ થઈ પડ્યો. ઘાયલ થયેલો રાજા પોતાના પુત્રને ઓઢીને વિચાર કરવા લાગ્યો કે:—

સોરભ્યાય ભવંત્યેકે, ચંદના ઇવ નંદનઃ ।

કુલોચ્છેદે ભવંત્યન્યે, લાલકા ઇવ લાલકાઃ ॥ ૭ ॥

ભાવાર્થ—“કેટલાએક પુત્રો ચંદનના વૃક્ષની જેમ સુગંધને માટે થાય છે અને કેટલાએક પુત્રો લાલકાની જેમ કુલના ઉચ્છેદને માટે થાય છે.”

આ પ્રમાણે વિચારીને રાજાએ સૂરકુમારને દેશવાર કર્યો અને ચંદ્રકુમારને ધોલાવી રાજ્યઉપર બેસાડ્યો.

શસ્ત્રના ઘાની પીડાથી સૂરકુમાર ઉપર રોદ્ર વ્યાન કરતો. રાજા મૃત્યુ પામીને ચિંતા થયો. સૂરકુમાર પાતો પાતો તે વનમાં આવ્યો. પૂર્વના વૈશ્યી ચિંતાએ તેને મારી નાખ્યો. પછી તે મિદ્ધ થયો. તેજ વનમાં શીકાર કરતાં તે મિદ્ધને ચિંતાએ પુનઃ મારી નાખ્યો. તેના સગામંડળીઓએ મઢીને ચિંતાને પળ લાગી નાખ્યો. પછી તેને હજુર થયા. પરસ્પર વચ્ચે રાજાનાં તે વંતેને પાંચીએ હતી નાખ્યા. મરીને વંતે ગજેન્દ્ર પથા. લોહીને તે જોતે પકડીને ચંદ્રરાજાને અર્પણ કર્યો. ચંદ્રરાજાની આગળ વળ તે વંતે એક તરફ ગયા. રાજાએ સુધર્મને કલ્યાણને વેળા વેળું વારણ પુર્યું. પછી કેવળી

ભગવંતે તેમને વૈર થવાનું પૂર્વોક્ત કારણ કહ્યું. તે સાંભળી ચંદ્રરાજાએ ચિંતવ્યું કે, અહો વિચિત્ર કર્મરૂપ નટે ભજવેલું આ ભવનાટક કેવું છે, જેમાં રંક રાજા થાય, અને રાજા રંક થાય. અઢાર સાગરોપમના આયુષ્યવાળો દેવતા^૧ પણ ક્ષણમાં સ્વર કે શ્વાન બને છે. મહા મોહરૂપ નિદ્રાવાળા પાળીઓ જેનો આશ્રય કરવાથી સંસાર રૂપ કૂવામાં પડેછે અને સદ્ગતિના માર્ગને જોતા નથી તેનું કારણ મિથ્યાત્વરૂપ ગાઢ અંધકાર જ છે. આવા પ્રકારના ઉત્તમ ચિંતવનથી વૈરાગ્ય પામી પોતાના પુત્રને રાજ્યે વેસાઢી ચંદ્રરાજાએ ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું. નિરતિચાર ચારિત્ર પાળી તે રાજર્ષિ એકાદતારી દેવપણાને પામ્યા. પેલા વંને હાથી મરીને પહેલી નરકે ગયા.

“ જેમને ગૃહસ્થપણામરું દેશથી પણ આદ્યવ્રત ઉત્કૃષ્ટપ્રણામે અંગીકાર કરીને પાળ્યું તેવા સર્વ જીવની દયામાં તત્પર ચંદ્રકુમાર નામે રાજર્ષિ અનુક્રમે મોક્ષસુખે પામ્યા.”

૧ આઠમા દેવલોક સુધીના દેવતા ત્યાંથી ચવીને તિર્યંચ પણ થાય છે.

સ્થંભ ૬ ટો.

વ્યાખ્યાન ૭૫ મું.

હવે મૃપાવાદ નામે વીજું વ્રત કહે છે.

સૂક્ષ્મવાદરભેદાભ્યાં, મૃપાવાદં દ્વિધા સ્મૃતમ્ ।

તીવ્રસંકલ્પજં સ્થૂલં, સૂક્ષ્મં હાસ્યાદિસંભવમ્ ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા.

મૃપાવાદ નામે વીજું વ્રત સૂક્ષ્મ અને વાદર એવા બે ભેદવાળું છે. તેમાં જે તીવ્ર સંકલ્પથી થાય તે સ્થૂલ (વાદર) અને હાસ્ય વિગેરેથી થાય તે સૂક્ષ્મ. તેમાં શ્રાવક-ને સૂક્ષ્મ મૃપાવાદને વિષે યતના કરવી અને સ્થૂલનો તો અવશ્ય કરીને ત્યાગજ કરવો. કારણ કે, તે લોકમાં પણ અપકીર્તિ વિગેરેનો હેતુ છે. સ્થૂલ મૃપાવાદ કન્યા વિગેરે સંવંધી અમત્યને કહે છે. વીજું જે અનુવ્રત છે તેમાં વગરે પણ અમત્ય ચોલવું નહીં. તેમાં પણ વિશેષ કરીને પૃથ્વી, કન્યા, ગાય, ધનની સ્થાપણ અને સાક્ષીમાંતો અમત્ય ચોલવુંજ નહીં. તે વિષે કહું છે, “ કન્યા, ગાય, ને ભૂમિપંચંચી અમત્ય, કોઈની થાપણ ઓલવવી તે અને સ્થોટી સાક્ષી પૂર્વથી તે-૨ પાંચ સ્થૂલ અસત્ય કહેવાય છે. ” તેમાં કન્યાસંવંધી અમત્ય આ પ્રકારે કે, જે વિષકન્યા ન હોય તેને દૂષણે લીધે આ વિષકન્યા છે, એમ કહેવું. વલી દુઃશીલા હોય તેને રાગવડે સુશીલા કહેવી. ઇત્યાદિ કન્યાસંવંધી અલીક અસત્ય કહેવાય છે. તેમાં ઉપલક્ષણથી દામદાસી વિગેરે સર્વ દ્વીપદસંવંધી અસત્યનો સમાવેશ કરવો. હવે ગાયસંવંધી અમત્ય આ રીતે કે, અન્યદુધવાલીને યનાદુધવાલી કહેવી, યનાદુધવાલીને અન્ય દુધવાલી કહેવી તે. આ ઉપરથી વીજામર્ચ ચતુષ્પદ વિષે જાણી નેવું. ભૂમિપંચંચી અમત્ય આ રીતે કે, પાગલી ભૂમિને પોતાની કહેવી, ડગર (ચારવાળું) ક્ષેત્ર હોય તેને ડગર રાગનું કહેવું. એ ભૂમિપંચંચી અમત્ય. તેમાં સર્વ યા. દાટ. મકાન વિગેરે અપદ પદાર્થોનું ઘટણ કરવું. અહિં વિષય મંદા કરે છે કે, ઉપલક્ષણથી ત્રાપ વીજા દ્વીપદ, ચતુષ્પદ ને અસદ પદાર્થોનું ઘટણ કરવાનું કરાંછો તો મુખ્ય દ્વિતિપ્ત ને વ્રગ વિષય અમત્યના તેમ ન ગણાવ્યા ? ગુરુ ઉત્તર ખાસે છે કે-કન્યા વિગેરે અમત્ય લોકમાં પણ વિશેષ નિદનીક છે. વલી કન્યાદિ અમત્યથી ભોગાંતરણ દ્રેસૃદિ વિગેરે દોષો મુદ્દ રીતે જણાય છે.

વઢી કોઈએ સુવર્ણ વિગેરેની થાપણ મુકેલી હોય તે ઓઢવવાથી મહાપાપ લાગે છે. જો કે, થાપણ ઓઢવવાનો અદત્તાદાનમાં સમાવેશ થાય છે પણ તેમાં 'તે મુકીજ નથી' એમ ના પાડવી પડે છે તેથી વચનની પ્રાધાન્યતા છે તેથી તેને મૃષા-વાદમાં ગણેલ છે.

પાંચમો ભેદ જે કૂટ સાક્ષી છે તે લેણ દેણ વિગેરેમાં જે સ્વરો સાક્ષી હોય તે લાંચ કે દ્વેષ ભાવથી સ્વોટી સાક્ષી પૂરે તેને ઘણું પાપ લાગે છે, અને તેથી વસુરાજાની પેઠે વંને ભવમાં અનર્થની પ્રાપ્તિ થાય છે. જેમ વસુરાજાને માત્ર અજ્ઞ શબ્દના અર્થની સાક્ષીમાં કૂટસાક્ષી દોષ લાગ્યો હતો, તે કથા આ પ્રમાણે:—

વસુરાજાની કથા.

શુક્તિમતી નગરીમાં ક્ષીરકદંબક નામે એક ઉપાધ્યાય રહેતો હતો. તેની પાસે તે ઉપાધ્યાયનો પુત્ર પર્વત, રાજાનો પુત્ર વસુ અને એક બ્રાહ્મણનો પુત્ર નારદ, એ ત્રણ જણ સાથે મળતા હતા. એક વસતે તેઓ ઘરની અગાશી ઉપર મળતાં મળતાં થાકી જઈને સુઈ ગયા હતા, તેવામાં કોઈ બે ચારણમુનિ આકાશે જતાં તેમને દેખીને ઘોલ્યા કે, આ ત્રણ વિદ્યાર્થીઓમાં એક સ્વર્ગગામી છે અને બે નરકગામી છે. આ વચન ઉપાધ્યાયના સાંભળવામાં આવ્યું તેથી પાઠકે તેમની પરીક્ષાને માટે પ્રાતઃકાળે એક એક પિષ્ટનો કુકડો તે ત્રણેને આપીને કહ્યું કે, હે વત્સો, જ્યાં કોઈ જુવે નહીં ત્યાં જઈને આ કુકડાને મારી નાખજો. આ પ્રમાણે સાંભળી વસુ અને પર્વત ના કોઈ શૂન્ય સ્થાને જઈ તેને હળીને પાછા આવ્યા. પણ જે બ્રાહ્મણ પુત્ર નારદ હતો તેણે પૂછ્યું કે જઈને વિચાર કર્યો કે, “ગુરુએ કહ્યું છે કે, જ્યાં કોઈ જુવે નહીં ત્યાં જઈને હણજો. તો તેવું સ્થાન તો ત્રણે જગતમાં પણ નથી. કેમકે સર્વજ્ઞ અને સિદ્ધ પુરુષોને શું અગમ્ય છે ! જ્ઞાનીને અગોચર કોઈ વસ્તુ નથી. વઢી આ કુકડો મને જુએ છે અને હું તેને જોઉં છું, તેથી ગુરુએ જરૂર અમારી પરીક્ષા કરવાને માટે આ વતાવ્યું લાગે છે.” આ પ્રમાણે વિચારી તે કુકડાને હળ્યાવગર અક્ષત લઈને ઘેર પાછો આવ્યો. ગુરુએ કહ્યું કે, વત્સ ! તેં મારી આજ્ઞા પ્રમાણે કેમ ન કર્યું ? તે બોલ્યો—ભગવન્ ! હૃદયમાં વિચારો. મેં તપનાં વચન પ્રમાણેજ કર્યું છે. આમ કહીને પછી પોતાનો અભિપ્રાય ઘસો જણાવ્યો. તે સાંભળી ગુરુએ નિશ્ચય કર્યો કે, આ નારદ દયાને લીધે સ્વર્ગે જવાનો અંગ પેલા બે નરકગામી થવાના. તો હવે જેઓ નરકમાં જવાના તેમને મળા-ધીને શું કરવું ક્રિયાદિ વૈરાગ્ય ધારણ કરીને ઉપાધ્યાયે ગુરુપાસે દીક્ષા લીધી. પછી કોઈકાળે ઉપાધ્યાયને સ્થાને તેના પુત્ર પર્વતને સ્થાપિત કર્યો અને અભિચંદ્ર રાજાના પદ ઉપર વસુ, તમાર રાજા થયો.

એક વચ્ચેને જોઈ પારથિય મુગડપણ વાળ નાળ્યું. તે વાળ વચ્ચેમાં સ્વલિત થઈ ગયું. તેથી પારથિય પાસે આવી હસ્તસ્પર્શ કર્યો પટલે ત્યાં સ્પટિકની એક ગિલા જોવામાં આવી. પછી તેણે રાજાની પાસે તે વાત કહી. રાજાએ તે ગિલા મંગાવીને પોતાના મિદામનનીચે મૂકી, જેથી તેનું મિદામન જમીનથી અગ્ર રહ્યું હોય તેમ જણાવવા ન્યાયું. તે જોઈ લોકોએ જાણ્યું કે, આ રાજા સત્યવાદી છે તેથી તેનું આસન અથર રહે છે. અનુક્રમે તેવી પ્રસિદ્ધી લોકમાં પણ સર્વત્ર પ્રમાર પામી.

એકદા નારદ પર્વતને મળવા આવ્યો, તે વચ્ચેને પર્વત વિદ્યાર્થીને બળાવતો હતો. તેમાં એમ આવ્યું કે, “ અજુવડે યજ્ઞ કરવો ” તેનો અર્થ પર્વતે એવો કયો કે, અજુ પટલે વકરો, તેનાવડે હોમ કરવો. તે સાંભળી નારદે કહ્યું કે, રં પર્વત ! તું એ પદનો અર્થ જોઈને કરે છે. તેનો મારો અર્થ એવો છે કે, અજુ પટલે ત્રણ વર્ષની ઢાંગર કે જે જોઈ નહીં તેવડે હોમ કરવો. ગુરુએ પણ આપણને એમ જ બીજાવ્યું છે. માટે અરે વાંધવ ! તું કેમ ભૂલી ગયો ? તે સાંભળી પર્વતે ગર્વથી કહ્યું કે, હું કાતું છું તેજ સ્વરૂં છે, તેથી જેનું સ્વાંતું પડે તેની જિહ્વા છેડી નાંચવી. એવી પરસ્પર પ્રતિજ્ઞા કરી, અને તે વિષે વસુરાજાને પુછ્યું, ને જે વસુરાજા કહે તે સત્ય માની લેવું એમ ઠરાવ્યું. આ સ્વર પર્વતની માતાને પડી પટલે તે પુત્રના મૃત્યુથી કંપતી વસુરાજા પાસે ગઈ અને સર્વ વૃત્તાંત જણાવીને વોલી કે, મહારાજા ! મને પુત્રદાન આપો. વસુરાજાએ કહ્યું કે, માતા ! સુખ જાઓ. હું તમારા પુત્રનો પક્ષ કરીશ. વીજે દિવસે પર્વત અને નારદ વસુરાજાની પાસે પરિવાર સાથે આવ્યા. રાજાએ પર્વતની તરફમા કૃત્સાક્ષી પૂરી પટલે મમિષ રહેલા દેવતાએ અથર દેશાંતું ને મિદામન ચૂર્ણ કરી નાળ્યું. વસુરાજાને ભૂમિપર પાડી નાળ્યો. તત્કાલ મૃત્યુ પામીને તે નરકે ગયો. નારદની દેવતા યોગે સ્તુતિ કરી અને અનુક્રમે તે સત્યથી સ્વર્ગે ગયો.

ઉપરની કથા સાંભળીને પ્રાણ પુરુષોએ સત્યવ્રતને વિષે હંમેશાં આદર રાખવો. વસુરાજાના આઠ પુત્રો હતા તેમને પણ દેવતાઓએ મારી નાળ્યા. પર્વતને નગર જનો-એ ધિક્કારીને કાઢી મૂક્યાં. તેને મહાકાલનામના અગ્નિ ગ્રહણ કર્યો. તે મહાકાલનો સંસ્થ આ પ્રમાણે છે.

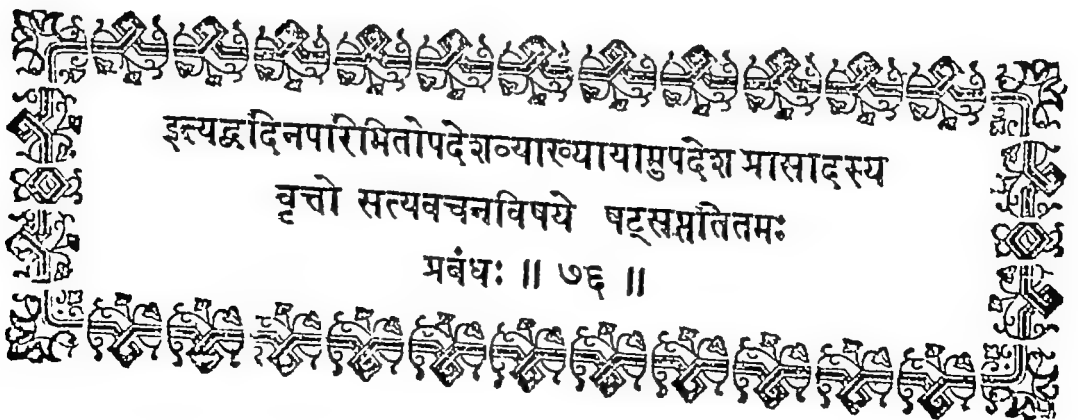
અયોધ્ય નામના રાજાએ પોતાની પુત્રીનો સ્વયંવર ન્ચો હતો. તે વચ્ચેને મા-નાએ ગુપ્ત રીતે કન્યાને લઈ લેવા માગ્યો. આ સ્વયંવર રીતે દેવીની મારફતે સર્વ રાજાઓમાં મુખ્ય પુત્ર સ્વયં રાજાના જાણના આવી. તેથી તેણે પોતાના પુત્રોમાંથી જે કન્યા વચ્ચેને રંગવ પુછ્યાં. તેણે એ વચ્ચે એક પુત્રોને વચ્ચે મોલી રાજાના પુત્રોને વિવેચનવાળી એક નવીન

વનાવી અને તે વાંચવા માટે સભા ભરી. તેમાં તેણે લક્ષણોવડે સગરને સર્વથી ઉત્કૃષ્ટ અને મધુપિંગને સર્વથી નીચો જણાવ્યો. તેથી સર્વ રાજા વિગેરે મધુપિંગનું ઉપહાસ કરવા લાગ્યા, તેથી મધુપિંગ લજ્જા પામીને ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો. પછી પેલી કન્યા સગરરાજાને વરી. આથી ક્રોધ પામેલો મધુપિંગ કટકારી તપ કરી મહાકાલ નામે અસુર થયો. તે અસુર પર્વતને મઢ્યો. તે બંનેને પિપ્પલાદ નામના એક સ્ત્રીના પુરુષનો મેળાપ થયો. એ પિપ્પલાદ કોણ હતો તેનું વૃત્તાંત આ પ્રમાણે:—

સુલસા અને સુભદ્રા નામે બે તાપસીઓ લોકમાં વિદુષી તરીકે વિખ્યાત થઈ હતી. તેઓમાં સુલસા વિશેષ પંડિતા હતી. તેવામાં યાજ્ઞવલ્ક્ય નામના કોઈ તાપસે એવો પડહ વગડાવ્યો કે, ‘જે મને વાદમાં જિતે તેનો હું શિષ્ય થઈને રહું.’ આ સાંભળી સુલસાએ વાદ કરી યાજ્ઞવલ્ક્યને જિતી લીધો અને તેને પોતાનો શિષ્ય બનાવ્યો. પછી તે બંનેને ઘણો પરિચય થવાથી સુલસા સગર્ભા થઈ. આ સ્વર સુભદ્રાને પડી ઇટલે તેણે આવીને તેઓને બહુ ઉપાલંભ આપ્યો અને તે વાત સગર રાજાને જણાવી. રાજાના ભયથી સુલસા ગુપ્તપણે પુત્રને જળમાં ફેંકી દીધો (પિપ્પલાદ) ના વૃક્ષનીચે છોડી દઈ યાજ્ઞવલ્ક્યની સાથે નાશી ગઈ. પ્રાતઃકાલે સુભદ્રા ત્યાં આવી, તેણે પિપ્પલાદની પુત્રને જોયો. તે પુત્ર કુધાતુર થઈ પિપ્પલાદનું ફળ સ્વયમેવ મુખમાં પહેલું તેનું આસ્વાદન કરતો હતો. તે જોઈ સુભદ્રાએ તેનું પિપ્પલાદ એવું નામ પાડ્યું અને તેને સારી રીતે ભળાવ્યો. સુભદ્રા પાસેથી પોતાના જન્મની વાર્તા સાંભળી તે અનાર્ય પિપ્પલાદે અનાર્ય વેદ રચ્યા. તેમાં એવી પ્રરુપણા કરી કે, રાજાઓએ અરિષ્ટની શાંતિને માટે તેમજ સ્વર્ગની પ્રાપ્તિને માટે પશુ, અશ્વ, હાથી, અને મનુષ્ય વિગેરેને હોમી યજ્ઞ કરવો. આ વાર્તાને મહાકાલ અસુરે ટેકો આપ્યો. તેણે એવું વિચાર્યું કે, આ પર્વત અને પિપ્પલાદનાં વચનથી રાજાઓ યજ્ઞમાં હિંસા કરશે ઇટલે તેઓ નરકે જઈ મહાવેદના ભોગવશે. આ પ્રમાણે મારા વૈરી સગર વિગેરે રાજા પણ કરશે એથી મારા વૈરનો વડલો વળી જશે. આવું વિચારી તેણે તે બંનેને કહ્યું કે, તમે તેવા યજ્ઞ પ્રવર્તવો હું તેમાં સાનિધ્ય રહીશ. આથી ડયાં ડયાં તેઓ યજ્ઞ કરાવે ત્યાં ત્યાં મહાકાલ અસુર આવી રોગ વિગેરેની શાંતિ કરે અને પશુ વિગેરેને સાક્ષાત્ વિમાનમાં રહેલા વતાવે. આ પ્રમાણે નજરે જોવાથી ઘણા રાજાઓ વિગેરે યજ્ઞ કરવા માં આદરવાળા થયા. છેવટે તેઓએ નિઃશૂક થઈ મનુષ્યની હિંસા પણ પ્રવર્તાવી. એક વખતે મહાકાલે માયાથી મોહ પમાડી સગરરાજાને સ્ત્રીસહિત યજ્ઞમાં હોમી દીધો. પિપ્પલાદે પિતૃમેધ કરી પોતાના માતાપિતાને યજ્ઞમાં હોમી દીધા. એવી રીતે લોકોમાં અનાર્ય વેદ પ્રવર્ત્યા અને આર્યવેદ કે જે માણવક નામના નિધાનમાંથી ઉદ્ભવીને પ્રતિદિન જમાડાતા શ્રાવકોને ભળવા માટે ભરતચક્રીએ પૂર્વે

આ ચોર જણાતો નથી. પછી તેઓ ત્યાંથી આગલ ચાલ્યા. પાછા ચઢતાં પેલો શ્રીકાંત રાજાના મંડારમાંથી પેટી લઈને જતો હતો તેને પાછા શ્રેણીક અને અભયકુમાર અઘ્યા તેણે પુછ્યું કે, આ શું લીધું છે ? શ્રીકાંતે કહ્યું કે, રાજાના મંડારમાંથી આ રત્નની પેટી લઈને ઘેર જાઉં છું. આહું તેનું વાક્ય સાંભળી તેઓ રાજમહેલમાં ગયા. પ્રાતઃકાળે મંડારીએ મંડારમાં ચોરી થયેલી જાણી વીજી પળ કેટલીક વસ્તુ આવી પાછી કરીને પછી પોકાર કરી કોટવાલને તિરસ્કાર સાથે મંડારમાં ચોરી થયાનું કહ્યું. તે વાતની રાજાને સ્વર થઈ એટલે તેણે મંડારીને વોલાવીને કહ્યું કે, કોશમાંથી શું શું ગયું છે ? મંડારીએ કહ્યું કે, રત્નની દશ પેટીઓ ગઈ છે. પછી રાજાએ મંત્રી સામું જોડે પેલા શ્રીકાંતને વોલાવ્યો અને પુછ્યું કે, રાત્રે તેં શું ચોર્યું છે ? તે પુછતાં જ શ્રીકાંતે જાણ્યું કે, રાત્રે જે વે જળ મળ્યા હતા તેજ આ છે. તેથી તેણે કહ્યું કે, સ્વામી, તમે શું મૂલી ગયા. તમારા દેશતાંજ હું મારી આજીવિકા માટે એક પેટી લઈને જતો હતો. શ્રેણીક રાજાએ પુછ્યું કે, અરે ચોર ! તું મારી પાસે પણ સાચું વોલતાં કેમ ભય પામતો નથી ? શ્રીકાંત વોલ્યો કે, “ મહારાજ ! પ્રાણ પુરુષોએ પ્રમદથી પણ અસત્ય વોલવું ન જોડે, કેમકે અસત્ય વોલવાથી પ્રચંડ પવનવડે વૃક્ષની જેમ કલ્યાણ (સુકૃત) નો ભંગ થઈ જાય છે. વળી કદિ તમે ક્રોધ પામો તો આલોકમાં એક શ્વના સુખનો નાશ કરો, પણ જો સત્યવ્રતનો ભંગ કરું તો અનંત ભવમાં મને દુઃખ પ્રાપ્ત થાય. ” આ પ્રમાણેનાં તેનાં વચનો સાંભળી રાજા શ્રેણીકે તેને શિક્ષા દીધી કે, જેવું આ વીજું વ્રત પાળે છે, તેવી રીતે વીજાં પણ વ્રત પાળ. શ્રીકાંતે તે સ્વીકાર્યું. એટલે રાજાએ તે જુના મંડારીને રજા આપીને તે પદવી ઉપર શ્રીકાંતને રાખ્યો. અનુક્રમે તે ત્રિશલાનંદન (મહાવીર સ્વામી) ના શાસનનો શ્રાવક થયો.

આ પ્રમાણે શ્રીકાંત ચોરે જિનદાસ શ્રાવકના વાક્યથી દહતાવડે સત્યવચન રૂપ વીજું વ્રત લીધું તેવું પાઠ્યું તો તેથી તેણે આલોકમાં જ દૃષ્ટફલ પ્રાપ્ત કર્યું. તેથી અન્ય પ્રાણીઓએ જરૂર સત્યવ્રત ગ્રહણ કરવું.

व्याख्यान ७७ सुं.

हवे ए बीजा व्रतना पांच अतीचार कहे छे.

एतद्वनप्रपन्नस्य. त्याज्यं मिथ्योपदेशनम् ।

अभ्याख्यानमन्ताद्योन्य, व्याचक्ष्यं नैवकस्यचित् ॥ १ ॥

व्याख्या

ए बीजं मन जे अमृत्य न बोळवुं ते जेणे अंगीकार कर्ये होय तेवा पुरुष मिथ्या उपदेशनो त्याग करचो, एतले अमृत उपदेशने छोटी देवो, अर्थात् कोर्टने पीडा थाय तेवुं वचन न कोळवुं. एवां वचनने अगन्वज समजवुं, जेमके 'आ गंधडा अनं उंट उपर वधारे भार नावो,' 'आ चोरने मारी नाखो' एवां वचनो न कोळां. मन्य मव्दनां अर्थ कथुनानिची एतो भाव छे के 'मद्भ्यां द्वितं मन्यं' एतले जे उत्तम पुरुषने द्वितकारी ते सत्य. तेथी बीजानां हिमा कग्वा रूप वाचय सत्य होय तोरण ते अहितकारी हांवाथी असत्य समजवुं. तेने माटे कळुं छे के,

न मत्यमपि भाषेत । परपीडाकरं वचः ॥

लोकेपि श्रुयते यस्मात् । कौशिको नरकं गतः ॥

"बीजाने पीडा थाय तेवुं वचन मन्य होय तोरण बोळवुं नही. ते विप्रे लोकमां एम संख्याय छे के, कौशिक नामनो तापम तेवुं वचन बोळवाथी नरक गयो एतो. " तेनी कथा नीचे प्रमाणेः—

कौशिक तापमनी कथा.

વઢીં એક એવી વાર્તા પળ છે કે, એક જ્ઞાની મુનિ વનમાં તપસ્યા કરતા હતા. ત્યાં એક વચ્ચે કોઈ પારધિના ઝાસથી મૂગલા નાશી તેની પાસે થઈને વનમાં ચાલ્યા ગયા. પારધિએ આવી તેમને પુછ્યું કે, અહિંથી મૂગ ક્યાં ગયા ? દયાલુ મુનિર વિચારીને કહ્યું કે, જો જુવે તે બોલે નહીં, અને જો બોલે તે જુએ નહિં. આ પ્રમાણે વારંવાર ચોલતા સાંભળી તે પારધિ વિચારવા લાગ્યા કે, આ તાપસ તો લોકવર્ત્તિમુખ જણાય છે, માટે તેને પુછવાથી શું વલવાનું છે. આમ કહી તેઓ ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા અને મૂગલા વચી ગયા તેથી મુનિ સ્વર્ગે ગયા.

આ પ્રમાણે પ્રમાદચહે પરને પીડાકારી વચન બોલવું તે પહેલો અતિચાર છે અથવા યુદ્ધને માટે અનેક પ્રકારના પ્રપંચ શિખડાવવા તે પળ પ્રથમ અતિચાર કહેવાય છે.

इति प्रथम अतिचार.

હવે બીજો અતિચાર કહે છે. જે વિચાર્યા વગર જુઠું આઠ ચડાવવું અથવા અછતાં દોષનું આરોપવું, જેમ કોઈને કહેવું કે, ‘ તું ચોર છે, તું વ્યાધિચારી છે ’ તે બીજો અતિચાર છે. માટે આ પ્રમાણે કોઈને કહેવું નહીં. બીજા એમ પણ કહે છે કે, તદન સ્વોદું આઠ ચડાવવું અથવા કોઈનું એકાંત રહસ્ય જનસમૂહમાં ડઘાડું કરવું. જેમકે, કોઈ વૃદ્ધ સ્ત્રીને કહેવું કે, તારો પતિ અન્ય મુગ્ધ તરુણીમાં આસક્ત છે એવું શિખવી કલહ ઉત્પન્ન કરવો, અથવા કોઈ સ્ત્રી પુરુષનું રહસ્ય (એકાંતે ગુપ્તપણે થયેલ વીના) હાસ્ય રૂપેજ માત્ર પ્રગટ કરે, ત્રિવિ સંકલેષ પડે નહીં. તે વિષે સૂત્રમાં પણ કહ્યું છે કે, જે સહતા અધિગ્રાપ (આઠ) આવવું તે બીજા વ્રતમાં નિષિદ્ધ છે, તે જાણતાં છતાં આચરે તેનું તો વ્રત ભંગ થાય અને જે અજાણે આચરે તેને અતિચાર લાગે. આ પ્રમાણે બીજો અતિચાર છે.

इति द्वितीय अतिचार.

શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે, “કોઈને આઠ આપવાથી જીવ ગથેહો થાય છે, નિંદા કરવાથી શ્વાન થાય છે, પરસ્ત્રી ભોગવવાથી કૃમિ થાય છે, અને મત્સર (દ્વેષભાવ) રાક્ષસી કીડો થાય છે. ” વઢીં કહ્યું છે કે—જે દૂષણ તરફ દષ્ટિજ કરે નહીં તે ઉત્તમ, જે સાંભળે જાણે પણ પ્રકાશ ન કરે તે મધ્યમ, જે દૂષણ જોઈને તેનીજ પાસે કહે તે અધમ અને જે સર્વ દેકાણે પ્રકાશ કર્યા કરે તે અધમાધમ. ” હવે વિચાર્યા વગર કોઈને આઠ ચડાવવા ઉપર એક દષ્ટાંત કહે છે—

કોઈ ગામમાં સુંદર નામે એક શ્રેષ્ઠી હતો. તે ઘણો દાતા હોવાથી લોકપ્રિય થઈ પડ્યો હતો. કહ્યું છે કે, “ જે દાતાર હોય તે પ્રજાને પ્રિય થાય છે, કાંઈ ધનાઢ્ય પ્રિય થતો નથી. લોકો વરસાદને ચાહે છે, કાંઈ સમુદ્રને ચાહતા નથી. ” આવા

૧ લોકની રીતમાત્રને નહિ જાણનારા.

दाता भेजनी मात्र एक ब्राह्मणी निदा करती हती. ते कहती के, जे परदेगीयो
 आये छे, ते आ गेटने धरौ जाणी तेने धर द्रव्यनी थापन भुंन छे अने तेजो परदे-
 गियां जहने मृत्यु पाये छे. तेनी दोऊन गेटने गहे छे तेथी गेट यणो हरे पाये छे. माटे
 एनुं थरुं कथट छे. एक थरुं कोट कापटी ते गेटने धर आव्यो. ते धरावहे बहु
 पीछे हनो तेरी तेने खावानुं माल्युं. ते समये गेटना यणो जाई भोजन के पेय
 पदार्थ दत्ता नही, तेथी द्याने लीये भंडे कोट आदीरनी नीने धर्यो छात्र लायी
 आयी. ते प्रीतांज ते कापटी मरण पाव्यो. कारण के, ते छात्रनी दोणी मायापर
 गल्लो दासयाविना आदीरनी श्री कांडक जती हती, तेसामां एक सर्पने लट आकाश
 नमली उठती हती. ते सर्पना मुखमाथी धर नीकलीने ते छात्रनां पड्युं हतुं. हवे
 यवाते ए कापटीने मरेलो जागी पेली वृद्धा ब्राह्मणी खुशी भई मनी कहेवा लागी के,
 जुयो, आ दातारनुं चरित्र! तेणे द्रव्यना लोभथी बीचारा कापटीने विष आपीने
 मारी नाल्यो. ए समये ते कापटीना मरवाथी जे पापस्प हत्या प्रगट थर ते श्रीरूपे
 भमती हती अने विचारती हती के. हुं कोने लागु पटुं, आ दाता तो आन गुद
 मनवाजे छे, तेनो आमां कोई दोष नथी. वली सर्प तो पगथीन हतो अने तेने लई
 पनारी समली तो सर्पना आहार करनासीज छे. तेमज आ आदीरनी स्त्री तां नदन
 भजाणी छे. हवे हुं कोने वलगुं? आयं विचारती फरती हती ते पेली निदा कर-
 नारी ब्राह्मणीने लागु पटी. कारण के गेटने खोटुं आळ देवाथी खरी रीने तेज
 दासवान हती. हत्याना न्यथी ते श्री तत्काल श्याम, कुवटी अने कृष्ट गेगिणी थर
 नद. सर्व तेनी निदा करवा लाग्या. कलु छे के, "माना पांताना वाटाला वाटालनी
 रिष्टा फटेला यजनी दीवडे ले छे, पण दुर्जन माणन तो पांताना कंद, तालु अने जि-
 लावे. त्योकोनी निदा करवाने भिपे तेनी रिष्टा ग्रहण करे छे. एथी दुर्जन तो मा-
 नाने पण हगवी दीयी. " उपर कहेल्या ब्राह्मणीना दृष्टानथी पट्युं समज्युं के.
 कोनो पण अवर्णवाद लोक समक्ष बोलवो नही. तो पछी राजा, जमान. देव
 अने गुप्ता अवर्णवाद विपे तो भुं कहें. तेसा पण सायु मुनिराजना अवर्णवाद
 पोषाथी भरांतरमां नीचमोतनी तथा कलंकनी प्राप्ति थार छे. कलु छे के, "एन
 भरां मानन आळ आवसाथी प्राणीने नीता मनीनी जेम कलंक प्राप्त पाय छे अने
 अनंद दुख पाये छे. " तेनी तथा आ समाने छे—

वेगवतीनी कथा.

વઢી એક એવી વાર્તા પળ છે કે, એક જ્ઞાની મુનિ વનમાં તપસ્યા કરતા હતા. ત્યાં એક વચ્ચે કોઈ પારધિના ત્રાસથી મૃગલા નાશી તેની પાસે થઈને વનમાં ચાલ્યા ગયા. પારધિએ આવી તેમને પુછ્યું કે, અહિંથી મૃગ ક્યાં ગયા ? દયાલુ મુનિ વિચારીને કહ્યું કે, જો જુવે તે બોલે નહીં, અને જે બોલે તે જુએ નહિં. આ પ્રમાણે વારંવાર બોલતા સાંભળી તે પારધિ વિચારવા લાગ્યા કે, આ તાપસ તો લોકચર્ચિત્તુર્મુખ જણાય છે, માટે તેને પુછવાથી શું વલ્લવાનું છે. આમ કહી તેઓ ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા અને મૃગલા વચી ગયા તેથી મુનિ સ્વર્ગે ગયા.

આ પ્રમાણે પ્રમાદવડે પરને પીડાકારી વચન બોલવું તે પહેલો અતિચાર છે અથવા યુદ્ધને માટે અનેક પ્રકારના પ્રપંચ શિખડાવવા તે પળ પ્રથમ અતિચાર કહેવાય છે.

इति प्रथम अतिचार.

હવે વીજો અતિચાર કહે છે. જે વિચાર્યા વગર જુઠું આલ ચડાવવું અથવા અછતાં દોષનું આરોપવું, જેમ કોઈને કહેવું કે, ‘ તું ચોર છે, તું વ્યભિચારી છે ’ તે વીજો અતિચાર છે. માટે આ પ્રમાણે કોઈને કહેવું નહીં. વીજા એમ પણ કહે છે કે, તદન સ્વોદું આલ ચડાવવું અથવા કોઈનું એકાંત રહસ્ય જનસમૂહમાં ડઘાડું કરવું. જેમકે, કોઈ વૃદ્ધ સ્ત્રીને કહેવું કે, તારો પતિ અન્ય મુઘ્ય તરુણીમાં આસક્ત છે એવું શિશ્વવી કલહ ઉત્પન્ન કરવો, અથવા કોઈ સ્ત્રી પુરુષનું રહસ્ય (એકાંતે ગુપ્તપણે થયેલ વીના) હાસ્ય રૂપેજ માત્ર પ્રગટ કરે, તમિ સંકલેષ પડે નહીં. તે વિષે સૂત્રમાં પણ કહ્યું છે કે, જે સહતા અભિશાપ (આલ) આપવું તે વીજા વ્રતમાં નિષિદ્ધ છે, તે જાણતાં છતાં આચરે તેનું તો વ્રત ભંગ થાય અને જે અજાણે આચરે તેને અતિચાર લાગે. આ પ્રમાણે વીજો અતિચાર છે.

इति द्वितीय अतिचार.

શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે, “કોઈને આલ આપવાથી જીવ ગધેહો થાય છે, નિંદા કરવાથી શ્વાન થાય છે, પરસ્ત્રી ભોગવવાથી કૃમિ થાય છે, અને મત્સર (દ્વેષભાવ) રાક્ષસથી કીડો થાય છે. ” વઢી કહ્યું છે કે—જે દૂષણ તરફ દષ્ટિજ કરે નહીં તે ઉત્તમ, જે સાંભળે જાણે પણ પ્રકાશ ન કરે તે મધ્યમ, જે દૂષણ જોઈને તેનીજ પાસે કહે તે અધમ અને જે સર્વ ઢેકાણે પ્રકાશ કર્યા કરે તે અધમાધમ. ” હવે વિચાર્યા વગર કોઈને આલ ચડાવવા ઉપર એક દષ્ટાંત કહે છે—

કોઈ ગામમાં સુંદર નામે એક શ્રેષ્ઠી હતો. તે ઘણો દાતા હોવાથી લોકપ્રિય થઈ પડ્યો હતો. કહ્યું છે કે, “ જે દાતાર હોય તે પ્રજાને પ્રિય થાય છે, કાંઈ ધનાઢ્ય પ્રિય થતો નથી. લોકો વરસાદને ચાહે છે, કાંઈ સમુદ્રને ચાહતા નથી. ” આવા

૧ લોકની રીતભાવને નહિ જાણનારા.

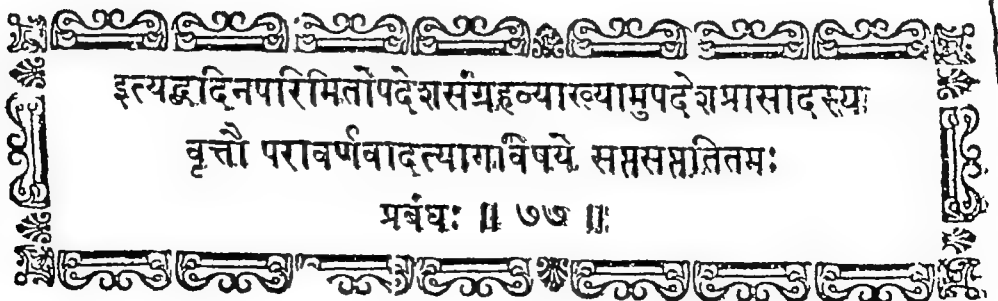
દાતા શેઠની માત્ર એક બ્રાહ્મણી નિંદા કરતી હતી. તે કહેતી કે, જે પરદેશીઓ આવે છે, તે આ શેઠને ધર્મી જાણી તેને ઘેર દ્રવ્યની ચાપણ મૂકે છે અને તેઓ પરદેશમાં જઈને મૃત્યુ પામે છે. તેની દોલત શેઠને રહે છે તેથી શેઠ ઘણો હર્ષ પામે છે, માટે એનું વધું કપટ છે. એક વખતે કોઈ કાપડી તે શેઠને ઘેર આવ્યો. તે ક્ષુધાવડે વધુ પીડિત હતો તેથી તેણે સ્વાધાનું માગ્યું. તે સમયે શેઠના ઘરમાં કાંઈ ભોજન કે પેય પદાર્થ હતા નહીં, તેથી દયાને લીધે શેઠે કોઈ આહીરની સ્ત્રીને ઘેરથી છાશ લાવી આપી. તે પીતાંજ તે કાપડી મરણ પામ્યો. કારણ કે, તે છાશની દોળી માથાપર રાखी ઢાંક્યાવિના આહીરની સ્ત્રી કાંઈક જતી હતી, તેવામાં એક સર્પને લઈ આકાશે સમઘી ઉડતી હતી. તે સર્પના મુખમાંથી ઝેર નીકળીને તે છાશમાં પડ્યું હતું. હવે પ્રભાતે એ કાપડીને મરેલો જાણી પેલી વૃદ્ધા બ્રાહ્મણી ખુશી થઈ સતી કહેવા લાગી કે, જુવો, આ દાતારનું ચરિત્ર! તેણે દ્રવ્યના લોભથી વીચારા કાપડીને વિષ આપીને મારી નાખ્યો. એ સમયે તે કાપડીના મરવાથી જે પાપરૂપ હત્યા પ્રગટ થઈ તે સ્ત્રીરૂપે ભમતી હતી અને વિચારતી હતી કે, હું કોને લાગુ પડું, આ દાતા તો અતિ શુદ્ધ મનવાળો છે, તેનો આમાં કાંઈ દોષ નથી. વઠ્ઠી સર્પ તો પરાધીન હતો અને તેને લઈ જનારી સમઘી તો સર્પનો આહાર કરનારીજ છે. તેમજ આ આહીરની સ્ત્રી તો તદન અજાણી છે. હવે હું કોને વઠ્ઠું? આવું વિચારતી ફરતી હતી તે પેલી નિંદા કરનારી બ્રાહ્મણીને લાગુ પડી. કારણ કે શેઠને સ્વોદું આલ દેવાથી સ્વરી રીતે તેજ દોષવાન હતી. હત્યાના સ્પર્શથી તે સ્ત્રી તત્કાલ શ્યામ, કુવડી અને કુષ્ઠ રોગિણી થઈ ગઈ. સર્વ તેની નિંદા કરવા લાગ્યા. કહ્યું છે કે, “માતા પોતાના વાહલા વાલકની વિષ્ટા ફુટેલા ઘડાની ઠીવવડે લે છે, પણ દુર્જન માણસ તો પોતાના કંઠ, તાલુ અને જિભાવડે લોકોની નિંદા કરવાને મિષે તેની વિષ્ટા ગ્રહણ કરે છે. એથી દુર્જને તો માતાને પણ હરાવી દીધી.” ઉપર કહેલા બ્રાહ્મણીના દૃષ્ટાંતથી એટલું સમજવું કે, કોઈનો પણ અવર્ણવાદ લોક સમક્ષ ચોલવો નહીં. તો પછી રાજા, અમાત્ય, દેવ અને ગુરુના અવર્ણવાદ વિષે તો શું કહેવું. તેમાં પણ સાધુ મુનિરાજના અવર્ણવાદ ધોલવાથી ભવાંતરમાં નીચગોત્રની તથા કલંકની પ્રાપ્તિ થાય છે. કહ્યું છે કે, “પૂર્વ ભવમાં મુનિને આલ આપવાથી પ્રાણીને સીતા સતીની જેમ કલંક પ્રાપ્ત થાય છે અને અનંત દુઃખ પામે છે,” તેની કથા આ પ્રમાણે છે—

વેગવતીની કથા.

આ ભરતક્ષેત્રને વિષે મિળાલકુંડ નામના નગરમાં શ્રીમૂતિ નામે પુરોહિત રહેતો હતો. તેને સરસ્વતી નામે સ્ત્રી હતી. તેઓને વેગવતી નામે એક પુત્રી થઈ હતી.

એક વચ્ચે તે ગામમાં કોઈ મુનિ આવ્યા. તેં ઉદ્યાનમાં કાચોત્સર્ગ કરીને રહ્યા. લોકો
 તેમને વાંદવા અને પૂજવા જવા લાગ્યા. તે, જોઈં સ્વોટીં ઇર્ષા કરનારી. પુરોહિતની પુત્રી
 વૈગવતી લોકોને કહેવા લાગી. કે, અરે, આ મુંડો તો પાસંડી છે, બ્રાહ્મણોને છોડી-
 ને તેને શા માટે પુજો છો? આ સાધુ તો કોઈં રમણીની સાથે ક્રીડા કરતો માતા
 જોવામાં આવ્યો હતો. આ પ્રમાણે તેણે સાધુને સ્વોટું આઢ દીધું. તે સાંભળી કેટલા
 એક મુગ્ધ લોકો તે મુનિ પાસે જતાં અટકી ગયા. આ સ્વધર મુનિને થયા એટલે તેમના
 મનમાં ઘણું સ્વોટું લાગ્યું. તેમણે ચિંતવ્યું કે, મારા નિમિત્તે જિનશાસનની હિલના
 થવી ન જોઈં. આવું ધારી તેમણે અભિગ્રહ કર્યો કે, ય્યાંસુધી મારા ઉપરથી આ
 કલંક ઉતરે નહીં ત્યાંસુધી મારે આહાર પાણી લેવાં નહીં. આવી પ્રતિજ્ઞા કરીને
 તેઓ કાચોત્સર્ગમાં રહ્યા. આવી દૃઢ પ્રતિજ્ઞાથી શાસનની અધિષ્ઠાયક દેવી તેમને સા-
 નિધ્ય થયા. તત્કાલ તેણે પુરોહિતની પુત્રી વૈગવતીને શરીરેં તીવ્ર વેદના ઉત્પન્ન કરી.
 આથી વૈગવતીને ઘણો પશ્ચાત્તાપ થયો. તેથી તેણે તે મુનિની પાસે જઈ સર્વ લોકોની
 સમક્ષ ક્ષમા માગી અને કહ્યું કે, હે ભગવન્, મેં માત્સર્યથી આપની ઉપર સ્વોટું આઢ
 ચડાવ્યું છે, તે ક્ષમા કરો. એમ કહીને તે ચરણમાં પડી. તેનો અંતરંગ પશ્ચાત્તાપ જોઈં
 શાસનદેવીએ તેને સાજી કરી, પછી તે ધર્મદેશના સાંભળી દિક્ષા લઈને સૌધર્મ દેવ-
 લોકમાં દેવી થઈ. ત્યાંથી ચર્ચીને તે જનકરાજાની પુત્રી સીતા થઈ. સીતાના ભવમાં
 પૂર્વે મુનિને મૃષા આઢ ચડાવવાના પાપથી તેને કલંક પ્રાપ્ત થયું. પેલા મુનિ તો કલંક
 મુક્ત થઈ લોકોમાં અતિશય પૂજ્ય થયા.

આ પ્રમાણે વૈગવતીની કથા સાંભળીને સર્વ ભવ્ય પ્રાણીઓએ સર્વદેવ અવર્ણ-
 વાદનો ત્યાગ કરવો, અને બીજાનો અવર્ણવાદ કોઈં કરે તો તે સાંભળવો પણ નહીં. એ
 પ્રમાણે કરવાથી પ્રાણી સર્વ જનની પ્રશંસાનું પાત્ર થઈ સમ્પન્ન પ્રકારે સદ્ધર્મને યોગ્ય
 થાય છે.

વ્યાખ્યાન ૭૮ મું.

હે વાકીના મૃપાવાદના અતિચાર કહે છે.

વિશ્વાસેન સ્થિતા યે ચ । તેષાં મૈત્રપ્રકાશનમ્ ।

અન્યસ્મૈ ભાષણં ગુહ્ય । કૂટલેશ્ચ પંચમઃ ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા

જે મિત્ર સ્ત્રી વિગેરે પોતાના વિશ્વાસ ઉપર રહેલા હોય તેમના ગુપ્ત વિચારને વીજાની પામે પ્રગટ કરવા, જો કે તે સત્ય કહ્યા છે તેથી અતિચાર લાગવો જોઈએ નહીં, તથાપિ તેમના ગુપ્ત વિચાર જાહેર કરવાથી લજ્જાને લીધે કદિ તેઓનું મૃત્યુ વિગેરે થવા સંભવ છે, તેથી તે પરમાર્થરૂપે અસત્ય (મૃપા) કહેવાય છે, માટે એ ત્રીજો મૃપાવાદનો અતિચાર છે.

इति तृतीय अतिचार.

હે ચોથા અતિચારમાં આકૃતિ તથા ચેષ્ટાથી કોઈનું ગુહ્ય જાણી વીજાને કહી દેવું. તે સત્ય છતાં અસત્ય છે એમ જાણવું. જેમકે, ‘અમુક માણસ મેં મેં થઈને રાજાની વિરુદ્ધ વિચાર કરે છે’ અર્થે કહેવાથી તેને મોટી હાનિ થવા સંભવ છે. અહિં કોઈ શંકા કરે કે, ત્રીજા અને ચોથા અતિચારમાં શો ભેદ છે? તેના ઉત્તરમાં કહેવાનું કે, ત્રીજામાં કોઈનો ગુપ્ત વિચાર કે જે વિશ્વાસથી પોતાને કહેવામાં આવ્યો હોય તેને જનસમૂહ આગળ છુલ્લો કરવો તે અને ચોથામાં આકૃતિ તથા ચેષ્ટા વિગેરેથી કોઈનું ગુહ્ય જાણી લઈને તેને છુલ્લું કરવું તે. આ પ્રમાણે ત્રીજા અને ચોથા અતિચારમાં ભેદ રહેલો છે.

હે કોઈનો ગુપ્ત વિચાર છુલ્લો કરવાથી જે દોષ થાય તે કહે છે.

“બુદ્ધિમાન પુરુષે કોઈનું ગુહ્ય વાક્ય પ્રગટ કરવું નહીં.” જેમ મર્મ કહેવાથી એક ગણિકને સ્ત્રી મરણ સંબંધી દુઃખ થયું હતું. તે કથા નીચે પ્રમાણે છે:—

पुण्यसारनी कथा.

વર્ણપુર નામના નગરમાં પુણ્યસાર નામે શ્રેષ્ઠી રહેતો હતો. એક વચ્ચે તે પોતાની સ્ત્રીનું આળ વાલ્કવા સાસરાને ઘેર ગયો. તે સ્ત્રી કોઈ વીજા પુરુષસાથે રાગી થયેલી હતી તેથી જવાને આનાકાની કરતી હતી. તથાપિ પુણ્યમાર ગેઠે તેને દટ કરીને લીધી. માર્ગમાં તે ગણિક તૃપાર્ત થવાથી કોઈ કુવાડપર પાણી ભરવા ગયો. તે કુવામાંથી જલ સંવતો હતો એવામાં તેની પછવાડે રહેલી સ્ત્રીને તેને કુવામાં નાચી દીધાં,

અને પોતે પાછી પિતાને ઘેર આવી. પિતાએ તરતમાજ પાછી આવવાનું કારણ પૂછ્યું. એટલે તેણીએ કહ્યું કે, “ માર્ગમાં ભાસા પતિને ચોરોએ હુંટી લીધો અને તેને માર્યો. હશે કે શું થયું-હશે તેની મને સ્વર નથી. હું તો નાશીને અહિં આવી છું.” પછી તે સ્ત્રી પિતૃગૃહમાં રહી સતી સ્વેચ્છાએ વર્તવા લાગી.

અહિં પુણ્યસાર કુવામાં થોડું જલ્લ હોવાથી ઉપરજ રહ્યો. તેને કોઈ મુસાફરોએ સ્વેચ્છીને વહાર કાઢ્યો. તે ફરીવાર પાછો શ્વમુર ગૃહે ગયો. સર્વ લોકોએ માર્ગની વાર્તા પૂછી ત્યારે તેણે કહ્યું કે, મને ચોરોએ હુંટી લીધો પણ જીવતાં મુક્યો અને મારી સ્ત્રી નાશીને અહિં આવતી રહી તે સાહું થયું. આ પ્રમાણે તેણે પોતાની સ્ત્રીનું ગુણ (મર્મ) ઢાંકીને વાર્તા કહી, તેથી તે સ્ત્રી તેનાપર વિશેષ રાગી થઈ. પછી તેને લઈને તે વણિક ઘેર આવ્યો. ગાઢ પ્રેમી થયેલા તે દંપતીને એક પુત્ર થયો. અનુક્રમે પુત્ર મોટો થયો. એક વખતે પુણ્યસાર શેઠ ભોજન કરતો હતો તેવામાં મચંડ પવનનો વંટોળીઓ આવવાથી તેના ભાણામાં રજ પડવા માંડી, ત્યારે સ્ત્રીએ આવીને પોતાના વસ્ત્રનો છેડો આડો રાખ્યો. તે વખતે પુણ્યસારને તેનું પૂર્વ ચરિત્ર યાદ આવ્યું તેથી કાંઈક હાસ્ય થયું. પુત્રે એકાંતે જઈને પિતાને હાસ્યનું કારણ પૂછ્યું. પુત્રનો ઘણો આગ્રહ થવાથી પિતાએ તેની પાસે તેની માતાનું પૂર્વ ચરિત્ર કહી દીધું.

એક વખતે પુણ્યસારના પુત્રની સ્ત્રી તેના પતિ આગલ પોતાની સ્ત્રી જાતિ માટે ગર્વ કરતી હતી તે વખતે પુત્રે પોતાની માતાનું ચરિત્ર તેની આગલ જણાવીને કહ્યું કે, તમારી સ્ત્રી જાતિને ધિઃક્કાર છે. નીતિમાં કહ્યું છે કે,

નિતંબિન્યઃ પતિં પુત્રં, પિતરં ભ્રાતરં ક્ષણાત્ ।

આરોપયંત્યકાર્યેપિ । દુર્વૃત્તાઃ પ્રાણસંશયે ॥

“ દુરાચરણી સ્ત્રીઓ પતિ, પુત્ર, પિતા અને ભ્રાતાને પણ પ્રાણસંશયવાળા અકાર્યને વિષે ક્ષણવારમાં નાસ્તી દેહે. ” તેવી સ્ત્રીઓમાં કયો પુરુષ પ્રેમ વાંધે. તે વિષે નીતિશાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે,

વંચકત્વં નૃશંસત્ત્વં, ચંચલત્વં કુશીલંતા ।

એતેનૈસર્ગિકા દોષા । યાસાં તાસુ રમેત કઃ ॥

“વંચકતા, કુરતા, ચંચલતા, અને કુશીલિયું એટલા તો જે સ્ત્રી જાતિમાં સ્વાભાવિક દોષ છે, તેવી સ્ત્રીઓસાથે કોણ પ્રીતિ વાંધે!” આ બધું સાંભળી તે સ્ત્રી મૌન કરીને વેસી રહી. અન્યદા સાસુ વહુને પરસ્પર કલહ થયો. એટલે એક બીજાના મર્મની વાતો ઉઘાડી કરવા માંડી. તે પ્રસંગે વહુએ પોતાના પતિ પાસેથી સાંભળેલી વાત મેઘાના રૂપમાં કહી દીધી. તે સાંભળતાંજ તેના મનમાં વિચાર આવ્યો કે, અહો, મારા

પોતે આટલા ચતુરનુથી મારી ગુપ્ત વાત ગુપ્ત રાખી છેવટે આ વહુ આગલ પળ પ્રગટ કરી, તેથી મારે હવે જીવીને ગું કરવું. આવું ચિત્તથી ગઢાફાંસો વાંધી તે મૃત્યુ પામી. તે જોઈ પુણ્યસાર જોડે પળ દ્રેહત્યાગ કર્યો. તેવો વનાવ જોઈ શ્રેષ્ઠી પુત્રને વેરામ્ય થયો તેથી તે પોતાની સ્ત્રીને છોડી ઢડેને દીક્ષા લઈ ચાલી નીકળ્યો.

ઉપરની કથા સાંભળી કોડળ કોડની ગુપ્ત વાત પ્રકટ કરવી નહીં. જેઓ વીજાના ગુહને ઢાંકે છે તેઓ સ્વેચ્છા થન્ય છે. તે ઉપર કપાસના છોડનું દૃષ્ટાંત કહેવાય છે. જેમ કપાસના છોડ જેવા પુત્રને તો કોડ વિરલ માતાજ જણે છે કે જેઓ પોતાનું અંગ (કપાસ) કાઢીને ગુણવડે વીજાના ગુહને ઢાંકી દે છે, એટલે સુતગવડે મનુષ્ય માંત્રને વડા પુરાં પાડી સર્વના ઢેહને ઢાંકે છે. લૌકિક શાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે કે, “ જે નગમો પરસ્પરના મર્મ ઉઘાડા કરે છે, તેઓ ઉદરના અને રાફડાના સર્પની જેમ મૃત્યુને પામે છે.” તેની કથા આ પ્રમાણે છે—

વે સર્પની કથા.

પૃથ્વીપુર નામના નગરમાં સુંદર નામે રાજા હતો, તેને એકદા વક્તશક્તિ અશ્વ કોઈ અરણ્યમાં લઈ ગયો. ડ્યારે અશ્વ થાકીને ડબો રહ્યો ત્યારે તે રાજા અશ્વ ઉપરથી ડતરી શ્રાંત થઈને એક વૃક્ષ નીચે સુઈ ગયો. તે વખતે તેના ઉઘાડા રહેલા મુઠમાં એક નાનો સર્પ પેળી ગયો. રાજા ત્યાંથી ઘેર આવ્યો, પરંતુ ઉદરમાં રહેલા સર્પની પીડાથી તે એટલો વધો કંટાળી ગયો કે, છેવટે કરવત મુકાવવાને ગંગાતીર્થે જવા ચાલ્યો. તેની રાણી પણ સાથે ચાલી. માર્ગે જતાં શ્રમને લીધે રાજા એક વડના વૃક્ષ નીચે સુઈ ગયો, રાણી જાગતી રહી. તેવામાં વાયુ ભક્ષણ કરવાને માટે પેલો સર્પ ઉદરમાંથી મુખદ્વારા જરા બહાર નીકળ્યો. તેવામાં નજીક એક રાફડો હતો તેમાં રહેલા વીજા મર્મે તેને જોડેને કહ્યું કે, અરે પાપી, આ રાજાના ઉદરમાંથી બહાર નીકળ, નહીં તો હું તારા નાગનો ઉપાય જાણું છું. તે એ છે કે, જો કડવી ચીમડીના મૂલ કાંજીમાં ઢાટીને પીવે તો તારો નાગ થઈ જાય. પણ ગું કરું અહીં કોઈ નથી કે જેની પાગલ હું તે નિવેદન કરું. તે સાંભળી પેલો ઉદરનો સર્પ ચોલ્યો—હું પણ ઉપગ કરેલા તેલને તારા વીલમાં રંડવાવડે તારા નાગનો અને તારા વીલમાં રહેલા નિયા-નને મેલવાનો ઉપાય જાણું છું, પણ કોઈ અહીં નથી કે જેને તે ઉપાય કહું કે જે તે ઉપાયથી તને મારીને તારી નીચે રહેલો દ્રવ્યનો નિધિ મેલે.

આ પ્રમાણે તે વંતના પરસ્પરના મર્મેને ઉઘાડનારાં વચનાં રાજાની પાને જાગ-તરણ સુંતલી રાણીને સાંભળી લીધાં. પછી તે પ્રમાણે ઉપાય કરવાથી રાજા નીરંગી થઈ અને પેલા રાફડાના મર્મેને મારી દ્રવ્યનિધિ પણ તેમણે સ્વાર્થીન કરી ચીરો. આ દૃષ્ટાંત જાણીને કોઈ પણ પ્રાણી પરસ્પરના મર્મ (નુય) પ્રકાશ કરવા નહીં. જે પાશ્વિક મર્મ પ્રગટ ન કરે તેનેજ તરો વનચારી સમજવો.

હવે પાંચમો અતિચાર કહે છે:-વીજાની મુદ્રાવડે અથવા તેની જેવા અક્ષાં કાઢવાવડે સ્વોટો લેખ બનાવવો તે કૂટલેખ નામનો પાંચમો અતિચાર કહેવાય છે. જેમ કુણાલની અપરમાતાએ રાજાના પત્ર (લેખ) રૂપે પુત્ર ઉપર કૂટલેખ લખ્યો. અર્થાત્ પત્રમાં માત્ર એક વિદુ વધારી દીધું જેથી કુણાલને નેત્ર વિનાશરૂપ મહાન્ અનર્થ પ્રાપ્ત થયો હતો.

અહીં કોઈ શંકા કરે કે, આ કૂટલેખરૂપ અતિચાર છે તે તો મહા અનર્થકારી હોવાથી તેમજ પ્રગટપણે અસત્યરૂપ હોવાથી તેને તો સ્થૂલમૃષાવાદમાં ગણવો જોઈએ, તે તે અતિચારમાં કેમ ગણાય? અને તે પ્રમાણે કરવાથી વ્રત ભંગ થયેલો કેમ ન ગણાય? તેના સમાધાનમાં કહેવાનું કે, કોઈ મુઘ માણસ અસત્ય બોલવાના પચ્ચાણ લે અને તે એમ સમજે કે, મેં તો અસત્ય બોલવાના પચ્ચાણ લીધા છે, કાંઈ લખવાના લીધા નથી, તો જે કૂટલેખ લખવો તેમાં શો દોષ છે? આનું ધારી તે વ્રતની સાપેક્ષતા જાઢવી રાખે તેથી વીજા વ્રતમાં આ કૂટલેખ અતિચાર રૂપે કહ્યો છે. અથવા અનાભોગથી ઇટલે અજાણપણા વિગેરેથી પણ તે અતિચાર ગણાય છે. આ પ્રમાણે તે પાંચમો અતિચાર છે.

इति पंचम अतीचार

આ પાંચે અતિચાર નિશ્ચય ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે, કારણ કે તે વીજા વ્રતમાં મલીનતાને આપનારા છે. તેથી તેનો ત્યાગ કરી જૈન ધર્મના વ્રતધારીઓએ સત્યતાનો ગુણ વિશુદ્ધપણે ગ્રહણ કરવો.

इत्यद्भदिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादस्य
वृत्तौ मृषावादातिचार त्यागाविषये अष्टसप्ततितमः
प्रबंधः ॥ ७८ ॥

વ્યાખ્યાન ૭૯ સું.

હવે સત્યવાદીની સ્તુતિ કરે છે.

सर्वेषां धर्मकार्याणामाद्यं सत्यमुदीरितम् ।

तद्विना गदितो धर्मः । कुतीर्थिकैर्निरर्थकः ॥ १ ॥

વ્યાખ્યા

સર્વ ધર્મ કાર્યોમાં સત્યગુણ મુખ્ય રહેલો છે. તે સત્ય વિના કુતીર્થી (મિથ્યાત્વી) ઓએ ધર્મ કહેલો હોવાથી તેને નિરર્થક સમજવો. શાસ્ત્રમાં જે ધર્મનાં કાર્ય

તપ, જપ, જ્ઞાન અને દર્શન વિગેરે કહ્યા છે તેઓમાં શ્રીચીતરામ પ્રમુખ સત્યને મુખ્ય કહેલ છે. તે ઉપર એક દૃષ્ટાંત કહેવાય છે કે, કોઈ શ્રાવકનો પુત્ર ધર્મરહિત હતો. પિતાજી તેને વળાત્કારે ગુરુની પાસે લાવી વેસાર્યો. ધૂર્તપણાથી તેણે ગુરુજી કહેલા દ્વાદશગતના નિયમો જાણે પ્રતિવોધ પામ્યો હોય તેમ આદરથી સ્વીકાર્યા. નિયમ વિષે દૃઢતા થવાને ગુરુજી તેની પ્રગંસા કરી ઇટલે તે બોલ્યો-આ વધા વ્રતોમાં વીજું સત્ય ચોલવારૂપ જે વ્રત છે તે મારે છુટું છે, કારણ કે તે મુશ્કેલ હોવાથી ગૃહસ્થથી પાળી શકાય નહીં. આ પ્રમાણે ચોલવામાં તેનો આશય એવો હતો કે, મેં અત્યાર મુશી જે નિયમ ગ્રહણ કર્યા છે, તે વધું હું અસત્ય બોલ્યો છે. આવો તેનો આશય જાણી ગુરુજી અને તેના પિતા વિગેરે ‘આ ધર્મને અયોગ્ય છે’ એમ જાણી તેની ઉપેક્ષા કરી.

સત્ય વિનાજ કુતીર્થિઓજી કહેલો ધર્મ નિર્રથક છે. જેને માટે કહું છે કે, “ચાર્વાક, કોલિક, બ્રાહ્મણ, બૌદ્ધ, અને વૈષ્ણવોજી અસત્યવડેજ પરાક્રમ કરી આ જગતને ઘણી વિડંબના કરી છે.” બીજી “અલ્પેશા મૃપાશ્ચાદથી પણ રૌરવાદિ નરકમાં પડાય છે તો જૈન વાળીને અન્યથા કહેવાથી તો કહો કેવી માઠી ગતિ થાય ?” પરંતુ “તેવા પાપી નાસ્તિકોના મુખોદર નગરની ચાલ જેવા છે કે જેમાંથી કાદવવાળા દુર્ગંધી જલના જેવીજ વાણીઓ નિકળે છે.” અને “જેઓ જ્ઞાન અને ચારિત્રનું મૂલ જે સત્ય તેને વડે છે, તેઓ પોતાના ચરણની રજથી આ પૃથ્વીને પવિત્ર કરે છે.” આ વિષે હંસરાજાની કથા છે. તે આ પ્રમાણે—

હંસરાજાની કથા.

રાજપુરીમાં હંસ નામે એક રાજા હતો. એક વખતે તે ઉપવનની શોભા જોવાને માટે નગર બહાર ગયો. ત્યાં વનમાં એક મુનિ તેના જોવામાં આવ્યા. રાજા તેની પાસે બેઠો ઇટલે મુનિજી આ પ્રમાણે ધર્મદેશના આપી.

સત્ત્વં જસસ્સમૂલં । સત્ત્વં વિસાસ કારણં પરમં ।

સત્ત્વં સમગ્ધારં । સત્ત્વં સિદ્ધિઃ સોપાનં ॥

“સત્ય યગનું મૂલ છે, સત્ય વિશ્વાસનું કારણ છે, સત્ય સ્વર્ગનું દ્વાર છે અને સત્ય સિદ્ધિનું સોપાન (પગથીયું) છે.” બીજી “જેઓ અમત્ય બોલે છે તેઓ ભવાંતરે દુર્ગંધી મુખવાળા, અનિષ્ટ વચનના ચોળનારા. કઠોર ભાષી, વાંવડા અને મુંગા થાય છે. આ સર્વ અસત્ય વચનના પરિણામ છે.” આવી ધર્મદેશના સાંભળી હંસરાજાજી સત્યનત્વ દરણ કર્યું.

એક તબાં હંસરાજા અલ્પ પત્રીદાર લટ રત્નચિત્તર ગિરિ ઉપર ચૈત્રી મહોત્સવના પ્રસંગે શ્રીઆદીત્ય પ્રમુખે નમસ્કાર કર્યા. અર્ચ માર્ગે આવતાં કોઈ મેલકે ન્વરાથી ખાદીને કહ્યું કે, “હે દેવ! તમે યાત્રા કરવા ચાલ્યા, કે તમને સીમાદાના રાજાજી

આવી બહાત્કારે તમારા નગરને કબજે કર્યું છે, તેથી આપને જેમ યોગ્ય લાગે તેમ કરો ”
પાસે રહેલા સુભટોએ પણ રાજાને વિજ્ઞાપિત કરી કે, સ્વામી આપને પાછા જડ્યે. રા-
જાએ કહ્યું કે, પ્રાણીને પૂર્વ કર્મના વશથી સંપત્તિ અને વિપત્તિની પ્રાપ્તિ થયાજ કરે છે.
તેથી જેઓ સંપત્તિમાં હર્ષ અને વિપત્તિમાં શ્વેદને વિસ્તારે છે, તેઓ સ્વેચ્છા મૂઢ છે.
આ અવસરે સદ્ભાગ્યથી પ્રાપ્ત થયેલા જિનયાત્રા મહોત્સવને તજી દેને ભાગ્યથી
લભ્ય એવા રાજ્યને માટે દોડવું તે યુક્ત નથી. વળી કહ્યું છે કે—

ધનેન હીનોપિ ધની મનુષ્યો, યસ્યાસ્તિ સમ્યક્ત્વનં મહાર્થં ।

ધનં ભવેદેકભવે સુસાર્થં, ભવેભવેઽનંતસુસી સુદૃષ્ટિ ॥

“જેની પાસે સમકિતરૂપ અમૂલ્ય ધન છે, તે ધનહીન છતાં ધનવાન સમજવો,
કેમકે ધન તો એક ભવમાંજ સુખદાયક છે અને સમકિત તો ભવોભવમાં અનંત
સુખદાયક છે.” આ પ્રમાણે કહી રાજા પાછો ન વળતાં આગલ ચાલ્યો. પરંતુ શત્રુ
આવ્યાના સ્વર સાંભળી એક છત્રધારક શિવાય વીજો સર્વ પરિવાર પોતપોતાના
ઘરની સંભાલ લેવાને પાછો વળી ગયો. રાજા પોતાના અલંકારોને ગોપરીને છત્રધા-
રકના વસ્ત્રો પહેરી આગલ ચાલ્યો. ત્યાં કોઈ એક મૃગ રાજાના દેખતાં સત્ત્વર દોડતો
લનાકુંજમાં પેશી ગયો. તેની પછવાડે તરતજ ધનુષ્ય ઉપર ઘાગ ચડાવેલો કોઈ
ધિલ્લ આવ્યો. તેણે રાજાને પુછ્યું, અરે! મૃગ કઈ વાજુ ગયો તે કદે. તે સાંભળી
રાજાએ મનમાં ચિંતવ્યું કે, “જે પ્રાણીઓને અહિત તોય તે રાત્ય તોય તોપણ કહેવું
નહીં અને તેવો પ્રસંગ આવે તો સુઝદિ પુરુષોએ તે પુછનારને દુઢિના પ્રપંચથી તપ-
જાવવો.” આ પ્રમાણે ચિંતવી રાજા બોલ્યો કે અરે ભાઈ! હું માર્ગ અટક થયો છું.
કિરાતે ફરીવાર પુછ્યું, ત્યારે રાજાએ કહ્યું કે, હું હંસ છું. આ પ્રમાણે રાજાનાં વ-
ચન સાંભળી તે ધિલ્લ ક્રોધથી બોલ્યો કે, અરે વિકલ! આવો વિપરીત ઉત્તર કેમ
આપે છે? ત્યારે રાજાએ કહ્યું કે, હવે તમે મને જે માર્ગ બતાવશો, તે માર્ગે હું જઈશ
આ પ્રમાણે વિરુદ્ધ વચનો સાંભળી તે ધિલ્લ તેને ગાંડો માની નિરાશ થઈને
પાછો ચાલ્યો ગયો.

ત્યાંથી રાજા આગલ ચાલ્યો તેવામાં એક સાધુ તેના જોવામાં આવ્યા. તેને
નમસ્કાર કરી આગલ જતાં હાથમાં શસ્ત્ર ધારણ કરનાર વે ધિલ્લ રાજાને સામા
મઢ્યા. તેઓએ રાજાને કહ્યું કે—“અરે પાંથ! અમારા સ્વામી ચોરી કરવી ધારીને
જતા હતા, ત્યાં વચમાં એક સાધુ સામો મઢ્યો. તેથી અપશુકન થયા જાણી અમારા
સ્વામી પાછા વઢ્યા, અને અમને તે મુનિને મારવા માટે મોકલ્યા છે, તો તે સાધુ
તારા જોવામાં આવ્યો હોય તો બતાવ્યો” રાજા તે વચ્ચે અસત્ય પણ સત્ય જેવું છે
એમ માનીને બોલ્યો કે—તે સાધુ, હાલે માર્ગે જાય છે પણ તમને મઢશે નહીં, કારણ કે

ते वायुनी जेम प्रतिबंध रहित छे आवां उत्तर सांभळी ते बंने पाछा चाल्या गया. पछी राजा मुझा पांइडा त्रिगेरनां आहार करीने राजे सुत्रा माटे तैयारी करतो ह-
तां तैयामां काईकु कोलाहल तेना सांभळवामां आब्यो. तेमां तेणे एवो गव्व सां-
भळ्यो के, 'आपिणे व्रीजे दिवने संघने लुंटीनुं' ते सांभळी राजा चितातुर थयो. क्ष-
ण्यार थई तेवामां तो केटलाएक मुभटोए आवीने पुछ्युं के, अरे! तें कपाई चो-
रने जाया? अमे गांधिपुरना राजाना मेवको छीए अने ते राजाए संघनी रक्षा कर-
यान माटे अमने मोकल्या छे. ते सांभळी राजाए चितव्युं के, जो हुं चोरोने वतावीअ
तां आ राजपुरुषो अवश्य तेओने मारी नाखजे अने नही वतानुं तो ते चोर लोको
संघने लुंटी लेजे. हवे अहिं मारे जुं बोलयुं युक्त छे. पछी जरा विचारिने राजा बोल्यो
के, भें ते चोरने जोया नयी पण तमारे कोई ठेकाणे जोयी लेवा, अथवा तेमने गो-
धवानी जी जरूर छे, तमे संघनी साथे रहिने तेनी रक्षा करो. आवां उत्तर सांभळी
तेओ चाल्या गया. तेमना गया पछी सुभटो साथे थयेली वानने सांभळनारा
ते चोरो राजा पाने आवीने कहवा लाग्या के, अरे भद्र! तें अगरा प्राण बचाव्या
तेथी हवे अमे चोरी के हिंसा नही करीए. तेनो लाभ तने प्राप्त थाओ. आ प्रमाणे
कही ते चोर पांताने स्थानके चाल्या गया.

त्याथी राजा आगल चाल्यो तेवामां केटलाएक घोडेरयारोए आवीने पुछ्युं
के, अरे पांथ! अमारा शत्रु हंसराजाने तें कोई ठेकाणे जोयो छे? ए अमारां कट्टो
शत्रु छे तेथी अमारे तेनो बिनाग करवा छे. राजा हंस असत्यता भयथी बोल्यो के-
हुं पोतेज हंस छुं. आम सांभळी तेओए क्रोधथी राजाना मरतक उपर खड्गनो प्रहार
करीं, परंतु तेज बखत खड्गना सेंकडो कटकां धई गया अने राजानी उपर पुष्पवृष्टि
धई. तत्काल एक यक्ष प्रत्यक्ष धईने बोल्यो के-हं सत्यवादी राजा! तुं चिरकाल जय
पाम. हे नृप! हुं तने आजैज जिन यात्रा करावुं माटे तमे आ विमानने अलंकृत करो.
यक्षना आवां वचन सांभळी हंसराजा विमानगां बेढो अनं जिनेश्वरनी यात्रा पूजा
करीं, यक्षना सान्निध्यथी शत्रुने जीती राज्य भोगथी अनुक्रमं दीक्षा लईने स्वर्गें गयो.

“हंस एवा नाम मात्रने धारण कवाथी पत्नी पण जलानयमां सुखी थायछे,
तां जे हंसराज एवा नामने धारण करे ने खरेखर स्वर्गमा रहली अप्पराना सु-
खने पामे तेमां नुं आवर्य ! ”

स्तवद्विजिरसिभिर्गोदेनन्ययत्न्यावगुण्डेनप्रान्ताभ्य
वृक्षौ नृत्तरक्षिष्ये एकोनानीवितमः प्रबंधः ॥ ७२ ॥

વ્યાખ્યાન ૮૦ સું

હવે ત્રીજા વ્રતનો વ્યાખ્યા કરે છે.

તદાદ્યં સ્વામિનાદત્તં, જીવાદત્તં તથાપરમ્ ।

તૃતીયં તુ જિનાદત્તં, ગુર્વદત્તં તુરીયકમ્ ॥ ૧ ॥

સૂક્ષ્મવાદર ભેદાભ્યા, સાદ્યાદત્તં દ્વિધા મતમ્ ।

સૂક્ષ્મે હિ યતના કાર્યા, શ્રાદ્ધં સ્થૂલં ચ સંત્યજેત્ ॥૨૧॥

વ્યાખ્યા

અદત્તાદાન (ચોરી) ચાર પ્રકારે છે. પ્રથમ સ્વામીનું અદત્ત, ત્રીજું જીવનું અદત્ત, ત્રીજું શ્રીતીર્થકરનું અદત્ત અને ચોથું ગુરુનું અદત્ત. તે ચાર ભેદમાં પહેલું જે સ્વામી અદત્ત છે તે સૂક્ષ્મ અને વાદર એવા બે ભેદવાળું છે. શ્રાવકે સૂક્ષ્માદત્ત વિષે યતના કરવી અને સ્થૂલાદત્તનો ત્યાગ કરવો. જે સુવર્ણ નાણું વિગેરે તેના સ્વામીએ ન આપ્યું હોય છતાં લેવું તે પહેલું સ્વામી અદત્ત જાણવું. જે ફલ, ફુલ, પત્ર વિગેરે પોતાની માલેકીનું છે તેને ભેદવું તે જીવાદત્ત છે. કારણ કે તે સચિત્ત (જીવ યુક્ત) હોવાથી તેના જીવોએ કાંઈ પોતાના પ્રાણ તેને આપ્યા નથી, માટે તે અદત્ત છે. ગૃહસ્થે આપ્યો આધાકર્મી આહાર જો મુનિ ગ્રહણ કરે તો તે તીર્થકરની આજ્ઞા રહિત છે તેથી તે ત્રીજું તીર્થકરાદત્ત કહેવાય છે. એવી રીતે શ્રાવકને અનંતકાય અભક્ષ્યાદિક પદાર્થો જે છે તે સ્વાતાં તીર્થકર અદત્ત લાગે છે. અને જે સર્વ દોષથી રહિત હોય પણ ગુરુની આજ્ઞા વિના લેવાય કે વપરાય તે ચોથું ગુર્વદત્ત કહેવાય છે.

અહીં તો પ્રથમના સ્વામ્યદત્તનો અધિકાર છે. તેના સૂક્ષ્મ અને વાદર એવા બે ભેદ કહ્યા છે. તેમાં સૂક્ષ્મ એટલે સ્વામીની આજ્ઞા વગર જે કાંઈ વૃણ કે ઈંટ જેવી વસ્તુ ગ્રહણ કરવી તે અને વાદર એટલે જે લેવાથી લોકમાં ચોર કહેવાય તે, તે સ્થૂલ પણ કહેવાય છે. ચોરીની વુદ્ધિથી જે ક્ષેત્ર તથા સ્થળ વિગેરેમાંથી અલ્પ પણ લેવું, તે પણ સ્થૂલ અદત્તમાં ગણાય છે. એ રીતે પહેલા સ્વામી અદત્તના બે ભેદ છે. તેમાં શ્રાવકને સૂક્ષ્મમાં યતના કરવી અને સ્થૂલથી તદન નિવૃત્તિ કરવી. એ ભાવાર્થ જાણવો.

હવે તે વ્રતનું ફળ કહે છે-ચોરી કરવી તે વધ કરવાથી પણ અધિક છે, કારણકે વધવડે તો તે એકજ મરે છે અને ચોરીવડે ધન હરવાથી તો વધું કુટુંબ ક્ષુધાર્ત થઈ મરી જાય છે. ચોરી કર્મને છોડનારો રોહિણીયો ચોર દેવ સંપત્તિને પામ્યો હતો, તેની પ્રાગાંત કાલે પણ વિવેકીએ પરધન ચોરવું નહીં. આ વાર્તાનો વંધ નીચે પ્રમાણે છે -

દ્રવ્ય પોતાની આગળ પડેલું જુદું તોપણ જેઓની બુદ્ધિ તેમાં પાપાણની જેવી રહેશે, તેના સંતોષામૃતના રસવડે તૃપ્ત પુરુષો ગૃહસ્થપણામાં પણ સ્વર્ગના સુખને મેળવે છે." આ પ્રમાણે ત્રીજું અદત્તાદાન વિરમણ અણુવત જાણવું. તે ઉપર પરમાર્હત કુમારપાલ રાજાનો પ્રબંધ કહેવાય છે. તે આ પ્રમાણે—

પરમાર્હત રાજા કુમારપાલની કથા.

એક વખતે અણહિલપુર પાટણમાં કુમારપાલની આગળ શ્રીહેમચંદ્રસૂરિ અદત્તાદાન વિરમણરૂપ ત્રીજા વ્રતનું વ્યાખ્યાન કરતા હતા કે, “હે રાજા! જેણે પા રકું દ્રવ્ય ચોર્યું, તેના આલોક, પરલોક, ધર્મ, વીર્ય, ધીરજ અને બુદ્ધિ એ સર્વ ચો રાયા સમજવા.” સૂરિ આ પ્રમાણે કહ્યું એટલે રાજાએ કહ્યું, “અહો પ્રજામાં જે જે પુરુષ અપુત્ર મરણ પામે તે તે પુરુષના ધનની આશાથી રાજા તેના પુત્રપણને પામે છે.” અર્થાત્ તેવાનું ધન રાજા લઈ લે છે. પણ આજથી હું તેનું ધન અને અદત્ત ધન લેવું છોડી દઉં છું, આજથી મારે ત્રીજા વ્રતનો અંગીકાર છે. આ પ્રમાણે વ્રત ઉચ્ચરી રાજાએ સભામાં તે સ્વાતાના નીમેલા પંચને વોલાવ્યા અને પુછ્યું કે, પ્રતિ વર્ષ અપુત્રીયાના દ્રવ્ય સંબંધી રાજ્યની કેટલી આવક છે? તેમણે વોંતેર લાખની આવક જણાવી. એટલે રાજાએ કહ્યું કે, એવા અપુત્રની રુદન કરતી સ્ત્રીનું ધન શા માટે લેવું? એમ કહી તે સંબંધી પટ્ટાનો ધારા લેખ ફાડી નાખ્યો. અને પછી આતા રાજ્યમાં ચોરીનું અને મરી ગયેલાનું ધન છોડી દેવાનો પડો વગડાવ્યો.

એક વખતે રાજાની સભામાં ચાર મહાજનના મુખ્ય પુરુષો આવ્યા. રાજાને નમી વિલસા થઈને બેઠા. એટલે રાજાએ પુછ્યું કે—“આજે સભામાં આવવાનું શું કારણ છે? અને તમે કેમ આમ વિલસા થઈ ગયા છો? શું કોઈના તરફથી તમારો પરાભવ તો નથી થયો?” મહાજન વોલ્યા કે, હે રાજેન્દ્ર! આપના જેવા પ્રજાવત્સલ અને દયાળુ રાજા પૃથ્વીપર રાજ્ય કરતાં સતા અમને પરાભવ કે દુઃખ શેનું હોય. પણ એક હકીકત નિવેદન કરવાની છે. તે માટે અમે આવેલા છીએ. તે હકીકત એ છે કે—આપણા ગુર્જરદેશનો નિવાસી કુબેરદત્ત નામે એક મુખ્ય શ્રેષ્ઠો સમુદ્ર માર્ગે વ્યાપારાર્થે ગયેલો તે પાછો આવતાં માર્ગમાં મૃત્યુ પામી ગયો છે. તેથી તેનો પરિવાર તે શ્રેષ્ઠીને પુત્ર ન હોવાથી રુદન કરતો અમારી પાસે આવ્યો અને કહેવા લાગ્યો કે જો તેના ઘરનું દ્રવ્ય રાજા સંભાળી લઈને પોતાને સ્વાર્થીન કરે તો પછી અમે તેની મરતી પાલિકા કરીએ. હે રાજન્! તેનું ધન અગણિત છે. ગુર્જરપાતિ વોલ્યા કે, મારાં! મેં તો અપુત્ર મરેલાનું ધન લેવાનો ત્યાગ કર્યો છે. પરંતુ ચાલો, તેના ઘરનો

માર તો જોઈએ. એમ કહી રાજા કુમારપાલ મહાજન વર્ગને માથે ળઈ તેને ઘર ગયો. તે કુમરશ્રેણીનું ઘર કે જેના શીશ્વર ઉપર સુવર્ણ કલ્પગની શ્રેણી હતી. ગચ્છ કરતી ધુ-ધરીઓના નાદથી દિગ્મંડળને વાવાળ કરતી કોટીધ્વજપણાની નીચાનીચી ધ્વજાઓ ફરવાની હતી. એક તરફ દરિયાગાળા, અને અશ્વગાળા ગાંભીરહી હતી. અર્ધું રાજ્યદ્વાર જેવું કુવેરદત્તનું ઘર જોઈ ગુર્જરપતિ વિસ્મય પામ્યા પછી તેની અંદર આવેલા ઉજ્જ્વલ સ્ફાટિકમણિથી રહેલા ચૈત્યગૃહમાં ગયા. તેમાં મરકતમણિમય શ્રીનેભિનાયની મૂર્તિ વિરાજતી હતી. તેને નમસ્કાર કર્યો. તેની આગળ રત્ન તથા સુવર્ણના કલ્પ, થાળ, આરતી અને મંગલદીપ વિગેરે પૂજાની નામગ્રી જોવામાં આવી. પછી ત્યાંથી વહાર નીકળી તેની ઘતોની ટીપ વાંચવા લાગ્યા. તેમાં પરિગ્રહ પરિમાણવ્રત વિષે જોતાં આ પ્રમાણે લખ્યું હતું—“છ કોટી સુવર્ણ, આઠ કોટી રૌપ્ય દ્રવ્ય, મોટા મહામૂલ્યવાન દશમણિ, ઘૂતના બે હજાર કુંભ, ધાન્યના બે હજાર મોટાં માપ, પચાસ હજાર ઘોડા, એક હજાર હાથી, એસી હજાર ગાયો, પાંચસો હઠ, પાંચસો ટુકાનો, પાંચસો ઘર, પાંચસો વાહાણ, અને પાંચસો ગાડાં—આટલી સમૃદ્ધિ મારે ઘેર વડિલોપાર્જિત છે તે રહેવા દેવી અને હવે જે લદમી હું મારે હાથે ઉપાર્જન કરીશ તે વધી હું પુણ્યધર્મમાંજ વાપરીશ. આ પ્રમાણે સમૃદ્ધિપત્ર વાંચી રાજા દર્પ અને વિસ્મય પામી જેવામાં તેના ઘરના દ્વારપામે આવ્યા તેવામાં કુવેરદત્તની માતા ગુણશ્રી આ પ્રમાણે રુદન કરતી બોલી કે, “હે પુત્ર ! તું સમુદ્રમાર્ગે ગયો છું, તે પાછો વચારે આવી ઉત્તર આપીશ. તું આવીને તો જો, તારા ઘર આ વધી લદમી રાજદરગરે જાયછે.” તે સાંભળી રાજાએ ચિત્તવ્યું કે, “ઉત્તમ પુરુષો કહે છે કે, રાજ્યને અંતે નરક છે. તે સત્ય છે. અને તે આવી રુદન કરતી સ્ત્રીઓના દ્રવ્ય લેવાના પાપથીજ છે.” પછી રાજાએ કુવેરદત્તનેટની માતા અને સ્ત્રી વિગેરેના આક્રંદ સાંભળી તેને કહ્યું કે, “હે માતા ! તમે શામાટે શોક કરો છો ? દૈદ્રી માંડી કીટી સુધીના પ્રાણીઓનું મરણ તો અવશ્ય થવાનું છે. સંવંધીઓનો સંવંધ એક વૃક્ષ ઉપર રહેતા પત્નીઓના મંગમ જેવો છે અને મૃત્યુ પામેલાનું પાછું આવવું તે પાપાણ ઉપર વાલેલા વીજને અંકુશ થવાની ઈચ્છા કરવા જેવું છે, તેથી જે શોકથી આત્માને વૃથા શ્રેય કરાવે છે, તે અજ્ઞાની છે.” આવાં અપદેશ આપી રાજાએ કહ્યું કે, હે માતા આ તમારા પુત્રના મૃત્યુની ન્હવર કોણ લાવ્યું ? ગુણશ્રી બોલી—વામદેવ નામે એક તેના મિત્રે આ સ્વર આપ્યા. રાજાએ તેને બોલાવીને પૂછ્યું કે તું બોલ્યો. ગંદ્ર, અતીથી કુવેરદત્ત ધનુર્મ (મરુત) ગયા. ત્યાંથી પાંચસો પાંચસો પુરુષોથી મરુત્મુ એક પાંચસો વારાણ નર્ક દરના ચંદ્રોએ વ્યાપાર કરવા ગયા. ત્યાં વ્યાપાર કરતાં પૌર કોટી સુવર્ણ દ્રવ્યનો તેને લાભ થયો. ત્યાંથી પાછા ફરતાં પ્રતિહૂલ પદને

લીધે તે પાંચસેં વાહાણો વિપ્રગિરીના વમલમાં આવી પહ્યા. ત્યાં પૂર્વે કોઈ વીજાના પળ ૫૦૦ વાહાણો ફસી રહેલા હતા તે પળ ત્યાંથી નીકળી શકતા ન હતા. ત્યાં આ વાહાણો પળ આવી ભરાયા તેથી શેઠ ઘણો સ્વેદ પામ્યા. તેવામાં કોઈ વાહાણ ઉપર બેસીને એક સ્વલાસી આવ્યો તેણે કહ્યું કે, —“અરે મુસાફરો, તમારે નીકલવાનો એક ઉપાય હું કહું તે સાંભળો, “અહીંથી નજીક-પંચગુંગ નામે એક દ્વીપ છે. ત્યાં સત્યસાગર નામે રાજા છે, તે એક વચ્ચે મૃગયા રમવા ગયો હતો. તેમાં તેણે એક મગર્મા મૃગલીને મારી. તેને મરતી જોઈ તેના દુઃખથી તેનો પાતિ મૃગ પળ મરણ પામ્યો. તે જોઈને સત્યસાગર રાજાને ઘણી દયા ઉપજી તેથી તેણે સર્વત્ર અમારી ઘોષણા કરાવી છે. આજે પ્રથમ તેમણે મોકલેલા એક શુકપક્ષીના મુખથી તમારી ઉપર પડેલી આપત્તિ જાણીને તેમણે મને અહીં મોકલ્યો છે. આ પર્વતની કડળમાં એક દ્વાર છે તેમાં પેસીને ગિરીની પેલી પાર જવાય છે, ત્યાં એક ઉજ્જડ નગર છે, તેમાં એક જિન ચૈત્ય છે, ત્યાં જઈને તે ચૈત્યની અંદર રહેલો પટહ વગાડવો, તેના નાદથી ત્રાસ પામીને ત્યાં રહેલા ભારંડ પક્ષીઓ ઉડશે. એટલે તેઓની પાંચના પ્રવંડ વાયુથી પ્રેરા-
 ળા આ વાહાણ માર્ગે ચડી જશે. તમારે વચવાનો માત્ર આ એક જ માર્ગ છે તેથી ત્યાં એક જ માણસને મોકલો. પળ તે માણસ પાછો આવી શકશે નહીં.” તેણે આ પ્રમાણે કહ્યું, પળ ત્યાં જવાને કોઈની હામ ચાલી નહીં. તેથી દયાલુ એવા કુબેરદત્ત શ્રેષ્ઠી પોતેજ એકલા ત્યાં ગયા અને પેલા સ્વલાસીના કહેવા પ્રમાણે કર્યું, જેથી તેના ને આગલના સર્વ વાહાણો વમલમાંથી નીકળી ગયા અને ભૃગુપુર ક્ષેત્ર કુશલતાથી આવી પહોંચ્યા. પરંતુ પછવાડે તે પર્વતપર રહેલા કુબેરદત્તનું શું થયું તે હું જાણતો નથી. પછી તે રાજેન્દ્ર, તેનું વીસ કોટી સુવર્ણ, આઠ કોટી રૌપ્ય દ્રવ્ય, અને હજાર તુલા પ્રમાણ રત્નો તમે ગ્રહણ કરો. ગુર્જરપતિ તે દ્રવ્યને તૃણવત્ ગણી નહીં ગ્રહણ કરતો મનો વાલ્યો કે, હે માતા ! તમારો પુત્ર થોડા કાલમાં આવશે. માટે જે આ દ્રવ્ય છે, તે ધર્મમાં કે તમારી ઇચ્છા આવે તેમાં વાપરો.

આ પ્રમાણે આશ્વાસન આપી રાજા સ્વસ્થાનકે જતા હતા, તેવામાં તો કુબેરદત્ત એક તી માથે વિમાનમાં બેની આકાશ માર્ગે ત્યાં ઉતર્યો. તે જોઈ માતાને અત્યંત ર્પ માથે આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન થયું. શ્રેષ્ઠી રાજાને અને માતાને નમીને ઉભો રહ્યો. રાજાએ પુછ્યું, અહાં સાહસિક ગિરોમણિ ! જ્યાં તમે ગયા હતા, તે શૂન્ય નગરમાં શું થયું ?

શ્રેષ્ઠી બોલ્યો—“હે સ્વામી, તે નગરમાં એક મેહેલમાં કોઈ કન્યા ધારા જોષ માં આવી. તેણે મને કહ્યું કે, “હું પાતાલકેતુ વિદ્યાધરની પુત્રી છું, હજુકુમારી છું તમારો પિતાપ્ર માંસની લોભપતાથી એકદા એક માર્જારીનું બક્ષણ કર્યું. તેથી માંસ

મહાજનનું વ્યવસ્થા થતાં તે ગણાય થયો. તેણે પ્રગાળ્યો કોને મહાજન કર્યા તેથી આ નગર
 ઝગઝગ થઈ ગયું છે. દાખલ ને આદાલતને કાંઈ વલણ મળેલ છે.” કન્યા આ પ્રમાણે વાત
 કરે છ તેવામાં તેના પિતા અને માતા બંને ત્યાં આવ્યા. તેઓએ મને તે કન્યા આપી
 પાર્ણગ્રહણ સમયે મેં પુરું માથું કે, તમે યાંન જ્ઞાતાનો નિયમ લેશો. પછી તેને પ્રતિ-
 બંધ પમાડ્યો. પછી તેને તે નિયમનો સ્વીકાર કર્યો. તે વિદ્યાપર મને લીનહિત
 વિમાનમાં બેસારી અહીં મુઝીને હમણાજ પાડો પોતાને સ્થાનકે મર્યાં. આ પ્રમાણે તેની
 દક્ષીણ સાંભળી કુમારપાલ રાજા વિસ્મય પામીને બોલ્યા કે, ધન્ય છે તમને કે એવા
 સંકટમાં પણ તમે પોતાના નિયમને છોડી દીધો નહીં. આ પ્રમાણે તેની પ્રશંસા કર-
 તા ગુર્જરપતિ ત્યાંથી ગુરુને વંદન કરવા ગયા. ગુરુએ કહ્યું કે, હે રાજા ! જે અપુત્રી-
 થાનું ધન ગ્રહણ કરે તે તેમનો વચનો પુત્ર થાય છે અને તમે તે દ્રવ્ય સંતોષથી છોડી
 દીધું તેથી તમે સર્વસંસ્કાર સર્વ રાજાઓના પગ પિતામહ થયા છો.

આ પ્રમાણે રાજર્ષિ, ધર્મદિન, નીતિરાત્રિ અને ચૌલુચ્યનિહ રત્યાદિ વીરુદોને
 ધારણ કરનાર અને જૈન આગમના અર્ચન જાળનાર શ્રીકુમારપાલરાજા પરદ્રવ્યને ગ્ર-
 હણ કરવામાં વિમુક્ત થઈ વિજયવંત થયા.

સ્વપ્રદેશપ્રામાદભાષાન્તર-પાઠ ૨ જો સ્તંભ ૬ છો.
 વૃત્તૌ તૃતીયવ્રતવિષયે પુસ્તાનીતિતમઃ પ્રવંદઃ ॥ ૮૧ ॥

વ્યાખ્યાન ૮૨ સું.

હવે તે ત્રીજા વ્રતના પાંચ અતિચાર કહે છે.

સ્તેનાવુજ્ઞા તદાનીતાદાનં વેન્દ્યગામુકમ્ ।

પ્રતિરૂપક્રિયામાનાન્યત્વં વા સ્તેયસંશ્રિતા ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા

“જોરને આજ્ઞા કરવી, જોરને દ્રવ્ય લેવું, રાજાને વિષેય કોઈ વ્યવસ્થાદિ આ
 પાડવું, વસ્તુનાં તદ્દય તલલી સીજલી તેડવેના કામથી અને ગજા જોડ માદ રાખરા. જે
 અદાદાન વિરતગમવના પાંચ અતિચાર છે.” જોરને આજ્ઞા કરવી પછી જોરના

કામમાં તેમને પ્રેરણા કરવી. જેમ કે, કેમ હમણા વ્યાપાર રહિત વેસી રહ્યા છો, જો તમારી પાસે ખાતું વિગેરે કાંઈ ન હોય તો હું આપોંશ, અથવા તમારી લાવેલી વસ્તુ-આનો જો કોઈ ખરીદ કરનાર નહી મળે તો હું ખરીદ કરીશ. એવાં વચનથી તેમને ઉત્સાહિત કરવા અથવા ચોરીના સાધન જેવા કે કોશ, ગણેશીઓ વિગેરે આપવા. ઇત્યાદિ પ્રકારે તેને ચોરીમાં સહાય કરવી તે. આવી રીતે વર્તનાર માણસને પણ નીતિમાં ચોર ગણ્યો છે. કહ્યું છે કે,

ચોરશ્ચૌરાર્પકો મંત્રી, ભેદજ્ઞો કાળક્રક્રયી ।

અન્નદસ્થાનદશ્ચેતિ, ચૌરઃ સપ્તવિધઃ સ્મૃતઃ ॥

“ચોર, ચોરને સાધનો આપનાર, ચોર સાથે વિચાર ગોઠવનાર, ચોરનો ભેદ જાણનાર, ચોરેલી વસ્તુ ખરીદનાર, ચોરને અન્ન આપનાર અને ચોરને સ્થાન આપનાર એ સાતે પ્રકારના ચોર કહેવાય છે ” એમાં પણ વ્રતી એવી શંકા કરે કે, મારે ચોરી કરવાનો ત્યાગ છે, કાંઈ ચોરને અન્નાદિ આપવાનો ત્યાગ નથી તેથી તે કરવામાં શો દોષ છે, એવી શંકાને લીધે વ્રતભંગમાં સાપેક્ષ નિરપેક્ષપણું હોવાથી એ પ્રથમ અતિચાર કહેવાય છે. ઇતિ પ્રથમ અતિચાર.

હવે બીજા અતિચારમાં ચોરી લાવેલા કુંકુમાદિ વસ્તુનું મૂલ્ય આપી ગ્રહણ કરવું તે. તે પણ લોભના દોષથી ગ્રહણ કરતાં અનુક્રમે તેના વ્રતનો ભંગ થાય તેમાં વ્રતધારી એવું ધારે કે, ચોરી કરવાથી વ્રતનો ભંગ છે પણ હું તો વ્યાપાર કરુંછું, કાંઈ ચોરી કરતો નથી તો તેમાં શો દોષ છે. એવા પરિણામે વ્રતની નિરપેક્ષતાના અભાવે વ્રતનો ભંગ થતો નથી તેથી એ બીજો અતિચાર કહેવાય છે. ઇતિ દ્વિતાય અતિચાર.

ત્રીજા અતિચારમાં રાજાની આજ્ઞા વિરુદ્ધ વર્તવું. જેમ કે, પોતાના રાજાની મનાઈ છતાં વેપારને માટે તેના શત્રુ રાજાના રાજ્યમાં જવું તે. ઉપલક્ષ્યથી રાજાએ નિષિદ્ધ કર્યા છતાં ગુપ્ત રીતે દાંત, લોહખંડ, પાષાણ વિગેરે વસ્તુઓ લાવવી તે. જો કે મૂળ ચાર પ્રકારના અદત્તાદાનમાં સ્વામીની આજ્ઞા વગર લેવું તે સ્વામ્યદત્ત કહેલું છે, અને તે આમાં આવી જાય છે વળી તે ચૌર્ય દંડને યોગ્ય પણ થાય છે તેથી તેના વ્રતનો ભંગ થાય છે. પણ રાજ્ય વિરુદ્ધ વર્તનાર વ્રતી એમ ધારે કે, મેં વેપાર કર્યો છે, કાંઈ ચોરી કરી નથી. તેથી મને લોકો ‘આ ચોર છે’ એમ કહી શકશે નહીં એથી વ્રતનું સાપેક્ષપણું હોવાને લીધે તે ત્રીજો અતિચાર છે. ઇતિ તૃતીય અતિચાર.

હવે ચોથા અતિચારમાં પ્રતિરૂપ વસ્તુ સાથે શેલભલ કરવી તે જેમ ડાંગરમાં પલંજી ભેલવે, ઘીમાં ચરવી અથવા તેલ, કેશરમાં કસુંબો ઇત્યાદિ તે ચોથો અતિચાર ગણાય છે. ઇતિ ચતુર્થ અતિચાર.

હવે પાંચમા અતિચારમાં કૃત તોલમાન આવે છે છદ્ધે નેમ, મળ. છાંડી વિ-
નંગે તોલ અને માણ, પાલી. ત્રાય ગજ વિંગે માપ-તેમાં ન્યૂનાઈક્ત તોલમાન માપ
રાત્રી ન્યૂનમાપે આપે અને અધિક માપે છે, તે પાંચમો અતિચાર છે. આ ચોથા અને
પાંચમા અતિચારમાં પરને છેતરી પરદ્રવ્યનું ગ્રહણ કરવાથી વ્રતનો ભંગ થાય છે
તથાપિ વ્રતી એમ થાય કે, ગ્યાનરપાડીને ચોરી કરવી તે ચોરી કહેવાય. આનો વ-
ખિત્ત કાલની ખાજીવિકાનો વ્યાપાર છે. એવી રીતે વ્રતની માપેલતા રહે છે તેથી એ
અતિચાર છે. એવી રીતે ત્રીજા વ્રતના પાંચ અતિચાર ઉચ્ચ શ્રાવકે ત્યજી દેવા
જોઈએ.

અહીં જે કૃતમાન કાળું, તેમાં તો પ્રગટ રીતે ચોરી રહેલી છે. તેવિષે નીતિકાર
લેખે છે કે, “થોડું લાન્નશાલ્કનથી, થોડું ત્વચાથી, થોડું માદ્યથી, થોડું તોલથી અને
થોડું ચોરીથી-એ પ્રમાણે ગ્રહણ કરતા એવા ધૂર્ત વધિક્તો પ્રત્યક્ષ ચોરજ છે.” એવી
આ કૃત્ય શ્રાવકને કરવું ઉચિત નથી. આ વ્રત પાલ્કનાથી વ્યવહારની પણ મૃદ્ધિ
થાય છે. કાળું છે કે, “જેઓને ગૃહ અંતઃકરણથી પરદ્રવ્ય લેવાનો નિયમ છે તે-
ઓની પામે સમૃદ્ધિ સ્વયંચરા થઈ માગી આવે છે.” ગૃહસ્થે મેલ્લેલું અન્યાયોપા-
ર્જિત દ્રવ્ય, એક વર્ષને અંતે રાજા, ચોર, અધિકે લલ વિંગેથી જન્મ નાશ પામે છે,
ચિરકાલ રહેતું નથી. તેમજ તે પુણ્યકાર્યમાં પણ વરાતું નથી. કાળું છે કે,

અન્યાયોપાર્જિતં વિત્તં, દશવર્ષાણિ તિષ્ઠતિ ।

પ્રાપ્તે ચૈકાદશે વર્ષે, સમૂલં ચ વિનશ્યતિ ॥

અન્યાયથી ઉપાર્જિત કાંઈલું દ્રવ્ય દશ વર્ષ સુધી રહે છે, ઝડારે અગ્નિગમું વર્ષ પ્રાપ્ત
થાય છે ત્યારે સમૂલગું વિનાશ પામે છે. તે ઉપર વંચકપ્રેષ્ટીનું દૃષ્ટાંત છે તે આ પ્રમાણે-

વંચકપ્રેષ્ટીની કથા.

પોર્ત નગરમાં હેલ્લાક નામે પ્રેષ્ટી રતો. તેને હલ્લી નામે પ્તી અને ચાલક
નામે પુત્ર રતો. તે પ્રેષ્ટી મરૂર ભાષણ, સોટા તોલ માપની રચના, નવી જૂની રસ્તુમાં
એકલી કરવી, રસ્પદાથોમાં નેટબેર રચવી, ચોરીમાં લાંબલ રાજ વેચાણ જેવી વિંગેર
પાપ વ્યવહારના પ્રકારોથી ગતના મારા લોકોને છેતરી ધનાંશર્જન કરતો રતો.
જો જે તે રીજાની વંચના કાળો રતો તથાપિ ધર્મપરેશ તો તે પોતાના પ્રાપ્તનેજ
વેચે રતો. કાપટી પાત્રી જનો માવાની રચનાથી જગતને વંચે છે, પણ તેઓ તરી
રીતે પોતાનેજ વંચે છે.

આ પ્રમાણે રાજાચરેલે વસં ક્રુર મેલ્લવં પણ દોષકર્મને અંતે અન્યાયોપા-
ર્જિત રાંસાને નહિ વેત, આંત્ર અને ગત વિંગેથી રનાં તરા લાગું. અદ્વૈતમે તેનો

પુત્ર યૌવન વયને પ્રાપ્ત થયો એટલે કોઈ પરગામના શુદ્ધ શ્રાવક શ્રેષ્ઠીની પુત્રી સાથે તેને પરણાવ્યો. પુત્રવધૂ શુદ્ધ શ્રાવિકા અને ધર્મની જ્ઞાતા હતી તે શેઠને ઘેર આવી. હેલાકશેઠની દુકાન તેના ઘરની નજીક હતી. જ્યારે કોઈ ગ્રાહક આવે ત્યારે તેને આપવા તથા લેવામાં પૂર્વસંકેત કરી રાખેલા નામથી પુત્રની પાસે તોલનાં કાટલાં મંગાવે. જ્યારે લેવું હોય ત્યારે તે પાંચ પોષ્કર માગે એટલે પુત્ર સવા શેરી આપે અને આપવું હોય ત્યારે ત્રિપોષ્કર માગે એટલે પોણો શેર આપે. આ સંકેતની વાત ધીમે ધીમે લોકોમાં જાહેર થવાથી લોકોએ હેલાકશેઠીનું નામ વંચકશ્રેષ્ઠી એવું પાડ્યું. એક વચ્ચે ધર્મજ્ઞ પુત્રવધૂએ પોતાના સ્વામીને પુછ્યું કે, તમારા પિતા તમને વીજા નામથી કેમ બોલાવે છે ? શ્રેષ્ઠીપુત્રે તેના ઉત્તરમાં વ્યાપારસંબંધી સર્વ હકીકત પોતાની સ્ત્રીને નિવેદન કરી. તે સાંભળી ધર્માર્થીવધૂએ પોતાના સ્વસુર હેલાકશેઠીને વિજ્ઞાપિત કરી કે, ‘હે તાત ! આવા પાપ વ્યાપારથી ઉપાર્જન કરેલું દ્રવ્ય ધર્મ કાર્યમાં અને શારીરીક ઉપભોગમાં વપરાશે નહીં તેમજ તે ઘરમાં પૂજા રહેશે નહીં. તેથી ન્યાયમાર્ગે દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરવું ઉત્તમ છે શ્રેષ્ઠીએ કહ્યું કે, જો સાચા વ્યવહારથી ચાલીએ તો ઘરનો નિર્વાહ કેમ ચાલે ? કોઈ વિશ્વાસ કરીને પેદા કરવા આપે નહીં, વધૂએ કહ્યું કે “ન્યાયથી મેળવેલું ધન અલ્પ હોય તો પણ તે વ્યવહાર શુદ્ધ હોવાથી તેનાવડે વીજું ઘણું મળે અને તે ઘરમાં પૂજા રહે. જેમ સારા ક્ષેત્રમાં વાવેલું બીજ, ઘણાં ફલવાળું હોય નિઃશંકપણે ભોગાદિકની પ્રાપ્તિને માટે થાય છે. કહ્યું છે કે, કૂટ માપ તોલ વિગેરેથી જો ધન ઉપાર્જન કરાય છે તે તપાવેલા પાત્રપરના જલ વિદુની જેમ નાથ પામતુ જોવામાં આવતું નથી. પરંતુ નાશ પામેજ છે. મઠ્ઠી અન્યાયવડે મેળવેલું દ્રવ્ય અશુદ્ધ, તેનાથી લાવેલું અન્નાદિ અશુદ્ધ, તે અન્નનો આહાર અશુદ્ધ, તેવડે શરીર અશુદ્ધ અને તેવા શરીરવડે કરેલું કૃત્ય પણ ઉચ્ચ ભૂમિમાં વાવેલા દીજની જેમ સફળ થતું નથી. જો આ વિષે પ્રતીતિ ન આવતી હોય તો છ માસ સુધી કૂટ વેપારની વૃત્તિ છોડી ન્યાયવૃત્તિથી વ્યાપાર કરો. એટલે સ્વચ્છ પડશે.” વધૂનાં વચનથી શ્રેષ્ઠીએ તેમ કર્યું તો છ માસમાં તેણે પાંચશેર સુવર્ણ ઉપાર્જન કર્યું.

સત્ય વ્યવહારથી લોકો તેનો જ વિશ્વાસ કરીને તેને ત્યાંથી જ લેવા દેવા લાગ્યા અને મર્દન તેની કીર્તિ પ્રસાર પામી. શેઠે તે સુવર્ણ લાવીને વધૂને અર્પણ કર્યું. વધૂએ ન્યાયોપાર્જિત દ્રવ્યની પરિક્ષા કરવાને માટે તે સુવર્ણની એક પાંચ શેરી કરાવી. પછી તેની ઉપર ચામડું મઢાવી પોતાના સાસરાના નામની મોહર કરી એ ત્રણ દિવસ સુધી ચૌટામાં રચડતી મુકી પણ કોઈ લીધી નહીં. એક દિવસ એ ઉપાડીને જ્યાં જલાગયમાં નાચી દીધી. ત્યાં એક મત્રય તેને મળી ગયો. તે સ્વયં મારે થઈ જવાથી કોઈ ઢીમરની જાલમાં આવ્યો. તેને ચીરતાં પાંચ શેરી

નીકલી. તેને અમુક તોલું જાણી તે માછી પણ શ્રેષ્ઠીની દુકાને વેચવા લાવ્યો. શ્રેષ્ઠી-
 પ તેનાપર પોતાનું નામ લેવાથી થોડું દ્રવ્ય આપી તેનાં પાનેથી વેચાતી નીરી. પછી
 તેના પરથી ચામડું કાઢીને જાંતાં પોતાના સોનાની પાંચ ઘેરી જાણી તેને વટુના વચ-
 ન ઉપર ઘણી પ્રતીતિ આપી. પછી શુદ્ધ વ્યવહારવેદે તેણે યશુંદ્રવ્ય ઉપાર્જન કર્યું,
 અને સાંતે ક્ષેત્રમાં અનેક પ્રકારે વાપર્યું. અનુક્રમે તેનો યશ ઘણો પ્રાપ્તિને પ્રાપ્ત થયો.
 ત્યાર પછી સર્વે લોકો તેદેલા ઘેટના દ્રવ્યને શુદ્ધ માની વ્યાપાર માટે તેનું જ દ્રવ્ય લેવા
 આગ્યા. વાદાણામાં પણ નિર્ધિવ્રજાને માટે તેનું દ્રવ્ય ભરિંજ મુસાફરી કરવા લાગ્યા.
 પ્રાચી તેના દ્રવ્યની ઘણી વૃદ્ધિ થઈ અને તેનું નામ પણ મંગલિક ગણાવ્યા લાગ્યું. અ-
 યાપિ વાદાણ ચલાવતી વચ્ચે સલામતી લોકો દેલામા, દેલામા એમ કહે છે. પણ
 યમાણે તે દેલા ઘેટનું પવિત્ર નામ અદ્યાપિ જગત પ્રસિદ્ધ છે.

આ પ્રમાણે શુદ્ધ વ્યવહાર આલેખમાં પ્રતિષ્ઠાનો હેતુ છે અને પરલોકમાં પણ
 મદા સુલકારી થાય છે. એવી રીતે પરમાર્થપણે ન્યાયજ દ્રવ્યોપાર્જનના ઉપાયભૂત
 ૪ એમ જાણવું. શુદ્ધાશુદ્ધ વ્યવહારના ફલને વતાવનાર આ દેલા શ્રેષ્ઠીનું દૃષ્ટાંત સર્વ
 મલ્ય પ્રાણીઆપ મનન કરવા યોગ્ય છે.

इत्यहं दिनपरिमितोपदेशमंग्रहाख्यायामपदंशप्रासादस्य
 वृत्तो तृतीयव्रतांतर्गतशुद्धव्यवहारविषयेद्वयगीतितमः
 प्रबंधः ॥ ८२ ॥

વ્યાખ્યાન ૮૨ મું.

હવે ઉપર કહેલું વ્રત ન પાલવાથી શું ફલ પ્રાપ્ત થાય તે કહેણે.

परस्वं तत्करो गृणहन्. वधवंधादि नश्नते ।

लगुहं दुग्धपाथीव. विडाल उपरिस्थितम् ॥ १ ॥

व्याधधीवरमार्जारादिभ्यश्चૌરોऽतिरिच्यते ।

निगृताते नृपतिभिर्यદ્મૌ નેતરે પુનઃ ॥ ૨ ॥

વ્યાખ્યા

હીને જોતો નથી તેમ. પારધિ, ઢીમર અને માર્જાર વિગેરેથી પળ ચોરી કરનાર અપરાધી છે, કારણ કે, ચોરનો રાજા નિગ્રહ કરે છે અને બીજા પારધિ વિગેરેનો નિગ્રહ કરતો નથી. ” આ ઉપર એક નીચે પ્રમાણે દૃષ્ટાંત છે—

શ્રેણિકના પિતા પ્રસેનજિત રાજાના રાજ્યમાં રાજગૃહીનગરીને વિષે લોહસુર નામે એક ચોર રહેતો હતો. એક વખતે તેણે દ્યુતક્રીડામાં જિતેલું દ્રવ્ય યાચકોને આપી દીધું. પછી ત્યાંથી જતાં માર્ગે ક્ષુધાતુર થયો એટલે પોતાને ઘેર ભોજન કરવા માટે જવાની ઇચ્છા કરી. તેવામાં રાજાના મહેલમાંથી સરસ રસોઈની સુગંધ આવી. એટલે તત્કાલ તેને વિચાર થયો કે, મારી પાસે અંજનવિદ્યા છે, તેથી મારે શું અશ્વય છે, માટે અંજનવિદ્યાથી રાજગૃહમાં જઈને રાજભોજન કરું. આવું વિચારી તે અદૃશ્ય વિદ્યાથી રાજમહેલમાં ગયો અને રાજાની સાથે એક થાલમાં બેસી તેમાંથી ભોજન ખમીને પોતાને ઘેર ગયો. પછી તો રસગૃહિ થવાથી એવી રીતે પ્રતિદિન કરવા લાગ્યો. શાસ્ત્રમાં કહેલું છે કે, “ સર્વ ઇન્દ્રિયોમાં જિહ્વા ઇન્દ્રિય દુર્જય છે, કર્મમાં મોહની કર્મ દુર્જય છે, વ્રતમાં વ્રહ્મચર્ય વ્રત દુષ્કર છે અને ત્રણ ગુપ્તિઓમાં મનોગુપ્તિ પાલ્લી મુશ્કેલ છે. ” ઘણા દિવસ સુધી તેમ ચાલવાથી ઓછો આહાર થવાને લીધે રાજાનું અંગ કુશ થઈ ગયું. એક વખતે મંત્રીએ રાજાને પુછ્યું કે, હે સ્વામી, તમારું શરીર ગ્લાન કેમ છે? શું તમને અન્ન ઉપર અરુચિ થઈ છે? કારણ કે, “ અન્ન વગર શરીર, નેત્ર વગર મુખ, ન્યાય વગર રાજ્ય, લવણવિના ભોજન, ધર્મ વિના જિવિત અને ચંદ્ર વિના નિશા એ શોભતાં નથી. ” અથવા તમને કાંઈ ચિંતા તો નથી? કારણ કે, “ શરીરમાં રહેલી ચિંતા શરીરને વાલે છે, અને દુષ્ટ પિશાચિની જેમ નિત્ય રુધિર અને માંસને વાળી નાખે છે. ” રાજા બોલ્યો કે, હે મંત્રી! મને મોટું આશ્ચર્ય થાય છે, હું મેશાં વમણું ત્રગણું જમું છું, પણ કોઈ અંજનસિદ્ધ પુરુષ મારી સાથે જમી જાય છે, તેથી નારકીના જીવોની જેમ મારો ઉદરાગ્નિ શાંત થતો નથી. આ સાંભળી મંત્રીએ રસોડાના સ્થાનમાં ચોતરફ આકઢાના સુકાં પુષ્પો વેચ્યાં. ભોજન સમયે પેલા ચોરના પગના આઘાતથી તેને સ્વદ્વંડતા જોઈ તે વિષે નિશ્ચય થયો. પછી બીજે દિવસે તે ચંપાતા પુષ્પનો ધ્વનિ સાંભળી ચોરને અંદર આવેલો જાણી તત્કાલ તે સ્થાનના દ્વારને દૃઢ અર્ગલા આપી વાસી દીધાં અને અંદર પ્રથમથી ગુપ્ત રાખેલો તોવ્ર ધૂમાઠો કર્યો. ધૂમ્રથી વ્યાકુલ થયેલા ચોરના નેત્રમાંથી અશ્રુધારા ચાલી તેથી કરેલું સિદ્ધાંજન ઘોવાઈ ગયું. એટલે સર્વે એ તેને પ્રત્યક્ષ જોયો. પછી તત્કાલ માંથીને રાજાપાસે લઈ ગયા. તે વખતે ચોરે ચિંતવ્યું કે, અહા, દૈવયોગે મારું ભોજન અને ઘર બંને નષ્ટ પામ્યું. તેવિષે કહેવાય છે કે “ કોઈ ગર્જેન્દ્ર, ગ્રીષ્મ

સામાન્ય અને ઠપાતુર થયો. તેથી એક પૂર્ણ મરોવરને જોઈ ત્વગાથી તે મરફ માગ્યો. પરંતુ તટ ઉપર થયેલા કાદવમાં તે ઝૂંચી ગયો. પટલે દેવયોગે તે નીર અને તીર વચ્ચેથી મૂઠા થયો.” વઢી કહ્યું છે કે, “સર્પના હચેલા પુરુષો, મળિમંત્ર અને ધોપાવહે સ્વસ્થ થયેલા જોવામાં આવ્યા છે પણ દર્શિવિપર્સ જવા દર્શિમાંવિષ શાલા પટલે કરડી નનગ્વાલા રાજાઓ હચેલા પુરુષો ફરીવાર હંદેલા પોવામાં આવ્યા નથી.”

પછી રાજાની આઘાતી સુખટોળે તેચોરને નગરના જાહેર જાહેર માગોમાં ફાગી શૂલીએ ચટાવ્યો. પછી રાજાના સુખટો ગુપ્તરીને સંઘાઈ રહીને જોવા માગ્યા કે, હવે જે પુરુષ આ ચોગની માથે વાતચિત કરે તેની પામે સર્વ નગરજનનું પોરનું દ્રવ્ય છે એમ જાણીને તેને ત્યાં શોધવું. તેવામાં જિનદત્ત નામે એક ધેટી ને માર્ગે નીકલ્યો. તેણે ચોરનું આક્રંદન સાંભળી ચોર પ્રત્યે કહ્યું કે, અરે ચોર, શાપરૂપી વૃક્ષનું આ ભવમાં આ વધ પંથન વિગેરે ફલ તને પ્રાપ્ત થયું છે અને પરલોક-માં નરક ગતિની વેદનારૂપ ફલ પ્રાપ્ત યજ્ઞ કેમકે પ્રાણીએ ઉપાર્જન કરેલું કર્મ અન્યથા ધતું નથી. પરંતુ હવે અંતકાળે પણ તું અદત્તાદાન (ચોરી) ના ત્યાગરૂપવ્રત અંગીકાર કર્ય. તે સાંભળી ચોરે કહ્યું, અરે શેઠ, મારા પગ ગળિયાલે લાઈ ગયા છે, અને કાગલાઓએ મસ્તકને ટોલી નાલ્યું છે. આ પ્રમાણે મને પૂર્વકર્મનું ફલ ઉદયમાં આવ્યું છે, હવે હું શું કરું ? પરંતુ મને વૃષા થળી લાગી છે તેથી ક્રુશ કરી મને પાણી લાવી આપો. શ્રેષ્ઠી તે વાન રાજવિરુદ્ધ જાણી મૌન રહ્યો. પુનઃ ચોરે દીન આલાપોવહે તેવીજરીતે પાણીની માગળી કરી. જેથી શ્રેષ્ઠીએ દિમત લાવીને કહ્યું કે, હે ભદ્ર, તું તારા આશ્વા ભવમાં કરેલા પાપની આલોચના કર્ય. શેઠના કહેવાથી ચોર પોતાના આશ્વા ભવમાં કરેલા પાપ જણાવ્યા પટલે જિનદત્તે ચોરી પ્રમુલ્કના તેને પચ્ચાણ કરાવ્યા, અને કહ્યું કે, “ હે ભદ્ર, એકત્વ અને અન્યત્વભાવના ભાવચાથી પ્રાણીના સર્વે પાપ ધર્નાદ્વિમાં પણ ત્વ પામી જાય છે. તેથી તું હવે ને મારના માલ્ય સર્વ જીવોને મૈત્રી ભાવે જા અને મર્વ પ્રકારની આપણિમાંથી ઉદ્ધાર કરનાર નદ-સ્વાર મદામંત્રનું સ્મરણ કર્ય. હું જલ લેવાને જાઉં છું. ” ચોરે પૂછ્યું કે, કૃપાનીએ ! આ પચ્ચાણથી અને નમસ્કામથી મારા મદાસાપ જશે ? શ્રેષ્ઠી બોલ્યા કે—

કૃત્વા પાપસહસ્વાણિ હન્વા જંતુશતાનિ ચ ।

અમું મંત્રં જપિત્વા ચ તિર્યંચોપિ દિવં ગતા ॥

“ રજાગે પાપ કરી, અને મૈત્રી જીવોની રત્ના કરી. મરવાર મંત્રને અજનાર તિર્યંચો પણ મર્વે ગયા છે. ”

આ પ્રમાણે તેને ઉપદેશ કરી જિનદત્ત શ્રેષ્ઠી જલ્લ લેવાને ગયો. પછવાડે ચોર સમાધિથી મૃત્યુ પામી અંત સમયેજ આયુષ્ય વાંધી સૌધર્મ દેવલોકમાં દેવતા થયો. “ અહો, સત્સંગતિનું ફલ કેવું છે ! ” કહ્યું છે કે,—

મહાનુભાવસંસર્ગઃ કસ્યનોન્નતિકારકઃ ।

ગંગા પ્રવિષ્ઠ સ્થ્યાંબુઃ ત્રિદશૈરપિ વંદ્યતે ॥

“ મહાનુભાવ પુરુષનો સંસર્ગ કોની ઉન્નતિ કરતો નથી ? ગંગામાં ભલેહું શેરીઓનું જલ્લ દેવતાઓથી પણ વંદાય છે. ” જિનદત્ત શ્રેષ્ઠી જલ્લ લઈને આવ્યા, ત્યાં તો તેને મૃત્યુ પામેલો જોયો. પરંતુ પોતે રાજવિરુદ્ધ કર્યું છે એવું જાણી તે શત્રાવતા ચૈત્યમાં જઈને કાર્યાત્સર્ગે રહ્યો. સુભટોએ સર્વ વૃત્તાંત રાજાને જણાવ્યું. ઇટલે રાજાએ આજ્ઞા કરી કે, હે સુભટો, એ મુર્ખ ગાય જેવા પણ કૃત્યે વાઘ જેવા શ્રેષ્ઠીને ચોરની જેમ વિડંબના કરીને મારી નાખો. સુભટોએ તત્કાલ શ્રેષ્ઠીને રાજાની આજ્ઞા જણાવી, તથાપિ તે ધ્યાનથી ચલિત થયો નહીં. પછી તેઓ તેને અનેક પ્રકારની વિડંબના કરવા લાગ્યા. તે વચ્ચે પેલો ‘લોહચુરદેવ’ ભવપ્રત્યય અવધિજ્ઞાનવડે પોતાના ધર્મગુરુની એવી અવસ્થા જોઈને વિચાર કરવા લાગ્યો કે,—

અક્ષરસ્યાપિ ચૈકસ્ય, પદાર્થસ્ય પદસ્ય ચ ।

દાતારં વિસ્મરન્ પાપી, કિંપુનર્ધર્મદેશિનં ॥

“ એક અક્ષર, અર્થપદ કે પદ માત્રને ધ્યાનનારા ગુરુને જે ભુલી જાય તે પાપી કહેવાય છે તો ધર્મને વતાવનારા ગુરુને ભુલી જનારા પાપી કહેવાય તેમાં તો શી નવાઈ ? ” આતું વિચારી પ્રતીહારનો વેષ લઈ તરત તે ત્યાં આવ્યો અને દંડાઘાતવડે સુભટોને મૂર્છિત કરી નાખ્યા. તે હકીકત સાંભળી રાજા ચતુરંગસેના લઈને ત્યાં આવ્યો. દેવે તેમને કહ્યું કે, તમે ઘણાં છો તેથી શું થઈ ગયું. કહ્યું છે કે, “ ઘણાં ગજેંદ્રો હોય પણ તે એક દુબલા સિંહની બરાબર પણ થઈ શકતા નથી. કારણ કે, સત્ત્વ પ્રધાન છે, કાંઈ માંસનો રાશિ પ્રધાન નથી. વનમાં રહેલા અનેક ગજેંદ્રો પણ શું એક સિંહના નાદવડે મદને તજી દેતા નથી ? તજી દે છે. ” આમ કહીને એક રાજા શિવાય વીજા વધાને તેણે પૃથ્વી ઉપર પાડી નાખ્યા. પછી આખા નગર ઉપર આકાશમાં શિલા વિકુર્વાને તે ઉપદ્રવ કરવા લાગ્યો. ઇટલે રાજા અને મંત્રીઓ અંજલિ જોડીને બોલ્યા કે, હે દેવ ! અમારો અપરાધ ક્ષમા કરો. દેવ બોલ્યો—અમારા ધર્મ ગુરુ શ્રીજિનદત્ત શ્રેષ્ઠીને તેના અપરાધ વિના તમે શા માટે પીડા કરો છો ? તે મહાશયના મહિમાથી મને આ દેવ સમૃદ્ધિ પ્રાપ્ત થઈ છે. એમ કહીને તેણે વધો પોતાનો

नृणां त्रयी संमलान्गो. राजाण कर्तुं के नाहित्य आत्मनां कर्तुं छे. के. नागीएम्ना
 वृक्षो पानाने प्रथम पायेला थोला जल्ने बाद करीने पोताना मन्त्रकउपर भार बहन
 करवा नवा पोताना जियेन पर्यंत मागवने अग्रत जेवुं जळ आये छे, तेज प्रमाणे
 मागवृक्षो कंगला उपकारने जावननथी मुन्ही जता नथी. पछी प्रगत थयेला तेव
 कर्तुं के, तमे सर्वे मारा गलना चरणमां प्रणामकरो. जेने तेमना मुखयी नवकार भंत्र
 तथा चोरीं रिगेरेना घनने ग्रहण करो. सर्वेण तेम कर्तुं जेने जिनदत्त श्रेष्ठी मोट्रा
 छत्तमवदछे पोताने येर आख्या. लोको पण प्रन्यक्ष जैनधर्मनी प्रशंसा करवा लाख्या.

उपर प्रमाणे लोहखुर चौर मंडहानी शृङ्गीण फंगवायो हतो, कतां अन्य काळना पण नियमन धारण करी जिनदत्त श्रावकनी मद्यायथी आचरिमानन विष देवममृद्धिने प्राप्त थर्या.

इत्यहं त्रितपार्गमितोपदेगसंग्रहाख्यायास्पदेगप्रान्नादग्रंधस्य
 वृत्तौ चोर्ध्वनविषये त्र्यशीतितमः प्रबंधः ॥ ८३ ॥

व्याख्यान ८४ मुं.

हनु ए चीजा व्रतनीज प्रशंसा करे छे.

अदत्तादाननैयम्य । ग्रहणैकमतो नरः ।

लक्ष्मीपुंज इवाप्नोति । भवद्वये महत्पदम् ॥ १ ॥

व्याख्या

“અટનાદાનના નિયમને ઘટણ કરામાં તબ્દર પર્વાં વરુપ લટમીપુંજની ઝેષ
 રાંધે ભવને વિષે મારુવડને પામે છે ” અટનાદાન સામાન્યરુપે ષે પ્રકારનું છે. તાચિન
 અને અચિન. સચિત્ત પટલે મરુપ્પ. રમુ વિગેરે અને અચિત્ત પટલે આમુપ્પનાદિ. તે
 રાંધેના ઘટણનો નિયમ પટલે રિગિતિ-વિરામ પામું ને. આ વિષે લટમીપુંજનો પ્રવંચ
 રો. રે આ પ્રમાણે.

लक्ष्मीपुंजनी कथा.

“इतिनामपुनं विषे सुदर्मा नामं वसितं पुनं धन्या नमो मेरी श्री, वसे
 शक्तिप्रधाना सुदर्मा काष्ठ नमस्तन जगता हवा एकदा रात्री नमस्तन धन्याप

પદ્મહદમાં કમલને વિષે રહેલા લક્ષ્મીદેવીને જોયા. પ્રાતઃકાલે તે હકીકત પોતાના પતિને નિવેદન કરી. તે ઘણો ખુશી થયો. તેણે કહ્યું કે, હવે આપણું દારિદ્ર દૂર થશે. તે સમયે કોઈ દેવ સ્વર્ગમાંથી ચવી ધન્યાની કુક્ષિમાં અવતર્યો. તે વચ્ચે તેના પૂર્વભવના મિત્રદેવોએ તેના ઘરમાં સુવર્ણ વિગેરેની વૃદ્ધિ કરી. પૂર્ણ માસે પુત્રનો પ્રસવ થયો. સ્વજનોએ મઠી તેનું લક્ષ્મીપુંજ એવું યથાર્થ નામ પાડ્યું. તે વાલક શુદ્ધપક્ષના ચંદ્રની જ્યોત્સ્નાની જેમ વૃદ્ધિ પામ્યો. અનુક્રમે તે સ્વયંવરમાં મોટા ધનાઢ્યની આઠ કન્યાઓ પરણ્યો. તે રમણીઓની સાથે સ્વગૃહમાં સુખાનુભવ કરતાં એક દિવસ ત્યાં કોઈ દેવે પ્રગટ થઈને તેને કહ્યું કે, હે મિત્ર ! તારા પૂર્વભવનો વૃત્તાંત સાંભલઃ—

પૂર્વે મણિપુરમાં ગુણધર નામે તું સાર્થવાહ હતો. એક વચ્ચે તે ગુણધરે આ પ્રમાણે એક મુનિની વાણી સાંભળી કે, “પ્રાણીઓને દ્રવ્યનું હરણ મરણથી પણ વિશેષ દુઃખદાયક થાય છે, તેથી સુકૃતિ પુરુષોએ ચૌર્ય ત્યાગનું વ્રત અવશ્ય અંગીકાર કરવું.” વળી લૌકિક શાસ્ત્રમાં પણ કહેલ છે કે, “કુઢી સાક્ષી પૂરનાર, મિત્રનો દ્રોહ કરનાર, કૃતઘ્ની અને ચોરી કરનાર, એ ચાર કર્મચાંડાલ કહેવાય છે, અને પાંચમો જાતિ ચાંડાલ છે.” મનુષ્ય જમીનપર જલ્લ છાંટતી કોઈ ચંડાલણીને પૂછ્યું કે, “મદિરા માંસની ભક્ષણ કરનારી હે ચંડાલી ! તારા એક હાથમાં તો મનુષ્યની સ્ત્રોપરી છે, તે છતાં જમણા હાથવડે જમીનપર જલ્લ કેમ છાંટે છે ?” ચંડાલી ઉત્તર આપે છે:—

મિત્રદ્રોહી કૃતઘ્નશ્ચ । સ્તેયી વિશ્વાસઘાતકો ।

કદાચિચ્છલિતો માર્ગે । તેનેયં ક્ષિપ્યતે છટા ॥

“મિત્રનો દ્રોહ કરનાર, કૃતઘ્ની, ચોરી કરનાર અને વિશ્વાસઘાતી કાદિ આ માર્ગે ચાલ્યો હોય (તો તેથી અપવિત્ર થયેલી જમીનને પવિત્ર કરવા માટે) તેવું ધારીને આ જલ્લનો છંટકાવ કરું છું.” વળી—

કૂટસાક્ષી મૃષાવાદી । પક્ષપાતી જ્ઞગદ્ધુકે ।

કદાચિચ્છલિતો માર્ગે । તેનેયં ક્ષિપ્યતે છટા ॥ ૨ ॥

“સોટી સાક્ષી પૂરનાર, અસત્ય બોલનાર અને જ્ઞગદામાં પક્ષપાત કરનાર આ માર્ગે ચાલ્યો હોય તેવું ધારી જલ્લનો છંટકાવ કરું છું.” “અગ્નિની શિશ્વોનો સ્પર્શ કરવો સારો, સર્પના મુખનું ચુંબન કરવું સારું અને હાલાહલ શ્વેરને ચાટવું સારું, પણ પરદ્રવ્યને હરણ કરવું તે સારું નહીં.” આ પ્રમાણે દેશના સાંભળી ગુણધર અદત્તાદાનથી વિરામ પામ્યો. એકદા વિશેષ ધનના લાભને અર્થે તે ગુણધરસાર્થવાહ યજ્ઞો સાર્થ લઈ દેશાંતરે ચાલ્યો. માર્ગમાં વેગવાળા ઘોડાને લીધે તે સાર્થભ્રષ્ટ થઈ મશ

ખાનદારી નીવડી ગયો. પંચાતી અન્નપર ઘેસીને ચાલ્યા જતાં રાત મુલ્યવાળી પૈકી મુલ્યમાળા પૃથ્વીપર પડેલી તેના જોવામાં આવી. પરંતુ તે લેવાથી શંકીકાર કરેલા ડીજા પ્રતનો મેંગ થઈ પડ્યા મચથી તેણે તે લીધી નહીં. ત્યાંથી આગલ ચાલતાં અન્નની સ્મૃતિથી ડગલટી ગયેલી મૃત્તિમાં ડગલથી પૂર્ણ પલો એક તામ્રદંડ જોવામાં આવ્યો. તેને પણ કાંકરા તુલ્ય માની તે આગલ ચાલ્યો. ત્યાં અકસ્માત્ અન્ન મુર્છા મારીને મૃત્તિપર પડ્યો. તે જોઈને તેણે મનમાં વિચાર્યું કે, જો કોઈ આ અન્નને તજ કરે તો હું તેને પાત્ર સર્વે ડગલ આપું. આવું ચિંતકી પોતે કૃષાત્મ થવાથી જલ શોષવાને આગલ ચાલ્યો. તેણેમાં એક વૃક્ષ સાથે જાંચેલો પાળીનો પોટલીનો અને પામે પાંજરામાં રહેલો પાંપટ તેના જોવામાં આવ્યા. પાંજરામાં રહેલા શુક પડીઈ તેને કહ્યું કે, હે મધમ! તું આ પોટલીમાંથી જલ પી, હું તેના સ્વામીને કરીશ નહીં. નાર્ય-પાત્ર ધોલ્યો કે. કદિ કૃષાને લીધે પ્રાણ ચાલ્યા જશે તો તે અનેક મધને વિષે પાછા પ્રાપ્ત થશે પણ હું પરંતુ અદ્ય તો મરણ કરીશ નહીં. કહ્યું છે કે, “દામ્યથી, શંપથી કે છલથી પણ જે પ્રાણી અદ્ય મરણ કરે તે તેનું ફલ પ્રાપ્ત કરે છે.” જેમ કૃષ્ણ શાસ્ત્રદેવની મૃતિમણીપ વનમાં મોરના ઇંદાને જાને દાયમાં ગોપવી રાખ્યું હતું, તેને શંપવાને મયૂરી સર્વજ્ઞ ભમતી જોઈ મોલ પટી મુખી રાખીને પટી તેણે પાત્ર મુલ્ય, પણ તે હું દાયમાં લાગેલા અન્નનાના મંગથી ગતું થયેલ જોઈ મયૂરીપ વળીશ મુખી મેલ્યું નહીં. તેણેમાં વર્ષાટ આવ્યો અને તેના જલથી ડગલે તે ધોવાઈ ગયું ત્યારે તેને મેલ્યું. આ કર્મથી મૃતિમણીને મોલ વર્ષ મુખી પુત્રનો વિચાંગ થયો. આ પ્રમાણે દાયથી પણ અદ્યનાદાન લેવાવડે તેનું કષ્ટકારી ફલ પ્રાપ્ત થયું. આ દષ્ટાંત દાન્ય હય છે અને શંપથી અદ્યનાદાન લેવાના મંબંધમાં દેવાનેંદા અને તિમ્મ્યાનું દષ્ટાંત છે, તેથી હે શુક! હું સ્વામ્યદત્તને મરણ કરતો નથી.

લેવાય, માટે હે સાર્થવાહ ! આપણ વન્નેનું દ્રવ્ય કોઈ શુભ સ્થાને વાપરી નાશવું. સાર્થકે કહ્યું કે, તેવું સ્થાન તો ધર્મજ છે, તેથી આપણે જીર્ણોદ્ધારાદિ કાર્યમાં વાપરીને આ દ્રવ્યને કૃતાર્થ કરીએ પછી તે વન્ને જણાવે તેમ કર્યું. સાર્થવાહ સાર્થની સાથે પોતાને ઘેર આવ્યો. અનુક્રમે મુનિધર્મને સ્વીકારી આયુષ્ય પૂર્ણ થતાં મૃત્યુ પામીને તે લક્ષ્મીપુંજ થયો છું, અને સૂર્ય વિદ્યાધર તે હું વ્યંતર દેવ થયો છું. તારા મહિમાથી અને ભાગ્યથી પ્રેરાણો હું તારા ગર્ભ દિવસથી માંડીને આજ દિન સુધી રત્નાદિકની વૃદ્ધિ કરું છું.

આ પ્રમાણેની હકીકત સાંભળતાંજ લક્ષ્મીપુંજને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. અનુક્રમે તેણે દીક્ષા ગ્રહણ કરી. અને મૃત્યુપામીને અચ્યુત દેવલોકમાં ગયો. ત્યાંથી ચ્યવી મનુષ્યપણું પ્રાપ્ત કરી શિવસુખને સંપાદન કરતો હવો.

ઉપરનું દૃષ્ટાંત સાંભળી જે પ્રાણી સ્થિરપણાથી અદત્તાદાનનો નિયમ ગ્રહણ કરે છે તેને ધન તથા સુવર્ણની ઉત્તમ સમૃદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે. તે સાર્થવાહ પણ પરધનનો ત્યાગ કરવાના નિયમથી દેવતાઓને પૂજવા યોગ્ય થયો હતો. તેથી હે ભવ્યો ! આ વ્રત ગ્રહણ કરવાને પ્રયત્ન કરો.

इत्यद्भुतदिनपरिमितोपदेशसंग्रहख्यायामुपदेशप्रासाद ग्रंथस्य
वृत्तौ तृतीयव्रतविषये चतुरशीतितमः प्रबंधः ॥ ८४ ॥

વ્યાખ્યાન ૮૫ મું.

હવે સ્વદારસંતોષ નામે ચોથું અણુવ્રત કહેછે.

સંતોષઃ સ્વેષુ દારેષુ ત્યાગશ્ચાપરયોષિતામ્ ।

ગૃહસ્થાનાં પ્રથયતિ ચતુર્થ તદણુવ્રતમ્ ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા

“ પોતાની વિવાહિત સ્ત્રીમાં સંતોષ અને પરસ્પ્રીનો ત્યાગ એ ગૃહસ્થને ચોથું અણુવ્રત કહેવાય છે. ” ગૃહસ્થોએ પોતાની વિવાહિત સ્ત્રીમાંજ સંતોષ કરવો. ધીજાની એટલે પોતાથી જુદા જે મનુષ્ય, દેવ, અને તિર્યંચ તેની સ્ત્રીઓનો તેમજ ત્યાગ ન કરવો. સંગ્રહીત અને વિધવાસ્ત્રીઓનો પણ ત્યાગ કરવો. જો કે અપરિગૃહિત સ્ત્રીઓ અને તિર્યંચની સ્ત્રીઓ કોઈએ ગ્રહણ કરેલી નથી તેમજ વિવાહિત નથી

તારી સ્ત્રીની એવી ઇચ્છા હતી કે “ જે પુરુષના અંતઃકરણમાં માયારૂપ કાજલ ન હોય, જેમાં નવતત્ત્વ વિષે અસ્થિરતારૂપ વાટ ન હોય, જેમાં સ્તંભના મંડરૂપ તેલના વ્યય ન હોય અને જેમાં સમકિતના સ્ખંડનરૂપ કંપ (ચંચળતા) ન હોય તેવા વિવેકરૂપી દીપકને જે ધારણ કરતો હોય તે મારો પતિ થાઓ ” આ પ્રમાણે દીપના મિષથી તે સ્ત્રીએ જે અર્થ ધાર્યો હતો, તે કોઈ જાણી શક્યું નહીં અને તેં તે ધૂર્ણ પણાથી યક્ષને આરાધીને કૃત્રિમ વાહ્ય દીપક વતાવ્યો એટલે શ્રેષ્ઠીએ પોતાની પુત્રી તેને આપી. હવે તું કે જે મહા વ્યસની છે તેની ઉપર શીલાદિગુણે યુક્ત એવી એ તારી સ્ત્રીનું મન લાગતું નથી. તેથી જો તું વ્રતને અંગીકાર કરીશ તો તારું ઇચ્છિત પૂર્ણ થશે.

નાગિલે પુછ્યું, ભગવાન્ ! સર્વ ધર્મમાં કયો ધર્મ શ્રેષ્ઠ છે ? મુનિ બોલ્યા- હે મદ્ર ! શ્રીજિનેદ્રપ્રભુએ પોતાના સુગંધવડે ત્રણ ભુવનને સુગંધમય કરનાર સમ કિતપૂર્વક શીલધર્મને સર્વધર્મમાં શ્રેષ્ઠ કહેલો છે. તે વિષે શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે, “ જે પુરુષે પોતાના શીલરૂપ કપૂરના સુગંધવડે સમસ્ત ભુવનને સુગંધી કરેલું છે તેવા પુરુષને વારંવાર નમીએ છીએ. ” વળી કહ્યું છે કે, “ ક્ષણવાર ક્ષણવાર ભાવના ભાવવી, અમુક વસ્તુ દાન દેવું અને અમુક તપસ્યા કરવી તે સ્વલ્પ કાઠી હોવાથી સુકર છે, પણ યાવજ્જિવિત સુધી શીલ પાઠવું તે દુષ્કર છે. ” “ નારદ સર્વ ઢેકાળે ક્લેશ કરાવનાર, સર્વ જનનો વિધ્વંસ કરનાર અને સાવચ્ચ યોગમાં તત્તર એવો છતાં જે સિદ્ધિને પામે છે તે નિશ્ચે કરીને શીલનું જ માહાત્મ્ય છે. ” इत्यादि गुरुवाक्य सांभळी नागिल प्रतिबोध पाમ्यो. અને તત્કાલ સપ્રકિત, શીલ અને વિવેકરૂપ દીપકને સ્વીકારી તે દિવસથી તે શ્રાવક ધર્મને આચરવા લાગ્યો.

એક વખતે નંદાએ કહ્યું કે, હે સ્વામી ! તમે બહું સારું કાર્યું કે આત્માને વિવેક પ્રત્યે પમાડ્યો. શાસ્ત્રમાં કહેલ છે કે, “ જિનેશ્વરની પૂજા, મુનિને દાન, સાધર્મીનું વાત્સલ્ય, શીલપાલન અને પરોપકાર તે વિવેકરૂપી વૃક્ષના પલ્લવો છે. ” નાગિલ બોલ્યો-પ્રિયા ! સર્વને આત્માના હિતને અર્થે વિવેકવડે ધર્મ કરવાનો છે. વિવેકરૂપ અંકુશ વિનાનો મનુષ્ય સર્વદા દુઃખી હોય છે. એવો મુર્ખ વકરાના યુથના સ્વામી (ભરવાડ) ની જેમ હંમેશાં હસતો હોય તો પણ તેનું હસવાપણું કોઈ કામનું નથી. ”

આ પ્રમાણે સાંભળી નંદા ઘણો હર્ષ પામી અને ભાવથી તેની સેવા કરવા લાગી. અન્યદા તે પિતાને ધેરગઈ હતી અને નાગિલ એકલો ચંદ્રની જ્યોત્સ્નામાં સુતો હતો, તેવામાં કોઈ પતિવિયોગી વિદ્યાધરની પુત્રીએ તેને જોયો. તેથી તત્કાલ કામાતુર થઈ ત્યાં આવીને તેણે કહ્યું કે, “ હે મહાપુરુષ ! જો મને સ્ત્રીપણે સ્વીકારશો તો હું જે અપૂર્વ વિદ્યા આપીશ. આ મારું લાવણ્ય જુવો, મારા વચનને અન્યથા ન

તારી સ્ત્રીની એવી ઇચ્છા હતી કે “ જે પુરુષના અંતઃકરણમાં માયારૂપ કાજલ ન હોય, જેમાં નવતત્ત્વ વિષે અસ્થિરતારૂપ વાટ ન હોય, જેમાં સ્નેહના મંગરૂપ તંત્રો વ્યય ન હોય અને જેમાં સમકિતના સ્ખંડનરૂપ કંપ (ચંચળતા) ન હોય તેવા વિવેકરૂપી દીપકને જે ધારણ કરતો હોય તે મારો પતિ થાઓ ” આ પ્રમાણે દીપના મિષથી તે સ્ત્રીએ જે અર્થ ધાર્યો હતો, તે કોઈ જાણી શક્યું નહીં અને તેં તો ધૂર્ણપણાથી યજ્ઞને આરાધીને કૃત્રિમ વાત્સલ્ય દીપક વતાવ્યો એટલે શ્રેષ્ઠીએ પોતાની પુત્રી તેને આપી. હવે તું કે જે મહા વ્યસની છે તેની ઉપર શીલાદિગુણે યુક્ત એવી એ તારી સ્ત્રીનું મન લાગતું નથી. તેથી જો તું વ્રતને અંગીકાર કરીશ તો તારું ઇચ્છિત પૂર્ણ થશે.

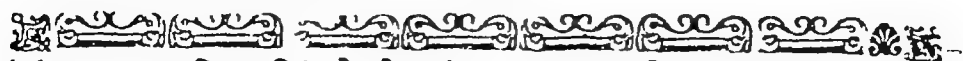
નાગિલે પુછ્યું, ભગવાન્ ! સર્વ ધર્મમાં કયો ધર્મ શ્રેષ્ઠ છે ? મુનિે બોલ્યા-
હે ભદ્ર ! શ્રીજિનેન્દ્રપ્રભુએ પોતાના સુગંધવડે ત્રણ ભુવનને સુગંધમય કરનાર સમકિતપૂર્વક શીલધર્મને સર્વધર્મમાં શ્રેષ્ઠ કહેલો છે. તે વિષે શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે, “ જે પુરુષે પોતાના શીલરૂપ કપૂરના સુગંધવડે સમસ્ત ભુવનને સુગંધી કરેલું છે તેવા પુરુષને વારંવાર નમીએ છીએ. ” વળી કહ્યું છે કે, “ ક્ષણવાર ક્ષણવાર ભાવના ભાવવી, અમુક વસ્તુ દાન દેવું અને અમુક તપસ્યા કરવી તે સ્વરૂપ કાઢી હોવાથી સુકર છે, પણ યાવજિવિત સુધી શીલ પાળવું તે દુષ્કર છે. ” “ નારદ સર્વ ઠેકાણે ક્લેશ કરાવનાર, સર્વ જનનો વિધ્વંસ કરનાર અને સાવધ્ય યોગમાં તત્તર એવો છતાં જે સિદ્ધિને પામે છે તે નિશ્ચે કરીને શીલનું જ માહાત્મ્ય છે. ” इत्यादि गुरुवाक्य सांभळी नागिल प्रतिबोध पाમ्यो. અને તત્કાલ સમકિત, શીલ અને વિવેકરૂપી દીપકને સ્વીકારી તે દિવસથી તે શ્રાવક ધર્મને આચરવા લાગ્યો.

એક વખતે નંદાએ કહ્યું કે, હે સ્વામી ! તમે વહું સારું કર્યું કે આત્માને વિવેક પ્રત્યે પમાડ્યો. શાસ્ત્રમાં કહેલ છે કે, “ જિનેશ્વરની પૂજા, મુનિને દાન, સાધર્મીનું વાત્સલ્ય, શીલપાલન અને પરોપકાર તે વિવેકરૂપી વૃક્ષના પલ્લવો છે. ” નાગિલે બોલ્યો-પ્રિયા ! સર્વને આત્માના હિતને અર્થે વિવેકવડે ધર્મ કરવાનો છે. વિવેકરૂપ અંકુશ વિનાનો મનુષ્ય સર્વદા દુઃખી હોય છે. એવો મુર્ખ વકરાના યુથના સ્વામી (ભરવાડ) ની જેમ હંમેશાં હસતો હોય તો પણ તેનું હસવાપણું કોઈ કામનું નથી. ”

આ પ્રમાણે સાંભળી નંદા ઘણો હર્ષ પામી અને ભાવથી તેની સેવા કરવા લાગી. અન્યદા તે પિતાને ઘેર ગઈ હતી અને નાગિલ એકલો ચંદ્રની જ્યોત્સ્નામાં સુતો હતો, તેવામાં કોઈ પતિવિયોગી વિદ્યાધરની પુત્રીએ તેને જોયો. તેથી તત્કાલ કામાતુર થઈ ત્યાં આવીને તેણે કહ્યું કે, “ હે મહાપુરુષ ! જો મને સ્ત્રીપણે સ્વીકારશો તો હું તમને બે અપૂર્વ વિદ્યા આપીશ. આ મારું લાવણ્ય જુવો, મારા વચનને અન્યથા કરશો

नहीं. " आ प्रमाणे कही शरीरे धुजती तेवाळा नाखी पोतानी सासुनी साथे नागिले जाणे अग्निथी वळयो होय तेम पोताना पगने संकाणे संकेत करी ते पोताना एक लोढानो अग्निमय रक्त गोळो विकुर्वीने बोली के, अ आव्यो तेनी साथे नहीतो हुं तने भस्मीभूत करी नाखीश. ते सांभळी नागील एते प्रमाणे सेना-वा लाग्यो के " दश अवस्थारूप होवाथी दशमस्तकवाळा रावणन. एटले तेने देवरूप राक्षस के जे देवदानवोथी पण दुर्जय छे तेपण शीलरूप अस्त्रथी स. जाने पण छे. " आम विचार करे छे तेवामां सूत्कार शब्द करती ते बाळाए जाज्वले. लोढानो गोळो तेना मस्तक उपर नाख्यो. ते वखते नागिले नमस्कार मंत्राले स्मरण कर्युं एटले ते गोळो खंड खंड चूर्ण थई गयो एटले ते बाळा लज्जाथी अदृश्य थई क्षणवारमां नंदानुं रुप लईने एक दासीए उघाडेला द्वारमांथी त्यां आवी अने मधुर वाणीवडे बोली के--हे स्वामी, मने तमारा विना पिताने घेर गम्युं नही तेथी रात्री छतां अही आवती रही. तेने जोई नागिल विचारमां पडयो के, नंदा शियळ संबंधी स्वपतिना संबंधमां पण संतोषवाळी छे, तेथी तेनी आवी चेष्टा होय नहीं. आनुं रुप तो तेवुं छे पण परिणाम तेवा जणाता नथी, तेथी एनी परिक्षा कर्या विना विश्वास करवो योग्य नथी. आम विचारी नागिले कहुं के, हे प्रिये! जो तुं खरेखरी नंदा होय तो मारी समीप अस्खलितपणे चाली आव्य. ते सांभळी ते खेचरी जेवी तेनी सामी चाली तेवीजमार्गमां स्खलित थई गई. धर्मना महिमाथी नागीले तेनुं सर्वे कपट जाणी लींयुं पछी विचार्युं के, कादि बीजाना कपटथी आवी रीते शीलनो भंग पण थाय, माटे सर्व विरतिपणुं अंगीकार करवुं तेज योग्य छे. आवुं धारी तेणे तत्काळ केशनो छोच कर्यो अने पेला यक्षदीपने कहुं के, तुं हवे तारेस्थाने जा. यक्षे कहुं के, हुं यावज्जीवित तारी सेवा करीश. मारा तेजथी तमने उजेही नहीं पडे. पछी सूर्यनो उदय यतां नागिले नंदानी साथे गुरु पास जई व्रत ग्रहण कर्युं अने यक्षदीपनी साथे आश्चर्य सहित पृथ्वीपर विहार करी, संयम पाळी, ते दंपती हरिवर्ष क्षत्रने विषे युगलिआ थया. त्यांथी देवता थई पुनः नरभक्षने पामी मोक्षने प्राप्त थया छे.

" आ नागिले द्रव्यदीपथी शुभ एवा भावदीपने चितव्यो अने स्वदारासंतोष व्रतमां दृढ प्रतिज्ञा राखी तो ते विद्याधरीथी पण कंपायमान थयो नहीं. " माटे सर्व माणीए स्वदारासंतोषव्रत दृढपणे धारण करवुं.

इत्यद्भुदिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादस्य
वृत्तौ चतुर्थव्रतविषये पंचाशीतितमः प्रबंधः ॥ ८५ ॥

१ मुनिने दीपकनी उजेही पडे तेस्थान वर्ज्य छे तेथी यक्षे आ प्रमाणे कहुं छे.

તારી સ્ત્રીની એવી ઇચ્છા **વ્યાખ્યાન ૮૬ મું.**

હોય, જેમાં નવતત્ત્વ પિુનઃ એ વ્રતનીજ પ્રશંસા કરે છે.

વ્યય ન હોય અને

રૂપી દીપકે યઃ સ્વદારેષુ સંતુષ્ટઃ, પરદારપરાડ્ઽમુખઃ ।

મિષથી ને સ ગૃહી બ્રહ્મચારિત્વાદ્યતિકલ્પઃ પ્રકલ્પતે ॥ ૧ ॥

પણ

વ્યાખ્યા

“ જે મનુષ્ય પોતાની વિવાહિત સ્ત્રીમાં સંતુષ્ટ થઈ પરસ્ત્રીથી વિમુક્ત રહે છે, તે ગૃહસ્થ છતાં પણ બ્રહ્મચારીપણાથી યતિ સમાન કહેવાય છે. ” આ વિષે નીચે પ્રમાણે પ્રબંધ છે. શ્રીગુરુ નગરમાં કુમાર અને દેવચંદ્ર નામે બે રાજકુમાર રહ્યા હતા. એક વખતે તેઓ ધર્મ ગુરુની વાણી સાંભળવાને માટે ઉદ્યાનમાં ગયા. ત્યાં ગુરુ દેશનામાં કહ્યું કે, “ કોઈ મનુષ્ય કોટી સોનૈયાનું દાન દે અથવા શ્રીશ્રી રાગનો કંચનમય પ્રાસાદ રચાવે તેને તેટલું પૂન્ય ન થાય કે જેટલું બ્રહ્મચર્યધારી પુરુષને થાય છે. ” કેટલાએક પ્રાણી શીલવતીની જેમ દુઃખમાં પણ પોતાનું શીલ છોડતા નથી. તે કથા આ પ્રમાણે છે.

શીલવતીની કથા.

લક્ષ્મીપુર નગરમાં સમુદ્રદત્ત નામે શ્રેષ્ઠી હતો. તે પોતાની શીલવતી નામની પ્રિયાને ઘેર મુકી સોમભૂતિ નામના એક બ્રાહ્મણની સાથે પરદેશમાં ગયો. વિપ્ર તો કેટલાએક દિવસ રહી શ્રેષ્ઠીનો સંદેશપત્ર લઈ પોતાને ઘેર પાછો આવ્યો. આ સ્વભાવે ચતાં શીલવતી પોતાના પતિને મોકલેલ સંદેશપત્ર લેવાને સોમભૂતિને ઘેર ગઈ. વિપ્ર તે સુંદર સ્ત્રીને જોઈને કામાતુર થયો, તેથી બોલ્યો કે, હે છુશોદરી ! પ્રથમ મારી સાથે ક્રીડા કરે તો પછી તારા પતિનો સંદેશપત્ર આપું. તે ચતુર સ્ત્રી વિચારીને બોલી કે, હે ભદ્ર ! રાત્રીના પેહેલા પોહોરે તમારે મારે ઘેર આવવું. આ પ્રમાણે કહીને તે સેનાપતિ પાસે આવી અને કહ્યું કે, હે દેવ, સોમભૂતિ મારા પતિનો સંદેશપત્ર લાવ્યો છે, પણ મને આપતો નથી. તે સાંભળી અને તેનું સ્વરૂપ જોતાં મોહ પામી તે બોલ્યો કે, હે સુંદરી ! પ્રથમ હું કહું તે કબુલ કરો તો પછી તમને તે પત્ર અપાવું. વ્રતભંગના ભયથી તેને બીજે પોહોરે પોતાને ઘેર આવવાનું કહી તે મંત્રીપાસે, તેની પાસે ફર્યાદ કરતાં તેણે પણ મોહ પામી ઉપર પ્રમાણે માંગણી કરી પટ્ટે બીજે પોહોરે ઘેરે આવવાનું કહી તે રાજા પાસે ગઈ. રાજાએ પણ તેવીજ પ્રાર્થના કરી

एटले तेने चोया पोहोरे आववानुं कहुं. पछी घेर आवी पोतानी सासुनी साथे संकेत कयों के, तमारे मने चोबे पोहोरे वोलाववी. आ प्रमाणे संकेत करी ते पोताना एकांतवासमां तैयार थईने रही. पहेले पोहोरे पेलो ब्राह्मण आव्यो तेनी साथे स्नानपान विगेरमांज पेहेलो प्रहर निर्गमन कयों, तेवामां करेला संकेत प्रमाणे सेनापति आव्यो. तेनो शब्द सांभळतांज ब्राह्मण भयथी कंपवा लाग्यो. एटले तेने एक मोटी पेटीना खानामां नाख्यो. एवी रीते सेनापति, मंत्री अने राजाने पण पेटीना जुदा जुदा खानामां पूर्यो. आ प्रमाणे चारेने पूरी प्रातःकाले रुदन करवा लागी. एटले तेना कुटुंबीओए आवीने पुछ्युं के, भद्रे, केम रुदन करे छे ? ते बोली के, मारा स्वामीनी दुःखवार्ता सांभळीने रुदन करुंछुं. ते सांभळी तेना संवंधीओ आ शेठ अपुत्र मरण पामेलो होवार्थी तेना खबर आपवा-माटे राजा, मंत्री, अने सेनापतिनी पासे गया, पण तेओ तो तेमने स्थाने मळ्या नहीं एटले तेओए राजपुत्र पासे जईने विज्ञप्ति करी के, हे कुमार ! समुद्रदक्ष श्रेष्ठी परदेशमां अपुत्र मृत्यु पाम्या छे. माटे तेनी समृद्धि आप ग्रहण करो. कुमार तेने घेर गयो तो घरमां वीजुं तो कांई जोयुं नहीं मात्र एक मोटी पेटी तेना जोवामां आवी. एटले ते राजभुवनमां लई जई उघडावी तो तेमांथी विप्र विगेरे चारे जण लज्जा पामतासता बहर नीकल्या. राजाए ब्राह्मण, सेनापति अने मंत्री त्रणेने देशपार कयों अने शीलवतीनो सारी रीते सत्कार करी तेनी घणी प्रशंसा करी.

आ प्रमाणे गुरुपासे धर्म सांभळीने कुमारे स्वदारासंतोष व्रत ग्रहण कयुं. देवचंद्रे दीक्षा ग्रहण करी. शुद्ध आहार ग्रहणेने करतो हतो ते महा तपस्वी थयो.

एक वखते देवचंद्रमुनि विहार करतां करतां श्रीपुरनी नजिकना एक देवाल-यमां आवीने रह्या. ते सांभळी कुमारचंद्र राजा तेमने बांदवा गयो अने पाछो आव्यो. ते खबर जाणी राणीए एवा अभिग्रह कयों के, “ काले सुवारे देवचंद्रयतिने बांध्या पछी भोजन करीश.” प्रभाते मुनिने वंदन करवा नीकळी त्यां वचमां नदीए पूर आवेलुं हतुं अने उपर जल वृष्टि पण थती हती. तेथी राणी स्खलित थईने नदीने कांठेज उभी रही एटले राजाए तेने वोलावीने कहुं के, हे प्रिया ! तमे नदीने एम कहो के, हे देवी नदी ! जे दिवसे मारा दीयरे व्रत लीथुं ते दिवसथी मांडीने जो मारा पति खरेखरी रीते ब्रह्मचर्य व्रतने धारणने करी रह्या होय तो मने मार्ग आपो. ते सांभळी राणीए चिंतव्युं के, मारा पति आम कहे छे, पण तेना ब्रह्मचर्यनो वात हुं शुं नहीं जाणती ! तोपण ठीक छे, जे हशे ते त्यां जणाशे, माट हमणां तो पतिमुं धाक्य स्वीकारुं; केमके जो परिनाय कथमां शंका लावुं तो मारुं पतिव्रत खंडित थाय. ते विषे कहुं छे के,

સતી પત્યુઃ પ્રભોઃ પત્નો ગુરોઃ શિષ્યઃ પિતુઃ સુતઃ ।

આદેશે સંશયં કુર્વન્ સંઘ્યત્યાત્મનો વ્રતં ॥

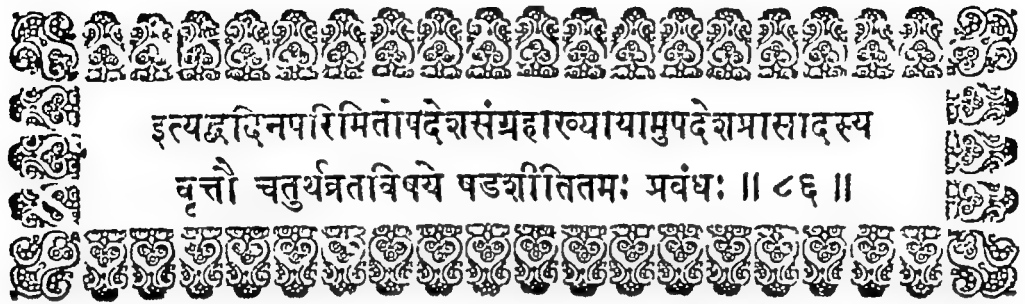
“ જો સતી જાણે પતિના વાક્યમાં, સેવક રાજાના વાક્યમાં, શિષ્ય ગુરુના વાક્યમાં, અને પુત્ર પિતાના વાક્યમાં શંકા લાગે તો તેઓ પોતાના વ્રતને સંકેત કરે છે. ” આવું ચિંતવેને તે નદીની પાસે ગઈ અને વિનયથી પોતાના પતિનું વાક્ય કહ્યું. એટલે તત્કાલ નદીએ માર્ગ આપ્યો. તે માર્ગે નદી ઉતરી સામે કાંઠેના દેવાલયમાં જઈ પોતાના દીયર મુનિ પાસેથી ધર્મ સાંભળ્યો. મુનિએ પુછ્યું, તમને નદીએ શી રીતે માર્ગ આપ્યો ? દેવીએ જે વચ્ચું હતું તે યથાર્થ કહી સંભળાવ્યું, એટલે મુનિ બોલ્યા કે, ભદ્રે ! સાંભળો, મારા સહોદર બંધુ પણ મારી સાથેજ વ્રત લેવાને ઇચ્છતા હતા પણ લોકોના અનુગ્રહને માટે તેમણે રાજ્યનો સ્વીકાર કર્યો. તેઓ વ્યવહારથી જાં કે રાજ્યનો અને ઇંદ્રીયોના ભોગનો અનુભવ કરે છે, તથાપિ તે નિશ્ચયથી બ્રહ્મચારીજ છે. કાદવમાં કમળની જેમ ગૃહવાસમાં રહેતા એવા પણ તે રાજાનું મન નિર્લેપ હોવાથી તેને વિષે બ્રહ્મચારીપણું ઘટે છે. પછી તે રાણીએ અભિગ્રહ પૂરો થવાથી વનના એક ભાગમાં જઈ સાથે લાવેલા શુદ્ધ આહારવડે પોતાના દીયરને પ્રતિલાભિત કર્યા અને પછી પોતે પણ ભોજન કર્યું. પછી જ્યારે તેની જવાની ઇચ્છા થઈ એટલે ચાલતી વચ્ચે દેવીએ મુનિને પુછ્યું કે, મારે નદી શી રીતે ઉતરવી ? મુનિએ કહ્યું કે, તમે નદીની આપ્રમાણે પ્રાર્થના કરો કે, હે નદીદેવી ! જો આ મુનિ વ્રત ગ્રહણ કર્યું ત્યારથી સદા ઉપવાસી રહીને વિચરતા હોય તો મને માર્ગ આપો. આથી વિસ્મય પામી રાણી નદીને તીરે ગઈ, અને મુનિનું વાક્ય સંભળાવતાં જ નદીએ માર્ગે દીધો. તે માર્ગે નદી ઉતરીને તે પોતાને ઘેર આવી. વિસ્મય પામેલી રાણીએ રાજાને એ વૃત્તાંત જણાવી પુછ્યું કે, હે સ્વામી ! આજેજ મેં તમારા બંધુ મુનિને પારણું કરાવ્યું તે છતાં તેઓ ઉપવાસી કેમ કહેવાય ? રાજા બોલ્યા—દેવી ! સાંભળો, તે વિષે શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે, “સાધુ નિરવદ્ય આહાર કરતા હોવાથી નિત્ય ઉપવાસી છે, માત્ર ઉત્તર ગુણની વૃદ્ધિ કરવાને માટે તેઓ શુદ્ધ આહાર લે છે તથાપિ તે ઉપવાસીજ છે.” વળી બીજે પણ કહ્યું છે કે;

અકૃતાકારિતં શુદ્ધમાહારં ધર્મહેતવે ।

અશ્નતોપિ મુનેર્નિત્યોપવાસફલમુચ્યતે ॥

“ નહીં કરેલો અને નહીં કરાવેલો એવો શુદ્ધ આહાર મુનિ, ચારિત્ર ધર્મના પ્રતિપાલનને માટે વાપરે છે, તેથી તેને નિત્ય ઉપવાસનું ફળ પ્રાપ્ત થાય છે. ”
 ઇત્યાદિ વચનોથી પોતાના ભર્તા અને દીયરનું માહાત્મ્ય જાણી રાણીએ મન વચન કાયાવડે શીલાદિ ધર્મ સ્વીકાર્યો.

उपर प्रमाणे जीलव्रतना माहात्म्यथी जेम नदीए राजानी प्रियाने मार्ग आप्यो,
जेम जे प्राणी ते व्रतने मनमां धारण करे छे, तेने कर्मरूप समुद्र अक्षर एवा शिव
मार्गने आपे छे.

इत्यद्वादिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादस्य
वृत्तौ चतुर्थव्रतविषये षडशीतितमः प्रबंधः ॥ ८६ ॥

व्याख्यान ८७ सुं.

आ चोथा व्रतमां पण जे वर्जवा योग्य पांच अतिचार
छे ते कहे छे.

इत्वरत्तागमोऽनात्तागतिः परविवाहनम् ।

मदनात्याग्रहोऽनंगक्रीडा च ब्रह्मणि स्मृता ॥ १ ॥

व्याख्या

“थोडा काल माटे कोइए राखेली वेश्यानो संगम, कोइए नहीं ग्रहण करेली
एवी वेश्या स्त्रीनो संगम, पारका विवाहनुं कराववुं, काम भोगमां तीव्र अनुराग अने
अनंग क्रीडा ए पांच ब्रह्मचर्य व्रतमां अतिचार छे तेने त्यजी देवा.”

इत्तरा एटले प्रत्येक पुरुष पासे जनारी वेश्याने कोइए अमुक काल माटे पो-
तानी करी राखी होय तेनुं ग्रहण अथवा कांइ मूल्य ठरावी अमुक काल सुधी पोते
स्त्री तरीके स्वीकारवी ते. ए प्रमाणे पोतानी करी राखेली वेश्यानुं सेवन करनार
पुरुष पोतानी बुद्धि कल्पनाथी तेने पोतानी स्त्री समान गणी मनमां व्रतनी सापेक्ष
वृत्ति धरावे के मारे तो परस्त्रीनो मात्र त्याग छे अने आ तो आटलो काल मारी
स्त्री थएली छे, तेथी मारा व्रतनो भंग थयो नहीं पण ते थोडा काल सुधी परिग्रहभूत
थयेली होवाथी वस्तुताए तेने बीजानी स्त्रीज जाणवी. तेथी ए अतिचार छे. इति
प्रथम अतिचार.

बीजा अतिचारमां अनात्ता एटले कोइए नहीं ग्रहण करेली वेश्या अथवा
व्याभिचारिणी स्त्री के जेनो पाति विदेशे गयेलो होय, तेवी स्त्रीनुं आसेवन करवुं, अने

તેમાં એવી વૃદ્ધિ કરવી કે, આ સ્ત્રી કાંઈ પરસ્ત્રી ન ગણાય. પણ તે ધારણામાં અજ્ઞાનતા હોવાથી અતિચાર લાગે છે. ઇતિ. દ્વિતીય અતિચાર.

આ વે માત્ર પરસ્ત્રી ત્યાગરૂપ વ્રતચાલને અતિચાર છે પણ જૈને સ્વદારાસંતોષ વ્રત હોય તેને તો અનાચારજ છે અર્થાત્ તેમ કરવાથી તેના વ્રતનો ભંગ થાય છે.

ત્રીજા અતિચારમાં વીજાની સંતતિનો કન્યાદાનના ફલની ઇચ્છાથી અથવા સંવંધ વિગેરે કારણથી જે વિવાહ કરાવી આપવો તે અતિચાર જાણવો. શ્રાવકોનો પોતાની સંતતિને વિષે પણ સંખ્યા પરિમાણ કરવા રૂપ અભિગ્રહ કરવો. એમ સંભળાવ છે કે, કૃષ્ણ અને ચેટકરાજાને પોતાની સંતતિનો પણ વિવાહ સંવંધ કરવાનો નિયમ હતો. આ પણ સર્વિત અંતરસદ્ભાવપૂર્ણ હોવાથી અતિચાર છે. ઇતિ તૃતીય અતિચાર.

કામ ભોગને વિષે જે તીવ્ર અનુરાગ તે ચોથો અતિચાર છે. ઇતિ ચતુર્થ અતિચાર.

હવે પાંચમો અતિચાર અનંગ ક્રીડા કામ પ્રધાન ક્રીડા. તે પરસ્ત્રીના અથવા પુંડ્ર, આલિંગન વિગેરે કરવું તે અથવા સ્વસ્ત્રીના સંવંધમાં વાતસ્યાયન મુનિષ રચેલા કામશાસ્ત્રમાં વતાવેલા ચોરાશી આસન વિગેરેને સેવા તે. ઇતિ પંચમ અતિચાર.

આ પ્રમાણે ચોથા બ્રહ્મચર્ય વ્રતમાં એ પાંચ અતિચાર ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે, આ વ્રતને વિષે રોહિણીનું ઉદાહરણ છે તે આ પ્રમાણે:—

રોહિણીની કથા.

ષાટલીપુરમાં નંદ રાજા રાજ્ય કરતા હતા, તે વસતે તે નગરમાં ધનાવહ નામે એક શ્રેષ્ઠી રહેતો હતો. તેને રોહિણી નામે શીલવતી પ્રિયા હતી. અન્યદા ધનાવહ શ્રેષ્ઠી સમુદ્રયાત્રા કરવા ગયો હતો અને ઘેર રોહિણી એકલી હતી. તેવામાં એક વસતે એવું બન્યું કે, રાજાએ રોહિણીને તેના ગોશ્વમાં બેઠેલી જોઈ. તેને જોઈ રાજા વામાતુર થયો. તેથી તત્કાલ એક દાસીને રોહિણીની પાસે મોકલી. દાસીએ ત્યાં જઈને કહ્યું કે, હૈ રોહિણી ! તમરું પુણ્ય મોટું લાગે છે કે જેથી નંદ રાજા તમારું આલિંગન કરવાના અમિલાપી થયા છે. આ સાંભળી રોહિણીએ ચિંતિત થઈને, “ અહો, મૂઢ લોકો પોતાના કુલધર્મને પણ ત્યજી દેતા શરમાતા નથી ” આ રાજા ઉન્મત્ત હસ્તીની જેમ મારા શીલરૂપ વૃક્ષને ઉઘેડી નાશશે, તેથી તેને કોઈ ઉપાયથીજ સમજાવવો યોગ્ય છે. આમ વિચારી તેણીએ દાસીને કહ્યું કે, ભદ્રે ! આજ રાત્રે તું રાજાને મારે ત્યાં મોકલજે. દાસીના વચનથી રાજા હર્ષ પામીને રાત્રે તેને ઘેર આવ્યો. રોહિણીએ ધૂમિતરફ દૃષ્ટિ રાખી તેનો યોગ્ય સત્કાર કર્યો. પછી ભોજનને માટે પોતાના ગૃહમાંથી જુદાજુદા વેષ ધરનારી સ્ત્રીઓવાંસે સુવર્ણના, ૧. ૧, અને કાંસા વિગેરેના નવીનવી જાતના પાત્રો મુકાવ્યા, અને તેમાં તે દાસી

ओए खाद्यामां एकज रस आपे एवा जुदाजुदा वर्णन.

अनक ओरडायांथी लावी लावीने सुक्या. राजाए जुदा जुदा स्वाद देवा मांडयो, तथापि वधा पात्रयांथी एकज स्वादवाळो र विस्मय पामी गयो, जेवी तेणे रोहीणीने पुछुं के, मुग्धे! आ जुदा

छतां अने तेमां जुदा जुदा वर्णवाळी वस्तु छतां तेनो रस एकज प्रकारनो तनुं शुं कारण ?

रोहिणी बोली के, राजेंद्र ! जे विवेकी होय ते तो एकज पात्रयांथी स्वाद ले, कारण के, सर्वलो स्वाद एकजछे. जेम एमां स्थान ने वर्णनो भेद छतां रसनं विशेषणं जणातुं नथी, तेमज एकज स्त्रीजातिमां रस के वेषादिना भेदथी शो फेर पड छे ? जेम कोई माणन भ्रांतिथी आकाशमां अनेक चंद्र जुए, पण वस्तुताए चंद्र एकज छे, तेम कामाक्ष्यामभ्रमी भ्रांत थई एकज स्त्रीजातिने अनेकपणे जुए छे.

हे राजा, लौकिक शास्त्रमां पण लिगपुराणने विषे अब्रह्म विषे लखे छे के, “ एक माससुधी निराहार रहेतो अने पारणाने दिवसे कंदमूल खातो एवो तापस पण मनमां तापसीने डच्छवाथी कमाडमां मुख नाखीने मृत्यु पाख्यो हतो ” ए कथा एवी छे के, सेलकपुरना उद्यानमां एक मठने विषे मासोपवासी तापस रहेतो हतो. एकदा त्यां कोई तापसी आवी चडी. तासने तेणीने रात्रिवात्स करवा आश्रय आप्यो, पण पोताना शीलभंगना भयथी तेणे सूचव्युं के, “ भो तापसी ! रात्रे तमारे मजबूत रीते कमाड वासीने शयन करवुं. कारण के अहि एक राक्षस आवे छे ते कदि मारा जेवा स्वरथी तने बोलावे अने एवाणी पण आप, तथापि तमारे कमाड उघाडना नही, जो तुं उघाडीस तो ते राक्षस तारा डेहने गळी जशे. ” आ प्रमाणे कही तापस मठनी बाहार खूतो. अर्धरात्रे काम विकार उत्पन्न थवाथी तेणे अनेक रीते आलाप करी तापसीने बोलावी, पण पूर्णनिमित्त तापसीए द्वार उघाड्युं नही. छेवटे अंदर पेम्बाने छिद्र पाडी तेमां मुख नाख्युं, परंतु ते दवावाथी तापस त्यांज मृत्यु पामी गयो परंतु तेना गीलनुं खंडन नहो थयेल होवाथी ते देवता थयो. मातकाले सर्वनी समाप प्रगट थई ते देवे पोतानुं स्वरूप कही बतावीने भेथुननो निषेध कर्यो. वळी विष्णुपुराणमां पण लखे छे के, “ वाराणसीमां गंगाना तीर उपर नंद नामना तापसे वणां वर्षमुधी तपस्या करी हती एक बखते गंगामां स्नान करती जोई जूने जोईने मोह पामी गयो. तेनी पाछळ पाछळ तेने घेर जई तेनी प्रार्थना करी तयारे ते बोली के, हे तपस्वी ! हुं चांडाली छुं, अने तमे तपस्वी छो; तां मारा जेवी नीच साथे तमारे व्रत खंडन करवुं योग्य नथी तेना ए वचन नही गजकारीने ते कामार्त तापसे तेनी साथे रतिक्रीडा करी. पछी आंखो उघडी, एटले तेने वणो पश्चात्ताप थयो. तेनी कापने

१ कामांगपणे नेत्र विचाथेला हता ने सद्विचार आववाथी उघड्या एम समजवुं.

તેમાં એવી વૃદ્ધિ કરવી કે એક શિલાઉપર પટકીને મૃત્યુ પામ્યાં. તે વચ્ચે તે આ નતા હોવાથી અતિ-

આ બે રામરામ ધિગ્ધિગ્મે જન્મનો જીવિતસ્ય ચ ।
વ્રત હોય યાશ્વરં દુશ્વરં તપ્ત્વા ચાંડાલીસંગમં ગતઃ ॥

“ અરે રામ, રામ, મારા જન્મને અને જીવિતને ધિક્કાર છે, કે જે હું દુશ્વર તપસ્યા તપી પ્રાંતે ચાંડાલીના સંગમને પ્રાપ્ત થયો.”

શ્રીવીતરાગના શાસનમાં પણ કહ્યું છે કે, “ જેમ કિંપાકના ફલ સ્વાતી વચ્ચે સારાં અને મીઠાં લાગે છે, પણ પરિણામે મૃત્યુ આપે છે, તેમ વિપથભોગ પણ ભોગવતી વચ્ચે સારાં લાગે છે, પણ પરિણામે અનેક ભવમાં મૃત્યુ આપે છે ” આવાં તે રોહિણીનાં વચનો સાંભળી નંદરાજાએ અન્યાયરૂપ વ્રણને રૂઝવનારી એવી તે રોહિણીને સમાવીને કહ્યું કે,

સંતિ વિશ્વે દુરાચારોપદેષ્ટારઃ પદેપદે ।

હિતાર્થેસુપદીકર્તુ વિરલા એવ કેચન ॥

“ આ વિશ્વમાં દુરાચારનો ઉપદેશ કરનારા તો સ્થાને સ્થાને છે, પણ હિતાર્થનો ઉપદેશ કરનારા કોઈ વિરલા છે. ” એમ કહી સ્વદારાસંતોષ વ્રત ગ્રહણ કરી નંદરાજા પોતાને ઘેર આવ્યો.

હવે ધનાવહ શેઠ પરદેશથી ઘણું ધન કમાઈ ઘેર આવ્યો. ઘેર આવ્યા પછી એક વચ્ચે દાસી પાસેથી રાજાના આવવાના સ્વર સાંભળી તેણે ચિતવ્યું કે, જરૂર મારી સ્ત્રીએ પોતાના શીલને સંકટિત કર્યું હશે. અહીં વીજા મનુષ્ય વિનાના સ્થાનમાં આવેલો રાજા આવી સુંદર સ્ત્રીને કેમ છોડી દે. આખી રાત આવા સંકલ્પ વિકલ્પ કરતો રાજા રોહિણીની ઉપર નિઃસ્નેહ થયો. તે અરસામાં રોહિણીના પુણ્યોદયથી એવું બન્યું કે, વર્ષાદિને લીધે નદીમાં મોટું પૂર આવ્યું અને તેથી સર્વ નગર સંઘાઈ ગયું. તે વચ્ચે રોહિણી સર્વ લોકોની સમક્ષ ગોપૂર (દરવાજા) ઉપર ચઢી હાથમાં જલ્લ લઈને વોલી કે, હે સરિતા, ગંગાના જલની જેમ જો મારું શીલ નિર્મલ હોય તો તું આ નગર પાસેથી પાછી ઓસર. તત્કાલ નદીનું પૂર ઉતરી ગયું અને સર્વ જનોએ તેના શીલની મોટી પ્રશંસા કરી. ધનાવહ શ્રેષ્ઠીએ સ્નેહ સહિત થઈ તેના શીલ ધર્મને પ્રણામ કર્યો.

ઉપર પ્રમાણે મહાસતી રોહિણીએ શીલવ્રતની દૃઢતાવડે જૈનધર્મની પ્રભાવના કરીને ધન પોતાના મનુષ્ય જન્મને કૃતાર્થ કરીને સુકૃતની મોટી પ્રતિષ્ઠાને પ્રાપ્ત કરી.

તિષ્ઠે પ્રેક્ષાપ્રાસાદસ્યવૃત્તૌ ચતુર્થવ્રતાતિચારવિષયે સક્ષાશીતિતમઃ પ્રબંધઃ ॥ ૮૭ ॥

વ્યાખ્યાન ૮૮ મું.

હવે બ્રહ્મ ચર્યવ્રતનું રક્ષણ કરવાથી શો ગુણ થાય તે કહેછે.

જ્ઞાનાદિસર્વધર્મણાં જીવિતં શીલમેવ યે ।

રક્ષન્તિ પ્રાણિનસ્તેષાં કીર્તિર્માતિ ન વિષ્ટપે ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા

“ જ્ઞાનાદિ સર્વ ધર્મનું જીવિત શીલ છે. જે પ્રાણીઓ તે શીલનો રક્ષા કરે છે તેઓની કીર્તિ આ જગતને વિષે માતી નથી. ” જ્ઞાનાદિ એ વાક્યમાં આદિ શબ્દશ્વેદે દર્શન ચારિત્ર વિગેરે ગ્રહણ કરવા. તેના પ્રાણરૂપ બ્રહ્મચર્ય શીલ છે, અર્થાત્ તે વિના સર્વ ધર્મ વ્યર્થ છે. તે વિષે અન્યદર્શનીના શાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે કે, “ હે યુધિષ્ઠિર ! જે એકરાત્રિ પણ બ્રહ્મચારી રહ્યો હોય, તેને જે ગતિ મળે તે ગતિ હજારો યજ્ઞોથી પણ મેળવી શકાતી નથી. ”

જિનાગમમાં તો બ્રહ્મચારીને સ્ત્રીના વિકારી અંગ સામું જોવા વિગેરેનો પણ નિષેધ કરેલો છે. કહ્યું છે કે, “ સ્ત્રીના ગુપ્ત અંગ રાગોત્પાદક હોવાથી બ્રહ્મચારીએ જોવા નહીં, તેમ સ્પર્શવા નહીં. કદિ તે જોવાઈ ગયા કે સ્પર્શાઈ ગયા તો તેમાં રાગ બુદ્ધિ ન કરવી. કહ્યું છે કે, સ્ત્રીનું રૂપ નજરે પડી જાય તો જોયા વગર રહેવાય નહીં, પણ ડાહ્યા માણસે તેમાં રાગ કે દ્વેષ કરવાનું છોડી દેવું. વઢી ગાયની યોનિનું મર્દન કરીને ગોમુત્ર લેવું નહીં. પણ જ્યારે તે સ્વેચ્છાએ મૂત્રોત્સર્ગ કરે ત્યારે લેવું. કદિ ખાસ કામ હોય તો તેમાં ચિત્તની એકાગ્રતા ન કરવી. જો કદિ સ્વપ્નમાં સ્ત્રીનો ભોગ થાય તો તત્કાલ ઉઠી ઈર્યાપથિ ત્રતિક્રમણ પૂર્વક એકસો આઠ શ્વાસોચ્છ્વાસ નો કાઉસ્સગ કરવો. વઢી સ્ત્રીઓની ઇન્દ્રિયો જોવામાં અને તેમની સાથે ભાષણ કરવા વિગેરેમાં સર્વત્ર યતના પૂર્વક નિવૃત્તિ કરવી. કિંવહુના. આ પ્રમાણે જે પ્રાણીઓ બ્રહ્મ વ્રતને પાલે છે તેઓની કીર્તિ આ વિશ્વમાં માતી નથી. ” આ વિષયમાં જિનપાલનો પ્રવંધ છે તે આ પ્રમાણે -

જિનપાલની કથા.

ચંપાનગરીમાં માકંદ નામે એક વણિક રહતો હતો. તેને મદ્રા નામે સ્ત્રી હતી. અને જિનપાલ અને જિનરક્ષક નામે બે પુત્ર હતા. તેમણે અગ્યાર વસ્ત્ર સમુદ્રમાં સફર કરીને નિર્વિઘ્ને પુષ્કલ દ્રવ્ય ઉપાર્જન કર્યું. અન્યઢા આગ્રહ

૧ ચાર લોગસસનો, સાગર વરગંભીરા સુધી .

કરીને વારમી વસ્ત્ર મુસાફરીએ જવાને તૈયાર થયા. માતાપિતાની આજ્ઞા લઈ વાહાણ ભરીને ચાલ્યા માર્ગમાં પ્રતિકુલ પવનવહે વાહાણ શિલાસાથે અથડાઈ ભાંગી મરું. બંને એક પાટીયું મલવાથી તરીને રત્નદ્વીપે પહોંચ્યા. ત્યાં એક વનમાં ક્રીડાવાપીની અંદર તેઓ જલક્રીડા કરવા લાગ્યા. તેવામાં તે રત્નદ્વીપવાસી દેવીએ પ્રત્યક્ષ થઈને કહ્યું કે, તમે બંને મારીસાથે ભોગ ભોગવો. નહીંતર આ સ્વદ્ધ થી તમારો શિરચ્છેદ કરીશ. બંનેએ ભયથી તે સ્વીકાર્યું. પછી તેના શરીરમાં શુભપદ્મ ગળો સંક્રમાવી અશુભ પદ્મગળોને દૂર કરીને તે તેમની સાથે ભોગ ભોગવવા લાગી. એક વસ્ત્રે તે રત્નદ્વીપની દેવીને સૌપર્મયંદ્રે આદેશ કર્યો કે, એકવિશવાર કાષ્ટ વિગેરે કાઢીને લવણ સમુદ્રને નિર્મલ કરવો. આવો આદેશ આવતાં તે દેવીએ બંનેને શિશ્વામણ આપી કે, તમારે બંનેએ દક્ષિણ વાજુના વનમાં જવું નહીં. કારણ કે, ત્યાં દ્વિષિવિષ સર્પ છે. તેથી અહીંજ રહેવું, કદિ જવું હોયતો બીજી વાજુના વનમાં જવું. આ પ્રમાણે કહીને દેવી પોતાને કામે ગઈ.

પછવાડે બંને જણે વિચાર્યું કે, આપણને દેવીએ દક્ષિણ વાજુના વનમાં જવાને આમટે અટકાવ્યા હશે, માટે તે વાજુ જવું તો સ્વભૂત. આમ વિચારી તત્કાલ તેઓ કૌતુકથી તેજ વનમાં ગયા. તો ત્યાં અસ્થિનો મોટો સમૂહ જોવામાં આવ્યો. આગલ જતાં એક પુરુષને શૂલીએ ચડાવેલો જોયો. બંનેએ તેને પુછ્યું કે, તું કોણ છે ? તેે વોલ્યો કે, “ હું વણિક પુત્ર છું, વાહાણ ભાંગવાથી અહિં આવી ચડ્યો હતો. આ દ્વીપની અધિષ્ઠાયક દેવીની સાથે મેં ભોગ ભોગવ્યા હતા, પણ જ્યારે તમે આવ્યા ત્યારે તે દેવીએ મને થોડા અપરાધમાં આવી દશાએ પોહોંચાડ્યો છે. ” આ પ્રમાણે સાંભળી તેઓ ભય પામીને વિચારવા લાગ્યા કે, જેવી આની ગતિ થઈ તેવી ગતિ આપણી પણ થવાની. પછી પુનઃ તેને પુછ્યું કે, અમારો છુટકો અહીંથી શી રીતે થાય ? તેે વોલ્યો કે, અહિંથી પશ્ચિમ દિશામાં એક શૈલક યજ્ઞ છે, તે પર્વતિ-પિંડ મોટા શબ્દથી વોલે છે કે, હું કોને તારું અને કોનું પાલન કરું ? તમારે તેની પાસે જઈ તેની પૂજા કરવી અને જે સમયે તે વોલે તે વસ્ત્રે કહેવું કે, હે ચારાજ ! અમને તારો ને અમારું પાલન કરો. આ પ્રમાણે સાંભળી તેઓએ તે યજ્ઞ પામે જઈ તે પ્રમાણે કર્યું, એટલે તે યજ્ઞવોલ્યો કે, “ હે ભદ્રો ! તે વ્યંતરી મહાદુષ્ટ છે. પરંતુ તમારે તેનાથી ભય પામવું નહીં. મેં ત્રિકુર્વેણ આ અશ્વની પૃષ્ઠ ઉપર તમે બેસો. તે દેવી તમારી પાસે આવીને સરાગ અને મધુર વાણીથી તમને ક્ષોભ પમાડશે, તથાપિ તમારે ચાલેન થવું નહીં. તેમ કરતાં જેનું મન તેની વાણીથી ક્ષોભ પામશે તેને હું સમુદ્રમાં ડી નાચીશ ” યજ્ઞનો આ ઠરાવ તેમણે કબુલ કર્યો. પછી યજ્ઞ અશ્વરૂપે થઈ તાની પીઠ ઉપર તેમને બેસારીને ત્યાંથી ચાલ્યો. અહિં રત્નદ્વીપની દેવી

ईंद्रनी आज्ञा प्रमाणे काम करी पोताना वासगृहमां आयी. त्यां तेओने जोया नही एटले ते तेनी पछवाडे डोडी अने समुद्रमार्गे तेओ यक्षाश्वनो पीठपर बेसीन जता इता, त्यां आवी राग भरेली मधर बाणीबडे बोली के,—अरे प्राणवल्लभो ! मने अवलाने तजी दर्शने तमारे चाल्युं जवुं घटित नथी, मारा अपराधने क्षमा करो. इत्यादि अनेक आलापथी तेने पूर्ण रागी जाणी जिनरक्षित शोभ पामी गयो. यक्षे अवधिज्ञानवडे जिनरक्षितना चित्तने विषयामक्त जाण्युं, एटले तत्काल पोतानी पीठउपरथी पाडी नाख्यो. एटले रत्नदेवीए खड्गथी तेना कटके कटका करी नाख्या. जिनपाले दृढ प्रतिज्ञाथी तेनी सन्मुख पण जोयुं नही. तेथी तेने क्षेम कुशल चंप-नगरीमां पोहोंचाडी यज्ञ पोताने स्थानके गयो.

જિનપાલે સર્વ વૃત્તાંત પોતાના માતાપિતાને જણાવ્યો. પછી વૈરાગ્ય પામી શ્રીવીરપ્રભુ પાસે દીક્ષા લઈને તે સૌધર્મ દેવલોકમાં દેવતા થયો ત્યાં વે સાગરોપમ આયુષ્ય ભોગવી મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં સિદ્ધિને પામશે. ઉપરના દૃષ્ટાંતમાં તત્ત્વરૂપ જે ઉપનય છે તે છઠ્ઠા અંગમાં વિસ્તારથી કહ્યો છે. તે આ પ્રમાણે—જેઓ આ સંસારમાં રહ્યા સતા નિરંતર વિષયભોગની આકાંક્ષા રાખે છે, તેઓ ઘોર સંસારસાગરમાં પડે છે અને જેઓ ભોગની અપેક્ષા રાખતા નથી તેઓ સંસાર અટકીનો પાર પામે છે. આ સંસારમાં દુઃખી જીવને શ્રીજિનાજ્ઞાના વચન તે સેલક ચલના પૃષ્ઠ સમાન છે, જે સમુદ્ર તે સંસાર છે, અને જે પોતાને ઘેર પોહોંચવાનું તે સિદ્ધિગમન તૂલ્ય છે. જે દેવી તે મોહિનીરૂપ છે, તેમાં જે લુબ્ધ થઈ શ્લોભ પામે તે જિનરાશિતની જેમ સંસાર-સમુદ્રમાં પડે છે. અને વિષયમોહવડે અનંત જન્મ મરણના દુઃખને પામે છે. અને જે પ્રાણી મોહિનીથી શ્લોભ પામતો નથી તે જિનપાલની જેમ સંસારસાગરમાં નહીં પડતાં તે જેમ પાતાને ઘેરે પહોંચ્યો તેમ પ્રવાન સુખ-સિદ્ધિસુખને પ્રાપ્ત કરે છે. આ પ્રમાણે તે કથાનો ઉપનય છે.

ઉપરની કથા ઉપરથી સમજવાનું એ છે કે, રત્નદ્વીપની દેવીમાં દૃઢ કામના-
ને રાખનાર અને ભોગસૃહા કરનાર જિનરશ્મિત દ્રવ્ય ભાવ વંતે પ્રકારના સમુદ્રમાં
પડ્યો અને વિષયમાં નિરપેક્ષ રહેનાર જિનપાલ શ્રી પરમાત્મની નિભામાં યજનું
પાત્ર થયો.

इत्यह्निपरिमितोपदेगसंग्रहाख्यायामुपदेजप्राप्तादयं गद्य

वृत्तौ चतुर्विधनिषेधे अष्टांगीतिनमः प्रबन्धः ॥ ८८ ॥

વ્યાખ્યાન ૮૯ મું.

ચોથા વ્રતનો ભંગ થવાથી બોજા વધા વ્રતોનો

ભંગ થાય છે તે કહે છે.

વ્રતાનામપિ શેષાણાં ચતુર્થવ્રતભંગકે ।

લીલયા ભેદતામાહુઃ તસ્માદ્દુશીલતાં ત્યજ ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા

“ ચોથા વ્રતનો ભંગ થવાથી વાકીના વધા વ્રતનો મહેજ ભંગ થઈ જાય છે તેથી હે જીવ, તું દુઃશીલપણનો ત્યાગ કર. ” ચોથા વ્રતનો ભંગ થતાં વાકીના પ્રાણાતિપાત વિરમણ વિગેરે ચાર વ્રતોનો પણ અવશ્ય ભંગ થાય છે તે વિષે શ્રીજિનેશ્વર ભગવંત કહે છે કે,—

સ્ત્રીની યોનિમાં એક વે વ્રણ લાખથી માંડી ઉત્કૃષ્ટા લક્ષ પૃથક્ત્વ વેદંદ્રિય જીવ ઉત્પન્ન થાય છે પુરુષની સાથે સંયોગ થતાં જેમ વાંસની ખુંગલી રુથી ભરી હોય તેમાં લોઢાની તપાવેલી સઠી નાખતાં રુ વળી જાય, તેમ તે જીવોની હિસા થાય છે. વળી પંચેન્દ્રિય મનુષ્ય એવા એક પુરુષે ભોગવેલી સ્ત્રીના ગર્ભમાં એક સાથે ઉત્કૃષ્ટા નવ લાખ ગર્ભજ જીવો ઉત્પન્ન થાય છે. તે નવ લાખ જીવોમાં એક વે જીવ જે વિશેષ આયુવાળા હોય છે તે જીવે છે, વાકીના ત્યાંજ વિલય પામે છે. આવાં જ્ઞાનીનાં વચન ઉપરથી શીલવ્રતનો ભંગ થતાં પ્રાણાતિપાત વિરમણ નામે પહેલું વ્રત ભંગ થાય છે. તેમ બીજું મૃષાવાદના ત્યાગરૂપ વ્રત પણ નાશ પામે છે, કારણ કે કામીજન સત્યવાદી હોતા નથી. તે વિષે નીતિમાં લખે છે કે, વળિક, વેશ્યા, ચોર, દુતકાર, વ્યભિચારી, દ્વારપાલ અને કૌલ (નાસ્તિક) એ સાત મૃષાવાદના મંદિરરૂપ છે. તેમ ત્રીજા વ્રતનો ભંગ પણ થાય છે. અહીં કોઈ શંકા કરે કે, પિતા વિગેરેની આજ્ઞાથી પરણેલી સ્ત્રીનું સેવન કરતાં ત્રીજું વ્રત જે અદત્તાદાનના ત્યાગરૂપ છે, તેનો ભંગ કેમ કહેવાય? તેના ઉત્તરમાં કહે છે કે, અબ્રહ્મ (દુઃશીલ) સેવન કરવાથી તીર્થંકર અદત્ત લાગે છે, કારણ કે, તીર્થંકરોએ મુમુક્ષુ પુરુષોને સર્વથા અબ્રહ્મ સેવવાનો નિષેધ કર્યો છે વળી સ્વામી જે મંડલાધિપતિ તેનું પણ અદત્ત છે. વાકીના વે પ્રકારના અદત્ત પોતાની મેલે તર્કથી જાણી લેવા. એ પ્રકારે ત્રીજા વ્રતનો પણ ભંગ થાય છે. ચોથા વ્રતનો તો ખુલ્લોજ છે. પાંચમું જે પરિગ્રહના ત્યાગરૂપ વ્રત તેનો ભંગ કર્યા શિવાય સ્ત્રીનો થવોજ સંભવતો નથી. દંડકાચારગ્રંથમાં લખે છે કે, જે પોતાના આત્માને

છાંના મંગમાં સ્થાપે છે, તેણે નવ વાડને ખાંગી નાસ્તી અને દર્શન ગુણનો ઘાત કર્યો સમજવો વહી તેનાથી વીજા સર્વ વ્રતોનો પળ મંગ થાય છે.

આ પ્રમાણે ઘણાં દોષથી દૂષિત એવું અવ્રહ્મ (દુઃશીલ) છે, એમ જાણીને હે જીવિ, તું દુઃશીલતાને છોડી દે. હવે કોઈ ગૃહસ્થ છતાં પણ પ્રથમ વચથી તે યાવ-જીવિત બ્રહ્મવ્રતને પાળે છે તે વિષે કહે છે કે, “ કોઈ ઉત્તમ પુરુષ વાલ્મીકી માંડીને તે વ્રતને આદરે છે. જેમ એક દંપતીએ શુદ્ધપક્ષ અને કૃષ્ણપક્ષના નિયમથી બ્રહ્મચર્ય પાળ્યું હતું ” તેની કથા નીચે પ્રમાણે છે—

કચ્છદેશમાં એક નગરને વિષે અર્હદાસ નામે શ્રેષ્ઠી રહેતો હતો તેને અર્હદાસી નામે પત્ની હતી. તેમને વિજય નામે એક પુત્ર હતો. તે ગુરુની પાસે મળતો હતો. એક વખતે તે વિજયે કોઈ મુનિના મુખથી આ પ્રમાણે શીલનું માહાત્મ્ય સાંભળ્યું કે,

અમરાઃ કિંકરાયંતે સિદ્ધયઃ સહસંગતાઃ ।

સમિપસ્થાયિની સંપત્ શીલાલંકારશાલિનાં ॥

“ જેઓ શીલરૂપ અલંકારને ધારણ કરેલો છે તેઓને દેવતાઓ સેવક થઈને રહે છે, સિદ્ધિઓ સાથે આવી મળે છે અને સંપત્તિ તો સમીપેજ ઠાજર રહે છે. ” આવી દેશના સાંભળી વિજયે સ્વદારા સંતોષ વ્રત ગ્રહણ કર્યું, અને તેમાં પણ શુદ્ધ પક્ષમાં તેનું પણ સેવન કરવું નહીં એવો નિયમ લીધો.

તેજ નગરમાં વીજો ધનાવહ નામે શ્રેષ્ઠી રહે છે. તેને ધનશ્રી નામે સ્ત્રી છે. તેની પુત્રી વિજયાએ એક વખતે શીલનું વર્ણન સાંભળી એવું વ્રત લીધું કે કૃષ્ણ પક્ષમાં પોતાના પતિને પણ સેવવો નહીં. યુગાક્ષર ન્યાયથી એવું વચનું કે, તુલ્ય રૂપવાળા તે વિજય અને વિજયાનાંજ પરસ્પર સંબંધ થઈ વિવાહ થયો. વિજયા સોઝ શૃંગાર સજી, નવીન મલ્ય વસ્ત્રો ધારણ કરી દર્પ પામતી એકાંતે પોતાના પતિ પાસે આવી. એટલે વિજય પોતાની તે સુલોચના પ્રિયાને કહ્યું કે, “ અરે પ્રિયા, તું મારું હૃદય છે, તેમજ મારો તું જીવિ, શ્વાસ અને પ્રાણ છે; આ સંસારમાં પ્રાણીઓને પ્રિયાજન તેજ મંસારમુગ્ધનું સર્વસ્વ છે. હે ચકોરાક્ષી, જો તારા જેવી પ્રિયા હોય તો પછી સ્વર્ગમુખનું શું કામ છે ? અને જો તારા જેવી પ્રિયા ન હોય તો સ્વર્ગનું સુખ પણ જા કામનું છે ? પણ હે ગુપ્તે ! મેં પુર્વે એવો નિયમ લીધો છે કે, શુદ્ધ પક્ષમાં મન, વચન, કાયાથી શીલ પાળવું. તેના હવે માત્ર ત્રણ દિવસ વાકી છે, ને વ્યતિત થયા પછી કૃષ્ણ પક્ષમાં આપણે મન

સુખને અનુભવશું ” આ પ્રમાણેનાં પોતાના પતિનાં વચનો સાંભળી વિજયા અત્યંત ગ્લાનિ પામી ગઈ. વિજયે ગ્લાનિ થવાનું કારણ પુછ્યું એટલે તે બોલી કે હે સ્વામી ! મારે કુળ પક્ષમાં શીલ પાલકાનાં નિયમ છે. તે સાંભળતાં વિજયને ઘણો સ્વેદ થયો. ત્યારે વિજયાએ કહ્યું કે હે સ્વામીનાજ ! તમે બીજી સ્ત્રી પરણીને તેની સાથે સુખ ભોગ ભોગવો, સ્વેદ કરશો નહીં. પુરુષોને તો વધારે સ્ત્રીઓ હોય છે. વસુદેવને વોંતેર હજાર સ્ત્રીઓ હતી અને ચક્રવર્તીને એક લાખ ને વાળુ હજાર સ્ત્રીઓ હોય છે. તે સાંભળી વિજય બોલ્યો કે, હે સુશીલે ! મને આ વાતમાં કાંઈપણ સ્વેદ થતો નથી. કારણ કે મારા માતા પિતાએ મને દીધા લેતાં લેતાં વચ્ચાત્કારે પરણાવ્યો હતો. વળી વિષય સેવવાથી કાંઈ આયુષ્યની વૃદ્ધિ થતી નથી, તેમજ તેથી જગતમાં મહત્વ કે સર્વ જીવોમાં આધિક્ય પ્રાપ્ત થતું નથી. કેવલ તે મનની ઉત્સુકતા માત્ર છે, તે વિષે શ્રોવિશેષાવશ્યક વૃત્તિમાં લખે છે કે, “પ્રેતની જેમ સ્ત્રીને વળગી સર્વ અંગને મહાન્ પ્રયાસ આપી આ પ્રાણી જે ક્રીડા કરે છે તેનાથી તને સુખી કેમ કહેવાય ?” વળી પશુ પક્ષીઓ પણ વિષયને તો સેવે છે તો તેમાં શું તત્ત્વ છે ? હે સુંદરી ! આ જીવે દેવતાના ભવમાં અસંખ્યાતા વર્ષ સુધી અગણિત વિષયો ભોગવ્યા છે. તે વિષે લોકપ્રકાશમાં કહ્યું છે કે, “કલ્પવાસી દેવતાઓને એકવાર ભોગ ભોગવતાં બે હજાર વર્ષ વહી જાય છે. તેવી રીતે બીજા દેવતાઓને પાંચસો પાંચસો વર્ષ અનુક્રમે ઓછા કરવા એટલે પંચસો વર્ષ જ્યોતિષીને, એક હજાર વ્યંતરને અને પાંચસો વર્ષ ભુવનપતિને એક વાર ભોગ ભોગવતાં વહી જાય છે.” હે કમલાક્ષી, આ સંસારમાં જે પુષ્પમાળા, ચંદન, તથા સ્ત્રી વિગેરેનું પુદ્ગલજનિત સુખ છે તે નાશવંત છે. અને બીજાના સંયોગથી થયેલું જે સુખ તે વસ્તુતાએ દુઃખરૂપજ છે. કારણ કે તે મનના સંકલ્પથી અને ઉપચારથીજ ઉત્પન્ન થયેલું છે. તે વિષે શ્રીજિનભદ્રગણિ ક્ષમાશ્રમણ કહે છે કે, “જેમ આફરો ચડે તથા સંનિપાત રોગ થાય ત્યારે ક્વાથ વિગેરે અસત્ય ઉપચાર કરે તે દુઃખરૂપ થાય છે, તેમ વિષયસુખ તે પ્રમાણે અસત્ય ઉપચાર માત્ર હોવાથી દુઃખરૂપજ છે.” અર્થાત્ વિષયસુખ તે ક્વાથ, તથા ડાંખ દેવાની ચિકિત્સાની જેમ ઉપચારપણે સુખરૂપ લાગે છે, પણ તે દુઃખરૂપ છે. પારમાર્થિક સુખ તો શ્રીસિદ્ધ પરમાત્માનેજ થાય છે. આત્મિક આનંદને રોધ કરનાર સાતાજાતા વેદની કર્મથી ઉપજેલા સંયોગ વિયોગ સ્વભાવવાળા સુખને સુખ કોણ કહે ! તે વિષે કહ્યું છે કે, સાતા અને અસાતા એ બંને સોનાની ને લોઢાની વેડી પેઢેથી તુલ્ય છે સ્વરૂં સુખતો તે વંદેના વિરહથીજ પ્રાપ્ત થાય છે. લોઢીક સુખ દેહને નીચીની અનુકુલતાવડે ગણાય છે પણ વાસ્તવિકસુખ દેહના અભાવથીજ છે. માટે હે સ્વામી ! દુઃખદાયક વિષયમાં મારું મન રુચિ કરતું નથી. તે વિષય ઉપર કહ્યું છે કે,

વિષસ્ય વિષયાણાં ચ, પશ્યતાં મહદંતરં ।

અપશુક્તં વિષં હંતિ, વિષયાઃ સ્મરણાદપિ ॥

“ વિષ અને વિષય એ વે વચ્ચે મોટું અંતર છે, વિષ તો સ્વાસ્થી મારે છે પણ વિષયો તો સ્મરણ માત્રથી મારે છે. ” તેથી હે સુંદરી ! હવે ગંગાના જલ જેવું નિર્મલ શીલ મારે ત્રિવિધે જન્મવર્ધન રહો. પણ આપણે આ વૃત્તાંત આપણા માતા પિતાને જણાવવો નહીં. છતાં તેમાંથી જ્યારે કોઈ આ વૃત્તાંત જાણે તો પછી આપણે અવશ્ય દીક્ષા લઈશું. આવો નિશ્ચય કરી તે દંપતી પોતાના જીવિતની જેમ શીલનું રક્ષણ કરવા લાગ્યા. વંને જણા રાત્રે એક ગચ્ચામાં સુવે છે તથાપિ તેઓમાંથી કોઈને કામોદીપન થતું નથી. હંમેશાં એકાંતમાં પણ તેઓ શીલ ગુણનું જ વર્ણન કરતા રહતા. આ પ્રમાણે ભાવચારિત્ર પાલ્લતાં તેમને ઘણો સમય ચાલ્યો ગયો.

અન્યદા વિમલ નામે કોઈ કેવલીમુનિ ચંપાનગરીમાં સમોસર્યા, તેમની દેશના સાંભળીને જિનદાસ શ્રેષ્ઠીએ કહ્યું કે, ભગવન્, મેં એવો અભિગ્રહ લીધો છે કે, મારે ચોરાશી હજાર સાધુઓને પારણું કરાવવું. આ મારો મનોરથ ક્યારે સફલ થશે? કેવલી બોલ્યા કે. એવા મુમુક્ષુ સાધુઓનો એક સાથે સંગમ શીરીતે થાય, કદિ દેવયોગે તેટલા સાધુઓ મળી જાય તોપણ આકાશપુષ્પની જેમ તેટલા શુદ્ધ અન્ન-પાનની સામગ્રી મળવી તે પણ દુર્લભ છે. તેથી હે શ્રાદ્ધ ! તું કચ્છ દેશમાં જા અને ત્યાં રહેલા વિજયા અને વિજય દંપતીની ભાત પાળી વિગેરેથી ભક્તિ કર્ય, તેથી તને તેટલું પુણ્ય થશે. કહ્યું છે કે “ ચોરાશી હજાર સાધુઓને પારણું કરાવતાં જેટલું પુણ્ય થાય તેટલું પુણ્ય શુદ્ધ અને કૃષ્ણ પક્ષના શીલવ્રત ધારી એવા દંપતીને ભોજન કરાવવાથી થાય છે. ” આ પ્રમાણે સાંભળી જિનદાસે તે દંપતીનો વૃત્તાંત પુછ્યો એટલે કેવલીએ તેને સર્વ વૃત્તાંત કહી સંભળાવ્યો. તે સાંભળી જિનદાસ શ્રેષ્ઠી ભક્તિથી ભરપૂર હૃદયે કચ્છ દેશમાં આવ્યો અને તે દંપતીની અનિર્વાચ્ય ભક્તિ કરી. તેમજ નગરજનોની આગલ તેમનું દુશ્વર ચરિત્ર પ્રગટ કર્યું. તે વચ્ચે તેમના માતાપિતા પણ તે વાત જાણી. શ્રાવક જિનદાસ ધારેલો મનોરથ પૂર્ણ કરી પોતાને ઘેર ગયો. અને તે દંપતી પણ પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ થવાથી દીક્ષા લઈ મુક્તિને પ્રાપ્ત થયા.

આ પ્રમાણે શીલના પ્રભાવથી તે દંપતી મુનિવીપણ વિશેષ પ્રશંસાને પાત્ર થયા. તેથી સર્વ ભવ્ય પ્રાણીઓએ સૌભાગ્યનાં દેતુરૂપ અને સંસારદુઃખનું નિવારણ કરનાર શીલવ્રતને સર્વદા પાલ્લવું.

इत्यहं दिनपरिमितोपदेशपंचरात्र्यायामुपदेशप्रामादग्रंथस्य

वृत्तौ चतुर्विंशतिविषये एकोनचतितमः प्रबंधः ॥ ८९ ॥

વ્યાખ્યાન ૯૦ મું.

હવે સ્ત્રીઓમાં અનેક દોષ છે એમ જાણીને આ
ચતુર્થ વ્રત ગ્રહણ કરવું તેવિષે કહે છે.

સ્ત્રીષુ કાપલ્યમૂલેષુ, નરો ધીમાન્ ન વિશ્વસેત ॥
વદંત્યન્યં ગ્રહંત્યન્યં, તૃપ્તિર્ન વિષયે કદા ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા

“ કપટનું મૂલ એવી સ્ત્રીઓનો બુદ્ધિમાન્ પુરુષે કદિ વિશ્વાસ કરવો નહીં. સ્ત્રી
ઓ બીજાને બોલાવે છે અને વળી બીજાને સ્વીકારે છે, તેને કદિપણ વિષયથી
તૃપ્તિ થતી નથી. ” સ્ત્રીઓને વિષયમાં કદિપણ તૃપ્તિ થતી નથી તે ઉપર નીતિ
શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે, “ સ્ત્રીઓને પુરુષથી વમણો આહાર હોય છે, ચાર ગળી
લજ્જા હોય છે, છ ગળી વ્યવસાય હોય છે અને આઠ ગળી કામ હોય છે ”
આ શ્લોકના ભાવાર્થ ઉપર ભર્તૃહરિ રાજાનું દૃષ્ટાંત છે તે આ પ્રમાણે—

ભર્તૃહરિરાજાની કથા.

અવંતી નગરમાં ભર્તૃહરિ નામે રાજા હતો. તેના રાજ્યમાં મુકુંદ નામે એક
નિર્ધન વ્રાહ્મણ રહેતો હતો. તેણે લક્ષ્મી મેલવવાને માટે હરસિદ્ધિ દેવીની આરાધના
કરવા માંડી. દેવીએ સંતુષ્ટ થઈ તેને અલ્પ પુણ્યવાન જાણીને અમર ફળ આપ્યું
અને કહ્યું કે, તારા ભાગ્યમાં અલ્પ પુણ્યને લીધે દ્રવ્ય નથી માટે આ અમર ફળ લે.
આ ફળનું ભક્ષણ કરવાથી તું ઘણું જીવિશ અને શરીરે નીરોગી રહીશ. મુકુંદ તે
ફળ લઈને ઘેર આવ્યો. પછી ફળ ખાવાની ઇચ્છા કરતાં તેને વિચાર થયો કે, આ
ફળ મારે ખાઈને શું કરવું, મારે તો વધારે જિવવાથી ડલટી હાની છે, તેથી જે જગતના
આધારભૂત હોય તેને આપું તો તેની કૃતાર્થતા થાય. આ પ્રમાણે વિચારી તેણે
અવંતીપતિ ભર્તૃહરિને તે ફળ આપ્યું. રાજાએ પોતાની પટ્ટરાણી પિંગલા ઉપર
ઘણી પ્રીતિ હોવાથી તેને આપ્યું અને તેનો સમગ્ર પ્રભાવ જણાવ્યો. રાણીએ
પોતાનો જારપતિ જે હાથીનો મહાવત હતો તેને તેનો પ્રભાવ જણાવીને તે ફળ
આપ્યું. મહાવતે વિચાર્યું કે, મારે વધારે જીવીને શું કરવું છે, માટે મારી પ્રાણપ્રિયા
જે વેડ્યા છે તેને આપું કે જેથી તે મારી ઉપર પ્રસન્ન રહે. આમ વિચારી તેણે
આપ્યું. વેડ્યાએ ચિતવ્યું કે, મારે આ ફળ ખાઈને શું કરવું છે, માટે આ ફળ
માના નાથ ભર્તૃહરિને આપું. આમ વિચારી તેણીએ તે ફળ રાજાને આપ્યું

राजा भर्तृहरिण ते फल ओलखी वेश्याने पुछ्युं के, अगावी पेला योगीने भोजन राजदंडना भयथी वेश्याए यथार्थ हकीकत जगावी. एटले ललछ पत्रावळी मांडी. वसने बोलावीने पुछ्युं. ताडनादिकना भयथी तेणे राणीनुं नाभणं रहेली स्त्रीने राणीने पुछ्युं, परंतु तत्काळ भयथी विह्वल बनेली राणी कांडपण उण तारी शक्ती नही. राजा स्त्रीने अवश्य जाणी संसारनी असारताविषे विचार करी आ प्रमाणे बोल्यो के—

यां चिंतयामि सततं मयि सा विरक्ता,
साप्यन्यमिच्छति जनं स जनोन्यसक्तः ॥
अस्मत्कृते च परितुष्यति काचिदन्या,
धिक् तांच तंच मदनंच इमांच मांच ॥

“जे स्त्रीने माटे हुं हमेशां चितवन करूं छुं ते स्त्री मारामां विरक्त छे अने ते बीजा पुरुषने इच्छे छे, ते पुरुष बीजा स्त्रीमां आसक्त छे अने ते स्त्री वळी मारे माटे संतुष्ट थायछे. माटे ते राणीने, ते जारने, कामदेवने, आ वेश्याने अने मने धिक्कार छे.”

संमोहयंति मदयंति विडंबयंति,
निर्भर्त्सयंति रमयंति विषादयंति ॥
एता प्रविश्य सदयं हृदयं नराणां,
किं नाम वामनयना न समाचरंति ॥

“स्त्रीओ मोह उत्पन्न करे छे, मद चडावे छे, विडंबना करे छे, तरछोडी नांखे छे, रमाडे छे अने खेद करावे छे. अहो ! सुंदर नेत्रवाळी स्त्रीओ पुरुषानो दयाळु हृदयमां पेशीने शुं शुं नथी करती ?” सर्व करे छे. आ प्रमाणे विचारी राजा भर्तृहरिण माळवानुं राज्य तृणवत् छोडी दर्ई वन ग्रहण कर्युं अनं यांगी संन्यासीनो बेप लई पृथ्वी उपर फरवा लाग्यो. एक वखते पृथ्वीपर फरतां फरतां ते राजा कोई वनमां रहेता तापसना आश्रममां गयो. तापसने नमी आगळ बेटो. तापस राजा छतां तेनो अनादर कर्यो एटले राजाए विचार्युं के, जरूर आ कोई मायावी लागे छे; तेथी छुपीरते आनी मायानुं अवलोकन करूं आवुं धारी राजा एकांते छुसो रह्यो. रात्रि पडतां ते तापसे पोतानी जटामांथी एक डावळी काढी. ते उघाडीने तेमां जलनी अंजलि छांटी एटले एक सुंदर स्त्री उत्पन्न थई. तेनीमाथे कामसेवन करी ते तापस सुई गयो. पछी थोडीवारे ते स्त्रीए पोतानी बेणीमांथी एक राबली काढी अने तेने जळनी अंजलि छांटी एटले तेमांथी देवकुमार जेवो एक

साथे भोग विलास करी पाछी ते डावली तेणे पोतामी
 ॥ पछी तापसे जागीने पण ते स्त्रीने डावलीमां गोपची दीथी.
 हेतु चरित्र प्रत्यक्ष जोई राजाए चितव्युं के—

मत्तेभकुंभदलने भुवि संति शूरा,
 केचित् प्रचंडमृगराजवधेपि दक्षाः ॥
 किंतु ब्रवीमि बलीनां पुरतः प्रसह्य,
 कंदर्पदर्पदलने विरला मनुष्याः ॥

“अहो, आ पृथ्वी उपर उन्मत्त हाथीओना कुंभस्थलने तोडी पाडनारा शूरवीरो छे अने प्रचंड केशरीसिंहनो वध करनारा वीरो पण छे परंतु मारे तेवा वळवंतोनी आगळ आग्रहथी केहेवुं जोईए के, कामदेवना गर्वने तोडनारा तो .विरला मनुष्यो छे.” आ प्रमाणे विचारी राजा भर्तृहरि श्रीपुरनगरना उद्यानमां जई कोई वृक्षनी नीचे सुई गयो आ अरसामां एवुं वन्युं के, ते नगरनो राजा अपुत्र मृत्यु पामेलो होवाथी तेना मंत्रीओए पांच दिव्य प्रगट कर्या. ते अही सुतेला राजानी पासे आवीने उभा रह्या. मंत्रीओए नगरजनसाथे त्यां आवी राजाने जगाड्यो अने राज्य लेवाने कह्युं. राजाए जणाव्युं के, मारे राज्यनुं कांई पण प्रयोजन नथी. नगरजनोए विनंतिपूर्वक कह्युं के. हे महाराज ! आप आ राज्य स्वीकारो अने अमोने कृपा करीने जीवितदान आपो एटले राजाए दयाथी ते राज्य स्वीकार्युं अने न्यायपूर्वक राज्य चलाववा लाग्यो. पछी सर्वजनोए बलात्कारे प्रथमना राजानी एक पुत्री हती ते तेने परणावी. ते नवयौवना राणी एक वखते राज महेलना गोखमां वेठी हती, त्यां कोई श्रेष्ठीनो सुंदर पुत्र तेना जोवामां आव्यो. तेने जोइ ते बालाए कटाक्ष बाणवडे तेनुं हृदय घायल कर्युं. श्रेष्ठीकुमार पण ते राणीने मळवा उत्सुक थयो. तेथी ते इच्छा पूर्ण करवाने माटे एक पुरुषना प्रमाणनी अने सहस्र दीवाओनी श्रेणीवाळी एक पोली दीवी तेणे करावी, तेमां पोते पेठो अने संकेत करी राखेला पुरुषोए ते दीवी राजाने भेट करी. राजाए ते अंतःपुरमां मुकावी. पछी ज्यारे समय आव्यो त्यारे ते तेमांथी नीकळ्यो अने राणीनी साथे विषयभोग भोववी पाछो तेमां पेशी गयो. एवी रीते हमेशां करवा लाग्यो. एक समये तेना वखनो दोरो दीवीना काष्ठना सांधानी बहार रही गयेलो ते राजाना जोवामां आव्यो. तेने ते दोरो लांबो लाग्यो, एथी तेने तेमां कोई जारपुरुष छे एवो निश्चय थयो. वखत ते कांई बोल्यो नही.

પછી એક દિવસે પોતાની પટરાણીને હાથે સ્નન કરાવી પેલા યોગીને ભોજન કરવાને નિમંત્રણ કર્યું. તે ભોજન કરવા આવ્યો એટલે તેની આગળ છ પત્રાવલી માંડી. તાપસ ભોજન કરવા વેઠો એટલે રાજાએ કહ્યું કે, મહારાજ ! તમારી જટામાં રહેલી સ્ત્રીને બહાર કાઢો. તાપસે ભયથી તેમ કર્યું. પછી તે સ્ત્રીને રાજાએ કહ્યું કે, તું પણ તારી ટાવલીમાંથી પુરુષને કાઢ. સ્ત્રીએ પણ તેમ કર્યું. પછી પોતાની રાણીને કહ્યું, તું પણ આ દીવીમાંથી તારા પતિને બહાર લાવ્ય, ગામઠે તેને કારાગૃહમાં રાખ્યો છે? તેની સાથે ભોજન કર્યું. રાણીએ પણ ભયથી તેમ કર્યું પછી તે સર્વને ભોજનાદિવંદે સંતુષ્ટ કરી અંતરમાં હ્રદય વૈરાગ્યને ધારણ કરતા રાજા ભર્તૃહરિએ સર્વ મંત્રી અને નગરજનોને ઘોલાવીને જણાવ્યું કે, આવા વિષયને વિક્કાર છે. પછી તેથી આયોષણા આજ્ઞા નગરમાં કરાવી ભર્તૃહરિરાજાએ વીજીવાર રાજ્ય છોડી દઈ નિશ્ચલ શીલ વ્રત ગ્રહણ કર્યું અને તે એક જ વ્રતના આરાધનથી દેવપણાને પ્રાપ્ત થયા. એ મહારાજા ભર્તૃહરિનો રેલો વૈરાગ્યશતક ગ્રંથ અદ્યાપિ લોકમાં ત્રિશ્વિત છે.

“ મૃગના જેવા લોચનવાળી સ્ત્રીઓના ચરિત્ર જોડને કયો પુરુષ તેનાથી ન થાય. જુઓ ! રાજા ભર્તૃહરિએ પણ પોતાના અમર ફલને જોડીને યોગ થયો હતો. ”

इत्यद्भुदिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादस्य

वृत्तौ चतुर्थव्रतविषये नवतितमः प्रबंधः ॥ ९० ॥

૧૧ ચિંતામણી પાર્શ્વનાથના મહિમાવદે અને શ્રીવિજય સૌભાગ્ય મૂરિના પોતાના ગુરુભાઈ પ્રેમવિજયને અર્થે શ્રી વિજયલક્ષ્મી મૂરિય આ હ્રદય તેનો હૃદય સ્થંભ સોલ અધિકારવંદે પૂર્ણ થયો.

इति पष्ठः स्तंभः समाप्तः ।

“ વર્ષના દિવસ જેટલા અધિકારવાળા આ ગ્રંથને રચનાં જે પુણ્યની પ્રાપ્તિ થઈ હોય તે પુણ્ય-કર્તા કહે છે કે—મારા કર્મના ક્ષયમાટે અને મદોદયની પ્રાપ્તિ-માટે થાઓ. ”

॥ સસમઃ સ્તંભઃ ॥

—o:o:o:o:—

વ્યાખ્યાન ૯૧ મું.

વેહ કામદેવથી અતૃપ્ત એવી સ્ત્રીનો ત્યાગ કરનાર
પુરુષ શ્રેષ્ઠ છે, તે કહે છે.

સ્ત્રીણાં કામસ્ય વાંછાસુ, સંતોષો જાયતે નહિં ।
તસ્માત્તાસુ વિરક્તત્વં, ભજેત્સ પુરુષોત્તમઃ ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા

“ સ્ત્રીઓને કામની ઇચ્છાઓમાં સંતોષ થતો નથી, તેથી સ્ત્રીઓમાં જે વિરક્તપણું રાખે તે પુરુષ ઉત્તમ કહેવાય છે. ”

આ સંબંધને વિષે એક ભિલ્હનો પ્રવંધ છે તે આ પ્રમાણે—

ભિલ્હની કથા.

એક સમયે શ્રીવીરપ્રભુ કૌશાંબી નગરીના ઉદ્યાનમાં સમોસર્યા. તે સ્વર સાંભળી ચંડપ્રદ્યોતન રાજા અને શતાનીક રાજાની પત્ની મૃગાવતી પ્રભુની દેશના સાંભળવા આવ્યા. ભગવંત દેશના આપવા લાગ્યા. તેવામાં કોઈ ભિલ્હે આવીને પ્રભુને પુછ્યું, કે, યા સા? અર્થાત્ જે હું ધારું છું તે તે છે? પ્રભુ બોલ્યા. સા સા એટલે જે તું ધારે છે તે તે જ છે. આવો જવાવ સાંભળી ગૌતમ ગણધરે પ્રભુને પુછ્યું કે, હે ભગવંત! આ ભિલ્હે આપને શું પુછ્યું અને આપે શું જવાવ દીધો તે અમે કાંઈ સમજ્યા નહીં. પ્રભુ બોલ્યા—હે ગૌતમ! સાંભલ. આ ભરતક્ષેત્રમાં ચંપા નામે નગરી છે. તે નગરીમાં અનંગ નામે એક સોની રહેતો હતો. તે અત્યંત કામગૃહ્હ હોવાથી જે જે રૂપવતી કન્યા દેખે તેને ઘણું દ્રવ્ય સ્વરચીને પળ પરણતો હતો. એમ કરતાં તેને ઘેર પાંચસો સ્ત્રીઓ એકઠી થઈ. તે સર્વને તેણે સરસા આમૂષણો કરાવ્યા હતા, પરંતુ જે દિવસે જેનો વારો હોય તે દિવસે તે સ્ત્રી સુંદર વેષ પહેરી તેનીપાસે આવતી અને તેની સાથે તે સોની ક્રીડા કરતો; બીજી સ્ત્રીઓ તેની આજ્ઞા પ્રમાણે સાધારણ વેષ ધરીને રહેતી હતી. આ પ્રમાણે તેમનો કાલ નિર્ગમન થતો હતો. તેમ કરતાં કરતાં અનુક્રમે એવું થયું કે, રે તે સોની આડો અવળો જાય ત્યારે બીજી સ્ત્રીઓ હર્ષથી શૂંગાર ધારણ કરવા , પળ તેવા વસ્ત્રમાં કદાપિ જો તે આવી ચડતો તો તે તેમને તાડન કરતો

हता. आवी रीने ते इर्पाना भरपूर पणावडे करीने ते स्त्रीओ उपर एवो अविश्वासी
थया के, तेमांनी कोइ स्त्रीने कोइने घेर भोजन करवा पण मोकलतो नहीं. छेवट तेमने
मांटे एक स्तंभवाळा आवाम करावी तेमांतेमने राखी. अने जेम भूत पीपळाना स्थानने
छोडे नहीं, तेम ते गृहद्वारने नहीं छोडतां त्यांज येसी रहेवा लाग्यो. इत्याथी दग्ध
येसलानी जेम ते कोइने घेर जमवा जतो नहीं अने कोइने पोताने घेर जमवा
लायतो पण नहीं.

एक वखते कोइ मित्र तेने आग्रह करी बलात्कारे भोजन करवा पोताने
घेर तेडी गयो. त्यां ते पोताने शत्रुए कारागृहमां नाख्यो हाय तेम मानवा लाग्यो.
आ समयनो लाग जोई तेनी स्त्रीओ हर्ष पामी अने तत्काल तेमणे स्नान विलेपन
करी सर्व अंगे वस्त्राभूषणो धारण कर्या. पछी प्रीतिपूर्वक जेवी ते दर्पणमां पोताना
रूपने जोती हती तेवांमां ते पिशाचना जेवो क्रूर गृहपति सोनी आवी चडयो. पोताना
घरना द्वारपासे आवतांज स्त्रीओनी तेवी चेष्टा जोडने ते तेमनी उपर ग्रणो गुस्ते
थयो. एटले तेमांथी एक स्त्रीने तेणे एवी मारी के ते तत्काल यमराजना गृहनी
अतिथि थई गई. ते देखाव जोईने सर्व स्त्रीओने एक साथे भय उत्पन्न थयो, तेथो
तत्काल तेमणे चितव्युं के, 'आ पापी आपणने पण आ स्त्रीनी जेम मारी नाख्ये,
मांटे आपणे एकत्र थईने तेनेज मारीए' आषो विचार करीने ते सर्व स्त्रीआण पोताना
हाथमां रहला दर्पण दूरथी तेनापर पंक्वा. समकाळे चारसो ने नवाणु दर्पणोना
प्रहारथी ते सोनी मृत्यु पाम्यो. पछी सर्व स्त्रीओ पश्चात्ताप करी घर बाळी ते सोनी-
नी साथेज बली मुई. ते चारसोने नवाणु स्त्रीओ पश्चात्ताप अने अकायनिर्जराथी
मृत्यु पामी कोइ अरण्यमां चोर कुलमां पुत्रपणे उत्पन्न थई. अनुक्रमे ते सर्व लोकांने
लुटनारा गहातस्कर थया. जे स्त्री पहेलां मरण पामी हती, ते कोइ गाममां दरिद्री
ब्राह्मणने घेर पुत्रपणे प्रगट थई. अनुक्रमे ते पुत्र पांच वर्षनो थयो. पांच वर्षमुगी
पेला सोनीनो जीव तिर्थेच योनीमां भरी तेज दरिद्री ब्राह्मणने घेर पुत्रीपणे उत्पन्न
थयो. मातापिताए पेला पुत्रने आ वालिजानो पालक कर्यो. ते वालिजा हंमेना
बहु रोती हती, थोडीवार पण रुदन करवाथी विराम पामसी नहीं. एक वखते तेना
बधुए तेना उदर उपर हाथ फेरववा मांडयो. एम करता तेना गुदभागपर स्पर्श थई
जवाथी तत्काल ते रोती बंध पडी अने दनवा लागी आथी तेना बंधुय तेना रुदनने
शान्त करवानो ते उपाय मेळव्यो. त्यांथी ज्याने ते बाळा न्वं के ते तेनी योनी
उपर पोतानो हाथ अडाडतो एटले तरतज ते शान्त थनी. एक वखते आचो उपाय
करतां ते पुत्रने तेना मातापिताए जोयो. तेनी तरतज तेने मागीने घर बहार काडी
मुखयो. त्यांथी चनमां जतां ते पुत्र पेला चानेने नवाणु चोगने मळवो, त्यांथी
तेओ बराबर पांचवो थया.

पेली वाला बाल्यवयसीज कुलटा थइ. एक वखते ते वाला कोई गामे गई ह्ती. ते दिवसे पेला चोरोए ते ग्राम लुटयुं अने ते वालाने पकडीने लइ गया. अने सर्व मलीने तेने पोतानी स्त्री करी. ते एकली सर्वनी साथे भोग भोगववा लागी. अन्यदा केटलाएक चोरोए तेनापर दया आववाथी विचार्युं के, आ वाला एकली जो सर्वनी साथे निरंतर भोग भोगवन्ने तो जरूर ते मृत्यु पामी जशे. तेथी तेनी प्रीतिने माटे कोई बीजी स्त्री हरी लावीए तो ठीक. आवो विचार करी ते चोरो एक बीजी स्त्रीने हरी लाव्या. पछी सर्व चोरो ते वने स्त्रीओनी साथे भोगसुख अनुभवता काल निर्गमन करवा लाव्या. केटलाक दिवसो गया पछी प्रथमनी स्त्री के जे घणी कामी ह्ती तेणे पापबुद्धिथी विचार्युं के, “ आ बीजी स्त्री मारा कामविलासमां विघ्न करनारी सपत्नी थई छे, तो कोई चपायबडे हुं तेने मारी नाखुं तो सारुं ” आवो विचार करीने ते तेना छिद्र जोवा लागी. एक दिवसे एवुं वन्युं के, वधा चांते धाड पाडवा गया, तेथी घर निर्जन थयुं एटले ते इर्षालु अने क्रोधीष्ट पापी त्वीए पेली सरळ स्त्रीने छेतरिने कोई डंडा कुवामां नाखी दीधी. थोडीवारे पेला चोरो चोरी करीने आव्या अने पुछयुं के, तारी सपत्नी वेन क्यां नइ छे ? ते बोली-क्यां गइ ते हुं जाणती नथी. चोरोए चिंतवयुं के, जरूर ते बीचारी मुग्धाने आ पापणीए मारी हशे. ते समये पेला विप्रचोरे विचार्युं के, आ दुर्मति स्त्री मारी वेन तो नहीं होय ? पण ते शीरीते जणाय. जो कोई ज्ञानी आवे तो पुछी जोडं. आ प्रमाणे ते चिंतवतो हतो तेवामां (श्रीवीर प्रभु कहे छे के) तेणे अमारुं आगमन लोकोपासेथी सांभळयुं. एटले तत्काळ ते अहिं आव्यो अने पोतानी वेन संबंधी प्रश्न करवामां लज्जा आवी तेथी तेणे गूढरीते पुछयुं एटले तेनो उत्तर पण अमे गूढरीते आप्यो.

आ प्रमाणे तेनुं वृत्तांत संभळावीने प्रभुए कहुं के, हे भविप्राणीओ ! आ संसारमां पांच इंद्रियो तेने वश थयेला प्राणीओने घणी विडंबना करे छे अने भवोभव संसारमां रखडावे छे.

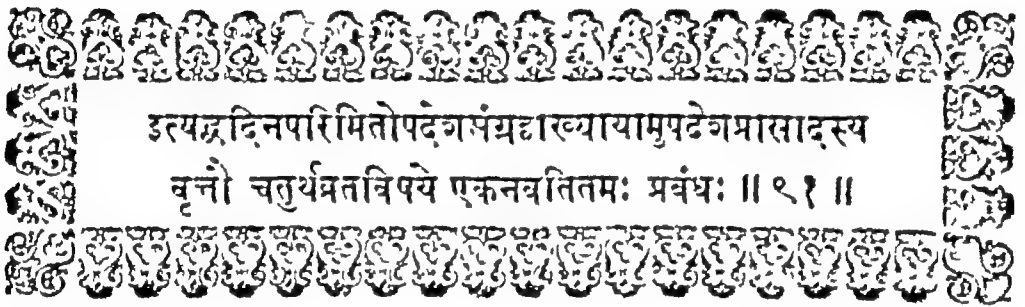
आवा वीर प्रभुना वाक्य सांभळी ते विप्रे संवेग पामी प्रभुनी पासे चारित्र लीधुं. पछी ते चोरनी पल्लीमां गयो. त्यां ते विप्रमुनिए प्रतिबोध पमाडेला बीजा ४९९ चोरोए पण तेनी पासे व्रत ग्रहण कर्युं.

अही वीरप्रभुनी तथाप्रकारनी वाणी सांभळी मृगावती बोली के, हे स्वामी ! चंडप्रद्योतन राजानी आज्ञाथी हुं पण दीक्षा लईश. पछी तेजे चंडप्रद्योतन राजाने कहुं के, हे राजेंद्र ! जो मने आज्ञा आपो तो हुं श्रीवीरप्रभुनी पासे व्रत रण करुं ? प्रभुना प्रभावथी वैर रहित थयेला चंडप्रद्योतने आज्ञा आपी एटले वतीए पोताना पुत्रने चंडप्रद्योतन राजाना उत्संगमां बेसारी श्रीवीरप्रभुनीपासे

द्रीक्षा लीधी. ते समये चंडप्रद्योतन राजानी अंगारवती विगेरे आठ स्त्रीओए पण मृगावतीनी माथे द्रीक्षा लीधी. चंडप्रद्योतन राजाए मृगावतीना पुत्र उदयनने कां-
गांवीना राज्यउपर स्थापित कर्यो अने पांते पांताना अवनिदेशमां चाल्यो गयो.

पेलों अनंगमेन सोनीनो जीव स्त्रीपणे उत्पन्न थई कामना परवशपणाथी
पणा भवोंमां परिभ्रमण करजे. ”

“यासा एवा शब्दवडे संदेहने पुछता एवा चोरने प्रभुए सा सा एवो
दत्तर आप्यो नेथी प्रतिबंध पामी तेणे दीक्षा लई बीजा चोरने प्रतिबोध पमाड्या
अने तेओए व्रत ग्रहण कर्युं. ”

इत्यद्भुतदिनपरिमितोपदेगपंग्रहाख्यायामुपदेगप्रासादस्य
वृत्तौ चतुर्थव्रतविषये एकनवतितमः प्रबंधः ॥ ९१ ॥

व्याख्यान ९२ मुं.

स्त्रीओ स्वभावथीज बहु कामी होय छे छतां कोई कोई स्त्रीओ
स्वीकार करेला व्रतने आपत्तिमां पण छोडती नयो.

आपद्रूपे महत्यग्रौ । नयंति शीलकांचनं ।

नेर्मल्यं याः स्त्रियः काश्चित्ताः स्युः केषां न चित्रदाः ॥ १ ॥

व्याख्या

जे कांई स्त्रीओ आपत्तिरूप मोटा अग्रिमां शीलरूप सुवर्णने निर्मल करे छे,
तेवी स्त्रीओ कोने आश्चर्यन पमाडे ? आ विपे अंजना मतीनो प्रबंध छे. ते आ प्रमाण-

अंजनामतीनी कथा.

जंभूद्वीपमां आवेला प्रल्हादन नामना नगरने विपे प्रल्हादन नामे राजा
अने प्रल्हादनवती नामे राणी हती. तेमने पवनंजय नामे कुमार हतो. ते
समये पैताद्वगिरि उपर अंजनकेतु राजा अने अंजनवती राणीने अंजना नामे
पुत्री थई हती. ते पौवनवती यतां तेनुं राणीग्रहण करावसाने अंजनकेतु राजा अनेक

કુમારોના ચિત્રો પટપર આલેખાવી મંગાવી તેને વતાવતો હતો; તથાપિ કોઈ કુમારના રૂપ ઉપર તેને પ્રીતિ થતી નહોતી. એક વખતે રાજાએ ભવિષ્યદત્ત અને પવનંજય કુમારના રૂપ ચિત્રપટપર આલેખી મંગાવી તેનીને વતાવ્યા. વંને કુમારના કુલ, શીલ, બલ અને રૂપ સુંદર જોઈ તે ચિત્રો તેણે પોતાની પાસે રાખ્યા.

એક વખતે રાજા અંજનકેતુ મંત્રીઓની સાથે તે કુમારોના ગુણ વિગેરેનો વિચાર કરવા લાગ્યો. તેણે મુખ્ય મંત્રીને પુછ્યું, કે આ વંને કુમારમાં વિશેષ કોણ છે? મંત્રીએ કહ્યું “ મહારાજ ! ભવિષ્યદત્ત કુમારમાં જોકે ઘણા ગુણો છે તથાપિ શ્રી-ભગવંતે કહ્યું છે કે, તે ભવિષ્યદત્ત અઢાર વર્ષની વયે મોક્ષ પામશે, તેથી એ આપણી કન્યાને યોગ્ય વર નથી. પણ સર્વ રીતે આ પવનંજય કુમારજ યોગ્ય છે. ” આ પ્રમાણે મંત્રીના કહેવાથી રાજાએ તેની સાથે અંજનાના લગ્ન નિર્ધાર્યા.

આ સ્વર પવનંજય કુમારને થતાં તે રુષભદત્ત નામના પોતાના મિત્રને સાથે લઈ અંજનાનું લાવણ્ય તથા તેનો પ્રેમ જોવા માટે ત્યાં આવ્યો. વંને નીલ વસ્ત્ર ધારણ કરી રાત્રે ગુપ્ત રીતે શ્વસુરગૃહના અંતઃપુરમાં દાખલ થયા. ત્યાં મધુર આલાપ થતો સાંભળવામાં આવ્યો. કોઈ સહી અંજનાને કહેવા લાગી-સ્વામિની ! તમે છેવટે જે બે કુમારોના ચિત્ર જોયા હતા, તેમાં જે ભવિષ્યદત્ત છે તે ગુણોથી અધિક અને ધર્મજ્ઞ છે, પણ તે અલ્પ આયુષ્યવાળો છે એવું જાણી તેને છોડી દીધો છે; અને વીજો પવનંજય દીર્ઘાયુ હોવાથી તેની સાથે આપનો સંબંધ થયો છે તે સાંભળી અંજના વોલી, “ સહી ! અમૃતના છાંટા થોડા પણ મીઠા અને દુર્લભ હોય છે. અને વિપ હજાર ભાર હોય તોપણ તે કશા કામનું હોતું નથી. ” તે સાંભળી પવનંજય કુમાર તેના ઉપર ક્રોધાયમાન થઈ સ્વદ્ધર્મ રેખાને તેને મારવા તૈયાર થયો. તેને મિત્રે વાર્યો અને કહ્યું, મિત્ર ! આ વખતે રાત્ર છે, આપણે પારકે ઘેર આવ્યા છીએ, વહી આ કુમારી કન્યા છે, જ્યાંસુધી તેને તમે પરણી નથી ત્યાંસુધી તે પરકીયા છે, તેથી તેને હણવી યોગ્ય નથી. પછી તે વંને ત્યાંથી પોતાને સ્થાનકે ચાલ્યા ગયા. ત્યારથી પવનંજય તેની ઉપર અત્યંત સ્વેદ વહન કરવા લાગ્યો.

પછી તેની સાથે પાણી ગ્રહણ કરવાને તે ઇચ્છતો નહીં હતો, તથાપિ તેના પિતા વિગેરેએ તેને માંડમાંડ સમજાવીને તેને પરણાવ્યો. પરંતુ ચોરી માંડપમાં પવનંજય કુમારે રાગથી તેના મુખ સામું પણ જોયું નહીં અને પરણ્યા પછી પણ તેનીને તેણે લીધી નહીં. આથી તે નિરંતર દુઃખી સ્થિતિને અનુભવવા લાગી. ઘણા ઉપાયે પણ ત્યાંનું સુખ પ્રાપ્ત થયું નહીં. એવી રીતે બાર વર્ષ વીતી ગયા.

ए अयमरे प्रतिवापुदेव रावण वरुण विद्याधरने माथवा गयो हनो. त्यांथी नेनां एक दृत प्रह्लादन राजाने बोलाववा माटे आव्यो. प्रह्लादन राजाने त्यां जया नेवार थता जोई पवनंजय तेमनुं निवारण करी, तेमनी आजीप लई, दृष्टि मार्गे रटेली अंजनानीं सामुं पण जांया बगर त्यांथी चाली निकळ्यो. प्रयाण करतां मार्गे मानसमरोवर आव्युं त्यां पडाव कय्यो. त्यां कमलवनने विकाश पामेलुं जोई ते आनंद पाम्यो. रात्रीए एक चक्रवाक पक्षीनी स्त्रीने करुणस्वरे विलाप करती तेणे सांभळी ते आ प्रमाणे:—

आयाति याति पुनरेति पुनः प्रयाति ।

पद्मांकुराणि वितनोति धुनौति पक्षौ ॥

उन्मादति भ्रमति कुंजति मंदमंद ।

कांता वियोग विधुरा निशि चक्रवाकी ॥ १ ॥

ते मूचवती हती के, “पतिना वियोगथी आतुर एवी आ चक्रवाकी रात्रीने विपे आंव छे, जाय छे, फरीवार आवे छे, कगलना अंकुरने ताणे छे, पांखो फफडावे छे, उन्माद करे छे, भमे छे अने मंदमंद बोले छे.” आ प्रमाणे सांभळी तेणे पोताना मित्र ऋषभदत्ते तेनुं कारण पुछ्यु, एटलेते बोल्यो के—मित्र! देवयांगे आ पक्षीआंने रात्रे वियोगज थाय छे. आ पक्षिणी आम पोकार करती करती मृतप्राय थई जगे अने प्रातः काल पडगे एटले तेनो पति ज्यारे तेने मळगे त्यारे पाछी ते नवीन देहवाळी थगे.

आ वखते अंजनानुं पुर्वे बांधेलुं भोगांतराय कर्म क्षीण थई गयुं, तेथी पवनंजयना मनसां तत्काल एवो विचार आव्यो के, अरे! मारी पत्नी अंजनाने छोड्या मने बार वर्ष बीती गया छे तां ते बीचारीना ते वर्षों नी रीने व्यतीत थया हगे? माटे चाल अर्दीथी एकवार पाटो घेर जई तेने मळी थायुं. आम विचारी कुमार रात्रे गुप्त राते पाटो घेर आव्यो अने ते दिवमेज रुनुस्नाता थयेली अंजनाने तेणे प्रेमपूर्वक भोगवा. पक्षी पोताना नामथी अंकित मुद्रिका तेने निगानी माटे आशी ते पाटो पोताना कटकसां आव्यो. तेना गवा पछी अनुक्रमे अंजनाने उदर वृद्ध थतां तेनापर कलंक आव्युं. तेणीए पोताना पतिना नामथी अंकित मुद्रिका बनावी. तथापि ते कलंक उतर्ये नही. अने तेने एक दासीनी साथे गृहनी बहार काटी सकी. त्यांथी निकळीन ते पोताना पतिने घर आशी. परंतु त्यां पण कलंकनी चार्वा जाणीने तेणे गर्वा नही एटले तेणाए मात्र एक दासी साथे इनसां घटकवा मांडयुं. पूर्ण मान थता तेणे एक घरने जन्म भाष्यो. अने मृगवायनी जेन ते तेनुं सन्मन करवा लागी.

एक वखते दासी जल लेवा गई हती. त्यां तेणे मार्गमां एक मुनिने कायोत्तमों रहेला जोया. तेणे अंजनाने ते बात करी एटले अंजना तेनी पासे जई नमस्कार करीने बेठी. मुनिए कायोत्सर्ग पारी धर्मदेशना आपी. ते सांभळी अंजनाए पोताने पडेला दुःखनुं कारण पुछ्युं. मुनिए अवधिज्ञानथी तेनो पूर्वभव जणाव्यो के, हे अंजना ! कोई गाममां एक धनवान् श्रेष्ठीनी तुं मिथ्यात्वी खी हती तारे एक बीजी सपत्नी हती ते परमश्राविका हती. ते प्रतिदिन जिन प्रतिमानी पूजा करीने पछी भोजन लेती हती. तुंतेनी उपर द्वेष धारण करती सती हमेशा तेना अपवाद दर्शावती अने तना मर्मनुं ऊढ्याटन करती हती. एक वखते तें तेनी जिन प्रतिमाने कचरामां संताडी दीधी. तेथी जिनपूजा कर्या वगर तेणीए मूखमां जळ पण नाळ्युं नहीं, पण ते घणी आकुळ व्याकुळ थडगड. एटले तेणे जेने तेने प्रतिमा विपे पुछवा मांड्युं. तेवामां कोइ कचरामां रहेली प्रतिमा बताववा मांडी, पण तें बताववा न देतां तेनी उपर धुळ नाखी. एवी रीते बार मुहूर्त सुधी राखतां ज्यारे ते घणी दुःखी थड, त्यारे तें दया लावी तेने प्रतिमा लावी आपी. ते पापथी तारे तारा पति साथे बार वर्षनो वियोग थयो हतो. हवे ते कर्म क्षीण थवाथी तारो मामो अहीं आवी तने पोताने घेर लक्षणे त्यां तारो स्वामी पण तने मळशे. आ प्रमाणे मुनि कहेता हता तेवामां एक विद्या धर उपर थडने जतो हतो तेनुं विमान त्यां स्वलित थयुं. विद्याधरे तेनुं कारण जा पवा नीचे जोयुं त्यां पोतानी भाणेज अंजनाने तेणे ओळखी. एटले तत्काळ नीचे उतरी दासी अने पुत्र सहित तेने पोताना विमानमां वेसाडी आकाशमार्गे चाल्यो.

अंजनानो बाळक घणो चपल अने उग्र पराक्रमी हतो. तेथी चालता विमाननी घुघरीओनो नाद सांभळी ते बाळकने घुघरी लेवानुं कौतुक थयुं, तेथी तेणे घुघरी लेवा चपलताथी आगल आगल हाथ लंवाववा मांड्यो. एम करतां अकस्मात् विमानमांथी नीचे पडी गयो. आ जोइ अंजनाने महा दुःख उत्पन्न थयुं. तेणे आक्रंद करे रुदन करवा मांड्युं के, “अरे प्रभु, आ शो गजब ! अरे हृदय ! शुं तुं वज्रथी घडा मलुं छे ! अथवा वज्रना जेवुं छे ? के पतिना वियोगे पण तुं खंडे खंड थड गयुं नहीं.” आ सांभळी तेनी पछवाडे तेनो मामो भूमिपर उतयों. तेणे शिलाना चूर्ण (रेती) उपर पडेला बाळकने तत्काळ उपाडी तेनी माताने आप्यो पछी ते विद्याधरे पोताने घेरे पहोंची अंजनाने बाळक सहित घेर मुकी पोतानुं कोइ कार्य करवा माटे अन्य स्थानके गयो. अहीं पवनंजय वरुण विद्याधरने साथी घेर आव्यो. माता पिताने प्रणाम करी पोतानी पत्नीना वासगृहमां गयो. तो त्यां खीने जोइ नही. तत्काळ पिताने पुछ्युं, त्यारे तेमणे कलं न लागवाथी काढी मुक्कय. संबंधी वार्त्ता कही. सांभळी पवनंजय विरह व्याकुळ थड मरणने माटे चंदननी चिता रवी बळवा

તેયાર થયાં. તે સમયે તેના મિત્ર કૃપભદ્રને કહ્યું, મત્તે, જો ત્રણ દિવસમાં અંજનાને ન લાવું તો પછી તારું અવશ્ય ચિંતામાં ચલવું. આ પ્રમાણે કહી તેનું નિવારણ કરી કૃપભદ્રને વિમાનમાં બેસી આકાશમાર્ગે પરિભ્રમણ કરતાં ત્રીજે દિવસ સૂર્યપુરે આવી પહોંચ્યાં. ત્યાં ઉપવનમાં સ્ત્રીઓની તથા ચાલકોની ગોષ્ઠી થતી તેણે સાંભળી. તે વચ્ચે કોટ ચાલકે કહ્યું, મિત્રો ! અહીં અંજના નામે કોટ સુંદરી પુત્ર સહિત આવેલી છે. તે આપણા રાજા સૂર્યકેતુની સમામાં દરગેજ આવે છે. આવા શબ્દો અકસ્માત્ સાંભળી કૃપભદ્રત્ત હર્ષ પામ્યો અને તત્કાલ તેને આવીને મળ્યો. અંજના તેને જોઈ લજ્જાથી નમ્ર મુખ કરીને પોતાના મામાની પાછલ ડમી રહી. કૃપભદ્રત્ત પામેથી પતિના દિગ્વિજયની તેમજ તેના વિરદ વ્યાકુલપણાની વાર્તા સાંભળી ત્યાં જવાને ઉત્સુક થઈ. પછી તેણે મામાની આજ્ઞા લીધી. વિદ્યાધરે પણ પુત્ર સહિત તેને સોંપી પટલે કૃપભદ્રત્ત તેને લઈ વેગથી પવનંજયના નગરમાં આવ્યો. તેના આવ્યાના સ્વર સાંભળી પવનંજય ઘણો હર્ષ પામ્યો, અને મોટા ઉત્સવથી તેણે સ્ત્રી પુત્રને નગર પ્રવેશ કરાવ્યો. સર્વ લોકો પણ પરમ આનંદ પામ્યા.

પવનંજય અને અંજના વચ્ચે દંપતીને પ્રતિદિન પ્રીતિમાં વૃદ્ધિ થવા લાગી. તે પુત્રનું નામ તેમણે હનુમાન્ પાડ્યું. તે અતુલ બલવાન થયો. એક વચ્ચે વીંગમા તીર્થેકર શ્રીમુનિમુખત સ્વામીના તીર્થના કોઈ મુનિઓ ત્યાં પયાર્યા. તેમની દેશના સાંભળી પવનંજય અને અંજનાએ વૈરાગ્ય પામી દીક્ષા લીધી. પછી મહાશીર શ્રીહનુમાન રાજા થયો. તે અતિ દૃઢાલો અને વાચાલ હતો. તેથી તે શ્રીરામચંદ્રની મેનાનો અન્યત્ર તથા મહાવલવાન થયો. પવનંજયમુનિ અને સતી અંજના માધ્વી નિરતિચાર વ્રતને પાલી સ્વર્ગે ગયા.

“આ પ્રમાણે સતી અંજનાનું સુંદર ચરિત્ર સાંભળી તેને હૃદયમાં ધારણ કરીને ભવ્ય પ્રાણીઓએ શીલના નુગંધથી હૃદયને નુગંધી કરવું.”

શ્વેત દિનપરિમિતોપદેશનંબ્રહ્મણ્યાવામપદેશપ્રાસાદશ્વ
 વૃત્તો શીલદિપયં દ્વિનચતિતમઃ પ્રવંશઃ ૧૦૦ ॥

વ્યાખ્યાન ૯૩ મું.

હવે સ્ત્રીઓના અંગ જોઈને મોહ પામે છે તેઓને શિક્ષા આપે છે,
વામાંગીનાં મુખાદીનિ, કિંવીક્ષ્ય વીક્ષ્ય દૃષ્યસિ ।
ક્ષણં હર્ષમિષાદત્તે, શ્વભ્રાદિશુ રૂઝં પરામ્ ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા

“ અરે મૂર્ખ ! સુંદરસ્ત્રીઓના મુખવિગેરે જોઈને તું શું હર્ષ પામે છે ? તે ક્ષણવાર હર્ષ આપવાના મિષથી નરકાદિકમાં મહા મોટી પીડાને આપે છે.” આ વિષે એવી ભાવના કરવી કે કવિ સ્ત્રીના મુખને ચંદ્રની ઉપમા આપે છે, પણ તે શ્લેષ્મ અને થુંક વિગેરે નિંદ્ય વસ્તુઓથી ભરપૂર છે. અને તે મુખ રત્નપ્રભાદિ નારકીના પ્રયાણનું મુક્ત છે. સ્ત્રીના કાલા કેશની વેળી મોક્ષમાર્ગે જતાં આડી સર્પણીરૂપ છે. તેનો સુંદર સીમંત (સેંથો) સીમંત નામના નરકાવાસને આપનાર છે. તેની નાસિકા સ્વર્ગની નાગિકા (નાશકરનારી) છે. સ્ત્રીના વિંવાધરત્ન પાન કરનાર પોતાને સર્વસ્વ મલેલું માને છે, પણ તેથી ક્ષણે ક્ષણે યમરાજ તેનું આયુષ્ય પીવે છે તે જાગતો નથી. મૂઢ કામી તેના કુચકુંભને આલિંગન કરી સુવે છે, પણ તે તેનાથી થનારી કુંભીપાકની વેદનાને મૂલી જાય છે. અણ માણસ સ્ત્રીને મુજાનું આલિંગન દઈને સુવે છે અને તેમાં વહુ સુખ માને છે, પણ ગર્ભની વેદના અને યોનિમાંથી નીકળતાં થયેલાં દુઃખનું તેને વિસ્મરણ થઈ જાય છે. આ સર્વનો વિચાર કરીને જે વામાંગીનો ત્યાગ કરે તેને સ્વરે સ્વરો વિવેકી સમજવો. કહું છે કે,—

દર્શનાત્ સ્પર્શનાત્ શ્લેષાત્ યા હંતિ સમ્મજીવીતં ।

હેયોગ્રવિષનાગોવ, વનિતા સા વિવેકીભિઃ ॥ ૧ ॥

“ જે સ્ત્રી દર્શનથી, સ્પર્શથી અને આલિંગનથી સમતારૂપ જિવિતને હણે છે, તે સર્પિણી જેવી સ્ત્રી વિવેકી પુરુષોણ તજી દેવા યોગ્ય છે.” સ્ત્રીઓના સંસર્ગથી થતું દુઃખ તો સિંહાદિકના સંબંધથી થતા દુઃખથી પણ અધિક છે. કહું છે કે,—

નિરંકુશા નરે નારી, તત્કરોત્યસમંજસા ॥

યત્ક્રુદ્ધા સિંહશાર્દુલાઃ, વ્યાલા અપિ ન કુર્વતે ॥

“ નિરંકુશ થયેલી સ્ત્રી પોતાના પુરુષઉપર જે અઘટિત આચરે છે તેવું ક્રોધા થયેલા સિંહ, શાર્દુલ કે સર્પો પણ આચરતા નથી.” આ વિષે સુકુમાલિકા સ્ત્રીનો છે તે આ પ્રમાણે—

રુદં મહત્-ઇત્યપિ પાઠઃ-તેનો અર્થ-મહા રુદન કરાવે છે.

સુકુમાલિકાની કથા.

ચંદાસીમાં જિતરાત્રુનામે રાજા હતો. તેને ચતુર્થ નામવાળી સુકુમાલિકા નામે રાણી હતી. રાજા જિતરાત્રુ તેનાપર પટલો ધર્યો. આમક હતો કે, તે ગડ્યા-દિકની પણ ચિંતા કરતો નહોતો. આવી રાજાની વર્તણૂકથી ત્રાસવર્ગે રાજાને સ્ત્રી મહિન મદિગપાન કરાવી અગ્નિમા નજિદીયો અને તેના પુત્રને ગડસડપર ઘેસાર્યો. ડ્યારે મદ્યનો નીસો ડતરી ગયો ત્યારે તે ઘેને રાજારાણી વિચાર કરવા લાગ્યા. ઓર, આપણે ઝીદિ જ્યાંથી ! આપણી મહા કામલ ગડ્યા ર્યાં તર ! આપણા રાજ-ચૈભવનું શું થયું ! આમ વિચારતાં ઘેને ત્યાંથી આગલ ચાલ્યા. થોડે દૂર જતાં સુકુમાલિકાને ટપા લાગી. તેના કંઠ અને તાલુ મુકાડ ગયા. તેણે રાજાને કહ્યું, સ્વામી ! મારા જિવિતને રચાવવા જલ લાવી આપો. રાજા જલ લાવવાને ગયો પણ કોઈ ટેકાણે જલ જોવામાં આવ્યું નહીં. પછી ત્યાંજગના પત્રનાં પડીઓ કરી તેમાં પોતાના વાહુની નવમાંથી નીધર કાઢી તે પડીઓ પૂર્ણ થયો. તે લાવી રાણીને કાણું કે, પ્રિયે ! આ ત્યાંજગીઆનું જલ અતી મલીન છે તેથી નેત્ર મીંચીને પી જા. રાણીજ તેમ કરીને પાન કર્યું. પછી ધણવારે તે ઘોલી-સ્વામી ! મને કુથા વહુ લાગી છે. તેથી રાજાજ દૂર જઈ છરીવઢે પોતાના માવલન માંસ છેડી તેને અધિમાં પકાવી રાણીને પામે મુક્યું અને પક્ષીનું માંસ કાઢી તેણીને સ્વગાવ્યું. અનુક્રમે ત્યાંથી કોઈ દેશમાં આવી પોતાના આધૂણો ઘેંચી કાંદક વ્યાપાર કરીને રાજા તેનું પાપણ કરવા લાગ્યો.

એક વચ્ચે રાણીજ કહ્યું. સ્વામી, ડ્યારે તમે વ્યાપાર કરવા વહાર જાઓ છો ત્યારે હું ફરણી ઘરમાં રહી નકતી નથી. આવાં વચન સાંભળી રાજાજ એક પાંગલ માણસને ચોકીડાર તરીકે વરપામે રાખ્યો. તે પાંગલ માણસનો કંઠ ઘણો મધર હતો. તેથી રાણી મોર પામી અને તેને સ્વામી તરીકે સ્વિકાર્યો. ત્યારથી સુકુમાલિકા પોતાના પતિને માવલના કિટ્ટો જોવા લાગી. એક વચ્ચે રાજા રાણીને લીંને વચ્ચેનુંતમાં જલકીડા કરવા માટ મંગાવડે ગયો. રાજાજ મધુપાન કર્યું. ડ્યારે રાજા ઘેંધાન થયો ત્યાંજ રાણીજ તેને મંગાના પત્રામાં રહેલો ફળી દીધો. પછી રાણી સુકુમાલિકા પેલા પાંગલને સ્વેચ્છાથી માવન કરાવડી ગાડસડર પેસારી મીંચ માવતી થમવા લાગી. તે પો. ત્યાંજ તેને પટલા લાગ્યા કે. આ ત્યાંજ છે. ત્યારે જાહેરી કે. માગ માવતીસાજ આતો પતિ જાગે છે. પછી તેને રાજા વહાર વરન વરન રું.

અહીં રાજાજ રાજાને મંગાનાં વહારાજ એક વાટ સામ થયું. તેનામાંજ તે રાજાને વહાર નીજગ્યા અને નરી ત્યાંજ કોઈ એક વહારાજ વહે મુક્યું. તે મુક્યું

ત્યાં સમીપે આવેલા કોઈ નગરનો રાજા અપુત્ર ગુજરી ગયો, તેથી તેના મંત્રીઓ પંચદિવ્ય કર્યા. તે ત્યાં આવીને હાથ રહ્યા એટલે રાજાને જાગૃત કરી મંત્રીઓ તેને રાજ્ય ઉપર બેસાર્યો. દૈવયોગે પેલી સુકુમાલિકા પંગુને લઈને તેજ નગરમાં આવી ચડી તે બંને સતીપણાથી અને ગીતમાધુર્યથી તે નગરમાં વિખ્યાત થયા. તે વિખ્યાતી સાંભળી રાજાએ તેમને પોતાની પાસે બોલાવ્યા. તેને જોતાંજ રાજાએ ઓલસી લીધા. તેથી તત્કાલ તે બોલ્યો કે, હે વાઈ ! આવા વિભક્ત પાંગલાને હાથોને તું કેમ ફરે છે ? તે બોલી માતાપિતાએ જેવો પતિ આપ્યો હોય તેને સતીઓએ ઇંદ્રના જેવો માનવો. તે સાંભળી રાજા બોલ્યો—હે પતિવ્રતા ! તને ધન્ય છે. પતિના બાહુનું રુધિર પીધું અને સાથળનું માંસ खाધું તોપણ છેવટે ગંગાના પ્રવાહમાં નાસ્તી દીધો. અહો, કેવું તારું સતીપણું ! આ પ્રમાણે કહી તે ન્યાયી રાજાએ સ્ત્રીને અવધ્ય જાણી પોતાના દેશની હદપાર કરી. અને આવું પ્રત્યક્ષ સ્ત્રીચોર જોઈ તેણે સર્વ સ્ત્રીઓનો ત્યાગ કરવારુપ મહાવ્રત લીધું.

“સુકુમાલિકાનું ચરિત્ર જોઈ જિતશત્રુ રાજા વિષય સુખથી વિરક્ત થવો અને કામ ક્રોધાદિ શત્રુઓનો જય કરી તેણે પોતાનું જિતશત્રુ નામ સાર્થક કર્યું.”

इत्यद्वादिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थस्य
वृत्तौ स्त्रीत्यागविषये त्रिनवतितमः प्रबंधः ॥ ९३ ॥

વ્યાખ્યાન ૯૪ મું.

સ્ત્રીજાતિ અનેક ગુણની હાનિ કરે છે તે કહે છે.

ગુણિનાં ગુણતોભ્રંશં કર્તુ કૂટં રચેદ્બહુ ।

યા સા સ્ત્રી પરિહર્ત્તવ્યા વિઘ્નકર્ત્રી શુભે પથિ ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા

“જે સ્ત્રી ગુણી પુરુષોને ગુણમાંથી અટક કરવા વહુ કપટ રચે છે તેવી સ્ત્રીને શુભ માર્ગમાં વિઘ્ન કરનારી જાણી દૂરથી છોડી દેવી.” લૌકિકમાં ગુણી પુરુષો શંકર વિગેરે કહેવાય છે. તેને તેમની સ્ત્રીએ ખીલ્લડીનેરુપે મોહિત કર્યા હતા. તે સ્ત્રીના વચનથી નૃત્ય કરતા શંકર દેવતાને હાસ્ય કરવા યોગ્ય બન્યા હતા. સેવાલ અને ત્રના આધાર વડે નિર્વાહ કરનારા તાપસો પણ સ્ત્રીઓના વિલાસથી ભ્રાંત લિભ્રષ્ટ થયેલા છે. તે વિષે તેમના શાસ્ત્રમાં કહેવાય છે કે,—

સુગુપ્તાનામપિ પ્રાય, ઇન્દ્રિયાણાં ન વિશ્વમેન્ ॥

વિશ્વામિત્રોપિ મોક્ષકંઠઃ. કંઠે જગ્રાહ મેનકા ॥ ૧ ॥

“ ઈન્દ્રિયો મેન્ડ પ્રકારે મોખવેથી દોર તોપણ તેનો વિશ્વાસ કરવો નહીં. જાગ્યેલો વિશ્વામિત્ર જેવાળ પળ ઉત્કંઠિત થઈને મેનકાને કંઠવડે ઘટ્ટણ કરી હતી. ”
તે વિષે નિષિ પ્રમાણે કયા છે.

મહાજય વિશ્વામિત્ર મૃષ્ક ફલ અને જલનો આદાર કરી સૂર્યસામે નેત્ર રાત્રી તપસ્યા કરતા હતા. તેથી તેમનામાં નવું સ્વર્ગ વસાવવાની શક્તિ ઉત્પન્ન થઈ હતી. આ સ્વરૂપ દેહને થયાથી તેને તેમને તપસી શ્રુત કરવા મેનકાને ત્યાં મોકલ્યા મેનકાના ચિંતન દિલ્લામથી મુનિ ધ્યાન શ્રુત થયા અને તીવ્ર અનુરાગવડે તેને મોગવી. ચિંતનાર ધ્યાનમંગ સ્થિતિમાં રહેતાં પાછું ચિંતન્ય પ્રાપ્ત થવાથી જાગ્યત થયેલા મુનિને મેનકાને પુછ્યું કે, તમે મારું ધ્યાન મંગ કર્યું ત્યારપછી કંઠલો મમય બચીત થયો. મેનકા ઘોલી-નરનો અને માત વર્ષ નવમાસ અને ત્રણ દિવસ બીતી ગયા. આવી રીતે વારંવાર અપ્સરાઓ મોકલ્યાંને ડંટે તેના તપનો મંગ કર્યો હતો જેથી તે શક્તિ મેનકાને થઈ ગયા હતા. તે વિષે વિસ્તારથી વૃત્તાંત ભાગ્યમાંથી જાણી લેવો.

વળી તે વિષે લોકોત્તર (જૈન) જાત્રમાંષણ આપાદભૂતિ, આર્દ્રકુમાર અને અ-
જિત વિશેષે ગુણવાન મુનિઓ પણ સ્ત્રીઓના રચેલા કપટ જાલમાં પડેલાના દૃષ્ટાંતો છે. તેથી તેથી સ્ત્રીઓ ત્યાગ કરવા ચાંચજ છે. વળી વલ્કલચીરી પળ સ્ત્રી મંગમાં તમા દોષો જાણી તેનો ત્યાગ કર્યો હતો. તેનો પ્રવંધ આ પ્રમાણે—

શ્રી વલ્કલચોરિ મુનિનો પ્રવંધ.

સોમચંદ્ર તાપસને ચિંતા થઈ પડી કે, હવે આ માતા વગરનો પુત્ર ગીં રીતે ઉછરશે ? સ્વર્ગમાં ગયેલી દેવી ધારણી અવધિજ્ઞાને પોતાના તાપમર્પિતની ચિંતા જાણી મેંસું રૂપ લઈ ત્યાં આવી અને પોતાના બાલકને ધવરાવ્યો. એવી રીતે દેવમાતા અને ધારી પાલન કરેલો તે બાલક મોટો થયો. તેના તાપસપિતાને તે બાલકને ઘલ્કલ વસ્ત્રમાં વીંટાળી તેનું વલ્કલચીરો એવું નામ પાડ્યું. અનુક્રમે ત્રણ વર્ષનો થયો ત્યારે મેંસરૂપે આવેલી પૂર્વભવની માતા દેવલોકમાં ચાલી गई. પછી તાપમે વનફલ તથા ધાન્ય-થી પોષણ કરેલો તે બાલક અનુક્રમે સોલ્લવર્ષનો થયો. તે પુત્ર માત્ર તાત, તાત, એટલુંજ બોલતો અને તેના પિતાને નમસ્કાર કરતો હતો. તેમજ વનફલ લાવી પિતાનું પોષણ કરતા શીખ્યો હતો.

એક વખતે પ્રસન્નચંદ્ર રાજા કોઈ ભિલ્લના મુખથી પોતાના મહોદરનો પ્રવંધ જાણી તેને મલવાને ઉત્સુક થયો. તેથી તેણે વેશ્યાઓને બોલાવ્યાને કહ્યું કે, તમે કોઈપણ ઉપાયે લોભાવી મારા વંધુને અહીં લાવી આપો. પણ તમારે તેને દૂરથી જોવો, નહીંતો સોમચંદ્ર તાપસ તમને શાપથી ભસ્મ કરશે. આવા તેના વચનથી તે વેશ્યાઓ તાપસોનો વેષ લઈ સોમચંદ્ર તાપસના આશ્રમપાસે આવી. વલ્કલચીરીએ તેમને દૂરથી આવતી જોઈ એટલે તેણીઓ તાપસરૂપે હોવાથી તેમને તાપસ જાણી તેણે નમસ્કાર કર્યો. પછી વનમાંથી લાવેલાં ફલ તેમના આહારને માટે આગલ ધર્યા. તે ફલોને જોઈને કપટ મુનિઓ બોલ્યા, 'મહારાજ, આવાં નીરસફલોને અમે શું કરીએ? અમારે તો પોતનપુરનાં ફલો જોડે. હે મુનિ ! તમે અમારા આશ્રમના ફલની વાનકી જુવો.' એમ કહી તે કપટી વેશ્યાઓએ તેને એકાંતમાં વેસારી સ્વાદ, માકર, અને દ્રાક્ષ વિગેરે મધુર મેવા વિગેરેનો આગ્રહથી આહાર કરાવ્યો. તે મધુર ફલના સ્વાદથી હર્ષ પામી તે મુનિ બીલા, આંમલી અને કોઠીનાં ફલો જે પોતે ખાતો હતો તેના સ્વાદમાં ઉદ્વેગ પામ્યો. જેમ જેમ તે મુનિ લોભાયો તેમ તેમ તેઓ વિજેષ સ્વાદવાળી વસ્તુઓ તેને ખાવા આપવા લાગી. પછી તે મુનિના હાથને પોતાના સ્તન અને કોમલ ગાલ વિગેરે ઉપર મુક્યો. તેથી તે તાપસ ધોલ્યો કે મહાશય ! તમારું શરિર આવું કોમલ કેમ છે ? અને આ તમારા હૃદય ઉપર વે વેદિકા શેની છે ? તે બોલી અમારા પોતન આશ્રમના ફલોનું આસ્વાદન કરવાથી આવા અંગ થાય છે. તેથી તમે પણ આ આશ્રમને છોડી પોતનાશ્રમમાં આવો. પછી વલ્કલચીરી તેમની સાથે ત્યાં જવાનો સંકેત કરી પોતાના પાત્રો એકાંતે ગોપાલિને પરીવાર તેમની પાસે આવ્યો. કહ્યું છે કે :—

तावन्मौनी यति ज्ञानी. सुतपस्वी जीर्णद्रियः ।

यावन्न योषितां दृष्टि. गोचरं यांति पुरुषः ॥

“उयांमृयी पुरुष सुंदर स्त्रीओंने दृष्टिगोचर थयो नथी त्यांमृयी ज ते मुनि. यति. ज्ञानी, तपस्वी अने जीर्णद्रिय रहे छे. ” आ समने गोमचंद्रकृपि आम तेम फरनां त्यां आवता हता. तेमने दुग्धी आवता जोई अगाडयो संकेत करी वृक्ष छपर राखेला पुरुषोए ते स्त्रीओंने तेवा खबर आप्या एटके तन्काळ तेओ नापना थयथी नाथी गई अने राजानी आगल आवीने ते वृक्षांत जणाव्यो. ते सांभली राजाए “अहो ! मागे बंधु बंनेथी भ्रष्ट थयो, नेथी तेना सा हाल थने ? ” आर्त चितवी तेनी दिलमीरीयां आव्वा नगरमां गीत नृत्यादिकनो प्रतिपेय कर्यो.

देवे अटि बल्कलचीरी यनमां भमता हतो. त्यां कोई रथवालाए तेने दीटो एटले पृच्छुं के—मुनि ! तम रयां जाओ छो ? ते बोल्या, हुं पोतनाथममां जरा इच्छं छुं. एटले रथवालाए कहं के—हुं पण त्यांज जडं छुं. नेथी बल्कलचीरीरथनी पन्डवाटे चाल्यो. ते रथमां रथवालानी स्त्री बेडी हती तेने मुनि ‘हे तात’ ‘हे तात’ एम कोहवा लाय्यो. रयांर ते स्त्रीए तेना पनिने कहं के. आ मुनि, स्त्री पुरुषनो भेद पण जाणनो नथी. पत्नीरधिक तेने मग्यजाणी मोदक खावा आप्या. तेनां स्वाद लई मुनि बोल्या

એક તાપસ કુમારને કન્યા આપી છે તેના હર્ષમાં મારે ત્યાં વાદ્ય યાગ છે. આ વાર્તા સાંભળી તેજ વચ્ચે રાજાનું દક્ષિણ અંગ ફરક્યું, તેથી તેને નિશ્ચય થયો કે, જરૂર મારો વંધુજ ત્યાં આવ્યો હશે-આથી રાજા તરત તે વેદ્યાને ઘેર ગયો. ત્યાં પોતાના અનુજ વંધુને જોઈ રાજાએ પ્રેમથી તેનું શિવાહર્મગલ કર્યું અને પોતાના વંધુને તે સ્ત્રી સહિત દરવારમાં લાવ્યો. અનુક્રમે તે સર્વ કલામાં કુશલ થયો પછી રાજાએ આ સર્વ વૃત્તાંત પોતાના પિતા સોમચંદ્રને જણાવ્યો. તેથી તે શોક રહિત થયો.

હવે રાજ્યમાં રહેતાં અને સ્ત્રી સાથે વિપયસુખ ભોગવતાં વલ્કલચીરીને વાર વર્ષ વીતી ગયા. એકદા અર્ધરાત્રે જાગૃત થતાં વલ્કલચીરીને વિચાર આવ્યો કે, 'અહો, મારા અકૃતજ્ઞપણને ધિક્કાર છે અને મારા અજિતેન્દ્રિયપણને પણ શિક્કાર છે, કે જેથી હું મારા પિતાને મુલી જઈને અહીં પહોંચ્યો રહ્યો છું.' આ પ્રમાણે વિચારીને તે પોતાના પિતાને જોવા અતિ ઉત્સુક થયો. તેથી પ્રાતઃકાલે ભાઈની આજ્ઞા મળીને પિતા પાસે જવા ચાલ્યો. વડીલભાઈ પણ લઘુવંધુની સાથે જવાને તૈયાર થયો અને માર્ગ વનમાં જઈ પિતાને પ્રણામ કર્યો. સોમચંદ્રમુનિ પોતાના લઘુપુત્રને ઉત્સર્ગમાં વેસ્ટારી તેના સર્વ સમાચાર સાંભળ્યા. તે વચ્ચે હર્ષના અશ્રુ આવતાં તેમના નેત્રના પડલ ઉતરી ગયા. પછી વલ્કલચીરી પૂર્વે ગોપત્રી રાસેલા તાપસપણાના ઉપકરણો કાઢી તેને ઉત્તરીયવસ્ત્રના છેડાથી સંમાર્જન કરતાં વિચારમાં પડ્યા કે, અહો, મેં પૂર્વે આવું જોયું છે, એ પ્રમાણે ઉઠાપોહ કરતાં તેને જ્ઞાતિસ્મરણજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું તેથી તેણે પોતાનો પૂર્વભવ દીઠો ઇટલે તેણે જાણ્યું કે-અહો, હમણા ગતભવમાં મુકેલું સાધુપણું પણ મારા જાણવામાં આવ્યું નહીં. માટે સ્ત્રીવિપચના લંપટપણને ધિક્કાર છે. આ પ્રમાણે શુભ ધ્યાન ધ્યાતાં તેને ત્યાંજ કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. તેની દેશનાથી તેના પિતાએ પણ દીક્ષા લીધી. અને પ્રસન્નચંદ્ર બ્રહ્મચર્ય વ્રત અંગીકાર કરી ઘેર ગયો.

પ્રત્યેકબુદ્ધ વલ્કલચીરી મુનિ શ્રી વીરપ્રભુની પાસે ગયા અને અનુક્રમે મોક્ષ ગયા. એવી રીતે વલ્કલચીરી મુનિ પોતાના આત્મપ્રદેશને લાગેલી કર્મની વર્ગનાં તાપસપણાના વલ્કલાદિ ઉપકરણોની રજની સાથે માર્જન કરી દ્રવ્ય અને ભાવથી રજપણને દૂર કરતા સતા કામદેવને જિતનારા અને પ્રત્યેકબુદ્ધ થયા.

इत्यद्भुदिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासाद ग्रंथस्य
वृत्तौ स्त्रीसंगत्यागविषये चतुर्नवतितमः प्रबंधः ॥ ९४ ॥

व्याख्यान ९५ सुं.

मानं म्वसुतां जामि गगांयो नैव पश्यति ।

पशुद्वमते नच गमापि न्वसुतादिषु ॥ १ ॥

व्याख्या.

“ कामरागधी प्रथमयेनो पुरुष पोतानी माना, पृथ्वी के तेने पण पोतो नथी, नेनीसाथे पशुना जेन रमे छे, नेनीराने स्त्रीपण पण पोताना पुत्र पितादिनी साथे पशुनी जेम रमे छे, ” जेम पशु पोतानी माना विनेनेनी साथे अविनेदीपणाने नीरि नेनेत्राण क्रीडा करे छे, नेवी रीने कामांद एवो पुरुष के स्त्री पण आवेदी-पण पुत्रपुत्र्यादिकमां प्रवेने छे. आ विषे अहार नातरानो प्रबंध बदेबाय छे. ते आ प्रमाणः—

अहार नातरानो प्रबंध.

मधुगपुरीमां कामदेवनी सेना जेवी कुंवेरमेना नामे एक बेट्या हली. ते प्रथम गर्भना भारथी खेदित भई न्याने नेणे पोतानी मानाने ते दुःख जणान्ये. मानाए सुणे, बहमे ! तारो गर्भ पाडी नागुं जेथी तने खंड दृग् थाय. बेट्या बोली के, तम कर्षुं मां प्रयुक्त छे. पछी समय आसतां नेणीए एक पुत्र अन पछीने जन्म आप्थो. ते जन्मने नेनी माना बोली के, बहमे ! आपणो उजम मात्र यौरन छग छे. अने आ वे स्तनपान करनारा बालको तारा यौरनन रगी लेते. कः ले के— “ बेट्या जानि यौरन उपर जीवनामी छे नेवी नेणे जिवनी पेटे यौरननी रग करावी. ” माटे आ जोडवाने विद्वानी जेम बहार नवनी दे. बेट्याए ने रीजगुं. पछी दश दिवस सुखी नेनुं पालन करी. कुंवेरदत्त अने कुंवेरदत्ता एका वे नामधी प्रतिष्ठ वे मद्रिका करावी नेमनी आगलीमा दहगरी. अने नेमने एउ पेदीमां एका वे पेदी पशुनानदीना प्रवारमां बोली मजी दी गे.

जल्मा लंगोना प्रसा सांय लणारी लणानी ने पेदी नीरसुर सविने आसी. न्या जीव ने सुखर पेदीआए ने पेदी मान करी अने ने सागतने बने अर्थाए एउ दुखोसो सविने सोदा करी. अर्थाए न्याने ने आ यौरनरुने माद भला न्याने ने यनने पशुपद दोष न्यानी नेमनी सोदा उजमधी विराज करी. ए बेट्या पशुपद अने रीजगी सोदा मणमा.

एक तापस कुमारने कन्या आपी छे तेना हर्षमां मांर त्यां वाद्य वांग छे. आ वार्त्ता सांभळी तेज वखत राजानुं दक्षिण अंग फरवयुं. तेथी तेने निश्चय थयां के, जरूर मारो बंधुज त्यां आव्यो हशे-आथी राजा तमन ते वेठयाने घेर गयो. त्यां पोताना अनुज बंधुने जोई राजाए प्रेमथी तेनुं विवाहमंगल कर्युं अने पोताना बंधुने ते स्त्री सहित दरवारमां लाव्यो. अनुक्रमे ते सर्व कळामां कुशल थयां पत्नी राजाए आ सर्व वृत्तांत पोताना पिता सोमचंद्रने जणाव्यां. तेथी ते शांरु रहित थयो.

हवे राज्यमां रहेतां अने स्त्री साथे विषयसुख भोगवतां वलकलचीरीने बार वर्ष बीती गया. एकदा अर्धरात्रे जागृत थतां वलकलचीरीने विचार आव्या के, 'अहो, मारा अकृतज्ञपणाने धिक्कार छे अने मारा अस्मिताद्वयपणाने पण धिक्कार छे, के जेथी हुं मारा पिताने मुली जईने अही पड्यो रह्यां छुं.' आ प्रमाणे विचारीने ते पोताना पिताने जोवा अति उत्सुक थयो. तेथी प्रातःकाल भाईनी आज्ञा लईने पिता पासं जवा चाल्यो. बडीलभाई पण लघुबंधुनी साथे जवाने तैयार थयो वनं भाई वनमां जई पिताने प्रणाम कर्यो. सोमचंद्रमुनि पोटाना लघुपुत्रने उत्संगमां बेसारी तेना सर्व समाचार सांभळ्या. ते वखते हर्षना अश्रु आवतां तेमना नेत्रना पडल उतरी गया. पछी वलकलचीरी पूर्वे गोपत्री राखेल्या तापसपणाना उपकार पो काढी तेने उत्तरीयवस्त्रना छेडाथी संमार्जन करतां विचारमां पड्या के, अहो, में पूर्वे आवुं जोयुं छे, ए प्रमाणे उहापोह करतां तेने क्षातिस्मरणज्ञान उत्पन्न थयुं तेथी तेणे पोतानो पूर्वभव दीठो एटले तेणे जाण्युं के-अहो, हमणा गतभवमांन मुकेलुं साधुपणुं पण मारा जाणवामां आव्युं नहीं. माटे स्त्रीविषयना लंपटपणाने धिक्कार छे. आ प्रमाणे शुभ ध्यान ध्यातां तेने त्यांज केवलज्ञान उत्पन्न थयुं तेनी देशनाथी तेना पिताए पण दीक्षा लीथी. अने प्रसन्नचंद्र ब्रह्मचर्य व्रत अंगीकार करी घेर गयो.

प्रत्येकबुद्ध वलकलचीरी मुनि श्री वीरप्रभुनी पासे गया अने अनुक्रमे मोक्ष गया. एवी रीते वलकलचीरी मुनि पोताना आत्मप्रदेशने लागेली कर्मनी वर्गणाने तापसपणाना वलकलादि उपकरणोनी रजनी साथे मार्जन करी द्रव्य अने भावार्थ रजपणाने दूर करता सता कामदेवने जितनारा अने प्रत्येकबुद्ध थया.

इत्यद्वादिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासाद ग्रंथस्य
वृत्तौ स्त्रीसंगत्यागविषये चतुर्नवतिनमः प्रवंधः ॥ ९४ ॥

વ્યાખ્યાન ૧૫ મું.

માતરં સ્વસુતાં જામિં રાગાંધો નૈવ પશ્યતિ ।

પશુવદ્રમતે તત્ર રામાપિ સ્વસુતાદિપુ ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા.

“ કામરાગથી અંધ થયેલો પુરુષ પોતાની માતા, પુત્રી કે વંશને પણ જોતો નથી, તેનીસાથે પશુની જેમ રમે છે, તેવીરીતે સ્ત્રીપણ પણ પોતાના પુત્ર પિતાદિની સાથે પશુની જેમ રમે છે.” જેમ પશુ પોતાની માતા વિગેરેની સાથે અવિવેકીપણાને લીધે સ્નેહાદિ ક્રીડા કરે છે, તેવી રીતે કામાંધ એવાં પુરુષ કે સ્ત્રી પણ અવિવેકી-પણે પુત્રપુત્ર્યાદિકમાં પ્રવર્તે છે. આ વિષે અઢાર નાતરાનો પ્રવંધ કહેવાય છે. તે આ પ્રમાણે:—

અઢાર નાતરાનો પ્રવંધ.

મથુરાપુરીમાં કામદેવની સેના જેવી કુવેરસેના નામે એક વેશ્યા હતી. તે પ્રથમ ગર્ભના ભારથી સ્તેદિત થઈ ત્યારે તેણે પોતાની માતાને તે દુઃખ જણાવ્યું. માતાએ કહ્યું, વત્સે ! તારો ગર્ભ પાડી નાસું જેથી તને સ્તેદ દૂર થાય. વેશ્યા બોલી કે, તેમ કરવું તો અયુક્ત છે. પછી સમય આવતાં તેણીએ એક પુત્ર અને પુત્રીને જન્મ આપ્યો. તે વચ્ચે તેની માતા બોલી કે, વત્સે ! આપણો ઉચ્ચ માત્ર યૌવન ઉપર છે, અને આ બે સ્તનપાન કરનારાં બાળકો તારા યૌવનને હારી લેશે. કહ્યું છે કે— “ વેશ્યા જાતિ યૌવન ઉપર જીવનારી છે તેથી તેણે જિવની પેટે યૌવનની રક્ષા કરવી.” માટે આ જોડાણને વિષ્ણુની જગ વહાર ત્યજી દે. વેશ્યાએ તે સ્વીકાર્યું. પછી દશ દિવસ સુધી તેનું પાલન કરી, કુવેરદત્ત અને કુવેરદત્તા એવા બે નામથી અંકિત કે મુદ્રિકા કરાવી તેમની આંગળીમાં પહેરાવી, અને તેમને એક પેટીમાં પૂરી તે પેટી યમુનાનદીના પ્રવાહમાં ઢાળેલી મુકી દીધી.

જલના તરંગોના પ્રવાહ સાથે તળાતી તળાતી તે પેટી સૌર્યપુર સમીપે આવી. ત્યાં કોઈ બે ગૃહસ્થ શ્રેષ્ઠીઓએ તે પેટી ગ્રહણ કરી અને તે બાળકોને વંશ શ્રેષ્ઠીએ પુત્ર પુત્રીપણે રાખીને મોટા કર્યાં. અનુક્રમે જ્યારે તેઓ યૌવનવયને પ્રાપ્ત થયા ત્યારે તે વંશને પરસ્પર યોગ્ય જાણી તેમનો મોટા ઉત્સવથી વિવાહ કર્યો. એ દંપતી પરસ્પર અતિ સ્નેહથી રહેવા લાગ્યા.

એક વચ્ચે તેઓ સોગઠાવાજી રમતા હતા તેવામાં કુવેરદત્તના કરમાંથી નીકળીને પેલી નામાંકિત મુદ્રિકા કુવેરદત્તાના ઉત્સંગમાં પડી. તે લઈને જોતાં

કુવેરદત્તા વિચારમાં પડી અને વોલી કે, આ વંને મુદ્રિકા આકૃતિ વિગેરેથી તુલ્ય છે તેથી એમ જણાવે છે કે, આપણ વંને સહોદર યુગલીઆ હૃદય, પરંતુ દૈવયોગે આપણો વિવાહ થઈ ગયો છે. પછી તે વંને જડને પોતપોતાની માતાને પુછ્યું ત્યો માતાએ તેમનો પૂર્વ વૃત્તાંત જણાવ્યો. તે સાંભળી વંનેવોલ્યા કે, હે માતા ! તમે આવું અકૃત્ય કેમ કર્યું ? માતા વોલી-વત્સો, હજુ તમારું માત્ર પાળીગ્રહણજ થયું છે વીજું કાંઈ પાપ થયું નથી. તેથી એ સંવંધ ત્યજી દ્યો અને કુવેરદત્તને કહ્યું કે, તું વ્યાપાર કરવા માટે પરદેશ જવા ઇચ્છે છે તો હાલ પરદેશ જા. ત્યાંથી કુશલક્ષ્મ પાછો આવ્યા પછી તારો વીજી સ્ત્રીની સાથે વિવાહ કરશું. તે સાંભળી કુવેરદત્તને પોતાની વેન ગળી વેચવા માટે અનેક પ્રકારના કરીયાણા લઈને કુવેરદત્ત મથુરા પુરીએ ગયો. અનુક્રમ કેટલેક દિવસે ત્યાં પેલી કુવેરસેના વેશ્યાની સાંધજ તેને સંવંધ થયો. તેની સાથે સુખભોગ ભોગવતાં તેનાથી એક પુત્ર ઉત્પન્ન થયો.

અહીં કુવેરદત્તાએ વિષયવિરક્ત થઈને દીક્ષા લીધી. ઝગ્ર તપસ્યા કરતાં તેને અવધિજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું. તેથી તેણે કુવેરદત્તને માતાની સાથે વિલાસ કરતો જોયો. તેને પ્રતિબોધ કરવા માટે તે સાધ્વી મથુરાપુરી આવ્યા અને તેના ઘરની નજીક આવેલા એક ઉપાશ્રયમાં નિવાસ કર્યો. ત્યાં રહીને તેણીએ ધર્મદેશના આપી. એક વખતે તે વેશ્યાનો પુત્ર પારણામાં સુતો સુતો રોતો હતો તેને સાધ્વી આ પ્રમાણે હલાવતી સતી હાલરડાં ગાવા લાગી. તે વિષે શ્રી પરિશિષ્ટપર્વમાં આ પ્રમાણે લખે છે કે :-

“હે વત્સ ! રો નહીં, તું મારો ભાઈ થાય છે, પુત્ર થાય છે, દીયર થાય છે, ભત્રીજો થાય છે, કાકો થાય છે, અને પુત્રનો પુત્ર થાય છે. હે બાલક ! જે તારો પિતા છે, તે મારો સહોદર બંધુ થાય છે, પિતા થાય છે, પિતામહ થાય છે, સ્વામી થાય છે, પુત્ર થાય છે અને સાસરો થાય છે. હે બાલક ! તારી જે માતા છે, તે મારી માતા થાય છે, મારા પિતાની માતા થાય છે, મોજાઈ થાય છે, વહુ થાય છે, સાસુ થાય છે અને સપત્ની થાય છે.

તે સાંભળી કુવેરદત્ત બોલ્યો કે, હે સાધ્વી ! આવું અઘટિત કેમ વોલો છો ! સાધ્વીએ કહ્યું કે, સાંભળો-આ બાલક મારો સહોદર બંધુ છે, કારણ કે અમે બે એક સહોદરથી ઉત્પન્ન થયા છીએ, વળી આ બાલક મારા પતિનો પુત્ર હોવાથી મારો પણ થાય છે, તેમજ મારા પતિનો અનુજ બંધુ હોવાથી મારો દીયર પણ થાય છે, તે મારા ભાઈનો પુત્ર છે, તેથી મારો ભત્રીજો પણ થાય છે, તથા તે મારી પતિનો (પિતા) ભાઈ છે તેથી મારો કાકો પણ થાય છે, અને મારી સપત્ની તેના તેનો પુત્ર જે કુવેરદત્ત તેનો આ પુત્ર છે તેથી તે મારા પુત્રનો પુત્ર પણ

કહેવાય છે. હવે તેના પિતાની સાથે જે મારં છ સંવંધ છે તે આ પ્રમાણે—આ વાલ-
કનો જે પિતા તે મારો भाई થાય કારણ તેની અને મારી એક માતા છે. તથા આ
વાલકનો જે પિતા તે મારો પિતા થાય કારણ કે તે મારી માતાનો સ્વામી છે વળી જે
આ વાલકનો પિતા તે મારો પિતામહ થાય કારણ મારી માતા કુવેરસેના તેનો પતિ
કુવેરદત્ત તેનો આ વાલક અનુજયંધુ છે તેથી કાકો અને તેનો પિતા કુવેરદત્ત તેથી
તે વૃદ્ધ પિતા થાય, તથા જે આ વાલકનો પિતા તે મારો સ્વામી થાય કારણ કે તેની
સાથે મારો વિવાહ થયેલો છે. વળી એ મારી શોક્યના પુત્ર છે તેથી મારો પુત્ર પણ
થાય. તથા જે આ વાલકનો પિતા તે મારો સાસરોપણ થાય કારણ કે તે મારા
દીયરનો પિતા છે. વળી મારં આ વાલકની માતા સાથે છ સંવંધ છે તે આ પ્રમાણે—
જે આ વાલકની માતા તે મારી પણ માતા થાય કારણ તેનીથી મારો જન્મ થયેલો
છે. તથા જે આ વાલકની માતા તે મારી પિતામહી થાય કારણ તે મારા કાકાની
માતા છે. તથા જે આ વાલકની માતા તે મારી મોજાઈ થાય કારણ મારા भाईની
સ્ત્રી થાય છે તથા જે આ વાલકની માતા તે મારી પુત્રવધૂ પણ થાય કારણ મારી
શોક્યના પુત્ર કુવેરદત્ત તેની તે સ્ત્રી થાય છે. તથા જે આ વાલકની માતા તે મારી
સાસુ પણ થાય કારણ કે મારા પતિની માતા થાય છે. તથા એની માતા મારી
શોક્ય પણ થાય કારણ મારા પતિનીજ તે ઘીજી સ્ત્રી થાય છે.

આ પ્રમાણે સાંભળી કુવેરદત્તે તેનો સર્વ વૃત્તાંત પુછ્યો. સાધ્વીએ કહી
વતાવ્યો, તે સાંભળી વૈરાગ્ય પામીને તેણે દીક્ષા લીધી. અને કુવેરસેનાએ પણ શ્રાવિ-
કાપણું સ્વીકાર્યું.

આ પ્રમાણે જે વિવેકી પુરુષ વિષયના દોષને ચિત્તમાં ધારી રાગાંશ્વરણને
મુક્તિ દે અને શુભશીલનું આચરણ કરે તે કુવેરદત્તાની જેમ જગતમાં ઉત્તમ સંપત્તિને
પામે છે.

इत्यह्निदिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायां व्याख्यायामुपदेश-
प्रासादग्रन्थस्य वृत्तौ विषयत्यागे पंचनवतितमः प्रबंधः ॥ ९९ ॥

વ્યાખ્યાન ૯૬ મું.

હવે વિષયમાં સુખ અલ્પ છે અને વિઢંબના ઘણી છે તે બતાવે છે.

સુખં વિષયસેવાયા મત્યલ્પં સર્ષપાદપિ ।

દુઃખં નાલ્પતરં ક્ષૌદ્ર વિંદ્રાસ્વાદકમર્ત્યવત્ ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા

“ વિષયસેવામાં સર્ષવના દાણાથી પળ ઘણું થોડું સુખ છે અને દુઃખ ઘણું છે. જેમ મધુના ટીપાના આસ્વાદન કરનારને થયું હતું તેમ. ” વિષયસેવામાં અલ્પસુખ છે, તે વિષે આગમમાં પણ કહ્યું છે કે, “ જેમાં સુખ ક્ષણવાર છે અને દુઃખ વહુકાલ પર્યંત છે, દુઃખ અત્યંત મઠે છે અને સુખ દૂર રહે છે. એવું અનર્થની સ્વાણરૂપ કામભોગજન્ય સંસારસુખ મોક્ષનું પ્રતિપક્ષી છે. ” વઢી કહ્યું છે કે, “ કંપ, શ્વેદ, શ્રમ, મૂર્છા, ફેર, ગ્લાનિ, વઢનો ક્ષય, અને રાજ્યક્ષમા (ક્ષય) વિગેરે રોગ મૈથુન સૈવાથી ઉત્પન્ન થાય છે. ” વઢી ઉપદેશમાલામાં કહ્યું છે કે, “ જેમ પામા (સ્વપ્ન) રોગવાળા મનુષ્યને મીઠી જુજલી આવે તે વચ્ચે સ્વંજવાળવાથી પરિણામે દુઃખ થાય છે છતાં તે વચ્ચે સુખ માને છે તેમ મોહાતુર પુરુષ વિષયસુખને પરિણામે દુઃખરૂપ છતાં સુખરૂપ માને છે. ” પામાને જુજલી કરનાર જેમ તે વચ્ચે સુખ માને છે પણ તે દુઃખરૂપ છે તેમ પુરુષને વિષયસેવાનું સુખ પણ દુઃખરૂપ જાણવું. વઢી કહ્યું છે કે “ હે ગૌતમ, દેવ દ્રવ્યનું ભક્ષણ કરવાથી અને પરસ્ત્રીની સેવાથી પ્રાણી સાતત્ય સાતતી નારકીય જાય છે. ” વઢી કહ્યું છે કે “ કોઈપણ પુરુષ પરસ્ત્રીની સાથે જેટલા આંતરના મીચકા કરે તેટલા હજાર કલ્પસુધી તે નરકાગ્નિવડે પચાય છે. ” આ પ્રમાણે વિષય જન્યસુખ મધુવિંદુને આસ્વાદન કરનાર પુરુષની જેમ દુઃખરૂપ છતાં સુખરૂપ લાગે છે તે મધુવિંદુનું દૃષ્ટાંત આ પ્રમાણે છે.—

મધુવિંદુનું દૃષ્ટાંત.

કોઈ પુરુષ સાર્થથી મુલો પડી મોટા અરણ્યમાં પેઠો ત્યાં જાણે સાક્ષાત્ યમરાજ હોય તેવા કોઈ હસ્તીએ તેને અવલોકન કર્યો. તે ઉન્મત્ત હાથી તે પુરુષની સામે દોડ્યો. તેના મથથી દડાની જેમ ઉછઠતોને પડતો તે પુરુષ નાઠો. થોડે જતાં ૧૦૦ એક કૂવો જોવામાં આવ્યો. તેથી તેણે વિચાર્યું કે, આ હાથી જરૂર મારા જેવો છે તેથી આ કૂવામાં ક્ષંપાપાત કરવો સારો. આવું ધારી તે કૂવામાં પડ્યો. ના કાંઠા ઉપર એક વડનું વૃક્ષ ઝગ્યું હતું. તેની વડવાઈઓ કૂવામાં લટકી હતી, તેથી પડતો એવો તે પુરુષ તે વડની વડવાઈ સાથે વચમાં લટકી રહ્યો. તે

નીચે દૃષ્ટિ નાંચીને જોયું તો કુવાની અંદર જાણે વીજો કુવો હોય તેવો એક અજગર મુઠ્ઠા ફાડીને રહેલો જોવામાં આવ્યો. વઢી તે કુવાના ચારે સુખામાં ધમણની જેમ ફુંકાડા મારના ચાર સર્પો જોવામાં આવ્યા. ઉપર નજર કરતાં તેણે આલંબન કરેલી વડની શાખાને છેદવાને માટે કાઠો અને ધાંઠી એવા બે ડંદર પોતાના કરવતના જેવા દાતથી પ્રયત્ન કરતા નજરે પડ્યા. તેમજ ઉન્મત્ત ગજેન્દ્ર પણ તેને મારવાને માટે વડની શાખાને સુંઢવેડે વારંવાર હલાવવા લાગ્યો. તેથી તે વૃક્ષની શાખા ઉપર રહેલા એક મધપુડામાંથી ડડીને કેટલીક મક્ષિકાઓ પેલા પુરુષને દંશ કરવા લાગી. આ પ્રમાણેની પીડાથી દુઃખી થતા તે પુરુષે કુવામાંથી નિકળવાને માટે ડંડું મુઠ્ઠા કર્યું. તેવામાં પેલા મધપુડામાંથી મધના વિંદુ ટપકવા લાગ્યા. તે પેલા પુરુષના લલાટ ઉપર પડીને મુઠ્ઠામાં આવ્યા તેનો સ્વાદ પામીને તે મુઠ્ઠા માનવા લાગ્યો. તે વખતે કોઈ વિદ્યાધર તેને આપત્તિમાંથી મુક્ત કરવાને માટે વિમાન મહિત ત્યાં આવી કૃપાથી બોલ્યો કે, હે મનુષ્ય ! ચાલ, આ વિમાનમાં બેસીને સુખી થા તેણે કહ્યું કે, હે દેવ ! ક્ષગવાર રાહ જુવો, જેટલામાં હું આ મધુનાં વિંદુ ચાટી લઉં. પછી વિદ્યાધર ફરીવાર પુછ્યું, તથાપિ તેણે તેવોજ જવાબ આપ્યો. છેવટે વિદ્યાધર કંટાળી પોતાને સ્થાનકે ચાલ્યા ગયો.

ઉપરના દૃષ્ટાંત વિષે એવો ઉપનય છે કે, જે ઉન્મત્ત હાથી તે મૃત્યુ સમજવું. તે સર્વ જીવોની પછવાડે ભમ્યા કરે છે, તે વિષે શ્રીવસ્તુશાલ ચરિત્રમાં કહ્યું છે કે,

લોકઃ પૃચ્છતિ મે વાર્તા, શરીરં કુશલં તવ ॥

કુતઃ કુશલમસ્માકં, આયુર્યાતિ દિને દિને ॥

“ કોઈ પ્રસંગે નગરજનોએ મંત્રી વસ્તુપાલને કુશલતા પુછી, ત્યારે મંત્રી બોલ્યા કે, લોકો મને શરીરની કુશલતા પુછે છે, પણ મારી કુશલતા શી રીતે કહેવાય ? કારણકે આયુષ્ય તો દિવસે દિવસે ચાલ્યું જાય છે. ” વઢી અન્યત્ર કહ્યું છે કે— “ આ વિશ્વ શરણ વગરનું, રાજા વગરનું અને નાયક વિનાનું છે કે જેથી કોઈપણ ઉપાય ન ચાલે તેમ યમરાજરૂપ રાક્ષસથી તેનો ગ્રાસ થયા કરે છે. ” “ વઢી જુઓ કે જે શ્રેણિકરાજાને ઇંદ્ર સ્નેહથી આલિંગન કરીને પોતાના અર્ધાસન ઉપર બેસાડતો હતો, તેવો શ્રેણિકરાજા પણ અશરણ થઈ અશ્રોતવ્યદશા (મરણદશા) ને પામી ગયો. ” “ વઢી જેમ પશુઓ મૃત્યુનો ઉપાય જાણતા નથી, તેમ વિદ્વાનો પણ તેના ઉપાય જાણતા નથી. આવી ઉપાય જાણવાની મૂઢતાને ધિક્કાર છે. ” હવે જે કુવો કહ્યો તે સંસાર જાણવો. તે ગમનાગમનરૂપ જલથી ભરેલો છે. જે અજગર તે

ભયંકર નરકમૂર્તિ સમજવી. ચાર રૂબે જે ચાર સર્પો હતા તે ક્રોધાદિ ...
કષાયો જાણવા. જે વઢવૃક્ષ તે મનુષ્યનું આયુષ્ય સમજવું. જે કાઠો અને
ધોળો બે ઉંદર કદા તે મનુષ્યના આયુષ્યને હેદન કરનારા શુક્લપક્ષ અને કૃષ્ણપક્ષ
સમજવા. જે મક્ષિકાઓ તે જ્વર, અતીસાર, વાયુ વિગેરે વ્યાધિઓ સમજવા.
અને જે મધુર્વિદુ તે વિષયરાગ સમજવો, કે જે માત્ર જાણવા સુખ આપનાર છે.

અહિં કોઈ શંકા કરે કે, જે દેવતાને સુખ મળે છે તે અલ્પ નથી, પણ ઘણું છે;
કેમકે તે ઘણો કાલ રહે છે. દેવતાને એક ભવમાં અનેક સ્ત્રી સાથે સંભોગ પ્રાપ્ત થાય
છે. તે વિષે શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે, “ઈદ્રના એક અવતારમાં બે કોઢાકોડી પંચાશી લાક્ષ
કરોડ, એકોતેર હજાર કરોડ, ચારસો ક્રોડ, એકવીશ ક્રોડ, સત્તાવન લાક્ષ, ચૌદ
હજાર, બસો અને પચાસ દેવીઓ થાય છે” યથા દેવતાને વિષયનું સુખ મધુર્વિદુના
સુખની જેમ અલ્પ કેમ કહેવાય ? એ સત્ય છે પણ એ વત્સ, અનાદિકાલપર્યંત ભોગવેલું
નિગોદાદિ દુઃખને આશ્રીને દેવનું સુખ પણ તેના જેવુંજ અલ્પ છે. વળી દેવતામાંથી
ચંબેલો પ્રાણી તિર્યંચાદિ ગતિમાં અનંતકાલ સુધી વારંવાર ભમ્યા કરે છે, યથા તે
અપેક્ષાએ પણ તેનું સુખ મધુર્વિદુના જેવું સ્વલ્પજ છે. જેમ કોઈ પુરુષે કંઠસુધી મિષ્ટાન્ન
સ્વાદ્યું હોય તે વિકાર પામી અજીર્ણરૂપ થતાં વમન, વિરેચન, અને લંઘન વિગેરેનું
ઘણું દુઃખ તે અનુભવે છે. તેમ કામભોગાદિ સુખ દેવાદિકને પણ પરિણામે મહા
ભયંકર છે એમ જાણી મુનિજનો મનથી પણ તે સુખને ઇચ્છતા નથી.

“ આ પ્રમાણે કામ ભોગસંબંધી સુખ કિંપાકના ફલની જેમ પરિણામે દારૂપ
અને મધુર્વિદુની જેવું અલ્પ છે; એવું મનમાં વિચારી કયો સદ્બુદ્ધિમાન્ અને શીલદાત્રી
વાળો પુરુષ તેમાં રાગને પ્રાપ્ત થાય ? ”

इत्यद्वादिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायां व्याख्यायामुप-
देशप्रासादग्रन्थस्य वृत्तौ मधुर्विदुदृष्टांतेन विषयत्याग-
विषये षष्ठ्यवतितमः प्रबंधः ॥ १६ ॥

વ્યાખ્યાન ૧૭ મું.

હવે મહાસતીનું લક્ષણ કહે છે.

યા શીલભંગસામગ્રીસંભવે નિશ્ચલા મતિઃ ।

સા સતી સ્વપતૌ રક્તેતરાઃ સંતિ ગૃહે ગૃહે ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા

“ શીલનો ભંગ થવાની મામગ્રીનો સંભવ છતાં પણ જેની બુદ્ધિ નિશ્ચલ રહે અને જે પોતાના પતિમાંજ રક્ત હોય તે સ્ત્રી સતી કહેવાય, વાકી વીજી (અસતી) સ્ત્રીઓ તો ઘેર ઘેર છે ” આ ઉપર શીલવતીની કથા છે તે આ પ્રમાણે—

શીલવતીની કથા.

જંબુદ્વીપને વિષે નંદન નામના નગરમાં રત્નાકર નામે શ્રેષ્ઠી હતો. તેને પુત્ર નહોતો તેથી તેણે અજિતનાથ ભગવંતની શામનદેવી અજિતવલ્લાની આરાધના કરી. યથી અજિતસેન નામે પુત્ર થયો. તે મોટો થઈ શીલવતી નામે સ્ત્રીની સાથે પરણ્યો. શીલવતી શકુનશાસ્ત્રાદિ મળેલી હતી, તેથી શકુનશાસ્ત્રને અનુસારે અનેક વચ્ચે દ્રવ્ય વતાવી આપવાથી તે ઘરની અધિષ્ઠાત્રી થઈ પડી હતી. તેનો સ્વામી અજિતસેન બુદ્ધિના પ્રવલ્લથી રાજાનો મંત્રી થયો હતો. એક વચ્ચે રાજાએ કોઈ સીમાડાના રાજા ઉપર ચડાઈ કરવા જતાં પોતાની સાથે આવવા મંત્રીને પણ આજ્ઞા કરી મંત્રીએ શીલવતીને પુછ્યું કે, “ પ્રિયા ! મારે રાજાની સાથે જવું પડશે. પાછળ તું એકાકી ઘેર શી રીતે રહીશ? કારણ કે સ્ત્રીઓનું શીલ તો પુરુષ સમીપે હોવાથીજ રહે છે. જે સ્ત્રી પ્રોપિત ભર્તૃકા (જેનો પતિ પરદેશ ગયો હોય તેવી) હોય છે તે ઉન્મત્ત ગર્જેન્દ્રની જેમ ઘળીવાર સ્વેચ્છાથી ક્રીડા કરે છે. ” પતિના આવાં વચ્ચે સાંભળી નેત્રમાં અશ્રુ લાવીને શીલવતીએ શીલની પરિક્ષા વતાવનારી એક પુષ્પની માળા સ્વહસ્તવડે ગુંથી પતિના કંઠમાં આરોપણ કરી અને વોલી કે, હે સ્વામી, જ્યાંસુધી આ માળા કરમાય નહીં, ત્યાંસુધી મારું શીલ અલંબ છે એમ સમજવું. પછી મંત્રી નિશ્ચિત થઈને રાજાની સાથે વહાર ગામ ગયો.

એક વચ્ચે રાજા અજિતસેન મંત્રીના કંઠમાં વગર કરમાયલી માળા જોઈ વિસ્મય પામ્યો, અને તે વિષે પાસેના માણસોને પુછ્યું; ત્યારે તેણે તેની સ્ત્રીનું સતીપણું વર્ણવી વતાવ્યું. પછી કૌતુકી રાજાએ સમાવચ્ચે આવી પરસ્પર હાસ્યવાર્તા કરનારા મંત્રીઓને કહ્યું કે, આપણા અજિતસેન મંત્રીની સ્ત્રીનું સતીપણું ચરેચરું છે. તે સાંભ-

ઠી એક બીજો મંત્રી બોલી ઉઠ્યો-મહારાજ! તેમને તેમની સ્ત્રીએ મમાવ્યા છે. સ્ત્રીઓમાં સતીપણું છેજ નહીં. શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે, “જ્યાંસુધી એકાંત કે વસ્ત્ર મળે નહીં ત્યાંસુધીજ સ્ત્રીનું સતીપણું છે.” માટે જો તમારે પરીક્ષા કરવી હોય તો મને ત્યાં મોકલો. પછી અશોક નામના તે હાસ્ય કરનારા મંત્રીને અર્ધ લાખ દ્રવ્ય આપીને રાજાએ શીલવતી પાસે મોકલ્યો.

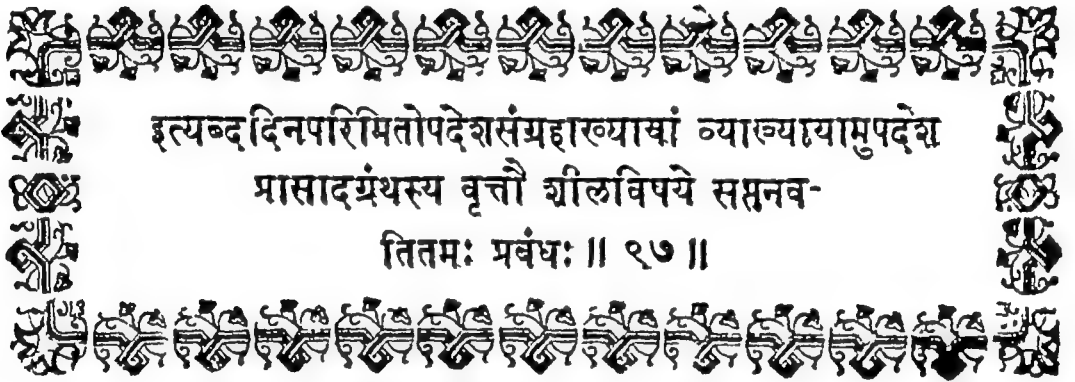
અશોક સ્વલ્લેશ ધારણ કરી નગરમાં ગયો. ત્યાં કોઈ માલીની સ્ત્રીને મલીને કહ્યું કે, તું શીલવતીની પાસે જઈ કહે કે, કોઈ સૌભાગ્યવાન પુરુષ તને મલ્લવાને ઇચ્છે છે. માલણે કહ્યું, તે વાર્તામાં દ્રવ્ય ઘણું જોઈશે. કારણ કે ધન એજ મનુષ્યોનું ઉત્તમ વશીકરણ છે. અશોકે કહ્યું કે જો તે કાર્ય સિદ્ધ થશે તો હું અર્ધ લક્ષ દ્રવ્ય આપીશ. આથી માલણ સંતુષ્ટ થઈ શીલવતીની પાસે ગઈ અને શીલવતીને વધો વૃત્તાંત જણાવ્યો. શીલવતીએ મનમાં વિચાર્યું કે, પરસ્ત્રીના શીલનું સ્વંદન કરવા ઇચ્છનાર આ પુરુષ તેના પાપનું ફલ ભોગવો. એમ વિચારી તેણે તે વાત કબુલ કરી, અને માલણની પાસે અર્ધ લક્ષ દ્રવ્ય માગ્યું. માલણે તે સ્વીકાર્યું એટલે મલ્લવાનો દિવસ નક્કી કર્યો. પછી શીલવતીએ પોતાની બુદ્ધિથી વિચાર કરી ઘરના એક ઓરડામાં કુવા જેવો ડુંડો સ્થાપી કરાવ્યો અને તેની ઉપર પાટી વગરનો માંચો મુકી તેની ઉપર ઓછાડ પોચો પોચો બાંધી રાખ્યો. મલ્લવાનો સમય થતાં અશોક મંત્રી પોતાના આત્માને કૃતાર્થ માનતો અર્ધ લક્ષ દ્રવ્ય સાથે લઈ ત્યાં આવ્યો. અગાઉથી શિખરી રાખેલી દાસીએ કહ્યું કે, લા-વેલું દ્રવ્ય મને આપો અને અંદર માંચા ઉપર જઈને બેસો. અશોક અર્ધ લાખ દ્રવ્ય તેને આપી ઉતાવળો તે અંધકારવાળા ઓરડામાં જઈ માંચા ઉપર બેઠો તેવો તરતજ સસારમાં બહુકર્મી પ્રાણી પડે તેમ તે સ્થાનમાં પડ્યો. “રાવણની જેમ વ્યસનીને આપત્તિઓ સુલભ છે.” સ્થાનમાં પડેલો અશોક જ્યારે ક્ષુધાતુર થતો ત્યારે ઉપરથી શીલવતી સ્વપ્નરૂપે અન્ન આપતી હતી. એવી રીતે બહુ દિવસ તેમાં રહેવાથી ‘અ’ ડહી જવાને લીધે અશોક મંત્રી શોકરૂપ થઈ રહ્યો.

એક માસ વીત્યા છતાં અશોક મંત્રી પાછો ન આવવાથી કામાંકુર નામે બીજો મંત્રી તેવીજ પ્રતિજ્ઞા લઈને આવ્યો. શીલવતીએ તેની પાસેથી પણ અર્ધ લક્ષ દ્રવ્ય લઈને તેજ સ્થાનમાં તેને નાખ્યો. પછી એક માસે લલિતાંગ નામે ત્રીજો મંત્રી આવ્યો. તેને પણ અર્ધ લાખ દ્રવ્ય લઈ તેજ સ્થાનમાં નાખી દીધો. ચોથે માસે રતિ-કેલિ નામે મંત્રી આવ્યો. તેને પણ અર્ધ લક્ષ દ્રવ્ય લઈ તેજ સ્થાનમાં નાખ્યો. આ-
તે ચારે મંત્રીઓ ચતુર્ગતિ રૂપ સંસારમાં દુઃખનો અનુભવ કરતા જીવોની જેમ
સ પાતાલ જેવા સ્થાનમાં દુઃખનો અનુભવ કરવા લાગ્યા.

अनुक्रमे सिंहराजा शत्रुनो जय करी पाछो आव्यो. अने मोटा उत्सवथी तेणे नगरमां प्रवेश कयों. ते समये पेला मंत्रीओए शीलवतीने कह्युं, हे स्वामिनी ! अंमे तमारुं माहात्म्य जोयुं, तेम अमारा कृत्यनुं फल पण भोगव्युं, माटे हवे अमने व-हार काढो. शीलवतीए कह्युं के, ज्यारे हुं “ भवतु (थाओ) ” एम कहुं त्यारे तमारे वधाए साथे “ भवतु ” एम कहेवुं. मंत्रीओए ते कबुल कयुं. पछी शीलवतीए पोताना पतिने कहीने राजाने भोजननुं आमंत्रण कयुं. आगले दिवसे सर्व रसवती तैयार करी ते खाडावाळा ओरडामां गुप्त रीते राखी मुकी. भोजन करवा आववाने दिवसे रसोडामां अग्नि पण सलगाव्यो नही अने जळने स्थाने जळ पण राख्युं नही, तेम कांई पण भोजननी सामग्री पण त्यां रसोडामां राखी नहीं. राजा भोजन करवाने आव्यो पण तेणे भोजननी सामग्री कांई जोई नही. तेथी चमत्कार पामी राजा भो-जन करवा वेठो. पछी शीलवती स्नान करी पेला ओरडामां जइ पुष्पमाला हाथमां राखी धूप दीप करी वेठी अने अंदरथी बोली के—राजा भोजन करवाने माटे आ-व्या छे माटे नाना प्रकारना पक्वान्न “ भवन्तु ” (थइ जाओ.) एटले खाडानी अंदरथी ते चारे मंत्रीओए उंचे रवरे कह्युं के, “ भवन्तु ” (थइ जाओ). पछी मो-दक विगेरे सामग्री ते ओरडामांथी वहार लाववामां आवी. पछी घृत विगेरेने माटे पण उपर प्रमाणे कह्युं, वली विलेपन, तथा शाक विगेरेने माटे पण तेमज कह्युं, ते वधी वखते तेओए “ भवन्तु ” ए शब्द कह्यो. एवी रीते राजानुं भोजन संपूर्ण थयुं. पछी तांवूल विगेरे आपीने मंत्री अजितसेन राजाना चरणमां पड्यो. एटले राजाए पुछ्युं के, मंत्री आ प्रमाणे रसोई विगेरे साथी तैयार थइ ? मंत्रीए कह्युं के—ते ओर-डामां मने प्रसन्न थयेला चार यक्षो छे ते जे मागीए ते आपे छे. राजाए कह्युं के ते अमने आपो. कारण के ज्यारे नगरनी वहार जवुं पडे छे, त्यारे त्यां जे भोजन मा-गीए ते वचन मात्रमांज थइ जाय. राजाना आग्रहथी मंत्रीए आपवानुं कबुल कयुं. पछी गुप्त रीते ते चारेने खाडामांथी काढी सारा मोटा कंडीआमां तेमने नाख्या. अने सारा वस्त्रथी तेने ढांकी आ यक्षोनुं स्वरूप कोईने वताववुं नही, एम कही रा-जाने अर्पण कर्या. राजा ते कंडीआने रथमां मुकी पोते आगळ पेदल चाली रस्ते पवित्र जळ छंटावतो दरवारमां लाव्यो. अंतःपुरनी स्त्रीओ पाछळ पाछळ चालती ते यक्षोना गुण गावा लागी. आवी रीते तेमने दरवारमां लावीने एक पवित्र स्थानके राख्या; अने सवारने माटे रसोई तैयार करवानी रसोईयाने ना पाडवामां आवी. प्रभातकाल थतां भोजन वखते पवित्रपणे तेमनी पूजा करी राजाए विज्ञप्ति करी के, स्वामी, पक्वान्न तथां दाळ भात आपो, अने जातजातना शाक अने भोज्य पदार्थ आपो. एटले ते चारे जणे “ भवन्तु ” एम कह्युं, पण कांई थयुं नहीं. एटले राजाए कंडी-

આ ઉઘાડ્યા. ત્યાં તો તેમાં ચાર પિશાચના જેવા મનુષ્યો જોવામાં આવ્યા. દારી મુંઝ અને માથાના કેશ વધ્યા હતા, ડાચાં મળી ગયા હતા, કુધાથી કુશ થઈ ગયા હતા અને નેત્ર ચંડા ગયા હતા. રાજાએ તેઓને ઓઢાવ્યા, એટલે તે હાસ્ય મંત્રીઓ કાગડાની જેમ ઉપહાસને પાત્ર થયા. રાજાએ હકીકત પૂછી એટલે તેમણે સર્વ વૃત્તાંત જણાવ્યો. તેથી રાજા આશ્ચર્ય પામી મસ્તક ધુળાવવા લાગ્યો. અને શીલવતીનું શીલ, તેની બુદ્ધિનો પ્રકાશ અને પુણ્યમાળા ગ્લાનિ ન પામી તેનું કારણ રાજાના જાણવામાં આવ્યું. આથી લોકમાં શીલવતીની મોટી પ્રતિષ્ઠા થઈ. પછી તે દંપતિ અનુક્રમે દીક્ષા લઈ પાંચમે દેવલોકે ગયા અને અનુક્રમે મોક્ષને પણ પ્રાપ્ત થશે.

“આ પ્રમાણે નિર્મલ શીલને ધારણ કરી તે દંપતી ચિરકાલ ચારિત્રની ધુરાનું વહન કરી પાંચમા દેવલોકમાં ગયા અને ત્યાંથી ચવી મનુષ્ય થઈ કેવલજ્ઞાન પામીને મોક્ષે જશે.”

इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायां व्याख्यायामुपदेश
प्रासादग्रंथस्य वृत्तौ शीलविषये सप्तनव-
तितमः प्रबंधः ॥ ९७ ॥

વ્યાખ્યાન ૯૮ મું.

શીલવ્રતના મહિમાથી છેદાયલા અંગો પણ પાછા પ્રગટ થાય છે તે કહે છે.

छेदात्पुनः प्ररोहंति, ये साधारण शाखीनां ।

तद्वच्छीनानि चांगानि प्रादुर्याति सुशीलतः ॥ ૧ ॥

“જેમ અનંતકાય વનસ્પતિને છેદવાથી તે પાછી ફરીને ઊગે છે, તેમ ઉત્તમશીલર્થી છેદાણા અંગો પણ પાછા ઉત્પન્ન થાય છે.” તે ઉપર કલાવતીનો સંબંધ છે. તે આ પ્રમાણે—

કલાવતીની કથા.

શંખપૂર નગરમાં શંખ નામે રાજા હતો. તે એક વચ્ચે સભા ભરીને બેઠો હતો । દત્ત નામે શ્રેષ્ઠી મુસાફરી કરીને ત્યાં આવ્યો. રાજાની પાસે ભેટ ધરી આગ

ઠ વેઠો. ઇટલે રાજાએ દેશાંતરનું સ્વરૂપ પુછ્યું, તેણે દેશાંતરનું સ્વરૂપ કહીને એક ચિત્રપટ ધતાવ્યું. રાજા તે જોઈને આશ્ચર્ય પામ્યો. પછી પુછ્યું કે, આ કોનું ચિત્ર છે ? દત્તે કહ્યું કે, સ્વામી, વિશાલપુરના સ્વામી, વિજયસેન રાજાની પુત્રી કલાવતી નું છે. તે વાલાએ પ્રતિજ્ઞા કરી છે કે, જે પુરુષ મારા ચાર પ્રશ્નોનો ઉત્તર આપી નિર્ણય કરશે તેને હું વરીશ. તે સાંભળી રાજાએ સરસ્વતી દેવીની આરાધના કરી અને તેમને પ્રસન્ન કર્યા. શારદા પ્રત્યક્ષ થઈને ચોલ્યા કે, હે વત્સ, તારા કરસ્પર્શથી કાષ્ટની પુતળી પણ તને પુછેલા પ્રશ્નોનો નિર્ણય કરશે. પછી કૃતાર્થ થયેલો રાજા વિશાલપુર નગરે જઈ સ્વયંવર મંડપમાં વેઠો. ઇટલે કલાવતી રાજકન્યા જાણે લક્ષ્મીદેવી હોય તેમ સરસીઓથી પરવરેલી ત્યાં આવી. પછી કન્યાની આજ્ઞાથી સર્વ રાજાઓના મા-ભક્તો પ્રતિહારીએ ડાંચે સ્વરે કહ્યું કે, “ હે રાજાઓ, આપ સર્વે આ ચાર પ્રશ્નોનો ઉત્તર આપો. દેવ કોણ ? ગુરુ કોણ ? તત્ત્વ શું ? અને સત્ત્વ શું ? આ ચાર પ્રશ્નોનો ઉત્તર જે સ્પષ્ટ કરી વતાવશે, તે આ કલાવતીની વરમાલ્યાને યોગ્ય થશે. ” પછી સર્વે રાજાઓએ પોતપોતાની બુદ્ધિ પ્રમાણે ઉત્તર આપ્યો પણ કલાવતીએ તે માન્ય કર્યો નહીં, ઇટલે શંખરાજાએ મંડપના સ્તંભ ઉપર રહેલી એક પુતળીના મુખથી આ પ્રમાણે ઉત્તર અપાવ્યા.

વિતરાગઃ પરો દેવો, મહાવ્રતધરો ગુરુઃ ।

તત્ત્વં જીવાદયો જ્ઞેયા, સત્ત્વમિન્દ્રિયનિગ્રહઃ ॥

“ જે વીતરાગ હોય તે પરમ દેવ, જે મહાવ્રતધારી હોય તે ગુરુ, જીવ અજીવાદિ તત્ત્વ અને ઇન્દ્રિયોનો નિગ્રહ તે સત્ત્વ. ” આવો ઉત્તર સાંભળી વાજિત્રોના ધ્વનિસાથે સત્ય સત્ય એવો ઉચ્ચાર કરી રાજકુમારી કલાવતીએ તેમના કંઠમાં સ્વયંવરમાલા આરોપણ કરી. પછી તેનું પાણિગ્રહણ કરીને શંખરાજા કલાવતી સાથે પોતાને નગરે આવ્યો.

અન્યદા કલાવતી સગર્ભા થઈ. તે સ્વર સાંભળી તેના ભાઈએ તેને તેડી લાવવા માટે એક સેવકને મોકલ્યો અને તેની સાથે વે વાજુવંધ મોકલાવ્યા. તે માણસ શંખરાજાને મળ્યા અગાઉ કલાવતીનેજ મળ્યો અને તેના ભાઈએ આપેલા વાજુવંધ આપ્યા. કલાવતી તે વાજુવંધ હાથે પેહેરી ઘણો હર્ષ પામી અને તે સેવકને વિદાય કર્યો. તે વાજુવંધની શોભા જોઈ તેણે પોતાની સરસીને કહ્યું કે, “ જેણે આ વાજુવંધ મને મોકલાવ્યા છે તેની ઉપર મારો ઘણો સ્નેહ છે. તે દીર્ઘાયુ થાઓ. ” કલાવતીનું આ વાક્ય રાજાએ ગુપ્ત રહી સાંભળ્યું. તેથી રાજાના મનમાં અન્ય પુરુષ સાથે તેનો સ્નેહ છે એવી શંકા આવી, તેથી ક્રોધ પ્રદિપ્ત થયો. તેણે વિચાર્યું કે,

અંતર્વિષમયા હોતત્ બહિરેવ મનોહરા ।

ગુંજાફલસમાકારા, યોષિતઃ કેન નિર્મિતા ॥

“ અહો, સ્ત્રીઓ અંદર વિષમય છે અને બહારથી મનોહર લાગે છે. આવી જ નોઢીના ફલ જેવી સ્ત્રીઓ કોણે બનાવી હશે, ” આવી કુલ્લવાન ઉત્તમ જણાતી સ્ત્રી પણ કુલટા છે. પરંતુ શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે તે સત્ય છે કે, “ જલમાં જેમ માછલાના પગલાં અને આકાશમાં પક્ષીઓના પગલાં જોવામાં આવતા નથી. તેમ સ્ત્રીઓના ચરિત્રનો વ્રહ્મા પણ પાર પામી શકતા નથી. ” આ પ્રમાણે ચિંતવી રાજા શંખે વે ચંડાળીને આજ્ઞા કરી કે, તમારે કલાવતીને હું વનમાં મોકલાવું ત્યાં જઈને તેની વાજુવંધમ-હિત બંને ભુજા છેદીને મારી પાસે લાવવી. પછી રાજાની આજ્ઞાથી શય્યાપાલક કલાવતીને રથમાં બેસારી કોઈ વનમાં મુકી આવ્યો. એટલે પેલી વે ચંડાળીઓએ આવી તેના વે હાથ છેદી નાખ્યા. અને રાજાની પાસે લાવી હાજર કર્યાં.

કલાવતીએ હાથની પીડાથી તત્કાલ એક પુત્રને જન્મ આપ્યો. તે વચ્ચે તેને પવિત્ર કરવાને હાથ ન હોવાથી પગે પગે સમિપ રહેલી નદીને કાંઠે લઈ ગઈ. તેવામાં તે નદીમાં પૂર આવ્યું. તેથી પુત્રનું રક્ષણ કરવું મુશ્કેલ થઈ પડ્યું. આ પ્રમાણે સર્વ તરફથી આપત્તિ આવેલી જોઈ કલાવતી નવકાર મંત્રનું સ્મરણ કરીને બોલી કે, “ જો મેં ત્રિકરણ શુદ્ધિ શીલ પાળ્યું હોય તો આ નદીનું પૂર વિગેરે આપત્તિઓ દૂર થઈ જાઓ. ” તત્કાલ શાસન દેવીએ તેના ભુજ નવપલ્લવિત કર્યા અને નદીનું પૂર શાંત કરી આકાશમાં રહીને પુષ્પવૃષ્ટિ કરી. તેવામાં કોઈ તાપસ ત્યાં આવી કલાવતીને પોતાના આશ્રમમાં લઈ ગયો અને પુત્રીની જેમ તેની રક્ષા કરી તેનું તથા પુત્રનું લાલન પાલન કરવા લાગ્યો.

અહિ રાજાએ પોતાના મિત્ર શ્રેષ્ઠીપુત્ર દત્તને પુછ્યું કે, આજકાલ પટરાણીનાં પિયરથી કોઈ આવ્યું છે? શ્રેષ્ઠી પુત્રે કહ્યું, સ્વામી! આજેજ એક માણસ આવેલ છે તેની સાથે પટરાણીને માટે તેના ભાઈ જયસેને વે વાજુવંધ મોકલાવ્યા છે તે મેં પટરાણીનેજ પહોંચાડ્યા છે. આ સ્વર સાંભળી શંખ રાજા મૂર્છા ખાઈને પૃથ્વી ઉપર ઢબી પડ્યો. તેના મિત્રે ચંદન વિગેરેથી તેને સાવધાન કર્યો; એટલે તે પોતાની મૂર્ચ્ચતાને નિંદવા લાગ્યો. અરે! મારા જેવા અવિચારીને ધિક્કાર છે. નીતિમાં કહ્યું છે કે:—

અવિમૃશ્યકૃતં ન્યસ્તં, વિશ્વસ્તં દત્ત માદૃતં ।

ઉક્તં શુક્તં ચ તત્પ્રાયો, મહાઽનુશયકૃન્નૃણાં ॥

“જે વિચાર્યા વગર કરે, સ્થાપે, વિશ્વાસ કરે, આપે, આદરે, બોલે અને જમે તે પ્રાયઃ નસને પશ્ચાત્તાપ કરાવનાર થાય છે. ” વળી કહ્યું છે કે, “ જે કોઈ કાર્ય ગુણવાન

કે ગુણરહિત કરવામાં આવે તેમાં પંડિત પુરુષે તેનું પરિણામ પ્રયત્ન પૂર્વક પ્રથમ વિચારવું. કારણ કે જે કાર્ય અતિસાહસથી કરવામાં આવે છે તેનું પરિણામ એવી વિપત્તિમાં આવે છે કે જેનો વિપાક હૃદયને દહન કરે તેઓ શલ્ય રૂપ થઈ પડે છે.” વઢી રાજા વિચારે છે કે—હવે હું કોને મુખ વતાવીશ ? તેથી ચિતામાં આ દેહેને દગ્ધ કરી નાહું. આ પ્રમાણે વિચારે છે તેવામાં કોઈ મુમુક્ષ મુનિ ઉપવનમાં આવીને દેશના આપે છે તે સ્વર સાંભળી શંખ રાજા તે સાંભળવા માટે ત્યાં ગયો.

મુનિએ દેશનામાં કહ્યું કે, “ આ સંસાર રૂપ અરણ્યમાં જીવ પૂર્વ કર્મને વશ થઈ મૃગતૃષ્ણાની જેમ આંતરિય ભરેલા થઈ મૃગની જેમ વૃથા ભ્રમ્યા કરે છે.” આ દેશનાને એતે રાજાએ પોતાની પત્નીને મલ્લવાનો ઉપાય પુછ્યો. અને પોતાને આવેલા સ્વપ્નની વાત કહી મુનિ બોલ્યાકે, “તને આવેલા સ્વપ્નને અનુસારે તે રાણીએ એક પુત્રને જન્મ આપ્યો હશે અને તે તને થોડા દિવસમાં મલશે.” આપ્રમાણે સાંભળી રાજા અસન્ન થઈને નગરમાં આવ્યો. અને તત્કાલ તેની શોધ કરવા જવાની દત્તશ્રેષ્ઠીને આજ્ઞા કરી.

દત્તશ્રેષ્ઠી ફરતો ફરતો પેલા તાપસના આશ્રમમાં આવ્યો. ત્યાં કલાવતી તેનાં જોવામાં આવી. શ્રેષ્ઠીણો જી, હે સુશીલે ! અગ્નિમાં પ્રવેશ કરતા તારા પતિને આવીને વચાવ. તત્કાલ ક મારતી કુલ્લપતિની રજા લઈને પોતાના નગરમાં આવી. તેને જોઈને રાજા નીચું મુખ કરીને રહ્યો. અને પોતાનાં દુષ્ટ આચરણની નિંદા કરી અમિથ્યા દુષ્કૃત આપ્યું. કલાવતી પણ તે સમગ્ર પોતાનાજ કરેલા કર્મોનું ફલ માની રાસુએ રહી.

શુક વચ્ચે તે દંપતીએ કોઈ જ્ઞાનીને પોતાના પૂર્વભવનો વૃત્તાંત પુછ્યો. મુનિએ જ્ઞાનદ્રષ્ટિથી જોઈને કહેવાનો આરંભ કર્યો—“પૂર્વે શ્રમિહાવિદેહ ક્ષેત્રને વિષે નરવિ-
ક્રમ નામે રાજા હતો. તેને સુલોચના નામે પુત્રી હતી. તેણીએ ક્રીડા કર-
વાને માટે એક પોષ્ટ પાંજરામાં રાખ્યો હતો અને હમેશાં મધુર મધુર ફલ સ્વરસાવીને તેનું પોષણ કરતી હતી. એક વચ્ચે તે સુલોચના પોષ્ટને સાથે લઈ સોમંધરપ્રભુ
ના વિંચને વાંદવા માટે ગઈ. વીતરાગના વિવના દર્શન થતાંજ શુકને જાતિસ્મરણ
પાન થયું. તેથી પૂર્વભવે વ્રતની વિરાધના કરેલી તેના જાણવામાં આવી. તેને યાદ
રાવ્યું કે, મેં પૂર્વભવે વિહરમાન એવા શ્રીસોમંધરાદિ પ્રભુની સ્તુતિ અને વર્ણન શ્ર-
વણી કર્યું હતું. તે આપ્રમાણે—“મેરુથી પૂર્વે મહા વિદેહ ક્ષેત્રને વિષે પુષ્કલાવતી
નંદિજયમાં પુંડરીકિણી નામે નગરી છે. ત્યાં કુંથનાથ અને અરનાથના આંતરામાં શ્રી-
સોમંધરસ્વામીનો જન્મ થયો. શ્રીમુનિસુવ્રતસ્વામી અને નમિનાથના આંતરામાં રાજ્ય

છોડીને દીક્ષા લીધી. અનાગત ચોવીંશીના ઉદય અને પેઢાલ જિનને આંતરે તે મોક્ષ પામશે. વિહરમાન એવા વિશે તીર્થકરોને દરેકને સો કોટી સાધુઓ અને દશલાખ કેવલજ્ઞાનીનો પરિવાર છે. સર્વ સંખ્યાએ બે કોટી કેવલજ્ઞાની બે હજાર કોટી સાધુઓ થાય છે. તેઓને હું અર્હર્નિશ નમું છું.” (તેમના શ્રાવક શ્રાવિકાની સંખ્યા તો સાંભળી નથી.)) ઇત્યાદિ જિનગુણના પઢન પાઠનમાં હું તત્પર હતો. પણ મુનિની ક્રિયામાં શિથિલ હતો તેથી ચારિત્રની આરાધના કરી શક્યો નહીં. પ્રાંતે તે પાપની આલોચના કર્યા વગર કાલ કરવાથી હું પોપટ થયો છું. હું મારો મનુષ્ય જન્મ અને રત્નત્રય ફોગટમાં હારી ગયો છું. હવેથી હું હંમેશા એ પ્રમુને નમીને પછી ભોજન કરીશ—આવો તેણે અભિગ્રહ ધારણ કર્યો—સુલોચના તે પોપટને પાંજરાસંહિત લઈને ઘેર આવી. બીજે દિવસે ભોજન સમયે તે પક્ષી રાજકુમારીના કામાંથી ડહીને સત્ત્વર શ્રીતીર્થકરને નમવા ચાલ્યો ગયો. તે પક્ષીના વિયોગથી સુલોચના વારંવાર વિલાપ કરવા લાગી. તે સ્વર જાણીને રાજાએ તેને પકડી લાવવા સેવકોને આજ્ઞા કરી; એટલે પક્ષીને પકડનારા પુરુષોએ કોઈ વૃક્ષ ઉપર રહેલા તે પોપટને ગુપ્તરીતે પકડી લીધો. અને રાજકુમારીને સોંપ્યો. સુલોચનાએ ફરીવાર ડહીજાય નહીં તેવું ધારીને તેની વંને પાંગ્રી છેદી નાખી. એથી એ પક્ષી સમાધિથી મૃત્યુપામીને સૌધર્મ દેવલોકમાં દેવતા થયો. અને પૂર્વના પ્રેમથી તે રાજકુમારી પણ તેની દેવાંગના થઈ. ત્યાંથી ચવી તે કીરપક્ષી શંકરાજા થયો અને સુલોચના રાજકન્યા તે આ કલાવતી થયેલી છે.”

આ પ્રમાણે પોતાનો પૂર્વભવ સાંભળી જેમને જાતિસ્મરણ થયું છે, એવા તે દંપતીએ કર્મના ફલનો નિશ્ચય કરી ઘેર જઈ રાજ્યઉપર પુત્રને બેસારી દીક્ષા ગ્રહણ કરી. સુશીલપણે ઘણા કાલ સુધી નિરતિચાર ચારિત્ર પાળી તેઓ દેવલોકે ગયા. તે ધર્મશીલ દંપતી ત્યાંથી ચવી કુર્મના લેશમાત્રને ક્ષીણ કરી અનુક્રમે મોક્ષને પ્રાપ્ત થયો.

इत्यद्भ दिनपरिमितोपदेश संग्रहाख्यायां व्याख्यायामुप
देशप्रासादस्य वृत्तौ शीलविषये अष्टनवतितमः प्रबंधः ॥ २८ ॥

व्याख्यान ९९ मुं.

हवे तत्वने जाणनारा दंपती संकटने विषे पण पोतानुं
ब्रह्मव्रत छोडता नथी ते विषे कहे छे.

कुत्रचिद्वपतीयोगः स्याच्छीलव्रततत्परः ।

तेन सर्वसुखावाप्तिः प्राप्ते दुःखेऽपि जातुचित् ॥ १ ॥

व्याख्या.

“शीलव्रत पालवामां तत्पर एवा दंपतीनो पण कोई ठेकाणे योग थाय छे. तेवा
दंपतीने पूर्व कर्मना उदयथी कदि दुःख प्राप्त थाय तोपण प्राप्ते सर्व सुखनी प्राप्ति
थाय छे.” ते उपर चंदनमलयागिरिनो प्रबंध छे. ते आ प्रमाणे—

चंदन मलयागिरिनी कथा.

कुसुमपुर नामना नगरमां चंदन नामे राजा राज्य करतो हतो. तेने मलया
गिरि नामे शीलवती पत्नी हती. तेमने सायर अने नीर नामे वे पुत्रो हता. एक
वखते राजा वासगृहमां सुतो हतो; तेवामां कुलदेवीए आवीने कहुं के, हे राजा,
तारी माठी दशा थशे; माटे सत्वर राज्य छोडीने बीजे चाल्यो जा. कारण के, “मनु-
ष्यने सुख के दुःख जे प्राप्त थवानुं होय छे ते अवश्य प्राप्त थाय छे. दैव पण तेनुं उ-
छंयन करवाने समर्थ नथी.” आ प्रमाणे सांभळी राजाए चिंतव्युं के, “ मित्रने के
शत्रुने आपत्ति तो अवश्य थवानी, तेथी जे तेनी सामे चाले ते सुभट अने जे नाशी
जाय ते हीन सत्व कहेवाय.” आवुं विचारी वे पुत्र अने स्त्रीने लइ राजा रात्रे चाली.
नीकळ्यो. फरतो फरतो अनुक्रमे कुशस्थळ नगरे आव्यो. त्यां राजा चंदन देवनो
पूजारी थयो अने राणी मलयागिरि वनमांथी काष्ट लावी नगरमां बेचवा लागी. एक
वखते काष्ट बेचवा गयेली मलयागिरि कोई सार्थवाहनी दृष्टिए पडी. सार्थवाह तेना
रूप अने स्वरथी मोह पामी गयो. तेथी ते तेना इंधणा लईने दररोज तेनुं अधिक मूल्य
आपवा लाग्यो. एवी रीते तेणे तेना मनमां विश्वास बेसारी दीधो. एक वखते प्रया-
ण करवुं हतुं त्यारे तेने मूल्य आपवाना मिषथी आगळ करी प्रपंचथी लोभावीने दूर
लइ गयो. पछी बलात्कारे रथमां बेसारी दर्ई मार्गे चाल्यो. मलयागिरि पति वियो-
गथी निश्वास नाखवा लागी. त्यारे सार्थवाहे कहुं के, “ हे सुभ्रु! मारी साथे सुख
भोगवो. अने मारा कामसंतापने शांत करो ” मलयागिरि बोली—

“अग्नि मध्य जलवो भलो; भलोज विषको पान ।

शील खंडवो नहि भलो, नहि कुछ शील समान ” १

माटे हे वीर, तुं मने छोडी दे, शा माटे तुं मारो अंत लेछे? कदि कृतांत कोपे तोण हुं आ भवमां शील खंडन करीश नहीं. ”

अहिं राजा चंदने वखतसर न आबवाथी मलयागिरिने चारे तरफ शोथी पण ते मली नहीं. तेथी ते बे पुत्रनी साथे विलाप करवा लाग्यो.—“ ज्यारे दैव प्रीति कूळ थाय छे त्यारे अमृत पण झेर थाय छे, रज्जु सर्प थाय छे अने उंदरनुं दर पाता लरूप थाय छे. ” पछी राजा तेनी शोधने माटे ते नगर छोडी पुत्रसहित गामे गाम फरवा लाग्यो. मार्गे एक नदी आवी. तेने उतरवा माटे एक पुत्रने आ कांठे वृक्ष साथे बांधी राखी एक पुत्रने स्कंध उपर चडावी नदी उतरी गयो. पछी बीजा पुत्र ने लेवा आववा माटे नदीमां पेठो. अंतराले आवतां नदीमां प्रबल पूर आव्युं. एटले ते तणायो. ते समये स्त्री अने पुत्रना विरहथी पीडित थइने ते बोल्यो के—

“ किहां चंदन मलयागिरि, किहां सायर किहां नोर;
जो जो पडे विपत्तडी, सो सो सहे शरीर ” १

आम बोलतो आमतम फांफां मारवा लाग्यो, तेवामां एक काष्टनो खंड तेना हाथम आव्यो, तेने आधारे तरी कांठे नीकळी ते विचार करवा लाग्यो के, अहो, में राज्य भोगव्युं ते पण मने दैवयोगे विपाकने अर्थे थयुं. “दैव दुष्कृति प्राणीओने दुःखने माटे जीवित आपे छे, जेम कीरमजनो रंग बनाबवा माटे पकडेला मनुष्योनुं पोषण ते दुःख उपजाववा माटेज होय छे.” हवे मारे जीविने शुं करवुं, वळी तेणे फरीने विचार्युं के, मृत्यु पामतां पण जीवने कर्म छोडतां नहीं. कह्युं छे के, “मृत्यु पामतां पण पोतानुं करेलुं पाप तो अवश्य भवांतरे पण भोगववुं पडे छे, त्यारे ते अहिंज भोगववुं साधं छे.” आवुं विचारी ते मृत्यु न पामवां आनंदपुर नायना नगरमां आव्यो.

आनंदपुरमां कोईना घरमां जईने चंदने विश्राम कर्यो, त्या कोई एक स्त्री तेने जोईने मोह पामी. ते तेनी सेवा चाकरी करीने बोली के,

दोहा—“ तुम परदेशी लोक हो, हओ न कोसो साथ ।

जओ रहो तव जन्म लगे, हमतुम एकउ साथ ”

आवां वचन सांभळी पोताना शीलव्रतनो भंग थसे एवी बीकथी तेणे टुंकामांज तेने उत्तर आप्यो. के “हे सुंदरी, जेनुं चित्त स्थीर लथी एवा दुःखी नरनी साथे प्रीति करवाथी तमने शो लाभ थवानो छे. ” आवो उत्तर आपी ते त्यांथी अन्यत्र जवा चाल्यो. मार्गमां श्रीपुर नगरनी नजिक आवेला कोई वृक्ष नीचे जईने ते वेठो क्षण तार बेसीने ते निद्रावश थई गयो. तेवामां ते नगरनो राजा अपुत्र मृत्यु पामवाथी मंत्रीओण पंच दिव्य कर्यो. ते पांच दिव्य आ राजानी उपर थया तेथी तेने राज्य

मळ्युं. चंदन राजा न्यायथी राज्य करवा लाग्यो. एक वखते प्रधानोए तेना चरणमां पडी स्त्री परणवा कहुं तथापि तेणे कोईनी साथे पाणिग्रहण कर्तुं नही.

अहिं सायर अने नीर जे नदीने वे काठे वे वृक्ष पासे रह्या हता. तेमने को-ई सार्थवाहे जोया. तेथी पोताना पुत्रनी जेम तेमनी सार संभाळ करतो ते तेमने पो-ताना नगरे लई गयो अनुक्रमे सायर अने नीर यौवन वयने प्राप्त थया. त्यारे तेओ सार्थ-वाहनी आज्ञा लई श्रीपुर नगरे जईने कोटवालना तावामां नोकर रह्या. ए नगरमां तेमनो पिता चंदन राज्य करे छे तेवामां पेलो सार्थवाह के जे मलयागिरि उपर मोह पामीने तेने उपाडी गयो हतो ते फरतो फरतो मलयागिरिने लईने श्रीनरमां आव्यो. ते केटलीएक भेटो लई चंदन राजाने मलवा गयो. भेट आगळ धरी एटले राजा खुशी थईने बोल्यो. सार्थवाह ! तमारे जे जोईए ते मागी ल्यो. सार्थवाहे रात्रे पोताना सार्थनी अने सामाननी रक्षा करवाने माटे पेहेरेगीरोनी मागणी करी. राजाए कोट-वालने आज्ञा करी एटले तेणे पेला वे भाई सायर अने नीरने त्यां रक्षा करवाने मोकल्या. ज्यारे रात्रि पडी अने सर्व पेहेरेगीरो भेगा थई पोतपोतानो वृत्तांत कहेवा लाग्या. ते वखते सायर अने नीर पण पोतानुं सर्व वृत्तांत कही संभळाव्युं. ते वृत्तांत तंबुमां वेठेली मलयागिरीना सांभळवामां आव्युं, तेथी तत्काल तेमने पोताना पुत्र जाणी ते बहार आवी अने हर्षथी भेटी पडी. पुत्रोए पण पोतानी माताने नमी तेनुं वृत्तांत सांभळ्युं. अने कहुं के माता ! प्रभातमां सर्व सारुं थशे, चिंता करशो नहि. प्रातःकाल थयो एटले ते माता अने पुत्रो राजानी पासे गया अने पोतानी सर्व हकी-कत कही. राजा चंदने तेमने पोताना परिवार पणे ओळख्या. एटले पेला अन्याय करनारा सार्थवाहने शिक्षा कराने नगर बहार काढी मूक्यो. पछी बार वर्षनो वियो-ग दूर करी वने राज्यना सुखने अनुभव तो चंदन राजा आनंदथी रहेवा लाग्यो. छेवटे ते दंपती शीलनुं प्रतिपालन करीने स्वर्गे गया.

“ मनुष्य पूर्व पुण्यना योगथीज समान धर्मवालुं दांपत्य पामे छे. तेओ दुःखमां पण जो पोतानुं शील मुक्ता नथी तो तेमनो यश आखा विश्वमां फेलाय छे. ”

इत्यद्भदिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायां व्याख्यायामुपदेश
प्रासादस्य वृत्तौ शीलविषये नवनवतितमः प्रबंधः ॥ ९९ ॥

વ્યાખ્યાન ૧૦૦ મું.

“ એક રૂપવંત સ્ત્રીને ઘણા પુરુષો ઇચ્છે છે ” એમ માની જે સ્ત્રીનો ત્યાગ કરે છે તેજ જ્ઞાની છે તે વિષે કહે છે.

શ્લોક-મિથો હિંસાં સમીહંતે એક સ્ત્રી સ્પૃહયા નરાઃ ।

તતસ્તાં પરિમુંચંતિ ત એવ વિબુધેશ્વરાઃ ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા

“ પુરુષો એક સ્ત્રીને માટે પરસ્પરને મારી નાશવાની ચાહના કરે છે, આવું થા રીને જેઓ તેવી સ્ત્રી જાતિનોજ ત્યાગ કરે છે તેજ શ્રેષ્ઠ જ્ઞાની કહેવાય છે. ” તે વિષે ઇલાયચી કુમારનો પ્રવંધ છે તે આ પ્રમાણે—

ઇલાયચી કુમારની કથા.

વસંતપુર નગરમાં અગ્નિશર્મા નામે બ્રાહ્મણ હતો. તેને પ્રીતિમતી નામે એક સ્ત્રી હતી. એ દંપતીએ ધર્મ વાળી સાંભળીને યોગ્ય અવસરે જિનોક્ત વ્રતને (ચારિત્રને) અંગીકાર કર્યું. તેઓ વિવિધ જાતિના થયેલા મુનિઓને જાણી શૌચાચારમાં તત્પર રહી અંતઃકરણમાં જાતિ મદ કરવા લાગ્યા. પ્રાંતે એ દુષ્કૃતની આલોચના કર્યા વગર અનશનવડે મૃત્યુ પામીને તેઓ વૈમાનિક દેવતા થયા.

અહિં એલાવર્ધન નગરમાં ઇમ્યુ નામે શ્રેષ્ઠી હતો. તેને ધારણી નામે સ્ત્રી હતી. તેના ઉદરમાં અગ્નિશર્માનો જીવ પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયો. ધારણીએ શુભ મુહૂર્તે પુત્રને જન્મ આપ્યો, ઇલાદેવીના વરદાનથી તે પુત્ર થયો હતો તેથી તે ઇલાપુત્રના નામથી પ્રખ્યાત થયો. અનુક્રમે માતાપિતાએ ભણાવ્યો અને યૌવન વયને પ્રાપ્ત થયો. તેના પૂર્વ ભવની સ્ત્રી સ્વર્ગથી ચવીને જાતિ મદ કરેલ હોવાથી નટકુલમાં ઉત્પન્ન થઈ. તે વિલાસ હાસ્ય-યુક્ત સારી નર્તકી થઈ એક વચ્ચે નૃત્ય કરતી મૃગાક્ષી ઇલાપુત્રના જોવામાં આવી. તેણીના સુંદર નેત્ર, મુખ, સ્તન અને હાથ, પગ વિગેરે જોઈ હાથિણીના દર્શનથી હાથી ની જેમ તે દુર્મદાવસ્થાને પ્રાપ્ત થયો. “ કામી પુરુષ કાંઈપણ કૃત્યાકૃત્યને જાણતો નથી. ” તે વિષે કહ્યું છે કે, “ જ્યાં સુધી મૃગાક્ષીના લોચનના કટાક્ષ તેના પર પડ્યા નથી ત્યાં સુધીજ વિદ્વાનની બુદ્ધિ અને તેનો નિર્મલ વિવેક રૂપી દીપક સ્ફુરે છે. ” કામરૂપ સર્પે ડસેલા ઇલાપુત્રે જાંગુલી વિદ્યાની જેમ તે નટીનુંજ સ્મરણ કરતા સતા એવી પ્રતિજ્ઞા કરી કે, “ જો આ વિકસિત કમલ જેવા લોચનવાળી સ્ત્રી સાથે મારો વિવાહ ન થાય તો પ્રાણ ઉપર પણ રોષ ધારણ કરીને હું અગ્નિમાં પ્રવેશ કરીશ. ”

आवा माठा संकल्पवडे व्यग्रचित्तवाळो थयो सतो ते घेर आव्यो तेने चपळ चित्त-
वाळो जोइ मातापिताए आग्रहथी पुछ्युं एटले तेणे पोताना हृदयनी वात करी
संभळावी. ते सांभळो मातापिता जाणे वज्रथी हणाया होय तेवा थइने बोल्या के,
पुत्र ! तुं हंस जेवो थइ कागडाने योग्य कर्मनी इच्छा करतां केम लाजतो नथी ?
ते बोल्यो-“ मारुं मानस (मन अथवा सरोवर) ए स्त्री विना आनंद पामतु नथी.
एटलामां जाणी लेजो. ते विषे बहु कहेवाथी सर्युं.” आ प्रमाणेना तेना वचन सांभळी
ते पुत्रने सुधारवानुं अशक्य धारी “ श्रेष्ठी मौन धरीने रह्यो.

एलाकुमारे तो लज्जा छोडी दइने पोतानी मेळेज नट लोकोने घणुं द्रव्य
आपवावडे ते नर्तकीनी मागणी करी. नट बोल्यो के-आ कन्या तो अमारो अक्षय
भंडार छे तेने शी रीते आपी शकाय ? ते छतां जो तमारी इच्छा एनी उपरज होय
तो नट थइने ज्यां ज्यां अमे जइए त्यां त्यां अमारी साथे चालो. एलापुत्र लज्जा छोडी
ते नट लोकोनी साथे चाली नीकल्यो. थोडा दिवसमां तेमनी पासेथी नृत्य पण
शीखी गयो. पछी ते नट बोल्यो के, “ हे पुरुष ! हवे नृत्य करीने धन उपार्जन करी
आपो जेथी अमे तमारो विवाह करीए. एला कुमार ते वात कबुल करीने तेओनी
साथे कमावा नीकल्यो.

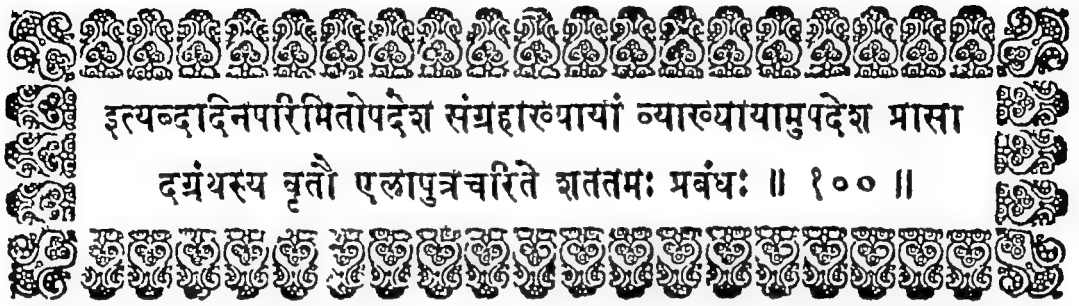
नट फरता फरता बेणातटे पहेंच्या अने ते नगरना राजानी पासे नाटक
करवा गया. त्यां तेमणे आकाश सुधी उंचा एक वांस खोड्यो. तेनी उपर मोटुं
एक काष्ठ मुक्युं. तेगां धे मजवूत खीला रोप्या. पछी एलापुत्र पगमां पादुका पेहेरीने
ते बांसपर चड्यो अने एक हाथमां तीक्ष्ण खड्ग अने बीजा हाथमां त्रिशूल लइ ते
बांसउपर रमवा लाग्यो. तेनुं अद्भुत नृत्य जोइ सर्व लोको बहु खुशी थया पण राजानी
पेहेलां कोइए दान आप्युं नहीं. राजानी दृष्टि पेली नटी उपर पडी. तेथी ते तेना
उपर रागथी मोह पामी गयो अने चितवन करवा लाग्यो के, जो आ नट बांसना
अग्रभाग उपरथी पडे तो हुं नटीने स्वाधीन करूं.

आची बुद्धिनी नाटक करीने नीचे आवेला इलापुत्रने तेणे कह्युं के, ‘ अरे
नट, ! तुं फरीथी खेल कर्क्य के जेथी हुं सारी रीते जोऊं. तेणे विशेष धन मल-
वाना लोभथी फरीवार खेल कमी बताव्यो. तथापि शठपणाथी राजाए कांई
आप्युं नहीं. एवी रीते एलापुत्रने बांसपरथी पाडवानी इच्छाए राजाए त्रीजी
वार पण नृत्य कराव्युं. त्रीजीवार नाटक करीने उतर्या पछी बळी राजा ए
कह्युं, हवे चौथी वखत नृत्य कर्क्य, हुं. तारा दारिद्रने दूर करीश. तेणे लोभथी
तेम कर्क्य. बीजा लोको राजानो अभिप्राय जाणीने तेनी निंदा करवा लाग्या.
एलापुत्रे पण विचार्युं के, जरूर राजानुं मन आ नटीमां कामार्त्त थयुं छे कारण
के, आकार अने मनोभावथी ते जणाई आवेछे. माटे अहो, आ कामावस्थाने, मने

અને રાજાને ધિક્કાર છે. અરે, મેં મારા ઉત્તમ કુલને મલીન કર્યું. આ પ્રમાણે તેના મનમાં પૂર્ણ વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો. તેવામાં વાંસ ઝૂપર રહેલા એલાપુત્રે કોઈ ધનાઢ્યને ઘેર ઇન્દ્રિયોને જિતનારા મુનિને એષણાપૂર્વક ગોચરી ફરતાં સુંદર સ્ત્રીથી પ્રતિલાભિત થતા અને વંદાતા જોયા. તે જોઈ એલાપુત્રે ચિંતવ્યું કે, અહો, જી-વાર્જીવાદિ નવતત્ત્વને જાણનારા, સ્ત્રીસંભોગથી પરાઙ્મુખ રહેનારા, પોતાના દેહની પળ દરકાર નહીં રાખનારા અને કેવલ મોક્ષાભિલાષી એવા આ મુનિઓને ધન્ય છે. કે જેઓને આવી સુંદર શરીરવાળી, મારી નટીથી પળ અસંખ્યાધિક રૂપવાલી સ્ત્રી મોદક વિગેરે પદાર્થો આપવાને વિનંતિ કરે છે, તથાપિ તે મુનિ, કાગડાનાં મૈથુનની જેમ તેની સામું પળ જોતા નથી, અને હું કેવો રાગાંધ છું, કે જે આ નીચ કન્યા ઝૂપર આસક્ત થઈ પડ્યો છું. અહો ! મારા આવા કૃત્યને ધિક્કાર છે, તેમજ આ સંસારના સ્વરૂપને પળ ધિક્કાર છે—આ પ્રમાણે વિષયમાં તદન વિરક્ત થઈ શુભ ધ્યાન ધ્યાતાં એલાપુત્રને સામાયિક ચારિત્રથી માંડીને યથાશ્રવાત ચારિત્ર પર્યંત ફરસી ગયા. તેના પ્રભાવબંધે તેના ઘાટા ઘાતીકર્મનો ક્ષય થવાથી લોકાલોકને પ્રકાશ કરનારું કેવલ જ્ઞાન, જાણે સંકેત કરી રાખેલ હોય તેમ તેને ઉત્પન્ન થયું.

પછી વાંસ ઝૂપરથી નીચે આવતાં ઇલાપુત્ર કેવલીને દેવતાઓએ સાધુનો વેષ અર્પણ કર્યો. તે ધારણ કરીને એલાપુત્રે ધર્મદેશના આપી. તે સાંભળી રાજા પ્રમુખ સમ્યોએ તેમને નટી ઝૂપર થયેલા રાગનું કારણ પુછ્યું. કેવલીએ પોતાના પૂર્વભવનાં વાર્તા કહી સંભળાવી. તેમાં જણાવ્યું કે, પૂર્વે બ્રાહ્મણના ભવમાં મેં સ્ત્રીસાથે દક્ષિણીથી હતી. પળ અમે બંનેએ જાતિમદ કર્યો હતો તે પાપની આલોચના કર્યા વગર મૃત્યુ પામીને હું વણિક કુલમાં જન્મ્યા છતાં નટ થયો અને મારી પૂર્વભવની સ્ત્રી જાતિમદથી આ નટી થયેલી છે. પૂર્વભવમાં મારો કામરાગ તેની ઝૂપર ગાઢ હતો તેથી આ ભવમાં પળ મને તેનાપર અતિરાગ થયો કારણ કે પ્રાણીઓને વૈર અને સ્નેહ ભવાંતરગામી થાયછે. આ પ્રમાણે પોતાનો પૂર્વભવ સાંભળી તે નટીને જાતિ-સ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન પ્યું. તેણે વિચાર્યું કે, મારાં રૂપને ધિક્કાર છે કે જેને લીધે આવા ધનાઢ્યના પુત્રો અને રાજા પ્રમુખ ઘણા લોકો પળ દુર્વ્યસનનાં આવી પડે છે. હવે મારે વિષયસુખથી સર્યું. આવી ભાવના કરતાં તે નટીને કેવલ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. તે વચ્ચે નાટક જોવા વેઢેલી રાજાની રાણીએ ચિંતવ્યું કે, અહો ! આ રાજા થઈને પળ મહાઅધમ કુલમાં ઉત્પન્ન થયેલી નટી ઝૂપર મોહ પામ્યા. માટે એવા વિષય વિલાસને ધિક્કાર છે. આવી ભાવના ભાવતાં તેને પળ કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન પ્યું. રાજા એ પળ ચિતવ્યું કે, પોતાના ઉત્તમ કુલને છોડી આ એલાપુત્ર નટી તેની સ્ત્રીપર મોહ પામી ધનની ઇચ્છાથી આ મારી પાસે રમવા આવ્યો અને મેં

પણ તેવી નીચ જાતિની સ્ત્રીની ઇચ્છા કરી. માટે કામદેવને ધિક્કાર છે. આવી ભાવના ભાવતાં તે પણ કેવલી થયા. આપ્રમાણે મહાજ્ઞાની એલાપુત્રે ઘણા જીવોને તાર્યા. જે એલાપુત્ર ઉત્તમ વંશમાં ઉત્પન્ન થયેલા હોવાથી શુભવંશ (વાંસ) નો આશ્રય કરતાં કુવંશ (નઠારાકુલ) ના આચારરૂપ સંસાર નૃત્યને છોડી દર્શ મુનિનું આચરણ જોઈ છેવટે ચિદાત્મરૂપે તદ્રુપ થઈ ગયા.

इत्यब्दादिनपरिमितोपदेश संग्रहाख्यायां व्याख्यायामुपदेश प्रासा
दग्रन्थस्य वृत्तौ एलापुत्रचरिते शततमः प्रबंधः ॥ १०० ॥

વ્યાખ્યાન ૧૦૧ મું.

ए शीलव्रतनो श्रीजिनैद्र भगवन्ते पण आदर करेलो छे तेथी ते
आचरवा योग्य छे ते विषे कहे छे.

येषांमुक्ति ध्रुवं भावि, शीलं चरन्ति तेऽपि हि ।

तदा संसारि जोवानां, कार्योऽजस्रं तदादरः ॥ १ ॥

વ્યાખ્યા

“ જે જિનેંદ્રોની અવશ્ય તેજ ભવે મુક્તિ થવાની છે, તે જિનેંદ્રો પણ શીલને આચરે છે, માટે સંસારી જીવોએ તો શીલ પાલવામાં હંમેશા આદર કરવો. ૧ ”
આ વિષે શ્રીમલ્લિપ્રભુનો સંવંધ છે તે આ પ્રમાણે—

શ્રી મલ્લિનાથની કથા

અપર વિદેહ ક્ષત્રજે વિષે સલિલાવતી વિજયમાં વીતશોકા નગરીને વિષે મહાબલ નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેને વૈશ્રમણ, ચંદ્ર, ધરણ, પૂરણ, વસુ અને અંચલ નામે છ મિત્રો હતા. અન્યદા તે બાલમિત્રોની સાથે તેણે દીક્ષા લીધી, અને તેમની સાથે માસક્ષપણ વિગેરે તપસ્યા કરવા લાગ્યો. પરંતુ તેમનાથી તપમાં વધવા માટે રોગનું બાનું કાઢી તપને અંતે પણ તે પારણું કરતો નહીં. અને તપો વૃદ્ધિ કરતો હતો. આવી રીતે માયાથી અધિક તપ કરવાંવડે પોતાના મિત્ર સાધુની વંચના કરવાથી તેણે સ્ત્રીવેદ બાંધ્યો. અને વિશ સ્થાનકની આરાધના નિમિત્તે

ઉગ્ર તપ કરવાથી તીર્થંકર નામ કર્મ પળ સંપાદન કર્યું. અંતે તે છ મિત્રો સાથે ચારિત્ર પાઠી મૃત્યુપામીને જયંત વિમાનમાં દેવતા થયા.

મહાવલનો જીવ ત્યાંથી ચવીને વિદેહ દેશની મિથિલા નગરીમાં કુંભરાજાની સ્ત્રી પ્રભાવતીની કુક્ષિમાં પુત્રીરૂપે ઉત્પન્ન થયા. જન્મ્યાપછી માતા પિતાએ મલ્હિ એવું નામ પાડ્યું. વીજા છ મિત્રો જુદા જુદા દેશમાં ઉત્પન્ન થયા. મલ્હિ કુમારી કાંઈક ડળા સો વર્ષના થયા, એટલે અવધિજ્ઞાનથી પોતાના પૂર્વ મિત્રોની સ્થિતિ જાણી તેમને પ્રતિવોધ કરવાને માટે જેની ફરતા છ ગર્ભગૃહ (અંદર દેખી શકાય તેવા ઓરડા) છે એવા એક ઘરમાં એક પોતાની સુવર્ણની પોલી પ્રતિમા કરાવીને મુકી. તે પ્રતિમા ના મસ્તક ઉપર છિદ્ર કરાવ્યું હતું. અને તેને કમલવડે ઢાંકેલું હતું. પછી પ્રતિદિન એક એક ગ્રાસ મલ્હિ કુંવરી તેમાં નાખવા લાગ્યા.

અચલ નામના મિત્રનો જીવ સાકેત નગરને વિષે પ્રતિબુદ્ધિ નામે રાજા થયો હતો. એક વખતે તે રાજા પ્રિયા સાથે નાગદેવની યાત્રાને અર્થે ગયો. ત્યાં અતિમોદી પુષ્પ દામના આભૂષણથી સૂષિત પોતાની પ્રિયાને જોઈ વિસ્મય પામીને રાજાએ મંત્રીને કહ્યું કે, હે મંત્રી, તમે આવું પુષ્પ આભૂષણ કોઈ ઠેકાણે જોયું છે? મંત્રી બોલ્યો-દેવ ! તેમાં શો આગ્રહ! ત્રણ જગતમાં કુંભ રાજાની પુત્રી મલ્હિ કુમારીનું સ્વરૂપ ઘણું આશ્ચર્યકારી છે. તેના જેવી પુષ્પાભરણની શોભા કાંઈપણ જોવામાં આવતી નથી. મંત્રીના આવાં વચન સાંભળી રાજા પ્રતિબુદ્ધિને તેનાપર પ્રેમ ઉત્પન્ન થયો, તેથી મલ્હિ કુમારીની માગણી કરવા માટે એક દૂતને મોકલ્યો.

વીજા મિત્ર ધરણનો જીવ ચંપા નગરીમાં ચંદ્રછાયા નામે રાજા થયો હતો. એક વખતે અર્હન્નક નામે કોઈ વાહાણવટી શ્રાવકે આવી રાજાને દિવ્ય કુંડલ ભેટ કર્યો. રાજાએ પુછ્યું પૃથ્વીપર ફરતાં કાંઈ આશ્ચર્ય તારા જોવામાં આવ્યું ! તે બોલ્યો-સ્વામી ! હું સમુદ્રમાં વાહાણ લઈને જતો હતો ત્યાં કોઈ દેવતાએ આવી મારા વાહાણને ડોલાવીને કહ્યું કે, તું જૈન ધર્મ છોડીને મારો આશ્રય કર્ય તો હું તારા વાહાણ તારું. વીજા પણ ઘણા ઉપસર્ગ કર્યા તથાપિ હું નિશ્ચલ રહ્યો. તેથી તેણે પ્રસન્ન થઈ મારા ચાર કુંડલ આપ્યા. તેમાંથી એક કુંડલની જોડી મેં કુંભ રાજાને ભેટ કરી. તે પોતાની પુત્રી મલ્હિ કુમારીના હાથમાં તે આપી. હે રાજા ! એ કન્યા વિશ્વને આશ્રય કરનારી મારા જોવામાં આવી છે. તે સાંભળી રાજા ચંદ્રછાયા તેની માગણીને મોકલ્યો.

ત્રીજા મિત્ર પૂરણનો જીવ શ્રાવસ્તી નગરીમાં રુક્મી નામે રાજા થયો હતો. સમયે તેણે પોતાની પુત્રીને સુવર્ણ મંડપમાં સ્નાન કરાવવાનો મોટો મહોત્સવ કર્યો. તે સ

कोई पुरुष घणा देशमां मुसाफरी करीने त्यां आव्यो. तेने राजाए पुछ्युं के, तें कोई ठेकाणे आवो श्रेष्ठ महोत्सव जोयो छे? तेणे कह्युं हे देव ! विदेह राजानी पुत्री मल्लिकुमारीना जन्मोत्सव आगळ लाखमेअंशे पण आ रमणीय नथी. ते सांभळी राजाए तत्काळ तेने माटे दूत मोकल्यो.

चोथा मित्र वसुनो जीव वाराणसी नगरीमां शंख नामे राजा थयो हतो. अहीं अर्हन्नेके आपेला मल्लिकुमारीना देवार्पित कुंडल भांगी गया, तेने समा करवा माटे सुवर्णकारोने बोलावीने आप्या. पण सोनी लोको ते सुधारी शक्या नही, तेथी राजाए तेओने नगरनी बहार काढी मुक्या. तेओ शंख राजानी सभामां आव्या. शंख राजाए तेमने पुछ्युं, एटले तेओए पोताने मिथिला नगरी छोडवी पड्यानुं वृत्तांत सविस्तर कही संभळाव्युं. तेथी आश्चर्य पामी राजाए तेमने पुछ्युं के, ते मल्लिकुमारी केवी छे? एटले तेओए तेनुं अलौकिक स्वरूप वर्णवी बताव्युं. ते सांभळी शंख राजाए तेने माटे दूतने मोकल्यो.

पांचमा मित्र वैश्रवणना जीव हस्तिनापुरमां अदीनशत्रु नामे राजा थयो हतो. अही मल्लिकुमारीने मल्लदिन नामे एक अनुज बंधु हतो. ते चित्रकारोनी पासो पोतानो खानगी सभा मंडप चित्रावतो हतो. त्यां कोई चतुर चित्रकार के जेने देवतानुं वरदान हतुं, तेणे पडदामांथी मल्लिकुमारीनो अंगुठो जोईने तेमनुं बंधु रूप यथार्थ चित्रमां आलेखी लीधुं. तेवामां मल्लदिन कुमार पोतानी स्त्रीनी साथे ते चित्रशाळामां आव्यो. त्यां पोतानी मोटी बेन मल्लिकुमारीने प्रत्यक्ष जोई लज्जाथी पाछो वळ्यो. त्यारे तेनी धात्रीए कह्युं के, तेतो चित्र छे. तत्काल पेला चित्र करनारने पकडीने तेनो बध करवानी आज्ञा करी. बीजा चित्रकारोए तेनुं कारण समजावीने तेने मांड मांड छोडाव्यो. तथापि कुमार ते चित्रकारनी आंगळी छेदीने देश बहार काढी मुक्यो. ते त्यांथी नीकळीने हस्तिनापुरमां रहेला अदिनशत्रु राजाने मोकल्यो. राजाए तेन मिथिलामांथी नीकळवानुं कारण पुछ्युं. त्यारे तेणे पोतानो वृत्तांत कहेतां मल्लिकुमारीना अद्भूत रूपनुं पण वर्णन करी बताव्युं; तेथी मोह पामी राजाए तेने माटे दूतने मोकल्यो.

छठा मित्र अभिचंद्रनो जीव कांपिल्य नगरमां अजितशत्रु नामे राजा थयो हतो. अही एकदा मल्लिकुमारीए कोई तापसीने वादमां हरावी तेथी ते कोप करीने कांपिल्य नगरमां अजितशत्रु राजा पासो आवी अने मल्लिकुमारीना अनुपम रूपनुं तेनी पासो वर्णन कर्युं. जे सांभळी राजाए तेने माटे दूत मोकल्यो.

आ प्रमाणे ते छए दूतोए एक साथे आवीने कुंभ राजा पासो मल्लिकुमारीनी मागणी करी. राजाए ते नही स्वीकारतां छए दूतोने अपद्वारथी काढी मुक्या. दूतोना

अपमानयुक्त वचन सांभळी ते छए राजाओने कोप उत्पन्न थयो. तेथी सर्वेए मिथि. ला उपर चडाइ करी. कुंभ राजाने तेमने जितवानो उपाय सुज्यो नहीं. तेथी चित. मां आकुल व्याकुल थवा लाग्यो. पिताने तेवी स्थितिमां जोई मल्लिकुमारीए आश्वासन आपीने कहुं के, हे पिता ! तमे दूत मोकलीने ते छए राजाओने कहेवरावो के, तमने हुं कन्या आपीश, एटले विश्वास आपीने तेओ जुदा जुदा अहीं आवशे; एटले हुं तेने समजावीश. कुंभराजाए ते प्रमाणे कहेवराववा साथे एवी गोठवण की के जेथी तेमने प्रथम मल्लिकुमारीए पेला गर्भगृहमां जुदा जुदा द्वारथी प्रवेश काव्यो, तेमां पूर्वे युक्तिथी बनावेली मल्लिकुमारीनी प्रतिमाने जोई तेओ 'आ मल्लिकुमारीज छे' एम मानता तेना रूपने विषे मोह पामी निर्निमेषपणे ते प्रतिमाने जोई रह्या. एटलामां मल्लिकुमारीए आवीने तालुस्थाने राखेला ढांकणाने दूर कर्युं एटले तेमांथी मृत्यु पामेला सर्पादिकना तथा मनुष्यना गंधथी पण महा उत्कट दुर्गंध उल्लव्यो. तेथी ते छए राजाओ पोतपोतानी नासिका ढांकवा लाग्या. त्यारे मल्लिकुमारीए कहुं के, अरे राजाओ ! तमे आम पराङ्मुख केम थया ? तेओ बोल्या के, अमे आ दुर्गंधथी पराभव पामी गया छीए. मल्लिकुमारी बोल्या. अरे, देवानु प्रियो ! हमेशा उत्तम आहारनो एकैक कोळीओ क्षेपन करवाथी आ सुवर्णनी पुतळीमां पण तेनो पुद्गळ परिणाम, आवा दुर्गंध रूप थयो. तो आ औदारिक देह के जे मांस रुधि रादि सात धातुओथी बनेलो छे तेमां दररोज नखातां अन्नना ३२ कवळथी केवो पुद्गळ परिणाम थाय ते विचारो. हे राजाओ ! तमे मारा पर मोह पामो छो पण विचारो के आ स्त्री देहमां सारभूत शुं छे ? वळी हे राजाओ ! तमे पूर्वे मोटुं देवसंबंधी आयुष्य भोगव्युं छे तेना सुखना प्रमाणमां आ मनुष्य भवतुं सुख शी गणत्रीमां छे. आ प्रमाणे कहिने तेमनो पूर्वभव कही संभळाव्यो. ते सांभळी तेओने जातिस्मरण ज्ञान उत्पन्न थयुं. पछी मल्लिकुमारी बोल्या के, अरे भाईओ ! हवे मारे तो दीक्षा लेवी छे. तमे शुं करशो ? तेओ बोल्या के अमे पण दीक्षा लईशुं. आ प्रमाणे कही संसारमांथी निर्वेद पामी तेओ पोतपोताना राज्यमां गया अने पोतपोताना पुत्रोनो राज्य उपर अभिषेक कर्यो.

श्री मल्लिप्रभुए सांवत्सरिक महादान आप्या पछी पोष शुद्ध एकादशीनि दिवसे अष्टम भक्त करी अश्विनी नक्षत्रनो चंद्र यतां जन्मथी सो वर्षनी वये त्रणसो राजाओ अने त्रणसो स्त्रीओ साथे सिद्ध भगवंतनी साक्षीए महाव्रतने अंगीकार्यो. तेज दिवसे तेमने केवलज्ञान उत्पन्न थयुं. पेला छ राजाओए पण तेमनी पासे दीक्षा ग्रहण करी. तेमना शासनमां भिषग् विगेरे अठावीश गणधर, चालीश हजार साधुओ, पंचावन हजार साध्वीओ, त्रणलाख ने सीतेर हजार श्राविका, अ

एकलाखने एशींहजार श्रावको थया. पोताना परिवार साथे मल्लिप्रभु विहार करी पंचावनहजार वर्षनुं आयुष्य भोगवी पांचसो साधु अने पांचसो साध्वीओ नी साथे फाल्गुन शुक्ल द्वादशीए भरणी नक्षत्रमां श्रीसमेतशिखरगिरी उपर मोक्षने प्राप्त थया.

“आप्रमाणे अवश्य मोक्षने पामनारा श्रीमल्लिनाथ प्रभुए पण जेम शीलने पालन कर्युं तेम भव्य प्राणीओ ए अवश्य शीलनुं पालन करवुं.”

इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायां व्याख्यायामुपदेशप्रासाद
ग्रंथस्यवृत्तौ शीलविषये एकोत्तरशततमः प्रबंधः ॥ १०१ ॥

व्याख्यान १०२ मुं.

हवे मैथुन सेववाथी घणागुणनी हानि थाय छे ते कहे छे.

वाक्यमंत्ररसादीनां, सिद्धिः कीर्त्यादयो गुणाः ।

नश्यन्ति तत्क्षणादेव, अब्रह्मसेवनान्मृणाम् ॥ १ ॥

व्याख्या

“अब्रह्म (मैथुन) सेवन करवाथी मनुष्योना वचनसिद्धि, मंत्रसिद्धि, रसादि-
कनी सिद्धि अने कीर्त्ति विगेरे गुणो तत्काल नाश पामी जाय छे.” ते विषे सत्यकि
विद्याधरनो संबंध छे जे आ प्रमाणे.

सत्यकि विद्याधरनी कथा.

चेट्क महाराजानी पुत्री सुज्येष्ठा नामे साध्वी हती. ते एकदा आतापना
करती हती. ते वखते तेनुं सौंदर्य जोई पेढाळ नामे विद्याधर तेनापर मोह पामी
गयो. तेथी तत्काल धूमाडो विकुर्वी तेने दिग्मूढ करी तेणे भ्रमर रुपे तेने सेवी
तेनाथी सत्यकि नामे एक पुत्र थयो. ते अनुक्रमे विद्या ग्रहणने योग्य थयो.
त्यारे सोनाना पात्रमां वाघनुं दुध राखवानी जेम विद्याओ आपवा सारु पेढाळ
विद्याधरे साध्वी पासेथी अपहरनि तेने विद्यामंत्र आप्या. रोहिणी विद्याए सत्य-

કાના જીવને તેનું આરાધન કરતાં પાંચ જન્મસુધી મૃત્યુ પમાડ્યો હતો, છટે જન્મે છ માસ આયુષ્ય વાકી રહ્યું તે વચ્ચે પ્રસન્ન થઈ પળ તેણે આદરી નહોતી; તે આ સાતમે ભવે પૂર્વ જન્મના સાધનથી વગર આરાધ્યે સંતુષ્ટ થઈ અને લલાટમાં છિદ્ર કરી તે દ્વારા હૃદયમાં જઈને રહી. દિવ્ય અનુભાવથી તે લલાટનું છિદ્ર દિવ્ય નેત્ર રૂપ થઈ ગયું. પછી પોતાના પિતા પેઢાલેને સાધ્વીના શીલનો લોપ કરનાર જાણી સત્યકીએ મારી નાખ્યો. અને માતાના તથા જિનેશ્વરના વચનથી તેણે દૃઢ સમાકિત અંગીકાર કર્યું. પછી ત્રિકાલ જિનપૂજા કરવાથી તેણે તીર્થંકર નામકર્મ સંપાદન કર્યું. શ્રી લોકપ્રકાશમાં કહ્યું છે કે “ સત્યકી મહાદેવ એવા નામથી વિખ્યાત અગ્યારમો રુદ્ર થયા. તે સત્યકિ વિદ્યાધરનો જીવ આવતી ચોવીશીમાં સુવ્રત નામે અગ્યારમા તીર્થંકર થશે. ”

સત્યકી અવિરતિપણને લીધે સ્ત્રીઓમાં આસક્ત થઈ અનેક રાજાદિકની સ્ત્રીઓને બલાત્કારે સેવન કરતો હતો. તેથી એકદા ઉજ્જયિની નગરીના ચંડપ્રદ્યોત રાજાએ એવો પડો વગડાવ્યો કે, સત્યકિને વશ કરી શકે તેવી કોઈ સ્ત્રી છે? તે વચ્ચે ઉમા નામની વેશ્યાએ કહ્યું કે, હું તે નિશાચરને વશ કરીશ પછી રાજાએ તેને તેની ઇચ્છા પ્રમાણે કરવાની આજ્ઞા આપી. એક વચ્ચે ઉમાએ ચંદ્રશાલા (અગાશી) ઉપર રહી તેને પોતાનું સૌંદર્ય બતાવ્યું. તે જોતાંજ સત્યકિ સત્વર ત્યાં આવી તેને સેવવા લાગ્યો. એક વચ્ચે વેશ્યાએ એકાંતમાં પુછ્યું કે, તમારીપાસે કઈ કઈ વિદ્યા છે? તેણે કહ્યું કે, “ મારીપાસે રોહિણી વિગેરે વિદ્યાઓ છે અને તે સર્વદા મારા અંગમાંજ રહે છે. પણ જ્યારે હું મૈથુન કરું છું ત્યારે તે વિદ્યાઓને અને સ્વર્ગને દૂર મુકી, તે વચ્ચે મારામાં જરાપણ બલ રહેતું નથી. ” આ વાત વેશ્યાએ રાજાની આગલ નિવેદન કરી. અને કહ્યું કે “ જો કોઈ શબ્દ વેધી પુરુષ જ્યારે તે મારી સાથે મૈથુનાસક્ત હોય ત્યારે જો તેને મારેતો તે મરી જાય અન્યથા મરશે નહીં. પણ તે પુરુષ એવો ચતુર હોવો જોઈએ કે, જે મારો વચાવ કરીને તેને એકલાનેજ હણી શકે. તેવો પુરુષ કોઈ છે? ” પછી તેવા પુરુષની શોધ કરતાં રાજાની પાસે રહેનારા કેટલાક શસ્ત્ર કુશલ પુરુષોએ પોતાના ચાતુર્યની પરિક્ષા આપી. તે એવી રીતે કે, કમલના પત્રો ઉપરાઉપર રાખીને રાજાએ કહ્યું કે, ઉપરના આટલા પત્ર વીંધવા અને નીચેના આટલા વચાવવા. એટલે તેઓએ ઉપરના તેટલાજ વીંધ્યા અને નીચેના વચાવ્યા. પછી રાજાએ તે કલા વેશ્યાને બતાવીને કહ્યું કે, આ યુક્તિથી તારું રક્ષણ મળે. વેશ્યા તે વાત સ્વીકાર કરીને પોતાને ઘેર ગઈ. પછી તે સુખટોએ સંકેત પ્રમાણે ગુપ્ત રહી ઉમા વેશ્યા સાથે મૈથુન કરતા એવા સત્યકિને જોઈ તે યુક્તિથી તેને

मारी नाख्यो. ते साथे उमाने पण विषकंदळी रूप जाणी मारी नाखी. सत्यकि मृत्यु पाप्मीने नरके गयो.

पछी काळ संदीपक नामे सत्यकीना मित्र विद्याधरे उज्जयनी आखी नगरी चूर्ण करी नाखवा माटे आखी नगरी उपर शीला रची. एटले राजाए तेने भोगादिक धर्या. ते विद्याधरे आकाशमां रहीने पोताना मित्र सत्यकीनुं महत्त्व बधारवा माटे सत्यकीना नामथीज कह्युं के तमे मने कामभोग करतां मारी नाख्यो छे तेथी जो मैथुनाशक्त अवरथाने रुपे मारी मूर्ति करीने मारी पूजा करो अने शंकर पार्वतीना नामथी अमारा गुण गाओतो जीवता मुकुं. अन्यथा मुकीश नहीं. लोकोए ते प्रमाणे करचुं कबुल कर्युं. “ मृत्युना भयथी प्राणि शुं करता नथी ? ” अनुक्रमे इश्वरनुं लिंग जळाधारी रूप योनीमां राखीने तेनी पूजा प्रवर्ती. “ विषयलंपट पणाने धिकार छे के जेनी आसक्तिथी आवो बळवान् सत्यकी पण पोतानी शक्तिने कुंठित करी नाखीने नरके गयो. ”

॥ इति सत्यकी विद्याधर प्रबंध. ॥

हवे सुज्येष्ठाए केवी रीते दीक्षा लीधी तेनुं वृत्तांत आप्रमाणे-विशाळा नगरीमां चेटक राजानी एक पुत्री सुज्येष्ठा नामे हती. एक वखते तेणीए मिथ्यात्वने स्थापन करती कोई एक तापसीने बादमां जिती लीधी. ते तापसीए तेनुं स्वरूप चित्रपट उपर आलेखी श्रेणिक राजाने बताव्युं. ते जोइ श्रेणिक राजा मोह पाप्मी गयो, तेनी प्रेरणाथी तेना मंत्री अभय कुमारे विशाळा नगरीमां आवी राजमहेल पासे एक दुकान मांडी. तेमां चित्रपट उपर श्रेणिक राजानुं चित्र आलेखी नित्य तेनी पूजा करवा लाग्यो. एक वखते ते चित्र सुज्येष्ठानी दासीओना जोवामां आव्युं. तेमणे ते लइ जइने सुज्येष्ठाने बताव्युं. श्रेणिकनुं स्वरूप जोइ सुज्येष्ठा मोहपाप्मी गइ. एटले तेणे पोतानो अभिप्राय अभयकुमारने जणाव्यो. पछी अभयकुमारे तेना महेलथी राजगृहीना सीमाडा सुधी एक सुरंगा करावी. श्रेणिक राजाए ते द्वारा त्यां आवी तेने लइ जवानुं जणाव्युं. सुज्येष्ठा चिल्लणाने लइ तैयार थईने आवती हती तेवामां पातोना आभूषणनो डावलो भूली गइ ते लेवाने पाछी गइ राजा श्रेणिक चेटक राजाना भयथी तत्काल सुज्येष्ठाने बदले चेन्नणाने लइने कागडानी जेम नाशी गयो. सुज्येष्ठा संकेत स्थले आवी त्यां तो चेन्नणाने के राजाने जोया नहीं एटले तेणे उंचे स्वरें पोकार कर्यो के कोई चेन्नणाने हरी जायछे. ते सांभळी चेटक राजा त्यां दोडी आव्यो. तेणे श्रेणिक राजाना अंग रक्षक सुलसाना वत्रीश पुत्रोने एक वाणे मारी नाख्या. कारण के तेओ सर्व साथे जन्मेला अने समदायी के कर्म

બંધવાલા હતા. પછી ચેટક મહારાજાએ પોતાના નગરમાં આવીને સુજ્યેષ્ઠાને માટે વિવાહની સામગ્રી તૈયાર કરાવવા માંડી. ત્યારે સુજ્યેષ્ઠાએ પિતાને વારીને દીક્ષા પ્રશ્ન કરી. કારણ કે તે સતી હોવાથી વચન સાક્ષીએ શ્રેણિક રાજાને વરેલી હોવાને લીધે બીજા પુરુષને વરી નહીં. પણ પેઢાલ વિદ્યાધરે કપટથી તેને ભોગવી જાયી તેને ગર્ભ રહ્યો, એટલે ગણધરે તેના સતીનું વિષે વીર ભગવંતને પુછ્યું. વીર ભગવંતે કહ્યું કે “ તે સુજ્યેષ્ઠાનો દોષ નથી તે તો નિશ્ચલશીલ વાલીજ રહેલી છે. શ્રેણિક રાજાના સંગના અભાવથી તેણે મનસાક્ષીએ સર્વથા શીલ અંગીકાર કર્યું છે. ” પછી સુજ્યેષ્ઠા સાધ્વીએ યાવજ્જીવસુધી મન, વચન, કાયાથી શુદ્ધ એવું શીલ વ્રત પાળ્યું. તે વિષે કહેવાય છે કે. “ ચેટક રાજાને સાત પુત્રીઓ હતી, તે સર્વે શીલવતી હતી એમ તીર્થ કરોએ તેમની શ્લાઘા કરેલી છે. ” इति सुज्येष्ठा प्रबंध.

इत्यद्वादिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायां व्याख्यायामुप-
देशप्रासादस्य वृत्तौ शीलविषये द्वयुत्तरशत
तमः प्रबंधः ॥ १०२ ॥

વ્યાખ્યાન ૧૦૩ મું.

સ્ત્રીચરિત્ર જાણવાને કોઈપણ કુશલ નથી તે વિષે કહે છે.

सुश्लिष्टामपिच स्त्रीणामहो कपटनाटकम् ।

न स्याद्वेधापि मेधावो तस्य तत्वावबोधने ॥ १ ॥

વ્યાખ્યા

“ સ્ત્રીઓનું કપટ રૂપ નાટક એવું યોજાઈ હોય છે કે જેનું તત્ત્વ સમજવાને બુદ્ધિવાનનું ઢહાપણ પણ કામ લાગતું નથી. ” તે વિષે નુપૂર પંડિતાનું દર્શાવે છે તે આ પ્રમાણે.—

નુપૂરપંડિતાની કથા.

રાજગૃહ નગરમાં દેવદત્ત નામે એક સોની હતો. તેને દેવદિન્ન નામે એક પુત્ર હતો. તેને દુર્ગિલા નામે સ્ત્રી હતી. એક વખતે તે સ્ત્રીના અને આદ્રિ વસ્ત્ર પેહેરી નદીમાં સ્નાન કરતી હતી. તેથીજ સ્થિતિમાં કોઈ નાગરિક પુરુષના જોવામાં આવી તે જોઈ મોહપામીને તે પુરુષ આ પ્રમાણે બોલ્યો. “ હે સુંદરિ! આ નદી અને વૃક્ષો તે

सारी रीते स्नान कर्युं ? एम पुछे छे अने हुं तो तारा चरण कमलमां पडीने पुछुं छुं. " दुर्गिलाएं तेने उत्तर आप्यो के- " मने स्नान विषे पुछनारा नदी तथा वृक्षोनुं कल्याण थाओ; अने मने ते विषे पुछनार पुरुषनुं मन इच्छित हुं पूर्ण करीश. " आ सांभळी ते नागरिक तेने मळवाने उत्सुक थयो. पछी ते कोइ तापसीने मळयो अने तेने पोतानी इच्छा समजावी दुर्गिलाने घेर मोकली. तेणीए दुर्गिलाने पेलां नागरिकना प्रेमजी वात करी एटले दुर्गिला बोली- " अरे पाखंडीनि, तुं आवुं अश्राव्य केम बोले छे, मारा घरमांथी चाली जा. " आम कही निकलती ते तापसीना पृष्ठ उपर तेगे कज्जलनो थापो आप्यो. तापसीए नागरिक पासे आवी पोतानां अपमाननुं वृत्तांत जणाव्युं; अने पृष्ठ भाग बताव्यो. ते जोइ नागरिक, समजी गयो के, ते चतुराए मने कृष्णपक्षनी पंचमीनी रात्रि मळवानो संकेत आप्यो. पण ते कया स्थळे मळवुं ते जणाव्युं नथी तेथी तेणे तापसीने पुनः भिक्षा मागवाना मिषे तेने घेर मोकली. तापसी त्यां जइने बोली के हे सुंदरी, ते नागरिकने मळवानुं स्थळ कहे. एटले दुर्गिलाए रोष करी तेने हाथे पकडी पछवाडेना वाडामां आवेला अशोक वृक्ष तळे थइने पाछले द्वारे काढी मुकी. तापसीए ते वात पेला पुरुष आगळ जणावी एटले तेणे जाण्युं के, कृष्णपंचमीए वाडामां अशोक वृक्ष तळे तेनुं मळवुं थशे. ज्यारे संकैतनो दिवस आव्यो त्यारे ते त्यां गयो. बंने त्यां मळया अने विनोद करतां तेमना नेत्र मुद्रित थइ गयां. ते वखते तेनो सासरो देवदत्त मूत्रोत्सर्ग करवाने त्यां आव्यो. त्यां पुत्र वधू साथे चीजा पुरुषने जोइ तेना डावा पगमांथी एक नुपूर काढी लीथुं. तत्काळ दुर्गिलाना जाणवामां ते वात आवी, एटले तेणीए पेला जारने जगाडी शिखडावीने तेने घेर मोकल्यो. पछी पोताना घरमां जइ पोताना पतिने मधुर बाणीथी जगाडीने कहुं के, माणेश, चालो, आजतो आपणे अशोक वृक्ष नीचे जइने निद्रा लइए. पतिए कबुल कर्युं, एटले बंने जण त्यां जइने सुता. थोडी वार पछी निद्रा पामेला पतिने जगाडीने तेणीए कहुं के, तमारा कुळमां आ केवी रीत कहेवाच के सासरो जाते आवी पुत्र वधूना पगमांथी नुपूर काढी ले. ते सांभळी तेना पतिने क्रोध चड्यो. तेथी प्रातःकाळे तेणे पोताना पिताने कहुं के, अरे पिता, रात्रि हुं मारी स्त्री साथे सुतो हतो, ते वखते तमे नुपूर लइ गया ते शुं ? पुत्र वधूनुं गुह्य सासराए जोवुं योग्य नथी. पिताए कहुं, अरे पुत्र ! कोइ जार तेनी साथे सुतो हतो तेथी में तेम कर्युं हतुं अने पछी त्यां लइ जइ तने सुवारीने तेणे आ कपट करेलुं छे.

ते सांभळी दुर्गिला बोली के, ते वात असत्य छे, हुं मां सत्य देवतानी आगळ यतापीश. एम कही ते सर्वने लइ नगर बाहेर रहेला कोइ प्रभाविक यक्षनी

પાસે પોતાનું સત્ય વતાવવા ચાલી. માર્ગમાં પ્રથમથી સંકેત કરી રાखेलો પેલો જાર જુદો વેપ લઈ ગાંડો વનીને આવ્યો, અને ઢુર્ગિલાને ગळे વૃક્ષને જંગ વાનર વલ્ગ તમ વલ્ગી પહ્યો. તેને દૂર કરી યક્ષના મંદિર પાસે આવી પવિત્ર થઈ તેને પૂજીને બોલી કે, “ હે દેવ, આ ગાંડો પુરુષ અને મારો પતિ તે શિવાય જો કોઈ ત્રીજો પુરુષ મને લગ્ન થયો હોય તો તમે મને યોગ્ય શિક્ષા કરજો ” તે સાંભળી યક્ષ વિચારમાં પહ્યો કે આનું સત્ય અસત્યરૂપ છે માટે તેનું શું કરવું ? તેવામાં તો તે સ્ત્રી તેની વે જંઘા વચે થઈને નીકળી ગઈ, એટલે લોકોએ તેની પ્રશંસા કરી અને ત્યારથી નુપૂરપંડિતા એવા નામથી તે પ્રખ્યાત થઈ. આવા તેના ચરિત્રથી દિશ્મય પામેલા દેવદત્ત સોનીની તે દિવસથી નિદ્રા ઉઠી ગઈ.

દેવદત્તના તે ગુણથી રાજાએ તેને પોતાના અંતઃપુરનો અધિકારી રક્ષક નિમ્નો. રાજાના અંતઃપુરની મુખ્ય રાણી કોઈ હાથીના મહાવત સાથે આસક્ત હતી. તેના મેહેલની પાસે હાથી રહેતા તેથી રાત્રે તે દ્વારા તે મહાવતને મલતી હતી. આજે આ નવીન સોની પહેરેગીર થવાથી અંતઃપુરમાં જાગતો હતો. એટલે તે રાણી વારંવાર તેને જોવા આવતી પણ તેને જાગતો જોઈ પાછી ફરતી હતી. પછી રાણીનું વૃત્તાંત જાણવાની ઇચ્છાથી દેવદત્ત કપટનિદ્રાથી સુઈ ગયો. એટલે રાણી તેને સુતેલા જોઈ મેહેલના ગોશ્વ પાસે આવી. ત્યાં પેલા જાર મહાવતે હાથી ઉમ્મો કરી રાखेलો હતો તેણે પોતાની શુંઢવડે રાણીને નીચે ઉતારી. એટલે મહાવત તેના વાંસામાં હાથીની સાંકળ મારીને બોલ્યો કે, મોડી કેમ આવી ? ત્યારે તેણે નવા નીમાયેલા પેહેરેગીરની વાર્તા કહી. પછી રાત્રિના છેલ્લા પોહોરે પાછી મહાવતે તેવી રીતેજ ઉપર પોહોંચાડી દીધી. આ સર્વ ચરિત્ર દેવદત્તના જોવામાં આવ્યું તેથી તેણે વિચાર્યું કે, જ્યારે રાજાની સ્ત્રીઓનું પણ આવું આચરણ છે તો પછી વીજા સાધારણ માણસોની સ્ત્રીઓ કુશીલ હોય તેમાં શું આશ્ચર્ય ! આ પ્રમાણે વિચારવાથી તે ચિતા રહિત થઈ ગયો તેથી તેને છમાસે તેજ રાત્રીએ પૂરી નિદ્રા આવી ગઈ. તેની નિદ્રાનો વૃત્તાંત જાણી જ્યારે તે જાગ્યો ત્યારે રાજાએ તેનું કારણ પુછ્યું. તેણે સર્વ વૃત્તાંત સ્પષ્ટપણે કહી જણાવ્યું. પછી રાજાએ તે રાણીને ઓલ્લસી કાઢવા સારું અંતઃપુરની સર્વ સ્ત્રીઓને કહ્યું કે, તમે સૌ ઉઘાડે વાંસે ઉમ્મો રહો, અને હું કમલના દડાનો પ્રહાર કરું તે સહન કરો. સર્વ સ્ત્રીઓએ તે સ્વીકાર્યું. અનુક્રમે તે પ્રમાણે કરતાં જ્યારે પેલી કુલટા રાણીનો વારો આવ્યો, ત્યારે કમલપુષ્પથી તેનાપર પ્રહાર કરતાંજ તે કપટવડે મૂર્છા ખાઈને પૃથ્વીપર પડી ગઈ. રાજા તેના સ્ત્રી ચરિત્રને જાણીને બોલ્યો કે, “ ઓ સ્ત્રી ! તું મદોન્મત્ત હાથી સાથે રમે છે છતાં કર્તૃમ હાથીથી બીહે છે, અને લોઢાની સાંકળનો માર ખાઈ હર્ષ પાપે છે છતાં આ કમલપત્રના ઘાતથી મૂર્છા ખાય છે.” આ

प्रमाणे कही राजाए क्रोधथी आज्ञा करी के, आ हाथी, महावत अने राणीने पर्वतना ऊंचा शिखर उपर चडावीने झंपापात करावो पछी महावत ते राणीने हाथी उपर बेसाडी हाथीने पर्वतना शिखर उपर लइ गयो. त्यां हाथीनो पहेलां एक पग ऊंचो कराव्यो, पछी बे पग ऊंचा कराव्या अने छेवटे त्रण पग ऊंचा रखावी एक पगे उभो राख्यो. हाथीनी आ कळाथी रंजित थयेला लोकोए राजाने विनंती करी के, स्वामी, आवा गजेंद्ररत्नने मारवो योग्य नथी. राजाए तेने अभयदान आप्युं, अने महावतने कहुं के, ते हाथीने गिरिथी नीचे उतारी दे. महावते कहुं के, जो अमने अभयदान आपो तो हुं तेने कुशळताथी नीचे उतारुं. राजाए तेने एण अभयदान आप्युं एटले तेणे हाथीने हळवे हळवे क्षेमकुशळ नीचे उतार्यो. पछी राणीने अने महावतने राजाए देशपार कर्या.

राणी अने महावतने त्यांथी नीकळीने आगळ जतां मार्गमां एक देवालय आव्युं, त्यां रात्रि पडवाथी ते वने सुइ गया. तेवामां कोइ चोर गाममांथी चोरी करीने त्यां आव्यो. कोटवालने तेनी खबर पडतां तेणे आवीने देवालयने घेरी लीधुं. अंदर महावत तो निद्रावश थइ गयो हतो. पण पेला चोरना कर स्पर्शथी राणी जाग्रत थइ, अने तेने जोइनेवोली के, तुं मने स्त्री तरीके अंगिकार कर. चोरे कहुं के, जोतुं प्रातःकाळे कोटवाल पासे मने तारो स्वामी कही मारा जांवितानी रक्षा करे तो हुं तारो स्वामी थइ तने स्वीकारुं. तेणीए तेवात कबुल करी. प्रातःकाळे कोटवाले सुभटो साथे अंदर प्रवेश करीने पुछ्युं के, तमारामां कोण चोर छे ? राणीए दृष्टिनी संज्ञा करीने महावतने बताव्यो. एटले तेओए तेने पकडी गुन्हो साधित गर्णीने शूळीए चडावी दीधो. शूळी उपर रह्या सता तेने तृषा लागी, तेथी मार्गे चाल्या जता कोइ श्रावकने देखीने तेणे तेनी पासे जळ माग्युं. श्रावक तेने नवकार मंत्रनुं पद आपी जळ लेवा गयो. तेना आव्या अगाउ शूळी उपर नवकार मंत्रने स्मरण करतो महावत मृत्यु पामीने व्यंतरनी कायमां देव थयो

अहिं पेला दुष्ट राणी चोरनी साथे चाली नीकळी. मार्गमां एक नदी आवी. नदीमां पूर जोइ चोरे कहुं के, प्रथम तारा वस्त्रादि मने आप तेने पेले तीर मुक्ती आवीने पछी हुं तने सुखेथी लइ जइश. हुं ज्यां सुधी आवुं त्यां सुधी तुं आहिं रहेजे; तेणीए तेम कर्युं. चोरे नदीने सामे तीरे जइने विचार्युं के, आ स्त्री पोताना पतिनी जेम मने पण दुःखमां पाडशे तेथी एनो संग करवो यांग्य नथी. आवुं विचारी ते चोर पोतानो स्वार्थ साथी तेने छोडीने परभार्यो चाल्यो गयो.

अहिं राणी नग्नपणे हताशा थइ सतीवनमां भमती पोकार करवा लागी. एवामां व्यंतर थयेलो तेनो पति शीयाळनुं रुप लइने तेने प्रतिबोध करवा आव्यो.

તેણે મુખમાં માંસ રાખ્યું હતું, તે માંસની પેશી નદીના તીર ઉપર મુકી નદી કાંઠે આવેલા મત્સ્યને પકડવા દોડ્યો. એટલે મત્સ્ય તો નદીના જલમાં પેશી ગયો, અને પેલું માંસ હતું તે સમડી ઉપાડી ગઈ. તે વચ્ચે શીયાલ વીલવો થઈ આવેતમ જોવા લાગ્યો. તે જોઈ ડુર્ગિલા બોલી કે-અરે, મૂર્ખ ! તું ઉભય ભ્રષ્ટ થયો, હવે શું જુવે છે ? શીયાલ બોલ્યો-અરે, સ્ત્રી ! તું તો ત્રણથી ભ્રષ્ટ થઈ છું, હવે વીજાના દોષ શામાટે જુએ છે ? એ પ્રમાણે કહીને તેણે દિવ્યરૂપ પ્રગટ કરી કહ્યું કે, અરે પાપિણી ! તેં જેને મારી નાખ્યો હતો તે હું મહાવત છું. જૈન ધર્મના પ્રભાવથી મને આ ઉત્તમ ગતિ પ્રાપ્ત થઈ છે. માટે તું પણ તે ધર્મને અંગીકાર કર્ય. રાણીએ તે વાત સ્વીકારી. એટલે તેણે તેને કોઈ સાધ્વી પાસે મુકી. ત્યાં તેણે દક્ષિણ ગ્રહણ કરી અનુક્રમે સદ્ગતિને પામી.

“ આ પ્રમાણે તે રાણી પ્રાંતે પવિત્ર શીલવ્રતને પામ્યા છતાં નુપૂર પંડિતાની અસતીપણાની અપકીર્તિનો નાદ અદ્યાપિ વિરામ પામતો નથી.”

इत्यद्वादिनपरिमितोपदेश संग्रहाख्यायां व्याख्यायामुपदेशप्रामाद
स्ववृत्तौ स्त्रीचरित्रविषये त्र्युत्तरशततमः प्रबंधः ॥ १०३ ॥

વ્યાખ્યાન ૧૦૪ મું.

ચોથા વ્રતને ધારણ કરનાર શ્રાવક આષાઢ ચાતુર્માસ્યના સત્કૃત્યો અવશ્ય કરે છે, તેથી હવે ચાતુર્માસ્યના કૃત્યોનું વર્ણન કરે છે.

આષાઢાખ્યચતુર્માસ્યાં વિશેષાદ્વિધિપૂર્વકમ્ ॥

અભિગ્રહાઃ સદાગ્રાહ્યાઃ સમ્યગર્હા વિવેકિભિઃ ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા

“ વિવેકી પુરુષોએ આષાઢ ચાતુર્માસને વિષે હંમેશા પોતાને યોગ્ય એવા અભિગ્રહો વિધિપૂર્વક વિશેષે ધારણ કરવા. ” આનો ભાવાર્થ એવો છે કે, પ્રથમ દ્વાદશ વ્રતનું ઉચ્ચારણ કરવા વચ્ચે જેણે પાંચમું વ્રત આદર્યું હોય તેણે અવશ્ય કરીને તે નિવર્તોમાં દરેક ચાતુર્માસે સંક્ષેપ કરવો એટલે મોકલું રાખેલ હોય તેમાંથી ઓછું કરી તે નિવર્તો પાલવા અને જેણે પાંચમું વ્રત અંગીકાર કર્યું ન હોય તેણે પણ પ્રત્યેક ચાતુર્માસે યોગ્ય અભિગ્રહો સ્વીકારવા. તેમાં પણ આષાઢાદિ ચાતુર્માસ્યમાં તો તે વિશેષપણે વિધિપૂર્વક ગ્રહણ કરવા.

વર્ષારુતુમાં ગાડાં હાંકવા, રથ જોડવાં, હઠથી સેડ કરવી, ઘોડેસ્વાર થઈ ફરવું વિગેરે નિષેધ કરવા યોગ્ય છે, કારણકે ભૂમિ સાથે મેઘના જલનો સ્પર્શ થવાથી લીલા ઘાસના અંકુરો, સૂક્ષ્મ સંમૂર્છિમ દેડકીઓ, પાંચે વર્ણની લીલફુલ, અલ્હસીયા, શંખજાતિના જીવો, મમોલા, કાત્રા, ચુડેલના ગુચ્છો અને ભૂમિ છત્ર (બીલાડીના ટોપ) વિગેરે અનેક જીવોની ઉત્પત્તિ થવાનો સંભવ છે. તેથી ચાતુર્માસ્યમાં એવા જીવની રક્ષાને માટે પૂર્વોક્ત શકટસેટનાદિનો અભિગ્રહ ધારણ કરવો યોગ્ય છે. કદિ જો કૃષિ કર્મ વિગેરેથીજ આર્જીવિકા હોય તો એક વે વિગેરે ક્ષેત્ર સેડવાની છુટ રાખી તેથી વિશેષ ક્ષેત્ર સેડવાનો ત્યાગ કરવો. મુલ્લ્લરીતે તો વર્ષા-કાલમાં સર્વ દિશાઓમાં ગમનાગમન કરવાનો નિષેધ કરવો યોગ્ય છે, જેવો નિયમ કૃષ્ણ વાસુદેવે અને કુમારપાલે લીધો હતો. કહ્યું છે કે, “ સર્વ જીવોની દયાને માટે વર્ષારુતુમાં એક સ્થાને વસવું ” પૂર્વે શ્રી નેમિ પ્રભુના ઉપદેશથી શ્રીકૃષ્ણ વાસુ-દેવે ચાતુર્માસ સુધી દ્વારકાની વહાર જવાનો નિયમ લીધો હતો અને કુમારપાલે શ્રીહેમચંદ્રસૂરિના વચનથી તેવો નિયમ લીધો હતો. તે આ પ્રમાણે-“ સર્વ ચૈત્યોનું દર્શન અને ગુરુનું વંદન મુકીને પ્રાયઃ નગરને વિષે પળ ભમીશ નહીં.”

એકવચનીપણામા યુધિષ્ઠિર જેવા કુમારપાલ રાજાએ અંગીકાર કરેલા પૂર્વોક્ત નિયમને મોટું કાર્ય પડ્યે છતે પળ છોડી દીધો નહોતો. શકદેશનો મ્લેચ્છ રાજા કુમારપાલના એ નિયમની વાત જાણને તેના દેશનો ભંગ કરવાને માટે આવ્યા છતાં અભિગ્રહ ધારી કુમારપાલ રાજા વર્ષારુતુમાં તેની સામે યુદ્ધ કરવા ગયો નહીં. રાજાને ધર્મમાં સ્થિર કરવાને માટે હેમચંદ્રસૂરિએ દેવ શક્તિથી તે મ્લેચ્છરાજને વાંધી અણાવ્યો અને પોતાના રાજ્યમાં છ માસ પર્યંત જીવ ન ફળવાની કબુલત કરાવ્યા પછી તેને છુટો કર્યો.

જો કે વર્ષારુતુમાં સર્વ દિશાઓમાં ગમન કરવાનો નિષેધ છે; છતાં કદિ સર્વ દિશાનો નિયમ ન કરી શકાય તો જે દિશામાં ગયા વગર નિર્વાહ થાય તેમ ન હોય તે શિવાય વીજી દિશાઓમાં જવાનો નિયમ લેવો. એજ પ્રમાણે જો સર્વ સચિત્ત વસ્તુઓનો ત્યાગ થઈ શકે નહીં તો જેના વિના નિર્વાહ ન ચાલે તે શિવાય વીજી વસ્તુઓનો ત્યાગ કરવો. તેમજ જેને જે વસ્તુ પ્રાપ્ત થવા સંભવ ન હોય અથવા જે કાલે જે વસ્તુ ઉત્પન્ન થતી ન હોય તેનો પણ ત્યાગ કરવો. જેમ નિર્ધનને હાથી ઘોડા અને મરુદેશમાં નાગરવેલ, તેમજ પોતપોતાના સમય વગર આશ્રફલ વિગેરે અપ્રાપ્ય છે તેનો તે સ્થિતિમાં, તેદેશમાં, તે કાલે પણ ત્યાગ થાય તો તેથી વિરતિરૂપ મહાફલ પ્રાપ્ત થાય છે. અન્યથા તે તે વસ્તુનું ગ્રહણ કરવાપણું પ્રાપ્ત નહીં થતાં છતાંપણ પશુની જેમ, અવિરતપણું લાગે છે અને તે તે નિયમના ફલથી વંચિત થવાય છે. જેમ એકજ વાર ભોજન કર્યા છતાં

પણ પચ્ચત્વાણ કર્યા વગર એકાશણાનું ફળ મળે નહીં તેમ સમજવું. અઠતી વસ્તુનો પણ નિયમ લીધો હોય તો કાદિ કોઈ વાર તેનો યોગ મળી જાય તોપણ નિયમ ગ્રહણ કરેલો હોવાથી તે વસ્તુનું ગ્રહણ થતું નથી, તેથી તેને નિધમનું ફળ સ્પષ્ટીતે થાય છે. જેમ વંકચૂલ નામના ચોરના સ્વામીએ ગુરુ પાસે અજાણ્યા ફળ ન લાવ્યા એવો નિયમ લીધો હતો; તે એકવાર અરણ્યમાં બીજા ચોર સાથે ગયો. ત્યાં સઘળા ક્ષુધાર્ત થયા, ત્યારે ચોર લોકો ક્રિપાક્રાંતિના વિષ ફળ લઈ આવ્યા. તે સ્વામીની બીજાઓએ ઘણી પ્રેરણા કરી તથાપિ અજાણ્યા ફળના નિયમને લીધે વંકચૂલે તે લાવ્યા નહીં. અને બીજા સાથેના ચોરોએ લાવ્યા તેથી તેઓ મૃત્યુ પામી ગયા અને વંકચૂલ વચ્ચે. માટે એક પક્ષનો, એક માસનો, બે માસનો, ત્રણ માસનો, વા એક, બે, કે ત્રણ વર્ષ સુધીનો યથાશક્તિ નિયમ લેવો. જે માણસ જ્યાં સુધી નિયમો પાળી શકે ત્યાં સુધીને માટે નિયમો ગ્રહણ કરવા. પણ ક્ષણવાર પણ નિયમ વગર રહેવું નહીં. કારણકે વિરતિનું મોટું ફળ છે અને અવિરતિથી ઘણા કર્મોનો દંધ થવા વિગેરે અનેક દોષ છે.

વર્ષા ચાતુર્માસ્યમાં વિશેષપણે નિયમ ગ્રહણ કરવા તે આમણે-દરરોજ બે વાર ત્રણવાર અષ્ટપ્રકારી પૂજા કરવી, સંપૂર્ણ દેવવંદન કરવું, (ત્રણકાલ દેવ વાંદવા) સર્વ જિનવિંવનું અર્ચન અને વંદન કરવું, સ્નાત્ર મહોત્સવો કરવા, ગુરુને દ્વાદશાવર્ત્ત વંદના કરવી, અપૂર્વ જ્ઞાનનો અભ્યાસ કરવો, વૈયાવચ્ચ કરવી, બ્રહ્મચર્ય પાળવું, પ્રાસુક જલ પીવું, સચિત વસ્તુનો ત્યાગ કરવો; વળી વાદલામાંથી જલ વૃષ્ટિ થાય ત્યારે રાયણ, આંબા વિગેરેના ફળમાં એલા પડે છે તેથી તેનો ત્યાગ કરવો. આદ્રા નક્ષત્ર બેસતાં પક્વ આમ્ર ફળમાં તેમજ તેના રસમાં કીડા જેવા તેના જેવાજ વર્ણવાળા જીવો ઉત્પન્ન થાય છે. તેમજ વાસી કઢોલથી બનેલા પુડલા, વડાં વિગેરેનો ત્યાગ કરવો. પાપડ, વડી, સુકી શાક ભાજી, સર્વ જાતના તાંજલજા વિગેરે પત્ર શાક, સ્વારેક, ટોપરા, સુકી રાયણ, સ્વજુર, દ્રાક્ષ, નહીં ધોયેલી સ્વાંડ અને સુંઠ વિગેરેમાં લીલકુલ અને કુંથુવા તથા ચેલ વિગેરે ઉત્પન્ન થવાનો સંભવ હોવાથી તે તે પદાર્થો ત્યજી દેવા. કદિ ઔષધી વિગેરેમાં તેમાંથી કોઈ ચીજની જરૂર પડે તો તેને યતનાથી શોધીને ગ્રહણ કરવી.

વનીશકેતો ચોમાસામાં સ્વાટલા ઉપર સુવું, દાતણ અને જોડા વિગેરેનો ત્યાગ કરવો; વર્ષા ચાતુર્માસ્યમાં પૃથ્વી સ્તોત્રવાનો, નવીન વસ્ત્ર રંગાવવાનો અને ગ્રામ-તર ગમન કરવા વિગેરેનો નિષેધ કરવો. વસ્ત્ર ધોવરાવવાનું પણ પરિમાણ બાંધવું. વર્ષાઋતુમાં પૃથ્વીઉપર લિપવાનો અને છાણા ધાપવાનો સર્વથા નિષેધ કરવો. કારણ છાણમાં બે વડી પછી અનેક જીવો ઉત્પન્ન થાય છે, તેમાંપણ વર્ષાઋતુમાં તો

વિગ્રેષે થાય છે. દલી ઘરની ભીંતો, સ્તંભ, પલંગ, કમાડ, પાટ, પાટલા, સીંકા-
ધી, તેલ તથા જલ્લવિગેરેના પાત્રો, ઇંધણા અને ધાન્યપ્રમુખ સર્વ વસ્તુઓને લીલફુલ-
થીરહિત રહેવાને માટે યથાયોગ્ય છુલ્લી ગરમીમાં રાખવી, રક્ષા ચોપડવી, ચુનો ચોપ,
ઢાવવો, મેલ કઢાવવો, હવાના મેજવિનાની જગ્યામાં મુકવી, પાણીને બે ત્રણ વાર
ગલ્લવું. તેલ, ગોઝ, છાસ અને જલ્લવિગેરેના પાત્રોને સારીરીતે ઢાકવા. ઓસામણ અને
સ્નાનનું જલ્લ નીલ ફુલરહીત અને જે દર વિગેરેથી પોલી ન હોય તેવી ભૂમિમાં
છુટું છુટું થોડું થોડું ઢોલવું. ચુલો અને દીવા ઉઘાડા ન રાખવા. શાંડવું, દલ્લવું,
રાધવું, તેમજ વસ્ત્ર અને ભાજનો ધોવા-વિગેરેમાં સારી જતના કરવી. અને જિન
પ્રાસાદ તથા ઉપાશ્રય વિગેરે ધર્માલયો પળ સારીરીતે જોડ, સમરાવીને યથાયોગ્ય
જતના કરવી.

અન્યમતીઓના શાસ્ત્રોમાં પણ આ બાબત કેટલાક નિયમો કહેલા છે. વશિષ્ઠ
કહે છે કે, “ હે બ્રહ્મા ! ચોમાસામાં શ્રીવિષ્ણુ ભગવાન્ સમુદ્રમાં જડને શામાટે સુવે
છે ? તે સમયે કયા કયા કાર્યોનો ત્યાગ કરવો ? અને તે પ્રમાણે ત્વાગ કરવાથી
શું ફલ થાય ? તે કહો. ” બ્રહ્મા કહે છે કે—“દેવાધિપતિ વિષ્ણુ ભગવાન્ સુતા
નથી તેમ જાગતા પણ નથી પણ વર્ષાઋતુમાં તેવો ઉપચાર કરેલો છે. તેથી જ્યારે
શ્રી વિષ્ણુ ચોમાસામાં યોગ ધ્યાનમાં લીન થાય છે, તે સમયે જે જે વર્જવા યોગ્ય છે
તે સાંભળો—વર્ષાઋતુમાં પ્રવાસ કરવો નહીં, મૃત્તિકા खોદવી નહીં, વૃંતાક
(રિંગણા), અડદ, ચોળા, વાલ, કલથી, તુવેર અને કાલીંગડા, વિગેરે વસ્તુઓ
તથા મૂળા, તાંજલજા વિગેરે પત્રશાક खाવા નહીં. અને એકજ વાર જમવું. ચાતુ-
ર્માસ્યમા જે એ પ્રમાણે વર્તે તે પુરુષ ચતુર્ભુજ થઈ પરમગતિને પામે છે. વઢી કાયમ
રાત્રી ભોજન કરવું નહીં. ચાતુર્માસ્યમાં તો વિશેષ કરીને રાત્રે खाવું નહીં. જે માણી
એ પ્રમાણે વર્તે તે આલોકના તથા પરલોકની સર્વ કામનાને પામે છે. વઢી વિષ્ણુ
શયન કરે તે સમયે જે મત્ત્ય માંસનો પણ ત્યાગ કરે તેને માસે માસે સો અશ્વમેધયજ્ઞોનું
ફલ મળે છે. इत्यादि ” વઢી માર્કેંડ મુનિ કહે છે કે, “ હે રાજા ! જે માણસ
ચાતુર્માસ્યમાં તૈલ મર્દન કરે નહીં, તે ઘણા પુત્ર તથા ધનવડે યુક્ત અને નીરોગી થાય
છે. જે પુષ્પાદિ ભોગનો ત્યાગ કરે તે સ્વર્ગલોકમાં પૂજાય છે. જે કડવો, સ્વારો,
તડિયો, મીઠો, કષાયલો અને સ્વારો એ છ રસને વર્જે છે તે કદિપણ નિર્ભાગીપણું
પામતો નથી. તાંબૂલ તજવાથી ભોગ અને લાવણ્યને પામે છે. જે પાકા કંદ મૂળ

૧ કાલિંગડા વનસ્પતિ નહીં પણ કોઈ જાતિનું કઢોલ ધાન્ય હોવું જોઈએ.
મૂળમાં કાલિંગ શબ્દ છે.

ફલ પત્ર પુષ્પાદિ તજે છે તે દીર્ઘ વંશને પામે છે. જે પૃથ્વી ઉપર સંથારો કરીને મૃતે તે વિષ્ણુનો અનુચર થાય છે. જે એકાંતરે ઉપવાસ કરે તે વ્રહ્મલોકમાં પૂજાય છે. અને જે નસ્ર કેશ વધારે તેને દિવસે દિવસે ગંગાસ્નાનનું ફલ મળે છે. તેથી ચાતુર્માસ્યમાં ઉપવાસનો નિયમ ધરવો અને પારણે સદા મૌનપણે ભોજન કરવું. ટુંકામાં સર્વ પ્રયત્નવડે ચાતુર્માસ્ય વ્રત ધારણ કરવું. ” આ પ્રમાણે મન્વિધ્યોત્તરપુરાણમાં તથા અનેક લોક લોકોત્તર શાસ્ત્રનેવિષે ચાતુર્માસિક કૃત્ય સંબંધી વર્ણન કરેલું છે તે જાણીને તેનો અંગીકાર કરવાનું સ્વીકારવું તે વિષે એક નિર્ધિષ્ટ પ્રમાણે દૃષ્ટાંત છે—

વિજયપુર નગરમાં વિજયસેન નામે રાજા હતો. તેને ઘણા પુત્રો હતા. તેમાં વિજયશ્રી નામે પુત્ર રાજ્યને યોગ્ય હોવાથી એને કાંડ વીજો પરાધવ કરવા ન ઇચ્છે અથવા મારી ન નાખે એવું ચિંતવીને રાજા તેને આદર આપતો હતો. તેથી તે પુત્ર દુઃખ પામીને વિચારવા લાગ્યો કે, મારે અહિં રહેવું શા કામનું છે ? માટે હું તો દેશાતરે જાઉં-કહું છે કે, જે પુરુષ ઘરમાંથી નીકળીને પૃથ્વીપર રહેલા અનેક સુંદર દેખાવો અને આશ્ચર્યો ન જુવે તે પુરુષ કુવાના દેડકા જેવો છે. વળી જે પુરુષ મુસાફરી કરી પૃથ્વીપર ભમે તે વિચિત્ર ભાષાઓ જાણે. અનેક પ્રકારની દેશ દેશની નીતિ રીતિઓ સમજે જોવે અને ઘણાં આશ્ચર્યોનું અવલોકન કરે—આવું ચિતવી તે રાજપુત્ર એકલો હાથમાં સ્વર્ગ લઈ રાત્રે નગરની બહાર નીકળી ગયો. પૃથ્વીપર સ્વેચ્છાએ ભ્રમતાં તે કોઈ અરણ્યમાં આવી ચઢ્યો. મધ્યાન્હ સમય થવાથી ક્ષુધા અને તૃપાવડે પીડિત થયો. તેવામાં સર્વ અંગે દિવ્ય આકૃતિવાળા કોઈ પુરુષે પ્રગટ થઈને તેને સ્નેહપૂર્વક બોલાવી એક સર્વ ઉપદ્રવને વારનારું અને વીજું સર્વ ઇષ્ટનું સાધક—એવા વે રત્નો આપ્યા. કુમારે પુછ્યું કે, તમે કોણ છો ? તેણે કહ્યું, પોતાના નગરમાં ગયા પછી કોઈ મુનિના મુલેથી તું મારું ચરિત્ર જાણીશ. પછી તે કુમાર તે રત્નોના પ્રભાવથી સર્વત્ર વિલાસ કરતો કુસુમપુરમાં આવ્યો. તે નગરના રાજા દેવશર્મા ને તીવ્ર નેત્ર પીડા ઉત્પન્ન થઈ હતી તેથી તેમટાડનાર કોઈ પુરુષની શોધને માટે પડો વાગતો હતો. કુમારે તે પડો છત્રીને રત્નના પ્રભાવથી તેના નેત્રની પીડા હરી લીધી. રાજાએ સંતુષ્ટ થઈને તેને રાજ્ય આપ્યું, પુણ્યશ્રી નામની પોતાની પુત્રી પરણાવી, અને પોતે દીક્ષા લઈને ચાલી નીકળ્યો. અનુક્રમે તેના પિતાએ પણ પોતાનું રાજ્ય તેને સોંપીને દક્ષિણ લીધી. આ પ્રમાણે વિજયશ્રી કુમાર વંશે રાજ્યને ભોગવવા લાગ્યો.

એકદા દેવશર્મા રાજર્ષિ ત્રણ જ્ઞાની થયા સતા ત્યાં પધાર્યા. તેમણે કુમારને તેના પૂર્વભવની વાર્તા કહી કે, “ક્ષેમાપુરી નામે નગરીમાં સુવૃત્ત નામે એક શ્રેષ્ઠી તો. તેણે ગુરુપાસે યથાશક્તિ ચાતુર્માસ્યસંબંધી નિયમો ગ્રહણ કર્યા. તેનો એક વક્ર હતો તેણે પણ પ્રતિવર્ષે વર્ષાચાતુર્માસ્યમાં રાત્રી ભોજન, મેદ્ય, મધુ અને માંસના

ભોજનનો ત્યાગ કર્યો. તે સેવક મૃત્યુ પામીને તું થયો છું. અને જે સુવૃત્ત શ્રેષ્ઠી હતો તે મહદ્દિક દેવ થયો છે. તેણે પૂર્વ ભવના સ્નેહથી તને બે રત્નો આપ્યા હતા. ” આ પ્રમાણે સાંભળી વિજયશ્રી કુમારને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું. પછી તે વિવિધ પ્રકારના નિયમોને પાળીને સ્વર્ગે ગયો. ત્યાંથી ચવી મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં સિદ્ધિને પામશે. આ દૃષ્ટાંતથી ચાતુર્માસ્ય સંબંધી નિયમોનો મહિમા જાણી લેવો.

વળી બીજા ચાતુર્માસ્યમાં પણ યથાયોગ્ય નિયમો ધારણ કરવા. જેમકે ફાલ્ગુન માસની પૂર્ણિમાથી આરંભી કાર્તિક સુદી પૂર્ણિમા સુધી પ્રાયઃ પત્રવાલું શાક^૧ ભક્ષણ કરવું નહીં. તેમજ તેલ વિગેરે પદાર્થો ન રાખવા. કારણકે તેથી ઘણા ત્રસ જીવોનો વિનાશ થવા સંભવ છે. વળી સામાન્યે કહેલું છે કે “ અજાણ્યું ફલ, નહીં શોધેલું શાક પત્ર, સોપારી વિગેરે આજ્ઞા ફલ, ગાંધીના હાટના ચૂર્ણ, મલીન ઘી, અને પરીક્ષા વગરના માણસે લાવેલા બીજા પદાર્થો—તે જાવાથી માંસ ભક્ષણ તુલ્ય દોષ પ્રાપ્ત થાય છે. ”

જોકે એ ત્રણે ચાતુર્માસ્યમાં યથાયોગ્ય વિધિએ નિયમો પાળવા. તેમાં પણ પ્રથમ તિથિઓ તો અવશ્ય પાળવી. તે તિથિઓના ત્રણ પ્રકાર છે. બે ચૌદશ, બે અષ્ટમી, અમાસ અને પૂર્ણિમા—એ છ ચારિત્ર તિથિ કહેવાય છે. બે બીજ, બે પંચમી અને બે એકાદશી એ છ જ્ઞાન તિથિ કહેવાય છે—એ તિથિઓમાં જ્ઞાનની આરાધના કરવી. વાકીની દર્શન તિથિઓ કહેવાય છે, તેમાં દર્શનનો મહિમા કરવો. સામાન્ય પણે એ સર્વ તિથિઓમાં દેવાર્ચન તથા શાસ્ત્ર શ્રવણ વિગેરે ક્રિયાઓ કરવી. તેમાં પણ ચાતુર્માસિક પર્વને દિવસે વિશેષપણે કરવી. કહ્યું છે કે, “સામાયિક, આવશ્યક (પ્રતિ-ક્રમણ) પૌષ્ઠ, દેવાર્ચન, સ્નાત્ર, વિલેપન, વ્રહ્મચર્ય, દાન અને તપ—ઇત્યાદિ ભવ્ય જનોને ચાતુર્માસ્યના આભૂષણો છે. ” સંક્ષેપમાં એટલુંજ કે, એ કાર્યો ચાતુર્માસ્યના અલંકાર રૂપ છે. તેથી હે ભવ્યો, તમારે સેવવા યોગ્ય છે. તેમાં પ્રથમ મૂહૂર્ત (બે ઘડી) સુધી જે રાગ દ્વેષના હેતુઓમાં મધ્યસ્થપણું રાખવું તે સામાયિક કહેવાય છે. તેવા સામાયિકને આચરનારા શ્રાવકો બે પ્રકારના હોય છે. ઋદ્ધિમાન્ અને ઋદ્ધિ રહિત. તેમાં જે ઋદ્ધિ રહિત શ્રાવક હોય તે ચૈત્યમાં, સાધુની પાસે, પૌષ્ઠ શાળામાં અથવા પોતાને ઘેર એ ચાર સ્થાનકમાં જે નિર્વિઘ્ન સ્થલ હોય ત્યાં સામાયિક કરે છે અને જે ઋદ્ધિમાન્ શ્રાવક હોય તે જૈન શાસનની ઉન્નતિને માટે મોટા આડંબર સાથે ઉપાશ્રયે જઈનેજ સામાયિક કરે છે. અઢારસો ધનાઢ્યોની સાથે કુમારપાલ રાજા ઉપાશ્રયે જઈને સામાયિક કરતા હતા તેની અને ચંદ્રાવતંસકની જેમ. હવે જે આવશ્યક ક્રિયા છે તે ઉભય કાલને વિષે કરવાની છે. તે વિષે કહ્યું છે કે, વસ્ત્રમાં ઉત્તમ

૧ તાંજલજો, મેથી, કોથમરી વિગેરે ખાજીઓ અને અજમા, અલવી વિગેરે પાનો

શું ? પટ્ટી (પટ્ટવસ્ત્ર) મરુદેશમાં દુર્લભ શું ? ક (જલ) પવનથી પણ ચપલ શું ? મણ (મન) દિવસનું પાપ કોણ હરે ? “ પટિકમણ ” અર્થાત્ દિવસના પાપને હરનાર પટિકમણ છે એમ સિદ્ધ થાય છે. તે પ્રતિક્રમણ મહાસિંહ શ્રાવકની જેમ દૃઢતાથી કરવું. પૌષ્ઠ ચારે પર્વણી^૧ ચારે પ્રકારે^૨ કરવો. કેસર વરાસ વિગેરેથી અર્ચન. જલાદિકથી સ્નાત્ર, અને કુંકુમ વિગેરેથી વિલેપન એ ત્રણ પદવડે સમસ્ત પૂજાનો સંગ્રહ જાણી લેવો. બ્રહ્મચર્ય સુદર્શનશ્રેષ્ઠીની જેમ પાઠવું. તે વિષે એટલે સુધી કહ્યું છે કે, પરસ્ત્રીના અવયવનું આભૂષણ પણ જોવું નહીં. તે વાતમાં એક દૃષ્ટાંત છે કે, જ્યારે રાવણે સીતાનું હરણ કર્યું ત્યારે રામ લક્ષ્મણ તેને પગલે પગલે વનમાં શોધવા નીકળતાં સુગ્રીવ વિગેરે વાનરોને મળ્યા. તેમને સીતાની શોધ વિષે પુછતાં તેઓએ કુંડલ વિગેરે સીતાના આભૂષણો જે તેણીએ માર્ગમાં નાસ્તી દીધેલા તે બતાવ્યા. રામે તે ઓલખવાને માટે લક્ષ્મણને વતાવ્યા ત્યારે લક્ષ્મણે કહ્યું કે,

કુંડલૈઃ નાભિજાનામિ નાભિજાનામિ કંકણૈઃ ।

નુપૂરૈ સ્ત્વભિજાનામિ નિત્ય પાદાબ્જવંદનાત્ ॥

“ કુંડલવડે કે કરના કંકણવડે હું ઓલખતો નથી પણ નુપૂરવડે ઓલખું કે તે સીતાનાજ છે. કારણકે હું દરરોજ તે પૂજ્ય મામના ચરણમાં વંદન કરતો હતો તેથી તે દીઠેલા હાંવાથી ઓલખું વીજા આભૂષણાવાળા અંગકે તે પરના આભૂષણ મેં કોઈ દિવસ જોયા નથી તેથી તેને ઓલખતો નથી. ” આ દૃષ્ટાંતથી પરસ્ત્રીના અંગપરના આભૂષણોપણ જોવા યોગ્ય નથી. એમ સમજવું.

દાન પાંચ પ્રકારના પ્રસિદ્ધ છે. અને દુષ્ટ એવા આઠ જાતિના કર્મોને હણનાર તપ કહેવાય છે. ઇત્યાદિ અનેક ચાતુર્માસ્યના કૃત્યો છે. તેમાં તત્પર એવા સૂર્યયજ્ઞા વિગેરેના અનેક દૃષ્ટાંતો પણ છે. તે પોતાની મેળે જાણી લેવા. આપ્રમાણે ઉપદેશ પ્રાસાદ ગ્રંથની વૃત્તિમાં આ ચાતુર્માસ્ય ક્રિયાનું વર્ણન શ્રી પ્રેમવિજયાદિક મુનિને અર્થે (કર્તા કહે છે) મ લખેલું છે. “ આ આષાઢ શુક્લ ચતુર્દશી સંબંધી કૃત્યો કે જે શ્રીવિજયલક્ષ્મી સૂરિએ બતાવેલા છે તે નિર્વાણના સાધનોને સંપાદન કરનારા શુભચેતનાવાળા ઉપાસકોએ અવશ્ય સેવવા યોગ્ય છે. ”

इत्यब्दादिनपरिमितोपदेश संग्रहाख्यायां व्याख्यायामुपदेश
प्रासादग्रंथस्य वृत्तौ चातुर्मास्य नियमाविषये
चतुर्थोत्तरशततमः प्रबंधः ॥ १०४ ॥

૧ અષ્ટમી, ચતુર્દશી, પૂર્ણિમા, અમાવાસ્યા. એ ચાર મુખ્ય પર્વણી કહેવાય છે.
૨ આહાર પોસહ, શરિર સત્કાર પોસહ, અવ્યાપાર પોસહ, બ્રહ્મચર્ય પોસહ

વ્યાખ્યાન: ૧૦૫ મું.

ઇન્દ્રિયના વિષય ભોગમાં ઘણું પાપ છે અને તેથી ઘણું દુઃખ
ભોગવડું પડે છે તે કહે છે—

વિષયાર્ત્તમનુષ્યાણાં, દુઃસ્વાવસ્થા દશ સ્મૃતાઃ ।

પાપાન્યપિ બહૂન્યત્ર, સારં કિં મૂઢ પશ્યસિ ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા

“વિષયપીડિત મનુષ્યોની દશ દુઃસ્વાવસ્થા કહેલી છે, અને તેમાં પાપ પળ
હુ લાગે છે. તે છતાં હે મૂઢ તેમાં તું સાર શું देखે છે ? ” કામીઓની જે દશ
દુઃસ્વાવસ્થા કહી છે તે આ પ્રમાણે—પ્રથમ અવસ્થા અમુક સ્ત્રીનો અભિલાષ, બીજી
મલ્લશે કે નહીં તે વિષે ચિંતા, ત્રીજી વારંવાર તેનું જ રટણ, ચોથી તેના ગુણોનું
તીર્ત્તન, પાંચમી તે વિષે ઉદ્વેગ, છઠી તે માટે વિલાપ, સાતમી તેને લીધે ઉન્માદ
ગાંડાપણું), આઠમી રોગની ઉત્પત્તિ, નવમી જડતાની પ્રાપ્તિ અને દશમી મૃત્યુ-આ
પ્રમાણે કામી મનુષ્યની દશ અવસ્થા થાય છે.

તે વિષે સિદ્ધાંતમાં પળ કહ્યું છે કે, “કામી જનને સુખનો વિપર્યય જ થાય છે.-
પ્રથમ તો તે જે જે સ્ત્રીને देखે તેની ઉપર મન કરે છે, અને તેથી વાયુવડે ચલાયમાન
યેલા વૃક્ષની જેમ તેનો આત્મા નિરંતર અસ્થિર રહ્યા કરે છે.”

સાહિત્યમાં કહ્યું છે કે, “કોઈ કામી થયેલો પક્ષી જલાશયના એક તીરથી
જિજી તીરે જાય છે, દીન થઈને ચિંતામાં પડે છે, યોગીની જેમ નિશ્ચલ મનવડે નેત્ર
તથ્થ કરી ધ્યાન ધરે છે, અને પોતાની છાયાને જોઈને શબ્દ કર્યા કરે છે. કાંતામાં
પથ થયેલા પક્ષીની પળ આવી સ્થિતિ થઈ જાય છે તેથી આ પૃથ્વીપર જેઓએ કામવા
ના નિવૃત્ત કરી છે, તેવા પુરુષોને ધન્ય છે અને કામીના દુઃસ્વી જીવિતને ધિક્કાર છે.”

સ્ત્રીસાથેના વિષયભોગમાં પાપ પળ વહુ છે તે વિષે શ્રીસિદ્ધાંતમાં કહેલ છે કે,
‘ગર્ભવતી લાચ સ્ત્રીઓના નિર્દયપણે પેટ ફાડે અને તેમાંથી નીકળેલા સાત આઠ મા-
ના તરફડતા ગર્ભને મારી નાખે, તેથી જેટલું પાપ લાગે તે કરતાં પળ નવ ગણું પાપ
શાધુને એકવાર સ્ત્રીને સેવવાથી લાગે છે. ” સાધ્વીની સાથે એકવાર કામ સેવવાથી
થી હજાર ગણું પાપ લાગે છે, અને જો તીવ્ર રાગથી કામ ક્રિડા કરે તો કોટી
ગણું પળ પાપ લાગે છે અને તેનું બોધિવીજ નાશ પામે છે. ઇત્યાદિ પાપો કહેલા છે.

વહી યોગ શાસ્ત્રમાં પળ કહેલું છે કે, “યોનિ યંત્રમાં જે સૂક્ષ્મ જંતુઓ ઉત્પન્ન
ાય છે તે મૈથુનવડે પીડિત થઈને મૃત્યુ પામે છે તેથી મૈથુનનો ત્યાગ કરવો.”

કામશાસ્ત્રના કર્તા વાત્સ્યાયન પણ યોનિમાં જંતુની ઉત્પત્તિ જણાવે છે. તે કહે છે કે. “યોનિરક્તમાં કોમલ મધ્યભાગે સૂક્ષ્મ જંતુઓ ઉત્પન્ન થાય છે.” એ પ્રમાણે સ્ત્રીના સંગથી અસંખ્ય જીવોનો ઘાત થાય છે. માટે હે મૂઢ ! તું એ વિષયમાં શું સાર જુએ છે ? લૌકિક શાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે કે,

મિક્ષાશનં તદપિ નિર સમેકવારં,
શય્યા ચ મૂ પરિજનો નિજ દેહ માત્રં ।
વસ્ત્રં તુ શીર્ણપટસ્વંડમયી ચ કંથા,
હાહા તથાપિ જંતુઃ વિષયાભિલાષીઃ ॥ ૧ ॥

“ મિક્ષાથી ભોજન મળે તે પણ એકજ વાર અને નીરસ મળે છે, મૂમિડપર સુવાનું છે, પોતાનું શરિરજ માત્ર પરિજન હોય છે, જીર્ણ અને ફાટેલી કંથા તે વસ્ત્રમાં હોય છે તથાપિ સ્વેદની વાત છે કે, પ્રાણીઓને વિષયની અભિલાષા થયા કરે છે.” એ કામ ભોગમાં માત્ર સંકલ્પજ સારનો છે, પરમાર્થે જોતાં તેમાં બીજો કાંઈપણ સાર જોવામાં આવતો નથી.

જે પ્રાણી ભાવથી સ્ત્રી સંગનો ત્યાગ કરે છે તેજ બ્રહ્મચારી કહેવાય છે તેવિષે કહ્યું છે કે—

રામા સંગં પરિત્યજ્ય, વ્રતં બ્રહ્મ સમાચરેત્ ।
બ્રહ્મચારી સ વિજ્ઞેયો, નપુનર્બદ્ધ ઘોટકઃ ॥ ૧ ॥

“સ્ત્રીનો સંગ ભાવથી છોડીને જે બ્રહ્મચર્યપાળે તેજ બ્રહ્મચારી કહેવાય, કાંઈ વાંધેલા અશ્વની જેમ બ્રહ્મચર્ય પાળે તે બ્રહ્મચારી નહીં.” અર્થાત્ જે સ્ત્રીમાં આસક્તિ છોડીને ભાવથી શીઠ પાળે તેજ સ્વરેસર બ્રહ્મ વ્રતધારી જાણવો. સ્ત્રીઓને લૌકિક શાસ્ત્રમાં તેમજ લોકોત્તર શાસ્ત્ર (જૈન શાસન) માં દોષની સ્વાણરૂપ કહેલી છે. ઇટલુંજ નહીં પણ તેઓ પ્રત્યક્ષ રાક્ષસી છે, સ્વજન સ્નેહનો વિઘાત કરાવનારી છે અને ઘણી માયાવી છે. તેવિષે કહ્યું છે કે,

નસા કલા ન તતજ્ઞાનં, ન સા બુદ્ધિર્ન તદ્બલં ।
જ્ઞાયતે યદ્રશાલોકે, ચરિત્રં ચલ ચક્ષુષાં ॥ ૧ ॥

“તેવી કોઈ કલા, તેવું કોઈ જ્ઞાન, તેવી કોઈ બુદ્ધિ અને તેવું કોઈ બલ નથી કે જેથી ચપલ નેત્રવાળી સ્ત્રીઓનું ચરિત્ર જાણી શકાય.” સ્ત્રીના સંગથી મુંજ રાજાને મોટું દુઃખ પ્રાપ્ત થયું હતું. તેની કથા આ પ્રમાણે—

मुंजराजानी संक्षेप कथा.

मालव देशमां परमारवंशी श्रीसिंहभट नामे एक राजा हतो. ते एक वखते वन नी शोभा जोवाने शरकटना वनमां गयो हतो. त्यां एक तरतनो जन्मेलो बालक मुंजना घा समां पडेलो तेना जोवामां आव्यो. तेथी तेनुं मुंज नाम पाडी पुत्रकरीने राख्यो. तयार पछी सिंधल नामे ते राजाने पुत्रथयो. अनुक्रमें सिंहभट राजा गुजरी जवार्थी मुंज राज्य उपर आव्यो. तेणे पोताना भाई सिंधलने उग्र पराक्रमवालो जाणीने काराग्रहमां नाख्यो. सिंधलने श्रीभोज नामे पुत्र थयो. तेना जन्म वखते मुंज कोई निमित्ति. यानी पासे तेनुं भाग्य बल जोवराव्युं. निमित्ति ए लग्नबळ जोइने कहुंके “आ भोजकुमार पचाश वर्ष सात मास अने त्रण दिवस सुधी गौडदेश सहित दक्षिणदेशनुं राज्य भोगवशे.” आप्रमाणे सांभळी मुंजराजाना मनमां आव्युं के, आ भोजकुमार छतां मारा पुत्रने राज्य मळशे नही, तेथी भोजकुमारने मारी नाखवा माटे चंडालोने सोंपी दउं. आवुं विचारी तेने चंडालने सोंप्यो. चंडालो ज्यारे तेने वधस्थाने लई गया, तयारे तेओए कहुं के, तुं इष्टनुं स्मरण कर. बाळक भोजे बुद्धिथी विचारी पोताना काका योग्य एक पत्र उपर आ प्रमाणे काव्य लखी आप्युं.—

मांधाता च महिपति कृतयुगालंकार भुतो गतः

सेतुर्येन महोदधौ विरचितः क्वासौ दशास्यां तकृत ।

अन्ये चापि युधिष्ठिरप्रभृतायो याता दीवं भूपते

नेकै नापि समं गता वसुमति नूनं त्वया यास्यति ॥ १ ॥

“कृतयुगना अलंकाररूप मांधाता पण चाल्यो गयो, जेणे समुद्र उपर पांज बांधी हती एवा रावणना मारनार रामचंद्र पण चाल्या गया, ते शिवाय बीजा युधिष्ठिर विगेरे राजाओ पण गया, परंतु ते कोइनी साथे आ पृथ्वी गइ नथी पण मने लागे छे के, तमारी साथे तो जरूर पृथ्वी आवशे. ” चंडालोने दया आववाथी भोजने वचाव्यो अने पेलुं पत्र लइ जइ तेमणे राजाने आप्युं. ते वांची मुंज राजा तत्काळ क्रोध रहित थइ गयो. अने सत्वर भोजकुमारने बोलावी युवराजपद आप्युं.

एकदा मुंजराजा भोजकुमारने राज्य सोंपी तैलंग देशना राजानी साथे युद्ध करवा गयो. तैलंग भूपे तेने जिती लइ काराग्रहमां नाख्यो. त्यां मृणालवती नामनी ते राजानी वेन हती तेनी साथे वार्त्ता विनोद करतां मुंजने संबंध जोडायो. भोजकुमारे मुंजराजाने छोडाववा माटे काराग्रह सुधी एक सुरंगा खोडावी अने ते

द्वारा मुंजने आववानो संकेत आप्णो. एक वखते मुंजराजा दर्पणमां पोतानुं स्वरुप जोतो हतो, तेवामां मृणालवती पछवाडेथी गुप्तराते आवी पोतानुं मुख पण तेमां जांवा लागी. ते वखते पोताना मुख उपर जरावस्थानो आ भास थतो जोइ ते खेद करवा लागी तेने मुंजे कहुं के, “ हे मृणालवती, यौवन चाल्युं गयुं तेनो तुं खेद कर नहीं; कारणके साकरने खांडीए तो पण तेनी मीठाश जती नथी.” आ प्रमाणे तेने शांत करी मुंज पोताना स्थान प्रत्ये जवाने तैयार थया. परंतु मृणालवतीमां लुब्ध होवाथी तेने कहुं के, प्रिया ! अहिंधी एक सुरंगा करावी छे, तेवडे हुं मारि स्थानमां जाऊं छुं, माटे जो तमे साथे आवो तो हुं तमने त्यां लइ जइने पटराणी करीश. मृणालवती बोली के, कांत ! थोडीवार राह जुओ, हुं विचार करी लऊं. पछी तेणे विचार कयौं के, जो आ त्यां जशेतो जरु मने छोडी देशे, माटे ते अहिंज रहे तेवी गोठवण करुं. आनुं विचारी तेणे आ खबर गुप्त रीते पोताना भाइने आपी दीधा. ते खबर जाणी राजाए तेनी उपर विशेष जापतो कयौं; अने तेने प्रत्येक घरे भिक्षा मागवा मोकल्यो—घरेघरे भिक्षा माटे भटकतां कंटाली गयेलो मुंज आ प्रमाणे बोलतो हतो—

“इथ्यो प्रसंग मत को करो, तिय विसास दुःख पुंज;

घर घर तिम नचावीओ, जीम मक्कड तिम मुंज ॥ १ ॥

“ स्त्रीनो प्रसंग कोइपण प्राणी करशो नहीं. तेमां पण स्त्री जातिनो विश्वास तो दुःखना ढगलारुपज छे. जुओ तेनो विश्वास करवाथी मर्कटनी जेम आ मुंजने ते घरेघरे नचावे छे. “ वणी मोटा यतिओना वेष छोडी जेओ आ दासी जेवी स्त्रीओ उपर राचे छे, ते पुरुष आ मुंजराजानी पेडे घणा पराभवने सहन करेछे. वली जे बुद्धि पछवाडे उपजी, ते जो पेहेली उपजी होत तो आ मुंजराजानी मृणालवतीए जे दशा करी ते थात नही.”

एक वखते मुंजराजे कोइने घेर जइ स्त्रीनी पासे भिक्षा मागी, ते स्त्रीए गर्वथी मुंजनो तिरस्कार कयौं, त्यारे मुंजराजे कहुं के, “ हे धनवती स्त्री, आतारा घरमां गायोना समुहने जोइने तुं आटलो दधो गर्व कर नहीं, केमके आ मुंजराजाना चौदसो ने छौंतेरे हाथीओ चाल्या गया छे. ” एकदा अक्षयतृतियाने दिवसे मुंज राज कोइने घेर भिक्षा मागवा गयो त्यां कोइ गृहस्थनी स्त्रीए घीना बिंदुए टपकतो मांडो हाथमां लइ मोटावडे बटकुं भर्यु. ते जोइ मुंज बोल्यो के—

रेरे मंडक मा रोदी यदहं खांडितो न या ।

राम रावण मुंजाया स्त्रीभिः केके न खांडिताः ॥

“ અરે માંડા ! મને આ સ્ત્રીએ સ્તંભિત કર્યો એમ ધારી તું રો નહી, કારણકે રામ રાવણ અને મુંજ વિગેરે કયા કયા પુરુષોને સ્ત્રીઓએ સ્તંભિત નથી કર્યા ? ” આગલ જતાં કોઈ ઘરમાં કોઈ સ્ત્રી રેંટીયો ફેરવતી હતી તેનો અવાજ સાંભળી મુંજ સોલ્યો કે-“ અરે રેંટીઆ, આ સ્ત્રી તને ભમાવે છે તેમ જાણી તું રો નહી, કારણ કે સ્ત્રી કોને નથી ભમાવતી ? એક સ્વોટા કટાક્ષના આક્ષેપ માત્રમાં ભમાવી દે છે તો જેને હસ્તવડે આકર્ષણ કરે તેની તો વાતજ શી કરવી ! ” વળી તે ચંદ્રલેખાની જેવી કુટીલ છે, સંધ્યાની જેવી ક્ષણ રાગ ધરનારી છે અને નદીની જેમ નીચા સ્થલમાં જનારી છે તેવી સ્ત્રી સર્વથા છોડી દેવા યોગ્ય છે.”

આ પ્રમાણે મુંજરાજાને ઘણા વચ્ચત સુધી ભિક્ષા મંગાવી છેવટે તેને ચમરા-જનો અતિથિ કર્યો.

ઉપર પ્રમાણે લૌકિક શાસ્ત્રમાં પણ સ્ત્રીનો સંગ ત્યાજ્ય કહેલો છે તો જૈન શાસ્ત્રમાં તો વિશેષ પ્રકારે કહેલ છે એમ સમજવું. સ્ત્રીના સંગનો જે ભાવથી ત્યાગ કરે તેનેજ સ્વરા બ્રહ્મચારી જાણવા, પણ વાંધેલા ઘોડાની જેમ નિરુપાયે બ્રહ્મચર્ય પાળે તેને બ્રહ્મચારી ન જાણવા. કેમકે વાંધેલા ઘોડા દ્રવ્યથી વિષય સેવન નથી કરતા પણ મનમાં વારંવાર ઘોડીનું સ્મરણ કર્યા કરતા હોવાથી તે વધુ કર્મ વાંધે છે. અશ્વ બ્રહ્મચર્ય ઉપર એક દૃષ્ટાંત કહેવાય છે તે આ પ્રમાણે—

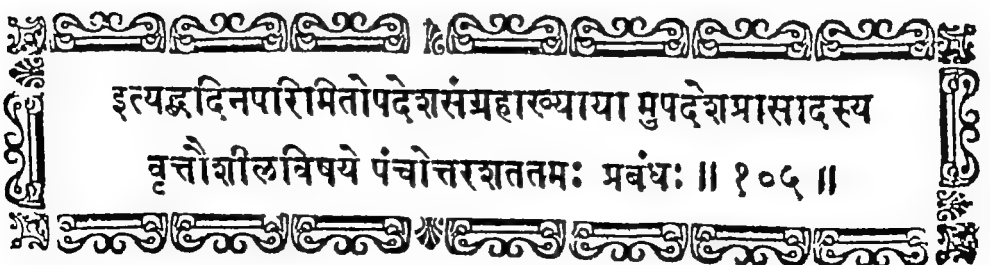
કોઈએક રાજાની પાસે કોઈ પુરુષે આવી એક ઉત્તમ અશ્વ મેટ કર્યો. રાજાએ તેને અશ્વશાળામાં બંધાવ્યો. એકદા તે અશ્વશાળાની પાસે એકાંત પ્રદેશમાં કોઈ મુનિ ચાતુર્માસ રહ્યા. તે હંમેશા ધર્મોપદેશ કરતા હતા, તેમાં અન્યદા તેમણે કહ્યું કે, “શીલ વ્રતના દ્રવ્ય અને ભાવથી ચાર ભેદ થાય છે. તેમાં પ્રથમ ભેદ દ્રવ્યથી શીલ પાળે પણ ભાવથી નહીં. વસ્તુની અપ્રાપ્તિથી ભવદેવની પેટે. તેમજ નૈષધપતિ નલ્લ રાજા એ દીક્ષા લીધી. ત્યાર પછી પૂર્વે લાખો વર્ષ સુધી સુખ ભોગે ભોગવ્યા છતાં દમયંતિ સાધ્વીને જોડે પાછો રાગ ઉપ્પન્ન થયો. દમયંતીએ પોતાના વ્રતનું સ્તંભન થશે એવા ભયથી અન-શય કર્યું. મૃત્યુ પામીને દેવતા થઈ. પછી નલ્લ રાજાને પ્રતિવોધ કરવા આવી. નલ્લ રાજા પણ મૃત્યુ પામી વૈશ્રમણ (કુંબેર) મંડારી થયો. કહ્યું છે કે, “વિધિથી ધર્મ આદર્યો હોય પણ જો તેમાં સરાગપણું રહે તો તે ધર્મ મુક્તિને સાથે નહીં. નલ્લરાજા સ્થવીર (વૃદ્ધ) થયા છતાં પણ સરાગપણું રહેવાથી તે ઉત્તરાધિપતિ કુંબેર નામે લોકપાલ થયો.” આ પ્રથમ ભેદ જાણવો. વળી કોઈ જીવ દ્રવ્યથી સ્ત્રી સંગ (સ્પર્શમાત્ર) કરે પણ માવચી શિલ્લવ્રતપાળે છે. એક શય્યામાં સુનારા વિજય શેઠ અને વિજય રાણીની જન્મેમજ

पाणी ग्रहण समये जंबू स्वामीनी जेम ए बीजो भेद जाणवो. कोइ जीव द्रव्य अने भाव बनेथी शील पाळे राजीमतो अने मल्लोनाथजीनी जेम ए बीजो भेद जाणवो. अने केटलाक जीवो द्रव्यथी पण शीलपाळे नहीं अने भावथी पण पाळे नहीं. आ भंगमां अमारा जेवा घणा जीवो जाणवा. ए चोथो भेद समजवो." ए प्रकारे धर्मदेशनाने सांभळता एवा अश्वे मनवडे ब्रह्मचर्य ग्रहण कर्युं.

एक वखते राजाए तेनी ओलाद वधारवाने माटे ते अश्वने घोडी साथे संगम कराववा मांड्यो पण ते अश्वेते कार्यमां उत्साह कर्यो नही. तेथी राजाए विस्रय पामी गुरु पासे जइने पुछुंके भगवन्, आ अश्व घोडीने केम सेवतो नथी ? मुनि बोल्याके, तेणे मनथी ब्रह्मचर्य व्रत ग्रहण कर्युं छे. राजा बोल्थो-महाराज ! आ अश्वे तो प्रथम घणीवार काम सेव्यो छे, फक्त आ वखतेज आम करे छे; पण मारा बीजा घणा अश्वो छे के जेमणे जन्मथी ब्रह्मचर्य पाळ्युं छे, तेथी आ अश्व करतां तो तेओ उत्तम अने प्रशंसनीय जणाय छे. गुरु बोल्या के, हे राजा, एम न समजवुं. कारणके ते तारा बांधेला घोडा ब्रह्मचारी कहेवाय नहीं केमके तेओ प्रतिदिन विषयने याद कर्या करे छे. तेथी तेओमां शीलनो एक अंश पण गणाय नहीं. वळी आ अश्व तो ब्रह्मचर्यथी स्वर्गने पामशे ते सांभळी राजा प्रतिबोध पाम्यो. अने तत्काळ श्रावक धर्म अंगीकार कर्यो.

आ कथानो उपनय मनमां धारीने जे प्राणी ब्रह्म व्रतने ग्रहण करं तेने खरे खरो गुणी समजवो.

हवे आ व्रत संबंधी वर्णननो उपसंहार करे छे के, " व्रण लोकमां पण ब्रह्म चारी जेवो कोइ गुणी नथी, माटे हे भवी प्राणीओ ! तमे ए ब्रह्म व्रतनुं आ चरण करो." आ चोथुं व्रत सूत्र वचनने अनुसारे घणा प्रबंधोथी में विवरी वताव्युं छे, ते लखवार्थी मने जे पुण्य उपार्जन थयुं होय तेवडे मने सर्वदा सुखनी प्राप्ति थाओ

હવે તેનું ફલ બતાવી પરિગ્રહનો નિયમ કરવાની
આવશ્યકતા બતાવે છે.

પરિગ્રહમહત્વાદ્ધિ, મજ્જત્યેવ ભવાંબુધૌ ।

મહા પોત ઇવ પ્રાણી, ત્યજેત્તસ્માત્પરિગ્રહમ્ ॥ ૨ ॥

વ્યાખ્યા.

“ જેમ ઘણા ભારથી વહાણ સમુદ્રમાં ડુબી જાય છે, તેમ પ્રાણી પરિગ્રહના ઘણા બોજાથી આ સંસાર સાગરમાં ડુબી જાય છે. તેથી તે પરિગ્રહને તજી દેવો. ” અર્થાત્ પરિમાણવગરના પરિગ્રહને ધારણ કરનાર પ્રાણી તેવા વહાણની જેમ આ સંસારમાં ઇટલે કે નરકાદિક દુર્ગતિમાં ડુબી જાય છે. તેથી ગૃહસ્થે ઘનાદિક પરિગ્રહ વિષે ઇચ્છા પરિમાણ કરવું. તે વિષે વિદ્યાપતિનો પ્રબંધ છે તે આ પ્રમાણે—

વિદ્યાપતિની કથા.

પોતનપુર નગરમાં સૂર નામે રાજા હતો. તે નગરમાં વિદ્યાપતિનામે ઘનાભ્ય અને જૈન શ્રેષ્ઠી રહેતો હતો. તે શ્રેષ્ઠીને શૃંગારમંજરી નામે સ્ત્રી હતી. એકદા વિદ્યા પતિને સ્વપ્નમાં લક્ષ્મીદેવી આવીને કહ્યું કે, “ હું તારા ઘરમાંથી આજથી દશમે દિવસે ચાલી જઈશ. ” વિદ્યાપતિ તરતજ જાગી ગયો. અને ‘હું નિર્ધન થઈ જઈશ’ એવી ચિંતા કરવા લાગ્યો. “ આ લોકમાં જે પ્રાણી પ્રકૃતિથી (મૂલ્યથી) નિર્ધન હોય તેને તેવી પીડા થતી નથી કે જેવી પીડા દ્રવ્ય મેળવ્યા પછી નિર્ધન થયેલાને થાય છે. ” શૃંગારમંજરી પતિને ઉદ્વેગનું કારણ પુછ્યું. ત્યારે તેણે સ્વપ્નનું સ્વરૂપ કહી બતાવ્યું. અને જણાવ્યું કે, “ આલોકમાં જેની પાસે ધન હોય તેને શત્રુ પણ સ્વજન થાય છે અને દરિદ્રીને સ્વજન હોય તે પણ શત્રુ થાય છે. જે અપૂજ્ય છતાં પૂજાય છે, જે અમાન્ય છતાં માન પામે છે અને જે અવંદ્ય છતાં વંદાય છે; તે ધનનો પ્રભાવ છે. ” શૃંગાર મંજરી બોલી—“ સ્વામી તમે શામોટે સ્વેદ કરો છો. લક્ષ્મી ધર્મવહેજ સ્થિર થાય છે. જ્યાંસુધી પાંચમું પરિગ્રહ પરિમાણવ્રત ન લઈશું હોય ત્યાંસુધી ત્રણ ભુવનની લક્ષ્મીના પરિગ્રહથી જે પાપ થાય તે અવિરતિવહે લાગ્યા કરે છે. ” આવા પ્રિયાના વચનથી વિદ્યાપતિ પાંચમું વ્રત અંગીકાર કર્યું અને સાત ક્ષેત્રમાં લક્ષ્મી વાપરવા માંડી. આઠ દિવસમાં સર્વ લક્ષ્મી ઘાપરી નાચી. આઠમા દિવસની રાત્રીએ તેણે વિચાર્યું કે, હવે લક્ષ્મીવિના પ્રાતઃકાળે યાચકોને મુલ્લ શીરીતે બતાવીશ કાશે, તેથી વિદેશમાં ચાલ્યા જવું તેજ ઉત્તમ છે. આવી ચિંતા કરતો તે સુઈ ગયો. નિદ્રામાં

પોતાનું ઘર લક્ષ્મીથી પરિપૂર્ણ તેના જોવામાં આવ્યું. જાગ્રત થયો એટલે પ્રત્યક્ષ લક્ષ્મીને જોઈને તેણે સંઘ કાઢી ચતુર્વિધ સંઘને શત્રુંજયની યાત્રા કરાવવામાં ધન વ્યય કરવાનો સંકલ્પ કર્યો. હવે જ્યારે નવમો દિવસ પુરો થયો ત્યારે તેણે વિચાર્યું કે, આવતી કાલે દશમો દિવસ છે તેથી કદિ લક્ષ્મી જવાની હોય તો મળે મુશ્કેલી જાઓ, આવું વિચારી તે સુઈ ગયો. લક્ષ્મીએ સ્વપ્નમાં આવીને કહ્યું કે, હું તારા પુણ્યથી વિશેષ વધીને તારા ઘરમાં સ્થિર થઈ છું, કારણકે,—

ત્રિભિર્વર્ષે સ્ત્રિભિર્માસૈ સ્ત્રિભિઃ પક્ષૈસ્ત્રિભિર્દિનૈઃ ।

અત્યગ્ર પુણ્ય પાપાના મિહૈવ ફલમશ્નુતે ॥

“ અતિ ઝગ્ર કરેલા પુણ્ય અને પાપનું ફલ ત્રણ વર્ષે, ત્રણ માસે, ત્રણ પક્ષવા-
ડીએ અથવા ત્રણ દિવસે અર્હિજ પ્રાપ્ત થાય છે. ” એમ શાસ્ત્રમાં કહેલું છે. વઢી તે વિષે શ્રીહર્ષ કવિ લખે છે કે, “સંપત્તિ અને વિપત્તિ પૂર્વ પુણ્યના વૈભવના બંધથી અને નાશથી પ્રાપ્ત થાય છે. અર્થાત્ પુણ્ય વૈભવના બંધથી સંપત્તિ પ્રાપ્ત થાય છે અને પુણ્ય વૈભવના નાશથી વિપત્તિ પ્રાપ્ત થાય છે; તેથી એ સંપત્તિને સુપાત્રના કર કમલમાં અર્પણ કરવી. કારણકે તે વિધિએ વતાવેલું તેનું શાંતિક પુષ્ટિક કર્મ છે. અર્થાત્ સંપત્તિને જો સુપાત્રમાં અપાય તો તે વિપત્તિને અટકાવવામાં શાંતિક પુષ્ટિક કર્મરૂપ થાય છે. ” માટે હે શ્રેષ્ઠી ! હું હવે તારા ઘરમાંથી નીકળી શકું તેમ નથી. તેથી યથેચ્છ રીતે મને ભોગવ જે. વિદ્યાપતિએ જાગ્રત થઈ પોતાની પ્રિયાને કહ્યું, િયે ! લક્ષ્મી આપણા ઘરમાં સ્થિર થઈ છે, પરંતુ જો તેથી આપણા પાંચમા વ્રતનો ભંગ થાય તેમ હોય તો આપણે તેને છોડીને અર્હિથી ચાલ્યા જઈએ. સ્ત્રીએ તેમ કરવાની સંમતિ આપી એટલે તે દંપતિ પ્રાતઃકાળે ઘર છોડીને ચાલી નીકળ્યા.

નગરની બહાર નીકળતાજ પંચદિવ્યથી રાજ્ય મળ્યું. મંત્રી વિગેરે પ્રાર્થના કરીને વિદ્યાપતિને રાજ ભુવનમાં લઈ ગયા. તેણે વ્રત ભંગના ભયથી રાજ્યાભિષેક કરવાની નાપાડી તેવામાં આકાશવાણી થઈ કે, “ અરે શ્રેષ્ઠી ! અદ્યાપિ તારે ભોગ્ય કર્મ છે, તેથી લક્ષ્મીનું ફલ ગ્રહણ કર. ” આ પ્રમાણે સાંભળ્યું એટલે તેણે રાજ્ય સિંહાસન ઉપર શ્રીવીતરાગની પ્રતિમા બેસારી, મંત્રીઓને રાજ્ય કાર્ય સોંપી દીધું અને ન્યાયપૂર્વક જે દ્રવ્ય આવે તે વધું જિન નામથી અંકિત કરવા માંડ્યું. પોતે ગ્રહણ કરેલો નિયમ છોડ્યો નહીં.

અનુક્રમે પોતાના પુત્રને રાજ્ય ઉપર બેસારી પોતે દીક્ષા લઈને દેવલોકે ગયો. ત્યાંથી ચ્યવી પાંચ ભવ કરીને વિદ્યાપતિ શ્રેષ્ઠી મોક્ષપદને પ્રાપ્ત થયો.

“ આ પ્રમાણે વિદ્યાપતિનું દૃષ્ટાંત સાંભળી ધર્મની સ્પૃહાવાલા મન્ય પ્રાણીઓએ પરિગ્રહ પરિમાણ રૂપ પાંચમું વ્રત ગ્રહણ કરવામાં તત્પર થવું. ”

इत्यद्भुदिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायांमुपदेशप्रासादग्रंथस्यवृत्तौ पंचम परिग्रह

परिमाणव्रतविषये षष्ठोत्तरशततमःप्रबंधः ॥ १०६ ॥

વ્યાખ્યાન ૧૦૭ મું.

હેવે વર્જવા યોગ્ય પાંચમા વ્રતના પાંચ અતીચાર કહે છે.

ધનધાન્યસ્ય કુપ્યસ્ય ગવાદેઃ ક્ષેત્રવાસ્તુનઃ ।

તારસ્ય હેમ્નશ્ચ સંખ્યાતિક્રમોઽત્ર પરિગ્રહે ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા

“ ૧ ધન ધાન્ય; ૨ સામાન્ય ધાતુના પાશાદિક; ૩ ગાય વિગેરે પશુઓ તથા દાસદાસીઓ; ૪ ક્ષેત્ર તથા વાસ્તુ; ૫ રૂપું અને સુવર્ણ-તેની પરિમાણ કરેલી સંખ્યાનો જે અતિક્રમ-તે પાંચ અતિચાર છે. ”

ધન ચાર પ્રકારનું છે. ૧ ગણિમ, ગણી શકાય તેવું જાયફલ, સોપારી વિગેરે. ૨ ધરિમ, તોલની ધારણ કરીને વેચી શકાય તેવું-કેશર ગોલ વિગેરે. ૩ મેદ્ય, માપીને વેચી શકાય તેવું-ધી, તેલ, લૂણ, વિગેરે. અને ૪ પરિચ્છેદ્ય, છેદીને-અથવા પરિક્ષા કરીને વેચી શકાય તેવું-રત્ન વસ્ત્ર વિગેરે. ધાન્ય એટલે ડાંગરાવિગેરે ચોવીશ પ્રકારનું ધાન્ય. તે ચાર પ્રકારના ધન અને ચોવીશ પ્રકારના ધાન્યના કરેલા પ્રમાણનો જે અતિક્રમ તે પ્રથમ અતીચાર. એટલે તેનો મૂઢા માપ વિગેરેથી પરિમાણ વાંધીને નિયમ કરેલો હોય તેના મોઢા મૂઢા વિગેરે વાંધવા તે. ઇતિ પ્રથમ અતીચાર.

કુપ્ય-એટલે સોનારૂપા શિવાયની ત્રાંબું, કાંસું, પીતલ વિગેરે ધાતુ, તેના પાત્રો, માટીના વાંસના અને કાષ્ટના પાત્ર તથા હલ વિગેરે પદાર્થો, શસ્ત્ર, માંચા અને ગાલમસૂરીઆ વિગેરે ઘરનો ઉપસ્કર (ઘરવકરી) તેનું પરિમાણ સંખ્યાદિવડે થાય છે. જેમકે આટલાં થાળી, પાત્રો અથવા કચોળાં વિગેરે રાખવા. એવી નિયમિત સંખ્યા રાખી હોય તેનો અતિક્રમ કરવો, સંખ્યા વરાવર રાખવામાટે પાત્ર ખાંગીને મોટાં કરાવવા વિગેરે. તે બીજો કુપ્યાતિક્રમ અતિચાર કહેવાય છે. ઇતિ દ્વિતીય પરિગ્રહાતિચાર.

ગાય વિગેરે પશુઓ, બલ્લદો, ખેંસો, આદિ શબ્દથી, બે પગા દાસ દાસી વિગેરે તથા ચાર પગા પ્રાણીઓ પાઠા વિગેરે અને હંસ, પોપટ વિગેરે પક્ષીઓનો સમાવેશ જાણવો. તેની કરેલી સંખ્યાનો અતિક્રમ-તે ગવાદિઅતિક્રમ-જેમકે અમુક સંખ્યા પ્રમાણે ગાય, મહિષી, ઘોડી, દાસ દાસી વિગેરે રાખેલાં હોય તેમના ગર્ભથી થયેલાં વચ્ચાં હોય તે પરિમાણથી અધિક સંખ્યાએ થતાં હોય છતાં ન ગણવા તે અતિચાર. ઇતિ તૃતીય ગવાદિ પરિગ્રહાતિચાર.

હવે ક્ષેત્ર ઇટલે ધાન્યની ઉત્પત્તિની ભૂમિ. તે સેતુ, કેતુ, અને ઉભય-આ-
ભેદથી ત્રણ પ્રકારનું છે. તેમાં જેમાં રેંટવિગેરેથી પાણી પવાય તે સેતુ ક્ષેત્ર, જે વરસા-
દના પાણીથી નીપજાવાય તે કેતુ ક્ષેત્ર અને તે વંને પ્રકારે જેમાં જલપવાય તે ઉભય
ક્ષેત્ર. વાસ્તુ ઇટલે ઘર વિગેરે, તથા ગામ નગર વિગેરે, તેમાં ગૃહાદિ ત્રણ પ્રકારના છે.
સ્વાત, ઉચ્છિન્ન અને સ્વાતોચ્છિન્ન-તેમાં જે ભૂમિ ગૃહાદિ (મુંચરા વિગેરે) તે સ્વાત,
મેહેલ માલ વિગેરે તે ઉચ્છિન્ન, અને ભૂમિગૃહ તથા તેની ઉપર રહેલાં ઘર તે સ્વાતો-
ચ્છિન્ન. તે ક્ષેત્ર તથા વાસ્તુની કરેલા પરિમાણથી અધિક અભિલાષાવડે નાનાં
મોટાં કરી સંખ્યા સરસી રાખવી-વચ્ચેથી વાડ કે ભિત કાઢી નાખવી તે ક્ષેત્રવાસ્તુ
પ્રમાણાતિક્રમ. ઇતિ ચતુર્થ ક્ષેત્રવાસ્તુ પ્રમાણાતિક્રમ અતિચાર.

હિરણ્ય તે સોનું અને રજત તે રુપું તેનું પરિમાણ કર્યું હોય તેથી અધિક થયે
છતે સ્ત્રી પુત્રોને આપી દેવું-તેના નિમિત્તનું ઠરાવવું, તે સુવર્ણ રુપ્યાતિક્રમનામે પરિ-
ગ્રહનો પાંચમો અતિચાર થાય છે. ઇતિ પરિગ્રહનો પાંચમો અતિચાર.

આ પાંચમા અણુવ્રતમાં આ પાંચ અતિચારનો ત્યાગ કરવો, કારણકે
અતિચાર લગાડવાથી વ્રતની મલિનતા થઈ જાય છે. અહિં એવી ભાવના છે કે,
વિવેકી મનુષ્યે મુખ્ય વૃત્તિપ્રતો ધનધાન્યાદિ પરિગ્રહ જે પ્રથમ પોતાપાસે હોય તેનો
પણ સંક્ષેપ કરી નાખવો. પરંતુ જો તેમ કરવાની શક્તિ ન હોય તો ઇચ્છા પરિમાણ
તો અવશ્ય કરવું. કારણકે તેનું પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે પરિમાણ કરવું તે તો સર્વને
સેહેલું છે. અહિં કોઈ શંકા કરે છે કે, ઘરમાં તો સો રૂપીયા પણ ન હોય અને ઇચ્છા
પરિમાણમાં હજાર, લાખ વિગેરેની પરિમાણની મોકલાશ રાખે તો તેથી શો ગુણ
થાય ? તેના સમાધાનમાં કહે છે કે, જે પરિમાણ વાંધ્યું તેથી અધિક દ્રવ્યની ઇચ્છા
ન કરવી, તેજ મોટો ગુણ છે. કારણ કે જેમ જેમ અધિક દ્રવ્ય મેલવવાની ઇચ્છા,
તેમ તેમ અધિક દુઃખ છે. ઘરમાં સુખે નિર્વાહ ચાલતાં છતાં જે માણસ અધિક
અધિક ધન ઉપાર્જન કરવા પ્રવર્તે છે તે નિરંતર અનેક કલેશને અનુભવે છે. તે વિષે
સિદ્ધ પ્રકરણમાં કહ્યું છે કે—“ આ પ્રાણી જે મોટી અટવીમાં મટકે છે, વિકટ
દેશમાં ભમે છે, ગહન સમુદ્રમાં પેસે છે, અતુલ કલેશવાળી રેતી રેડે છે, કૃપણ
સ્વામીની સેવા કરે છે, અને ધનથી અંધ થયેલી બુદ્ધિવાળો ગર્જેદ્રોની ઘટાથી દુશ્વર
એવી રણભૂમિમાં મરણને પણ સ્વીકારે છે. તે વધું લોભનુંજ ચેષ્ટિત છે. ” તેથી જો
પરિગ્રહ અલ્પ હોય તો અલ્પદુઃખ અને અલ્પચિંતા રહે છે, તે વિષે ધર્મશાસ્ત્રમાં
લખે છે કે—

જહજહ અપ્પો લોહો, જહજહ અપ્પો પરિગ્ગહારંભો ।

તહતહ સુહં પવઢ્ઢિ, ધમ્મસ્સય હોઈ સંસિદ્ધિ ॥

“જેમ જેમ અલ્પ લોભ અને જેમ જેમ અલ્પ પરિગ્રહારંભ, તેમ તેમ સુખ વૃદ્ધિ પામે છે અને ધર્મકાર્યની સિદ્ધિ થાય છે.” તેથી કોંઈપણ પ્રકારે ઇચ્છાનો પ્રસાર અટકાવીને આ વ્રતને સ્વીકારવું. આ વ્રત વિષે પેથડ શ્રાવકનો પ્રબંધ છે—

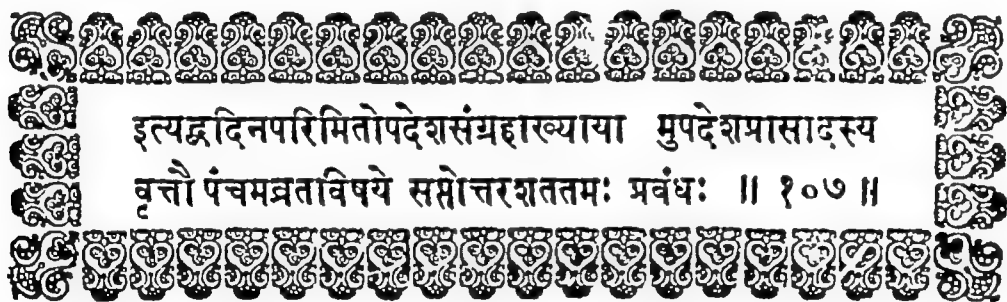
પેથડ શ્રાવકની કથા.

કાંકરેજની નજિકના એક ગામમાં પેથડ નામે એક ઉર્ધ્વકેશ (ઓસવાળ) જાતિનો મલો વણિક રહેતો હતો. તેને પદ્મિની નામે પત્ની હતી. તેમને હંડાણ નામે એક પુત્ર થયો. તે બાલક દરિદ્ર અવસ્થાને લીધે દુઃખી થતો હતો. એવામાં શ્રી ધર્મઘોષ નામે આચાર્ય ત્યાં પધાર્યા. તેમની પાસે પાંચમું પરિગ્રહ પરિમાણ વ્રત અંગિકાર કરતાં પેથડે એક હજાર દ્રવ્ય ઉપરાંત વધારે દ્રવ્ય મારે રાખવું નહીં, એમ કહ્યું; એટલે ગુરુએ કહ્યું કે—“જ્ઞાન અને ચેષ્ટાવડે તમારું ભાગ્ય વધુ મોટું છે એમ જણાય છે માટે હે શ્રાવક ! એટલાજ દ્રવ્યથી તમારે શું થશે ?” પેથડ બોલ્યો—“ભગવન્ ! હમણા તો મારી પાસે કાંઈપણ દ્રવ્ય નથી. પણ કદિ આપના કહેવા પ્રમાણે આગલ મલે તો મારે પાંચ લાખ ઉપરાંત દ્રવ્ય ધર્મ માર્ગે સ્વર્ચી નાખવું.” તેની દૃઢતા જોઈ ગુરુએ તેને તે પ્રમાણે પચ્ચાણ કરાવ્યું. ત્યારપછી દરિદ્રાવસ્થાનું દુઃખ વૃદ્ધિ પામતાં પુત્રને સુંડલામાં મુકી માથે ઉપાડીને તે માલવા તરફ ચાલ્યો. અનુક્રમે તે દેશના મુખ્ય ગામમાં પેસતાં આડો સર્પને ઉતરતો જોયો, એટલે તે અટકીને ડમ્બો રહ્યો. તેવામાં એક શુકનવેત્તા ત્યાં આવી ચડ્યો. તેણે પેથડને પુછ્યું કે—કેમ ડમ્બો રહ્યો ? તેણે સર્પને આડો ઉતરતો બતાવ્યો. શુકનજ્ઞાતાએ સર્પ તરફ દૃષ્ટિ કરીને જોયું તો તેના મસ્તક ઉપર કાલીદેવ (ચકલી) ને બેઠેલી જોઈ, તેથી તત્કાલ તે બોલ્યો કે, “જો તું અટક્યાવગર ચાલ્યો ગયો હોત તો તને માલવાનું રાજ્ય મળત તથાપિ આ શુકનને માન આપી હજુ અંદર પ્રવેશ કર. આ શુકનવડે તું મહા ધનવાન થઈશ.” શુકન શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે, “જો ગામથી નીકળતાં ઢાબો સ્વર થાય, સર્પ જમણો થાય, અને ઢાવી તરફ શીયાલ બોલે તો સ્ત્રી સ્વામીને કહે છે કે, સ્વામીનાથ ! સાથે કાંઈ ભાતું લેશો નહીં, આ શુકનજ ભાતું આપશે.”

પોતાને થયેલા શુકનનું ફલ સાંભળી પેથડ ગામમાં ગયો. ત્યાં ગોગા રાણાના મંત્રીને ઘેર સેવક થઈને રહ્યો. એકદા રાજાએ ઘણાં અશ્વો વેચાથી લીધા, તેનું ધન આપવાને મંત્રીને કહ્યું, એટલે મંત્રીએ કહ્યું કે, મારીપાસે ધન નથી. એટલે રાજાએ કહ્યું કે, ધન ક્યાં ગયું ? નામું બતાવો. મંત્રી દિગ્મૂઢ થઈ ગયો. તેથી કાંઈ ચોલી શક્યો નહીં. તત્કાલ રાજાએ પેઢેરામાં વેસાર્યો. આ સ્વર મંત્રીની સ્ત્રીને થતાં જોઈ તે વૃત્તાંતપેથડની આગલ જણાવ્યો. પેથડ રાજાની પાસે આવ્યો અને બોલ્યો કે,

स्वामी ! मंत्रीने जमवा मोकलो. राजाए कह्युं के, नामुं आप्यावगर मोकलीश नहीं. पेथडे कह्युं के, स्वामी ! एक वर्षनो हिसाव हुं आपीश. हुं पेथड नामे तेनो सेवक छुं. पछी राजाए तेने छुटो कयौं. मंत्री भोजन करी पाछो राजा पासे आव्यो. त्यां पेथडे युक्तिथी आखा वर्षनो हिसाव राजा पासे रजु कयौं. राजाए पेथडने चतुर जाणी पोतानो मंत्री वनाव्यो. तेथी अल्प समयमां पेथडनी पासे पांच लाख द्रव्यनी संपत्ति एकठी थइ गइ. तयारपछी जे अधिक लाभ थयो तेवडे तेणे चौबीस तीर्थकरोना चोराशी प्रासादो कराव्या. पोताना गुरु त्यां पधार्या तयारे तेमने नगरमां प्रवेश करावतां वोंतेर हजार द्रव्य वापर्युं. वत्रीश वर्षनी वय थइ एटले शीलव्रत ग्रहण कर्युं. शत्रुंजयथी गीरनार सुधीनी एक ध्वजा सोनेरी रुपेरी पट्टावाळी चडावी. वावन धडी प्रमाण सुवर्ण देवद्रव्यमां आपनि इंद्रमाळ पहेरी. अने सिद्धागिरि उपर श्री ऋषभदेव प्रभुना चैत्यने एकविश धडी सुवर्णवडे मढीने जाणे सुवर्णनुं शिखर होय तेवुं सुवर्णमय वनाव्युं. आ प्रमाणे तेणे घणुं द्रव्य धर्म कार्यमां वापर्युं.

“ आ पांचमुं जे परिग्रह प्रमाण नामे व्रत छे ते धर्मने विषे संपत्तिनुं एक महत् स्थान छे, तेने संपादन करीने जेम पेथड श्रावके स्थाने स्थाने समृद्धि अने सुख संपादन कर्युं, तेम तमे पण ते व्रतने दृढताथी धारण करवावडे करो.”

इत्यद्भदिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्याया मुपदेशप्रासादस्य
वृत्तौ पंचमव्रतविषये सप्तोत्तरशततमः प्रबंधः ॥ १०७ ॥

व्याख्यान १०८ मुं.

हवे परिग्रह परिमाण व्रत ग्रहण न करवाथी शुं दोष
प्राप्त थाय ते कहे छे,

श्रुत्वा परिग्रहकेशं, मम्मणस्य गतिं तथा ।

धर्मान्वेषी सुखार्थी वा, कुर्यान्न च परिग्रहम् ॥

व्याख्या.

“ परिग्रहथी थतो क्लेश अने तेथी थयेली मम्मण नामना गेटनी गति मांथ-
लीने धर्मने शोधनारा अथवा सुखार्थी पुरुषे (ग्रणो) परिग्रह राखवो नहीं
मम्मण गेटनो प्रबंध नीचे प्रमाण छे—

રાજગૃહ નગરમાં શ્રેણિક નામે રાજા હતો, તેને ચિલ્હુના નામે પત્ની હતી, એક વચ્ચે અર્ધ રાત્રે ચિલ્હુના ગોશ્વમાં બેઠી હતી, તેવામાં નદીના પૂરમાં તળાઈ આવતા કાઠને વહારાં ચિલ્હી કાઢતો એક પુરુષ વિજલીના પ્રકાશથી તેના જોવામાં આવ્યો. તે જોઈ તેણીએ શ્રેણિકરાજાને કહ્યું કે, “ હે સ્વામી ! તમે પણ મેઘની જેમ ભરેલાનેજ ભરો છો તમારા નગરમાં આવો ગરીબ સ્થિતિનો માણસ છે, તેની તો તમે ચિંતા પણ નથી કરતા. આ તો તમારી મોટી ચતુરાઈ છે ! ” આવા પ્રિયાના વચન સાંભળી શ્રેણિકે માણસ મોકલી તે ગરીબ માણસને બોલાવીને પુછ્યું કે અરે તું કોણ છું અને શામોટે અત્યારે નદીમાંથી કાઠાં ચિલ્હી છે ? તે બોલ્યો કે—હું મમ્મણ નામે વણિક છું. મારે ઘેર બે વલ્લદ છે, તેમાં બીજા વલ્લદનું એક શીંગડું ઓછું છે, તે પૂરું કરવા માટેજ આ પ્રયાસ છે. આ પ્રમાણે સાંભળી રાજા આશ્ચર્ય પામ્યો અને કૌતુકથી દેવી સાથે તે વણિકને ઘેર ગયો. ઘરને ત્રીજે માલે સુવર્ણના બે મોટા વૃષભ તેણે રાજાને વસાવ્યા. તેના શીંગડા રત્ન જડિત હતા તે જોઈ વિસ્મય પામેલા રાજાએ દેવીને કહ્યું, પ્રિયા, આપણે ઘેર આવું એક પણ રત્ન નથી તો આને શું આપવું ? મમ્મણ બોલ્યો—સ્વામી, આ શીંગડાને માટે મારા પુત્રો વાહાણવટીનો વ્યાપાર કરે છે. મારે ઘેર કોઈ ચોલા અને તેલ વિના કાંઈ સ્વાતું નથી. જો હું બીજો વ્યાપાર કરું તો મારે દુકાન વિગેરે લેવી પડે અને તેમાં સ્વર્ચ થઈ જાય. તેથી આ વર્ષા સમયમાં રાત્રે નદીમાંથી કાઠાં કાઢી, તેને વેચી દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરું છું—આ પ્રમાણે તેની વેહદ કૃપણતા જોઈ રાજા મસ્તક ધૂળાવતો પોતાને ઘેર ગયો અને મમ્મણ શેઠ છેવટ સુધી અપૂર્ણ મનોરથવાળો રહી મૃત્યુ પામીને નરકે ગયો.

इति मम्मण प्रबंधः

“ આ પ્રમાણે કેટલાએક મહા પાપી અપરિમિત પરિગ્રહની ઇચ્છાવડે નરકે જાય છે. તેથી પરિગ્રહનું પરિમાણ કરવું, તે ઉત્તમ છે. ” તે વિષે શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે, “ સગર રાજા પુત્રોથી તૃપ્ત થયો નહીં, કુચિકર્ણ ગાયોના ધનથી સંતોષ પામ્યો નહીં, નિલકથેષ્ટી ધાન્યથી તૃપ્ત થયો નહીં અને નંદરાજા સોનાના ઢગલાઓથી પણ તૃપ્ત થયો નહીં. ”

સગર રાજાનો પ્રવંધ આગળ કહેવામાં આવશે. વાકીના ત્રણ પ્રવંધ ટુકામાં આ પ્રમાણે—મગધ દેશમાં કુચિકર્ણ નામે શ્રેષ્ઠી હતો. તેને લાખો ગાયો હતી. અનેક ગોવાળો દિવસે દિવસે તેમને ઝાંઝરના હતા. તે હંમેશા નવ નવી ગાયોના દુધ દઈ જાતા હતા. એક વચ્ચે દુધ વિગેરે અતિશય સ્વાદાથી આકુલ વ્યાકુલ થઈ ગાયો ધ્યાનથી મૃત્યુ પામીને તિર્યંચ યોનિમાં ઉત્પન્ન થયો.

અચલપુરમાં તિલક નામે શ્રેષ્ઠી હતો. તેણે એક સમયે દુકાલ પડવાથી પૂર્વે કરેલા ધાન્યમાં મોટો લાભ ઉપાર્જન કર્યો. ત્યારપછી ફરીને વહી કોઈ નિમિત્તિકના વચનથી અગાઉથી દુકાલ પડવાનો જાણી તેણે ગામોગામ ધાન્યના મોટા કોઠાર ભરાવ્યા અને ઘણા ધાન્યનો સંગ્રહ કર્યો. તેમાં અનેક ક્રોડોગમે જીવોની હિંસા થતી તેને પણ તેણે ગણી નહીં. દૈવ્યોગે તે વર્ષમાં પાછલથી ઘણો વર્ષાદ પડ્યો જેથી દુકાલ પડ્યો નહીં. અને તેના કોઠારોમાં પાણી પેશી જવાથી ધાન્ય ફુલી ગયું. એટલે તેના સર્વ કોઠારો ફુટી ગયા. ધાન્ય વધું તળાવા લાગ્યું. તે દેખી તેનું હૃદય ફાટી ગયું અને મૃત્યુ પામી નરકે ગયો.

પાટલીપુર નગરમાં ઉદાથી રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેના કોઈ શત્રુએ સાધુને વેપે આવી તેને મારી નાખ્યો. તેને કાંઈ સંતાન નહોતું, તેથી તેનું રાજ્ય શૂન્ય થઈ ગયું. આ અવસરમાં તે નગરને વિષે એક નાપિત અને વેશ્યા થકી ઉત્પન્ન થયેલો નંદ નામે છોકરો હતો, તેને એવું સ્વપ્ન આવ્યું કે, તેણે પોતાના આંતરડાથી પાટલીપુરને વીટી લીધું. પ્રાતઃકાલે તેણે પોતાના ઉપાધ્યાયને એ સ્વપ્નનું ફલ પુછ્યું, ઉપાધ્યાયે કહ્યું કે, ‘ આ સ્વપ્નથી તને આ નગરનું રાજ્ય મળશે. ’ તરતજ ઉપાધ્યાયે પોતાની પુત્રી તેને પરણાવી. નંદ કન્યાનું પાણિગ્રહણ કરી મોટા મહોત્સવથી પોતાને ઘેર જતાં રાજમાર્ગે આવ્યો, તેવામાં રાજ્યના મંત્રીઓએ મંત્રવડે અધિવાસિત કરેલા હાથીએ આવીને નંદની ઉપર કલશ ઢોલ્યો; એટલે તત્કાલ તેને રાજ્ય ઉપર વેસારવામાં આવ્યો. કેટલાક સાંમંતો નંદની આજ્ઞાને માનવા ન લાગ્યા, એટલે નંદે મેહેલની ખીત ઉપર ચીતરેલા સુખડોની સામું જોયું. તેથી તત્કાલ તેઓએ ખીતથી ભૂમિપર ઉતરીને તેમાંથી કેટલાકને મારી નાખ્યા. પછી સર્વ સામંતો તેની આજ્ઞા માનવા લાગ્યા. નંદે ઘણા આકરાને અણઘટતા કર લઈ ઘણું દ્રવ્ય એકઠું કર્યું; અને સમુદ્રને કાંઠે તેણે તે દ્રવ્યવડે સોનાની નવડુંગરીઓ કરાવી. ત્યારથી તેનું નવનંદ એવું નામ પૃથ્વીમાં પ્રખ્યાત થયું. પ્રજા ઉપર ઘણો જુલમ કરવાથી તે અપકીર્તિનું અંન પાપનું ભાજન થઈને નરકે ગયો.

“ દ્રવ્ય અલ્પ હોય પણ જો તે વિશ્વોપકારી થાયતો તે મશંસા કરવા યોગ્ય છે, પણ નંદરાજાની જેમ ઉપકારવગરનું અપરિમિત દ્રવ્યપણ શા કામનું ? જુઓ ! જગતમાં જેવો હિમરુચિ (ચંદ્ર) પ્રીતિકારક છે તેવો હિમમમૂહ નથી અને જેવો અલ્પજલ આપનાર પણ મેઘ પ્રિય છે તેવો ઘણાં જલવાળો સમુદ્ર પ્રિય નથી. ”

इत्यद्भुदिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्याया मुपदेशप्रासादग्रन्थस्य
वृत्तौ परियहपरिमाणव्रतविषये अष्टोत्तरशततमः प्रबंधः ॥ १०८ ॥

(૧૮૬)-વ્યાખ્યાન ૧૦૯ મું-સોમ અને શિવદત્ત નામે વે ભાઈઓનો પ્રબંધ.

વ્યાખ્યાન ૧૦૯ મું.

પરિગ્રહમાં આશક્ત એવો પુરુષ અનેક પ્રકારના પાપો
કરે છે, તે વિષે કહે છે.

પરિગ્રહાર્થમારંભમસંતોષા દ્વિતન્વતે ।

સંસારવૃદ્ધિસ્તેનૈવ ગૃહીતતદિદં વ્રતમ્ ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા

“પરિગ્રહને અર્થે અસંતોષ હોવાને લીધે આરંભ વધે છે અને તેથી સંસારની વૃદ્ધિ થાય છે માટે આ પરિગ્રહ પરિમાણવ્રત અવશ્ય ગ્રહણ કરવું. ” એટલે કે ધનને માટે જ્યારે સંતોષ થતો નથી ત્યારે તેથી થયેલી તૃષ્ણાની વૃદ્ધિવડે સ્વેતી વિગેરે અનેક પ્રકારના આરંભો કરે છે. સગા વંધુનો પળ વધ કરવા તત્પર થાય છે અને તેવા આરંભવડે સંસારની વૃદ્ધિ થાય છે, તેથી પરિગ્રહનો અવશ્ય નિયમ ગ્રહણ કરવો. આ વિષે વે ભાઈઓનો પ્રબંધ છે તે આ પ્રમાણે—

સોમ અને શિવદત્ત નામે વે ભાઈઓનો પ્રબંધ.

અવંતી નગરીમાં સોમ અને શિવદત્ત નામે વે ભાઈ રહેતા હતા, તેઓ દ્રવ્ય મેળવવાને માટે સૌરાષ્ટ્ર દેશમાં ગયા. ત્યાં અનેક જાતના અધર્મ તથા કર્માદાનના વ્યાપારો કરીને તેમણે કેટલુંક દ્રવ્ય ઉપાર્જન કર્યું. પછી તે દ્રવ્યની વાંસળી કટીએ બાંધી બંને ભાઈ પોતાના નગર તરફ ચાલ્યા. માર્ગમાં વારા ફરતી વાંસળી પોતપોતાની કેડે બાંધતાં તે જ્યારે મોટા ભાઈની કેડે હતી ત્યારે તેને વિચાર થયો કે, જો હું આ અનુજ વંધુને મારી નાખું તો પછી મારી પાસે કોઈ ભાગ માગે નહીં આવે. આવા કુવિચારથી તે અનુજવંધુને લઈને ગંધવતી નદીને તીરે આવ્યો. એટલે તેને વિચાર થયો કે, અહો, આ ધન કેવું અનર્થકારી છે કે જેથી મને આવો કુવિકલ થયો. તેથી આનો ત્યાગ કરવો તેજ યોગ્ય છે. આવું ધારીને તેણે દ્રવ્યની વાંસળી નદીના ધરામાં નાખી દીધી. અનુજ વંધુએ પુછ્યું કે, ભાઈ ! આમ કેમ કર્યું ? ત્યારે તેણે પોતાનો માઠો અભિપ્રાય જણાવ્યો. એટલે નાના ભાઈએ પણ કહ્યું કે, તેં ધન સારું કર્યું કે જેથી મારી દુષ્ટબુદ્ધિ પણ નાશ પામી. પછી તેઓ પોતાને ઘેર આવ્યા.

હવે પેલી દ્રવ્યની વાંસળી કોઈ મત્સ્ય ગળી ગયો. તે મત્સ્યને કોઈ માછીએ પકડી જાલમાં પકડ્યો. તે મત્સ્ય તે બંનેની માતાએ વેચાતો લીધો. માતાએ પોતાની પુત્રીને

आप्यो. मत्स्यने विदारतां तेणीए द्रव्यनी वांमळी दीठी, एटले, तत्काळ तेणे खोळामां गोपवी दीधी. माताए पुछ्युं, खोळामां गुं छे ? तेणीए कहुं के, कांड नथी. पछी माता शंकाने लीधे जेवी ते जोवा तेनी पासे आवी तेवो पुत्रीए छरीनो घा कर्यो, तेथी तेनी माता घायल थइने मृत्यु पामी. तेवामां तेना वंने भाइओ घरे आव्या. तेमणे वेनना खोळामांथी पडती पेली द्रव्यनी वांसळी जोड तेथी तत्काळ विचार्युं के, अहो, द्रव्य केवुं अनर्थदायक छे ! पछी वैराग्य पामीने तेओ गुरु पासे गया. त्यां गुरुना मुखथी आ प्रमाणेनी वाणी सांभळी—“ आ जगतमां तृष्णारूपी खाण एवी जंडी छे के ते कोइथी पूरीशकाती नथी, तेमां मोटा मोटा पदार्थो नाखीए तो तेथी ते उलटी वधारे खोदाय छे. तृष्णावाळो जीव धन प्रगट करवाने माटे घणा पापो करे छे, पण तेथी गुं तेने कांडपण सुख थाय छे ? नथी धतुं. केम के पाप द्रव्यथी गुं सुख होय ? वळी धर्म ऋद्धि, भोग ऋद्धि अने पाप ऋद्धि-एम त्रण प्रकारनी ऋद्धि कहेवाय छे. तेमां धर्म ऋद्धि तेके जे धर्म कार्यमां उपयोगी थाय छे. भोग ऋद्धि तेके जे शरीरना भोगमां वपराय छे अने पाप ऋद्धि तेके जे धर्म कार्यमां वपराती नथी तेम शारीरिक भोगमां पण वपराती नथी पण मात्र अनर्थरूप फलनेज आपे छे. तेवी ऋद्धि पूर्वकृत पापना योगे प्राप्त थाय छे अने पुनः पाप करावे छे, ते उपर एक नीचे प्रमाणे दृष्टांत छे. ते सांभळा—

वसंतपुरमां ब्राह्मण, क्षत्रीय, वणिक अने सोनी ए चार ज्ञातिना चार मित्रो हता, तेओ द्रव्य मेळववाने माटे देशांतर चाल्या. मार्गमां रात्रि पडतां एक उद्या-
नमां वड वृक्षनी नीचे तेओ विश्रांत थया. त्यां ते वृक्षनी शाखा साथे लटकतां एक सुव-
र्णनो पुरुष तेओना जोवामां आव्यो. ते सुवर्ण पुरुष बोल्थो के, हुं अर्थ छुं पण अन-
र्थने आपनार छुं. ते सांभळी तेओए भय पामीने तेनो त्याग कर्यो. परंतु सांनीथी
तेनो लोभ मुकायो नही, एटले सोनीए ते पुरुषने ‘ पड ’ एम कहुं एटले ते पड्यो.
सोनीए बीजाओथी छानो तेने एक खाइमां गोपव्यो, पण सर्वनी दृष्टि तेनापर पडी.
पछी आगळ चालतां वे जण कोइ गामनी वहार रह्या अने वे जणने गाममां भोजन
लेवा मोकल्या. जे वे वहार रह्या हता तेमणे चिंतव्युं के, आपणे गाममां गयेला वे
आवे के तेमने मारीने पेलुं सुवर्ण लेवुं. वे जणा जे गाममां गया हता तेमणे
चिंतव्युं के, आपणे अन्नमा विष मेळवीने लइ जवुं के जे खाइने वहार रहेला वे
मृत्यु पामे तो आपणने वेने वधुं सुवर्ण मळे. आवा विचारथी तेओ विपान्न नइने
वहार आव्या. जेवा तेओ पेल्ला वेनी पासे आव्या के ते वंनेए संकेत प्रमाणे तेमने
संकेतथी मारी नाख्या. पछी पेलुं विपान्न तेओ जम्या के जेथी तेओ पण मृत्यु पामी
गया. आ प्रमाणे चारे मृत्यु पाम्या. आवी जे ऋद्धि ते पापद्धि समजवी.

(૧૯૮) પરિગ્રહમાં આશક્ત, પુરુષો અનેક પ્રકારના પાપો કરે છે તે વિષે.

ઉપરનું દૃષ્ટાંત સાંભળી ભવિ પ્રાણીઓએ હંમેશાં પોતાની સમૃદ્ધિ ધર્મ કાર્યમાં વાપરવી-મારી પાસે અલ્પ ધન છે ઇત્યાદિ કારણને લઈને ધર્મ કાર્ય કરવામાં વિલંબ કરવો નહીં. કહું છે કે,

દેયં સ્તોકાદપિસ્તોકં, નવ્યપેક્ષો મહોદયઃ ।

ઇચ્છાનુસારિણી શક્તિઃ કદા કસ્ય ભવિષ્યતિ ॥

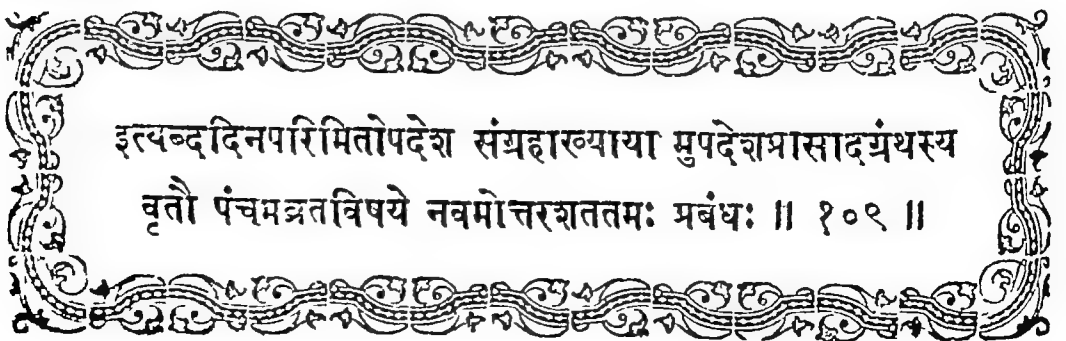
“ થોડામાંથી થોડું પણ ધર્મ કાર્યમાં વાપરવું, વધારે દ્રવ્ય થવા ઉપર મૂલતવી રાખવું નહીં. કારણ કે, ઇચ્છા પ્રમાણે દ્રવ્યની શક્તિ ક્યારે થશે તેનો કાંઈ નિશ્ચય નથી. ” વળી કહું છે કે,

સ્વકાર્યમઘકુર્વીત, પૂર્વાન્હે વા પરાન્હિકં ।

નહિ મૃત્યુ પ્રતિક્ષેત, કૃતં વા સનયા કૃતં ॥

“ આવતી કાલનું કામ આજે કરવું, અને મધ્યાન્હે કરવાનું હોય તે સવારે કરવું, કારણકે મૃત્યુ એવી રાહ જોતું નથી કે, આજે કર્યું છેકે નથી કર્યું ? ” કેટલાક જીવો કુપણતાથી દ્રવ્યની હાનિના ભયવડે ધર્મ કાર્યમાં દ્રવ્યનો વ્યય કરતા નથી તેમજ પરિગ્રહનું પરિમાણ પણ કરતા નથી તેથી તેઓ ચક્રીપણા વિગેરેની ઝંચી પટ્ટીન પામતા નથી. પરંતુ અતિલોભથી પરાભવ પામીને અશોક ચંદ્રની જેમ નરકે જાય છે. ઘણા પુરુષો ધનની ઇચ્છાથી પારાવાર દુઃખને પામ્યા છે. આ પ્રમાણે ગુરુના વાક્યથી તે બંને ભાઈઓ પ્રતિબોધ પામ્યા. પછી તે બંને ભાઈઓ પાંચમું વ્રત અંગીકાર કરી, નિરતિચારપણે પાછીને સ્વર્ગે ગયા.

“ જે પ્રાણીઓ પરિગ્રહમાં આશક્ત હોય છે તેઓ નિર્દયપણાથી અસત્ય, ચૌર્ય વિગેરે અનેક પાપો આચરે છે, અને તેથી કરીને તેઓ સંસાર સમુદ્રમાં અયોગમન કરે છે, માટે ઉત્તમ પુરુષોએ આ વ્રતને અવશ્ય ગ્રહણ કરવું કે જેથી શિવપદને પ્રાપ્ત થવાય. ”

इत्युक्तं सातिचारं पंचमव्रतम् ।

વ્યાખ્યાન ૧૧૦ મું.

હવે છટું દિગ્વિરતિ રૂપ વ્રત કહે છે.

દશદિગ્ગમને યત્ર, મર્યાદા કાપિ તન્યતે ॥

દિગ્વિરતાખ્યયા ય્યાતં, તદ્ગુણવ્રતમાદિમમ્ ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા

“જેમાં દશદિશાઓમાં જવાને કાંઈક મર્યાદા કરાયછે તે દિગ્વિરતિ નામે પહેલું ગુણવ્રત કહેવાય છે. ” એટલે જે વ્રતમાં પૂર્વ, અગ્નિ, દક્ષિણ, નૈઋતિ, પશ્ચિમ, વાયવ્ય, ઉત્તર, ઈશાન, અધો અને ઉર્ધ્વ—એ દશ દિશાઓમાં ગમન કરવાને કાંઈપણ મર્યાદા કરાય છે તે પ્રથમ ગુણવ્રત છે. અને તે ઉત્તર ગુણરૂપ વ્રત કહેવાય છે. ગુણવ્રતનો અર્થ એવો છે કે, અણુવ્રતનો ગુણ જે ઉપકાર તેને અર્થે જે થાય તે ગુણવ્રત કહેવાય. તેમાં પહેલું ગુણવ્રત દિગ્વિરતિ નામે છે. આ વ્રત લેવાથી પાપસ્થાનોની પળ વિરાતિ થાય છે તે કહે છે—ગમનાગમનની મર્યાદાવડે સ્થાવર જંગમ જીવોના મર્દનની નિવૃત્તિ થતી હોવાથી તપાવેલા લોઢાના ગોળા જેવા ગૃહસ્થે આ વ્રત ગ્રહણ કરવામાં આદર કરવો—એટલે ત્રસ સ્થાવર પ્રાણીઓની ગમનાગમન કરવાથી હિંસા થાય છે, તે હિંસાનો ગમનાગમન વંધ થયેલ સ્થાનમાં રોધ થવાથી ગૃહસ્થને આ વ્રત આદરવા યોગ્ય છે. હિંસાનો નિષેધ થતાં અસત્યાદિક વીજા પાપોનો પળ નિષેધ થઈ જાય છે. અહિં કોઈ શંકા કરે કે, ત્યારે આ વ્રત સાધુએ પળ ગ્રહણ કરવું જોડે, તો તેના સુલાસા માટે ગૃહસ્થને લોઢાના તપાવેલા ગોળાનું વિગેપણ આપે છે કે—ગૃહસ્થ આરંભ પરિગ્રહમાં નિરંતર તત્પર હોવાથી તે ઝ્યાં જાય, સ્વાય, સુવે, અથવા કાંઈ વ્યાપાર કરે, તેમાં તપેલા લોઢાના ગોળાની જેમ અનેક જીવોનું મર્દન કરે છે, અને સાધુ તેમ કરતા નથી. કારણ કે તે તો પંચસમિતિને ત્રિગુણિમાન્ હોય છે, તેથી તેમને એ દોષ લાગતો નથી.

આ વ્રતનો સ્વીકાર કરનારા ગૃહસ્થને વ્રમ તથા સ્થાવર જીવોને અભયદાન તથા લોભ સમુદ્રની નિયંત્રણા ઇત્યાદિ મહાન્ લાભ થાય છે. ગૃહસ્થ તપાવેલા લોઢાના ગોળા જેવો છે. તે વિષે સર્વજ્ઞ ભગવંતે મિદ્ધાંતમાં પળ કહ્યું છે કે—“અગ્નિના તળગ્વાઓથી પ્રકાશમાન લોઢાના ગોળા જેવો ગૃહસ્થ નિરંતર હોય છે. અને અવિરતિસ્થ પાપ તેને પોતાને તેમજ સમસ્ત જીવોને પળ ચાલે છે. ” વલ્લી કહ્યું છે કે, “ જીવ સર્વ સ્થાન પોતાના દેહવડે જોકે ગમનાગમન કરતો નથી તો પળ તે અવિરતિ હોવાથી તેને અવિરતિપણથી વંધાતું પાપ નિરંતર લાગ્યા કરે છે. ” વલ્લી પૂર્વભવમાં તર્જી ટીંચેલા

દેહવડે જો કોઈપણ જીવોનો વધ થાય છે તો તેનું પાપ પળ અવિરતિવડે ડ્યાં નવો દેહ ધર્યો હોય ત્યાં તે જીવને લાગે છે. પળ જો પૂર્વનો દેહ વિનાશ પામી જાય તો અથવા વ્રત લીધું હોય તો તેથી તેવા પાપનો બંધ થતો નથી; માટે વિરતિ કરવામાં જ કલ્યાણ છે, એવું વૃદ્ધ પુરુષોનું વાક્ય છે.

હવે પેહેલા ગુણવ્રતનું ફલ કહે છે—“ જે પ્રાણી દિગ્વિરતિ વ્રત લઈને ગમના-ગમનમાં સંકોચ કરે છે, તે પ્રાણી સિંહની જેમ સંસારનું ડહાંધન કરવામાટે ફાલ મારવાનો આરંભ કરે છે. ” આ વિષે સિંહશ્રેષ્ઠીની કથા છે તે આ પ્રમાણે—

વસંતપુર નામના નગરમાં કીર્તિપાલ નામે રાજા હતો. તેને ભીમ નામે એક પુત્ર હતો અને જેના હૃદયમાં જૈન ધર્મની વાસના હતી એવો સિંહ નામે એક શ્રેષ્ઠી મિત્ર હતો. તે પોતાના કુમારથી પળ રાજાને વિશેષ પ્રિય હતો. એક વખત કોઈ એક પુરુષે રાજ સભામાં આવીને કહ્યું કે, હે દેવ ! નાગપુરના રાજા નાગચંદ્રને રત્નમંજરી નામે એક રુપવતી કન્યા છે.—તેના એક રોમરાયના દર્શન કરવાથી પળ વે બ્રહ્મનો અનુભવ થાય છે અને તેનું દર્શન ન થવાથી વે કામદેવથી પૂર્ણ થવાય છે. તે કન્યાને તુલ્ય કોઈ બીજી કન્યા નથી. એ કન્યા તમારા કુમારને યોગ્ય છે એવું ચિંતવી તેમણે મને વિશ્વાસી જાણી તમારી પાસે પ્રાર્થના કરવા મોકલ્યો છે. માટે તેને વરવા સારુ તમારા કુમારને મારી સાથે મોકલો. દૂતના આવા વચન સાંભળી રાજાએ પોતાના પ્રિય મિત્ર સિંહને કહ્યું, મિત્ર ! આપણ બંનેમાં કાંઈપણ અંતર નથી, માટે તમે કુમારને લઈને નાગપુર જાઓ અને તેનો વિવાહ કરી આવો. સિંહ શ્રેષ્ઠીએ અનર્થ ઢંડના ભયથી રાજાને કાંઈ પળ ઉત્તર આપ્યો નહીં. એટલે રાજા જરા ક્રોધ લાવીને બોલ્યો કે—શું તમને આ સંબંધ રુચતો નથી ? શ્રેષ્ઠી બોલ્યો, “ રાજેન્દ્ર ! મને રુચે છે પણ મેં સો યોજન ઉપરાંત જવા આવવાનો નિયમ લીધો છે અને ઇહાંથી નાગપુર સવાસો યોજન દૂર થાય છે. તેથી વ્રત ભંગ થવાના ભયથી હું ત્યાં જઈશ નહીં. ” આ પ્રમાણે સાંભળતાં જ ધી હોમવાથી અગ્નિની જેમ રાજાના કોપાગ્નિની જ્વાલા વિશેષ પ્રજ્વલિત થઈ અને તે બોલ્યો કે—એરે ! શું તું મારી આજ્ઞા નહીં માને ? તને ડંટ ઉપર વેસારી સહસ્ર યોજન સુધી મોકલી દઈશ. સિંહ બોલ્યો—સ્વામી ! હું તમારી આજ્ઞા પ્રમાણે કરીશ. તે સાંભળી તરત રાજા હર્ષ પામ્યો. પછી પોતાના પુત્રને સૈન્ય સાથે તૈયાર કરી અને સિંહ શ્રેષ્ઠીને સર્વ ક્રિયામાં આગેવાન ઠરાવી કુમાર સાથે રવાને કર્યો. માર્ગમાં સિંહે પ્રતિવોધ આપીને ભીમકુમારની સંસાર વાસના તોડી નાખી. સો યોજન ચાલ્યા પછી સિંહ શ્રેષ્ઠી આગળ ચાલ્યો નહીં એટલે સૈનિકોએ એકાતે કુમારને જણાવ્યું કે, કુમાર ! અમને રાજાએ ગુસ્સાપણે આજ્ઞા કરી છે કે, જો

વ્યાખ્યાન ૧૧૧ મું.

હવે દિગ્વિરતિ વ્રતના પાંચ અતિચાર કહે છે.

સ્મૃત્યંતર્ધાનમૂર્ધ્વાધસ્તિર્ય ગ્ભાગ વ્યતિક્રમાઃ ।

ક્ષેત્રવૃદ્ધિશ્ચ પંચેતિ સ્મૃતા દિગ્વિરતિવ્રતે ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા

“કરેલા ક્ષેત્ર પ્રમાણનું ખુલી જવું, ડુંચાનીંચા અને તિરછા નિમેલા ક્ષેત્રનું ડહ્લં-
ઘન કરવું, અને ધારેલી ક્ષેત્ર મર્યાદામાં વધારો કરવો-એ પાંચ છઠ્ઠા વ્રતના અતિચાર
છે ” ભાવાર્થ એવો છે કે, કોઈએ પૂર્વ દિશામાં સો યોજનનું પ્રમાણ વાંધ્યું હોય પણ
જતી વચ્ચે વ્યાકુલતા વિગેરેથી તેને વિસ્મરણ થાય કે, મેં પચાશનું પરિમાણ કર્યું
છે કે સો નું ? એવા સંદેહથી તે પચાસથી વધારે ગમન કરે તોપણ તેને દોષ લાગે તે
પ્રથમ અતિચાર કહેવાય. જો કે એ અતિચાર સર્વ અતિચારને સાધારણ છે પણ
પાંચની સંખ્યા પૂર્ણ કરવાને પૃથક્ ગ્રહણ કરેલો છે તેથી ગ્રહણ કરેલાં વ્રતનું વારંવાર
સ્મરણ કરવું, કારણ કે સર્વ આચરણ સ્મરણ મૂલ છે. નિયમિત કરેલા ક્ષેત્રથી વીજે
લાભ થતો હોય તોપણ તે ત્યજી દેવો. ઇતિ પ્રથમ અતિચાર.

વીજા અતિચારમાં ડર્ધ્વભાગે એટલે પર્વતના શિખર વિગેરે પર જવાને કરેલો
નિયમ, ત્રીજા અતિચારમાં અધો ભાગે એટલે અધો ગામ, ભૂમિગૃહ તથા કુપ વિગેરેમાં
જવાનો કરેલો નિયમ અને ચોથા અતિચારમાં તિર છું પૂર્વાદિ દિશાઓમાં જવામાં
કરેલો નિયમ, જે નિયમ બે ત્રણ યોજનથી માંડીને અનુકુલતા પ્રમાણે કરેલો હોય
તેનું ડહ્લંઘન કરવું. એ વીજો, ત્રીજો અને ચોથો અતિચાર જાણવો. ઇતિ દ્વિતીય,
તૃતીય અને ચતુર્થ અતિચાર.

ઉપર કહેલા ડર્ધ્વ દિશા વિગેરેના ત્રણ અતિચારોને યાદે આવશ્યક નિર્યુક્તિની
વૃત્તિમાં આવો વિધિ કહેલો છે કે, ડર્ધ્વ દિશાએ ગમન કરવાનું પરિમાણ કોઈ
હોય અને જાનર કે કોઈ પક્ષી વસ્ત્રાભરણ લઈને તે પરિમાણથી વધારે દૂર જાય તો
નિયમને લીધે ત્યાં જવું કલે નહીં; પણ જો તે વસ્તુ ત્યાંથી પડે અને કોઈ લાવી
આપે તો ગ્રહણ કરવી કલે. આવી હકીકત હાલ પણ સંમેતગિરિ વિગેરે ઉપર સંભવ
છે. એવીરીતે સર્વ દિશાઓ યાદે જાણી લેવું. યોગ શાસ્ત્રમાં તો એમ કહ્યું છે કે-
જે પ્રમાણે વ્રત લીધું હોય તે પ્રમાણે વર્તવું.

હવે પાંચમો અતિચાર કહે છે-પૂર્વાદિ દિશાનું ક્ષેત્ર નિયમિત કર્યું હોય
વધારો કરવો. એટલે જુદી જુદી દિશાઓમાં સો સો યોજન જવાનો નિયમ લીધે.

હોય પંછી કોડ કાર્યે આવી પડવાથી અથવા લોપને લીધે અમુક દિશાએ મોં યોજનથી વધારે જાય અને વીજી દિશામાં તેટલા યોજન ઘટાડે; આ પ્રમાણે કરેલા પ્રમાણમાં વધારો કરવો. ૯ મંગામંગલૂપ પાંચમો અતિચાર છે. इति पंचम अतिचार.

ઉપર પ્રમાણે દિગ્વિરતિ વ્રતમાં પાંચ અતિચાર વર્જવા. ૯મ્રત ઉપર કુમારપાલ રાજાનો પ્રવંધ છે તે આ પ્રમાણે—

કુમારપાલ રાજાનો પ્રવંધ.

૯મ્ર વચ્ચે પાટણમાં શ્રીદેવમાચાર્યે કુમારપાલ રાજાની પાસે છઠા વ્રત વિષે આ પ્રમાણે કહ્યું કે, “ હે રાજેન્દ્ર ! નિવેકી પુરુષોએ સર્વદા જીવ દયાને માટે છટું વ્રત ગ્રહણ કરવું તેમાં પણ વર્ષાકાલમાં તો વિશેષપણે ગ્રહણ કરવું. કહ્યું છે કે—

દયાર્થે સર્વ જીવાનાં, વર્ષાસ્વેકત્ર સંવસેત્ ।

“ સર્વ જીવોની દયાને માટે વર્ષાઋતુમાં ૯મ્ર સ્થાનેજ રહેવું. ” પૂર્વે શ્રીનેમિ પ્રભુના ઉપદેશથી શ્રીકૃષ્ણે પોતાના નગરની વહાર જવાનો નિયમ લીધો હતો. આ પ્રમાણે સાબલી ચૌલુક્યમિહ કુમારપાલે પણ એવો નિયમ લીધો કે, “ સર્વ ચૈત્યોનાં દર્શન કરવા જવું અને ગુળેને ચંદન કરવા જવું, તે જિવાય હું પ્રાપ્ત નગરમાં પણ ભીંસ નહીં. ” તેનો આ નિયમ સર્વે પ્રલ્લસીત થઈ પ્રસરી ગયો.

આ નિયમની નાર્ત્તા વાતમીદારો દ્વારા ગીઝનીના રાજા શક્યવનપતિ (વાટ-શાહ) ના જાગવામાં આવી તેથી તત્કાલ ગુર્જર દેશની સમૃદ્ધિ ગ્રહણ કરવાને અને તે દેશને ભાંગવાને યવનપતિએ ચડાઈ કરી. આ વૃત્તાંત ચરલોકોથી જાણી ગુર્જરપતિ કુમારપાલ મંત્રી સહિત માંટી વિંગામાં પડ્યો. પછી ઉપાશ્રયે આવી ગુળેને કહ્યું કે— ભગવન્ ! જો હું તે યવનપતિની સામે નહીં જાઉં તો તેથી દેશનો ભંગ તથા લોકને પીડા થશે અને જો જાઉં છું તો મારા નિઃસમનો ભંગ થાય છે. ગુરુ બોલ્યા—હે રાજન્ ! પ્રભુ આપેલા ધર્મ તમારી સહાય કરશે, માટે ચિંતા કરશો નહીં—આ પ્રમાણે રાજાને ધીરજ આપીને શ્રીદેવચંદ્રસૂરિ પદ્માવત કમળી કોડ ઇષ્ટદેવતાનું ધ્યાન ધરવા કહ્યું—૯મ્ર પલંગ એક મુદ્દુત્ત વ્યક્તિ થયું તેણે આકાશમાંથી ૯મ્ર પલંગ ઉતરતો દીઠો. તે પલંગમાં ૯મ્ર પુરુષ સુતો રહ્યો, તે ઉઠીને ગુળની આગળ ઝમો રહ્યો. રાજાએ પૂછ્યું કે, આ કોનો પલંગ છે ? ત્યારે ગુરુએ કહ્યું કે, યવન કહ્યું, તે પલંગમાં સુતેલો પુરુષ યવન પતિ વાદશાહ હતો, તે પલંગમાંથી ડીઠીને આમપામ જોતાં વિચારમાં પડ્યો કે, તે ધ્યાન વધાવ્યું કે જ્યાં ધ્યાન સેવ્ય છે ? આ ધ્યાન ધરનાર કોણ છે ? વળી આ રાજા પણ કોણ છે ? इत्यादि विचार કરતાં જોઈ સૂરિ બોલ્યા—હે યવનપતિ ! હું વિચાર કરું છું ? જે પૃથ્વી ઉપર પાતાના ધર્મનું ૯મ્ર પલંગ ધારણ કરે, તેને

देवता पण सहाय करे छे. माटे जो तारे स्वहित करवुं होय तो देवताओ पण जेनी शक्तिनुं उल्लंघन करी शकता नथी एवा आ वज्रपंजररुप धर्मिमा राजानी शरणे जा. तत्काल यवनपति भय, उद्वेग, अने लज्जाने प्राप्त थयो. पछी सूरिने प्रणाम करी श्रीकुमारपाळराजाने नम्यो. अने बोल्यो के-“ हे राजन् ! मारा अपराधने क्षमा करो, आजथी हुं यावज्जीव तमारी साथे संधि करीश. अत्यारे मारा जीवनी रक्षा करीने ‘ जगज्जीव पालक ’ एवा तमारा विरुदने सत्य करो. प्रथम तमारुं पराक्रम में सांभळ्युं हतुं पण ते भुली जइने हुं अहिं आव्यो. इवे कदिपण तमारी आज्ञानुं उल्लंघन करीश नहीं. तमारुंकल्याण थाओ; अने मने मारा आश्रममां पहोचाडो. ” राजाहिं कुमारपाळ बोल्यो के-“ हे यवन ! जो तुं तारा देशमां छ मास सुधी अमारी प्रवर्त्ताव तो हुं छोडुं. तारे मारी एटली आज्ञानो अमल करवो. तेज मारी इच्छा छे. बळात्कारथी के छळथी जीव रक्षा कराववी एवो मारो निश्चय छे. अने एम करवाथी मने अने तने बंनेने पुण्य थशे. ” यवनराज आवुं, ते बलिष्ठ राजानुं वचन उल्लंघन करवाने समर्थ थयो नहीं. पछी कुमारपाळ तेने पोताना मेहेलमां लइ गयो अने त्रण दिवस सुधी राखी घणो सत्कार करी, जीव दयानी शिक्षा आपीने पोताना आसजननी साथे तेने स्थानके पहोचाड्यो. कुमारपाळना सेवको गीझनीमां छ मास सुधी जीव रक्षा करावी, यवनपति ए अपेली अश्व विगेरेनी भेटो लइने कुमार पाळनी पासे पाटणमां आव्या. अने ते वार्त्ता कहीने चौलुक्य पतिने आनंद प्रमाड्यो. आ प्रमाणे सर्व राजाओ ए अने मुनिओ ए स्तुति करेला मार्गमां चालनारा कुमारपाळराजा ए सैकडो कष्ट भोगवीने पण छठा व्रतनुं पालन कर्युं.

इत्यद्भदिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्याया मुपदेशप्रासादग्रंथस्य
वृत्तौ षष्ठमव्रतविषये एकादशोत्तरशततम प्रबंधः ॥ १११ ॥

વ્યાખ્યાન ૧૧૨ મું.

લોભનો પ્રસાર પળ છઠા વ્રતથી નિવૃત્ત થાય છે તે કહે છે.

જગદાક્રમમાણસ્ય પ્રસરલ્લોભવારિધેઃ ।

સ્વલનં વિદધે તેન યેન દિગ્વિરતિઃ કૃતા ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા.

“ જે પ્રાણી આ દિગ્વિરતિ રૂપ છટું વ્રત ગ્રહણ કરે છે, તે આ જગત વધાનું આ ક્રમણ કરનાર લોભરૂપી મહા સમુદ્રની સ્વલના કરે છે. ” ભાવાર્થ એવો છે કે, આ લોભરૂપી સમુદ્ર વિવિધ કલ્પના કરવાથી પ્રસરે છે, તે આજ્ઞા જગતને દબાવે છે, કારણ કે, જે લોભને વશ થાય છે તેને વ્રણ લોકની સંપત્તિ અને ઇંદ્ર, ચક્રવર્તી તેમજ પાતાલપતિ નાગેંદ્રનું સ્થાન મેલ્લવવાના મનોરથ થાય છે. એ રીતે તે સર્વ જગતને દબાવે છે. એવા લોભરૂપી સમુદ્રની સ્વલના તે કરીશકે કે જેણે આ દિગ્વિરતિ વ્રત ગ્રહણ કર્યું હોય. કારણ કે, તે પ્રતિજ્ઞા કરેલી સીમાથી આગળ જવાને ઇચ્છતો ન હોવાથી પ્રાયે કરીને કરેલી સીમાની વહાર રહેલા સુવર્ણ, રૂપું, અને ધન ધાન્ય વિગેરેનો તે લોભ કરતો નથી; અને જેને તેવો નિયમ હોતો નથી તે તૃપ્તિવાદે સર્વવ્રત ભ્રમણ કર્યા કરે છે. આ વિષે ચારુદત્તનો પ્રબંધ છે તે આ પ્રમાણે—

ચારુદત્તની કથા.

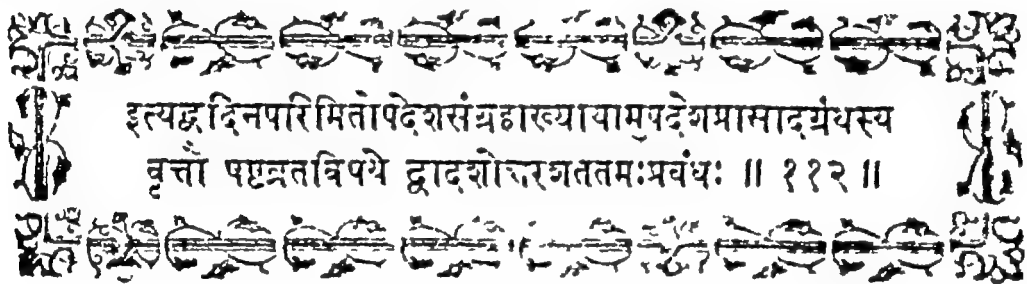
ચંપા નગરીમાં ભાનુ નામે શ્રેષ્ઠી રહેતો હતો, તેને ચારુદત્ત નામે પુત્ર હતો. તે યૌવનવયને પ્રાપ્ત થયો હતો પિતાએ યોગ્ય કન્યા સાથે પરણાવ્યો. પણ કોઈ કારણને લઈને વૈરાગ્ય આવવાથી તે વિષયથી વિરક્ત થઈ પોતાની સ્ત્રી પાસે પણ જતો નહીં. અન્યદા તેના પિતાએ ચાતુર્ય શીખવવાને માટે તેને એક ગુણિકાને ઘેર મોકલ્યાં. ચારુદત્ત હલ્લે હલ્લે તે ગુણિકાપર આસક્ત થયો. છેવટે તેણે વેદ્યાના પ્રેમને વશ થઈ પોતાનું ઘર પણ છોડી દીધું. અને ધાર વર્ષ સુધી વેદ્યાને ઘેર રહ્યો. એક વસ્તન તેના પિતા ભાનુ શ્રેષ્ઠીનો અંતસમય આવ્યો, એટલે તેણે પુત્રને બોલાવીને કહ્યું કે “ હે વત્સ ! તું જન્મથી માંડીને મારું વચન માન્યું નથી પણ હવે આ છેવટનું એક વચન માનજે તે એ કે, જ્યારે તને સંકટ પડે ત્યારે નવકાર મંત્રને મંભાર જે. ” આ પ્રમાણે કહી તેનો પિતા મૃત્યુ પામ્યો. થોડા દિવસ પછી તેની માતા પણ મૃત્યુ પામી. ચારુદત્તે દુર્વ્યસનથી માતા પિતાની સર્વ લક્ષ્મી ગુણાવી દીધી. ચારુદત્તની સ્ત્રી તેના પિતાને ઘેર ગઈ.

अहीं ज्यारे धन खुटी गयुं त्यारे स्वार्थी बेर्याए तेने घरमांथी काढी पुक्यो. एटले ते सासराने घेर आव्यो. सासरेथी जोडुं धन लइ कमावामाटे वाहाण चढ्यो. दैवयोगे वहान भांग्युं, पण पुण्ययोगे पाटांयुं मेळवी कुशलक्षेम कीजारे आव्यो. त्यांथी पोताना मामाने घेर गयो. त्यांथी द्रव्य लइ कमावामाटे पग रस्ते चाल्यो. मार्गे धाड पडी एटले सधळुं द्रव्य चोर लइ गया. पाछो दुःखी अइ पृथ्वीपर भटकवा लाग्यो. एवामां कोइ योगी मळ्यो. तेणे अर्धोअर्ध भाग ठरादी रस कूपिकामांथी रस लेवाने मांची उपर बेसारीने तेने उतार्यो. रसनो कुंभ भरीने उपर आव्यो एटले कुंभ लइने योगीए मांची कूपिकामां नाखी दीधी. चारुदत्त कुवामां पळ्यो ने योगी नाशी गयो. त्यां कोइ मृत्यु पामता पुरुषने तेणे नवकार मंत्र संभळाव्यो. त्रीने दिवसे चंदनघो त्यां आवी रस पीवा लागी. त्रण दिवसनो क्षुधातुर चारुदत्त तेने पुंछडे वळगीने घणा काटे वहार नीकळ्यो. आगळ चालतां तेना मामानो पुत्र रुद्रदत्त तेने मळ्यो. रुद्रदत्ते वहुं के, बे घेटा लइने आपणे सुवर्णद्वीपे जइए. चारुदत्ते हा पाडी एटले बे घेटा लइने तेओ समुद्रने तीरे आव्या. पछी रुद्रदत्ते कहुं के आ बे घेटाने हणीने तेना चर्मनी अंदर छरी लइने पेशीए. अहीं भारंड पक्षी आवशे ते मांसनी बुद्धिथी आपणने उपाडीने सुवर्ण द्वीपे लइजशे. एटले आपणे चामडाने छेदी बहार नीकळीने त्यांथी सुवर्ण लावशुं. चारुदत्त बोल्यो के—ए बात खरी पण आपणाथी जीवनो बंध केम थाय ? एटलामां तो रुद्रदत्ते शास्त्रनो घा करीने एक घेटाने मारी नाख्यो. पछी जेवो बीजाने मारवा जाय छे तेवो चारुदत्ते ते घेटाने नवकार मंत्र संभळाव्यो. घेटाए अनश्नव्रत ग्रहण कर्तुं. पछी बंने जणा ते घेटाना चर्मनी धमणमां पेठा. एटले भारंड पक्षी त धमण लइने आकाशे उडयुं मार्गमां बीजुं भारंड मळवाथी तेनी साथे युद्ध थतां तेना मुखमांथी चारुदत्तवाळी धमण पडी गइ. धमण सहीत चारुदत्त एक सरोवरमां पळ्यो. तेमांथी वहार नीकळीने ते ठेकाणे ठेकाणे भमवा लाग्यो. अनुक्रमे एक चारण मुनि तेना जोवामां आव्या. मुनिने नमीने ते पासे बेठो. मुनि बोल्या—रे भद्र ! आ अमानुष स्थळमां तुं कयांथी आव्यो ? तेणे पोतानुं सर्व दुःख जणाव्युं एटले मुनिराजे छठुं व्रत वर्णवी बताव्युं. चारुदत्ते प्रीतिथी ते व्रत ग्रहण कर्तुं.

आ अरसामां कोइ देवे त्यां आवी प्रथम चारुदत्तने अने पछी मुनिने वंदना करी. ते समये कोइ बे विद्याधर ते मुनिने वांदवा आव्या हता. तेमणे पेला देवने पुछ्युं के, हे देव ! तमे साधुने मुकीने प्रथम आ गृहस्थने केम नम्या ? देव बोल्यो के—पूर्वे पिप्पलाद नामे ब्रह्मर्षि घणा लोकोने यज्ञ करावी, पापमय शास्त्रो प्ररूपीने नरके गयो हतो, (तेनी उत्पत्ति बीजा व्रतनी कथाना प्रसंगे कहेली छे.) ते पिप्प-

लाट गपि नारकीमांथी नीकली पांच भव मुजी बकरो थयो. ते पांचे भवमा यत्तमांज होमायो. छट्टे भवे पण बकरो थयो. परंतु ते भवमां आ चामुत्ते अनगत करारी नवकार मंत्र तंभलाव्यो. तेना महिमाथी मृत्यु पामीने स्वर्गे गया. ते हुं देव थयो छ अवधिज्ञानथी पूर्व भव जाणीने आ नारा गुरु आदेला नवकार मंत्रनो महिमा कहवाने अने उपकारी गुरुने वांदवाने हुं अहि आव्यो छ पूर्वना मारापरना महान् उपकारथी में प्रथम तेने वंदन करीने पछी मायुने वंदना करी छे. आ प्रमाणेनी हकीकत साभळी चारुदत्त वैराग्य पामीने दीक्षा ग्रहण करी. अने अनेक प्रकारनी तपस्या करीने स्वर्गे गयो.

जेम चारुदत्त दिग्विरति व्रत लीयेलुं न होवाथी अनेक स्थाने भयी भयीने दुःखी थयो तेम जे प्राणी ते व्रत ग्रहण नही करे ते दुःखी थगे. तथी भव्यप्राणी-ओए छहुं दिग्विरति व्रत अवश्य ग्रहण करवुं.

इत्यह्मदिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रामादग्रंथस्य
वृत्तौ षष्ठ्यतविषये द्वादशोत्तरगततमःप्रबंधः ॥ ११२ ॥

व्याख्यान ११२ सुं.

केटलाएक विकट संकट आवे तोपण आ छहुं व्रत

छोडना नथी ते उपर कहे छे.

स्वल्पकार्यकृतेऽप्येके त्यजंति तृणवद्व्रतम् ।

दृढ व्रता नराः केचित् भवंति संकटेऽप्यहो ॥ १ ॥

व्याख्या.

“केटलाएक हीनमत्वी जीवो अल्प कार्यने माटे पण ग्रहण कोन्हा प्रवनेतृणनी जेम छोडी दे छे अने केटलाएक पुष्पो संकटमां पण दृढव्रतवाळा रहे छे.” ते विषे महानंद कुमारनी कथा छे ते नीचे प्रमाणे—

महानंद कुमारनी कथा.

अवंती नगरीमां धनदत्त नामे एक कोटीचर श्रेष्ठी रहेंतो हतो. तें जैनधर्मी हतो. तेने पद्मा नामे प्रिया हती. मैकडो मनोरथ करतां तेमने जयकुमार नामे एक

પુત્ર થયો. તે પુત્રના જન્મ વચ્ચે, નામ પાડવાને વચ્ચે અને અન્નપ્રાશન વિગેરે સંસ્કારોમાં પિતાએ મોટા મહોત્સવો કર્યાં કહ્યું છે કે— “રાગ, પ્રેમ, લોભ, આંકાર, પ્રીતિ, અને કીર્તિ એટલા સ્થાનોમાં કોણ દ્રવ્યનો વ્યય નથી કરતું ?” જ્યારે જયકુમાર યોવન વયને પ્રાપ્ત થયો ત્યારે તેણે વ્યસનાસક્ત થઈ પિતાના ऐश्वर્યને ડાહવી દીધું. કહ્યું છે કે—“વ્યસનરૂપી અગ્નિમાં દ્રવ્યરૂપી ધીની આદૂતિ પડવાથી તે વ્યસનાગ્નિ અધિક અધિક વધે છે, અને પછી જ્યારે દારિદ્ર્યરૂપી જલનો યોગ થાય છે ત્યારે તે તત્કાલ શમી જાય છે.” એક વચ્ચે જયકુમાર કોઈ ધનાઢ્યના ગૃહમાં ચોરી કરવા ગયો. ત્યાં અકસ્માત્ સર્પે દંશ કર્યો. વિષ ચડવાથી તે તત્કાલ મૃત્યુ પામ્યો. પ્રાતઃકાલે રાજાએ તેના પિતાને પકડીને કેદ કર્યો. મહાજને રાજાની પાસે જઈ તેના પુત્રની હકીકત કહીને તેને છોડાવ્યો.

ધનદત્તને પહેલી સ્ત્રીથી બીજો પુત્ર થયો નહીં એટલે તે સ્ત્રીએ પોતાના સ્વામીને આગ્રહથી કહ્યું કે, ‘સ્વામી બીજી સ્ત્રીનું પાણિગ્રહણ કરો.’ પણ વઢી રહે બીજો દુષ્ટ પુત્ર થાય એવા ભયથી ધનદત્તે તે વાત ધ્યાનમાં લીધી નહીં. કહ્યું છે કે, “જેમનું હૃદય દુર્જનના દોષથી દૂષિત થયું હોય છે તેવા પુરુષોને એકાએક સજ્જન ઉપર પણ વિશ્વાસ આવતો નથી. ઉષ્ણ દૂધથી દાણેલો બાલક દહીને પણ ફુંકીને પીવે છે.” એક દિવસે પછાએ વહુ આગ્રહથી કહ્યું કે—“હે સ્વામી, તમે જ્ઞામટે ભય રાખો છો ? વધા પુત્રો કાંઈ તેવા થતા નથી. શાસ્ત્રમાં ચાર પ્રકારના પુત્રો કહ્યા છે—પ્રથમ અભિજાત જે પિતાથી અધિક થાય તે, બીજા અનુજાત પિતાની તુલ્ય થાય તે, ત્રીજા અપજાત પિતાથી કાંઈક ન્યૂન થાય તે અને ચોથા કુલાંગાર કુલમાં અંગારારૂપ થાય તે. તેઓમાં પ્રથમ પ્રકારના પુત્ર શ્રીઆદિશ્વર પ્રભુ વિગેરે જેવા, બીજા પ્રકારના પુત્ર ભરતચક્રીના પુત્ર સૂર્યયશા વિગેરે જેવા, ત્રીજા પ્રકારના પુત્ર સગર ચક્રવર્તીના પુત્ર જન્હુકુમાર વિગેરે જેવા અને ચોથા પ્રકારના પુત્ર કૌણિક-રાજા જેવા સમજવા. વઢી સર્વ વૃક્ષો કાંઈ કાંટાળા થતા નથી માટે હે સ્વામી, તમે પુનઃ પાણિગ્રહણ કરો.”

આવા સ્ત્રીના યુક્તિ પૂર્વક આગ્રહવાળાં વચનથી ધનદત્તે કોઈ ધનવંત શેઠની કુમુદતિ નામની કન્યા સાથે પાણિ ગ્રહણ કર્યું. અનુક્રમે કુમુદતી સગર્ભા થઈ. એકદા ‘કોઈએ આવી રાતું કાંસાનું કચોલું લઈ લીધું’ એવું તેને સ્વપ્ન થયું. તે વાતથી ધનદત્તને જણાવતાં તેણે કહ્યું કે, ‘આપણો પુત્ર બીજાને ઘેર રહેશે.’ અનુક્રમે પુત્ર પ્રસવ્યો. પૂર્વ પુત્રના ભયથી ધનદત્તે તેને એક જીર્ણોદ્યાનમાં જઈને ત્યજી દીધો. તેને છોડીને પાછા વળતાં આકાશમાં દેવ વાણી થઈ કે હે શ્રેષ્ઠી ! આ તારા પુત્રનું તારે

“એક સદસ્ય દ્રવ્યનું કણ છે તે આપીને જા ” મય પામેલા ધનદત્તે નમતજ તેટલું દ્રવ્ય લાવીને ત્યાં મુક્યું. પછી તે વાલકને તે ઉદ્યાનના માલ્લી જેર લડ જડ પુત્ર કરીને રાખ્યો. કહ્યું છે કે, “ મનુષ્યો જેની ઇચ્છા કરતા નથી તેવી વસ્તુ સહજમાં પ્રાપ્ત કરે છે અને જેની હંમેશા ઇચ્છા કરે છે તે કદિપણ પ્રાપ્ત થતી નથી. અહો, વિદ્યાતાનું વિપરીતપણું પણ કેવું છે ? ”

ધનદત્ત શેઠને ત્યાર પછી પૂર્વની જેવાજ સ્વપ્રતી સૂચિત એવાં ત્રીજાં પુત્ર થયાં. ધનદત્તે તેને પણ પૂર્વની જેમ છોડી દીધો. તે સમયે આકાશ વાણી થઈ કે, શ્રેષ્ઠી ! આ કુમારનું તારે દશ હજારનું કરજ છે, તે મુક્તીને પછી જા. તેણે તેવી રીતે કર્યું. તે સ્થાગ કરેલો પુત્ર કોઈ ધનપાતિ લઈ ગયો. પછી શુભ સ્વપ્રતી સૂચિત ત્રીજો પુત્ર થયો, સ્ત્રીએ ઘનું વાર્યાં છતાંપણ શ્રેષ્ઠી તેને ઉદ્યાનમાં તજી દેવા ગયો. ત્યાં દિવ્ય વાણી થઈ કે, અરે શ્રેષ્ઠી ! આની પાસે તારું કોટાનુકોટી દ્રવ્ય લેજું છે, તે ત્રીધા બગર અને શામાટે છોડી દે છે? આવી વાણી સાંભળી હર્ષાંત થઈને તેને પાછો લાવી સ્ત્રીને અર્પણ કર્યો. અને તેનું મહાનંદ એવું નામ પાડ્યું. મહાનંદ કુમાર પ્રતિદિન વૃદ્ધિ પામતો સતો યૌવનેને પ્રાપ્ત થયો. અનુક્રમે સર્વ કલ્પાઓનું પાત્ર થયો. વાલ્યવયમાંજ તેણે સમકિતમૂલ શ્રાવકના વાર વ્રત ગ્રહણ કર્યા. તેમાં છઠા દિગ્વિરાતિ વ્રતમાં ચારે દિશાએ તિરછા સો સો યોજનનું પરિમાણ રાખ્યું. યૌવન વયમાં આવતાં પિતાણે તેને એક ધનશાલ્ય શ્રેષ્ઠીની કન્યા પરનાવી. પછી વ્યાપાર કરતા અલ્પ દિવ્યમમાંજ કોટી ગમે દ્રવ્ય તેણે સંપાદન કર્યું.

દાતવ્યલભ્યસંબંધો વજ્રવંધોપમો ધુવં ।

ધનશ્રેષ્ઠીહ દૃષ્ટાંત ચિકુપુત્ર સુપુત્ર યુગ ॥

“ આ સંસારમાં લેના દેનાનો જે સંબંધ છે તે નિશ્ચય વજ્રવંધના જેવો છે. તેની ઉપર વ્રણ કુપુત્ર અને એક સુપુત્રવાળા ધન શ્રેષ્ઠીનું પૂર્ણ દૃષ્ટાંત છે. ” મહાનંદ કુમારે સાત કોટી દ્રવ્ય સાત ક્ષેત્રમાં વાપર્યું.

એક વસ્તવે કોઈ યોગી આકાશગમની વિદ્યા નાથવાને માટે કોટ ઇન્દ્ર સાધકને શોધતો હતો. તેણે મહાનંદ કુમારને જોઈને કહ્યું કે—હે પુણ્યરાત્ર ! તમે મને માર્ગદર્શ કરો કે જેથી મારી વિદ્યાની સાધ્ને થાય. મહાનંદે તે કહ્યું કર્યું. અને રાત્રે પર્વતના કોઈ ભાગમાં યોગીની માથે ગયો. ત્યાં યોગીના મંત્ર જરના ચળવી કોઈ દેવી પ્રગટ થઈને બોલી કે, હે યોગી ! હું તારા ઇન્દ્ર નાથને વિદ્યા પ્રાપ્ત કરું; તારા કર્મમાં તે વિદ્યા નથી. અને દિપાતા પણ કર્મમાં હોય તેથી અતિક આનંદ જાને સમર્થ નથી. કહ્યું છે કે.

બ્રહ્મા યેન કુલાલવન્નિયમિતો બ્રહ્માંડ માંડોદરે ।

વિષ્ણુર્યેન દશાવતારગ્રહણે ક્ષિપ્તો મહાસંકટે ॥

રુદ્રો યેન કપાલપાણિપિટ્કે ભિક્ષાટનં કારિતો ।

સૂર્યો શ્રામ્યતિનિત્યમેવ ગગને તસ્મૈ નમઃ કર્મણે ॥૧॥

“ જેણે આ બ્રહ્માંડરૂપી માજન બનાવવાને બ્રહ્માને કુંભાર કરેલો છે, વિષ્ણુને દશ અવતાર લેવાના મહા સંકટમાં નાણ્યો છે, અને શિવને સ્વોપરીનું પાંત્ર લઈ ભિક્ષાટન કરાવેલું છે. તેમજ જે હમેશાં સૂર્યને આકાશમાં ધમાકે છે, તે કર્મને નમસ્કાર છે. ” આ પ્રમાણે કહી તે દેવી વિજલીની જેમ અંતર્ધાન થઈ ગઈ મહાનંદ કુમારને તેવી મહા વિદ્યા પ્રાપ્ત થઈ તોપણ સંવરને ધારણ કરનાર સાધુની જેમ તેણે તે વાત કોઈને જણાવા દીધી નહીં અને સમુદ્રની જેમ પોતે કરેલી દિગ્ મર્યાદાનું ડહાંધણ પણ કર્યું નહીં. અનુક્રમે મહાનંદને એક પુત્ર થયો.

એક વખતે તે બાલકને દુષ્ટ સર્પે દંડ કર્યો. ત્યારે ધનદત્ત શ્રેષ્ઠીએ તેને નિર્વિષ કરવા માટે આશ્વા શેહેરમાં પડો વગડાવ્યો. તે સાંભળી એક વિદેશી બ્રાહ્મણે કહ્યું કે, હે શ્રેષ્ઠી ! અહીંથી મારું નગર એકસો દશ યોજન દૂર છે, ત્યાં મારી સ્ત્રી ઘણી વિદ્યાવાળી છે જો કોઈ તેને અહીં લઈ આવે તો આ બાલક સદ્યસજીવન થાય. તે સાંભળી ધનદત્તે મહાનંદને કહ્યું કે, હે પુત્ર ! વિદ્યાના બલથી તું સદ્ય ત્યાં જા અને તે સ્ત્રીને લઈ આવા. મહાનંદે પોતાને દિગ્વિરતિ વ્રતનો જે નિયમ છે તે કહ્યો. ધનદત્તે દરેક વ્રતમાં છ આગાર રહેલા છે તે સમજાવીને કહ્યું કે આ કારણે જવામાં તને ટોપ નથી તથાપિ મહાનંદે માન્યું નહીં. તે વાત સાંભળી તે નગરના રાજાએ આવીને કહ્યું કે, હે મહાનંદ ! આ નાના બાલકને જીવિત આપવા જેવો વીજો ઉત્કૃષ્ટ ધર્મ કોઈ નથી. અને તેવા ધર્મ કાર્યમાં અને તીર્થ યાત્રામાં એક હજાર યોજન જવામાં પણ ગૃહસ્થને કોઈ દોષ લાગતો નથી. તથાપિ મહાનંદે તે વાત કબૂલ કરી નહીં. ત્યાં રહેલા વીજા અનેક લોકો કહેવા લાગ્યા કે, અરે આ મહાનંદનું હૃદય કેવું કઠોર છે કે આવી બાલહત્યાથી પણ તે ભય મામતો નથી. મહાનંદે રાજાને પ્રણામ કરીને કહ્યું કે, “ સ્વામી ! આ પુત્ર મને પ્રાણથી પણ પ્રિય છે, પણ તેથી મને ધર્મ અધિક પ્રિય છે માટે સ્વીકાર કરેલા વ્રતને કલ્પાંતે પણ હું છોડીશ નહીં. ” તે સાંભળી રાજા ધોલ્યો—મહાનંદ, જો તું ધર્મિષ્ઠ હોય તો તારું મહાત્મ્ય સર્વને બનાવ્ય. તે સમયે વિદ્યાદેવીની વાણી થઈ કે—અરે કુમાર ! જલની અંજલિવડે તે બાલકને તું મિચન કર્ય. આ સાંભળી મહાનંદે તેમ કર્યું એટલે તત્કાલ બાલક વિષ મદિત થઈ ગયો. અને લોકોમાં જૈન ધર્મનો ઘણો મહિમા થયો.

એક વચ્ચે ધનદત્તગેટની પ્રેરણાથી પોતાના કુટુંબનો પૂર્વ ભવ પુછવાને માટે મહાનંદ કુમાર આકાશ માર્ગે સીમંધર પ્રભુની પાસે ગયો. ત્યાં પ્રભુને પ્રણામ કરીને તેણે પોતાના કુટુંબનો પૂર્વ ભવ પુછ્યો. પ્રભુ બોલ્યા- “ ધનપુર નગરમાં સુધન નામે એકી હતો. તેને ધનશ્રી નામે સ્ત્રી હતી. તે સુધન શ્રેષ્ઠીને ધનાવહ નામે એક વાલ-મિત્ર હતો. તેઓ બંને સાથે વ્યાપાર કરતા હતા. સુધન પોતાના મિત્રનું ધન ઘરમાં વાપરતો. તેમ વાપરતાં તેણે મો સોનૈયા દ્રવ્ય તેનું વગાડ્યું. ટ્રીજા કોડ એક વણિકના વિત્ર સોનૈયા આપવા નાહતા તે તેણે ઉતાવળથી આપ્યા નહીં એટલે તેની પાસે જ રહી ગયા. ટ્રીજા કોડ વણિકે સુધનનું લેણું આપતાં દશ સોનૈયા આંતિથી વધારે આપી દીધા. સુધનના જાણવામાં તે વાત આવી, પણ તેણે લોભથી પાછા આપ્યા નહીં. આ વ્રણ શલ્યની તેણે ગુરુપાસે આલોચના પણ કરી નહીં. અન્યદા તેણે કોડ સાધર્મીને એકમો સોનૈયા આપીને યાવજ્જીવિત સુખી કર્યો. કહું છે કે, ” મૃત્યુ તથા માણસને તે અવસરે જો એક અંજલિ જલ આપ્યું હોય તો તે મરતો વચી જાય છે પણ તેના મૃત્યુ પામ્યા પછી સો ઘડા પાણી રેંડે તોપણ તેથી કાંડ થતું નથી. ”

અનુક્રમે સુધન, ધનશ્રી, તેનો મિત્ર, પેલા વે વણિક અને પેલો સાધર્મી એ છ જણા શ્રાવકધર્મ પાછી મૃત્યુ પામીને સૌધર્મ દેવલોકમાં ગયા. ત્યાંથી ચવીને તે સ્ત્રી પુરુષ ધનદત્ત અને કુમદૂતી નામે તારા માતા પિતા થયા અને વાકીના ચાર તેના પુત્રો થયા. તેમાં સુધનનો જીવ તે તારો પિતા અને પેલા સાધર્મિકના જીવ તેનું થયો છે. તારા પિતાને જે પેલો પુત્ર થયો હતો તે ધનાવહનો જીવ હતો. પૂર્વે તારા પિતાને પોતાના મિત્ર ધનાવહની સો સોનૈયાની દાનિ કરી હતી તેથી તેણે પત્ર યદને તેનું સર્વસ્વ ગુમાવ્યું. તેણે મનમાં ધર્મ નિંદા કરી હતી તેથી તે અલ્પ આયુષ્યવાળો થયો. જે વચલા પુત્ર જે તારા પિતાને થયા હતા, તેમનું પૂર્વભવનું દેવું હતું. તેથી તે પચાસ ગણને હજાર ગણું આપવું પડ્યું. આ કુમદૂતીને પૂર્વભવમાં એક વચ્ચે પોતાના ઘરની માંદગી (ખેમ) ને જે પાડા અવતર્યા હતા ત્યારે એવું દુર્ધર્મનું કાર્ય હતું કે, જો કાંડ આ જે પાડાને દૂરી જાય તો સારું. આવા દુર્ધર્મથી આ ધર્મમાં તેને જન્મતાં જ પુત્રનો વિયોગ થયો ”

આ પ્રમાણે શ્રી સીમંધર પ્રભુ પામ્યાથી પૂર્વભવ માંભલી મહાનંદ કુમાર યજ્ઞાનેંદ પામ્યો, અને નિઃસંદેહ થઈને પોતાને યેર આપ્યો. ત્યાં તે મરે વચ્ચાંત તેણે માતાપિતાને જણાવ્યો. તે માંભલી તેના માતાપિતા વેરાગ્ય પામી ટીકા લઈને સ્વર્ગે ગયા. મહાનંદ કુમારે પોતાના પેલા વે મહોદર વંધુને આંખી કાઢી ધર્મ પમાડ્યો. રહી પોતે યોગ્ય સમયે ટીકા લઈ મહોદર દેવલોકમાં દેવતા થયા. ત્યાંથી ચવીને મિત્રિન પ્રાપ્ત.

“ આ પ્રમાણે ભવ્ય પ્રાણીઓ જેનાં દિગ્ગજોનો પગો મંત્રે કરાય છે તેવા દિગ્ગજાનિ વ્રતને સ્વીકારી કષ્ટમાં પણ પોતાની શુદ્ધિ નિશ્ચય ગણી ધનદત્ત દેવના પુત્ર મહાનંદ કુમારની જેમ તે વ્રતનું પાલન કરવું. ”

સ્વયંદિનપરિમિતોપદેશ સંવ્રતાલ્યાયામુપદેશ પ્રામાદચંચલ્ય વૃત્તો

દિગ્ગજાનિ વ્રતવિરયે ચંચાદ્વેશોત્તરગતદમઃ પ્રવંચઃ ॥ ૧૩ ॥

વ્યાખ્યાન ૧૧૪ મું.

હવે ભોગોપભોગ નામે બીજું ગુણવ્રત કહે છે.

સકૃત્સેવોચિતો ભોગો જ્ઞેયોઽન્નકુસુમાદિકઃ ।

મુદુઃ સેવોચિતસ્તૂપભોગઃ સ્વર્ણાગનાદિકઃ ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા

“ એક વચ્ચે સેવવા ચોમ્ધ અન્ન, પુષ્પ વિગેરે તે ભોગ કહેવાય અને વારં-
વાર સેવવા ચોમ્ય સુવર્ણ, સ્ત્રી વિગેરે તે ઉપભોગ કહેવાય છે. ” આ ભોગોપભોગ
નામનું બીજું વ્રત, ભોગથી અને કર્મથી બે પ્રકારનું છે. તેમાં ભોગ બે પ્રકારનો છે.
જે એક ચાર કોઠામાં ક્ષેપન કરવા વિગેરેથી ભોગવાય તે ભોગ જેવા કે, આહાર/
પુષ્પ વિગેરે અને જે વારંવાર શરીરના બાહ્ય ભાગથી ભોગવાય તે ઉપભોગ જેવા કે
સુવર્ણ, સ્ત્રી વિગેરે—આ ભોગોપભોગ વ્રત ભોગવવા યોગ્ય વસ્તુઓનું પરિમાણ કરવાથી
થાય છે. કહું છે કે—“ જેમાં યથાશક્તિ ભોગોપભોગ વસ્તુની સંખ્યા વિગેરેનું પરિ-
માણ થાય તે ભોગોપભોગ માન નામે બીજું ગુણવ્રત કહેવાય છે. ” આ જગ-
તમાં ભોગોપભોગની વસ્તુઓ અપરિમિત છે, તેથી શ્રાવકે તેનું પરિમાણ કરવું જોઈએ.
મુખ્ય વૃત્તિ ઉત્સર્ગે તો શ્રાવકે અચિત્ત ભોજીજ થવું જોઈએ, પણ જો તેમ ન બની
શકે તો સચિત્ત વિગેરેનું પરિમાણ બાંધવું. તે પરિમાણ બાંધવા યોગ્ય વસ્તુ આ
પ્રમાણે—સાચિત્ત, દ્રવ્ય, વિગડ, ઉપાન, તાંબૂલ, વસ્ત્ર, પુષ્પ, વાહન, શય્યા, વિલેપન,
બ્રહ્મચર્ય, દિશા ગમન, સ્નાન અને ભક્તપાન—આ ચૌદ પ્રકારના નિયમો કરવાના છે.
જે સજીવ તે સચિત્ત કહેવાય છે. તે સજીવ દ્રવ્ય પૂર્વાચાર્યે કહેલી ગાયાવદે
જાણી લેવાં. તેમાં પિષ્ઠ (લોટ) નું સચિત્તપર્ણ આ પ્રમાણે કહેલું છે—શ્રાવણ તથા
ભાદ્રપદ માસમાં પાંચ દિવસ સુધી ચાઢ્યા વગરનો મિશ્ર પિષ્ઠ રહે છે; આસો અને
કાર્તિક માસમાં ચાર દિવસ મિશ્ર રહે છે. માગશર અને પોષ માસમાં ત્રણ દિવસ
મિશ્ર રહે છે, માઘ અને ફાલ્ગુન માસમાં પાંચ પોહાર મિશ્ર રહે છે, ચૈત્ર અને વૈશાખ
માસમાં ચાર પોહાર સુધી મિશ્ર રહે છે, અને જેઠ તથા અશાઢ માસમાં ત્રણ પ્રહર મિશ્ર
રહે છે—ત્યાર પછી તે અચિત્ત થઈ જાય છે. પણ જો ચાઢ્યો હોય તો એક મુદૂર્ત
પછી અચિત્ત થાય છે. અચિત્ત થયા પછી કેટલે કાલે પાછો બગડે છે, તે વિશેષ ગ્રંથમાં
લેખેલું જોવામાં આવતું નથી. પણ જ્યાં સુધી તેના વર્ણાદિ બદલાય નહીં અથવા
એલ વિગેરે જીવાત પડે નહીં ત્યાં સુધી તે કલ્પે છે. હવે જલ્લને માટે સચિત્ત અને

અચિત્તપણું આ પ્રમાણે છે. કાતું પાણી તો મર્વયા મચિત્તજ છે જો ગૃહસ્થ દંમેશ નેન ન્યજી દેવાને અશક્ત હોય તો તેણે એક અથવા ત્રે ઘડા વિગેરેનું પરિમાણ કરવું. પવન જલ પળ અમુક કાલ સુધી અચિત્ત રહે છે-તે ધિમે લઘુ છે કે, "અગ્નિ ઉપર ત્રણ ઘડાલા આવે ત્યારે જલ પ્રાસુક થાય, તેવું જલ માથુને કલ્પે. પણ તેમાં પડતું વિગેરે કે ગ્લાન વિગેરેને માટે ત્રણ પોહોર ઉપરાંત એક મૂર્ત સુધી તે રાગવી શકાય. તે અચિત્ત જલને મુકવાનું પણ જો યોગ્ય સ્થાન ન હોય તો તે એક મૂર્તની અંદર પણ સચિત્ત થઈ જાય છે. જો ત્રિફલા અથવા રાત્ર કે ચુના વિગેરેથી પ્રાસુક કર્યું હોય તે ત્રણ મૂર્ત (છ ઘડી) પછી પ્રાસુક થાય છે એમ શ્રીજિનેંદ્ર પ્રમુખ કહ્યું છે. અને પ્રાસુક કર્યા પછી પાછું છ ઘડી પ તે સચિત્ત થાય છે. એમ રત્નસંચય નામના ગ્રંથમાં લખ્યું છે-વલી કહ્યું છે કે, ગ્રીષ્મ ઋતુમાં ઉષ્ણ જલ પાંચ પ્રહર પછી સચિત્ત થાય, શીતકાલમાં ચાર પોહોર પછી સચિત્ત થાય અને વર્ષા ઋતુમાં ત્રણ પ્રહર પછી સચિત્ત થાય; તેનો ભાવાર્થ એવો છે કે રોગી ગ્લાન આદિ માથુઓને માટે રાગેલા પ્રાસુક જલની ગ્રીષ્મ ઋતુમાં પાંચ પોહોર પછી સચિત્તતા થાય. કારણ કે, તે ઋતુ અતિરુદ્ધ છે. તેથી ચિરકાલે જીવોત્પત્તિ થાય છે. શીતકાલની ઋતુ સ્નિગ્ધ છે તેથી શિશિર ઋતુમાં ચાર પોહોર પછી જલ સચિત્ત થાય છે અને વર્ષાઋતુ અતિ સ્નિગ્ધ છે તેથી તેમાં પ્રાસુક જલ ત્રણ પોહોરે સચિત્ત થઈ જાય છે. ઉપર કહેલી મર્યાદાથી અધિક કાલ સુધી જો રાત્રવું હોયતો તેમાં સાર ચુનો અથવા બકરાની લીંડીઓ નાસ્ક-વાથી તે સચિત્ત થતું નથી. આ પ્રમાણે પ્રવચન સારાંદારના ૧૭૬ માં દ્વારમાં કહેલું છે તેથી જાણી લેવું. હવે તે જલ બહારના આગ્રે વિગેરે ગ્રસ્તના સંપર્કથી વર્ષા ગંધ વિગેરે બદલાઈને અચિત્ત થાય ત્યારે વાપરવું, પણ જે સ્વભાવે કરી અચિત્ત થતું હોય તે વાપરવું નહીં. મહા જ્ઞાનીઓ પણ વાહ્ય ગ્રસ્તના યોગ વિના અચિત્ત થયેલા જલને ગ્રહણ કરતા નથી. કારણ કે, તેમ નરવાયી વ્યવહાર મર્યાદા વિચારનાં પણા દાષ લાગવાનો ભય રહે છે. તે ઉપર એક કથા પ્રસંગ છે-

એક વસ્તે શ્રીવીર પ્રમુ ઘણા શિષ્યો સાથે વિહાર કરતા હતા, માર્ગમાં એક અચિત્ત સરોવર તેમના જોવામાં આવ્યું, તેમાં ત્રમ જીવ કે સેવાળ પણ શીલ્પજન ન હોતી તથાપિ તેમણે પોતાના તૃપાતુર શિષ્યોને તે જલ પીવાની આજ્ઞા આપી નહીં. તેવીજ રીતે એક વસ્ત વિહાર કરતાં ઘણા શિષ્યો બહુજ સુધાનુ થયા અને હેર પિના'થી પીડિત થયા; તે વસ્તે અચિત્ત તત્ત્વનું મળેલું તારું જોવામાં આવ્યું. તેમજ વાહ્ય ગ્રસ્ત વિના થયેલ અચિત્ત સ્પંદિત પણ ટીકી તે તત્તાં તે કિલ્લ વાપરવાની કે જેણે સ્પંદિત ઉપર રહે જવાની આજ્ઞા આપી નહીં. શ્રુત જ્ઞાનનું પ્રમાણપણું જતાવગાને માટે

જેથી સામાન્ય શ્રુત જ્ઞાની પળ બાહ્ય શસ્ત્રના સંપર્ક વિના જલ્લ વિગેરેનું અચિત્તપણું સ્વીકારે નહીં. અને કેટલીએક અચિત્ત વસ્તુઓ પળ નિશુકપણે વાપરે નહીં.—જેમ કે ગળો સુકી હોય તો પળ તે ઉપર જલ્લ સિંચન કરવાથી તે સચિત્ત થઈ જાય છે. વઢી એમ સાંભળ્યું છે કે, ઉદરમાંથી વિષ્ટાદ્વારા નીકળેલા કેટલાક સસ્ત્ર ચીમડાના બીજ પાક્યા વિના નીકળેલા હોવાથી ડગી નીકળે છે; એથી અચેતન વસ્તુમાં પળ યતના કરવી યોગ્ય છે. આ સચિત્ત અને આ અચિત્ત વિષેની સ્પષ્ટતા બહુ શ્રુતના મુખથી નિશ્ચયપૂર્વક કરીને પછી સાતમું વ્રત ગ્રહણ કરવું. તેમાં સચિત્તાદિ સર્વ ભોગ્ય વસ્તુઓના નામ લઈ લઈને જ એનો નિયમ કરવો. જેમ આનંદ પ્રમુખ શ્રાવકે કરેલ છે તેમ. જે સર્વથા સચિત્ત વસ્તુનો ત્યાગ કરવા અશક્ત હોય તેણે પ્રતિદિન એક વેદિયાદિ સંસ્થાથી નિયમ કરવો. એ પ્રકારે જુદી જુદી વસ્તુ પ્રતિદિન ફેર બદલ કરતાં સર્વ સચિત્તનું ગ્રહણ પળ થઈ જાય, અને તેથી વિશેષ વિરતિ ન થાય. પળ જો નામ સાથે અમુક અમુક વસ્તુ રાખીને બાકીની સચિત્ત વસ્તુનો યાવજ્જિવ નિયમ કર્યો હોય તો તેથી બાકીની વધી સચિત્ત વસ્તુનો ત્યાગ થઈ જવાથી સ્પષ્ટ રીતે ઘણું ફલ થાય. તે વિષે પૂર્વ-સૂરિનું વચન છે કે, “ જેઓ પુષ્પ, ફલ, રસ, મદિરા, માંસ, અને મહિલાનો સ્વાદ જાણતાં છતાં તેનો ત્યાગ કરીને વિરતિ થાય છે તેવા દુષ્કરકારકને હું વંદના કરું છું.” સર્વ સચિત્ત વસ્તુના ત્યાગવિષે અંબડ પરિવ્રાજકના સાતસો શિષ્યોનું દૃષ્ટાંત ઉવવાઈ (ઔપપાતિક) સૂત્રમાં તથા ભગવતિ સૂત્રમાં કહેલું છે તે આ પ્રમાણે— અંબડ પરિવ્રાજકના સાતસો શિષ્યોએ શ્રી વીર પ્રભુ પાસે શ્રાવકના વ્રત ગ્રહણ કર્યો હતાં. તે માંસ ચિત્તનો તેમજ અદત્તાદાનનો સર્વથા ત્યાગ કરેલો હોવાથી તેઓ ઘીજાના આપેલા માસુક અન્ન જલ્લનોજ આહાર કરતા હતા. એક વસ્તે ગ્રીષ્મઋતુમાં તેઓ ગંગાને કાંઠે ફરતા હતા, તેવામાં તેમને અતિ તૃષ્ણા લાગી. તૃષ્ણાથી અત્યંત પીડીત થયા તો પળ તેમણે ગ્રહણ કરેલો દૃઢ નિયમ કે અમારે કદિપળ સચિત્ત અને અદત્ત જલ સર્વથા ગ્રહણ કરવું નહીં—તેથી તેમણે સમીપ રહેલા ગંગાના જલને પણ સચિત્ત તેમજ અદત્ત ધારી ગ્રહણ કર્યું નહીં. અને ‘ અહો, આ અપ્કાયજીવ અમારા કુટુંબી હોવાથી હળવા યોગ્ય નથી ’ આવું ચિંતવન કરતાં તેઓ ગંગાની રેતીમાં જ અનશન કરી મૃત્યુ પામીને બ્રહ્મ લોકમાં ઇંદ્રસમાન દેવતા થયા.

આ દૃષ્ટાંત જાણી શ્રાવકે સચિત્ત વસ્તુનો ત્યાગ કરવા પ્રયત્ન કરવો. અથવા પ્રત્યેક મિશ્ર વસ્તુ પ્રમુખનું પરિમાણ કરવું. તે વિષે કહ્યું છે કે, “ જે નિર્દોષ આહાર, અચિત્ત આહાર અને પરિમિત આહારવડે આત્માને ધર્મ માર્ગે પ્રવૃત્તિ છે તે ગુણવંત શ્રાવક કહેવાય છે.” તેથી પ્રથમ કહેલા ચૌદ નિયમ લીધા શિવાય એક દિવસ પણ નિર્ઠક જવા દેવો નહીં.

હવે દ્રવ્યની વ્યાખ્યા કરે છે—સચિત અને દિર્ઘાત (વિગદ) ગિવાય તે બધું મુલમાં ન લાય તે સર્વ દ્રવ્ય કહેવાય છે. તેના નામ-લીચડી, મેટલી, નિ-લીચાતાં, માંદક, લાપમી, પાપટ, ચૂમું, કાંદો, અને છીંગ વિગેરે. કોઈ દ્રવ્ય ઘણા ધાન્યાદિકથી નિપજેલું હોય પણ પાંચામાં તરને પામી જવાથી તે એકજ દ્રવ્ય ગણાય છે. અને એકજ ધાન્યમાંથી બનેલા પૂરી, થૂલી, ઘૂચરી, મેટલી, માન પડા, માંદા, માલપુવા, ઢોકલા, લાલગા, વડા, દહીંધરા, વિગેરે જુદા જુદા નામવાળા અને જુદા જુદા સ્વાદવાળા હોવાથી તે જુદા જુદા દ્રવ્ય કહેવાય છે. ફલ, ફુલ, ફળી વિગેરે એક નામવાળા છતાં પણ જુદા જુદા સ્વાદ હોવાથી તેમજ પાંચામાંતરને પામેલા નહીં હોવાથી તેનામાં વધુ દ્રવ્યપણું રહેલું છે. અથવા વધુ દ્રુતની આદ્યાથી અન્યથા રીતે પણ દ્રવ્યની સંખ્યા ગણવી. રુપાવિગેરેની શલાકા તથા દાપની અંગૂલી-વિગેરે મુલમાં ન લાય છે પણ તે દ્રવ્યમાં ગણાય નહીં.

વિગયના દુધ, દહીં, ઘી, તેલ, ગોલ અને કાઢાઈમાં થયેલાં સર્વ પદ્ધાન એમ રૂઝ ભેદ પડે છે.

ત્રીયો ભેદ ઉપાનદ પટલે પગરવાની જોડ તથા કાષ્ટની પાવુકા. તેમાં પણ કાષ્ટની પાવડીથી ઘણા જીવનો ઘાત થાય છે, માટે તે ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે.

છઠ્ઠા નિયમમાં વસ્ત્ર ઇટલે પંચાંગ વેષ—તેમાં ધોતી, પોતીકે રાત્રિએ પહેરવાનું વસ્ત્ર વિગેરે ન ગણવું.

સાતમા નિયમમાં પુષ્પ જે મસ્તકે અને કંઠે પેહેરવાને યોગ્ય છે, તેનો નિયમ કરવો. કદિ તેનો ત્યાગ કર્યો હોય તો પળ તે દેવ પૂજામાં કલ્પે છે.

આઠમો નિયમ 'વાહન' ઇટલે રથ, પોઠીયા તથા સુખપાલ વિગેરે.

નવમો નિયમ શયન ઇટલે ટાટલા વિગેરે.

દશમા નિયમમાં વિલેપન ઇટલે દેહના ભોગને અર્થે ચંદન, ફુલેલ તથા અંતર વિગેરે—તેનો નિયમ કરવો. તેનો નિયમ છતાં પણ દેવપૂજાદિકમાં લલાટે તિલક કરવું, હાથે કંકણ કરવું અને હાથ ધુપવા વિગેરે કલ્પે છે.

અગ્યારમા નિયમમાં બ્રહ્મચર્ય ઇટલે રાત્રિ દિવસ સંબંધી પોતાની વિવાહિત પત્ની આશ્રિ અબ્રહ્મ સેવનનું પ્રમાણ બાંધવું. મોકલાપણું ટાલવું.

બારમો નિયમ દિકૃપરિમાણ જેનો અર્થ દિગ્વિરતિ વ્રતમાં લખાયેલ છે. બહી આગલ દશમા વ્રતમાં લખેલું.

તેરમો નિયમ સ્નાન ઇટલે તેલ વિગેરે ચોલી આશ્વે શરિરે સ્નાન કરવું તે. તેનું પ્રમાણ કરવું.

ચૌદમો નિયમ માત્ર ઇટલે રાંધેલું ધાન્ય, સુખડી વિગેરે તેનું ત્રણ શેર ચાર શેર વિગેરે પ્રમાણ કરવું, સ્વદ્ધુ જાં વિગેરેનું ગ્રહણ કરવાથી ધણા શેર પણ થાય છે.

આ પ્રમાણે ચૌદ નિયમો જેણે પૂર્વે સ્વીકાર કર્યા હોય તેણે પ્રતિદિન સંક્ષેપમાં ઇટલે પૂર્વે જાવજીવસુધીને માટે ધારેલા હોય તેમાંથી નિત્ય યથાશક્તિ સંક્ષેપમાં ઇટલે તેથી ઓછા ગ્રહણ કરવા. હંમેશા પ્રાતઃકાલે જુદા જુદા સ્પષ્ટ નામ લઈને તેનો નિયમ કરવો અને રાત્રે તેનો સંક્ષેપ કરવો. આ પ્રમાણે નિયમ ધારવા વિષે કુમારપાલ રાજાનો પ્રબંધ છે તે આ પ્રમાણે—રાજા કુમારપાલ આ સાતમા વ્રતને વિષે ચૌદ નિયમ પ્રતિદિન ધારતા હતા. તેમાં તે રાજા દિવસે સચિત્તમાં એક નાગરવેલના પાનજ રાખતા. તેના પણ આઠ બીડા રાખતા હતા અને રાત્રે તો ચતુર્વિધ આહારનાં પચ્ચાણ કરતા હતા. વર્ષાઋતુમાં એક ધીની વિકૃતિ (વિગડ) જ છુટ્ટી, સર્વ જાતની સ્ત્રીલોતરીને ત્યાગ, તપમાં સર્વદા એકાસણું, પારણા અને ઉત્તર પારણા શિવાય દિવસે બ્રહ્મચર્ય; સર્વપર્વમાં શીલ પાલવું અને સચિત્ત તથા વિગડનો ત્યાગ, રૂપાદિ નિયમોમાં તત્પર રહેતા હતા. ભોગોપભોગમાં જોકે નિઃસ્પૃહ હતા તો પણ રાજધર્મના પરવશપણને લીધે પરિમિત અને નિષ્પાપ ભોગોપભોગ આચરતા હતા. આ પ્રમાણે વર્તવાથી તેણે પંચર કર્મદા નથી આવતી આવકનો નિષેધ કરી તેના લિખિત પદ્ધતિ પણ ફાટી નાસ્યા હતા.

ઉપર પ્રમાણે ભોગોપભોગમાં વિરક્તિ અને ઉચ્ચત્વમાં નિઃશ્વરે એના પ્રમાણેનું પ્રમાણ આ ગાનમાં વાંચે પ્રદાન કર્યું હતું.

ૐ ઉત્પન્નદિનપરિમિતોપદેશ મંચરાત્યાયા મુપદેશપ્રાસાદગ્રંથસ્ય
વૃત્તો સમપ્રવૃત્તિવિષયે ચતુર્દશોત્તરગતતમઃ પ્રથમઃ ॥ ૧૧૪ ॥

વ્યાખ્યાન ૧૧૫ મું.

આ ભોગોપભોગ વ્રતમાં વાર્ધીશ પ્રકારના અભક્ષ્યનાં
પણ ત્યાગ કરવો જોડા. તે વાર્ધીશ અભક્ષ્યમાં
પ્રથમ ચાર મહા વિકૃતિનું સ્વરૂપ કહે છે.

મદ્યં દ્વિધા સમાદિદ્યં, માંસં ત્રિવિધમુચ્યતે ।

શ્વૈદ્રં ત્રિધાપિ ત્યાજ્યંચ, મૃક્ષણં સ્યાચ્ચતુર્વિધમ્ ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા

“ મદ્યં એ પ્રકારનું કહેલું છે, માંસ ત્રણ પ્રકારનું કહેવાય છે, મદ્ય ત્રણ પ્રકારનું માનેલું છે અને માર્કણ ચાર જાતનું હોય છે—૧. સર્વ ત્યાગ કરવા ગાંધ્ય છે. ૨. આ ચારે વિકૃતિઓને અભક્ષ્ય જાણી વિવેકી પુરુષોણ ત્યજી દેવી. વાર્ધીશ કે તેમાં મત્સ્યાન રંગ વિગેરેથી જોવામાં આવી શકે નહીં તેવા અનેક જીવોની ઉત્પત્તિ થવા કરે છે. ”

મદ્ય કાષ્ટ અને પિષ્ટથી ઉત્પન્ન થતું હોવાથી તે પ્રકારનું છે—સર્વ અભક્ષ્યમાં પ્રથમ મદ્યનું પ્રદાન તેને સર્વથી મહા અનર્થના રેતુ થૂન જાણીને કરેલું છે, તે વિંધ્ય શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે, “ મદ્ય દુર્ગતિનું મૂળ છે અને તે મજ્જા, નદસી, શુદ્ધિ, તથા પર્મને ત્યાગ કરનારું છે. ” વળી કહ્યું છે કે “ મદ્ય પાનવદે ઉન્નત થયેલો પુરુષ, શાળા, સુશાન, શુદ્ધા, શાસ્ત્રી અને ચંડાલી—ગમે તેવી પરસ્પરીને પણ ભોગવે છે. ” એક વાર્ધીશ કૃષ્ણ શાસ્ત્રદેવે શ્રીનેમિનાથને પૂછ્યું કે, “ સ્વામી આ મારી નાગીનો વિનાશ દા કરે શકે ? ” પ્રભુ બોલ્યા—“ મદિગાથી. ” તે માંમળી કૃષ્ણે આશ્વા નાગમાંથી મદિગાને કહારી નાખી. એક વાર્ધીશ માન અને પ્રદુષ્ટ થઈ શૂન થઈને ગયા, ત્યાં મદિગા જોઈને તેને પાન કર્યું. પાત્રી મદિગાને જોઈને તેને દ્રવ્યન આપ્યું. તેણે તે માર્યો. તત્કાલ તે તાપ્તે “ હું પાદવોનો તથા તેના નાગનો દારૂક પાડે ”

એવું નિયાણું કર્યું. તે સાંભળી રામકૃષ્ણ તેની પાસે આવ્યા અને પ્રણામ કર્યો. તાપમ્ બોલ્યો કે—હું તમારા બે વિના વીજા સર્વે હજીશ. રામકૃષ્ણે ઘણું સમજાવ્યો પણ સમજ્યો નહીં. અનુક્રમે તે મૃત્યુ પામી અત્રિકુમાર દેવ થયો. તરતજ તે ક્રોધાયમાન થઈને યદુપુરીને દહન કરવા આવ્યો તે સમયે નગરીના લોકોએ વારવર્ષસુધી આચામ્લ વ્રત કર્યું, તેથી તે તેમનો પરાભવ કરી શક્યો નહીં. અન્યદા કોઈ લોકિક પર્વમાં લોકોએ આચામ્લ કર્યું નહીં એટલે તે છઠ્ઠ પામી તેણે આશું દ્વારકાનગર વાળી નાણું. રામ અને કૃષ્ણ જીવતા બાહાર નીકળ્યા. રોહિણી, દેવકી અને વસુદેવ નગરની પ્રતોલીમાં દબાઈ મૃત્યુ પામીને સ્વર્ગે ગયા. એમ સંભળાય છે કે, “ મર્યાદા અંધ થયેલા એવા સાંભે સર્વ યાદવકુલને હજી નાણું અને પિતાની નગરીને પણ વાળી નાણી. અર્થાત્ તેના કારણ મૂત થયા. ”

મર્યાદા ત્યાગ વિષે પંચમ કાલમાં ઉત્પન્ન થયેલા અંબાગણિઆ શ્રાવકોનો સંબંધ છે,^૧ તે શ્રાવકની જેમ મર્યાદા ત્યાગ કરવો.

માંસ ત્રણ પ્રકારનું છે. જલચર માંસ, સ્થલચર માંસ, અને સ્થેચરમાંસ અથવા ચર્મ રુધિર અને માંસ એવા પણ ત્રણ ભેદ છે. માંસ પણ અત્યંત દુષ્ટ છે. કહ્યું છે કે,

આમાસુઅ પક્કાસુઅ, વિપચ્ચમાનાસુ મંસપેસીસુ ।

સયયંચિય ઉવવાઓ, મણિઓઅ ણિગોઅ જીવાણં॥

“ કાચા માંસમાં, પક્વ માંસમાં, રંધાતા માંસમાં અને તેની પેશીઓમાં, તેના જેવા વર્ણવાળા નિગોદીઆ (લીલફુલ આશ્રી) અનંત જીવો નિરંતર ઉત્પન્ન થાય છે. ” વળી યોગ શાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે કે, “ ક્ષણે ક્ષણે ઉત્પન્ન થતા અસંખ્ય સંમૂર્ણ જીવોની સંતતિવડે દુષિત એવું માંસ—જે નરકના માર્ગમાં પાથેય સમાન છે, તેનું કયો બુદ્ધિમાન પુરુષ ભક્ષણ કરે ? ” માંસમાં અનંતા નિગોદીઆ જીવ ક્ષણે ક્ષણે વિસામા વગર પુનઃ પુનઃ ઉત્પન્ન થયા કરે છે—આ પ્રમાણે તે શ્લોકની ટીકામાં કહેલું છે. વળી લૌકિક શાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે કે, “ શુક્ર અને શોણિતથી ઉત્પન્ન થયેલું માંસ વિષ્ટારૂપ કહેવાય છે વળી તે પુરિષમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે તેથી ઉત્તમ પુરુષે તેનો ત્યાગ કરવો. ” વળી “ અગ્નિ, મધુ, વિષ, શસ્ત્ર, મર્યાદા અને માંસ એ છ વસ્તુ પૈંડિતોએ ગ્રહણ કરવી નહીં, તેમ આપવી પણ નહીં. ” વળી સ્માર્તલોકો કહે છે કે—

ન માંસ ભક્ષણે દોષો, ન મદ્યે ન ચ મૈથુને ।

પ્રવૃત્તિરેષા મૃતાનાં, નિવૃત્તિસ્તુ મહાફલા ॥

૧ છાંદોગ્યના ત્યાગ સહિત એકવાર જમવું તે (આંબિલ) ૨ આ સંબંધ જાણવામાં આવ્યો નથી.

“માંસ ભક્ષણ કરવામાં, મદ્ય પીવામાં અને મૈથુન મેજવામાં કાંઈ ટોપ નથી, જે માંસ પ્રાણીમાત્રની પ્રવૃત્તિ છે, જો તેથી નિવૃત્તિ રાખે તો તે મોટું ફલ આપે છે.” આ શ્લોકનો અર્થ આ પ્રમાણે કરવા અયોગ્ય છે. કારણ કે જે વાચકવાચી દ્વારા નથી જાણતો, છતાં તેથી નિવૃત્તિ કરવી તે મહા ફલ આપે છે. આનો અર્થ દેશીનોત્તર અવસ્થિત છે. અને તેથી અર્થ કરવાથી તો નિર્દોષ પણ મુખ ધર્મથી પણ નિવૃત્તિ કરવાનો પ્રસંગ આવે. તેથી આ શ્લોકનો અર્થ આ પ્રમાણે કરવો યોગ્ય છે—“માંસ ભક્ષણ કરવામાં અદોષપણું નથી (માંસ ભક્ષણહીન) એવી રીતે મદ્ય પિવામાં અને મૈથુન મેજવામાં પણ અદોષપણું નથી કારણ કે, તે મદ્ય મામ તે મૈથુન પ્રાણીઓની ઉત્પત્તિનું સ્થાન છે. અર્થાત્ તેમાં અસંખ્યાતા ને અનંતા જીવો ઊત્પન્ન છે. અહીં જીવોની ઉત્પત્તિ રૂપ પ્રવૃત્તિ સમજવી. તેથી મદ્ય, માંસને મૈથુનથી નિવૃત્તિ કરવી તે મહા ફલ શાક્ષી છે.”

વહ્ની માંસ ઓગ્રિ પ્રમુદ્ધ ઉપાયથી પણ અર્ચિત થતું નથી: ચીંતી સર્વ વસ્તુ આ ઉપાયથી પાસુક થાય છે પણ માંસ તો કાંટપણ થતું નથી. પર્યાજ તેને માટે ઉપર કાંટો ગાથામાં (આમાસુઅ) એવું પદ છે. વહ્ની માંસ શિવાય ચીંતી વસ્તુઓ પ્રતિ ત્રિંગે શસ્ત્રથી અર્ચિત થાય છે પણ અગ્નિથી મંત્રકાર કરતા માંસમાં તો નિરંતર તે સ્વતે પણ નિર્ગોદીયા જીવો ઉત્પન્ન થયા કાંટે તેથી ઉપર ગાથામાં [નિપજમાણમ] એવું પદ છે. વહ્ની કહ્યું છે કે, “જે પુરુષ મૈંકડો કૃમિથી આહુત, પદ, નિર્ધાર અને ચરબીથી મિશ્રિત પણ માંસનું ભક્ષણ કરે છે, તે પુરુષને શુદ્ધ શુદ્ધિવાળા પુરુષો ધ્યાન મેંબાંજ મળે છે.”

એ મધ ત્રણ પ્રકારનું છે માશ્નિક [માશ્નિકી થયેલું] કૌતિક [કૌતિકી થયેલું] અને ભ્રામર [ભ્રામરી થયેલું] આ ત્રણે પ્રકારનું મધ ન્યાય કરવા યોગ્ય છે. કહ્યું છે કે, “માશ્નિકોના મુગ્ધની જાલથી થયેલું, અને જાલો જલપ્રાના નાશથી થયેલું એવું શુદ્ધ મધ કેજે નરકને આપનારું છે. તેને શુદ્ધિમાન પુરુષો જાણે છે ન્યાયાર્થ.” આણમાં પણ કહ્યું છે કે,

સપ્તગ્રામેષુ ચતુષ્પ મગ્નિના મમ્મમાત્ કૃતે ।

તદેતત્ જાયતે પાપં, મધુવિદુ પ્રભક્ષણાન્ ॥ ૧ ॥

“નાત ગામ વાગ્યાથી જે કાલ જામે તેટલું પણ મધના શિવનું નાશ કરવાથી થાય છે.”

યો દદાતિ મધુ શ્રાદ્ધે, મોહિતો ધર્મશિલ્પયા ।

ન યાતિ નરકં યૌરં, ચાર્દકઃ નહ લેપટઃ ॥ ૨ ॥

“જે ધર્મની ઇચ્છાથી મોહ પામી શ્રાદ્ધમાં મધ આપે છે, તે તેના સ્વાનારા લપ્ઠ પુરુષોની સાથે ઘોર નરકમાં જાય છે.” વળી કહ્યું છે કે, “જે માણસ ઔષધની ઇચ્છાથી મધ ખાય છે તે પણ થોડા કાલમાં ઘણું ઉગ્ર દુઃખ પામે છે, કેમકે જીવવાની ઇચ્છાએ ભક્ષણ કરેલું વિષ શું તત્કાલ જીવિતને શિક્ષા નથી કરતું? અર્થાત્ કરે છે.”

હવે માખણ ચાર પ્રકારનું છે. ગાયનું, મેંશનું, વકરાનું અને ગાડરનું—તેના દોષ વિષે કહ્યું છે કે, “જેમાં સૂક્ષ્મ શરીરવાળા પ્રાણીઓ નિરંતર ઉપજે છે એવું માખણ તેને સેવનારા પ્રાણીઓને તેના પાપથી તત્કાલ નરક ગતિ પામે છે.” છાશ-માંથી બાહાર કાઢીને રાખેલા માખણમાં એક અંતર્મુહૂર્તમાં ઘણા સૂક્ષ્મ જીવો ઉત્પન્ન થાય છે તેવા માખણને વિવેકી પુરુષો કેમ ભક્ષણ કરે ?

એવી રીતે ઉપર કહેલી ચાર વીગડેને અભક્ષ્ય (ભક્ષણ કરવાને અયોગ્ય) જાણી ધર્મજ્ઞ એવા વિવેકી પુરુષોએ ત્યજી દેવી, કારણ કે, તેમાં તત્સમાન વર્ણવાળા તજ્ઞા-તીય અનેક સૂક્ષ્મ જીવો ઉત્પન્ન થાય છે કે જે આપણી જેવા સામાન્ય જીવોની દૃષ્ટિને અગોચર છે; અર્તાંદ્રિય જ્ઞાનીઓ તેને જોઈ શકે છે. કહ્યું છે કે—

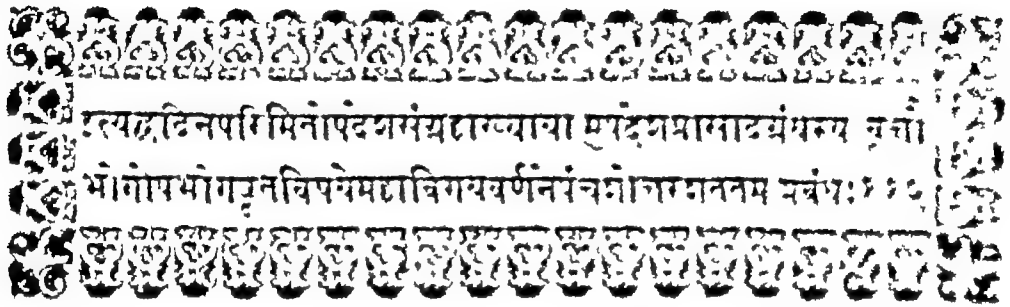
મજ્ઞે મહુંમિ મંસંમિ, નવનીયંમિ ચઉથ્થણં ।

ઉવ્વજ્જંતિ અણંતા, તવ્વણ્ણા તથ્થ જંતુણો ॥

“મધ, મધુ, માંસ અને માખણમાં તેના જેવા વર્ણવાળા અનંતા જીવો ઉપજે છે.” અહિં મધ્ય વિગેરેના વર્ણ જેવાજ વર્ણવાળા અનંતા નિગોદ રૂપ જંતુ ઉત્પન્ન થાય છે એમ સમજવું. એથી તે ચારે વીગડે અભક્ષ્ય છે. આ ગાથાનો અર્થ કરતાં કોઈક એમ વિચાર કરે છે કે, “નિગોદીઆ જીવ તો સર્વત્ર ચૌદ રાજલોકમાં અવારંતર ઉપજે છે, તેથી જો તે નિમિત્તે ત્યાજ્ય ગણશું તો સર્વ વસ્તુનો ત્યાગ કરવો જોઈશે. માટે એનો અર્થ પૂર્વે કયો છે તેવો ચિત્તમાં બંધ બેસતો નથી; તેનો અર્થ એમ સંભવે છે કે, નિગોદીઆની જેવા સૂક્ષ્મ ઇટલે રસમાં ઉત્પન્ન થતાં બેંદ્રી જીવોની ઉત્પત્તિ જાણવી. આવા કારણથી કેટલીક પ્રતમાં તે ગાથાના ત્રીજા પાદમાં [અણંતા] ને બદલે [અસંખ્યા] એવો પણ પાઠ દેખાય છે. વળી મદિરામાં રસોત્પન્ન જીવોની ઉત્પત્તિને લીધે અસંખ્યાત જીવપણું શ્રીહૈમી નામમાળામાં પણ કહ્યું છે “રસજામદ્યકીટાદ્યાઃ” ઇટલે રસથી ઉત્પન્ન થયેલા જીવ તે મદિરા વિગેરેમાં ઉત્પન્ન થતા જીવો જાણવા. એ વાક્યથી એમ સિદ્ધ થાય છે કે, મદિરાદિકમાં રસથી ઉત્પન્ન થતા બેંદ્રિય જીવો અસંખ્યાતા ઉપજે. અનંતા નહીં. વળી તેમણે જ શ્રીયોગશાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે, “અંતર્મુહૂર્ત પછી તેમાં જીવોની ઉત્પત્તિ છે.” આ શ્લોકમાં જીવોની ઉત્પત્તિનો કાલ પ્રતિપાદન કયોંછે તેથી નિગોદીઆ જીવોની ઉત્પત્તિ સંભવતી નથી. કારણકે તેમની ઉત્પત્તિનો

તો તેમાં પૂરેપૂર્ણ સંભવ છે, અને તેનેમાટે તો કાંઈ જાણનો નિયમ નથી. પ્રાણરમી
 ણમ જાણ્ય છેકે, ચામ્પદાવિગયમાં નિગોદના જીવકંઠે મદ્ય જમ્યવરણ નથી પણ
 અમંચ્ય ણવા સમોત્તર જીવકંઠે આ પ્રમંગ વિચારવા ગોચરે. અને પ્રમંગોરાત્ તેનો
 વિચાર દર્શાવ્યો છે.

“ઉપર વતાવેલી ચાર વિકૃતિઓને જે મવીપ્રાણીઓ ન્યમેતે, તે શ્રીજિનયર્ષનારા-
 રક ગૃહસ્થો દેવતાદિકની સંપત્તિને પામેલે.”

વ્યાખ્યાન ૧૧૬ મું.

હવે વાકીના અમક્ય કહેલે.

વદ્, જીવાકુલામક્યં, મવેદુંવરપંચકમ્ ।

હિમં વિપં તથા ત્યાજ્યાઃ. કરકાઃ સર્વમૃત્તિકાઃ ॥૧॥

વ્યાખ્યા.

જલ્લવિના જીવનનો નિર્વાહ થતો નથી અને કરા વિના સુખે નિર્વાહ થઈ શકે છે, તેથી તેનો નિષેધ કરેલો છે.

સર્વ જાતની મૃત્તિકાઓ (માટીઓ) પેટમાં ગયાપછીપણ દેડકા વિગેરે પંચ-દ્રિયજીવોની ઉત્પત્તિની હેતુરૂપ છે તેમજ મહારોગાદિકને કરનારી છે તેથી તે ત્યાજ્ય છે. મૃત્તિકાવિષે સર્વજાતની એશ્વર્યનું ગ્રહણ કર્યું છે તેથી સ્વહી, ગેરુ, હારિતાલ વિગેરે તેના બીજા ભેદનો પણ ત્યાગ જાણી લેવો. મીઠું પણ અગ્નિ વિગેરે શસ્ત્રોથી પ્રાસુક થયેલું હોય તો જ લેવું, બીજું નહીં. તેને અચિત્ત થવાનો બીજો પ્રકાર પણ છે. શ્રાદ્ધવિધિમાં લે છે કે, “કોઈપણ સચિત્ત વસ્તુ સોયોજન ઉપરાંત જવાથી તેને મલ્લતા આહારના પરમાણુના અભાવથી, નવનવા પાત્રમાં ફરવાથી, પછડાવાથી અને પવન તથા ધૂમાડો લાગવાથી લવણ પ્રમુખના સચિત્તપણાનો વિધ્વંસ થાય છે. ” વઢી હરિતાલ, મણશીલ, પીપર, સ્વજુર, દ્રાક્ષ, અને હરડે એ વસ્તુમાંથી કેટલીક વસ્તુ ઉપર પ્રમાણે સો યોજન દૂર ગયા પછી ગ્રહણ કરાય છે અને કેટલીક ગ્રહણ નથી કરાતી. તેમાં ગીતાર્થ કહે તે પ્રમાણ સમજવું. લવણાદિક સો યોજન ગયા પછી, કેવી રીતે અચિત્ત થાય? એ પ્રશ્નના જવાબમાં ઇટલુંજ કહેવાનું કે, જ્યાં તે ઉત્પન્ન થયું હોય તે દેશને યોગ્ય તેને આહાર મલ્લવાનો અભાવ થવાથી, એક પાત્રમાંથી બીજા પાત્રમાં વારંવાર ફેરવવાથી, તેમજ વાયુ, અગ્નિ [તડકો] અને ધૂમાડો લાગવાથી અચિત્ત થાય છે. કહું છે કે, શસ્ત્ર ત્રણ પ્રકારનાં છે. સ્વકાયશસ્ત્ર, પરકાયશસ્ત્ર ને ઉભયકાયશસ્ત્ર. તે આપ્રમાણે-સ્વાર્ પાણીને મીઠુંપાણી મેલવવાથી બંનેના જીવોનો વિનાશ થાય તે સ્વકાયશસ્ત્ર, અગ્નિ બીજા જીવોને બાળે તે પરકાયશસ્ત્ર અને જલ અગ્નિ મેળા થવાથી તેમજ કાંચી માટીને પાણી મેળા થવાથી બંનેનો વિનાશ થાય તે ઉભયકાયશસ્ત્ર. પીપર, સ્વજુર, દ્રાક્ષ, હરડે વિગેરે પણ લવણની જેમ સોયોજન ઉપરાંત ગયા પછી અચિત્ત થવાનો સંભવ છે-પણ તેમાંથી કેટલીક વસ્તુ પરંપરાએ આદરે છે, અને કેટલીક આદરતા નથી. ઇટલેકે પીપર હરડે પ્રમુખ વસ્તુ અચિત્ત ગણીને વપરાય છે અને સ્વજુર દ્રાક્ષ વિગેરે વપરાતી નથી. તેજ પ્રમાણે લવણ પણ જો અગ્નિથી પ્રાસુક થયું હોય તો જ વાપરવું, અપક્વ હોય તો વાપરવું નહીં. કારણકે, તે મૃત્તિકારૂપ હોવાથી અભિધ્ય છે.

द्वे चोदसुं रात्रि भोजन नामनुं अभक्ष्य कहेछे.
चतुर्विधं त्रियामायामशनं न्यादभक्ष्यकम् ।
यावज्जीवं तन्प्रत्याख्या धमेच्छुभिरुपायकैः ॥१॥

व्याख्या.

“रात्रे चारे प्रकारनुं अशन अभक्ष्य छे. तेथी धर्मनी इत्यावाला उभासकी
(श्रावकोण) यावज्जीवन्युशी तेना पञ्चखाण करवा. ” चार प्रकारनुं पटले प्रसन.
पान, खाद्य अने स्वाद्य ते चारेप्रकारनुं भोजन रात्रे अभ यत्ते. कागणारे, ते समये
तेमां घणा जीवो उद्भवेल्ले. तेविषे श्रावक दिनछत्यमां कहुं छे ते,

तज्जोणिअ जोवाणं. तद्वा संपाडमाणयं ।

निमिभत्ते वद्दोदीष्टो. सव्वदंसीहिं मव्वहा ॥

“चारेप्रकारना आहाररूप योनीथी उल्लस यता तेमज उरगथी पटना भनंत
प्रमजीवोनेा सर्वथाप्रकारं सर्वघोण रात्री भोजनमां विनाश दीटेल्ले छे.”

તેટલું પાપ એકવાર દાવાનલ લગાડનારને લાગે છે, એકસો એક ભવ સુધી દવ આપનારને જેટલું પાપ લાગે તેટલું પાપ એક કુવ્યાપાર કરનારને લાગે છે, એકસો ચુંમાલીસ ભવસુધી કુવ્યાપાર કરવાવડે જેટલું પાપ લાગે તેટલું એક કુકર્મીને લાગે છે. એકસોચુંમાલીસભવસુધીકુકર્મીને જેટલું પાપ લાગેતેટલું પાપ એકવાર खोटું આલ આપનારને લાગે છે, એકસો એકાવન ભવસુધી खोटું આલ આપનારને જેટલું પાપ લાગે તેટલું પાપ એકવાર પરસ્ત્રીગમન કરનારને લાગે છે, નવાળું ભવસુધી પરસ્ત્રીગમન કરનારને જેટલું પાપ લાગે તેટલું પાપ એકવાર રાત્રિ ભોજન કરનારને લાગે છે. આ પ્રમાણે રત્નસંચય નામના ગ્રંથમાં કહ્યું છે. તેનું તત્ત્વ તો વહુશ્રત જાણે છે.

વળી કહ્યું છે કે, “ જે બુદ્ધિમાન પુરુષો સર્વથા રાત્રે આહાર વર્જે છે, તેમને એક માસે પક્ષોપવાસનું ફલ થાય છે.” તે માટે શ્રાવકોએ યાવજ્જીવ સુધી રાત્રી ભોજનનો ત્યાગ કરવો. દરરોજ રાત્રે ચતુર્વિધ આહારના પચ્ચાણ કરવા. જો ચારે આહાર ત્યજવાની શક્તિ ન હોય તો અશન તથા સ્વાદિમતો અવશ્ય ત્યજવા. અને સ્વાદિમતે સોપારી વિગેરે દિવસે સારી રીતે શોધી રાખી રાત્રે ગ્રહણ કરવા. નહીં તો તેમાં ત્રસ જીવોની હિંસાનો પળ દોષ છે. મુખ્ય રીતે તો પ્રાતઃકાલે અને સાયંકાલે રાત્રિની નજિકની બે બે ઘડી આહારનો ત્યાગ કરવો. કહ્યું છે કે, “રાત્રિ ભોજનના દોષને જાણનાર જે પ્રાણી દિવસના મુખમાં અને અવસાનમાં બે બે ઘડી છોડીને ભોજન કરે છે, તે પુણ્યનું ભાજન થાય છે.” વળી “ રાત્રિ ભોજન કરવાયી ધુવડ, કાક, માર્જાર, ગીધ, સાવર, સુવર, સર્પ, વીંછી અને ઘોનો અવતાર આવે છે.” આ પ્રમાણે રાત્રી ભોજનનું પારલૌકિક ફલ છે.

રાત્રી ભોજનવિષે રામાયણમાં પણ દોષ જણાવ્યો છે, તે સંબંધ એવો છે કે, લક્ષ્મણ અને સીતાસહિત રામચંદ્ર વનવાસમાં ગયા હતા, તે પ્રસંગમાં એક દિવસ કુર્બર નગરની બહાર એક વડના વૃક્ષની નીચે રાત્રી વાસો રહ્યા હતા. તે નગરના રાજા મહીધર ને વનમાલાનામે એક પુત્રી હતી. તે લક્ષ્મણની ઉપર પ્રથમથી રાગી થયેલી હતી તે લક્ષ્મણનો વનવાસ સાંભળી સ્વેદયુક્ત થઈ સતી દૈવયોગે તેજ વનમાં તેજ રાત્રે ગલે ફાંસો ચાવા આવી. આ દેખાવ જાગૃત રહેલા લક્ષ્મણના જોવામાં આવ્યો. લક્ષ્મણે તેની પાસે જઈને પુછ્યું એટલે તેણીએ જે સત્ય હતું તે કહી આપ્યું. તત્કાલ લક્ષ્મણે પાશ હેડી નાચીને તેનું પાણિગ્રહણ કર્યું. વનમાલા કે જે શુભ લક્ષણ વાળી સુચરિતા હતી, તેણે પોતાની પ્રતિજ્ઞા પ્રમાણે લક્ષ્મણને યોગ્ય વર જાણી પોતાનો સ્વામી કર્યો. પછી લક્ષ્મણે તેણીને જણાવ્યું કે, હમણા તમે પિતાને ઘેર રહો, જ્યારે હું વનવાસ પૂર્ણ કરી પાછો વળીશ ત્યારે તમને સાથે લઈ જઈશ. તથાપિ તે

गर्भाम्बुजीए मान्युं नहीं. पत्नी लक्ष्मणे स्त्री. गाव, बाण हत्या विवेक सोगन सोपा.
तो एण नेणीए मान्युं नहीं. त्याने लक्ष्मणे रक्षे के ने वम करो. ने सोगन के नई.
वनमाळा घोली के—' आ जगतमां गत्री भोजन नरनारन जेवने पाव जागे नेदमं
पाप जो हुं पाछे न आवुं तो मने त्याने ' ज्ञाता जो सोगन करो तो हुं सत्य माने.
लक्ष्मणे नेवा सोगन लीया. एटले नेणीए लक्ष्मणे मून कर्या.

उपरना दृष्टान्तमां वनमाळाए स्त्री. गाव अने बालरत्ना रत्नां एण रात्रि
भोजनहुं पाप बहु मोटुं मानीने ल.मणने नेवा सोगन आप्ता हता. नेणी रात्रि
भोजनहुं पाप एणुं उग्रछे, एम सिद्धयाचछे. पाटे सर्वधर्मी प्राणात्राण धारण ने
नियम धरण करयो.

इत्यहं दिनपरिमितोपदेशमंश्राग्यायामुपदेशप्रानादग्र्यस्य
वृत्ता रात्रि भोजनविषये पात्रांगमनमःप्रबंधः ॥ ११६ ॥

व्याख्यान ११७ मुं.

रात्रि भोजनरूप अभक्ष्य दुस्त्याज्यछे एवं धार्मि पुनः

तेनो प्रतिबोध कवा माटे विवेचन कंछे.

स्वपरसमये गर्ही. आवं स्वधर्म्य गोपुग्म ।

सर्वज्ञैराप यत्त्यक्तं, पापान्म्यं रात्रिभोजनम् ॥ १ ॥

व्याख्या

(૨૧૬) રાત્રિ ભોજનરૂપ અંબક્ષ્ય તજવાનો પ્રતિબોધ કરવા વિષે.

મૃતે સ્વજનમાત્રેપિ, સૂતકં જાયતે કિલ ।

અસ્તંગતે દિવાનાથે, ભોજનં ક્રિયતે કિમુ ॥ ૧ ॥

“માત્ર સ્વજન મૃત્યુ પામવાથી સૂતક લાગે છે તો સૂર્ય અસ્તપામતાં ભોજન કરવું કેમ થટે.”

મદ્યમાંસાશનં રાત્રૌ, ભોજનં કંદભક્ષણં ।

યે કુર્વંતિ વૃથાતેષાં, તોર્થયાત્રા યપસ્તપઃ ॥

“જે મદ્ય પીવે, માંસઘાય, રાત્રિભોજનકરે, અને કંદનું ભક્ષણ કરે તેઓની તીર્થ યાત્રા, જપ અને તપ સર્વ વૃથા થાયછે.” તેમજ તેનુંકરેલું એકાદશીનુંવ્રત, રાત્રી જાગરણ, પુષ્કરતીર્થની યાત્રા, અને ચાંદ્રાયણ વ્રત પણ વૃથા થાયછે. એમ પદ્મપુરાણ માં કહ્યુંછે. વઠી ભારતના અઢારમાં પર્વમાં લખેછેકે, હે યુધિષ્ઠિર ! તપસ્વીએતો વિશેષે કરીને રાત્રે જલ્પણ પીવું નહીં અને વિવેકી ગૃહસ્થે પણ પીવું નહીં. મહાભારતમાં કહ્યું છેકે, “રાત્રે જલ રુધિર સમાન અને અન્ન માંસ સમાન થાયછે, તેથી રાત્રિભોજન કરનાર રુધિર અને માંસનું ભક્ષણ કરેછે.

વઠી અન્ય શાસ્ત્રમાં લખે છે કે, “રાત્રે આહુતિ, સ્નાન, શ્રાદ્ધ, દેવાર્ચન અને દાન કરવાં નહીં અને ભોજન તો વિશેષપણે નહીં કરવું.”

વઠી પ્રથમ શ્લોકમાં રાત્રિ ભોજન નરકનું આદ્ય દ્વાર છે. એમ કહ્યું છે તે વિષે પદ્મપુરાણના પ્રભાસખંડમાં લખે છે કે,

ચત્વારો નરકદ્વારા, પ્રથમં રાત્રી ભોજનં ।

પરસ્ત્રીગમનં ચૈવ, સંધાનાનંતકાયિકે ॥

“ચાર નરકના દ્વાર છે, પ્રથમ દ્વાર રાત્રિ ભોજન, વીજું પરસ્ત્રીગમન, ત્રીજું દ્વાર ઘોઠ અથાણું અને ચોથું દ્વાર અનંતકાય (કંદમૂલ) નું ભક્ષણ છે.” વઠી આયુર્વેદમાં કહ્યું છે કે, “જ્યારે સૂર્ય અસ્ત પામે છે ત્યારે હૃદય કમલ તથા નાભિકમલ સંકોચ પામે છે, એથી રાત્રે ભોજન કરવું નહીં. તેમજ તેમ કરવાથી સૂક્ષ્મ જીવનું ભક્ષણ થઈ જાય છે તે કારણથી પણ કરવું નહીં.” સ્કંદ પુરાણમાં રુદ્રે રચેલા સૂર્યની સ્તુતિ રૂપ કપાલ મોચન સ્તોત્રને વિષે લખે છે કે,

એક ભક્તાશનાન્નિત્યં, અગ્નિ હોત્ર ફલં લભેત્ ।

અનસ્ત ભોજનાન્નિત્યં, તીર્થ યાત્રા ફલં લભેત્ ॥ ૧ ॥

“હંમેશા એક વાર ભોજન કરવાથી અગ્નિહોત્રનું ફલ મળે છે અને જેઓ સૂર્યાસ્ત પછી ભોજન કરતા નથી તેઓને નિત્ય તીર્થ યાત્રાનું ફલ મળે છે.”

(૨૧૮) રાત્રિ ભોજન ત્યાગ કરવાવિષે ઝગ વણિક મીત્રોની કથા.

હતો તે તો ક્રમે ક્રમે શિથિલ થતોગયો. કોઈ કોઈવાર તજવા યોગ્ય એવી દિવસેની આવડની તથા અંતની વે વે ઘડીમાં પણ સ્વાદા લાગ્યો અને છેલ્લે રાત્રે પણ ભોજન કરવા લાગ્યો. એક વખતે તે શ્રાવક અને મદ્રિક બંને કોઈ રાજકાર્યમાં જોડાયા. સવારે જમ્યા વિના ગયેલા તે સાયંકાલે પાછા ઘેર આવતાં મોત્તનનું અમૂર થયું. સૂર્ય અસ્ત પામ્યો. પછી તેમના સંવંધી અને મિત્રોએ ઘણો આગ્રહ કર્યો તો પણ મદ્રિકે ભોજન કર્યું નહીં. અને પેલો શ્રાવક ' હજુ યયાં પુરેપુરી રાત્રી પડી છે ' એમ બોલતો અંધકારમાં પણ નિઃશૂકપણે ભોજન કરવા બેઠો. શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે—

રયણી ભોજને જે દોષા, તે દોષા અંધયારંમિ ।

જે દોષા અધયારંમિ, તે દોષા સંકટંમિ મુદ્ધે ॥

“રાત્રિભોજનમાં જે દોષ છે તે દોષ અંધકારમાં જમવાથી લાગે છે અને અંધકારમાં ભોજન કરવામાં જે દોષ છે તે સંકટા મુશ્વવાળા પાત્રવડે સ્વાદાપીવાથી લાગે છે.” આપ્રમાણે કહ્યું છે. ત્યારે પછી રાત્રીએ અંધકારમાં જમતાં મહાન્ દોષ લાગે તેમાં શું કહેવું ?

હવે પેલો શ્રાવક ભોજન કરવા બેઠો તેના ભોજનમાં તેના મસ્તકમાંથી જુ પડી, તેનું મક્ષણ કરવાથી તેને જલોદરનો ભયંકર વ્યાધિ થયો જેથી તે પંચત્વ પામી ગયો. ત્યાંથી તે માર્જાર યોનિમાં આવ્યો. તે ભવમાં અનુભવ્યાનવડે મૃત્યુપામી પેહેલી નરકે ગયો. પેલો મિથ્યાત્વીષણ રાત્રે સર્પના વિપવાળા અક્ષને જમવાથી મૃત્યુપામી માર્જાર થયો અને ત્યાંથી પેહેલા નરકમાં ઉત્પન્ન થયો.

મદ્રિકનો જીવ મૃત્યુ પામીને સૌધર્મ દેવલોકમાં દેવતા થયો. જે શ્રાવકનો જીવ હતો તે પેહેલી નારકીમાંથી નીકળી એક નિર્ધન બ્રાહ્મણને ઘેર શ્રીપુંજ નામે પુત્ર થયો. અને જે મિથ્યા દૃષ્ટિ હતો, તેણે નારકીમાંથી નીકળી તેનો જ અનુજ બંધુ થયો. અહિં મદ્રિકના જીવે અવાધિ જ્ઞાનવડે તેની ઉત્પત્તિ જાણી ત્યાં આવી નિયમ ભંગનું ફલ જણાવીને તેમને પ્રતિબોધ આપ્યો. તે ઉપરથી તે બંને સર્વ અમક્યના નિયમો ગ્રહણ કર્યા. તે બંનેના માતા પિતા બ્રાહ્મણ અને મિથ્યાત્વી હોવાથી તેમણે તેમના કદાગ્રહનો નિગ્રહ કરવાને માટે સર્વથા ભોજન નિપિદ્ધ કર્યું. બંનેને ઉપરા ઉપરી ઝગ લંઘન થઈ. ત્રિજી રાત્રે પેલા સૌધર્મદેવે તે નગરના રાજાના ઉદરમાં પીડા ઉત્પન્ન કરી. તે અનેક ઉપાયોથી શાંત થઈ નહીં ત્યારે તે દેવે જણાવ્યું કે, 'રાત્રિ ભોજનના નિયમવાળા શ્રીપુંજના હસ્ત સ્પર્શથી રાજાની પીડા શાંત થશે.'

तत्काल मंत्रीओए श्रीपुंजने त्यां बोलाव्यो. ते उंचे स्वरे बोल्यो के, 'जो मारुं व्रत सत्त होयतो आ राजानी पीडा शांत बाओ.' आ प्रमाणे कही तेणे राजाना शरीर ने करधी स्पर्श कर्यो एटले तत्काल राजा व्यथा रहित थयो. राजाए प्रसन्न थईने तेने पांचसो गामनुं आधिपत्य आप्युं. श्रीपुंजे सर्वस्थले पोताना नियमनो महिमा फेलाव्यो. अनुक्रमे आयु पूर्ण करीने श्रीपुंज अनुज बंधु साथे सार्धम देवलोकमां देवता थयो. त्यांथी च्यवी अनुक्रमे ते त्रणे सिद्धिपदने पामशे.

व्रतात्तमात्रान्नहि धर्मपूर्णता निमित्तमुख्यं परिणामसंगतं ।

समद्रकोपासकयोः प्रबंधतः विचार्य तत्त्वं निशिभोजनं त्यज ॥

“मात्र व्रत लेवाथी काई धर्मनी पूर्णता नथी, पण तेमां दृढता साथे शुभ परिणाम राखवा ते मुख्य छे. आ इकीकत उपर भद्रक अने श्रावक ए वे मित्रनो प्रबंध छे ते उपरधी तत्त्वने विचारीने रात्रि भोजननो त्याग करो.”

इत्यद्विदिनपरिमितोपदेश संग्रहाख्याया मुपदेशप्रासादग्रंथस्य
द्विती रात्रिभोजनविषये सप्तदशोत्तरशततमः प्रबंधः ॥ ११७ ॥

व्याख्यान ११८ मुं.

हवे बाकीना अभक्ष्य विषे कहे छे.

अनंतकायसंधाने बहुबीजं च मक्ष्यकम् ।

आमगोरसमिश्रं च द्विदलं सूक्ष्म सत्वजम् ॥ १ ॥

तुच्छफलं च वृत्ताकं रसेन चलितं तथा ।

अज्ञातफलमेतानि ह्यभक्ष्याणि द्विविंशतिः ॥ २ ॥

व्याख्या

“ १५ अनंतकाय, १६ बोळ अथाणा, १७ बहु बीज वाळां फळ, १८ काचा गोरसे मिश्र एवा द्विदल के जेमां सूक्ष्म जंतु उपजे छे, १९ तुच्छफल २० वृत्ताक, २१ चलित रस वाळी वस्तुओ अने २२ अजाण्या फळ ए प्रमाणे बावीश अभक्ष्य जाणवा.

अनंतकाय एटले साधारण वनस्पति, तेनुं भक्षण अनंत जीवनो घात थवामां हेतु रुप छे, तेथी ते अभक्ष्य छे तेनुं स्वरुप आगळ कहेवाशे.

સંધાન ઇટલે લીંબુ, આંબલી, વીલી વિગેરેનું વોઝ અથાળું. તે અનેક જીવોની ઉત્પત્તિનું નિમિત્ત છે, તેમજ લવણવાળાં શાક રાઈ સાથે મિશ્ર કરેલાં ત્રણ દિવસથી વધારે રહે તો અભક્ષ્ય થાય છે એવો વ્યવહાર પ્રવર્તે છે. પરંતુ ક્ષારમાં નાસ્તેલા લીંબુ વિગેરેનો વર્ણ ગંધ રસ વિગેરે બદલાય તો ત્રણ દિવસ તડકે રાસ્તેલા પળ અનાચિર્ણ થાય—એમ વૃદ્ધો કહે છે.

બહુ બીજ ઇટલે પંપોટા, અંજીર વિગેરે. દાડમ વિગેરે ફળોની જેમ અંતરપડ વમરના કેવળ બીજવાળા ફળો, તેઓમાં પ્રત્યેક બીજે જીવનો ઘાત થાય છે. અને જે ફળ બહુ બીજવાળું હોય પળ અંદર પડ હોય જેવા કે દાડમ ટિંડોરા વિગેરે તે અદ્ભ્ય નથી.

આમ ગોરસ, ઇટલે ડના કર્યા વિનાના દુધ, દહીંને છાશ—તેમાં જો દ્વિદલ મિશ્ર થાય તો તેમાં કેવળી ગમ્ય સૂક્ષ્મ જંતુઓ ઉપજે છે. શાસ્ત્રમાં દ્વિદલનું લક્ષણ આ પ્રમાણે કહ્યું છે—“ જો પીલવાથી તેલ નીકળે નહીં અને પીલતાં વે દલ (દાલ) જુદા પડે તે દ્વિદલ કહેવાય છે, ઇંડી રાઈ વિગેરેને પીલવાથી વે દલ થાય છે પણ તેમાંથી તેલ નીકળે છે માટે તે દ્વિદલ ન કહેવાય.” આવાં કઠોળની સાથે ટાઢાં દુધ, દહીં કે છાશ સ્વાવાં નહીં, તે વિષે પરશાસ્ત્રમાં પણ લખે છે કે—

ગોરસં માષમધ્યેતુ મુદ્ગાદિસુ તથૈવ ચ ।

ભક્ષમાણં ભવેન્નુનં, માંસ તુલ્યં ચ સર્વદા ॥

“ અહદ અને મગ વિગેરે કઠોળમાં ગોરસ મેલવાને ભક્ષણ કરે તો તે માંસ તુલ્ય થાય છે. ” તેથી ઘોઢવડાં ઇટલે કાચા દહીંમાં નાસ્તેલા વડાં અભક્ષ્ય છે. પણ જો પ્રથમ કાચી છાશ કે દહીંને ગરમ કરીને પછી તેમાં દ્વિદલ નિષ્પન્ન પદાર્થ નાસ્તે તો તે દોષ યુક્ત નથી એમ વૃદ્ધો પાસેથી સાંભળ્યું છે. આ વાતને કેટલાક હુંદીયાદિક માનતા નથી પણ તે તેમનો દુરાગ્રહ છે. જેમ વિચાર સંસક્ત નિર્યુક્તિમાં કહ્યું છે કે, ‘ જો બિયા જાતના વૃક્ષની યષ્ટિ અને અંકોલ વૃક્ષની ઘાળી કરાવીને તેમાં સેલડી પીલે તો તત્કાલ સંમૂર્છિમ માછલાંઓ ઉત્પન્ન થાય છે. ’ તેવી રીતે અહિં પણ જાણવું. વળી કહ્યું છે કે, “મગ તથા અહદ વિગેરે દ્વિદલ કાચા ગોરસમાં પડતાં તત્કાલ ત્રસ જીવ ઉત્પન્ન થાય છે, તેમજ બે દિવસ ઉપરાંતના દહીંમાં પણ ત્રસ જીવ ઉપજે છે. ” કોઈ ઢેકાણે ‘ તિદિણુવરિં ’ ઇટલે ત્રણ દિવસ પછી એવો પાઠ છે, તે યોગ્ય લાગતો નથી. કારણ કે બે દિવસ વ્યતિત થયેલું દહીં અભક્ષ્ય છે. એમ ઔચિગશાસ્ત્રમાં કહ્યું છે. આટલા ઉપરથી કાચા ગોરસ સાથે દ્વિદલ મિશ્ર થવાથી

તેમાં અનેક સૂક્ષ્મ જીવ ઉપજે છે. એમ સિદ્ધ થાય છે તેથી તે અમહત્ત્વ જાણવું. એ પ્રથમ શ્લોકનો અર્થ થયો.

હવે તુચ્છ ફલ ઇટલે મહુડાં, જાંબૂ, બોર, કોઠાં વિગેરે. ઉપલક્ષણથી તુચ્છ પુષ્પ તથા પત્રનું પણ ગ્રહણ કરવું. અહિં પુષ્પ તે કેરડા વિગેરેના લેવા અને પત્ર તે વર્ષાકાલમાં થતી તાંદળજા વિગેરેની ખાજી લેવી. તથા કોમળ મગ ચોલાની સીંગો પણ ગ્રહણ કરવી કારણ કે, તેમાં ઘણાં જીવો હજાય છે અને છાત્રી થતી નથી.

હવે વૃંતાક કે જે કામોદીપક અને નિદ્રા વર્ધક હોવાથી દૂષિત છે. તે વિષે લોકિક શાસ્ત્રમાં પણ લખે છે. “શિવ પાર્વતીને કહે છે, હે પ્રિયે ! વૃંતાક, કાલીંગડા અને મૂલા વિગેરેનો ભક્ષણ કરનાર મૂઢ પુરુષ અંતકાળે મને સંભારશે નહીં.” વળી “શાસ્ત્રને જાણનાર પુરુષે, વૃંતાક, ધોલાવૃંતાક, મૂલા અને રાતામૂલા વર્જવા, એમ મનુષ્ય કહેલું છે.” આ પ્રમાણે ભારતના શાંતિપર્વના પ્રથમ પાદમાં લખે છે.

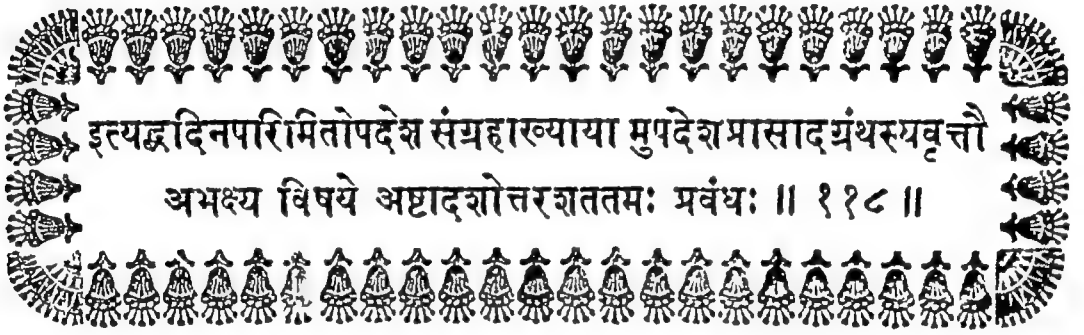
વળી રસથી ચલિત ઇટલે વેસ્વાદ થયેલાં, વાસી દ્વિદલ, પુછા, વડાં અને રાંધેલા કુર વિગેરે. તે શિવાય બીજું પણ કોહેલું સર્વ અન્ન ત્યજી દેવું, કારણકે તે બહુ જીવ સંસક્ત થઈ જાય છે. કહ્યું છે કે, “તેવું અન્ન સંચય કરવાથી મિથ્યાત્વ વધે છે, વાપરવાથી વિરાધના થાય છે અને તેમાં ડંદર વિગેરે ઘણી જાતના સમૃદ્ધિમ જીવો ઉપજે છે, ઇત્યાદિ ઘણાં દોષ થાય છે.” એનો ભાવાર્થ એવો છે કે, તેવું અન્ન જો રાત્રે વાસી રાખ્યું હોય તો તે જોઈને બીજા મિથ્યાત્વ પામે છે અને કેટલાક નિંદા કરે છે કે, “જુઓ આ શ્રાવક ! કેવો સંચય કરનારા છે ! ” વળી તેવી રીતે વાસિ રાખવાથી સંયમની પણ વિરાધના થાય છે, તેમજ તેવા સાચુવા વિગેરેને રાખી મુકવા થી કરોઢીયાની જાલ તથા બીજા સૂક્ષ્મ પ્રાણીઓની જાતિ તેમાં ઉપજે છે. પોઢી, માલપુવા વિગેરે વાસી રાખવાથી તેમાં લાલીયા જીવ ઉત્પન્ન થાય છે. તેવા આહાર ની અભિલાષા કરવા ડંદર આવે છે, અને તેના કરડવાનો અવાજ સાંભળી માર્જાર વિગેરે ત્યાં આવી તેમનું ભક્ષણ કરી જાય છે. ઇત્યાદિ ઘણાં દોષ થાય છે. એ પ્રમાણે શ્રીવૃહત્કલ્પની ટીકામાં કહેલું છે. લાલીયા જીવ દ્વીદ્રિય જાતિના છે, એમ વૃદ્ધ સંપ્રદાય છે. કેટલાક દુંઢકાદિ આ ચઢીત રસને પણ અમહત્ત્વ માનતા નથી તે અયુક્ત છે. કારણ કે, રોટલી વિગેરેમાં તે પ્રત્યક્ષ જણાય છે. ઉપલક્ષણથી કાઢાતિ ક્રમ થયેલા પક્વાન્નને પણ ચઢીત રસમાં ગણવું. તે વિષે એમ લખ્યું છે કે, “જે દિવસે પક્વાન્ન કર્યું હોય ત્યારથી વર્ષા કાલમાં પંનરદિવસ સુધી કલ્પે, શીત કાલમાં એક માસ સુધી કલ્પે અને ઉષ્ણ ઋતુમાં વિશ દિવસ સુધી કલ્પે. મુનિ ત્યાં સુધી તે ગ્રહણ કરે.” કેટલા એક એમ કહે છે કે, જ્યાં સુધી વર્ણ, ગંધ, રસાદિ

બગડયું ન હોય ત્યાં સુધી કલ્પે છે. વલી આદ્રા નક્ષત્રથી આંવાનો રસ, અને વે દિવસ પછીનું દહીં અને છાશ પળ સેવવા યોગ્ય નથી— આ પ્રમાણે ભક્ષ્યાભક્ષ્યનો વિચાર સંપ્રદાયથી જાણી લેજો.

વલી અજાણ્યું ઇટલે જેની જાતિકે નામ જાણવામાં ન હોય તેવાં ફલ, પત્ર, પુષ્પ અને મૂલનો ત્યાગ કરવો. તે વિષે વ્રહ્માંડ પુરાણમાં લખે છે કે, અભક્ષ્યનું ભક્ષણ કરવાથી કંઠ રોગ વિગેરે થાયછે. શાતાતપ ઋષિના રચેલા શાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે કે, અભક્ષ્યનું ભક્ષણ કરવાથી હૃદયમાં ક્રુમિ ઉત્પન્ન થાયછે.

ઉપર પ્રમાણે સર્વ મલીને વાવિશ પ્રકારના અભક્ષ્ય છે. એ વીજા શ્લોકનો અર્થ કહ્યો.

ઉપર કહેલા સર્વ અભક્ષ્ય પાપરૂપ છે, તેથી શ્રીજિનેંદ્રના આગમના મર્મને જાણનારા વ્રતધારી ગૃહસ્થોએ ઇન્દ્રિયોને વશ કરીને સર્વદા સેવવાનહીં.

इत्यद्वदिनपरिमितोपदेश संग्रहाख्याया मुपदेशप्रासादग्रंथस्यवृत्तौ

अभक्ष्य विषये अष्टादशोत्तरशततमः प्रबंधः ॥ ११८ ॥

વ્યાખ્યાન ૧૧૯ મું.

ચલિતરસ ઇટલે વાસી અન્ન વિગેરે અભક્ષ્ય કહ્યું છે. પણ તે બાઠ ગોપાઠ વિગેરે સર્વથી ત્યાગ કરવું અશક્ય છે માટે પુનઃતેનું વર્ણન કરે છે.

रसैः चलितंनिः स्वादं द्रव्याक्षाणां योनिस्थानकं ।

पर्युषितं कुत्सितान्नं भक्षणा दुःखमासदेत् ॥

ચલિતરસ ઇટલે “રસથી ચઢિત થયેલું, નિઃસ્વાદ થયેલું, બેઈન્દ્રિય જીવોની ઉત્પત્તિનું સ્થાનક, વાસી રહેલું, અથવા કોહી ગયેલું અન્ન ભક્ષણ કરવાથી પ્રાણી દુઃખને પ્રાપ્ત થાય છે.” આ અર્થને દઢ કરવાને નીચે પ્રમાણે દૃષ્ટાંત છે—

કનકપુર નામના નગરમાં જિનચંદ્ર નામે એક શ્રેષ્ઠી હતો. તેને શીલવતી નામે પત્ની હતી. તે ઉભયથી ગુણસુંદર નામે એક પુત્ર થયો હતો. તે બાલ્યવયથી

धर्म रहित हतो. एक वखते तेनी माताए तेने कह्युं के, वत्स ! तूं वासी भोजन कर नही; केमके वासी भोजन करवाथी देहमां धाधर, करोळिया, अने त्वचा विकार विगेरे तथा वात संबंधी अमेक रोगो थशे, वळी बुद्धीतुं हीनपणुं थशे. ते साथे त्रस जीवनी हिंसा लागशे. ते संबंधी विशेष दोषो जाणवा होयतो श्री समयामृतसूरिनीं पासे जईने जाणी लेजे. तेणे उद्यानमां रहेला ते गुरुपासे जईने तेना दोष पुछ्या. एटले गुरु बोल्या के, तूं सुभाग नगरमां जा. त्यां थावर नामे एक चंडाल छे, ते तने एना दोष कहेसे. गुणसुंदर सुभागनगरे गयो, त्यां थावर चंडालनुं घर शोधीं तेने वासीना दोष पुछ्या. थावरे कह्युं के, हुं कहीश. पछी ते चंडाले एक गृहस्थनी दुकानेथी शाळ, दाळ विगेरे सीधु तेने अपाव्युं, तेणे लीधुं अने ते कोई कृपणने घेर मूल्य आपीने रंधाव्युं. ज्यारे ते भोजन करवा बेठो त्यारे ते कृपणनी स्त्रीए पुछ्युं के, तमे क्यांथी आव्या छो ? गुणसुंदरे पोतानो सर्व वृत्तांत जणाव्यो. ते उपरथी ते स्त्रीए पोताना भाई तरीके ओलख्यो. बीजे दिवसे गुणसुंदर जवाने तैयार थयो, पण ते स्त्रीए आग्रहथी रोख्यो. पछी तेणीए पोताना लुब्ध पति पासे शाळि विगेरे सारुं भोजन रांखवा मांख्युं; एटले तेणे कह्युं के, ' वाल अने तेल लई जईने भोजन कराव्य, बीजुं नही मळे ' पण ते स्त्रीए तो बीजी दुकानेथी घी खांड विगेरे लावी गुणसुंदरने माटे घेवर विगेरे करवा मांख्या. ते वातनी तेना पतिने खबर पडी एटले ते बहु खेद पांम्यो अने क्रोधथी तेणे वासी अन्न खाधुं. तेथी ते तत्काळ हृदय फाटीं ने मृत्यु पांम्यो. स्त्रीए जाण्युं के, में मारा भाईने भोजन करवा राख्यो तेथी आ बन्नुं, पण तेणीए आ वात कोईने जणावी नही. कारण के जो ते वात बहार पडे तो ते अपुत्र होवाथी बंधुं द्रव्य राजा लइ जाय. आवा भयथी ते वात कोईने जणाव्या वगर तेणीए श्रेष्ठीना शवने घरमां खाडो खोदीने दाटी दीधुं. पछी तेणीए पोताना बंधुने गुप्त रीते ते वात जणावी अने कह्युं के, भाई ! तूं अहीं रहीने तारा बनेवीना चार कोटी द्रव्यनो व्यापार कर्य अने श्रेष्ठी विषे कोई तने पुछे तो तारे कहेवुं के, ते दरीआ वाटे व्यापार करवा गया छे. जो तेने जीवतो कहीशुं तो मारे सौभाग्यवतीनो वेष रखाशे अने जो मृत्यु पांमेलो कहेशुं तो विधवापणुं भोगवतुं पडशे. तेथी शोक के रुदन कांई करवुं नही. केमके तेम करवाथी उलटुं नुकशान छे "

आवा भगिनीना वचनथी गुणसुंदर त्यां रही दुकाने बेसीने व्यापार करवा लाग्यो. हवे पेलो चंडाल गुणसुंदरने अन्न अपावी घेर गयो. भोजन समय थतां तेनी स्त्रीए ' आ आजेज रांध्युं छे. ' एम कठोर अने असत्य वचन कही, ते चंडालने वासी भोजन खावा आप्युं. ते साथे वावीश पोहोरनी छाज पण आपी. ते समये कांईक अंधकार पण थयो हतो. चंडाले ते वासी छे एम जाण्युं पण धुवार्त्त होवाथी

પોતાના નિયમને ગળ્યાવગર તેણે સ્વાધું. તેથી શૂલના રોગવડે ગાઢ નિદ્રામાં મૃત્યુ પામ્યો અને ગુણસુંદરની બેનના હૃદયમાં પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયો. (જે રાત્રે શેઠ જીવતા હતા.)

કેટલાક દિવસો ગયા પછી ગુણસુંદર માતંગના પાડામાં ગયો. ત્યાં થાવર માતંગને ઘેર શોકયુક્ત આક્રંદ સાંભળી તેણે, કોઈને પુછ્યું, ઇટલે તેણે થાવર ચંડાલ નું મરણ જણાવ્યું. તે સાંભળી ગુણસુંદર સ્વેદ પામ્યો અને 'અરે ! તેને અકસ્માત્ મું થયું ? તેના મરણ પામવાથી મારો સંદેહ પણ ભાંગ્યો નહીં.' એમ વિમાસવા લાગ્યો. પછી તે સ્વદેશ જવાને તૈયાર થયો પણ તેની બહેને પોતાને પુત્રનો જન્મ થતા સુધી રોક્યો.

એક દિવસ ગુણસુંદર ઘાટે બેઠો હતો તેવામાં કોઈ સ્ત્રી આવીને તેને કહ્યું કે, તને તારો ભાણેજ તેડાવે છે. તે વિસ્મય પામીને ઘેર ગયો. ત્યાં તરતના જન્મેલા વાલકને દીઠો. તેણે કહ્યું કે, તું થાવર ચંડાલને ઘેર જા, ત્યાં તરતના જન્મેલા વાલકને થાવરની સ્ત્રી મારી નાંખે છે, તેને બચાવ્યું. સુંદરે ત્યાં જઈ ચંડાલીને કહ્યું કે, અરે ! શામાટે હિંસા કરે છે ? ચંડાલી બોલી-મું કહું, આ પુત્ર જ્યારે હૃદયમાં આવ્યો ત્યારે તમારો મિત્ર મૃત્યુ પામ્યા અને ઘરમાં અત્યંત દારિદ્ર આવ્યું.' પછી સુંદરે તેને ઘણું દ્રવ્ય આપીને તે પુત્રને મૃત્યુથી બચાવ્યો. પછી તે ઘેર આવ્યો ઇટલે તેનો ભાણેજ બોલ્યો કે- મામા, તમારો સંદેહ ભ્રમ થયો ? મામાએ કહ્યું, ભ્રમ થયો નથી. ત્યારે તે બોલ્યો- હું થાવર ચંડાલનો જીવ છું. તે તારા જેવા સાધર્મીની ભક્તિ કરવાથી અને અભદ્યનો નિયમ પાલવાથી અહિં ચાર કોટી દ્રવ્યનો સ્વામી થયો છું. તેમાં પણ મેં કિંચિત્ વિરાધના કરી હતી તેથી તે ભવમાં હું શૂલરોગના મહાવ્યાધિથી મૃત્યુ પામ્યો હતો. અને જે તારા બનેલી શ્રેષ્ઠી લોભથી તેમજ વાસી અન્નનું ભક્ષણ કરવાથી મૃત્યુ પામીને થાવર ચંડાલને ઘેર પુત્રપણે અવતર્યો છે, માટે હવે તમે પણ આજથી અભદ્ય સ્વોદાના નિયમ અંગીકાર કરો. " આ પ્રમાણેની ફકીરત જાણવાથી નિઃસંદેહ થયેલો સુંદર તરતજ તે નિયમ લઈ પોતાને નગરે આવ્યો અને સર્વ વૃત્તાંત પોતાની માતાને જણાવ્યો. તે સાંભળી તેની માતા હર્ષ પામી. કહ્યું છે કે,

અધમા સાન્વયા સુના મધ્યમા દ્રવિણાર્જનૈઃ ।

ઉત્તમા રુષ્યતિ માતા તૈસ્તૈઃ સુકૃત કર્મભિઃ ॥

“ અધમ માતા, પુત્રનો વંશ વધવાથી રાજી થાય છે, મધ્યમ માતા પુત્ર દ્રવ્ય કમાય તેથી હર્ષ પામે છે અને ઉત્તમ માતા પુત્ર અનેક પ્રકારના સુકૃત કરે તેથી હર્ષ પામે છે. ”

ગુણસુંદરે એક વચ્ચત ગુરુ મહારાજને પુછ્યું કે—સ્વામી ! આપની આજ્ઞા પ્રમાણે કરવાથી મારો સંદેહ તો દૂર થયો પણ મારા વાલક ભાણેજને વાચા શી રીતે

थइ ? गुरु बोल्या के, ते चंडाळे अंत समये पोताना मित्र कोइ व्यंतर देवने पुछ्युं हतुं के, मित्र ! सुंदरनो संशय माराथी भग्न थयो नहीं, तेनुं मारे शुं करवुं ? देवे कह्युं के, तुं पेला कृपण श्रेष्ठीने घरे ज्यारे जन्मीश त्यारे हुं तारा मुखमां प्रवेश करीने तेनो संशय दूर करीश. एथी तेने धाळपणे पण वाणी थइ हती. आ प्रमाणे सांभळी सुंदर श्रावक धर्म पाळी, प्रांते मुनिधर्मने पण स्वीकारी अंते स्वर्गने प्राप्त थयो.

“उपर कहेला चरित्रना तत्वने विचारी अने जेमां सर्व इंद्रियोनी पदुता प्राप्त थाय छे तेवुं सन्मनुष्यपणुं मेळवी भविप्राणीओ वासी अने कोहेला अन्ननो त्याग करवारुण व्रतने ग्रहण करो.”

इत्यब्ददिनपरिमितोपदेश संग्रहाख्याया मुपदेशप्रासादग्रंथस्य
वृत्तौ चलित्रस अभक्ष्य विषये एकोनविंशोत्तरशततमः
प्रबंधः ॥ ११९ ॥

व्याख्यान १२० मुं.

हवे अजाण्या फळ संबंधी गुण दोष कहे छे.

फलान्यज्ञातनामानि पत्रपुष्पाण्यनेकधा ॥

गुरुसाक्ष्यात्मसौख्यार्थं त्याज्यानि वंकचूलवत् ॥ १ ॥

व्याख्या.

“जेना नाम जाणवामां न होय तेवा अजाण्या फळ, पुष्प अने पत्रोने आत्मसुखने माटे गुरुनी साक्षीए वंकचूल नी जेम त्यजी देवा.”

वंकचूलनो प्रबंध आ प्रमाणे—

वंकचूलनी कथा.

दीपूरी नामे नगरीमां विमलयशा नामे राजा हतो. तेने पुष्पचूल अने पुष्पचूला नामे पुत्र पुत्री हता. तेमां पुष्पचूल प्रकृतिथी बलवान् अने उद्धत हतो, तेथी लोकमां वंकचूल एवा नामथी प्रख्यात थयो हतो. तेनी रंजाडथी कंटाळीने प्रजाए राजाने फरीयाद करी, राजाए क्रोध पामी तेने नगरीनी बहार काढी मुखयो. तेना अनुरागथी तेनी स्त्री अने तेनी बेहेने पुष्पचूला तेनी पाछळ गयां. अरण्यमां जतां भिल्ललोकोए तेने पोतानो राजा कयों.

એક વરવતે તે સિંહગુહા નામની પાલમાં કોઈ આચાર્ય પધાર્યા. તેમણે વર્ષા-કાળના ચારમાસ રહેવાને માટે વંકચૂલની ઘાસે સ્થાનની યાચના કરી. વંકચૂલે કહ્યું કે, જો અહિં રહેવું હોયતો મારી સીમામાં ધર્મોપદેશ કરવો નહીં, મૌન રહેવું. સૂરિએ કહ્યું કે, તે અમારે માન્ય છે, પણ જ્યાંસુધી અમે રહીએ ત્યાંસુધી તમારે જીવ-હિસા કરવી નહીં. વંકચૂલે તે સ્વીકાર્યું ચાર માસ પછી વિહાર કરવાનો સમય આવ્યો એટલે આચાર્યે વંકચૂલને જણાવ્યું. કહ્યું છે કે, “સાધુ, પક્ષી, શ્રમરનાં ટોળાં, ગોકુલ અને મેઘ એક ઠામે રહેતા નથી.” સૂરિની સાથે કેટલેક સુધી વંકચૂલ વઘાવવા ગયો. જ્યારે પોતાની સીમા પૂરી થવાથી તે ડભો રહ્યો ત્યારે સૂરિ બોલ્યા કે, હે મદ્ર! તું આટલા અભિગ્રહ લે- ૧ અજાણ્યા ફલ ખાવા નહીં, ૨ સાત આઠ પગલા પાછા હઠીને કોઈની ઉપર ઘા કરવો, ૩ રાજાની સ્ત્રીને સેવવી નહીં, અને ૪ કાગડા નું માંસ ખાવું નહીં. આ નિયમ સુગમ લાગવાથી વંકચૂલે ગ્રહણ કર્યા. પછી તે ગુરુને નમીને પોતાને ઘેર ગયો.

એક સમયે વંકચૂલ બીજા ચોરોની સાથે કોઈ સાથને લુંટીને અરણ્યમાં પેઠો. તે વરવતે સર્વને ક્ષુધા લાગી. બીજા ચોરલોકોએ ક્ષુધાર્ત્તથઈ કિંપાકના ફલ ખાધા અને વંકચૂલે અજ્ઞાત ફલનો અભિગ્રહ હોવાથી તે ફલનું નામ ન જાણવાના કારણ-થી ખાધા નહીં. બીજા ચોર મૃત્યુ પામી ગયા. કારણકે કિંપાકના ફલ વિષમય હોય છે. તે જોઈ વંકચૂલે વિચાર્યું કે, અહો, નિયમનું ફલ કેવું ઉત્તમ!

પછી તે ત્યાંથી રાત્રે પોતાના ઘરમાં આવ્યો, ત્યાં પોતાની પત્ની સાથે એક પુરુષ-ને સુતેલો જોયો. એટલે કોપથી તેને મારવાને તૈયાર થયો. ત્યાં ગુરુએ આપેલો નિયમ યાદ આવવાથી સાત આઠ પગલા પાછો હઠ્યો. તેથી હાથમાં ડગમેલું સ્વદ્ગ દ્વાર સાથે અથડાયું, તેના અવાજથી તેની વેન જાગીઊઠી અને બોલી કે, તું કોણ છે? સ્વર ઉપરથી વેનને ઓલ્લસીને તેણે પુછ્યું કે, આવો પુરુષવેશ કેમ લીધો છે? તેણીએ કહ્યું કે, પુરુષનો (તારો) વેશ લઈને નટનું નૃત્ય જોવા સભામાં ગઈ હતી. ત્યાંથી પાછી ફરતાં થાકી જવાથી વેશ બદલ્યા વિના એમને એમ મારી ભાખી સાથે સુઈ ગઈ હતી. તે સાંભળી તેણે પોતાના નિયમ દેનારા ગુરુની પ્રશંસા કરી.

એક વરવતે પેલા સૂરિના શિષ્યો ત્યાં આવ્યા, તેમને નમી વંકચૂલે શ્રીજિન-પ્રાસાદ કરાવવા વિષે ધર્મદેશના સાંભળી. તેથી તત્કાલ તેણે તેજ પછીમાં ચર્મણવતી નદીને તીરે એક જિનપ્રાસાદ કરાવ્યો. તેમાં શ્રીવીર ભગવંતની સ્થાપના કરી. અનુક્રમે તે તીર્થ થયું. એ તીર્થની યાત્રા કરવાને કોઈ વણિક સ્ત્રી સાથે ત્યાં આવ્યો. ચર્મણવતી નદી ઉતરવાને તે દંપતી વાહાણમાં બેઠાં. પ્રાસાદનું શિખર જોતાં તે વણિ-

कनी स्त्री चंदनादिक उत्तम द्रव्यो सुवर्णना कचोळामां लईलईने तेनी सामे नाखवा लागी. एटलामां ते वणिकस्त्रीना हाथमांथी कचोळुं नदीमां पडी गयुं. ते जोई वणिक बोल्यो-अरे भद्रे ! बहु खोटुं थयुं-आ कचोळुं राजानुं छे, आपणे घराणे राख्युं छे, तेमां अमूल्य रत्न जडेलाछे, हवे हुं तेने शुं उत्तर आपीश ? पछी ते वणिकनी आज्ञाथी कोइएक माछी ते लेवा नदीमां पड्यो. अंदर शोधतां श्रीपार्श्वनाथना विव ना खोळामां रहेलुं ते कचोळुं तेणे दीठुं. ते लईने तेणे वणिकने आप्युं. ते रात्रे खला सीने स्वप्न थयुं के, नदीमां पुष्पमाळा नाखवी, ते माळा जे स्थाने स्थिर थाय तेनी नांचे श्री पार्श्वनाथजीना विंवनी शोध करवी, अने ते एक विंवज लईने वंकचूलने आपवुं. खळासीए ते प्रमाणे कर्युं अने श्रीपार्श्वनाथजीनुं विव काढीने वंकचूलने आप्युं. तेथी घणा खुशी थई तेणे ते माछीने पुष्कळ दान आप्युं. अने श्रीवीरप्रभुना प्रासादनी बहार मंडपमां ते विंवने तेणे स्थापित कर्युं. पछी नवीन चैत्य बंधावी तेमां स्थापवाने माटे ते विंव लेवा मांडयुं, घणा पुरुषोए मळीने प्रयत्न कर्यो, पण ते विंव त्यांथी चलित थयुं नही त्यांज रह्युं. अद्यापि पण ते त्यांज छे. तयारपछी एक दिवस पेला माछीमारे आवीने कह्युं के, हे स्वामी ! बीजुं एक विंव अने सुवर्णनो रथ नदीमां ते स्थानके छे. एटले वंकचूले सभा वच्चे पुछ्युं के, आ बंने विंव विपे कोई कांइपण हकीकत जाणे छे ? एटले एक वृद्ध पुरुषे कह्युं के, “ देव, पूर्वे गजापाळ नामे राजा शत्रुना सैन्य साथे युद्ध करवा गया हता, ते समये शत्रुना भय-थी ते राजानी राणी पोतानुं सर्वस्व अने आ वे विंव सुवर्णरथमां राखीने आ चर्म-णवती नदिने जलदुर्ग धारी तेमां एक बहाणमां रही हती. एवामां कोई दुर्जने आवी-ने तेने कह्युं के, राजा मृत्यु पाમ्या. ते सांभळतांज तेणीए ते विंव तथा रथ सहित बहाणज आक्रमण करवावडे जळमां डुवाडी दीधुं. पोते जिनध्यानथी मृत्यु पामीने देवता थयेल हशे, नहीं तो आ बिदनो महिमा कोण करे ? ते वे विंवमांथी एक विंव तमे लाव्या छे अने बीजुं एक विंव त्यां ज रहल जणाय छे. ” आ प्रमाणे सांभळी ते विंव लेवाने माटे वंकचूले अनेक उपाय कर्या पण ते निकळ्युं नहीं, एम संभळायछे के, ते विंव अद्यापि त्यांज छे अने वर्षमां एक दिवस दर्शन आपे छे. श्री वीरप्रभुना विंवनी अपेक्षाए श्रीपार्श्वनाथना विंव बहु नाना होवाथी श्रीवीर प्रभुनी आगळ ते वाळकरूप छे एवुं धारी त्यांना मेवाडी भिल्ल विंगेरे लोकोए तेनुं चेष्टण पार्श्वनाथ एवुं नाम पाड्युं. ते सिंहगुहा पछीने ठेकाणे अनुक्रमे मोटुं नगर वसेलुं छे. अद्यापि श्रीवीर भगवंतनी तथा चेष्टणपार्श्वनाथनी यात्रा करवा अनेक संघो त्यां आवी तेमने आराधे छे.

“ एक वखते वंकचूल उज्जयिनी नगरीमां घोना पुच्छे वळगीने राजाना भंडारगृहमां पेठो. त्यां ते राजानी मुख्य पटराणीना जोवामां आव्यो, एटले तेणे कोप करीने पुछ्यु के, तुं कोण छुं ? तेणे कहुं के, हुं चोर छुं. राणीए कहुं के, भय पामीश नहीं. मारी साथे संगम कर्य. वंकचूले कहुं के, तुं कोण छुं ? ते बोली के, हुं राजानी राणी छुं, चोरे कहुं के जो तुं राजपत्नी हो तो मारी माता छो माटे हुं पाछो जाऊं छुं. ते सांभळी राणीए नखवडे पोतानूं शरीर विदारण करीने पोकार कर्यो, एटले तत्काळ रक्षकपुरुषोए आवीने वंकचूलने बांधी लीधो. आ बधी हककित गुप्त उभेला राजाए सांभळी. तेथी राजाए चिंतव्युं के, अहो, स्त्रीचरित्र केवुं दुर्लक्ष छे ! प्रातःकाले रक्षको तेने राजानी पासे सभामां लइगया. राजाए तेना वंधन छोडाव्वा. एटले ते नमस्कार करीने आगळ बेठो. राजाए पुछ्युं के तुं मारा मंदिरमां केम पेठो हतो ? वंकचूल बोल्थो के, देव ! हुं चोरी करवाने पेठो हतो, त्यां मने देवीए दीठो, एटले सीपाइओ पासे पकडाव्यो. वंकचूले पेळी नीच वार्त्ता कही नहीं, तेथी राजा वगो खुशी थयो अने तेने पुत्र करीने राख्यो. राजाए पटराणीने मारवा मांडी त्यारे वंकचूले तेने वचावी. आवी रीते प्रत्यक्ष नियमोनुं फळ देखी वंकचूल मनमां वारंवार विचारवा लाग्यो के, अहो, नियमोनुं फळ केवुं उत्तम छे.

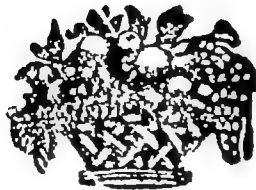
एक वखते राजाए तेने कोईनी साथे युद्ध करवा मोकल्यो. त्यां ते शत्रुसैनिकोना गाढ प्रहारोथी घायल थयो. राजसेवको तेने राजा पासे लइ आव्या. राजाए तेना औषध माटे घणा वैद्योने एकठा कर्यो. वैद्योए कागडाना मांसनुं औषध वताव्युं, पण वंकचूले तेनो नियम करेलो होवाथी ते औषधनी इच्छा करी नहीं. पछी राजाए तेना मित्र जिनदासने नजीकना गामथी बोलाव्यो. जिनदास उज्जेणीए आवतो हतो त्यां मार्गमां बे देवीओने रुदन करती तेणे दीठी. श्रेष्टीए पुछ्युं के, भद्रे ! केम रुवोछो ? ते बोली के, भद्र ! अमे बंने भर्त्ता वगरनी सौधर्म देवलोक निवासी देवीओ छीए. काकपक्षिनुं मांस न खाय तो वंकचूळ अमारो पति थाय तेम छे. पण तमारा वचनथी जो ते नियमनो भंग करशे तो ते दुर्गतिने पामशे अने अमे भर्त्तार विनानी रहेशुं, एथी अमे रुदन करीए छीए. ते सांभळी जिनदास बोल्थो के-देवी ! रुदन करो नहीं, हुं तेने विशेष दृढ करीश. पछी जिनदास उज्जेणी आव्यो अने राजानी प्रेरणा छतां वंकचूलने तेणे कहुं के, “ मृत्यु आवे ते सारुं, दारिद्रनो संगम थाय ते सारुं, पण ग्रहण करेला व्रतनो भंग करवो ते सारुं नहीं. ” इत्यादि वचनोथी वंकचूल विशेषपणे व्रतमां दृढ थयो. अने

छेवटे मृत्यु पामी अच्युतकल्पमां देवता थयो. ज्यारे जिनदास त्यांथी पाछो वळ्यो
त्यारे पाछी पेली वंने देवीओने मार्गमां रुदन करती तेणे दीठी एटले पुछयुं के,
भद्रे! इवे केम रुवोछो? में तेने मांस भक्षण करवा दीधुं नथी. ते बोली के, भद्र!
ते नियमनी अधिक आराधना करवाथी अच्युत देवलोकमां देवता थयो, एटले
अमे तो भर्त्तार विनानीज रही. ते सांभळी जिनदास पोताने घेर गयो. त्वारथी
आ दीपूरी तीर्थने निर्माण करनार वंकचूल अधिक प्रख्यात थयो.

“ जेम श्री वंकचूल चोर छतां अंगिकार करेला नियमोने दृढपणे पाळवाथी
अच्युतकल्पने पाम्यो, तेम अन्य भव्य प्राणीओ पण सर्व अभक्ष्यनो त्याग
करवाथी अत्यंत सुखनी पुष्टिने पामेछे. ”

इत्यब्ददिनपरिमितोपदेश संग्रहाख्याया मुपदेशप्रासाद
ग्रंथस्य वृत्तौ अमक्ष्यनियमविषये विंशत्युत्तरशततमः
प्रबंधः ॥ १२० ॥

आठमो स्तंभ समाप्त.

શ્રી ઉપદેશ પ્રાસાદે

નવમ સ્તંત્ર પ્રારંભ.

વ્યાખ્યાન ૧૨૧ મું.

સાતમા વ્રતની અંતર્ગત

અનંતકાય સ્વરૂપ.

પ્રસિદ્ધા આર્યદેશેષુ, કંદા અનંત કાયિકાઃ ।

દ્વાત્રિંશઃ સંખ્યયા જ્ઞેયા, ત્યાજ્યાસ્તે સપ્તમે વ્રતે ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા.

“ આ આર્યદેશમાં કંદ વિગેરે વત્રીશ પ્રકારના અનંતકાય પ્રસિદ્ધ છે, તે સાતમા વ્રતમાં ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે. ” કંદ પ્રમુખ અનંતકાય વત્રીશ પ્રકારના છે, તે આ પ્રમાણે-૧ સૂરણ કંદ, ૨ વજ્રકંદ, ૩ લીલી હલ્દર, ૪ લીલું આદુ, ૫ લીલો કચુરો, ૬ સતાવરી, ૭ વિલ્હાલી (વરિયાલી કંદ), ૮ કુંઆર, ૯ થોર, ૧૦ ગલો, ૧૧ લસણ, ૧૨ વંશકારેલા, ૧૩ ગાજર, ૧૪ લુણીની ભાજી, ૧૫ લોઢીની ભાજી, ૧૬ ગિરિકર્ણીકા, ૧૭ પત્રના કુંપલીઆ, ૧૮ સ્વરસુઓ, ૧૯ થેગી, ૨૦ લીલી મોથ, ૨૧ લોણ રુઝવલી, ૨૨ વિલ્હુડા, ૨૩ અમૃત વેલ, ૨૪ મુળા (કાંદા), ૨૫ મૂમિમાંથી નીકળતા બીલાડીના ટોપ, ૨૬ વિદલના અંકુર ૨૭ ઢક્કવથ્યુલો, ૨૮ સૂઅરવલ્લ. ૨૯ પહંક, ૩૦ કોમલ (કાચી) આંવલી, ૩૧ આલુ કંદ, ૩૨ પિંડાલુ-આ વધા નામે કરી અનંતકાય છે. તે શિવાય બીજા લક્ષણવડે અનંતકાય છે. આ સર્વ કંદજાતિ અનંતકાયિક છે. તેઓના પ્રસિદ્ધ ભેદ નામથી કહેછે. ૧ સૂરણ કંદ, પ્રસિદ્ધ છે. ૨ વજ્રકંદ, પ્રસિદ્ધ છે. ૩ આદ્ર (લીલી) હલ્દર. ૪ આદ્રકંદ, શૃંગવેર તે લોકમાં ‘ આદુ ’ એવા નામથી પ્રસિદ્ધ છે. ૫ આદ્રિકચૂરક. ૬ શતાવરી. ૭ વિલ્હરિકા એક જાતની પ્રસિદ્ધ વેલ છે. ૮ કુમારી ઇટલે કુંવાર. ૯ થોર. ૧૦ ગડુચી ઇટલે ગલો. ૧૧ લશુન તે લસણ, ૧૨ વંશ કારેલા. ૧૩ ગાજર. ૧૪ લેવણક એક જાતની વનસ્પતિ છે, જેને બાલ્લવાથી સંજિકા (સાજી) ઉત્પન્ન થાયછે. ૧૫ લોઢક ઇટલે કમલિનીનો કંદ. ૧૬

ગિરિકર્ણિકા એક જાતની વેલ. ૧૭ કુંપલીઆ-પાત્રા-તે પ્રૌઢ પત્ર થયા પેહેલાં વીજ ઉગવાને સમયે જે અંકૂરા થાયછે તે વધા લેવા. આર્હે શિષ્ય શંકા કરેછે કે, “ શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે, ‘સર્વ કિશલય-કુંપલીઆ ઉગતી વચ્ચે અનંત કાય કહેલાછે’ તે વાક્ય તો તમે સત્ય કર્યું પણ અન્યત્ર શાસ્ત્રમાંજ કહેલું છે કે, “ જોવિયમૂલે જીવો સોવિય પત્તે પદમયા એતિ ” એટલે જે મૂળનો જીવ છે તે પણ પ્રથમ ઉગતાં પત્રમાં આવેછે. એ વાક્યનું સમાધાન શું ? એક ઠેકાણે સાંધો છો તો વીજે ઠેકાણે તુટેછે. ” ગુરુ કહેછે તેનો ઉત્તર સાંભળ, ઉતાવળો ન થા. જે વીજ છે તેનો જીવ વર્ષાકાલ તથા પૃથ્વી વિગેરે સામગ્રી પામીને ઉગવાની અવસ્થામાં તેનો તે રહેછે અથવા વીજો પણ હોયછે. વીજ ને મૂળપ્રથમ પત્રમાં એક જીવપણું કહેલુંછે, તે અમે પણ જાણીએ છીએ. પણ કહ્યું છે કે, વીજમાં મૂળપણે ઉત્પન્ન થઈને તે વીજનો જીવ અથવા વીજો જીવ તે પછી થનારી ઉગવાની અવસ્થાને ઉત્પન્ન કરેછે. ઉદ્ભવ વચ્ચે કિશલય-કુંપલીયાની અવસ્થામાં જરૂર અનંતા જીવો ઉત્પન્ન થાયછે તેથી તે મૂળનો જીવ પોતાની સ્થિતિના ક્ષયથી વિનાશ પામી તેજ જીવ અનંત કાય-પણાને પ્રાપ્ત કરી જ્યાંસુધી પ્રથમ પત્ર થાય ત્યાંસુધી વધેછે એટલે તેમાં વિરોધ આવતો નથી. કેમકે કિશલયમાં અનંત કાયપણુ અને એક કર્ત્તાપણુ વંને હોયછે. કોટલાએક આચાર્યો પ્રથમ પત્ર એ શબ્દથી વીજની પેહેલી ઉગવાની અવસ્થાજ કહેછે. પછી તે પ્રત્યેક હો કે સાધારણ હો. સાર એ છે કે સર્વ પ્રકારના કિશલય અનંત કાયિક છે. ૧૮ ચરસુઓ. ૧૯ થેગ તે ગોપીકંદ. ૨૦ લીલી મોથ. ૨૧ લવણનો વીજો પર્યાય ભ્રમર નામના વૃક્ષની ત્વચા તે ત્વચા શિવાય તેના વીજા અવયવ લેવા નહીં ૨૨ વાવીશમો ભેદ ચિલોડા તે પ્રસિદ્ધ છે. ૨૩ તેવી-શમો ભેદ અમૃતવહ્ની છે. ૨૪ ચોવીશમો ભેદ મૂળા છે. તે વિષે ભારતમાં પણ લખેછે કે,

પુત્રમાંસં વરં જુક્તં ન તુ મૂલક જ્ઞકણં ।

જ્ઞકણાન્નરકં ગચ્છે વર્જનાત્ સ્વર્ગમાપ્નુયાત ॥

“પુત્રનું માંસ ખાવું સારું પણ મૂળાનું ભક્ષણ કરવું સારું નહીં. જો મૂળા ખાયતો નરકે જાયછે અને તેને વર્જવાથી સ્વર્ગે જવાયછે. ” વળી કહ્યું છે કે.—

રક્તમૂલકમિત્યાહુ સ્તુલ્યં ગોમાંસ જ્ઞકણં ।

શ્વેતં તદ્વિધિકોતેય મૂલકં મદિરોપમં ॥

“ હે કુંતાના પુત્ર, જે રાત્રી મૂળા છે તે ગાયના માંસ જેવો છે અને શ્વેત મૂળા છે તે મદિરા જેવો છે. ” વળી કહ્યું છે કે—

યસ્મિન્ ગ્રહે સદાન્નાર્થે, કંદમૂલાનિ પચ્યતે ।

સ્મશાનતુલ્યં તદ્વેદમ, પિતૃન્નિઃ પરિવર્જિતં ॥

“ જેના ઘરમાં હમેશાં શાવાને માટે કંદમૂલ રંધાયછે, તેનું ગૃહસ્મશાન જેવું છે અને પિતૃઓ તેને ત્યજીદેછે. ”

૨૫ પચવીશમો ભેદ ભૂમિરુહ ઇટલે છત્રકનો છે તે વર્ષાકાલમાં પૃથ્વીને ફોડીને ડમી નીકળેછે, તેને બીલાડીના ટોપ કહેછે. ૨૬ છવીશમો ભેદ વિરુદ્ધ ઇટલે અંકુરિત થયેલા દ્વિદલ ધાન્યનો છે. ૨૭ સત્તાવીશમો ભેદ ઢકવાયલાનો છે તે એક જાતનું શક્ત થાય છે. ૨૮ અઠાવીશમો ભેદ શૂકર નામે વાલનો છે, તેમાં ધાન્યવાલ લેવા નહીં. ૨૯ ઓગણત્રીશમો ભેદ પલ્લંક જાતના શાકનો છે. ૩૦ ત્રીશમો ભેદ કોમલ આંબલીનો છે. ૩૧ એકત્રીશમો ભેદ આલુકંદનો છે. ૩૨ ચત્રીશમો ભેદ પિંડાલુ નામે કંદ જાતનો છે. આ પ્રમાણે ચત્રીશ પ્રકારના જ અનંતકાય જાણવા નહીં પણ સિધ્ધાંત યુક્તિથી તે શિવાય બીજા પણ જાણી લેવા. કહ્યું છે કે, “ જેની નસો, સંધીઓ અને ગાંઠો ગુપ્ત હોય, જેના ખાંગતા સરસા કકડા થાય અને જે છેદ્યા થકાં પણ પાછાં ડગે તે સાધારણ શરીર કહેવાય. અને તેથી વિપરીત તે પ્રત્યેક શરીર કહેવાય. તે એક શરીરમાં રહેલ અનંત જીવોને શ્વાસોશ્વાસ તથા આહાર વિગેરે સર્વ એકસાથે જ હોયછે, તેને દુઃખ પણ અનંત છે. તે સાધારણ વનસ્પતિ કહેવાયછે, તેના સોયના અગ્ર જેટલા ભાગમાં પણ અનંત જીવો કહેલાછે, તેથી વિપરીત લક્ષણ જેનામાં હોય તે પ્રત્યેક વનસ્પતિ કહેવાયછે. આ વિષે ઘણું કહેવાનું છે પણ તે લોકપ્રકાશ ગ્રંથથી તથા વનસ્પતિ સમ્પતિથી જાણી લેવું.

લૌકિક શાસ્ત્રમાં (૩૮૧૧૭૨૯૭૦) આટલી સંખ્યાનો એક ખાર કહેલો છે. બીજે ઢેકાળે ત્રણ ક્રોડ એકાશી લાખ વાર હજાર એકસોને સીતે (૩૮૧૧૨૧૭૦) આટલી સંખ્યાનો એક ખાર કહેલો છે. એક એક જાતના એક એક પત્રાદિકની જુદીજુદી ગણતરી કરતાં અઢાર ખાર વનસ્પતિ થાયછે એમ કહેલું છે. તે આ પ્રમાણે:—

ચાર ખાર પુષ્પ, આઠ ખાર ફલ ને છ ખાર વેલો, એમ ત્રણે મઝીને અઢાર ખાર વનસ્પતિ થાયછે એમ શેષનામે કહેલું છે. અથવા પક્ષાંતરે એમ પણ કહ્યું છે—ચાર ખાર કટુ, બે ખાર તિક્ત, ત્રણ ખાર મિષ્ટ, ત્રણ ખાર મધુર, એક ખાર ક્ષાર, બે ખાર કષાય, એક ખાર વિપસહિત, બે ખાર વિષરહિત, એમ અઢાર ખાર છે. અથવા છ ખાર કંટક, છ ખાર સુગંધી અને છ ખાર ગંધરહિત, એમ પણ અઢાર ખાર કહેલા છે. વળી એમ પણ કહ્યું છે કે, ચાર ખાર પુષ્પવગરની વનસ્પતિ, આઠ ખાર ફલવગરની વનસ્પતિ, અને છ ખાર ફલ અને ફુલવાળી વનસ્પતિ એમ અઢાર ખાર વનસ્પતિ છે.

જે અનંત કાય છે તે અમ્હય છે. કદિ તે અચિત્ત થયેલ હોય તોપણ તે ગ્રહણ કરવા યોગ્ય નથી, તેમાં જે સુંઠ વિગેરે છે તે ગ્રાહ્ય છે. આ પ્રમાણે અનંત કાયનું સ્વરૂપ જાણી તે સાતમા વ્રતમાં ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે. માટે તે અનંત કાય વસ્તુ ભક્ષણ કરવી નહીં. એ વિષે ધર્મરુચિની કથા છે, તે આ પ્રમાણે:-

ધર્મ રુચિની કથા.

વસંતપુર નગરમાં જિતશત્રુ નામે રાજા હતો. તેને ધારણી નામે રાણી હતી. તેમને ધર્મરુચિ નામે એક પુત્ર થયો હતો. એક વખતે કોઈ તાપસ પાસે દીક્ષા લેવાની ઇચ્છાથી રાજા પુત્રને રાજ્ય ઉપર વેસાડવાને ઉદ્યુક્ત થયો. તે સ્વર સાંભળી ધર્મરુચિ પોતાની માતાને પુછ્યું કે, માતા ! મારા પિતાજી શામાટે રાજ્યનો ત્યાગ કરે છે ? માતાએ કહ્યું, “ પુત્ર ! આ રાજ્યલક્ષ્મી શા કામની છે ? આ રાજ્યલક્ષ્મી ચપલ, નરકાદિ સર્વ દુઃખની હેતુરૂપ, સ્વર્ગ તથા મોક્ષના માર્ગમાં મુગલરૂપ, પરમાર્થે પાપરૂપ અને આ લોકમાં માત્ર અભિમાન કરાવનારી છે; એથી તારા સુજ્ઞ પિતા તેનો ત્યાગ કરી સર્વ સુખનો સાધક ધર્મ કરવાને ઉદ્યુક્ત થયા છે. ” તે સાંભળી ધર્મરુચિએ કહ્યું કે, હે જનની ! જ્યારે એવી અયમ રાજ્યલક્ષ્મી છે ત્યારે શું હું મારા પિતાને એવો અનિષ્ટ હું, કે તે સર્વ દોષની મૂમિરૂપ રાજ્યલક્ષ્મી મને વઢગાડે છે. આ પ્રમાણે કહી તેણે પણ પિતાની સાથે દીક્ષા લીધી અને સઘળી તાપસક્રિયા તે યથાર્થપણે પાલ્લવા લાગ્યો.

એક વખતે અમાવાસ્યાને આગલે દિવસે (ચૌદશે) એક તાપસે ઝંચે સ્વરે માધોષણા કરી કે, હે તાપસો ! આવતી કાલે અમાવાસ્યા હોવાથી અનાકુટિ છે. માટે આજે દર્ભ, પુષ્પ, સમિધ, કંદ, મૂલ તથા ફલ પ્રમુખ લાવી મુકવા યોગ્ય છે. તે સાંભળી ધર્મરુચિએ ગુરુ થયેલા પિતાને પુછ્યું, પિતાજી ! આ અનાકુટિ શું છે ? તેમણે કહ્યું, પુત્ર ! લતા વિગેરેને છેદવાં નહીં તે અનાકુટિ કહેવાય છે. તે અમાવાસ્યાનો દિવસ કે જે પર્વ ગણાય છે તે દિવસે ન કરવું. કારણ કે, છેદનાદિ ક્રિયા સાવચ્છ ગણાય છે. તે સાંભળી ધર્મરુચિ ચિંતવવા લાગ્યો કે, “ મનુષ્યાદિકના શરીરની જેમ જન્યાદિ ધર્મથી યુક્તપણાને લીધે વનસ્પતિમાં પણ નજીવપણું સ્ફુટપણે પ્રતીત થાય છે. ” ત્યારે જો સર્વદા અનાકુટિ થાય તો વધારે મારું. આવું ચિંતવનારા ધર્મરુચિને અમાવાસ્યાને દિવસે નપોવનની નજીકના માર્ગે ચાલ્યા પિતા કેટલાએક માધુઓ જોવામાં આવ્યા. તેણે માધુઓને પુછ્યું કે, શું તમારે પિતાને અનાકુટી નથી, કે જેથી આ વનમાં પ્રયાગ કરો છો ? તેમણે કહ્યું કે,

અમારે તો યાવજ્જીવિત ધ્રુનાકુટ્ટી છે. તેમ કહી સાધુઓ ચાલ્યા ગયા. તે સાંભળી ઉઠાપોહ કરતાં ધર્મરુચિને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. તેથી તેને યાદ આવ્યું કે, હું પૂર્વભવમાં દીક્ષા લઈ, મૃત્યુ પામી, દેવલોકનું સુખ અનુભવીને અહીં આવ્યો છું. પૂર્વે મેં સર્વે વનસ્પતિ જીવને અભયદાન આપ્યું હતું, તો હવે આ ભવમાં પણ તેની હિંસા કરવી મને યોગ્ય નથી. આવું વિચારી તે પ્રત્યેક બુદ્ધ થયો. પછી તેણે બીજા કંદાદિકનું ભક્ષણ કરનારા તાપસોને પણ તેના પચ્ચક્ષાણ કરાવ્યા. **શ્લેષોષ્ટ્રહસ્ત્યાદિજ્ઞવેષુ જ્ઞકણં વહ્ન્યાદિકાનાં बहुधा विधायितम् ।** **श्राद्धत्वमृत्वाथ विधेहि रक्षणं तासां यथा धर्मरुचिर्मुनीन्द्रवत् ॥ ૧ ॥**

“ વકરા, ડંટ, અને હાથી વિગેરેના ભવમાં વહ્ની પ્રમુખનું વહુ પ્રકારે ભક્ષણ કરેલું છે. તો હવે શ્રાવકપણાને પ્રાપ્ત કરીને હે જીવ ! તે વહ્ની વિગેરેનું રક્ષણ કર, કે જેથી ધર્મરુચિ મુનીન્દ્રની જેમ ઉત્તમ ફલ પ્રાપ્ત થાય. ૧ ”

इत्यब्ददिनपरिमितोपदेश संग्रहाख्याया मुपदेशप्रासादग्रंथस्य
वृत्तै एकीवेशोत्तरशततमः प्रबंधः ॥ १२१ ॥

વ્યાખ્યાન દિવસ ૧૨૨ મો.

ભોગોપભોગ વ્રતના વિશ અતિચાર છે તેમાં પ્રથમ
ભોગ સંબંધી પાંચ અતીચાર કહે છે.

સચિત્તસ્તેન સંબંધઃ સંમિશ્રોઽન્નિષવસ્તથા ।

दुष्पक्वाहार इत्येते जोगोपजोगमानगाः ॥ ૧ ॥

“ સચિત્ત, સચિત્તની સાથે સંબંધવાળું, મિશ્ર, અપક્વ અને દુષ્પક્વ, આ પાંચ પ્રકારની વસ્તુઓનો ઉપભોગ કરવો તે ભોગોપભોગ વ્રતના પાંચ અતિચાર છે. ” તેમાં સચિત્ત તે કંદ વિગેરે જાણવા. તેનો નિયમ લેનાર કોઈ મનુષ્ય અના-ભોગપણે તેનું ભક્ષણ કરે તે પેહેલો સચિત્ત અતીચાર જાણવો. ધાન્યનું સચિત્ત-પણું ઇટલા કાઠ સુધી છે કે ડ્યાંસુધીમાં વીજ નિર્વીજ થઈ જાય કે જે વાવવાથી પુનઃ અંકુરિત ન થાય. તે વિષે કહ્યું છે કે, “ જવ, ગોધુમ, અને શાલી, ઇ-ત્રણ વર્ષ પછી નિર્જીવ થાય છે, તિલ અને દ્વિદલ-૯ પાંચ વર્ષ પછી નિર્જીવ થાય

છે. અલસી, કોસંબો, કોદરા વિગેરે સાત વર્ષ પછી નિર્જીવ થાય છે. ” જઘન્યથી અંતર્મૂર્છ પછી યોનિ-વીજનો વિધ્વંસ થાય છે. તથા સેટુક-કપાસ તે ત્રણ વર્ષ પછી નિર્વીજ થાય છે. इत्यादि सचित्तनो विचार सूत्रधी जागीने एना अतीचारनो त्याग करवो. १

સચિત્તની સાથે સંવંધ પ્રતિવદ્ધ વસ્તુ ઇટલે વૃદ્ધાદિકની સાથે સંવંધ-વાળો તત્કાલ ગ્રહણ કરેલ ગુંદર વિગેરે અથવા રાયણ, સ્વજુર, કેરી, અને સ્વારેક પ્રમુખ તેમજ સચિત્ત વીજ જેની અંદર રહેલ છે એવું પાકેલું ફલ તે પક્વ છે તેથી પ્રાસુક છે માટે હું તેનું ભક્ષણ કરીશ અને તેમાં વીજ અપ્રાસુક છે તેથી તેનો ત્યાગ કરીશ. એવી વૃદ્ધિથી આલું ફલ મુખમાં નાસે તે સચિત્ત પ્રતિવદ્ધ આહાર-એ વીજો અતીચાર છે. ૨

જે સચિત્તની સાથે મિશ્ર હોય તે મિશ્રાહાર કહેવાય. અથવા તિલ મિશ્ર જવ ધાન્ય વિગેરે મિશ્રાહાર કહેવાય અથવા સચિત્તના સંભવવાળા અપક્વ જવ, અગ્નિથી સંસ્કાર કર્યા વગરની કણિક વિગેરે-તેને લોટ છે એમ જાણી અચિત્ત વૃદ્ધિથી આહાર કરે. પણ જે પિષ્ટ (લોટ) ચાલ્યો હોય તે અંતર્મૂર્છ પછી અચિત્ત છે અને ચાલ્યો ન હોય તે મિશ્ર છે. કારણ કે, નહીં ચાલવાથી તેમાં ધાન્યના નસીયા પ્રમુખ રહે છે તેથી તેનું અપરિણતપણું સંભવે છે. મિશ્રકાલનું માન પૂર્વે કહેલું છે. તેવા આહારમાં અનામોગાદિવડે અતીચાર થાય તે ત્રીજો અતીચાર છે.

અભિષવ ઇટલે અનેક વસ્તુઓના સંધાનથી ઉત્પન્ન થાય તે અધાણું, મદિરા, સુરકો इत्यादि मांसनो प्रकार अथवा खांड विगેરે, અથવા તો સુરા થઈ શકે એવા દ્રવ્યનો કે તેવા વૃક્ષનો ઉપયોગ-આ પણ સાવચ્છ આહારને છોડનારાને અનામોગવડે આહારમાં આવવાથી જે અતીચાર થાય તે ચોથો અતીચાર છે.

દુપક્વ ઇટલે મંદ પક્વ એવો આહાર-જેમ કે, અર્ધો સેકેલો સાયવો, ચણા, જવ, ગોધુમ, જાડા માંડા અને તિંડુરા પ્રમુખ ફલાદિ, તેમાં દુઃપક્વપણાથી સચેતન-પણાનો સંભવ છે અને પક્વપણાથી અચેતન છે તે છતાં દુઃપક્વને અચિત્ત ધારી સચિત્તના ત્યાગી એવા ભક્ષણ કરનારને જે અતીચાર લાગે તે પાંચમો અતીચાર છે.

ઘણી તે વિષે શ્રાદ્ધ પ્રાતિક્રમણ સૂત્રમાં “ શ્રપ્પોલ૦ હુપ્પોલ૦ તુઘ્ઘો સહિ૦ ” इत्यादि गाथामां કહેલ છે. તેમાં અપક્વ અને તુચ્છ ઔષધીનો આહાર

સચિત્તની અંતર્ગત જાણવો.—આ પાંચ અતીચાર ભોગોપભોગ પરિમાણ વગરની અંદર જાણી લેવા. અને તે ભોજન આશ્રી છોડી દેવા આ વિષે ધર્મરાજા-જી ઉદાહરણ છે, તે આ પ્રમાણે:—

ધર્મરાજાની કથા.

કમલપુર નગરમાં કમલસેન નામે રાજા હતો. એક વખતે તેની પાસે કોઈ નિમિત્તિઓ આવ્યો. તેણે રાજાને કહ્યું કે, વાર વર્ષનો દુકાળ પડશે. તે સાંભળી રાજા અને લોકો નિત્ય ચિંતાતુર રહેવા લાગ્યા. તેવામાં અશાહો મેઘ અત્યંત વૃષ્યો. તેથી સર્વે અતિ હર્ષ પામ્યા. તે ઉપર એક કાવ્ય છે.—

તાવન્નીતિપરા ધરાધિપતયસ્તાવત્પ્રજાઃ સુસ્થિતાઃ

તાવન્મિત્રકલત્રપુત્રપિતર સ્તાવન્મુનીનાં તપઃ ।

તાવન્નીતિસુરીતિકીર્તિ વિમલા સ્તાવન્ન દેવાર્ચનં

યાવત્સ પ્રતિવત્સરં જલધરઃ ક્ષોણીતલે વર્ષતિ ॥ ૧ ॥

જ્ઞાવાર્થ—જ્યાંસુધી પ્રતિવર્ષ પૃથ્વીપર મેઘ વર્ષે ત્યાંસુધી રાજાઓ નીતિથી વર્તે છે, ત્યાંસુધી પ્રજા સ્વસ્થ રહે છે, ત્યાંસુધી મિત્ર, સ્ત્રી, પુત્ર અને પિતાનો સંબંધ રહે છે, ત્યાંસુધી મુનિઓથી તપસ્યા થાય છે, ત્યાંસુધી નીતિ, રીતિ અને નિર્મલ કીર્તિ પ્રવર્તે છે અને ત્યાંસુધી જ દેવપૂજા પણ થાય છે. ૧

પછી સર્વ લોકો પેલા નિમિત્તિઆને ઉપહાસ્ય કરવા લાગ્યા. અન્યદા કોઈ ચતુર્જ્ઞાની યુગંધર નામે મુનિ ત્યાં પધાર્યા. રાજા પ્રમુખે તેમની પાસે આવી બંદના કરીને પુછ્યું કે, હે ગુરુમહારાજ ! આ નિમિત્તિઆનું કથન કેમ સ્વોટું પડ્યું ? ગુરુમહારાજ બોલ્યા—રાજન્ ! પુરિમતાલ નગરમાં પ્રવરદેવ નામે કોઈ ગૃહસ્થ રહેતો હતો. તેનું કુલ છિન્નભિન્ન થઈ ગયું હતું. અને તે નિરંતર અવિરાતિપણે સર્વભક્ષી હતો. એકદા તેને અજીર્ણ થવાથી કુષ્ઠરોગ થયો. લોકોએ તેને ધિક્કારવા માંડ્યો. એક વખતે કોઈ મુનિને જોડેને તેણે પુછ્યું, મહારાજ ! મને કુષ્ઠરોગ થવાનું શું કારણ છે ? અને આ રોગ શી રીતે ઉપશમી જાય ? તે કહ્યો. મુનિ બોલ્યા—ભદ્ર ! તારો આત્મા અવિરત હોવાથી અસંતોષીપણાને લીધે તું જ્યાં ત્યાં જે તે વસ્તુ સ્વાતો હતો. તેથી પ્રવલ્લ અજીર્ણ થવાને લીધે તને કુષ્ઠરોગ ઉત્પન્ન થયો છે. જો હવે વિરતિ થઈ અત્યુર્વિધ આહારનું પરિમિત ભોજન કરીશ તો તારા રોગનો ક્ષય થશે. મુનિના વચનથી તેણે ત્યારથી એક અન્ન, એક વિગઈ, એક શાક અને પ્રાસુક જલ લેવાનો નિયમ કર્યો. એમ મિતભોજી થવાથી અનુક્રમે તે નીરોગી થઈ ગયો. પછી જેણે ધર્મનું માહાત્મ્ય જાણ્યું છે એવો તે નિષ્પાપવૃત્તિથી વેપાર કરતાં અનુક્રમે કોટી પરિમિત

ધનઘાલો થયો. પરંતુ પોતે ભોગોપભોગથી પરાઙ્મુખ થઈ નિયમિત આશારનુંજ ખોજન કરનાર અને સુપાત્રને દાન આપનાર થયો.

એક વખતે દુકાલના વચ્ચેમાં તે પ્રવરદેવે લાખો મહર્ષિઓને પ્રાસુક પૃતાં દિકનું દાન દીધું અને લાખો સાધર્મીઓનો પ્રચ્છન્ન દાન આપીને ઉદ્ધાર કર્યો. એવી રીતે યાવજ્જીવિત અસંહિતપણે વ્રત પાળી છેવટે મૃત્યુ પામીને સૌધર્મ દેવલોકમાં શક્તેદ્રનો સામાનિક દેવતા થયો.

એક વખતે તે દેવ સ્વર્ગના ચૈત્યોને નમસ્કાર કરતાં પોતાના મૃત્યુને નાજિક વચ્ચે આ પ્રમાણે વિચારવા લાગ્યો કે, “ જ્ઞાન દર્શનથી શુદ્ધ એવા શ્રાવકના કુલમાં દાસ થવું તે ઉત્તમ છે પણ મિથ્યાત્વથી મોહિત બુદ્ધિવાળા ચક્રવર્તી થવું તે ઉત્તમ નથી. ” આવી ભાવના ભાવતાં ત્યાંથી ચલીને આ નગરમાં શુદ્ધવ્રોધ શ્રાવકને ઘેર વિમલા નામની પત્નીના ઉદરમાં તે ઉત્પન્ન થયો. તેના જન્મથી ગ્રહચાર વિગેરેના યોગથી દુષ્કાલ પડવાનો હતો છતાં નષ્ટ થયેલ છે.

આવું ગુરુનું વચન સાંભળી રાજા વિસ્મય પામ્યો અને રાણી વિગેરે પરિવારસહિત તે શુદ્ધવ્રોધ શ્રાવકને ઘેર ગયો. ત્યાં સર્વ લક્ષણ સંપન્ન પુત્રને જોઈ રાજા ઘણું ખુશી થયાં. પછી તેને પોતાના સોળામાં વેસારી રાજા આ પ્રમાણે એક શ્લોક કહ્યો—

“ મૂર્તિમાનિવ ધર્મસ્ત્વમિત્યં હર્ષિહ જંગમૃત્ ।

इति तस्याग्निधा धर्म इति धात्रीमृता कृता ” ॥ ૧ ॥

“ હે વત્સ, તું જાણે મૂર્તિમાન્ ધર્મ હોય તેવો છું અને તું દુકાલનો ખંગ કરનાર છું તેથી હું રાજા તારું નામ ધર્મ એવું પાડું છું. ” હવેથી હું તારો કોટ-વાલ છું અને તું ધર્મ રાજા છે. આ પ્રમાણે કહી રાજા ઘેર ગયો. પછી તે ધર્મકુમાર યૌવનમાં ઘણી રાજકન્યાઓ પરણ્યો. તે રાજાના પુણ્યથી નિરંતર સુખિષ્ઠ વિગેરે થયા અને સર્વત્ર અદ્વૈતપણે હર્ષ પ્રવર્ત્યો.

સમકિત મૂલ વાર વ્રતનો આરાધક તે ધર્મરાજા અનેક ભોગ ભોગવી અનુક્રમે દીક્ષા લઈ તેજ ભવે કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને મુક્તિને પ્રાપ્ત થયો. આ પ્રમાણે તે ધર્મના બે ભવનું વૃત્તાંત સાંભળીને જૈન ધર્મમાં તત્પર એવા શ્રાવકોણ સાતમું વ્રત અંગીકાર કરવું.

इत्यब्ददिनपरिमितोपदेश संग्रहाख्याया उपदेश प्रासाद
वृत्तो द्वाविशोत्तरव्रततमः प्रबंधः ॥ १२२ ॥

વ્યાખ્યાન દિવસ ૧૨૩ મો.

હવે કર્માદાન સંબંધી પંદર અતિચાર કહે છે.

અંગારવન શકટ, ખાટકસ્ફોટ જીવિકા ।

દંતલાક્ષારસકેશ, વિષ વાણિજ્યકાનિ ચ ॥ ૧ ॥

યંત્રપીઠા નિર્લાઘ્ન, મસતી પોષણં તથા ।

દવદાનંસરઃ શોષ, ઇતિ પંચદશ ત્યજેત્ ॥ ૨ ॥

ખાવાર્થ—અંગારકર્મ, વનકર્મ, શકટકર્મ, ખાટકકર્મ અને સ્ફોટકકર્મ, એ પાંચ પ્રકારના કર્મ વડે આજીવિકા કરવી. દાંત, લાલ, રસ, કેશ અને વિષનો વ્યાપાર કરવો. યંત્રપીઠા એટલે ઘાળી વિગેરે યંત્રો ચલાવવા, નિર્લાઘ્ન કર્મ કરવું, કુલટા સ્ત્રી વિગેરેનું પોષણ કરવું, દાવાનલ મુકવો અને સરોવરને શોષવું—એ પંચ કર્માદાનનો ત્યાગ કરવો ૧-૨.

હવે પંચ કર્માદાનનું વિવેચન કરે છે—ઉપરના શ્લોકમાં જે જીવિકા શબ્દ છે તે પ્રત્યેક કર્માદાનની સાથે જોડવો.

૧ **અંગારકર્મ**—એટલે કાષ્ટ દહન કરીને નવા અંગારા પાડવા—ચુનો તથા ઇંટની મઠી કરનારા તેમજ કુંભાર, હુદાર, કલાલ, સોની અને માલમુંજા વિગેરેનું કર્મ તે **અંગારકર્મ** કહેવાય છે. તેનાથી જે આજીવિકા કરવી તે અંગાર આજીવિકા કહેવાય છે. એ આજીવિકા મુખ્યત્વે અગ્નિથી ચાલે છે. જે અગ્નિ દશ તરફ ધારવાળું (દશધારું) સ્વરૂપ છે. કારણ કે, તેમાં સર્વ જગતને દહન કરવાની શક્તિ છે તેથી આજીવિકામાં ‘છ જીવનિકાયનો’ વધ થાય છે. તેથી એ વ્યાપાર ગૃહસ્થને ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે. એ પહેલો કર્માદાન સંબંધી અતિચાર જાણવો.

૨ **વનકર્મ**—વનસ્પતિ સંબંધી છેદેલાં અને વગર છેદેલાં પત્ર, પુષ્પ, ફલ, કંદ, મૂળ, તૃણ, કાષ્ટ, અને વાંસ વિગેરે લાવીને વેચવા. તેમજ વાગ તથા વનકટી વિગેરે કરવા, તે ‘વનકર્મ’ કહેવાય છે. તેનાથી આજીવિકા કરવી તે ‘વનકર્મ આજીવિકા’ કહેવાય છે. એ આજીવિકા વૃક્ષને આશ્રીને હોવાથી તેમાં વૃક્ષાદિકના આશ્રીત એવા ત્રણ પ્રમુખ જીવોનો વધ થાય છે. એ બીજો કર્માદાન સંબંધી અતિચાર જાણવો.

૩ સાક્ષીકર્મ—ગાડાં અને ગાડાંના અવયવો પૈડાં વિગેરે કરવાં, ગાડાં સ્વેદવા અથવા તે વેચવા. તે ‘શકટકર્મ’ કહેવાય છે. ગાડાં ચલાવવાવડે આ-જીવિકા કરવાથી માર્ગમાં રહેલા પદ જીવનિકાયનો વધ થાય છે. એ ત્રીજો કર્મદાન સંબંધી અતિચાર જાણવો.

૪ જ્ઞાત્રીકર્મ—ઁટ, વઢદ, પાડા, સ્વચ્છર અને યોડા વિગેરેના ભાડાં કરવાં એટલે ભાડે આપી ભાર વહન કરાવવું તે ‘ભાટકકર્મ’ કહેવાય છે. તેથી ભારવાહક પ્રાણીઓને વધુ દુઃખ થાય છે. એ ચોથો કર્મદાન સંબંધી અતિચાર જાણવો.

૫ ફોત્રીકર્મ—જવ, ગોધુમ, મગ, અડદ, અને ચણા વિગેરે ધાન્યની કરડ કરાવવી, એટલે ધાન્ય છુટું પાડવું, સાથવો કરવો, ઢાલ કરાવવી, શાલીને સંઘાવી ચોંચા કરવા, તઢાવ, વાપી અને કુવાને માટે પૃથ્વી સોંઘાવવી, ફાલ સેડવું, અને સ્વાળમાંથી કઢાવી પાળા ઘડાવવા—એ ‘સ્ફોટકકર્મ’ કહેવાય છે. તેનાથી આજીવિકા કરવી તે સ્ફોટક આજીવિકા છે. તેમાં કળના દલ-નથી વનસ્પતિ કાય જીવોનો, ભૂમિ સોંઘવાથી પૃથ્વી કાયનો અને તેને આ-શ્રીને રહેલા વ્રસાદિ જંતુઓનો વધ થાય છે. એ પાંચમો કર્મદાન સંબંધી અતિ-ચાર જાણવો.

હવે પાંચ વાણિજ્ય સંબંધી પાંચ અતિચાર કહે છે.

૧ પ્રથમ દંતવાણિજ્ય—એટલે હાથીના દાંત, હંસ વિગેરે પક્ષીના રોમ, મૃગોના ચર્મ, ચમરી મૃગના પુચ્છ, સાવર વિગેરેના ઝૂંગ, તેમજ શંખ, છીપ, કોડી અને કસ્તૂરી વિગેરેના ઉત્પત્તિસ્થાને જઈ તે તે પ્રકારના વ્રસ કાય જીવોના ઁગાદિ ગ્રહણ કરવા ને તેનો વ્યાપાર કરવો—એ ‘દંતવાણિજ્ય’ કહેવાય છે. કદિ પોતે તે જીવોની દિસા ન કરે પણ તેના ઉત્પત્તિસ્થાને વ્યાપારીને આવેલા જોઈ ભિલ્લ વિગેરે નીચ લોકો લાંબથી તત્કાલ દસ્તી પ્રમુત્ત જીવોનાં વધ કરે છે અને તેના વ્યાપારીઓને જોડતી ચીજો લાવી દે છે તેથી તે ત્યાજ્ય છે. એ છઠ્ઠો કર્મદાન સંબંધી અતિચાર છે.

૨ વીજું લાક્ષા વાણિજ્ય—એટલે લાલ વિગેરે દિગ્ગત વસ્ત્રોનાં વ્યાપાર. લાલ માં વ્રસ જીવો ચણા હોય છે. વઢી તેના મ્મમાં નરિમ્મનાં શ્રમ થાય છે. ધાવત્રી ની ત્વચા અને પુષ્પ મદિરાનું અંગ છે અને તેનો કલ્પ વ્રસા જીવોની

ઉત્પત્તિના હેતુરૂપ છે. ગઢી ઘણા જીવોના ઘાતથી થાય છે. મનશિલ્લ અને હ્રસ્તાલમાં ઘણા માછી વિગેરે જીવોની હિંસા થાય છે. પમવાસ ત્રસ-જીવોથી વ્યાપ્ત હોય છે. ટંકણચાર, સાવુ અને ક્ષારાદિકમાં પ્રત્યક્ષ મહાદોષ જોવા-માં આવે છે. લાખ વિગેરેના દોષયુક્તપણા વિષે ‘મનુસ્મૃતિ’ માં પણ કહ્યું છે. “લાખ, ગઢી, તિલ, ક્ષાર, કસુંબો, દુધ, ઘી, દહીં અને છાશને વેચનારો બ્રાહ્મણ શૂદ્ર કહેવાય છે.” આ સાતમો કર્માદાન સંબંધી અતિચાર છે.

૩ ત્રીજું રસવાણિજ્ય એટલે મધ, મદીરા, માંસ, માચણ, દુધ, દહીં, ઘી, અને તેલ વિગેરે રસ પદાર્થોનો વ્યાપાર કરવો તે. તેમાં પણ પ્રથમ કહેલી યુક્તિ-થી દોષો જાણીલેવા. દુધ વિગેરેમાં સંપાતિર્મ જીવોનો પણ વધ થાય છે. વે દિવસ ગયા પછી દહીં અને છાશમાં મહાન્ દોષ ઉદ્ભવે છે. તેમાં પણ છાશ તો સોઝ પોહોરની અંદર પણ ગઢીને પીવા યોગ્ય છે. તે વિષે કહ્યું છે કે, “જો છાસ ગઢ્યા વગરની ગ્રહણ કરે તો ઘણા દોષ ઉત્પન્ન થાય છે. કારણ કે, તેમાં માચણનો યોગ હોય તો તત્કાલ જીવોની ઉત્પત્તિ થઈ આવે છે.” ઘી અને તેલના વ્યાપારમાં પણ દુધ્યાનથી મહા પાપ લાગે છે. કદિ વીજી રીતે આ-જીવિકા ચાલે તેમ ન હોય તેથી ઘી તેલ વેચવા વડે આજીવિકા કરવી પડે તો તેમાં અશુભ ધ્યાનનો ત્યાગ કરવો. કહ્યું છે કે, “અભિપ્રાયના વશથી પાપ-ધ્યાન (દુધ્યાન) થાય છે, કાંઈ વસ્તુના દર્શનથી થતું નથી. આ વિષય ઉપર વિદ્વાનોએ ઘૃત તથા ચર્મના વ્યાપારીની કથા જાણી લેવી. તે આ પ્રમાણે છે:—

ઘૃત તથા ચર્મના વ્યાપારીની કથા.

એકજ નગરના રહેવાસી કોઈ વે વણિક આષાઢ માસમાં પોત પોતાના વ્યા-પારને અર્થે દેશાંતર જતાં માર્ગમાં કોઈ ગ્રામે કોઈ શ્રાવિકાને ઘેર જમવા ગયા. શ્રાવિકાએ તેઓને પુછ્યું કે, તમે કઈ કઈ વસ્તુનો વ્યાપાર કરો છો ? તેઓએ કહ્યું કે, માતા, અમારામાં એક ઘીનો વ્યાપારી છે અને બીજો ચામડાનો વ્યાપારી છે. તેની ચર્મની કરવા જઈએ છીએ. તે સાંભળી શ્રાવિકાએ વિચાર્યું કે, જે ઘીનો વ્યાપારી છે તેના પ્રણામ અત્યારે સારા વર્તતા હશે. જેમ કે, “જો મેઘ સારા વર્ષે તો ગાયો અને મેંસો દુધ ઘણું આપે એટલે ઘી સોંધું થાય.” આવા શુભ પરિણામનું ધિતવન તેને થયા કરે. અને જે ચર્મનો વ્યાપારી છે તેના મનમાં અત્યારે પાપી વિચાર વર્તતા હશે. જેમ કે “જો મેઘ સારા વર્ષે નહીં તો પશુઓ ઘણા મરીજાય

૧ ઉપરથી પડે તે.

‘‘એટલે ચામડાં સોંવાં થાય. ’’ -આવા પરિણામ સારા નથી-આવું વિચારી તે શ્રા-
વિકાળ ઘીના વ્યાપારીને ઘરમાં જ્યાં ચંદરવો વાંધ્યો હતો, તેની નીચે વેસારી જ-
માડ્યો અને ચર્મના વ્યાપારીને ઘરની વહાર ઉઘાડા ભાગમાં વેસારીને જમાડ્યો.
તેઓ જમી રહ્યા પછી પોતપોતાના કામમાં પ્રવર્ત્યા. તેઓ પોતપોતાનું કાર્ય કરીને
પાછા તે શ્રાવિકાને ઘેર જમવા આવ્યા. જમવાને અવસરે શ્રાવિકાએ તેમને પ્રથમ
કરતાં ઉલટી રીતે વેસાર્યા. એટલે ઘીના વ્યાપારીને વહાર અને ચર્મના વ્યાપારીને
ઘરની અંદર વેસાર્યો. તેમણે શ્રાવિકાને તેમ કરવાનું કારણ પૂછ્યું ઘીના વ્યાપા-
રીએ કહ્યું કે, ‘‘ હે માતા ! પ્રથમ તમે જે હમારી વેઠક કરી હતી તે યોગ્ય હતી,
કારણ કે મને ઘીના વ્યાપારીને ઘરમાં વેસાર્યો હતો તે ઉત્તમ વ્યાપારને લીધે યોગ્ય
હતું. તો આ વચ્ચે આમ ઉલટાપણું કેમ કર્યું ? ’’ ચામડાના વ્યાપારીએ કહ્યું કે,
‘‘માતા ! આ વચ્ચે હું ચામડાંનો અથમ વ્યાપારી તેને ઘરમાં વેસાર્યો અને ઘીના ઉત્તમ
વ્યાપારીને વહાર વેસાર્યો-તેમ વિપરીતપણું કરવાનો શો હેતુ છે ? ’’ શ્રાવિકા બોલી-
‘‘ હે પુત્રો ! સાંભળો, જે ઘીનો વ્યાપારી છે તેની મનોવૃત્તિ હમણા અગૃહ થઈ છે,
તે ઘી મોંઘા થાય એમ ઇચ્છે છે. ઘીનું મોંઘાપણું પશુઓને ઉપદ્રવ થવાથી જ થાય છે.
અને તે ઉપદ્રવ મેઘ અને ઘાસ પ્રમુખના અભાવે થાય છે. અને ચર્મના વ્યાપારીની
મનોવૃત્તિ હાલ સારી છે. તે હાલ ચર્મને મોંઘા થવાને ઇચ્છે છે. અને ચર્મનું મોંઘા-
પણું પશુઓના આરોગ્યથી થાય છે. હે ભદ્ર ! આનો વિચાર કરીને મેં તમારા વંનના
આમનનું વિપરીતપણું કરેલું છે. કારણ કે, હું શ્રાવિકા છું. ગુણી વિના વીજાને
માન આપતી નથી. ઇથીજ મેં એ પ્રમાણે કર્યું છે. ’’ આ વૃત્તાંત સાંભળી તેઓ
પ્રતિવોધ પામ્યા અને પાપવ્યાપાર છોડીને શુભ વ્યાપારમાં પ્રવર્ત્યા.-આ કથા
સાંભળી ગૃહસ્થોએ રસવાણિજ્યનો ત્યાગ કરવો. આ આટમાં કર્માદાન સંબંધી
અતિચાર છે.

૪. ચોથું કેશવાણિજ્ય-એટલે ઢાસી ઢાસ વિગેરે માણસોનાં, અને નાવ
પ્રમુખ પશુઓ તથા પક્ષીઓનો વિક્રય કરવો તે. આ નવમો કર્માદાન સંબંધી
અતિચાર છે.

૫. પાંચમું વિપવાણિજ્ય-એટલે કોશ, કોટાલી, અને નાંદાના દહાડા વિગેરેનાં
કથા અનેક પ્રકારના શસ્ત્રોનો વ્યાપાર. આદિ શબ્દથી વચ્ચનાગ, તથા મોંઘા
શિરે વિપનું પણ ગ્રહણ કરવું. શસ્ત્ર અને વિપ પ્રત્યક્ષપણે જીવિતને દુષ્કારના જા-
તમાં આવે છે. તેથી તેનો વ્યાપાર પાપમય છે. અન્ય મતિ પણ વિપાદિ વાણિ-
જ્યનો નિષેધ કરે છે:-

૧ ગુન્દામી ધંધો.

કન્યા વિક્રયિણ શ્રૈવ રસ વિક્રયિણ સ્તથા ।

વિષ વિક્રયિણ શ્રૈવ નરા નિરયગામિનઃ ॥ ૧ ॥

“ કન્યાનો વિક્રય કરનાર, રસ પદાર્થનો વિક્રય કરનાર, અને વિષનો વિક્રય કરનાર પુરુષો નરકે જાય છે. ”

આ દશમો કર્માદાન સંબંધી અતિચાર જાણવો:—

અંગારકર્મ પ્રમુખાનિ પંચ, કર્માણિ દંતાદિક વિક્રયાણિ ॥

વિહાય શુદ્ધ વ્યવસાયકશ્ચ, ગૃહી પ્રશસ્યો જિનશાસનેસ્મિન્ ॥૧॥

“ અંગારકર્મ વિગેરે પાંચ કર્મ અને દંતવાણિજ્ય વિગેરે પાંચ વાણિજ્યને છોડી શુદ્ધ વ્યવસાય (વ્યાપાર) કરનાર ગૃહસ્થ (શ્રાવક) આ જિનશાસનમાં પ્રશંસા કરવા યોગ્ય છે. ”

इत्यब्ददिनपरिमितोपदेश संग्रहाख्याया मुपदेशमासाद
वृत्तौ त्रयोविंशत्युत्तरशततमः
प्रबंधः ॥ १२३ ॥

વ્યાખ્યાન ૧૨૪ મું.

પંચર કર્માદાનમાં છેલ્લા પાંચ અતિચાર કહે છે.

૧૧. અગ્યારમું યંત્ર પિત્તળ કર્મ—યંત્રપીઠા એટલે શિલા (છીપર), સ્વારણીઓ, મુશલ (સાંબેલું), ઘંટી, રેંટીયો, નિશાતરો અને કંકપત્ર (કાંકસી) વિગેરેનો વિક્રય કરવો—અથવા તેલની ઘાળી ચલાવવી, શેલડીના વાઢ કરવા, ગોલ જમાવવો, સર્સવ, અલસી, ઢોલ, એરંડી વિગેરેને પીલવાવડે તેલ કાઢવું, જલયંત્ર (પાણિ કાઢવાના રેંટ) ચલાવવા—તે યંત્રપીઠા સંબંધી કર્મમાં અનેક ત્રસ જીવોનો પળ વધ થાય છે. તેજ કારણથી કહ્યું છે કે, સ્વાંડળી, પેષળી (ઘંટી) ચુલો, જલકુંભી (પાળીઆરું) અને માર્જની (સાવળી) એ પાંચ ગૃહસ્થને હિસાના સ્થાન છે.

વઠી તેલની ઘાળી વિગેરે મહા પાપના હેતુ છે. તે વિષે શિવપુરાણમાં પણ કહ્યું છે કે, “ હે રાજા, જે તેલની ઘાળી ચલાવે છે તેને તેમાં જેટલા તલની

मंख्या पीलाय छे तेटला हजार वर्ष सुधी रौरव नर्कमां रंधावुं पडे छे." तेमज " जे तलनो व्यापार करे छे ते तलनी जेवा हलका थाय छे, तलनी जेवा शुद्र थाय छे अने तलनी जेम पीलाय छे. " तेमां पण फाल्गुनमास पछी तल पीलाववा, तल खावा के तलनो व्यापार करवो तेमां मोटो दोष लागे छे. कारण के, ते समये तेमां ब्रस जीवनी उत्पत्तिनो संभव छे. ते विषे कहुं छे के, "फाल्गुनमास पछी तल के अलसी राखवी नही, तेमज गोळ तथा टोपरां विगेरे पण राखवां नही. कारण के, वर्षाकाळमां तेमां जीवोत्पत्ति थवाथी घणा जीवोनो हिसा थाय छे. " तेथी ते समय उपरांत तल राखवा नही. तलनो व्यापार दुःखदायक छे एम जणाववा माटे तलना व्यापारी तिलन्नट्टनी कथा कहे छे:—

तिलन्नट्टनी कथा.

पृथ्वीपुर नामना नगरमां गोविंद नामे एक ब्राह्मण रहेतो हतो. ते हमेशा तलनो व्यापार करतो हतो तेथी तेनुं तिलन्नट्ट एवुं नाम प्रसिद्ध थयुं हुतुं. तेने एक स्वेच्छाचारी स्त्री हती. तेणे तलनी बखारमांथी छानी रीते पांच मुडा तल बेची तेना पैमामांथी पोताने मनगमता भोजन, वस्त्र अने आभूषण मेलव्यां अने दुर्व्यसन सेववा लागी.

एक वखत ते स्त्री विचारवा लागी के, जो मारो पति आ तल बेचवानी बात जाणशे तो मने हेरान करशे. माटे प्रथमथीज तेनो कांडक उपाय करी राखुं. आ प्रमाणे विचारीने एक वखते ते तिलन्नट्ट रात्रे पोताना शालिना क्षेत्रनी रक्षा करवाने गयो हतो ते अवसर जोइने ते स्त्रीए नगरनी बहार जइ पिशाचणीनुं रूप कयुं. ते दिवसे मुनिपति नामे राजर्षि मुनिनी बारमी प्रतिमा बदेवाने मांटे हेमंतऋतुमां तेज वनने विषे कायोत्सर्गे रह्या हता. ते दिवसे संध्याकाळे गायो चारीने नगरमां आवता गोवाळा ते मुनिने जोइ तेमने शीत न लागे तेवा इगटा-यी पोताना वस्त्र ते मुनिने ओढाडी पोतपोताने घेर गया हता. पेन्डी स्त्री ते मुनिनी आगळ आवी, मुख उपर काजळ लगाडी, काला बत्तो पहेंगी, दाधमां ड-याहुं खड्ड लइ अने माथे वळती सयडी लट भयंकर शब्द करनी कर्गती शालिना क्षेत्रमां रहेला पोताना पति तिलन्नट्ट पामे गइ अने बोली के, " ओ तिलन्नट्ट ! तूं भुली छुं माटे तारुं भक्षण करीश. जो तारे जीववानी इच्छा हांय तो तारी भक्षनी बखारो मने अर्पण कर. " तिलन्नट्ट भयथी बिहल थइ तेना पगमां पडीने गेल्यो के, " हे माता ! जाओ मारी बखारना जथा तल भक्षण करो. "

આવું ચરિત્ર કરીને તે સ્ત્રી પાછી જ્યાં મુનિપતિ મુનિ કાઝમગધ્યાને રહેલા હતા ત્યાં આવી. તેણે વિચાર્યું કે, મારું આ ચરિત્ર આ મુનિએ જોયું છે, તેથી તે સવારે લોકોની આગલ કહી દેશે માટે જ્વલતા અગ્નિથી તેને વાઢી નાખું-આવું ચિંતવી મુનિના શરીર ઉપર રહેલા વસ્ત્રો સલગાવીને તે પોતાને ઘેર ગઈ, અને અસલવેષ ધારણ કર્યો. મુનિપતિ મુનિ તો પ્રવલ આયુષ્યને લીધે જીવતા રહ્યા. તેમણે અગ્નિના પ્રવલ ઉપદ્રવમાં પણ શુભધ્યાન છોડ્યું નહીં. તે વચ્ચે તેમણે ચિંતવ્યું કે, અહો, આ અગ્નિ તો જડ એવા શરીરના પુદ્ગલોને વાઢે છે. પોતાનું ઘર દૂર છતાં બીજાનું ઘર વલ્લતું જોડેને તો મૂઢપુરુષ શોક ધરે છે. હે ચેતન ! તારું ઘર તો જ્ઞાનાદિ ગુણરૂપ છે, તેને યત્નથી જ્ઞામતારૂપ જલ્લવડે સિંચન કર, કે જેથી તેને ક્રોધરૂપ અગ્નિની જ્વાળા લાગે નહીં. આવા શુભધ્યાનમાં તત્પર એવા તે મુનિના મુખનું અવલોકન કરવા સૂર્યનો ઉદય થયો. સર્વત્ર પ્રાતઃકાલ થયો એટલે પેલા ગોવાઢીઆઓ ત્યાં આવ્યા. તેમણે મુનિની તેવી સ્થિતિ જોડેને તે નગરના કુંચિક નામના શ્રેષ્ઠીને તે વાત જણાવી. કુંચિક શેઠે ંચ્ચંકારી શ્રાવીકાને ઘરેથી લક્ષ-પાક તેલ લાવીને તેવડે મુનિના દેહને નિરોગી કર્યું. પેલો તિલજનટ્ટ રાત્રે ઘેર આવી સુઈ ગયો. પણ તેને મયથી જ્વર આવ્યો અને વિચારમાં પડ્યો કે, અરેરે ! મારી તલની બધી વચારો ગઈ. હવે હું શું કરીશ. આમ વિચારતાં તેનું હૃદય ફાટી જવાથી તે મૃત્યુ પામ્યો. ઘણા મય સુધી તે તલમાંજ ઉત્પન્ન થયો. પ્રાચે કરીને એમ જાણવું કે, જે આ મયમાં ઘાંચી થડેને તલ પીલવાનું કામ કરે છે તે મરીને તલમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને તેણે તલપણે પીલેલા જીવો તેને તિલયંત્રમાં પીલે છે. આમ વિચારી શ્રાવકોએ તલ પીલવાનો વ્યાપાર છોડી દેવો. ઇત્યાદિ યંત્રપીલણ કર્મ તે અગ્યારમો કર્માદાન સંબંધી અતિચાર જાણવો.

૧૨. વારમું નિલંબણ કર્મ—તે ગાય વિગેરેના કાન, કાંવલ, શીંગડા, અને પુંછ છેદવા, તેને નાથવા, આંકવા, નપુંસક કરવા (સ્વાસી કરવા), વાઢવા, તેમજ હંટ પ્રમુખની પીઠ ગાઢવી—એ નીલંબણકર્મ કહેવાય છે. તે પ્રમાણે કરવાથી ગાય, વઢદ, અશ્વ અને હંટ વિગેરેને ઘણી કદર્થના થાય છે તેથી તેનો ત્યાગ કરવો. એ વારમો કર્માદાન સંબંધી અતિચાર જાણવો.

૧૩. તેરમું દવદાન કર્મ—તે અરણ્યમાં એક ભાગનો દાહ કરવાથી વનચર પ્રાણીઓ સુખે ચરે અને જુનું ઘાસ વાઢવાથી નવા અંકુરાની પેદાસ વધે એટલે ગાય પ્રમુખને ઘણો ચારો થાય અથવા વૃષ્ટિ પેહેલાં જો ક્ષેત્રમાં દવ મુકયો હોય તો પછી

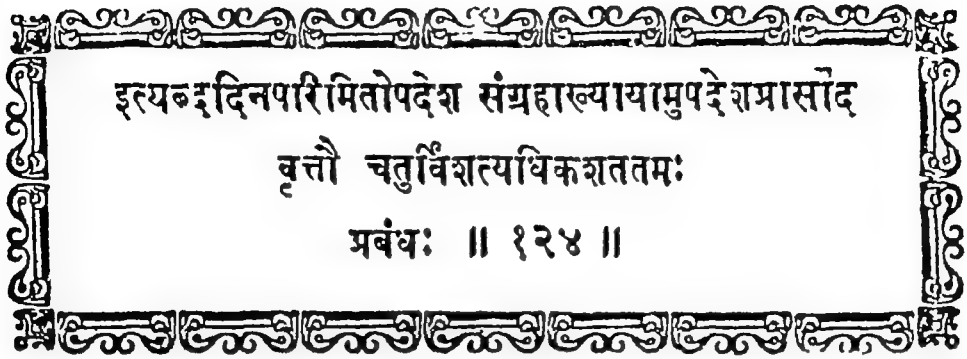
नेमां घणा धान्यनी निष्पत्ति थाय. एवी उच्छायी लोभ वृद्धिवडे ते प्रमाणे करे. वली भिल्ल प्रमुख पुण्यवृद्धिथी कहे छे के, अमारा श्रेयने अर्ये धर्मदीपोत्सवी करवी एटले हुंगर उपर दव मळगाववो. तेम वली कोट कौतुकथी पण दव मळगावे छे. तथा केटलाक हुताशणीमां मोटो अग्नि मळगाववाथी घणुं पुण्य माने छे. परंतु आवा दव लगाडवाथी कोटीगमे जीवोनो वध थाय छे. पाचमा अंग श्री ज्ञगव-तीजीमां गणधर महाराजाए प्रभुने पुछ्युं छे के, “ हे स्वामी ! जे माणस अग्निने वधारे सळगावे तेने वधारे पाप, के जे जळ के धूळवडे अग्निने बुझावे तेने वधारे पाप ? ” प्रभुए कह्युं के, “ हे गौतम ! जे अग्निने वधारे ते छिष्टकर्म बांधे अने जे बुझावे ते अछिष्टतर (घणा हळवा) कर्म बांधे-तेथी थावके दव मुकवा संवंधी कर्म करवुं नहीं. आ तेरमो कर्मादान संवंधी अतिचार जाणवो.

१४. चौदसुं शरशोपण कर्म-सरोवर विंगेरने शोपवामां जळचर प्राणी मत्स्य विंगेरनो तेमज छ ‘जीवनिकायनो’ वध थाय छे. माटे ते कर्म पण त्यजनी देवुं. ए चौदमो कर्मादान संवंधी अतिचार जाणवो.

१५ पंदरसुं अस्तपोषण कर्म-पैसा कमावाने माटे दुःशील दासीओ राखवी. शुक्र, सारिका, मोर, मार्जार, कुकडा, मांकडा, श्वान अने दुष्ट विंगेरनुं पोषण करवुं- ए ‘असतीपोषण’ कहेवाय छे. कारण के, एवा जीवो जो अनुभ अन्नपानथी पोषण पामवावडे पुष्ट थाय छे तो उंदर, सगला विंगेर घणा जीवोनी हिंसा करी पोताने सुख करनारा थाय छे. आवुं विचारी तेमनुं पोषण करवुं नहीं. तेमनुं पोषण करवाथी पापनी वृद्धि थाय छे. तांपण तेओने अमयदान तो आपवुं. ए पंदरमो कर्मादान संवंधी अतिचार जाणवो.

आ प्रमाणे पंदर कर्मादाननो त्याग करवो. श्रीज्ञगवतीजी अंगमां थावकने पंदर कर्मादाननो सर्वथा निषेध कहेलो छे, ते उत्सर्गिक जाणवो. कह्युं छे के, “ जे पुण्य धर्मेने बाधा करनारुं होय अने यश आपे तेवुं न होय तेवुं पुण्य घणा लाभनाळं होय तोपण पुण्यार्थी एरुपोए ग्रहण करवुं नहीं. ” परंतु कति बीजो पंधो थइ शके तेम न होय, अथवा दुष्काल पटेलो होय अथवा राजाना प्राजा थइ होय-इत्यादि कारणोथी जो ते निदित व्यापारोनो नुर्वथा त्याग थइ छके नहीं-तेमार्थी कोइ कार्य करवुं पडे तो थावक अपवादक्ये करे. पण पोताना प्राप्तानी निदा करता सतो सज्जगपणे करे. महागजा सिंहराजे केल्या मोटदेवना न्यामी सज्जन दंडनायके जेम ते देशनी पंदावनुं सर्व द्रव्य देवताचक्रमां पुण्यन्ये वा-
एतुं तेम.

“ આ પ્રમાણે પ્રથમ કહેલા પાંચ અતિચાર પરિભોગથી અને પંચ કર્માદા-
નથી-એમ વીશ અતિચાર થાયછે. તેનું ઉપર પ્રમાણે સ્વરૂપ જાણી; મુજ પુરુષોણ આ
સાતમું વ્રત આચરવું. ”

વ્યાખ્યાન ૧૨૫ મું.

પૂર્વ પાપવ્યાપારનો નિષેધ કહ્યો ત્યારે કયા પ્રકારે
દ્રવ્યવૃદ્ધિ કરવી ? તે કહે છે.

જહિત્વા સ્વરકર્માણિ, ન્યાયવૃત્તિ મમુંચકઃ ।

શુદ્ધેન વ્યવસાયેન, દ્રવ્યવૃદ્ધિર્સ્વજેત્ ગૃહિ ॥ ૧ ॥

“ સ્વરકર્મોને તજીને, ન્યાયવૃત્તિ મુક્યા શિવાય, શુદ્ધ વ્યવસાયવડે ગૃહસ્થ
દ્રવ્યવૃદ્ધિ કરે. ” સ્વરકર્મ એટલે નિર્દયજનોને ડચિત એવા કોટ્ટવાલ, ગુમ્પાલ
(જેલર) અને સીમપાલ વિગેરેની નોકરી-કે જે અત્યંત પાપવ્યાપારવાળી છે તે
શ્રાવકે ન કરવી. અને સજ્જનોને સ્તુતિ કરવા યોગ્ય એવી ન્યાયવૃત્તિ રાખવી-શુદ્ધ
નિષ્ઠા રાખવી. કારણ કે પરમાર્થે તો દ્રવ્ય ઉપાર્જનનું હેતુ ન્યાયવૃત્તિજ છે. કહ્યું છે કે:-

સુધિર્સ્થર્જને યત્નં કુર્યાન્ન્યાય પરાયણઃ ।

ન્યાયેવાન પાયેય મુપાય સંપદાં યતઃ ॥

“ ઢાહ્યા મનુષ્યો ન્યાયપરાયણપણેજ દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરવાનો યત્ન કરે છે.
કારણ કે સંપદા મેલવવાનો કષ્ટ વિનાનો ઉપાય ન્યાયજ છે. ” ઉપલક્ષણથી દેવ,
જ્ઞાન, પાશંડી અને પાસંધ્યાના ધનવડે, તેમજ દેશ, કાલ અને જાતિ વિગેરેને અ-
નુચિત એવા વ્યાપાર કરવાવડે જે દ્રવ્ય મેલવવું તે પણ અન્યાયવૃત્તિ છે.

દેવદ્રવ્ય તો વ્યાજે લેવું તે પણ મહાન્ દોષને આપનારું છે. તે વિષે લોકીક-
શાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે કે-

દેવદ્રવ્યેણ યા વૃદ્ધિ, ગુરુ દ્રવ્યેન ચઘ્ધનં ।

તત્કનં કુલનાશાય મૃતોપિ નરકં વ્રજેત્ ॥

“દેવદ્રવ્યથી જે દ્રવ્યવૃદ્ધિ કરવી અને ગુરુદ્રવ્યથી જે ધન મેલવવું. તે ધન કુલના નાશને અર્થ થાય છે, અને તે દ્રવ્યનાં મેલવનાર મૃત્યુ પામીને પણ નરકે જાય છે.” આ વિષે એક મહાજ્ઞારતમાં દૃષ્ટાંત છે, તે આ પ્રમાણે—પૂર્વે શ્રીરામચંદ્રજીના રાજ્યમાં એક વચ્ચે કોઈ શ્વાન રાજમાર્ગમાં વેઠો હતો. તેને કોઈ બ્રાહ્મણે કાંકરા-વડે માર્યો. એટલે તે શ્વાન રોષ કરી પોતાને નિરપરાધે મારનાર બ્રાહ્મણના વચ્ચનો છેડો મજબૂત પકડીને ચોલ્યો કે—એરે વિપ્ર ! તૈં મને નિરપરાધીને કેમ માર્યો ? તે સમયે એ કૌતુક જાંવાને ઘણા લોકો એકત્ર મળ્યા. અને તેમને સ્વાયમભામાં લડી ગયા. રાજા રામચંદ્રે શ્વાનના મુલ્યથી વધી દુકાનના સાંભળી પેલા બ્રાહ્મણને દંડ કરવા યોગ્ય ગણી શ્વાનને પુછ્યું કે, ‘ આ તને મારનાર બ્રાહ્મણનો શો દંડ કરું ? ’ શ્વાન ચોલ્યો કે—તે દુષ્ટને કોઈ મહાદેવનો પૂજારી કરો. રાજાએ પુછ્યું કે, જ્યાં દંડ આપવાનું શું કારણ ? શ્વાન ચોલ્યો—“ મહારાજ, આજથી સાતમે ભવે હું કોઈ મહાદેવનો પૂજારી હતો. હંમેશા મહાદેવની પૂજા કરી રહે દેવદ્રવ્ય ત્વાચામાં આવે એવા ભયથી હું હાથ ધોડેને ભોજન કરતો હતો. એક વચ્ચે એવું વન્યું કે, કોઈ પર્વનો દિવસ આવ્યો એટલે મહાદેવનું લિંગ દુધ, દહી અને ઘૃતવડે પૂરવામાં આવ્યું. પછી મહાદેવની પાલાલ કરવા વચ્ચે જામી ગયેલું ઘી મારા નચ્ચમા ભરાઈ રહ્યું. ભોજન કરતી વચ્ચે ઉગ્ગતાને લીધે તે ઘી ઓગળી ગયું તે અજાણે મારા ત્વાચામાં આવી ગયું. તે દેવદ્રવ્ય ભક્ષણના દુષ્કૃત્યથી હું સાત ભવથી શ્વાનનો અવતાર પામ્યા કરું છું. આ ભવે તમારા પ્રભાવથી જાતિસ્મરણ થતાં મને માનુષીવાણી પ્રાપ્ત થઈ છે. ” આ વાત સાંભળી તે બ્રાહ્મણે શ્વાનને પ્રસન્ન કરી તે શિવાય કોઈ ધીજો દંડ કરાવવા પ્રાર્થના કરી.

આવી રીતે અજાણપણે પણ જો દેવદ્રવ્ય ત્વાચામાં આવે તો દુઃખનું કારણ થાય છે, તેથી વિવેકી પુરુષો પોતાની શક્તિ પ્રમાણે દેવદ્રવ્યનું રક્ષણ કરવું. આ જ્ઞાન સાંભળી અનેક રીતે અન્યાયવૃત્તિ છોડી દેવી, યશોવર્મા રાજાની જેમ ક્યારે પણ નીતિ છોડવી નહીં.

યશોવર્મા રાજાની કથા.

કલ્યાણકટક નામે નગરમાં યશોવર્મા નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તે સ્વાય આપવામાં સદા તત્પર રહેતા. લોકોને ન્યાય આપવાને માટે તેમ પોતાના

ગૃહના દ્વાર ઉપર એક ન્યાયઘંટા વાંધી હતી. એક વચ્ચે તેના રાજ્યની અધિષ્ઠાત્રી દેવી રાજા યશોવર્માની ન્યાયવૃત્તિની પરીક્ષા કરવાને એક ગાયનું રુપ અને તેની સાથે એક તત્કાલ જન્મેલા વાછડાનું રુપ કરીને રાજમાર્ગમાં વેઢી. તે વચ્ચે યશોવર્મા રાજાનો પુત્ર પોતાના વાહનને વેગથી દોડાવતો ત્યાં આવ્યો. વેગને લીધે તેની ગાડી વાછડાની ઉપર થઈને પ્રસાર થઈ ગઈ, તેથી તે વત્સ મૃત્યુ પામ્યો. તે જોઈ ગાય મોટે સ્વરે રુદન કરવા લાગી અને અશ્રુધારા છોડવા લાગી. કોઈએ ગાયને સૂચના કરી કે, રાજદ્વારે જઈ ફરીયાદ કરીને ન્યાય મેળવ. એટલે ગાય ત્યાં ગઈ અને તેનીએ શિગડાના અગ્રભાગથી પેલી ન્યાયઘંટા વગાડી. રાજા યશોવર્મા તે વચ્ચે ભોજન કરવા બેઠો હતો. તેણે ઘંટાનો શબ્દ સાંભળી સેવકોને કહ્યું કે, “ કોણ ઘંટા વગાડે છે? તપાસ કરો. ” સેવકોએ જોઈને કહ્યું કે, “ મહારાજ, કોઈ નથી, આપ ભોજન કરી લ્યો. ” રાજા બોલ્યો—“ નિર્ણય કર્યા શિવાય કેમ ભોજન થાય. ” એમ કહી ભોજનનો થાલ છોડી રાજદ્વારની દોઢીએ આવીને જોયું તો ત્યાં વીજું કોઈ જોવામાં આવ્યું નહીં પણ પેલી ગાયને દીઠી એટલે કહ્યું કે, “ હે ધેનો! શું તારો કોઈએ પરાભવ કર્યો છે? કર્યો હોય તો તે મને વતાવ્ય. ” તે સાંભળી ગાય આગલ ચાલી એટલે તેની પછવાડે રાજા ચાલ્યો. ગાયે પેલો મૃત્યુ પામેલો પોતાનો વાછડો જ્યાં પડ્યો હતો ત્યાં લઈ જઈ તે વતાવ્યો. તે જોઈ રાજાએ સર્વની વચ્ચે કહ્યું કે, “ જેણે આ વત્સ ઉપર ગાડી હાંકી હોય, તે મારી આગલ હાજર થઈ જાઓ. ” બધા તે વાક્ય સાંભળી રહ્યા પણ કોઈ પ્રગટ થયું નહીં. એટલે રાજાએ પ્રતિજ્ઞા કરી કે, જ્યારે આ વાત્તા સ્ફુટ થશે અર્થાત્ આનો ગુન્હાગાર મળશે ત્યારે હું ભોજન કરીશ. ” રાજાને એક લાંઘણ થઈ એટલે વીજે દિવસે પ્રાતઃકાળે રાજકુમારે આવીને જણાવ્યું કે, હે દેવ! તેમાં હું અપરાધી છું, તેથી જે યોગ્ય લાગે તે દંડ કરો. પછી રાજાએ નીતિશાસ્ત્રને જાણનારા વિદ્વાનોને એકઠા કરીને પુછ્યું કે, આ રાજકુમારને શો દંડ આપવો જોઈએ? ” નીતિવેત્તાઓએ કહ્યું—“ મહારાજા, રાજ્યને યોગ્ય આ એકજ પુત્ર છે, તેને શો દંડ હોય! ” રાજા બોલ્યો—“ રાજ્ય કોનું! અને પુત્ર કોનો! મારે તો નીતિજ મોટી છે. સોમનીતિ માં કહ્યું છે કે, પોતાનો પુત્ર હોય તોપણ તેને અપરાધ પ્રમાણે દંડ આપવો જોઈએ. તેથી જે તેને યોગ્ય દંડ હોય તે કહો. ” આવા રાજાના વચનો સાંભળી તે વિદ્વાનોં માંથી એક બોલ્યો કે—નીતિમાં એમ કહ્યું છે કે, જે બીજાને જેવી વ્યથા કરે તેવી વ્યથા તેને કરવી. કારણ કે, “ જે જેવું કરે તેને તેવું કરવું જોઈએ. ” તે સાંભળી રાજાએ પોતાની ગાડી મંગાવી અને પુત્રને બોલાવી કહ્યું કે, હે પુત્ર! તું અહીં સુઈજા. તે વિનિત પુત્ર તત્કાલ

મટ ગયો. રાજાણ સેવકોને કહ્યું કે, આ કુમારની ઉપરથી ગાડી વેગવંડે પચાસ કરશે. ઝાંઝ તેમ કાંઈ શક્યું નહીં. ડલટા સર્વે રાજાને વારવા લાગ્યા. તે છતાં રાજા તેમનું નહીં માનીને પોતે ગાડી ઉપર વેસી પુત્રના ચરણ ઉપરથી જેવામાં ગાડીને પચાસ કરવા જતા હતા, તેવામાં દેવીએ પ્રકટ થઈ રાજાની ઉપર પુષ્પની વૃદ્ધિ કરી અને ગાય કે વરમ કાંઈ જોવામાં આવ્યું નહીં. દેવી બોલી-હે રાજા ! મેં તારી પરીજા કરવા માટે વધી રચના કરી હતી. પ્રાણપ્રિય એવા એકનાએક પુત્રથી પણ તને ન્યાય બહાલો છે, એમ વિદ્ય થયું છે માટે ધન્ય છે તને, તું નિર્વિદ્ધે રાજ્ય કર્ય.

આ પ્રમાણે ન્યાય સંબંધી દૃષ્ટાંત મનમાં ધારણ કરીને ગૃહસ્થ-પટલે શ્રાવક ન્યાયવૃત્તિ છોડવી નહીં. ગૃહ વ્યાપારવંડે દ્રવ્યની વૃદ્ધિ કરવી. તે ગૃહ વ્યાપાર ચાર પ્રકારનો છે. ૧ યથાર્થ વોલ્યું. ૨ ધંચના (ટગવા) વગરની ક્રિયા કરવી. ૩ અપાયનું પ્રકાશ ન કરવું (ચાડી ન સ્વાવી). ૪ સદ્ભાવ (મૈત્રીભાવ) રાખવો. તેમાં જે પ્રથમ ' યથાર્થ વોલ્યું ' તે આ પ્રમાણે-“ ધર્મ તથા અધર્મને જાણનારા ભાવશ્રેષ્ઠ પુરુષો વીજા ટગાય તેવું ” ન વોલે; હંમેશા સત્ય અને મધુર વચન જ વોલે છે. તેમાં પણ ધર્મને પીડા કરે તેવું તો કદિ પણ વોલેજ નહીં, કમલશ્રેષ્ઠી વિગેરેની જેમ.

વીજો પ્રકાર જે ' અવંચિકા ક્રિયા ' પટલે જેથી વીજાને વ્યવન-દુઃખ થાય તેવા હેતુવાળી મન, વચન અને કાયાના વ્યાપારરૂપ ચેષ્ટા ન કરવી. તે અવંચિકા ક્રિયા. જેમ કે, “ જે ગૃહ ધર્મનો અર્થો દોય તે પ્રતિરૂપ વિધિ વંડે ” તેમજ ચોટા પ્રાજવા. કાટલા વિગેરેથી ઓછું વધતું લેવા દેવાવંડે વીજાને હેતર નહીં. ”

ત્રીજો પ્રકાર ' અપાય પ્રકાશ કરવા નહીં ' પટલે જે અગૃહ વ્યાપાર રૂપ-વાથી ભાવી અનર્થ થાય; જેવા કે. રાજડંડ અને નરકમા પડ્યું વિગેર. તેવા અગૃહ વ્યાપારને પ્રકાશ કરવા નહીં અર્થાત્ તેવી વોંડની ચાડી સ્વાદને પોતાના મનને વ્યારવું નહીં.

ચોથો પ્રકાર ' મૈત્રીપણાનો ભાવ રાખવો ' પટલે તારા મિત્રની જેમ નિ-પ્રત્યક્ષે વર્તવું. દંભથી વોંડને હેતરવું નહીં. એવી રીતે ન વર્તતા જે પ્રાણી માવના દેરા મૃતવાળી અને વાયના જેવા આચરણવાળી વૃત્તિથી વ્યવહાર કરે છે તે તોડનો વિચારમાત્ર થતો નથી અને પાપનું ભાજન થાય છે. આ પ્રમાણે જાણને મદદનીયતા દ્રવ્યની વૃદ્ધિ કરવી. ગૃહસ્થોને ટંક વાર્ધની મિદિ દ્રવ્યથી રાખ છે. અને ધર્મથી અગૃહ વ્યાપારવંડે અધ્યતની વૃદ્ધિ કરવી. ૫ સર્વનો ભાવાર્થ છે. “ દેવ, માનવ,

૧ વેચવાની વસ્તુમાં મળી શકે તેવી ખોટી જિજ્ઞાસા કરવું પ્રેમથી.

અને કુલના ધર્મનો નાશ કરનાર કુબુદ્ધિને છોડી દેવાથીજ નીતિમાં તત્પર થવાય છે અને તેવા નીતિવાન્પણાથીજ ઉત્તમ ઉપાસક- (શ્રાવક) શુભ સંપત્તિને અને વ્યાપારની શુદ્ધિને પ્રાપ્ત કરે છે. ”

इत्यब्ददिनपरिमितोपदेश संग्रहाख्याया मुपदेशप्रासाद
वृत्तौ पंचविंशत्युत्तरशततमः प्रबंधः ॥ १२५ ॥

વ્યાખ્યાન ૧૨૬ મું.

શુદ્ધ વ્યાપાર કેવી રીતે થાય ? તે કહે છે.

निंदायोग्यजनैः सार्द्धं कुर्यान्न क्रयविक्रयौ ।

द्रव्यं कस्यापि नो देयं साक्षिणं नूषणं विना ॥ १ ॥

જાવાર્થ:-

“ નિંદા કરવા યોગ્ય લોકોની સાથે खरीदी के वेचाणनुं काम करवुं नहीं અને સાક્ષી રાખ્યા વિના કે ઘરાણા વિના કોઈને દ્રવ્ય આપવું નહીં ”

વિસ્તરાર્થ:-

“ નિંદા કરવા યોગ્ય લોકો જેવા કે, નટ, ધૂતારા, બેશ્યા, કલાલ, કસાઈ, માછી, વાગુરિક (વાઘરી), રાજદ્રોહી અને પૂજારા વિગેરે, તેમની સાથે ગૃહસ્થે ક્રયવિક્રય (खरीदी के वेचाण) ન કરવા. તેમજ શસ્ત્રધારી પુરુષોની તથા રાજા વિગેરેની સાથે અલ્પ પણ વ્યવહાર કરવાથી પ્રાપ્ત કાંઈપણ ગુણ થતો નથી. કેમકે જેને પોતાને હાથે દ્રવ્ય આપીને પાછું માગતા ભય ઉત્પન્ન થાય તેની સાથે વ્યવહાર કરવામાં શું શુભ ફલ થાય ? કહ્યું છે કે, “ ब्राह्मण साथे અને શસ્ત્રધારીની સાથે શ્રેય ઇચ્છનાર વણિકે કદિપણ વ્યવહાર કરવો નહીં. ”

વળી જે જુગાર અને ધાતુવાદ પ્રમુખથી દ્રવ્યની ઇચ્છા કરે છે, તેઓ મેંસના કુચડાથી પોતાનું ઘર ધોલું કરવાને ઇચ્છે છે. કદિ તેવા પ્રકારથી કે અશુદ્ધ વ્યવહાર કરવાથી લાભ પ્રાપ્ત થાય તો તે લાભ લાંબો કાલ રહેતો નથી. કહ્યું છે કે, “ खोटा माप અને खोटा तोलથી જે કાંઈ દ્રવ્ય ઉપાર્જન થાય છે તે તપેલા પાત્ર ઉપર મૂકેલાં જલના વિદ્યુતી જેમ નાશ પામતું જોવામાં પણ આવતું નથી. ”

ઘડી યણા લોકોની સાક્ષી વગર કોઈને દ્રવ્ય આપવું નહીં. તેમજ ન ટીકેનું અને પરીલા કર્યા વગરનું સ્ત્રીયાણું લેવું કરવું નહીં. અને લેવું ત્યારે પણ યણા લોકોના સમુદાય સમક્ષ લેવું કે જેથી કદિ ઘાંધા વિગેરે કાદુ પડે તો તે જોનારા સાક્ષીઓ સહાય આપે. સાક્ષી રાખીને આપેલું દ્રવ્ય ત્રા કોઈ વસ્તુ પુનઃ કાઢ્યાં-તરે પણ પ્રાપ્ત થાય છે. તે ઉપર એક વણિકનું દૃષ્ટાંત કહેવાય છે, તે આ પ્રમાણે:-

ધૂત વણિકનું દૃષ્ટાંત.

કોઈ ધનાઢ્ય ધૂત વણિક વિદેશે જતો હતો. માર્ગે ચાલતાં એક અગ્ન્ય આવ્યું. તેમાં ચોરલોકોની ઘાડ મઢી. તેણે વણિકને જુદાર કરી તેની પામેથી દ્રવ્ય માગ્યું. વણિકે કહ્યું, કોઈ સાક્ષી રાખીને ઘડું દ્રવ્ય તુશીથી લ્યો. કોઈ અ-વસરે મને પાછું આપજો અને મને માગશો નહીં. ચોરોણ વિચાર્યું કે, આ વણિક મુથ (ખોલો) જણાય છે. પછી તેમણે કોઈ વીલાડાને સાક્ષી રાખી તેનું સર્વ દ્રવ્ય લઈને તેને છોડી મુક્યો. તે વણિક અનુક્રમે તે ચોરલોકોના ગામડામ વિગેરે જાણી લઈને પોતાને ગામ ગયો. કેટલેક કાલે તે ચોરલોકો યણી વસ્તુઓ લઈને તેના ગામમાં આવ્યા. વણિકે તેમને ઓઢાંચીને પોતે આપેલું દ્રવ્ય માગ્યું. ચોરોણ આનાકાની કરવા માંડી ઇટલે પરસ્પર કલહ થઈ પડ્યો. હેવંટ ન્યાયાધીશ આગઢ તેઓ ગયા. ન્યાયાધીશે પુછ્યું કે આ વાતમાં કોઈ સાક્ષી છે ? ઇટલે પેલો વણિક કોઈ કાઢા વીલાડાને લઈ આવી પોતાની કાઢમાં રાખીને ઘોંચ્યો કે, આ વી-લાડો સાક્ષી છે. ચોરલોકોણ કહ્યું કે, અમારે તે સાક્ષી જોવો છે, કે તે કેરો સાક્ષી છે ? વણિકે ચોરોને તે વતાવ્યો ઇટલે ચોરલોકો ઘોંચી ઉડ્યા કે-નહી, આ તો કાઢો છે અને તે તો કાવરો હતો. આ પ્રમાણેના તેના વચનાં માંખઢી તે-મના મુલનીજ કવુલાત જાણી ન્યાયાધીશે તેમની પામેથી ઘઢાત્કારે સર્વ દ્રવ્ય લઈને પેલા વણિકને અપાવ્યું. આ દૃષ્ટાંત ઉપરથી સાક્ષી રાખવાનું પઢ જાણી કોઈને સાક્ષી વિના ગુપ્ત રીતે કોઈપણ દ્રવ્ય આપવું નહીં કે મુકવું નહીં. તેમજ કોઈને પ્રત્યે-કાર (ઘરાણું) લીધા વિના અંગઢધારે દ્રવ્ય આપવું નહીં. કારણ કે, તેમ કાર-ધારી કદિપણ મૂલ ધનનો નાશ ન થાય. કહ્યું છે કે. “ ધનની રક્ષા કાર્યમાં રાગણ એવા પુરુષે નટને. વેડ્યાને, જુગારીને અને જાગરુપને ઢધારે દ્રવ્ય આપવું નહીં. ” તેમાં પણ મુખ્ય રીતે ગૃહસ્થોણ ઢધારે કિમતનું ઘરાણું રાખીને દ્રવ્ય આ-પવું યોગ્ય છે. નહીંતો માગની વચ્ચેને જ્ઞાન, વિરોધ, ધર્મની હાનિ, જાંવણ. ધાલું રાખીને વેસરું અને મોગન ત્રાવા વિગેરે અનેક અનર્થ વચ્ચે પડે છે. તેમાં જાદ મોગન ત્રાવાનો વચ્ચે આવે તોપણ જેમનેમ મોગન ત્રાવા નહીં. તેમાં પણ વિધેય

(૨૫૨) વ્યાખ્યાન ૧૨૬ મું-દ્રવ્ય આપવા વિષે પૂર્વ મુનીઓએ કહેલું દૃષ્ટાંત.

કરીને દેવ, ગુરુ, જ્ઞાન, ધર્મ અને તીર્થયાત્રા વિગેરેના સંગન કરીપણ સ્વાવા નહીં. તે વિષે પૂર્વવિદ્વાનો કહે છે-“ જે મૂઢ પુરુષો સ્વોટા કે માત્રા ચૈત્યના સંગન બે છે, તે વોધિ વીજનું ઘમન કરે છે અને અનંત સંમાર્ગ થાય છે. ”

વઢી જો કદિ લાંઘણ કરવાથી કાર્યમિદ્ધિ થાય તેમ લાંઘ તો પોતે જાને લાંઘણ કરવી, પણ વીજા વાલ વૃદ્ધ પ્રમુખને લાંઘણ કરાવવી નહીં. કારણ કે, ઢંઢણાક્રુષિએ એક ક્ષણનાત્ર પંનરસો નીચાંને લાંઘણ કરાવી હતી, તેથી તેમને છ માસ સુધી આહાર મળ્યો ન હતો. ડત્યાદિ અનેક દાંપની ઉત્પત્તિ પોતાની વુદ્ધિથી વિચારીને વધારે કિંમતનું ઘરાણું રાખી દ્રવ્ય આપવું. આ વિષે દિતગિજ્ઞા માટે પૂર્વ મુનિઓએ એક દૃષ્ટાંત કહેલું છે, તે આ પ્રમાણે:—

પૂર્વ મુનીઓએ કહેલું દૃષ્ટાંત.

જિનદત્ત નામના કોઈ શ્રેષ્ઠીને મુગ્ધ (મોઢો) એવા નામે પુત્ર હતો. સ્વ-ભાત્રે પણ તે મુગ્ધ હતાં. પિતાની પાસે પુષ્કલ દ્રવ્ય હોવાથી તે નિશ્ચિત રહેતો હતો. એક વખતે જિનદત્તનો અંતકાલ આવ્યો. એટલે તેણે પોતાના પુત્રમાં મોઢાપણનો ગુણ જોઈ ગૂઢાર્થ વાક્યોથી આ પ્રમાણે શિક્ષા આપી.—“ હે વત્સ ! ૧ યાત્રી ખાન-પાસ દાંતની વાડ કરવી. ૨ વીજાને ઘન આપ્યા પછી માગવું નહીં. ૩ માથે જગ પણ વોજો ઉપાડવો નહીં. ૪ હંમેશા દિવસને સફલ કરવો. ૫ સ્ત્રીને સ્થંભ સાથે વાંચીને મારવી. ૬ મિષ્ટાન્ન ભોજન કરવું ૭ મુઠ્ઠે ચયન કરવું ૮ પ્રત્યેક ગામે ઘર કરવું. ૯ દુરવસ્થા આવે ત્યારે ગંગા અને યમુનાની વચ્ચે સોડવું. જો એ વાતનમાં કાંઈ શંકા પડે તો મારા મિત્ર સોમદત્ત શ્રેષ્ઠીને પુછવું. અને ૧૦ પ્રત્યેક ક્ષેત્રે ઘન વાવવું.” આ પ્રમાણે કહી શ્રેષ્ઠી જિનદત્ત મૃત્યુ પામ્યો. ત્યારપછી પિતાની શિક્ષાના ગૂઢ અર્થથી અજાણ એવો તે પુત્ર તે પ્રમાણે કરવાથી નિર્ધન થઈ ગયો. એટલે મુંઝાડને પાટલીપુત્ર નગરમાં પોતાના પિતાના મિત્ર સોમદત્ત શ્રેષ્ઠીને ઘેર ગયો. શ્રેષ્ઠીએ તેને મુગ્ધ જાણી ઘણી વાર સ્વોટી કરીને પછી ચોઢા પ્રમુખનું ભોજન પીરસ્યું. તે કુધા પીડિત હોવાથી સુખડીની જેમ સ્વાઈ ગયો. પછી નામુ માંડવા વિગેરેમાં ઘણી રાત્રિ નિર્ગમન કરાવી એટલે તે મુગ્ધ વગાસાં સ્વાવા લાગ્યો અને અંગ મરડવા લાગ્યો. એટલે તેને માંકણવાળો માંચો સુવા આપ્યાં. જેમાં તે તત્કાલ નિદ્રાવશ થઈ ગયો. શ્રેષ્ઠીએ બ્રહ્મમુહૂર્તે (ચાર ઘડી રાત્રિ વાકી હોય ત્યારે) તેને જગાડ્યો. મુગ્ધે પ્રાતઃકાલે બઢીને પિતાએ કહેલી શિક્ષાનો ભાવાર્થ પુછ્યો, એટલે શ્રેષ્ઠીએ કહ્યું-માંમલ, “ ઘર-થી આસપાસ દાંતની વાડ કરવી ” એટલે સર્વની આગલ દિતકારી અને પ્રિય

વચન ચોલ્યું, કે જથી પોતાના મુનમાં રહેલા દાતની પોતાની ફર્તી વાડ થાય છે. કહ્યું છે કે,

જીપ્રામેં અમૃત વસે, વિપત્તી उनके पास:

एके वोढ्ये कोमी गुण, एके कोमी विनाश ॥ १ ॥

જિહ્વામાં અમૃત અને વિપ વસે વસે છે. એક વચને કોટીગમે ગુણ થાય છે, અને એક વચને કોટીગમે વિનાશ થાય છે. (હાતે પ્રથમ શિક્ષાથ:) ૧

“ બીજાને ધન આપ્યા પછી માગવું નહીં ” એટલે સવાયું કે દોડું વગણું રાખીનેજ દ્રવ્ય આપવું કે જેથી તેની પાસે માગવા જવું પડે નહીં તે પોતાની મેટેજ દેવા આવે. આ પ્રમાણે “ દ્રવ્ય આપ્યા પછી માગવું નહીં ” એવી બીજી જિજ્ઞાસો ભાવાર્થ છે. ૨.

“ માથે વોજો ઉપાડવો નહીં ” એ જિજ્ઞાસો ભાવાર્થ એવો છે કે, માથાના કરજ સંવંધી ખાર રાખવો નહીં. તે વિષે શ્રી જિજ્ઞાસુમાં કહ્યું છે કે, “ જે પ્રમાણે નિર્વાહ થઈ શકે તે પ્રમાણેજ વચન ચોલ્યું અને શ્રેય માર્ગે જાંડવો પડે નહીં નેહની ખાર ઉપાડવો. ” વહી કરજ કાપવામા પણ બિલંબ કરવો નહીં. કયો મુદ્દાના આ લોક અને પરલોકના પરાભવના કારણરૂપ ક્રણને ક્ષણમાત્ર પણ પામણ કરે. ત્યં છે કે, “ ધર્મના આરંભમાં, કરજ ફીટાડવામાં, કન્યાદાનમાં, દ્રવ્યની પ્રાપ્તિમાં, મૃત્યુનો પાત કરવામાં, અગ્નિને ફુલાવવામાં અને રોગને પ્રમાદમાં કાટોડ કરવા નહીં. ” નેહનું મર્દન, કરજનું ફીટાડવું અને કન્યાનું મૃત્યુ-જ તન્નાલ તો દાનરૂપ ત્યાગ છે પણ પરિણામે સુખરૂપ છે. ” આ ભવમા જો કરજ પ્રાપ્ત નહીં તો ભગં-તમાં તેનો સેવક અથવા પાડો થઈને અવતરવું પડે છે. વહી કરજ ગમવાથી પંનેને પામવા ભવાંતરે વૈરવૃદ્ધિ પ્રમુખ પણ થયા કરે છે.

(૨૧૪) વ્યાખ્યાન ૧૨૩ મું-દ્રવ્ય આપવા વિષે પૂર્વમુનિઓએ કહેલું દૃષ્ટાંત.

કહ્યું કે, “ મારે તમારા ઓગળીશ લાખ સોનૈયા દેવા છે. ” તે પુત્રનું નામ જાવન પાડ્યું. તેણે માતા પિતાને નિમિત્તે ધર્મકાર્યમાં ભેટલું દ્રવ્ય સ્વર્ચવાનો નિર્ણય કર્યો. પછી કાશ્મીર દેશમાંથી નવ લાખ સોનૈયા સ્વર્ચી શ્રીકૃષ્ણ, પુંડરીક અને ચક્રેશ્વરીની મૂર્તિઓ લઈ આવ્યો. એક લાખ સોનૈયા સ્વર્ચી તેની પ્રતિષ્ઠા (અંજનશલાકા) કરાવી. તે પછી અઢાર વાહાણે કરી અસંખ્ય દ્રવ્ય ઉપાર્જન કર્યું. તે દ્રવ્યવધે શત્રુંજય ઉપર લેપ્યમય વિવહતા તે ઉત્થાપી તેને સ્થાને મણિમય વિવની પ્રતિષ્ઠા કરી.

આ કથા સાંભળીને ધર્માર્થી પુરુષે તે ભવમાંજ કૃણનો સંબંધ મુક્ત કરવો. પોતાનો દેવાદાર માણસ જો કરજ આપવાને અસમર્થ હોય તો ‘ જો શક્તિ થાય તો આપજે, નહીં તો મારે ધર્મસ્થાને દુજો ’ એમ તેની આગલ કહી દેવું, પણ કૃણનો સંબંધ ચિરકાલ રાખવો નહીં. આ પ્રમાણે વંને જણે પરસ્પર વિવેક કરવો. આ પ્રમાણે પ્રસંગોપાત કહેલી વાર્તાથી જાણવું કે, કૃણનો ભાર માથાપર રાખવો નહીં. (ઇતિ તૃતીય શિક્ષાર્થઃ) ૩.

“ દિવસને સફલ કરવો ” એ શિક્ષાનો ભાવાર્થ એવો છે કે, ગૃહસ્થે દર-રોજ કાંઈપણ દ્રવ્ય પેદા કરવું. કેમકે ગૃહસ્થનો દિવસ તેથી સફલ થાય છે. કહ્યું છે કે, “ વણિક, વેશ્યા, કવિ, માટ, ચોર, જુગારી અને બ્રાહ્મણ જે દિવસે નવા દ્રવ્યનો લાભ થાય નહીં, તે દિવસને નિષ્ફલ માને છે. ” ગીત, નૃત્ય અને નિંદા વિકથા વિગેરે કરવાવડે દિવસ ગલાવવાથી દિવસ સફલ થતો નથી. (ઇતિ ચતુર્થ શિક્ષાર્થઃ) ૪.

“ સ્ત્રીને સ્થંભ સાથે વાંધીને મારવી ” એ શિક્ષાનો ભાવાર્થ એવો છે કે, સ્ત્રીને છોકરાંવાળી થયા પછીજ શિક્ષા કરવી ઘટે તો કરવી કે જેથી તે પુત્રાદિકના સ્નેહરૂપ સ્થંભ સાથે બંધાયેલી હોવાથી તાડન કરવાથી પણ કાંઈ વિપરીત કરી શકતી નથી. (ઇતિ પંચમ શિક્ષાર્થઃ) ૫.

“ મિષ્ટાન્ન ભોજન કરવું ” એ શિક્ષાનો ભાવાર્થ એવો છે કે, જ્યારે સારી પેટે ક્ષુધા લાગે ત્યારે ખાવું. તેવે વચ્ચે જે કાંઈ ભોજન કરીએ તે સર્વ મિષ્ટ લાગે છે. કાંઈ પક્ષાન્નજ મિષ્ટ કહેવાતા નથી. ગઈકાલે તે જ ભોજન કર્યું તે હલકું ભોજન હતું તોપણ તને કેવું મિષ્ટ લાગ્યું હતું. તેમ હંમેશા જ્યારે ક્ષુધા લાગે ત્યારેજ ભોજન લેવું. શ્રાવકના પાંત્રીશ ગુણોના વિવરણમાં કહ્યું છે કે,

અર્જીર્ણં ઝોજન ત્યાગી, કાલે ઝોક્તાચ સાત્મ્યતઃ ।

“ અર્જીર્ણ હોય ત્યાંસુધી ભોજનનો ત્યાગ કરે અને વચ્ચેસર પોતાના શરીરને અનુકુલ ભોજન કરે. ” પૂર્વે કરેલું ભોજન અપક્વ છતાં નવું ભોજન કરવાથી

यना गेग थाय ते वैद्यमगात्रमां जलं ते के. " मलमां अने वायुमां दर्शय सुदे,
विष्टा अपन्या जेवीं आरे. शरीर भारे लागे, अन्न उपर प्रकचि थाय अने प्रसन्न
आंदहार आवे-ए उ अजीर्णना स्पष्ट चिन्हो छे. " तेथी अजीर्ण सो भोजन छोडी
देवुं अने भुल लागे न्यारे वयनमर त्वाकानी लोन्तना छोडीने भोजन करवुं.
करवुं छे के,

कंठनादिमति क्रांतं, सर्वं तदशनं समं ।

क्षणमात्र सुखस्याश्रं, लौट्यं कुर्वीतनो वृथाः ॥ १ ॥

" गलाथी नीचे इतर्या पडी वधं भोजन मरवुं छे. माटे मात्र क्षणिक सु-
खने अर्थ मात्र पुरुषोण लोन्तना करवी नहीं. "

जिठेहे प्रमाणं जानिहा, जोजने वचने तथा ।

अतिशुक्तमतिचोक्तं, प्राणीना मरणप्रदं ॥ १ ॥

" हे जीवहा ! तूं भोजन अने वचनमां प्रमाण राखजे कारण के, अति क-
सेलं भोजन अने अति बोल्लेलं वचन प्राणीओने मृत्युदायक थई पड़े छे. " क्षण
लागी होय ते वखने खायेलुं विष पण अमृत जेवुं थाय छे. एवीं एऊ वार्ता ते क,
कांटे राजा वयनमर भोजन करना दवो नेन रंगी करवाने माटे कांटे वैद्य रमोटे-
आने शिखडावुं के, तारे कांटे भिष करीने रमोटे करवाना वयनमां बिल्व करी
राजानो भोजन वखन उल्लंघन कराववो. रमोटेआण तेम करुं. राजाए रमोटेमां
बिल्व थये एम जाणी भीनी कणिकमां यी गोल मिश्र करी खाट लीधुं अने तेरी
रीने भोजननो वखन माचवी लीधो. तेथी ते खायेलं राजाने पची गय. अजीर्ण न
थयुं तेथी पेलो वैद्य बिल्वो थयो. आ प्रमाणे प्रमंगोपान जणायेवीं रक्षाकृतभी
जाणव के उचार सदा लागे छे न्यारे गमे तेवं भोजन पण मिष्ट लागे छे. ६.

“ પ્રત્યેક ક્ષેત્રે ધન વાવવું ” તેનો અર્થ એવો છે કે, ક્ષેત્ર એટલે ધર્મસ્થાન, તેમાં ધન વાવવું કે જેથી મહત્ફલ પ્રાપ્ત થાય. લોકમાં પण ‘ એક ગણું ઢાન અને સ-
હસ્ર ગણું પુણ્ય ’ એવી કહેવત છે. સ્વાત્રના ઢગલાવાળા ક્ષેત્રમાં ધન નાવવું, એમ એનો
અર્થ ન સમજવો. વળી સાધર્મીરૂપ ક્ષેત્રમાં ધન વાવવું, એટલે તેમની સાથે વ્યવહાર
કરવો એ યોગ્ય છે, કારણ કે, કદિ તેની પાસે દ્રવ્ય રહી જાય તોપણ તેનો ઉપ-
યોગ ધર્મકાર્યમાં જ થાય. પण નીચમાણસરૂપ ક્ષેત્રમાં ધન નાચી દેવું નહીં. ૧૦.

આ પ્રમાણે પિતાએ આપેલી શિક્ષાનો ગૂઢાર્થ સાંભળી સંગ્રહ રહીત થયેલો તે
મુગ્ધ પુત્ર તે પ્રમાણે વર્તવાથી પાછો ધનવાન, સુખી અને માનનીય થયો. એવી રીતે
યથાયોગ્ય બીજાઓએ પણ શિક્ષા લઈને શુદ્ધ વ્યાપાર કરવો.

“ એવી રીતે મુગ્ધ પુત્ર પિતાએ આપેલી શિક્ષાનો ગૂઢાર્થ જાણ્યા વગર દુઃખી
થયો અને પાછલથી તેનો ભાવાર્થ સમજી શુદ્ધ વ્યવહાર કરવાથી સુખી થયો, તેમ
બીજાઓએ પણ તે દૃષ્ટાંતનો સાર સમજી શુદ્ધ વ્યવહાર કરવો. ”

इत्यब्ददिनपरिमितोपदेश संग्रहाख्याया मुपदेश प्राप्ताद्
वृत्तौ षट्विंशत्युत्तरशततमः प्रबंधः ॥ १२६ ॥

વ્યાખ્યાન ૧૨૭ મું.

શુદ્ધ વ્યવહાર વિષે બીજી વિશેષ હિતશિક્ષા કહે છે.

कार्पण्याच्चातिराटित्वं न कुर्यादर्थ मर्जकः ।

माया बुद्धिं च सर्वत्र संत्यजे द्वयवसायवान् ॥ १ ॥

જાવાર્થ:-

“ દ્રવ્યની વૃદ્ધિ કરવાને ઈચ્છનારા વ્યાપારીએ કુપણપણું અને અતિ રાહીયા-
પણું અથવા કંકાસીપણું કરવું નહીં અને સર્વ ઠેકાણે કપટબુદ્ધિનો ત્યાગ કરવો. ”

વિસ્તરાર્થ:-

“ દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરવાને ઈચ્છનારા પુરુષે કુપણતા કરવી નહીં. કુપણતા ક-
રવાથી જીવનજ્ઞાનુ કેવલીના જીવે સોમદક્ષના ભવમાં પોતાના મામાના પુત્ર-
ની પાસે દ્રવ્ય માગવા જતાં લાંઘણ કરીને કોટી રત્ન લીધાં હતાં. પછી શેષ રહેલાં
પાંચ રત્નને માટે પોતે અને તેના મામાનો પુત્ર સાત દિવસ સુધી મુઠ્ઠ્યા રહ્યા તમાં
તેના મામાનો પુત્ર મૃત્યુ પામી ગયો. આ વાર્તા લોકમાં પ્રસરી તેથી કોઈ તેની

માથે વ્યવહાર કરતું નહીં. પણ વ્યવહાર તે પાંચમાં ગાઢા ન્હાને જનમાં કાઢી નેવા પડ્યો. ત્યાં એકાકી વૃક્ષ છેડતાં કોઈ ગુહામાંથી જ્યાં નીકળ્યો અને તેનું ભક્ષણ કરી ગયો. ત્યાં મગ્ન પામીને તે એકેન્દ્રિયપણાને પ્રાપ્ત થયો. એવી રીતે કુદરતપાત્રી તે સર્વ દિગ્ગાથોમાં યગું થયો. પણ ગુણથી અધિક દ્રવ્ય તેને પ્રાપ્ત થયું નહીં. માટે ઘૃત્સ્યે કૃષ્ણપણું જોડી દેવું.

અહીં કોઈ શંકા કરે કે, દ્રવ્યને જ્યાં ત્યાં જંગી નાશવાથી તેની ગિચતા જી પીને થાય ? તેના ઉત્તરમાં કહેવાનું કે, ઘૃત્સ્યે અર્ચિત્ય સ્થાનમાં તેને રાખવું પણ અત્યંત કૃષ્ણપણું કરવું નહીં. તે વિષે એક વાતી કહેવાય છે કે, “ કોઈ એકાંતે પાંચ નદી પુત્રવધૂ આવી. તે એક વચ્ચે પાંચના સામગ્રીને ટીકા ઉપરથી પડેલા પેલનો છાટો ઉપાન ઉપર ચોપડતાં દેખી વિસ્મય પામી અને વિચારમાં પડી કે, આતે મારા સામગ્રીનું કૃષ્ણપણું દમે, કે કોઈ સીંગે દેતું દમે ? આવો સંદેહ પડ્યો. ત્યાં તેની પરીક્ષા કરવા માટે તેની પાસેથી મિષ કરીને કહ્યું કે, ‘ માન માનું દુઃખ છે. ’ પછી સુઈ જઈને ઘણો પાંકાર કરવા લાગી. સામગ્રી તેને માટે પળાં ઉપાય કરવા માંડ્યા પણ મટ્યું નહીં. ઘૃત્સ્યે તેની પાસે કહ્યું કે, મને પેલનાં આ પ્રમાણે થતું ત્યારે નાનામાંનાનું ચૂર્ણ કરી તેનો માથે ભેપ કરવાથી મારી પીડા પળી નથી. તે માંભલી સામગ્રી સુધી થયો અને તત્કાલ મોતી મંગાવીને વટાવવા માંડ્યા. શ્વેત તે પુત્રવધૂ દર્શ પામી બેઠી થઈ, અને પાંચના પડેલા સંદેહની વાત કહી ચાલી. તે માંભલી શ્રેષ્ઠી કહ્યું કે, “ જે કુમારે પડેલી એક કોડીને પણ એક હજાર નાના-મોટા જેવી ગણી જોયું છે અને અત્યંત કોડી દ્રવ્ય વાપરવામાં પણ છુટો થાય મુકે છે. તેનો સંબંધ લક્ષ્મી કદિપણ જોડી નથી. ”

વહી દ્રવ્યના અર્થાં અતિ જગત્સુ કે કોર કરવાં નહીં. કારણ કે, સમાગ્રના પાંચની વૃદ્ધિ કરનારા છે. કહ્યું છે કે,

લોમ મંત્ર વત્તં વિપ્રે, નિનિજામ્ય વત્તં નૃપે ।

રાજા વલમનાથનાં, વળિપુત્ર દમ્યાવત્તં ॥ ૨ ॥

કે, આ લક્ષ્મી મારાથી વીહે છે, તેથી તે સર્વ ઠામે ભમ્યા કરે છે. અને હું નિર્ભય છું, તેથી જ્યાં જઈએ ત્યાં સ્થિરથઈને રહું છું. ઇન્દ્રે લક્ષ્મીને પુછ્યું કે, તું ક્યાં રહે છે ? લક્ષ્મી બોલી:—

ગુરવો યત્ર પૂજ્યંતે, વિત્તં યત્ર ન્યાર્જિતં ।

અદંતકલહો યત્ર, તત્ર શક્રવસામ્યહં ॥

“ જ્યાં ગુરુ-વડિલની પૂજા થાય છે, જ્યાં ન્યાયથી દ્રવ્ય મેળવાય છે અને જ્યાં પરસ્પર કલહ થતો નથી, ત્યાં હું વસું છું. ” પછી ઇન્દ્રે દારિદ્રને કહ્યું, તું ક્યાં રહે છે ? એટલે તે બોલ્યું:—

દ્યુતપોષી નિજદ્વેષી, ધાતુર્વાદી સદાલસા ।

આયવ્યય મનાલોચી, તત્ર તિષ્ઠામ્યહં હરે ॥

“ જ્યાં જુગારનું પોષણ થાય, જ્યાં સ્વજનનો દ્વેષ થાય, જ્યાં ધાતુર્વાદ થતો હોય, જ્યાં સદા આલસ રહેલું હોય અને જ્યાં આવક તથા સ્વર્ચની તપાસ થતી ન હોય, ત્યાં હું વસું છું. ” પછી ઇન્દ્રે કહ્યું કે-જ્યાં ક્લેશ-કંકાશ ન હોય ત્યાં લક્ષ્મી રહેવું અને તે શિવાય બીજે સ્થળે દારિદ્રે રહેવું. આ પ્રમાણે ઠરાવ કરી આ-પીને તેમનો વિવાદ ખાંગી નાખ્યો.

આ વાર્તા સાંભળીને તેમાંથી એટલો સાર લેવો કે ઉત્તમ શ્રાવકે શાંતિથીજ કાર્ય સાધવું, ક્લેશથી નહીં. કહ્યું છે કે, જેઓ ઘણા તીક્ષ્ણ અને ઘણાં નિષ્ઠૂર હોય-છે તેઓ પણ મૃદુતા રાખવાથી વશ થાય છે. જુવો ! કઠોર એવા દાંત દાસની જેમ મૃદુતાવાળી જિવ્હાની ઉપાસના કરે છે. ” કોઈની પાસે લેખું માગવું હોય તો તે પણ કોમલ અને ધીરા વચનથી માગવું. કઠોર વચનવડે માગવાથી ધર્મ અને યશની હાનિ થાય છે. કદિ જો કોઈ મોટા માણસ સાથે દ્રવ્યની લેવડ-દેવડ થઈ ગઈ હોય તો તેની સાથે નરમાશબંદેજ કાર્ય સિદ્ધ કરવું. કલહ વિગેરે કરવા નહીં. કહ્યું છે કે, “ ઉત્તમ માણસ સાથે પ્રણિયાતથી કામ લેવું, શૂરવીર સાથે પ્રપંચવડે કામ લેવું, નીચની સાથે કાંઈક આપીને કામ લેવું અને સરસાની સાથે પરાક્રમથી કામ લેવું. ”

બધી વ્યાપારીએ સર્વત્ર લેવડ-દેવડમાં કે પારકા ગ્રાહક (ઘરાક) વાલ્લા-માં, નામામાં વિપરિતિ લેખવું કે લાંચ લેવી इत्यादि માયા-કપટ અને પરવંચના કરવી નહીં. કહ્યું છે કે, “ જે પ્રાણી વિવિધ ઉપાયવડે માયા રચી બીજાને છેતરે છે, તે મહામોહનો મિત્ર સ્વર્ગ તથા મોક્ષના સુખથી પોતાના આત્માને છેતરે છે. ” પ્રાયેકરીને માયા-કપટરહિતપણે કાપડ, સૂતર, અને સોના, રૂપા વિગેરેનો વેપાર કરવો. અર્થાત્ જેમ બન તેમ અલ્પ પાપ થાય તેવી રીતે વેપાર કરવો.

ઑઈ કોઈ શંકા કરે કે, સા સામણ મિથિનિવાળા ન્યાયાર્થને માયા-કપટ કર્યા વિના કેવલ શુદ્ધ વ્યાપારથી નિર્વાર ગી ગીને થાય ? ઉત્તરમાં કહેવાને છે. એમાં કટકારથી જે દ્રવ્ય ઉપાર્જન કર્યું હોય તે વર્ષ-વે વર્ષ પછી અને ગાજા, વાંગ, અગ્રિ, જલ કે રાજદંડ વિગેરેથી દગાડ જાય છે, ચિગલાલ ન્યાયી રહેને નથી. તેમ દેશના ઉપયોગમાં કે ધર્મકાર્ય વાગવામાં પણ ઉચ્ચાંગી થવું નથી. નહીં તે કે.

अन्यायोपाजितं वित्तं, दशवर्षाणि तिष्ठति ।

પ્રાપ્તે ચૈકાદશે વર્ષે, સમલં ચ વિનશ્યતિ ॥

“ અન્યાયથી મેલવેલું ધન દશ વર્ષ સુધી રહે છે. જ્યાં અર્જાચાર્ય વર્ષ માસ થાય છે ત્યારે તે સમૂહનું નાશ પામે છે. ” તે પ્રમાણે સામણશ્રેષ્ઠી, પાપશ્રેષ્ઠી, અને રંજશ્રેષ્ઠી વિગેરેને વન્યું હતું. તેથી જે માયા-કપટ રહિતપણે વસેલું તે આ નોરમાં પણ પ્રતિષ્ઠાનું હેતુ થાય છે. વિદાર, આદાર અને વ્યવહાર પૂર્ણ તપસીઓના જોવાય છે અને શુદ્ધસ્થનો તો શુદ્ધ વ્યવહારજ જોવાય છે. વૃદ્ધો પામેથી પૂરી પણ વક્ત વાર્તા સાંભળી છે કે, પુણિક નામે શ્રેષ્ઠી માત્ર પચવીસ ટાકડાનાં ચામી રત્નો, અને તે હંમેશા માડાવાર ટોકડા પેદા કરી શુદ્ધવૃત્તિથી શુદ્ધમાર નિર્વાર કરતો હતો.

ઑઈ કોઈ શંકા કરે કે, કેટલાણક ન્યાયધર્મથી ચાલનારા ટાકિટ મમુ-શના દુઃખથી પીડાતા જોવામાં આવે છે. અને કેટલાણક અધર્મથી ન્યાયાર કરનારા ઐશ્વર્ય અને સમૃદ્ધિ વિગેરેથી મુગ્ધી દેખાય છે. તો પછી શુદ્ધ ન્યાયારની પ્રમાણતા ક્યાં રહી ? તેના ઉત્તરમાં કહેવાનું કે, તેમાં પૂર્વ કર્મના ચિત્તાત્મી મુગ્ધતા જે. આ ભવના કર્મની મુગ્ધતા નથી.

(૨૬૦) વ્યાખ્યાન ૧૨૮ મું—માયા—કપટ કરવા ન કરવાનું ફલ.

પોતાના ઘરમાંથી સાથે નીકળ્યાં. શ્રાવક ચોરની આગલ આગલ પ્રધુના દર્શન કરવા જતો હતો, ત્યાં માર્ને તેના પગમાં કાંટો ઘામ્યો અને પેલા ચોરને આગલ જતાં એક રૂપીઓ જહ્યો તેથી તે હર્ષ પામ્યો. આથી શ્રાવક વિચારમાં પડ્યાં કે, અહો ! અધર્મીને સારું ફલ અને ધર્મીને દુઃખ—આ કેવી વાત ? આ સંદેહ તેણે ગુરુ પાસે જઈને પૂછ્યો. એટલે ગુરુ બોલ્યા કે, હે શ્રાવક ! તારું પાપ પગમાં કાંટો ઘાગવાથી નાશ પામ્યું અને તે ચોરને આગલ જતાં રાજાના સુખટો પકડીને શૂઝીઈ ચઢાવશે. ક્ષણવારમાં તેમજ વન્યું, અને તે પેલા શ્રાવકના સાંભળવામાં આવ્યું. ત્યારથી તે શ્રાવક નિરંતર શુદ્ધ વ્યાપારમાં તત્પર થયો.

“ આ પ્રવંધને હૃદયમાં ઉતારી દ્રવ્યની હાનિના હેતુરૂપ કૃપણતા વિગેરે દોષોને તર્જી દઈ હંમેશા શુદ્ધ વ્યવહાર રાખવો કે જેથી દ્રવ્યની વૃદ્ધિ થાય. ”

વ્યાખ્યાન ૧૨૮ મું.

માયા—કપટ કરવાનું અને ન કરવાનું ફલ કહે છે.

कूटस्य जल्पनं मोक्ष्यं राज्ञां पुरो विशेषतः ।

दंष्ट्रा त्कीर्तिश्रियो हानिः तस्मात् श्राद्धः परित्यजेत् ॥ १ ॥

જ્ઞાવાર્થ:—

“ કુટ—કપટથી બોલવું નહીં, તેમાં પણ વિશેષકરીને રાજાની આગલ તો ઘોલવુંજ નહીં. દંભ કરવાથી કીર્તિ અને લક્ષ્મીની હાનિ થાય છે, તેથી ગૃહસ્થે (શ્રાવકે) તેનો ત્યાગ કરવો. ”

વિશેષાર્થ:—

લેવડ—દેવડ વિગેરેમાં કપટથી બોલવું નહીં. તેમજ કોઈનું ગુહ્ય વીજાની આગલ પ્રકાશિત કરવું નહીં. કહ્યું છે કે, “ પોતાનો અને પોતાની સ્ત્રીનો આહાર, સુકૃત, દ્રવ્ય, ગુણ, દુષ્કર્મ, મર્મ અને મંત્ર એટલાં—કોઈની આગલ પ્રકાશ કરવા નહીં. ”

પહે તો મત્સ્ય खाई जायछे, पृथ्वीपर होय तो हिंसकप्राणी खाई जायछे अने आ-
काशमां होय तो गीध बिगैरे पक्षीओ खाई जायछे. तेम द्रव्यवान्ना द्रव्य विषे पण
जाणी लेवुं. ”

एक वखते पेला बे मित्रमांथी पापवृद्धि रात्रे जइने डाटेलुं द्रव्य काढी लइ ते
खाडो कांकराथी पूरी घेर आव्यो. अन्यदा धर्मवृद्धिए पापवृद्धि पासे आवीने कहुं
के, हुं द्रव्य विना दुःखी थाउंछुं, माटे चालो पेलुं द्रव्य काढी लावीए. पापवृद्धि
बोल्यो—चालो जइए. पछी वंने द्रव्य लेवा गया. त्यां खाडो खोदीने जोतां द्रव्य
रहीत जोइ पेलो दांभिक पापवृद्धि कपटथी माथुं कुटवा लाग्यो अने बोल्यो—“ अरे !
धर्मवृद्धि ! आमांथी तुंज धन काढी गयो छे. ” धर्मवृद्धिए कहुं के, “ में लीधुं नथी
पण तैं लीधुं छे, अने आ खोटी माया करे छे; में तो दंभवृत्ति करवाना पचखाण
लीधा छे. ” आ प्रमाणे वाद-विवाद करतां वंने राजद्वारमां फरीयादे गया. वंने
परस्पर एक बीजाना दूषण कहेवा लाग्या. ते सांभळी न्यायाधिकारीओए कहुं के,
तमे वंने दिव्य करी बतावो. एटले पापवृद्धि बोल्यो के—“ तमे अमारो न्याय बरा-
बर कर्यो नहीं. केमके न्यायमां प्रथम दिव्य होयज नहीं. कहुं छे के, “ प्रथम तो
वाद-विवाद सांभळीने न्याय आपवो, अने जो ते बराबर न जणाय तो पछी सा-
क्षीओ लइने न्याय आपवो, अने जो साक्षीनो अभाव होय तो पछी छेवटे दिव्य
कराववुं—एम विद्वानो कहे छे. ” आ वातमां तो अमारे ज्यां द्रव्य हतुं, ते वननी
देवी साक्षी छे. ते जे चोर दशे तेनुं नाम आपशे. ” अधिकारीओए कहुं, ते वात
सत्य छे. कहुं छे के, “ जो वाद-विवादमां एक चंडाळ पण साक्षी मळे तो त्यां
दिव्य कराववुं नहीं; तो ज्यां देवता साक्षी होय त्यां तो वातज शी करवी. ” आ
प्रमाणे न्यायाधिकारीओए मान्य करीने ठराव्युं के, ‘ काले सवारे त्यां जइ वन
देवताने पुछवुं. ’

पापवृद्धि घेर आव्यो अने रात्रे पोताना पिताने कोइ खीजडीना वृक्षना को-
टरमां गोपव्यो. पछी ते वृक्षनी आसपास सिदूर अने तेल लगाव्युं. तेणे पोताना
पिताने शीखडाव्युं के, अही ज्यारे वनदेवीने पुछवामां आवे त्यारे तमारे स्वर बद-
लावीने कहेवुं के, ‘ धर्मवृद्धि गोमुखो वाघ छे, तेणे आवीने धन काढी लીधुं छे. ’
आम शिखवीने ते चाल्यो गयो. बीजे दिवसे धर्मवृद्धि, पापवृद्धि, राजा अने अ-
धिकारी प्रमुख लोको वनमां गया. पछी वनदेवीनी पूजा करीने पुछ्युं के, “ हे
वनदेवता ! आ द्रव्य कोणे लીधुं छे, ते कहो. ” एटले खीजडीना कोटरमांथी एवो
शब्द नीकल्यो के, गोमुखो वाघ धर्मवृद्धि द्रव्य लइ गयो छे. ” पछी अधिकारीओ
धर्मवृद्धिने कहेवा तत्पर - यया के, आ द्रव्य तैं लીधुं छे. तेवामां धर्मवृद्धिए सर्वनी

यन्त्र ने लीजतीना वृत्तने अष्टिः लगाइयो, जेथी ने वृत्त बजवा मांड्युं, पटले तेंमांथी
 जेजुं अर्ध अंग दग्न थयेंतुं ते अने जेनी आंखो पुटी गः ते नेवो पापबुद्धिनो पिना
 तेना जोदरमांथी नीजल्लो, ते जोड अशिकागीआं आधर्य पामीने बोल्या के-“ भो !
 ओंष्ट ! आ भुं ! ते वृत्तावस्थामां आहुं पाप केस कर्युं ? ” भेटी बोल्या-“ आ पाप
 मने पुंसे रगल्लुं ” त्यामथी ते धने लोखमां धर्मबुद्धि अने पापबुद्धि एवा ना-
 मथी मांड्यु थया, राजाए शोभिक-पापबुद्धिनुं सर्वम्भ लुंटी ल्हने तेने पोमाना
 दशमांथी काटी मुखयो, कहुं छे के,

मायामविश्वासविलासमंदिरं, दुराशयो यो कुरुते धनाशया ।

सौनर्धनार्थं न पतंतमिदमेत, यथा विस्मृतो लकुम् पयः पिबन् ॥

“ जे दृष्टद्वयवालो मनुष्य धननी आनाथी आरक्षामना बिल्लासनें मंदिरस्थ
माया आचरे ते, ते दुषनं पान करचा उच्छतां मार्जार जेम पानानी उपर पडनी
हादवीने जातो नथी तम पानानी उपर आरी पडनाग अनपेना समूहने जातो नथी.

राजाए नृद्धधर्मो धर्मवर्द्धिना वृणां वृत्वाण कर्वा अने ते सुखी पयो.

“ આ બંને મિત્ર (ધમેવાદ અને પાપવૃદ્ધિ) ની ચાર્જ સાંભળીને ગુરુમ્થ શ્રવણાર્થે ટંક છોટીને અવદાન કરવો, જેથી સૌમાન્ય અને નિઃશયી પ્રાપ્ત થાય. ”

इत्यनन्तदिनपरिमितोपदेन संव्रतान्वायायाश्चदेवप्रानाद
वृत्ता अष्टारिजन्त्युत्तरमततमः
प्रबंधः ॥ १२८ ॥

व्याख्यान १७ ए मुं.

शुद्धव्यापार विषय विशेष द्विर्भाषा को है.

दाधां मित्रन्निवर्गस्य न कार्या ह्यास्तिकेनैः ।

विश्वस्तथातत्कार्यं च त्वत्तुया दृढात् मतम् ॥ १ ॥

વિશેષાર્થ:-

ત્રિવર્ગ ઇટલે ધર્મ, અર્થ અને કામ-તેને પરસ્પર વાધા થાય તેમ આસ્તિક પુરુષોએ કરવું નહીં. તે ત્રણમાં, નિઃશ્રેયસ (કલ્યાણ) સુલ્લેખને સાધનાર તે ધર્મ કહેવાય છે. સર્વ અર્થ (પ્રયોજન) ની ભિદ્ધિ કરે તે અર્થ કહેવાય છે. અને શબ્દાદિ પાંચ ઇન્દ્રિયોને પ્રીતિ ઉપજાવે તે કામ કહેવાય છે. એ ત્રણમાંથી કોઈ પણ એકને આસક્તિવડે સેવવાથી બીજાઓને વાધા થાય છે. અતિમુક્તકુમાર તથા જંબુ-સ્વામીની જેમ કોઈ એકલા ધર્મનેજ સેવે છે. અથવા મ્લેચ્છ કુલમાં પણ કેટલા-એક લઘુકર્મી થાય છે. તે વિષે એક એવી કથા છે કે, અહમ્મદ બાદશાહ દર-રોજ સવામણ પુષ્પની શય્યામાં સૂતો હતો. એક વખતે કોઈ દાસી કૌતુકથી તે શ-ય્યામાં સૂઈ ગઈ. તત્કાલ તે નિદ્રાવશ થઈ ગઈ. તેવામાં બાદશાહ અકસ્માત્ રાજસભામાંથી ત્યાં આવી ચડ્યો, અને દાસીને સુતેલી જોઈ એક ચાવુક મારી. દાસી હસતી હસતી બેઠી થઈ અને પૃથ્વી ઉપર ડબી રહી. બાદશાહે આગ્રહથી તેને હાસ્ય કરવાનું કારણ પૂછ્યું. ઇટલે દાસી બોલી—“ સાહેબ ! આપે મને એક પ્રહાર કર્યો તેથી ફુલની શય્યામાં થોડીવાર સુવાનું મારું પાપ તો નષ્ટ થઈ ગયું, પણ આપ હંમેશા અનેક વૃક્ષોના ફુલો મંગાવી તેની શય્યા કરાવતો તેપર નિદ્રા કરો છો, તે પાપનો દંડ કેટલો થશે ? તે વિચારતાં મને હાસ્ય આવે છે. ” દાસીના આવાં વચનો સાંભળીને બાદશાહે તે દિવસથી પુષ્પશય્યામાં સુવાનું છોડી દીધું.

એક વખતે તેજ બાદશાહ ચતુરંગ સેના લઈ ઉપવનમાં જતો હતો. માર્ગમાં કોઈ ડંટ મૃત્યુ પામ્યું તેથી સર્વ સૈન્ય ડમ્બ થઈ રહ્યું. તે જોઈ બાદશાહે પૂછ્યું કે—સૈન્ય આગળ કેમ ચાલતું નથી ? અમારે આવીને ડંટના મૃત્યુની વાત કહી. બા-દશાહ મૃત્યુના તત્ત્વ વિષે કાંઈપણ જાણતો નહોતો. તેથી પૂછ્યું કે, મૃત્યુ ઇટલે શું ? અમારોએ કહ્યું, સ્વામી, કાને સાંભળે નહીં, આંખે દેખે નહીં અને શ્વાય પીવે નહીં તે મૃત્યુ. રાજા તે સાંભળી વિસ્મય પામ્યો. અને મૃત્યુ પામેલા ડંટ પાસે જઈને કહ્યું કે—અરે પશુ ! ડંટ, શ્વાન પાન કર્યું. ક્રોધથી આવી નિદ્રા ન કરીએ. ત્યારે બીજાઓએ કહ્યું કે, સાહેબ ! આતો નિર્જીવ થયું છે. એમ કહી ઘણી યુક્તિઓથી મૃત્યુનું સ્વરૂપ સમજાવ્યું, તે ઉપરથી બાદશાહ પોતે વિચાર કરવા લાગ્યો કે—અહો ! આવું મૃત્યુ અણર્ચિતવ્યું આવશે ત્યારે આપણી કોણ રક્ષા કરશે. એમ વિચારી તત્કાલ સર્વનો ત્યાગ કરી પોતાની જાતનો શ્રેષ્ઠ ધર્મ (ફકીરી) સ્વીકાર કર્યો. તે ઉપર લોકોમાં પણ આ પ્રમાણે કહેવત છે:—

હવે દ્વિકસંયોગી ભાંગા વતાવે છે. એટલે વેમાં આસક્તિ અને એકમાં નહીં, એવી રીતે પણ ત્રણ ભાંગા થાય છે તે આ પ્રમાણે-કોઈ ધર્મ અને અર્થમાં આસક્તિ હોય છે, પણ કામમાં આસક્તિ હોતા નથી. કુમારપાલરાજાની જેમ. કુમારપાલ ધર્મ પ્રાપ્ત થયા પેહેલાં ઘણી રાજકન્યાઓ પરણ્યા હતા. પણ વ્રત લેવા વચ્ચે અલ્પ આયુષ્યને યોગે વીંજી રાણીઓ મરણ પામી હતી અને એક ધૂયલ્લદેવીજ જીવતી હતી. વ્રત લીધા પછી તે પણ કેટલેક કાલે મૃત્યુ પામી. પછી તેમના વોંતેર સામંતાદિક વર્ગે ઘણી વિનંતિ કરી કે, હે પ્રજાપાલ મહારાજા ! પુનઃ પાણિગ્રહણ કરો. ત્યારે કુમારપાલે કહ્યું કે, હવે સંસાર વધારવાના ઉપાયભૂત પાણિગ્રહણના આગ્રહથી સર્યું. મારે આજથી યાવજ્જીવિત શીલવ્રત હો, કે જેથી વધી ક્રિયાઓ સફળ થાય. સિદ્ધાંતમાં કહ્યું છે કે, “શીલથી વ્રત, દાન, તપ અને નિયમ વિગેરે ભલે પ્રકારે આચરેલા થાયછે. ” સામંતોએ કહ્યું, “રાજન્ ! પટરાણી વિના માંગલિક ઉપચારો શી રીતે થાય. વીજા લોકોની જેમ રાજાઓ રાણી વગરના વ્યાંઙ સાંભળ્યા નથી, તેમ જોયા પણ નથી. ” રાજાએ કહ્યું, અરે ! શ્રીગાંગેય (ઋષિ પિતામહ) ને કેમ મુલી જાઓ છો ? જેમણે જન્મથીજ પાણિગ્રહણ કર્યું નહોતું. પછી કુમારપાલે સામંતાદિકથી પરવરેલા ગુરુ પાસે જઈને તેમને મુખે બ્રહ્મવ્રત અંગીકાર કર્યું. ત્યારથી મંત્રીઓ રાજધર્મ સંબંધી માંગલિક ઉપચારો-આરાત્રિક અને મંગલપ્રદીપ કરવાને અવસરે રાણી ધૂયલ્લદેવીની સુવર્ણની મૂર્તિ કરાવીને રાજાની પડચે મુકતા હતા. બ્રહ્મચર્ય ગ્રહણ કર્યું તે વચ્ચે ગુરુએ કુમારપાલને રાજર્ષિનું વિરુદ્ધ આપ્યું હતું.

આ પ્રમાણે તે મહાપુરુષને યુક્ત છે; પણ વ્યવહારમાં રહેલા ગૃહસ્થને કેટલીક વચ્ચે કામપીડાવડે પરસ્ત્રી વિગેરેનો ઉપદ્રવ થાય છે.

કોઈ ધર્મ અને કામનેજ સેવે છે, અર્થને સેવતા નથી. અર્થાત્ દ્રવ્યોપાર્જન કરવાની ચિંતા કરતા નથી. પણ એવી રીતે ધર્મ અને કામની સેવા કરનારને કરજ વધે છે અને માનની હાનિ થાય છે. તેથી ગૃહસ્થે પ્રયત્નથી ધન ઉપાર્જન કરવું. કહ્યું છે કે, “ એનું કોઈપણ કાર્ય નથી કે જે અર્થ વિના સિદ્ધ થાય, તેથી પ્રતિમાન્ પુરુષે યત્નથી અર્થને સાધવો. ”

આ સંબંધમાં એવી એક વાર્તા છે કે, એક ધનદત્ત નામે મિથ્યાત્વી શ્રેષ્ઠી હતો. તે ધર્મવૃદ્ધિથી બ્રાહ્મણોને દાન આપતો અને વારંવાર જ્ઞાતિનું પોષણ કરતો. વઢી કન્યાદાન, ગોદાન इत्यादि દાનો આપતો. તેમાં તેણે એક લાખ દ્રવ્ય સ્વર્ચી નાણ્યું અને નવું ધન ઉપાર્જ્યું નહીં. વઢી કામની લોલુપતામાં પણ તેનું ઘણું ધન ગયું. તેથી તે નિર્ધન થઈ ગયો, અને અપમાનને પ્રાપ્ત થયો. પછી તે પોતાનો ધર્મ બેચવાને

ત્રિવર્ગસંસાધનમંતરેણ પશોરિવાયુર્વિફલં નરસ્ય ।

તત્રાપિ ધર્મે પ્રવરં વદંતિ ન તં વિનાયદ્ઝવતોઽર્થ કામૌ ॥

“ ધર્મ, અર્થ અને કામના સાધન વગર પશુની જેમ મનુષ્યનું આયુષ્ય નિષ્ફળ છે, તેમાં પણ ધર્મને સર્વથી શ્રેષ્ઠ કહેલો છે. કારણ કે, ધર્મ વિના અર્થ તથા કામ સિદ્ધ થતાં નથી. ”

“ આ પ્રમાણે ધર્મ, અર્થ અને કામને પરસ્પર અવાધાથી શુદ્ધપણે આરાધન કરનાર સુબુદ્ધિપુરુષ અનુક્રમે સ્વર્ગ અને મોક્ષનું સુખ પ્રાપ્ત કરે છે. ”

इत्यब्ददिनपरिमितोपदेश संग्रहाख्यायामुपदेशप्रासाद
वृत्तौ एकोनविंशत्युत्तरशततमः प्रबंधः ॥ १२९ ॥

વ્યાખ્યાન ૧૩૦ મું.

ઉપરના વ્યાખ્યાનમાં કહેલા શ્લોકના પાછલા

બે પદની વિશેષ વ્યાખ્યા કરે છે.

“ વિશ્વસ્ત ધાતકાર્થં ચ સુવૃત્ત્યા દૂષણં મતં ”

“ કોઈનો વિશ્વાસઘાત કરવો તે શુદ્ધવ્યવહારના દૂષણરૂપ જાણવું. ”

વિશ્વાસીને છેતરવામાં મહાપાપ છે. તે પાપ બે પ્રકારનું છે. ગુપ્ત અને પ્રકટ. ગુપ્તપાપ પણ બે પ્રકારનું છે— શ્રદ્ધા અને મદ્દત્. સ્વોટાં તોલાં ને સ્વોટાં માપ વિગેરેનું પાપ તે શ્રદ્ધા અને વિશ્વાસઘાત વિગેરેનું પાપ તે મદ્દત્. પ્રકટપાપ બે પ્રકારનું છે— કુળાચારથી અને નિર્લજ્જપણા વિગેરેથી. કુળાચારવડે ગૃહસ્થોને આરંભ પ્રમુખમાં પાપ થાયછે અને મ્લેચ્છાદિકને હિંસા પ્રમુખમાં પાપ થાયછે તે અને નિર્લજ્જપણા વિગેરેથી યતિવેશમાં હિંસાદિ પાપ પ્રગટપણે કરવાથી અનંત સંસારીપણું થાયછે. કારણ કે, તે પ્રવચનની ડહાંદી (નિંદા) નું કારણભૂત છે. કુળાચારથી પ્રકટપાપ કરવામાં થોડો કર્મબંધ છે અને ગોપ્યમાં અતિ તીવ્ર કર્મબંધ છે. કારણ કે, તે અસત્યમય હોવાથી તેવી રીતે વીજાને છેતરવામાં મોટું પાપ લાગે છે. તે વિષે વિસ્તેમિરાની કથા છે, તે આ પ્રમાણે—

विसेमिरानी कथा.

विशालानगरीमां नंद नामे राजा हतो. तेने विजयपाल नामे पुत्र, वदश्रुत नामे अमात्य अने ज्ञानुमती नामे राणी हती. राजा, राणी उपर एवो आसक्त हतो के तेने सभामां पण पासे बेसारतो. एक वखते मंत्रीए विज्ञप्ति करी के, “ हे देव ! सभामां राणीने पासे राखीने बेसवुं ते अनुचित छे. कहुं छे के, “राजा, अग्नि, गुरु अने स्त्री जो अति पासे रह्या होय तो विनाश करेछे” अने अति दूर रह्या होय तो फळ आपता नथी तेथी तेमने मध्यम भावथी सेववा. ” तेम करतां जो आपनी पासे राखवानी ईच्छाज होय तो राणीनुं रूप चित्रावीने ते चित्र पासे राखो. ” राजाए मंत्रीना वचनथी तेम कथुं. ते विषे किरातार्जुनीय काव्यमां कहुं छे के, “ जे पोताना स्वामीने सारी रीते साची शिखामण आपे नही, ते मित्र के मंत्री शेनो ? अने जे पोताने अणगमतुं सांभळे पण नहीं, ते स्वामी पण शेनो ? तेथी जे राजा अने मंत्री सदा परस्पर अनुकूल होय, तेननी साथेज सर्व संपत्तिओ प्रीति करे छे. ”

एकदा राजाए ते चित्र पोताना शारदानंदन नामना गुरुने वताव्युं गुरुए पोतानुं पांडित्य दर्शववाने कहुं के, “ राणीने डाढ़ा साथळमां तिल छे, ते आ चित्रमां कयौ नथी. ” ते सांभळी नंदराजाने शंका थई के, आ मारी राणीनो जार हशे. ते उपरथी तेणे मंत्रीने आज्ञा करी के, आ गुरुने मारी नखावो. प्रधान विचारिने काम करे तेवो हतो, तेथी तेणे शारदानंदनने पोताने घेर गुप्तपणे राख्यो.

एक वखत राजकुमार शीकार करवाने माटे वनमां जतां कोइ डुक्करनी पछवाडे दोह्यो. ते घणे दूर चाल्यो गयो सायंकाल थइ जबार्थी राजकुमार सरोवर-मांथी जळपान करीने व्याघ्रादिकना भयथी कोइ वृक्ष उपर चडी गयो. ते वृक्ष उपर एक वानर रहेतौ हतो, तेना शरीरमां ते वृक्षनो निवासी कोइ व्यंतर पेठो. तेथी ते वानर मनुष्यवाणीथी बोल्यो के, ‘ हे कुमार ! नीचे व्याघ्र आवेलो छे, पण तुं मारा उत्संगमां सुखे सुइजा. ’ कुमार विश्वास राखीने सुतो. नीचे रहेला व्याघ्र तेनी घणी याचना करी तोपग वानरे तेने आप्यो नही, थोडी वार पछी कुमार जाग्यो एटले वानर ते कुमारना उत्संगमां सुइगयो. पेछा वाघे कुमारने कहुं के, ‘ अरे कुमार ! ए वानरनो विश्वास शुं राखेछे ? कहुं छे के, “ नदी, नखवाळां प्राणी इत्यादिनो विश्वास करवो नही. ” वळी एम पण कहेवायछे के, “ क्षणमां रुष्ट अने क्षणमां तुष्ट तेमज क्षणे क्षणे रुष्ट तुष्ट थनारा अने जेमनुं चित्त स्थिर नथी तेवाओनो

१ गुरुमां विनाश तेमनो अविनय, अनादर थईजाय ते समजवो.

પ્રસાદ પળ ભયંકરછે. ” માટે તું એને મુક્તી દે. ’ ક્ષુધાતુર વાઘના આવાં વચનથી રાજકુમારે તે કપિને પડતો મુક્યાં. વાનર પડતો પડતો અંતરાઠ ભાગે વીજી શાખા સાથે વઢગી પડીને બોલ્યો કે-અરે કુમાર ! તું તારા કરેલા વિશ્વાસઘાતરૂપ કર્મને જાણેછે ? આમ કહીને તે વાનરના શરીરમાં રહેલા વ્યંતરે પ્રાતઃકાળે તેને ગાંડો કરી-દીધો. એટલે તે ‘વિસેમિરા, વિસેમિરા’ એમ બોલતો વનમાં ચોતરફ ભ્રમવા લાગ્યો. તેનો ઘાડો ભયથી ત્રાસ પામી પોતાની મેઢે શેહેરમાં રાજાની આગઢ ગયો. ઘોડાને એકલો આવેલો જોઈ રાજાએ કુમારની શોધ કરાવી અને તેને વનમાંથી શોધીને ઘરે લાવ્યા. પછી તેનું ઘેલાપણું મટાડવા રાજાએ ઘણા ઉપાય કર્યા પણ તેને કાંઈ ગુણ થયો નહીં. એટલે રાજા પોતાના ગુરુ શારદાનંદનના ગુણ સંભારી તેને મરાવી નાખવા માટે પોતાના આત્માની નિંદા કરવા લાગ્યો. પછી રાજાએ કુમારને સાજો કરનારને અર્ધું રાજ્ય આપવાનો પડો વગડાવ્યો. ત્યારે મંત્રીએ કહ્યું કે, મારી પુત્રી આ વિષે કાંઈક જાણેછે. રાજા પુત્રને લઈ તત્કાલ મંત્રીને ઘેર ગયો. ત્યાં પડદાની અંદર રહી શારદાનંદન ગુરુ આ પ્રમાણે શ્લોક બોલ્યા:—

વિશ્વાસપ્રતિપન્નાનાં, વંચને કા વિદગ્ધતા ।

અંકમારુહ્ય સુપ્તાનાં, હંતું કિં નામ પૌરુષમ્ ॥ ૧ ॥

જ્ઞાવાર્થ:— “ વિશ્વાસ પામેલાને છેતરવામાં ચતુરાઈ શાની ? અને સ્ત્રીમાં સુતેલાને મારવામાં પરાક્રમ શાનું ? ” એ શ્લોક સાંભળી કુમારે પેલો ‘ વિ ’ અક્ષર મુક્તી ‘ સેમિરા, સેમિરા, ’ એમ બોલવામાંડયું. ગુરુએ પછી પડદામાંથી વીજો શ્લોક કહ્યો:—

સેતું ગત્વા સમુદ્રસ્ય ગંગાસાગરસંગમે ।

બ્રહ્મહા મુચ્યતે પાપૈર્મિત્રદ્રોહી ન મુચ્યતે ॥ ૨ ॥

જ્ઞાવાર્થ:— “ સમુદ્રના સેતુ (કિનારા) ઉપર અને ગંગાસાગરના સંગમ ઉપર જવાથી બ્રહ્મહત્યા કરનાર પાપમુક્ત થાય પણ મિત્રદ્રોહી પાપમુક્ત ન થાય. ”

આ શ્લોક સાંભળી કુમારે વીજો અક્ષર ‘ સે ’ મુક્તી ‘ મિરા, મિરા ’ એટલું બોલવા માંડ્યું. પછી પડદામાંથી પાછો નીચેનો શ્લોક કહેવામાં આવ્યો:—

મિત્રદ્રોહી કૃતઘ્નશ્ચ, સ્તેયી વિશ્વાસઘાતકઃ ।

ચત્વારો નરકં યાંતિ, યાવચ્ચંદિવાકરૌ ॥ ૩ ॥

જ્ઞાવાર્થ:— “ મિત્રદ્રોહી, કૃતઘ્ની, ચોરી કરનાર અને વિશ્વાસઘાતી એ ચાર જણ જ્યાંસુધી સૂર્ય ચંદ્ર રહે ત્યાંસુધી નરકમાં રહે છે. આ શ્લોક સાંભળી કુમાર

त्रीजो अक्षर 'मि' मुकी मात्र 'रा, रा' एटलुं कहेवा लाग्यो. पछी पडदामांधी पाछो एक श्लोक कहेवामां आव्यो:—

राजंस्त्वं राजपुत्रस्य यदि कल्याणमिच्छसि ।

देहि दानं सुपात्रेषु गृहो दानेन शुध्यति ॥ ४ ॥

ज्ञावार्थ—“हे राजन् ! जो तुं तारा पुत्रनुं कल्याण इच्छतो हो तो सुपात्रमां दान आप्य. कारण के, गृहस्थ दान आप्याथी शुद्ध थाय छे.” आ श्लोक सांभळी राजकुमार तदन स्वस्थ थईगयो. अने वनमां वनेलो सर्व वृत्तांत तेणे कही वताव्यो. ते सांभळी पडदा तरफ जोईने राजा बोल्यो के, “हे पुत्री ! तुं गाममां रहेछे छतां आ वानर, वाघ अने मनुष्यनुं वन संबंधी वृत्तांत तें केवी रीते जाण्युं ?” ते सांभळी पडदामां गुप्त रहेला शारदानंदने नीचेनो श्लोक कह्यो—

देवगुरुप्रसादेन जिह्वाये मे सरस्वती ।

तेनाहं नृप जानामि ज्ञानुमत्पास्तित्वं यथा ॥ १ ॥

ज्ञावार्थ:— “देव गुरुना प्रसादथी मारी जिह्वाना अग्र उपर सरस्वती वसे छे तेथी हे राजा ! भानुमती राणीना तिलनी जेम हुं वधुं जाणी शकुंछुं.”

आ श्लोकथी राजानो पूर्व संदेह दूर थयो, एटले राजा अने गुरु परस्पर हर्षथी मळ्या.

आ वृत्तांत सांभळीने श्रावकोए स्वामी, विश्वासी, देव, गुरु, मित्र, वृद्ध अने बालकनो द्रोह तथा थापण ओळववी इत्यादि महापाप सर्वथा विशेषपणे वर्जवा.

“एवी रीते श्रावके शुद्धव्यवहारमां लागता सर्व दूषणो तजी देवा के जेथी आ लोक अने परलोकमां निरंतर यशस्वीपणुं प्राप्त थाय.”

इत्यब्ददिनपरिमितोपदेश संग्रहाख्यायामुपदेश प्रासाद
वृत्तौ त्रिगदुत्तरशततमः प्रबंधः ॥ १३० ॥

व्याख्यान १३१ सुं.

उपरना प्रबंधोमां अतिचारोसहित वीजुं गुणव्रत कह्युं. हवे

अनर्थदंडपरिहार नामे त्रीजुं गुणव्रत कहे ठे.

शरीराद्यर्थदंस्य प्रतिपक्षतया स्थितः ।

योऽनर्थदंसस्तत्त्यागः तृतीयं तु गुणव्रतम् ॥ १ ॥

જ્ઞાવાર્થ:-

“ શરીરાદિને અર્થે થતા ‘ અર્થદંડ ’ ના પ્રતિપક્ષી અનર્થદંડનો ત્યાગ કરવો તે ત્રીજું ગુણવ્રત કહેવાય છે. ”

વિસ્તરાર્થ:-

જેનાથી પ્રાણી અનર્થ એટલે પ્રયોજન વિના પુણ્યરૂપ ધનના અપહારવડે દંડાય અને પાપકર્મથી લેપાય તે અનર્થદંડ કહેવાય છે. તેના મુખ્ય ચાર પ્રકાર છે, તે આ પ્રમાણે—“ આર્ત રૌદ્રરૂપ અપધ્યાન, પાપકર્મનો ઉપદેશ, હિંસામાં ઉપકારી થાય તેવી વસ્તુનું દાન અને પ્રમાદનું આચરણ.

તેમાં જે અપકૃષ્ટક કહેતાં નઠારું ધ્યાન તે અપધ્યાન કહેવાય છે. ધ્યાન એટલે અંતર્મુહૂર્ત સુધી મનની સ્થિરતા અથવા એકાગ્રતા. શ્રી ઠાણાંગ સૂત્રમાં કહેલું છે કે, અંતર્મુહૂર્ત પર્યંત ચિત્તની એકાગ્રતા તે હ્રદયસ્થનું ધ્યાન અને યોગ નિરોધ તે કેવલીનું ધ્યાન. ” તે અપધ્યાન આર્ત અને રૌદ્ર એવા બે ભેદવાળું છે. તેમાં પણ આર્તધ્યાન ચાર પ્રકારનું છે. તે આ પ્રમાણે—અનિષ્ટ એવા શબ્દ, રૂપ, રસ અને ગંધાદિ પ્રાપ્ત થવાથી ત્રણે કાલમાં પણ તેવાં ન મળે તો ઠીક એવી તેના વિયોગની ચિંતા કરવી તે આર્તધ્યાનનો પહેલો ભેદ. ઇચ્છિત શબ્દાદિક મેળવીને ત્રણે કાલ પણ તેનો વિચ્છેદ—વિયોગ ન થાય એવું ચિતવન તે આર્તધ્યાનનો બીજો ભેદ. રોગાદિકની વેદના પ્રાપ્ત થયે તે ક્યારે જશે એવી તેના વિયોગની ચિંતા તે આર્તધ્યાનનો ત્રીજો ભેદ અને ભોગવેલા કામભોગનું સ્મરણ કરવું તે આર્તધ્યાનનો ચોથો ભેદ. અથવા આવશ્યક નિર્યુક્તિમાં આવેલા ધ્યાનશતકની વૃત્તિમાં તો કહ્યું છે કે—ઈંદ્ર તથા ચક્રવર્તી વિગેરેના રૂપાદિક અને સમૃદ્ધિ સાંભળીને અથવા જોઈને તેની પ્રાર્થના કરનારું અધમ નિદાન કે. નિયાળું કરવું કે, ‘આ તપના અથવા દાન વિગેરેના પ્રભાવથી હું દેવેન્દ્રાદિ થાઉં’ તે આર્તધ્યાનનો ચોથો ભેદ જાણવો. અહિં કોઈ શંકા કરે કે, એ ધ્યાન અધમ કેમ કહેવાય ? તેના ઉત્તરમાં કહેવાનું કે, તે ધ્યાન અત્યંત અજ્ઞાન મગ્નપણથી થાય છે તેથી તે અધમધ્યાન કહેવાય છે. કેમકે જ્ઞાની શિવાય બીજાઓનેજ સાંસારિક વૈભવમાં આમિલાષ થાય છે.

ધ્યાન આત્મવૃત્તિવાળું હોવાથી અલક્ષ્ય છે પણ તે લક્ષણોથી જણાય છે. આર્તધ્યાનના આ પ્રમાણે ચાર લિંગ કે. ચિન્હ છે. આક્રંદન એટલે મોટા શબ્દથી રુદન કરવું, શોચન એટલે નેત્રમાંથી આંસુ પાડવા, પરિદેવન એટલે દીનતા કરી વારંવાર ક્ષિપ્તભાષણ કરવું અને તામ્ન એટલે છાતી કુટવી—આ ચાર લિંગ ઇષ્ટ

વિયોગ અને અનિષ્ટસંયોગથી યતી વેદનાવડે ઉત્પન્ન થાય છે. આ ધ્યાનથી તિર્યંચની ગતિ પ્રાપ્ત થાય છે.

શ્રીગ્રાવશ્યકસૂત્રની વૃત્તિમાં શ્રીહરિજ્ઞસૂરિએ કહ્યું છે કે, “ આર્તધ્યાનથી નિર્વેગગતિ પ્રાપ્ત થાય છે, રૌદ્રધ્યાનથી નર્કગતિ પ્રાપ્ત થાય છે, ધર્મધ્યાનથી દેવગતિ પ્રાપ્ત થાય છે અને શુદ્ધધ્યાનથી મોક્ષગતિ પ્રાપ્ત થાય છે. ”

આર્તધ્યાનથી સંજતી નામે સાધ્વી ગૃહગોધા (ઘરોલી) થઈ હતી. એ ધ્યાન દેશવિરતિ નામે પાંચમા ગુણઠાળા સુધી હોય છે. એ ધ્યાનથી તંદમ્ભણિકાર શ્રેષ્ઠી મંદુક કે બેડકાપણું પામ્યો હતો અને સુંદર શ્રેષ્ઠી ચંદનવો થયો હતો. એવી રીતે આર્તધ્યાનનું ફલ જાણવું.

વીજું રૌદ્ર નામનું અપધ્યાન આર્તધ્યાનથી વિગેષ ક્રૂર અધ્યવસાયવાળું છે. તે પણ ચાર પ્રકારનું છે. એકંદ્રિયાદિ પ્રાણીઓને તાડન કરવું, વીધવું, વંધન કરવું, આંકવું અને તેમના પ્રાણનો વિયોગ કરાવવો. વળી સ્વદ્ભક્તિ, શક્તિ, મારા વિગેરેથી, તેમજ વીર, મૂન, પિશાચ કે મૂઝ વિગેરેના પ્રયોગથી અને વિષ પ્રયોગથી અથવા મંત્ર, તંત્ર કે યંત્રાદિકથી મનુષ્યાદિકને મારીનાશવાનું ક્રોધથી ચિંતવન કરવું તે હિંસા-નુવંધિ નામે રૌદ્રધ્યાનનો પ્રથમ ભેદ છે.

ચાડી કરવી, અઘટતું વચન-ચકાર મકારાદિ વોલવું, પોતાના ગુણની અધિકૃતા કરી વોજાના દોષ પ્રગટ કરવા, તેમજ પોતાને ઇચ્છિત એવા રાજાનો જય સાંભળી વીજા રાજાને માટે રૌદ્રવૃદ્ધિથી કહેવું કે “ ઠીક થયું, આપણા રાજાના સ્વદ્ભક્તિ જય છે, કે જેના એક પ્રહારવડે આટલાને મારી નાશ્યા. ” इत्यादि वार-वार बोलवु अथवा तेषु चिंतवन् करवुं ते मृशानुवंधि नाम रौद्रध्यानનો વીજાં ભેદ છે.

તીવ્રરોષથી દ્રવ્યના સ્વામીઆના મરણાદિવડે પરદ્રવ્ય હરગ કરવાની સમર્થતા થવા વિગેરેનું ચિતવન કરવું તે રુદ્રેયાનુવંધિ નામે રૌદ્રધ્યાનનો ત્રીજો ભેદ છે.

પોતાના દ્રવ્યની રક્ષા માટે સર્વત્ર શંકા પામી શત્રુ વિગેરેને હણવા વિગેરેના અધ્યવસાય કરવા તે સંરક્ષણાનુવંધિ નામે રૌદ્રધ્યાનનો ચોથો ભેદ છે.

ધ્યાનજ્ઞાનક્રમા કહ્યું છે કે, કરવું, કરાવવું, અનુમોદવું, અને તત્સંબંધી ધારંવાર ચિંતવન કર્યાકરવું એમ ચાર પ્રકારનું રૌદ્રધ્યાન છે. અવિરત-સમ્યગ્દૃષ્ટિ અને દેશવિરતિ શ્રાવકાંણ સેવેલું-ચિંતવન કરેલું એવું તે કુર્વ્યાન અશ્રેયકારી, પાપમય અને નિંદવા યોગ્ય છે. એના ચાર ટિપ્પણ (ચિન્હ) છે તે આ પ્રમાણે-પૂર્વે વર્ણવેલ હિંસાપ્રમુલ્લ ચરિત્રને વિષે જે એક વાર આદર કરવો તે પ્રથમ ટિપ્પણ. એ ચરિત્રનાં વારં-

(૨૭૪) વ્યાખ્યાન ૧૩૧ મું-કુરુઢ અને ઝકુરુઢ મુનિઓની કથા.

વાર પ્રવૃત્તિ કરવી તે વીજું લિંગ. કુશાસ્ત્ર સાંભળીને અથવા અજ્ઞાનથી હિંસાત્મક ષડ્ઢ વિનૈરેમાં ધર્મવુદ્ધિથી પ્રવર્ત્તવું તે ત્રીજું લિંગ. મરણાંત સુધી કાલશૌકરેક કસાઈની જેમ હિંસાદિક થકી નિવૃત્ત ન થવું તે ચોથું લિંગ. અથવા વિચારાસૃત સંગ્રહ નામના ગ્રંથમાં કહ્યું છે કે, “ રૌદ્રધ્યાનથી મૃત્યુ પામેલો તંદુલ જાતિનો મત્સ્ય, હિંસાદિ દુષ્કર્મ કર્યા વિના પણ અસંખ્ય દુષ્કર્મવડે પરાભવ કરનારા એવા દુરંત નરકમાં જાય છે. ” રૌદ્રધ્યાન ઉપર કુરુઢ અને ઝકુરુઢ નામના બે મહાશયની કથા છે તે આ પ્રમાણે—

કુરુઢ અને ઝકુરુઢ મુનિની કથા.

કુણાલા નગરીના દરવાજાની ટાલ પાસે કુરુઢ ને ઝકુરુઢ નામના બે મુનિ કાયોત્સર્ગે રહ્યા હતા. તેમના પ્રભાવથી ‘ તેઓને જલનો સપસર્ગ ન થાય ’ તેમ ધારી મેઘ નગરની બહાર વર્ષતો હતો. તે ફકત જાણીને લોકોએ એકઠા થઈ તેમને ઝપદ્રવ કરવા માંડ્યા અને કહેવા લાગ્યા કે, “ તમારા બંનેના મહિમાથી નગરમાં ઘરસાદ થતો નથી તેથી અમને ઘણો પરિતાપ રહે છે, અને એ અમારે મોટા અરિષ્ટ—વિગ્નરૂપ છે. માટે તમે અહીંથી નીકલો. ” આ પ્રમાણે વારંવાર કહેવાથી તે બંનેના ધ્યાનમાં ભંગ થયો અને તે લોકોની ઉપર રૌદ્રધ્યાન ઉત્પન્ન થયું. તેથી તે બંને આ પ્રમાણેનો શ્લોક બોલ્યા—

વર્ષ મેઘ કુણાલાયાં, દિનાનિ દશ પંચ ચ ।

નિત્યં મુશલધારાન્નિર્યથા રાત્રૌ તથા દિને ॥

જ્ઞાવાર્થ—“ હે મેઘ ! કુણાલાનગરમાં મુશલધારાએ જેવો રાત્રીએ તેવોજ દિવસે પંદર દિવસ સુધી વરષ. ” આટલું કહેતાંમાંજ મેઘ વરસવા લાગ્યો. તે એટલો ઘણો કે તેના જલ પ્રવાહમાં આજું નગર તળાઈને સમુદ્રમાં ચાલ્યું ગયું. તેમાં તે બંને મુનિ પણ અશુભ ધ્યાનમાં વર્તતા સતા તળાઈ ગયા. એ પ્રમાણે તે બંને મુનિ દ્રવ્યથી અને ભાવથી દુષ્ટીને નરકે ગયા.

“ આર્ત્તાદિ અપધ્યાનથી મેઘની વૃષ્ટિ કરાવીને ક્ષમારહિતપણે આજ્યા નગરને તળાવી તે બંને મુનિ અનર્થદંડવડે નરકગતિને પ્રાપ્ત થયા.

इत्यन्ददिनपरिमितोपदेश संग्रहाख्यायामुपदेशप्रासाद
वृत्तौ एकत्रिंशदुत्तरशततमः प्रबंधः ॥ १३१ ॥

૧ તંદુલમત્સ્ય સાતમી નરકે જાય છે.

વ્યાખ્યાન ૧૩૨ મું.

અનર્થદંડના बीजा भेदો કહે છે.

અનર્થદંડનો बीजो भेद પાપકર્મનો ઉપદેશ કરવો તે છે; જેમકે, 'સે-ત્રમાં સોદો, ફલ વિગેરે તૈયાર કરો, વલ્લદને પલોટો (દમો), શત્રુઓને મારો, કન્યાનો દિગાહ કરો. ' ઇત્યાદિ बीजानે ઉપદેશ દેવો તે પાપોપદેશ છે. આગમમાં સાંભળ્યું છે કે, કૃષ્ણવાસુદેવ અને ચેત્ના મહારાજાને પોતાના બાલકોનો વિ-વાહ કરવાનો પણ નિયમ હતો.

અનર્થદંડનો बीजो भेद હિંસામાં ઉપયોગી થાય તેવી વસ્તુઓ આપવી તે છે. હિંસામાં ઉપયોગી વપકરણો જેવાં કે, ગાદું, શસ્ત્ર, ઘંટી, સાંબલું, ત્વારણીઓ, દાતરડું, કરવત, છરી, કાંકસી, કોદાલી, રેવક ઔષધ, ઘણના કુમિનો અને ગ-ર્ભનો નાશ કરે તેવાં મૂઠીયાં તથા ક્ષાર વિગેરે કોઈને આપવા તે પાપબંધના હેતુ છે. તે વિષે એક વાર્તા છે કે, દ્વારિકાનગરીમાં ધન્વંતરિ અને વેતરણી નામે બે વૈદ્ય હતા. તેમાં ધન્વંતરી ઘણા સાવચ કર્મ કરતો અને વેતરણી પણ ઔષધાદિમાં ઘણી બીવાર્હિસા કરતો, તથાપિ તે કોઈપણ રોગી મુનિને નિર્દોષ ઔષધ આપતો. એક વખતે કૃષ્ણવાસુદેવે નેમિનાથ પ્રભુને પુછ્યું “હે સ્વામી! વૈદ્યોની શ્રી ગતિ થાય ? લોકમાં કહેવત છે કે,—

કવી ચીતારો પારધી, વઢી વિશેષે જટ્ટ;

ગાંધી નરક સધાવીશ્યા, વૈદ્ય દેશ્વામે વટ્ટ ॥ ૧ ॥

‘ કવિ, ચિત્રકાર, પારધિ, જટ્ટ, અને ગાંધી—એ નરકે જાય છે અને તેમને સૈદ્ધ માર્ગ બતાવે છે. ’ આ નગરીમાં ધન્વંતરિ અને વેતરણી નામે બે વૈદ્ય રહે છે, તેમની શ્રી ગતિ યથે ? ’ પ્રભુ બોલ્યા—“ રાજન્! પહેલો સાતમી નર્કના અપ્રતિષ્ઠાન પાથકે ઉત્પન્ન થયે અને बीजो आरंभ કરે છે પણ તે કરતાં મનમાં કાંઈક બીજું છે સેથી મરણ પામીને વનમાં વાનર થયે ત્યાં કોઈ મુનિને પગે કાંટો વાગેલો જોઈ, ખાતિસ્મરણ ઉત્પન્ન થતાં શલ્યોધ્ધારિણી ઔષધીવડે તેમને સાજા કરાવે. પછી મુનિ તેને ધર્મોપદેશ આપશે. તે સાંભળી પૂર્વના પાપકૃત્યને આલ્લોવી ત્રણ દિવસ સુધી અનશન કરી સહસ્રાર દેવલોકમાં દેવતા થયે. પંજો ધન્વંતરિ વૈદ્ય પટકાય જીવની હિંસાથી ઘારંદાર અપ્રતિષ્ઠાનપાથકે ઉત્પન્ન થયે. અને જનસ્પત્યાદિકમાં એક કોઈને અનંતમે ભાગે બેચાડે. ” આ પ્રમાણે અનર્થદંડનો बीजो भेद જાણવો.

પ્રમાદનું આચરણ તે અનર્થદંડનો ચોથો મેદ છે. પ્રમાદ—મદ્યાદિ પાંચ પ્રકારના છે. તેને અંગીકાર કરવા તે અનર્થદંડ છે. તે વિષે આગમમાં કહ્યું છે કે,—

મદ્યં વિસય કસાયા, નિદ્રા વિકહાસ પંચમી જ્ઞાપિયા ।

એ પંચપમાયા, જીવં પારંતિ સંસારે ॥

“ મદ્ય, વિષય, કષાય, નિદ્રા અને વિકથા—એ પાંચ પ્રમાદ જીવને સંસારમાં નાચેછે. ” મદ્ય એટલે મદિરા—ઉપલક્ષણથી આથો, માંસ, સુરકો અને તાડી વિગેરેનું ગ્રહણ કરવું. મદ્ય લોકીક અને લોકોત્તર વંનેમાં નિંચ છે. કહ્યું છે કે, “ મદ્યથી મોહિત થયેલ બુદ્ધિવાળો પુરુષ ગાયછે, મમેછે, યદ્વાતદ્વા વોલેછે, રોવે છે, દોડેછે, જેને તેને પકડેછે, ક્લેશ કરેછે, મારેછે, હસેછે, સ્વેદ પામેછે અને પોતાનું હિત સમજતો નથી. ” વળી “ સંબોધસિત્તરી ” ની વૃત્તિમાં કહ્યું છે કે, “ મદ્યથી મદોન્મત્ત થયેલા કુષ્ણના પુત્રોના દોષથી એકસો ને વત્રીશ કુલ્લકોટ યાદવોનો દ્વારકાનો દાહ થવાવડે ક્ષય થયો. ” તેમાં છપ્પન કુલ્લકોટી યાદવો નગરમાં રહેતા હતા અને વોતેર કુલ્લકોટી યાદવો નગરનો દહાર રહેતા હતા. તેઓમાં જેમણે ચારિત્ર અંગીકાર કરવું કબુલ કર્યું તેમને નેમિનાથ પ્રમુ પાસે મુક્તિને વાકાનાઓમાં જેઓ દ્વારકાથી દૂર ગયા હતા, તેમને પણ સ્વેચ્છી લાવીને અગ્નિમાં હોમી દીધા હતા. કુલ્લકોટીની સંખ્યા એવી રીતે છે કે, કોઈ એક યાદવના ઘરમાંથી એકસા આઠ કુમાર નીકળે એવા કુલ્લને એક કુલ્લકોટી કહેવાય, એમ વૃદ્ધો પાસેથી સાંધવ્યુ છે. તત્ત્વ તો વહુશ્રુત જાણે. આ પ્રમાણે પહેલો મદ્ય નામે પ્રમાદ જાણવો.

વિષય તે શબ્દાદિક પાંચ પ્રકારે છે. કહ્યું છે કે, “ જેનું ચિત્ત વિષયથી વ્યાકુલ હોયછે તેવો પુરુષ, પોતાનું હિત કે અહિત જાણતો નથી, તેથી એ જીવ અનુચિત કર્મ કરીને આ દુઃસ્વથી મરેલા સંસારરૂપ અરણ્યમાં ચિરકાલ અટકેછે. ” એ ળીજો વિષય નામ પ્રમાદ જાણવો.

કષય એટલે સસાર તેનો ગ્રાસ કે લાભ જેનાથી થાય તે કષાય કહેવાય. તેના ચાર પ્રકાર છે, તેનું વિશેષ સ્વરૂપ આગલ કહેવામાં આવશે. આ કષાય નામે પ્રમાદનો ત્રીજો મેદ જાણવો.

નિદ્રા એટલે ઉઘ, તે પાંચ પ્રકારની છે જે નિદ્રામાંથી સુચે જગાય તે નિદ્રા, જેમાંથી સુચે જગાય તે નિદ્રાનિદ્રા, ઉભાઉભા આવે તે પ્રચલા, ચાલતાચાલતા આવે તે પ્રચલાપ્રચલા અને વાસુદેવથી અર્ધ વલ્લવાળી કે જેમાં દિવસે ચિત્તવેલો અર્ધ સાથે છે તે સ્ત્યાનર્ધિ. એ પ્રમાણે નિદ્રાના પાંચ મેદ છે.

સ્ત્યાનર્દિ નિદ્રાની પૂર્વ કથિત વ્યાખ્યા કર્યગ્રંથની ચૂર્ણમાં કહેલી છે. પળ તેટલું વલ્લ વજ્રકલ્પમનારાચ સંપ્રયગની અપેક્ષા સમજવું. તે શિવાય તો વર્ષાગાનકાલના યુવાનોથી આઠ ગણું વલ્લ હોય એવો કર્મગ્રંથનો વૃત્તિનો અભિપ્રાય છે. જિતકલ્પની વૃત્તિમાં એમ લખે છે કે, “સ્ત્યાનર્દિ નિદ્રાનો ઉદય થાય ત્યારે અતિ સંસ્થિત પરિણામથી દિવસે જોઈતા અર્થને ડંધમાં ને ડંધમાં ઉઠીને સાધે છે. ને તેનું વામુદેવથી અર્ધ વલ્લ હોય છે. તે નિદ્રાનો વિયોગ હોય ત્યારે પળ તે મનુષ્ય વીજા પુરુષોથી ત્રગણું કે ચોગણું વલ્લ હોય છે. આ નિદ્રા તરકગામી જીવો હોય છે. ” આ નિદ્રા વિષે મહાનાગ્વની ૨૩૪ મી ગાથામાં ઘણાં દૃષ્ટાંતો છે. તે ગાથામાં કહ્યું છે કે-“ થીળદ્વીનિદ્રા ઉપર માંસ, મોદક, હાથી-પર, અને વડવૃક્ષ, એમ પાંચ ઉદાહરણો જાણવા. તે ઉદાહરણો આ પ્રમાણે-કુળથી માંમભક્ષી હતો. તેને કોઈ સ્થવિર સાધુએ પ્રતિબંધ પમાડી (અન્યદા કોઈ ઠેકાણે પાડાનો વધ થતો તેના જોવામાં આવ્યો. તેથી અભિલાષ કરતો તે સુડગયો. રાત્રે તેને સ્ત્યાનર્દિ નિદ્રાનો ઉદય થઈ આવ્યો.

તેણે ઉમા થઈ કોઈ ઠેકાણે જઈ વીજા પાડાને મારી તેનું માંસ ભક્ષણ કર્યું. ને વાકીનું જ વધ્યું, તે માંચે લાવી ઉપાશ્રયમાં મુકીને સુઈ ગયો. પ્રાતઃકાળે તેણે ગુરુને કહ્યું કે, મેં આવું સ્વપ્ન જાંવું છે. ત્યાં તો પેલું માંસ વીજા સાધુઆના જોવામાં આવ્યું તેથી તેમણે જાણ્યું કે, આ સાધુને રાત્રીએ સ્ત્યાનર્દિ નિદ્રાનો ઉદય થયેલો જણાય છે. પછી સંધે મઠી તેની પાસંથી ઓઘો મુહપત્તિ વિગેરે મુનિાન્ગ લઈલીધું અને તેને વિસર્જન કરી દીધાં.

કોઈએક સાધુ શ્રાવકને ઘેર મોદક કે લાડુ જોઈ તેનો અભિલાષા કરતો સુઈ ગયો. રાત્રે તેને સ્ત્યાનર્દિ નિદ્રાનો ઉદય થયો, એટલે ઉઠીને તે શ્રાવકને ઘેર ગયો, અને તેના કમાડ ભાગી તે મોદક લઈ વાકીના ઉપાશ્રયે લાવી પાત્રામાં નાખીને સૂઈ ગયો. સવારે ઉઠીને તેણે પળ સ્વપ્ન આવ્યાનું જ ગુરુને કહ્યું, પળ પાત્રાં પડિલહતાં તેમા મોદક દીઠા એટલે ગુરુએ સ્ત્યાનર્દિ નિદ્રા આવેલી જાણી વિમર્જન કરી દીધો.

કોઈએક સાધુને હાથીએ વહુ સેદ પમાડ્યો. ત્યાંથી કોઈ પ્રકારે નાગીને તે ઉપાશ્રયમાં આવ્યો, અને તે હાથી ઉપર મનમાં કાંપ કરતો સુડગયો. રાત્રીએ તેને સ્ત્યાનર્દિ નિદ્રાનો ઉદય થતાં તે મુનિ નગમના કમાડ ભાંગી, તે હાથીને મારી, તેના દાંત લેંચી કાઢી પોતાના સ્થાનમાં લાવીને સુડગયો. પ્રભાતે તે દક્ષીકત જાણવામાં આવતાં તેને સંયમને અયોગ્ય જાણી ગુરુએ કાઢી મુક્યો.

કોઈ કુંભારે ઘોટા ગચ્છમાં દીધા લીધી. એક વચ્ચે સ્થાનાર્દ્રિ નિદ્રાનો ચદ્ધ થતાં પૂર્વે જેમ માટીના પિંડ તોડતો હતો તેમ તેણે સાધુઓના શિર તોડીને કલંધ (ધડ) ની સાથે એકાંતમાં મુકી દીધા. બીજા કેટલાએક મુનિઓ ત્યાંથી સ્વસી મયા તે બચ્યા. પ્રાતઃકાળે એ દેખાવ જોઈ સંધે તે સાધુને ગચ્છથી દૂર કર્યો.

કોઈ સાધુને જ્યાં આવવાના માર્ગમાં એક વડનું વૃક્ષ વહુ દુઃખદાયક કામનું હતું. એકદા રાત્રે સ્થાનાર્દ્રિ નિદ્રા આવતાં તે વડને ઝલેડી પાતાના ઝળાશ્રવ પાસે નાક્ષીને તે સુશ્વયો. સવારે એવું સ્વપ્ન દીઠાનું આલોચતાં બીજા મુનિના જાણવામાં તે હૃતાંત આવ્યું. પટલે તેના સાધુચિન્હો છીનવી લઈને સંધે તેને ગળની બહાર કર્યો. આ શિવાય બીજા દૃષ્ટાંતો પણ નિઃશીથસૂત્રમાંથી જાણી લેવા.

નિદ્રામાં ઘણા દોષો છે. નિદ્રા સર્વ ગુણનો ઘાત કરનારી, સંસારને બધાર-નારી અને પ્રમાદને વત્પન્ન કરનારી છે. મુનિ અને ધર્મિષ્ઠ માણસને તો નિદ્રારહિતપણું-જે મેદ છે. શ્રીજગવતીસૂત્રમાં વીરપ્રભુની સચ્ચાતરી અને મૃગાવતી શ્રાવિકાની જગદ્ જ્યંતીએ પ્રશ્નને પ્રશ્ન કર્યો છે કે, “ હે ભગવંત ! સુવું સારું કે જાગવું સારું ? ” પ્રશ્ન કહ્યું કે, “ કેટલાએકને સુવું સારું છે અને કેટલાએકને જાગવું સારું છે. જે અધર્મી ને અધર્મ મનુષ્યો અધર્મવડેજ આર્જીવીકા કરતા સતા વિચરે છે, તેવા જીવ સુતા સારા છે. કેમકે એવા જીવ સુતા સતા ઘણા પ્રાણીઓને, મુતોને, સ-સ્થોને દુઃસ્વ દેનારા યદ્ ચક્રતા નથી. વળી એવા જીવો સુતા સતા પોતાને, પરને અને બંનેને અધર્મમાં—હિંસાદિ કાર્યમાં પ્રવર્તી શકતા નથી. તેથી તેઓ સુતા સારા છે. અને હે જ્યંતિ ! જે જીવો ધર્મી છે અને ધાર્મિક પ્રવૃત્તિનાજ કરનારા છે, એવા જીવો જાગતા સારા છે. ” इत्यादि જાણી લેવું. (એવા રીતે વલ્લભાનુપણું, દુર્વલ્લપણું, ચ-ચુરપણું અને આલ્સુપણું इत्यादि વિષે પણ જાણી લેવું.) આ પ્રમાણે નિદ્રા નામે પ્રમાદનો ચોથો મેદ જાણવો.

“ ચૌદ પૂર્વધર મુનિ પણ નિદ્રારૂપ પ્રમાદના યોગથી પૂર્વોનું વિસ્મરણ પામી જઈને ઘણા કાલ સુધી નિગોદમાં જઈને વસે છે. તેથી નિદ્રારૂપ પ્રમાદનો અવશ્ય ત્યાગ કરવો. ”

इत्यन्ददिअपरिमितोपदेश संग्रहाख्यायामुपदेशप्रासाद

इत्तौ द्वात्रिंशदुत्तरशततमः

प्रबंधः ॥ १३२ ॥

વ્યાખ્યાન ૧૩૩ મું.

હવે 'વિકથા' નામે પાંચમો પ્રમાદ કહેછે.

રાજા સ્ત્રીણાં ચ દેશાનાં, જ્ઞાતાનાં વિવિધાઃ કથાઃ ।

સંગ્રામરૂપસદ્વસ્તુસ્વાદાદ્યા વિકથાઃ સ્મૃતાઃ ॥ ૧ ॥

જાવાર્થ:-

“રાજાઓના યુદ્ધાદિની તે રાજકથા, સ્ત્રીઓના રૂપાદિકની તે સ્ત્રીકથા, દેશની ઉત્તમ વસ્તુઓની તે દેશકથા અને ભોજનના સ્વાદ વિગેરેની તે મત્તકથા-અ પ્રમાણેની વિવિધ કથાઓ તે વિકથા કહેવાય છે. ”

વિસ્તરાર્થ:-

રાજાઓના યુદ્ધ વિગેરેનું વર્ણન તે રાજકથા. જેમકે, “ આ રાજા મીમનો જેમ યુદ્ધ કરનારો છે તે ચિરકાલ સુધી રાજ્ય કરો. ” અથવા “આ રાજા વુટ્ટ છે તે મૃત્યુ પામો.” ઇત્યાદિ. સ્ત્રીની કથા પટલે તેના રૂપની નિંદા અથવા પ્રશંસા કરવી તે. જેમ કે,

દિજરાજમુખી ગજરાજગતિ, તરુરાજવિરાજિતજંઘતટી ।

યદિ સા દયિતા હૃદયે વસતિ, ક જપઃ ક તપઃ ક સમાધિરિતિ॥

“આ સ્ત્રીનું મુખ ચંદ્ર જેવું છે, તેની ચાલ ગજેન્દ્રના જેવી છે, અને તેની જંઘા કદલ્લીના સ્તંભ જેવી છે; એવી સ્ત્રી જો હૃદયમાં વસે તો પછી જપ, તપ અને સમાધિ શા કામની છે ? ” તેની નિંદા આ પ્રમાણે-“આ સ્ત્રીની ગતિ ઘંટ જેવી છે, સ્વર કાગડા જેવો છે, પેટ લાંબું છે, નેત્ર પીઢા છે, માઠા શીઠવાઢી છે, અને કટુ ખાપણ કરનારી છે તથા અભાગિણી છે. તેવી સ્ત્રીથી શું સુખ મળે ? ” બઢી સ્ત્રી સંબંધી દેશ, જ્ઞાતિ, કુલ, રૂપ, નામ, પરિવેશ અને પરિજનની કથા કરવી તે પણ સ્ત્રીકથા. તેમાં દેશ સંબંધી સ્ત્રીકથા આ પ્રમાણે-“ લાટદેશની સ્ત્રીઓ મધુરખાષી અને રતિક્રિયામાં નિપુણ હોય છે. ” ઇત્યાદી. જ્ઞાતિ સંબંધી સ્ત્રીકથા આ પ્રમાણે-“ વિધવા યયેઢી ગ્રામણની સ્ત્રીઓને ધિક્કાર છે. કે જેઓ જિવિતી મર્યા જેવી છે, અને કેટલીક ષીંજી જ્ઞાતિની સ્ત્રીઓને ધન્ય છે, કે જે મદા અનિદિત રહે છે.” ઇત્યાદિ. કુલ સંબંધી સ્ત્રી-કથા આ પ્રમાણે-“ અરો ! સોલંકી રાજ્યવંશની પુત્રીઓનું મારહસ જગતમાં સર્વથી આધિક છે, જેઓ પતિની અગમણીની હોય તોપણ પતિ મૃત્યુ પામ્યે તેની પાછલ

અગ્નિમાં પ્રવેશ કરે છે. ” ઇત્યાદિ. રૂપ સંબંધી સ્ત્રીકથા તે કે જેમાં સ્ત્રીના સ્વરૂપ-નું વર્ણન કરવામાં આવે. નામ સંબંધી સ્ત્રીકથા આ પ્રમાણે-“જેવું સ્ત્રીનું નામ તેવું પરિણામ” એમ કહે. નેપથ્ય (વેશ) સંબંધી સ્ત્રીકથા આ પ્રમાણે-“ તે સ્ત્રીના રૂપ, યૌવન અને પહેરવેશને ધિદ્ધાર છે કે જે યુનાન પુરુષોના નેત્રને આનંદદાયક થતાં નથી. ” પરિજન સંબંધી સ્ત્રીકથા આ પ્રમાણે-“ આ સ્ત્રીનો દાસ દાસીનો પરિવાર ઢાલ્યો અને વિનીત છે-” ઇત્યાદિ સ્ત્રીકથાનાં ત્યાગ કરવો.

દેશકથા આ પ્રમાણે-જેમકે, “ માલવદેશ રમણીય છે, કે જેમાં સારા ધાન્ય અને સુવર્ણ થાય છે; અને ઝ્યાં કાટિમેલ્લા પળ સોનાની પેહેરાય છે. ગુર્જરભૂમિ દુર્ગમ અને ઝગ્ર સુખટવાળી છે. લાટદેશ તો મીઠાલોકોથી ભરપૂર છે. કાશ્મીરમાં મૂર્ખતા વધુ છે; અને કુંતલદેશ સુખમાં સ્વર્ગ જેવો છે.” આ પ્રમાણે દેશકથા સદ્-બુદ્ધિવાળા પુરુષોએ દુર્જનના સંગની જેમ છોડી દેવી.

મત્તકથા—ઘટલે મોજનના સ્વાદ વિગેરેની કથા, તે આ પ્રમાણે-જેમકે, “આ પુરુષે વિવાહાદિ કાર્યમાં ઘર્મી ઉત્તમ રસોડ કરી હતી. તેમાં જે શાક ખાની વનાવ્યા હતા, તેનો સ્વાદ તો હજુ દાઢમાંજ છે.” અથવા “આળ કરેલા પક્ષાન્ન વિગેરે તો થાલીદેવા જેવાજ હતા. એક પાપડ વિના બીજું વધું સ્વરાવ કર્યું હતું.” ઇત્યાદિ.

આ પ્રમાણે ચાર પ્રકારની વિકથા જાણવી. સંબોધસત્તરી નામના પ્રકરણની વૃત્તિમાં સાત પ્રકારની વિકથા કહેલી છે-તેમાં ઉપર કહેલી ચાર અને બીજી ત્રણ પ્રકારની વિકથા આ પ્રમાણે-શ્રોતાના હૃદયને મૃદુ વનાવી દે તે પેહેલી મૃદ્ધી-કથા, કે જેમાં પુત્રાદિ પ્રજાની કથાનું પ્રધાનપણું હોવાથી તે કરુણા ઉત્પન્ન કરે તેવી હોયછે-જેમકે-“હા પુત્ર ! હા વત્સ ! અમને મુક્તિને તું પ્રજ્વલિત અગ્નિમાં વ્યાં પડ્યો. ” ઇત્યાદિ. બીજી દર્શનજ્ઞેદિની કથા-જેમાં કુતીર્થોના જ્ઞાનાદિકના અતિશયપણાની પ્રશંસા કરવામાં આવે છે-જેમકે, “ બુદ્ધનું શાસન સૂક્ષ્મ અર્થને જણાવનારું હોવાથી શ્રવણ કરવા યોગ્ય છે. ” ઇત્યાદિ. ત્રીજી ચારિત્રજ્ઞેદિની કથા- જેમાં વ્રત ગ્રહણ કરેલા અથવા વ્રત લેવાને તત્પર થયેલા પુરુષના ચારિત્ર સંબંધી વિચારનો ખેદ કરવામાં આવે છે. જેમકે, “ કેવળી વિનાના આ કાલમાં ચારિત્રનો શુદ્ધ કે અશુદ્ધ ભાવ કોણ જાણે છે માટે ચારિત્ર લેવું નકામું છે.” વળી “ આજ તો ચારિત્ર લઈને માત્ર દેહને પીડા કરવાની છે. કારણ કે ગિરિના શિખર ઉપરથી પડવું સહેલું છે પણ ચારિત્ર પાલવું સહેલું નથી.” વળી એમ કહે કે,

કાલે પ્રમાયવઢુલે, દંસણનાણેહિં વટ્ટે તીઝમં ।

તુઞ્ઞિણં ચ ચરિત્તં, તો ગિહિધમ્મો વરં કાઠ ॥ ૧ ॥

“વહુ પ્રમાદવાલા આ કાઠમાં દર્શન અને જ્ઞાનવડેજ જામન પ્રવર્તે છે. ચારિત્ર તો વિચ્છેદ પામ્યું છે, તેથી હાલ તો ગૃહસ્થનો ધર્મ અંગીકાર કરવો તેજ શ્રેષ્ઠ છે.”

આ પ્રમાણે પૂર્વોક્ત ચારમાં વીજી ત્રણ વિકથા મેલવાથી માત્ર પ્રકાગ્ની વિકથા થાય છે. પણ અહિં મથાલાના શ્લોકમાં તો આવશ્યકાદિ સૂત્રમાં પ્રમિદ્ધ ચાર વિકથા હોવાથી ચાર પ્રકારનીજ કહેલી છે. વિકથા ઉપર એક રોહિણી નામની સ્ત્રીની કથા છે તે આ પ્રમાણે:—

વિકથા ઉપર રોહિણીની કથા.

કુંડનપુરી નામની નગરીમાં સુઞ્ઞડ નામે એક શ્રેષ્ઠી રહેતો હતો, તેને રોહિણી નામે એક બાલવિધવા પુત્રી હતી. તેણીએ ગુરુ પાસે અધ્યયન કરીને કમ્પપયડી વિગેરે ગ્રંથો પોતાના નામની જેવા કંઠે કર્યા હતા. તે હંમેશા ત્રિકાલ જિન પૂજા અને જે કાલ આવશ્યક કરવા છોડતી નહોતી. અને નિત્ય ભજવાથી તે એક યાત્ર કરતા વિશેષ સ્વાધ્યાયનો પાઠ કરનારી થઈ હતી.

અહિં અંતરંગ એવું બન્યું કે, ચિત્તરૂપ નગરમાં રહેનારા મોદરાજાને તેના કુત્રોધ નામના દૂતે જણાવ્યું કે, ‘મહારાજ, એક રોહિણી નામે સ્ત્રી તમારા વારં-વાર અવગુણ ગાયછે. અને તમારા પુત્ર રાગ અને દ્વેષની, તમારા મિત્ર્યાત્વ નામના મંત્રીની, અને અદાર પાપસ્થાનરૂપ સભાસદોની યળી નિંદા કરે છે.’ તે સાંભળી મોદરાજા પોતાની સભા સમક્ષ રુદન કરતો ગદગદ્ વાળીએ બોલ્યો કે, ‘અરે ! મારી સભામાં-મારા પરિવારમાં કોઈ એવો નથી ? કે જે મારી આજ્ઞાને લુંટન કરનારી રોહિણી કે જે મારા વૈરી ચારિત્રધર્મને મલવાને ઉત્સુક છે તેને વગ કરીને મને મોંઘી દે.’ આ પ્રમાણેના મોદરાજાના વચનો સાંભળીને એક લુણે વેટેલી મોદરાજાનાં ચીં કુટ્ટપિટ્ટીની સહી વિકથા નામે યોગિની બોલી—‘હે સ્વામી ! આવા સ્વલ્પ કામમાં ખાપન સેદ કરવો યોગ્ય નથી. કેમકે તમારા એક એક સંવકે સમ્યક્ત્વ. વ્રત અને શ્રુત્યો પૂર્ણ થયેલા એવા જીવોને પણ પોતાના ગુણોથી પાટી દીધા છે. તેઓ અધ્યાત્મ આપના ચરણની પાસે રજની જેમ રહ્યે છે. તેમની મંત્ર્યા પણ કાંડ જાણતું નથી. તે વિશે જીવાનુશાસનની વૃત્તિમાં કહેલું છે કે, “મોદના પ્રમારથી અનંત શ્રુત કેવળીઓ પણ પૂર્વગત શ્રુતને મૂલી જટ મુન્ય પામીને અનંતજ્ઞાનનાં ગયેલા ને મોદના

છે. ” તે માટે હે રાજા ! આ બીચારી રોહિણી તો કોણમાત્ર છે; આ પ્રમાણે કહી મોહરાજાએ આપેલી આશિષ ગ્રહણ કરીને વિકથાએ રોહિણીના મુખમાં અને ચિત્તમાં પ્રવેશ કર્યો. તેથી રોહિણી તત્કાલ ધર્મના સર્વ કાર્યમાં વિકથા કરવા લાગી અને બીજાની પાસે કરાવવા લાગી. એક વચ્ચે સાધુઓ અને સાધ્વીઓ તેને શિક્ષા આપી કે, હે શ્રાવિકે, તને સુજ્ઞાતને પરનિદાને વિકથા કરવી યોગ્ય નથી. કહ્યું છે કે,

यदिच्छसि वशीकर्तुं जगदेकेन कर्मणा ।

परापवाद सस्येज्य-श्ररंति गां निवारय ॥

“ જો એકજ કર્મથી આ જગતને વશ કરવાને તું ઇચ્છતો હોતો પરનિદારુપ ઘાસને ચરતી એવી તારી વાણીરુપ ગાયને, તેમાંથી નિવૃત્ત કર્ય. ” તે સાંભળી રોહિણીને ક્રોધ ચઢ્યો. એટલે હલ્લે હલ્લે મોહરાજાનું સર્વ સૈન્ય તેની પાસે આવ્યું અને વિકથાની પ્રશંસા કરવા લાગ્યું. પછી તો રોહિણી વિકથા કરવામાં એટલી વધી મશગૂલ થઈ ગઈ કે, તેનીએ સર્વ પઠન પાઠનાદિ પણ છોડી દીધું.

એક વચ્ચે રાજમાર્ગે જતાં રોહિણી રાજાની રાણીના દોષ કહેતી હતી. તે રાણીની દાસીએ સાંભળ્યા એટલે તેનીએ રાજાને તે વાત કહી. રાજાએ રોહિણીના પિતાને બોલાવીને પૂછ્યું કે, હે શ્રેષ્ઠી, તારી પુત્રીએ મારી રાણીનું કુશીલપણું ક્યાં જોયું અને શી રીતે જાણ્યું ? શ્રેષ્ઠી બોલ્યો—હે સ્વામી ! એ પુત્રીનો સ્વભાવ દુષ્ટ છે. પછી ક્રોધ પામેલા રાજાએ તેને નગરમાંથી કાઢી મૂકી. અરણ્યમાં દુઃખનો અનુભવ કરીને તે મૃત્યુ પામી અને અપરિગ્રહિતા વ્યંતરદેવી થઈ. ત્યાંથી જા દેવતાઓએ કરેલું દુઃખ અનુભવી ત્યાંથી ચવીને એકેન્દ્રિયાદિકમાં અનંતકાલ ભમી. છેવટે તેનો જીવ જુવનજ્ઞાનુ કેવળી થયો.

“ આ પ્રમાણે વિકથા કરનારા પ્રાણીઓને ઘણું દુસ્તર દુઃખ થાય છે, તેને જાણીને ભવ્ય પ્રાણીઓએ વૈરાગ્યાદિવડે બંધમુક્ત કરનારી સત્કથા હંમેશા કરવી. અને વિકથાને છોડી દેવી. ”

इत्यब्ददिनपरिमितोपदेश संग्रहाख्यायामुपदेश प्रासाद
वृत्तौ त्रयस्त्रिंशदुत्तरशततमः प्रबंधः ॥ १३३ ॥

વ્યાખ્યાન ૧૩૪ મું.

વહ્ની સામાન્યથી અનર્થદંઢનો પ્રમાદાચરણ નામનો
ચોયો ભેદજ વિશેષે કહેછે.

જીવાકુલેષુ સ્થાનેષુ, મઝનાદિ વિધાપનમ્ ।

રમદીપાદિપાત્રાણિ, શ્રાલસ્યાત્ સ્થગ્યતે નદિ ॥ ૧ ॥

ઝહ્નોચં નૈવ વધ્રાતિ, સ્થાને મદ્દાનસાદિકે ।

સર્વમેતત્પ્રમાદસ્યા, ચરણમમિધીયતે ॥ ૨ ॥

જ્ઞાવાર્થ:-

“જીવથી ભરપૂર એવા સ્થાનમાં જ્ઞાન વિગેરે કરે, રમ પદાર્થોના તથા દીપક વિગેરેના પાત્રોને ખાલસથી ઢાંકે નહીં. અને રસોડા વિગેરે સ્થાનોમાં ઘંદરના વાંધે નહીં. એ સર્વ પ્રમાદનું આચરણ કહેવાય છે.”

વિસ્તરાર્થ:-

જીવથી ભરપૂર એવા સ્થાન ઇટલ જેમાં હીલ, ફુલ, કીડીઓ, મંકોડા તથા કુંદુવા પ્રમુખ હકાય જીવોની દિસા થાય તેમ હોય તેવી ભૂમિ વિગેરેમાં જ્ઞાન કરવું યોગ્ય નથી. એકાદશીપુરાણમાં કહ્યું છે કે,

ગૃહેષ્વૈવોત્તમંસ્નાનં જલેષ્વૈવસુશોધનાત્ ।

તતોત્વંપાંત્રવશ્રેષ્ઠ ગૃહેસ્નાનંસમાચરત્ ॥ ૧ ॥

કુપેહ્દેવમંસ્નાનં નયામેવચમધ્યમં ।

વાપ્યાંચવર્જયેત્સ્નાનં તટાકેનૈવકારયેત્ ॥ ૨ ॥

પીષ્યંતેજંતવોયથ જલમધ્યેવ્યવસ્થિતાઃ ।

સ્નાનેઠ્ઠતેતતઃપાર્થ પુણ્યંપાપંસમંજ્ઞવેન્ ॥ ૩ ॥

જલ ગલીને ઘેરે સ્નાન કરવું ને ઊત્તમ સ્નાન છે તેથી તે પાંદર શ્રેષ્ઠ ! તમારે ઘેરે સ્નાન કરવું. ૧ કુવા, અને ધરામાં સ્નાન કરવું ને અધમ સ્નાન છે; નેદીમાં સ્નાન કરવું ને મધ્યમ સ્નાન છે, અને વાપી તથા તલ્લાવમાં સ્નાન કરવું ને તો તદન યોગ્ય નથી. ૨ જ્યાં સ્નાન કરવાથી જલમાં રહેલા જંતુઓ પીડા પામે, ત્યાં સ્નાને કાપ દા તે પાર્થ ! પુણ્ય અને પાપ નરવું થાયછે. ૩ વહ્ની ત્રિહ્યારુપુરાણમાં પણ વહ્નું છે કે :

(૨૮૪) વ્યાખ્યાન ૧૩૪ મું-ઉલ્લેચ વાંધવા ઉપર મૃગસુંદરીની કથા.

જ્ઞાનં તીર્થં ધૃતિસ્તીર્થં, દાનં તીર્થં મુદાહૃતં,
તીર્થાણામપિયત્તીર્થં વિશુદ્ધિર્મનસઃપરા ॥ ૧ ॥

“ જ્ઞાન તીર્થ છે, ધૈર્ય તીર્થ છે, અને દાન પળ તીર્થ છે; પરંતુ તે વધા તીર્થોનું પળ તીર્થ મનની ઉત્કૃષ્ટ શુદ્ધિ છે. ” વિષ્ણુપુરાણમાં પળ કહ્યું છે કે, “ જલ-સ્વભાવથી પવિત્ર છે. તેને પળ જો અગ્નિવડે ઉષ્ણ કર્યું હોયતો તેની પવિત્રતાનો વાતજ શી કરવી. તેથી પંડિતજનો ઉષ્ણજલવડે શુદ્ધિ કરવી તેને વળાણે છે. ” મનુસ્મૃતિમાં કહ્યું છે કે, “ અંતર્ગત દુષ્ટચિત્ત તીર્થસ્નાન કરવાથી શુદ્ધ થતું નથી. તે તો સૈકડોવાર જલથી ધોયેલા મદિરાના પાત્રની જેમ અપવિત્રજ રહેછે. ૧ પ્રથમ શૌચ સત્ય, વીજું શૌચ તપ, ત્રીજું શૌચ ઇન્દ્રિયોનો નિગ્રહ અને ચોથું શૌચ સર્વ પ્રા-ણી ઉપર દયા કરવી તે છે. ત્યાર પછી પાંચમું જલશૌચ છે. ૨. ” વળી નાગરસં-સ્ક્રમાં પળ કહ્યું છે કે, “ દૃષ્ટિથી પવિત્ર (જોયેલા) સ્થાને પળ મુકવો, વસ્ત્રથી પવિત્ર (ગળેહું) જલ પીવું, સત્યથી પવિત્ર (સાચું) વચન વોલવું અને મનથી પવિત્ર આચરણ કરવું. ”

હવે ગૃહસ્થે જો સ્નાન કરવું હોયતો દિવસે યતનાપૂર્વક કરવું; રાત્રે કરવું નહીં. મૂલશ્લોકમાં આદિશબ્દ છે તેથી પિશાવ અને દસ્ત પળ નિર્જીવ ભૂમિકાણ કરવું. ઇત્યાદિ પોતાની બુદ્ધિથી સમજી લેવું.

વળી રસપદાર્થ એટલે ઘી, તેલ, દુધ, દહીં, છાસ, અને જલ વિગેરેના પાત્રો તેમજ દીવો અને આદિ શબ્દથી ભોજન વિગેરેના પાત્રો આલસથી ઢાંકે નહીં. અર્થાત્ ઢાંકવાવડે જીવરક્ષા કરે નહીં તે પ્રમાદાચરણ જાણવું.

વળી મહાનસ કે૦ રસોડા વિગેરે સ્થાન ઉપર ઉલ્લેચ કે૦ ચંદ્રવો વાંધે નહીં એ પળ પ્રમાદાચરણ કહેવાય છે. કારણ કે, ગૃહસ્થે શયન, ભોજન અને પાક કર-વાના સ્થાન ઉપર તેમજ જલના, તથા દેવ, ગુરુ અને ધર્મના સ્થાન ઉપર અવશ્ય ઉલ્લેચ વાંધવા જોઈએ. કારણ કે, રસોડા વિગેરે સ્થળે ચંદ્રવો વાંધેલ ન હોવાથી જીવ વધના બહુ દોષનો સંભવ છે. તે ઉપર એક દૃષ્ટાંત છે તે આ પ્રમાણે:-

ઉલ્લેચ વાંધવા ઉપર મૃગસુંદરીની કથા.

શ્રીપુર નામના નગરમાં શ્રીષેણ નામે રાજા હતો. તેને જાણે વીજો દેવ-રાજ (ઇન્દ્ર) હોય તેવો દેવરાજ નામે એક પુત્ર થયો હતો. તે કુમાર દૈવયોગે યૌ-વન વયમાં કુદૃષ્ટ થયો. સાત વર્ષ સુધી ઘણા ઉપાયો કર્યા પણ તે રોગ મટ્યો નહીં.

छेबेट बैद्यों ने तेने तजी दीधो. पछी राजाण गाममां एवो पडो बगडाव्यो के. “जे भा
कुमारने भीरोगी करणे तेने हुं मारुं अरुं राज्य आपीश. ” ते नगरेमां यजो न
नामना एक श्रेष्ठीने शीलादिप्रतमां आसक्त एक पुत्री इती, तेणीण पटहने निवारी
पोताना हायना स्पर्शमात्रथी राजकुंवरनो कोढ मटाव्यो. राजाण ते धननं पाजी
ग्रहण कराव्युं, अने विवाह उत्सव करी, पुत्रने राज्य उपर बेसारीने पांने दीजा
ग्रहण करी.

एकदा ते नगरे पोटिलाचार्य पधार्या. तेमने बंदना करवा माटे राजा अने
राणी गया. दंष्ट्रना सांभल्लीने तेमणे पोतानो पूर्वभव पुछ्यो. गुरु बोल्यो—“ वसंत-
पुर नगरमां देवदत्त नामे एक व्यागरी इतो. तेने धनेश्वर विगरे चार पत्रो
मिथ्यात्वी इता. ते अरमां मृगपुर नामना नगरमां जिनदत्त नामे श्रेष्ठीने मृगमु-
दरी नामे एक पुत्री इती. तेणे व्रण अभिग्रह लीधा इता के, “जिनेश्वरनी पूजा करीने
अने मुनिने दान आपीने जमवुं अने रात्रे जमवुं नही. ” एक वखने व्यापार करवाने
मांट पेलो धनेश्वर श्रेष्ठपुत्र मृगपुरे आव्यो. तेणे जिनदत्त श्रावकनी पुत्री मृगमुदरीने
दीठी. तेथी ते तेनी उपर रागवाळो धयो. पण ‘ हुं मिथ्यात्वी छुं, तेथी आ कन्या-
नो पिता श्रावक मने ते कन्या आपस नही ’ एवुं विचारीने ते कपट श्रावक थयो.
अने कांइ रीते तेना पिताने समजावी ते कन्याने परणीने पोताने घेर लाव्या.

સગાઈ સર્વની મેહેમાનગતિ કરવા માટે તેમને જમાડવાને રાત્રે રસોડ કરી. જમવાને અવસરે મૃગસુંદરીને ઘણું કહ્યું તોપણ તે જમવા ઉઠી નહીં. એટલે વીજાપણ જમ્યા નહીં તેથી જેને ઘેર રાંધ્યું હતું તેના ઘરના વધા જમ્યા. તેઓ સર્વે રાત્રીમાં મૃત્યુ પામી ગયા. પ્રાતઃકાળે મૃત્યુનું કારણ તપામતાં રાંધવાના પાત્રમાં સર્પ જોવામાં આવ્યો. સર્વે વિચાર્યું કે, રાત્રે રાંધવા માટે થયેલા ધુમાડાથી આકુલ વ્યાકુલ થયેલો સર્પ અન્નના પાત્રમાં પડ્યો હશે. પછી સર્વે મૃગસુંદરીને સ્વનાવી. મૃગસુંદરી બોલી કે, ‘ આ કારણ માટેજ મેં સુલા ઉપર ચંદરવો વાંધ્યો હતો. અને રાત્રે હું ભોજન કરતી નથી તેનું કારણ પણ અહીં પ્રત્યક્ષ તમે જોયું છે. ’ તે સાંભળી સર્વને પ્રતિવોધ થયો. પછી તેણી સર્વને જીવિતદાન આપ્યું છે એમ માનીને સર્વે તેને કુલદેવીની જેમ માનવા લાગ્યા. અને તે ગામથી સર્વે પાછા પોતાને ઘેર આવ્યા. અનુક્રમે મૃગસુંદરીને ધનેશ્વર ધર્મની આરાધના કરીને સ્વર્ગે ગયા. ત્યાંથી ચંચીને તમે રાજા અને રાણી થયાછો. “ હે રાજા ! તેં પૂર્વભવે સાત ચંદરવા વાળો નાખ્યા હતા તેથી આ ભવમાં સાત વર્ષ સુધી તને કોઢનાં વ્યાધિ રહ્યો હતો. ” આ પ્રમાણે પોતાનો પૂર્વભવ સાંભળીને તે બંનેને જાતિસ્મરણ થયું. પછી પુત્રને રાજ્ય સોંપી પોટિલાચાર્ય પાસે દીક્ષા લઈને તે બંને સ્વર્ગે ગયા.

“ ઉપરની કથા સાંભળીને જે ધાર્મિક શ્રાવક શયનસ્થાને, પાણીયારામાં અને રસોડા વિગેરેમાં ભાવથી ચંદરવા વાંધે તે ઉત્તમ દેવલોકને પામે છે. ”

इत्यब्ददिनपरिमितोपदेश संग्रहाख्यायामुपदेशप्रासाद
वृत्तौ चतुस्त्रिंशदुत्तरशततमः प्रबंधः ॥ १३४ ॥

વ્યાખ્યાન ૧૩૫ મું.

વળી વીજાં પ્રમાદાચરણ દર્શાવેછે.

અવ્રતપ્રત્યયી બંધં, પ્રત્યાખ્યાનેન વારયેત્ ।

સર્વપ્રયત્નતઃ કાર્યં, તથા દ્યુતાદિસેવનમ્ ॥ ૧ ॥

કુતૂહલાન્નૃત્યપ્રેક્ષાં, કામગ્રંથસ્ય શિક્ષણમ્ ।

સુધીઃ પ્રમાદાચરણં, એવમાદિ પરિત્યજેત્ ॥ ૨ ॥

થવા શ્રીધગવંતના વચન હોવાથી સર્વ સત્ય છે; એમ જાણવું. " તેથી અન્ય થવા શસ્ત્રાદિરૂપ થયેલા દેહનું પળ અધિકરણપણું છે એમ જાણીને અવશ્ય જેનો જો ત્યાગ થઈ શકે તેમ હોય તેના તેના પ્રત્યાખ્યાન કરવો એ ભાવાર્થ છે.

વઢી યત્નથી સર્વ ક્રિયાને છોડી દેવી. એટલે કે પોતાના કાર્યને માટે કરેલું હોય પણ કાર્ય સમાપ્ત થયે વઢતું ઇંધણું પછી બુઝાવી નાશવું. અહિં કોડ શંકા કરે કે, ' અગ્નિને બુઝાવવામાં પણ દોષ છે તેથી કેમ બુઝાવાય ? ' એ વાત સ્વરી છે પણ અગ્નિ દશ મોઢાવાલું શસ્ત્ર હોવાથી તેનાવડે વીજા ત્રસાદિ જીવાંનો વધ થાય છે તે ન થવા માટે તેને બુઝાવવું જોઈએ.

વઢી શોધ્યાગરના ઇંધણા, છાણા, ધાન્ય અને પાણીનું વાપરવું, માર્ગમાં હરિત્કાય કે ૦ લીલાં ઘા ન વિગેરે ઉપર ચાલવું, નકામા પુષ્પ અને પાત્રાં વિગેરે તોડવાં, ખીંત માંહેથી સ્વેચ્છવાની ભૂગલ કરવી, યતનાં વગર કમાડે અર્ગલા આપવી, અપ્રાસુ-ક લવણ કે ૦ કાચું મીઠું વાપરવું, નકામા વૃક્ષની શાખા તથા મૃત્તિકા ચોઢવી, વસ્ત્રમાં રહેલા જૂ વિગેરે જીવોને જોયાવગર ધોવીને આપવા અને શ્લેષ્મ-ગલ્ફા-ચૂંક વિગેરે નાશ્યા પછી ધૂલિ કે રાશથી ન ઢાંકવા. ઇત્યાદિ સર્વ ક્રિયા પ્રમાદાચરણ છે તેથી તે સઘઢી ક્રિયા યતનાવગર કરવી નહી. ગલ્ફા વિગેરેમાં એક મૂર્ત્ત પછી ઘણા જીવોની ઉત્પત્તિ થાય છે શ્રીલોકપ્રકાશ ગ્રંથમાં કહ્યું છે કે, :-

પુરિષેચપ્રશ્રવણે, શ્લેષ્મસિંઘાણયોરપિ ।

વાંતેપિત્તેશોણિતેચ, શુક્રેમૃતકલેવરે ॥ ૧ ॥

પુયેસ્ત્રાપુંસસંયોગે, શુક્રપુદ્ગલવિચ્ચુતૌ ।

પુરનિર્દ્દમનેસર્વેષ્વ પવિત્રસ્થલેષુચ ॥ ૨ ॥

" ૧ વિષ્ટામાં, ૨ પિશાબમાં, ૩ શ્લેષ્મ-ગલ્ફામાં, ૪ લોંટમાં, ૫ વમનમાં, ૬ પિત્તમાં, ૭ રુધિરમાં, ૮ વીર્યમાં, ૯ મુઢદામાં, ૧૦ પરુમાં, ૧૧ સ્ત્રીપુરુષના સંયોગમાં, ૧૨ વીર્યસ્ત્રવલિત થયેલામાં, ૧૩ નગરની સ્વાઢમાં અને ૧૪ વીજાં સર્વ અપવિત્ર સ્થલોમાં-ગર્ભજ મનુષ્ય સંવંધી એ વસ્તુઓને વિષે એટલે પૂર્વોક્ત ૧૪ સ્થાનકમાં અંતર્મૂર્ત્તના આયુષ્યવાઢા, એક આંગુઢના અસંખ્યેય ભાગ જૈવઢા દેહવાઢા અને સાત કે આઠ પ્રાણને ધારણ કરનારા અસંખ્યાત સમુર્ઢિમ મનુષ્યો ઉત્પન્ન થાય છે." સંગ્રહિ-ણીની ટીકામાં 'નવ પ્રાણવાઢા જીવ ઉત્પન્ન થાય છે' એમ કહેલું છે. તથા શ્રી-પન્નવણાસૂત્રમાં શ્યામાચાર્યે પણ તેજપ્રમાણે કહ્યું છે. તેથી શ્લેષ્મગલ્ફા વિગેરેને યતનાથી ઢાંકવા.

